DAVID AND SYLVIA STEINER YIZKOR BOOK COLLECTION

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 05277

Korets̄' Memorial Book

Ḳorits (Ṿohlin)

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

THE STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY PROVIDES
ON-DEMAND REPRINTS OF MODERN YIDDISH LITERATURE

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY:
Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

Original publication data

AUTHOR	Leoni, Elieser.
TITLE	Korits (Vohlin) : sefer zikaron li-ḳehilatenu she-'alah 'aleha ha-koret.
IMPRINT	880-02 [Tel-Aviv] : Irgun yotsʻe Ḳorits be-Yiśraʻel, 719 [1959]
DESCRIPT	791 p. : ill., ports., map. ; 24 cm.
SUBJECT	Jews -- Ukraine -- Koret͡s'.
	Koret͡s' (Ukraine) -- Ethnic relations.
	Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Ukraine -- Koret͡s'.
ADD'L TITLE	Korets book (Volyn); in memory of our community that is no more

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U.S.A.

קוריץ

(ווהלין)

ספר זכרון לקהילתנו שעלה עליה הכורת

העורך

אליעזר לֵאוֹנִי

המערכת

נח דגוני, משה סמוליר, שרגא זבדי,

פנינה יורש־גלזר

הוצאת ארגון יוצאי־קוריץ בישראל

תשי"ט—1959

שמונה־עשרה שנה לחורבן העיר

THE KORETS BOOK

(VOLYN)

IN MEMORY OF OUR COMMUNITY THAT IS NO MORE

Editor

Elieser Leoni

Editorial Staff

Noach Dagoni, Moshe Smoliar,
Sraga Zawdi, Pnina Joresh-Glaser

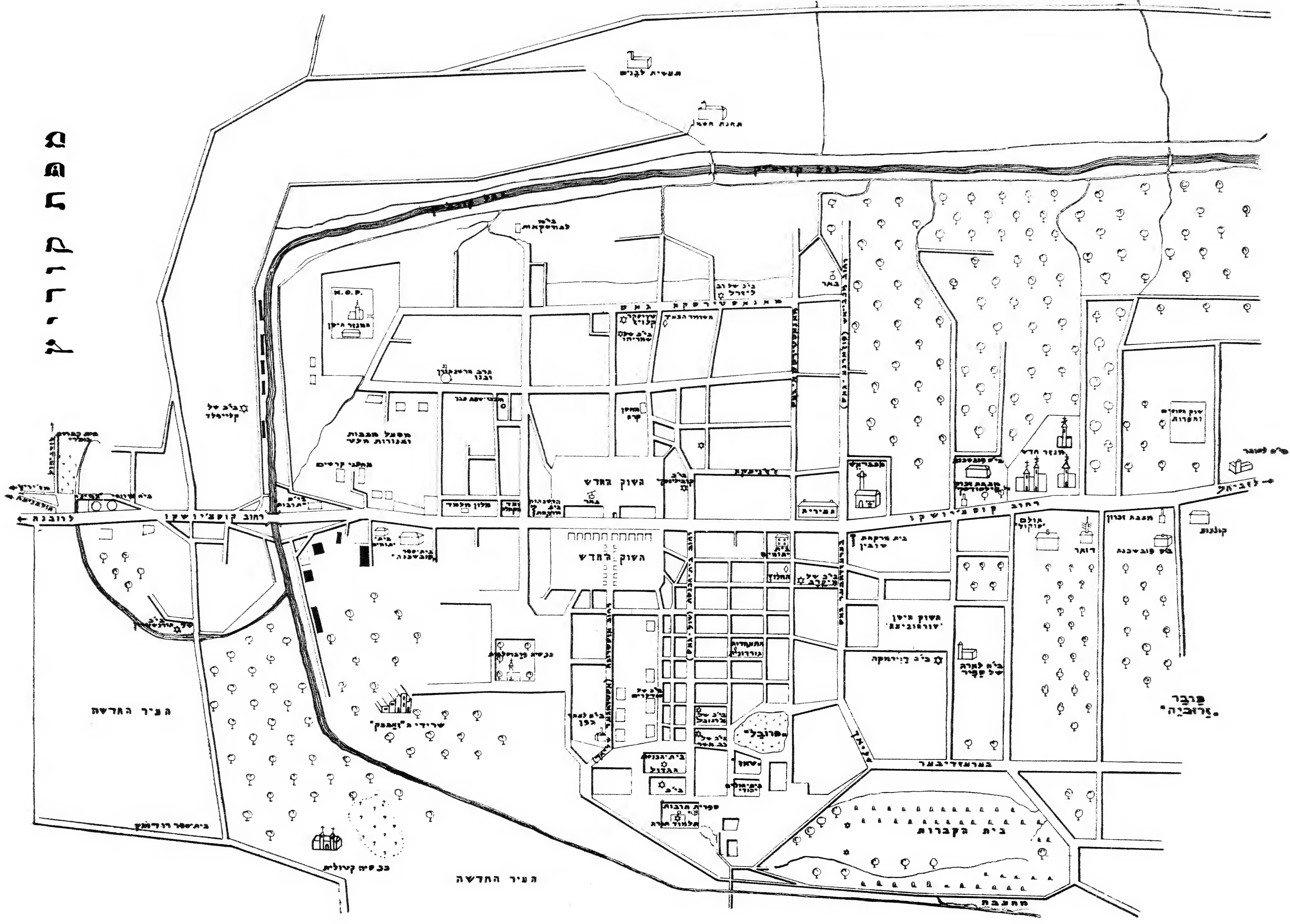
Published by the Korets Organization In Israel
18 Years after the Destruction of the City

דפוס „א ר ז י", ת"א־יפו. טלפ. 83331.
Printed by „Arazi" Press, Tel-Aviv.

קוריץ

מפת קוריץ

תעשית לבנים
תחנת חשמל
השוק החדש
רחוב קוסציושקו
לרובנה
לזביהל
בית הקברות
העיר החדשה
פרבר ״זרוביה״
כנסיה קתולית

חברי המערכת עם העורך

מימין לשמאל: 1) **שרגא זבדי.** 2) **משה סמוליר.** 3) **נח דגוני.**
4) **העורך אליעזר לאוני.** 5) **פנינה גלזר (יורש)**

נח דגוני (מרכז הועד־הארצי)

עם הספר

קוריץ, עיר אחת מני רבות בפלך ווהלין, לא נמלטה מגורלן המר של כל הערים והעיירות היהודיות בפולין שכליונן בא עליהן בתכנון הבּאֶסטיאַלי האופייני לעם הגרמני, ובוצע לפי כל כללי ההשמדה, החל מהרעבה, שעבוד, שבירת הרוח וכלה בנשק החדיש ביותר.

בהגיע אלינו בשורת איוב האיומה שעלה הכורת על קוריץ, עיר מולדתנו, גמלה ההחלטה להציב מצבת־זכרון לכל אותם היקרים שהושמדו בצורה כה אכזרית ע״י האויב הנאצי ועוזריו האוקראינים; להנציח את זכר הקהילה הפורחת קוריץ, זכר הורינו, אחינו ואחיותינו, זכר אותה העיר עתירת־רוח ומסורת יהודית, מלאת נוער תוסס וער שהלך לבלי שוב, וכן את צלילי המלחמה ותאות הנקם של השרידים שנחלצו למלחמה בגרמנים ועוזריהם בכל המקומות בהם דרכה רגלם, אם זה ביחידות הפרטיזנים ואם בצבא האדום.

אולם, עם כל רצוננו להנציח את זכר יקירינו, היה האסון כה טרי והפצע כה שותת דם, שקשה היה להעלות על הדעת הנצחת משפחותינו ולראותן כאילו כבר עברו וחלפו מן העולם לנצח. המוח טרם מסוגל היה להסתגל למחשבה איומה זו. צריכים היינו להשליך יהבנו על הזמן ולחכות שהכאב הצורב והנורא ישוך קמעה.

הדרך היחידה האפשרית להנצחת זכר יקירינו היתה הצבת מצבת זכרון בספר — צורת ההנצחה המקובלת על עמנו — על מנת לספר לילדינו ולדורות הבאים, מה היתה קוריץ בגאונה ותפארתה, ואיזה שגב של חיים יהודיים ערים ותוססים הושמד.

בן־עירנו הדגול והנערץ, מר מאיר גילמן ז״ל, הגה את רעיון הוצאת הספר ואף התחיל לגבות עדויות משרידי העיר שניצלו והתחילו להגיע ארצה, אולם המות המוקדם הכריעו.

חלפו שנים, הפצעים הגלידו במקצת, והועד־הארצי של יוצאי עירנו החליט, שהגיע הזמן לבצע משימה קדושה ונעלה זו. ידענו שאם לא נזדרז הרי נחמיץ ההזדמנות לאסוף את המעט שעדיין שמור בזכרון שרידי־עירנו הפזורים ברחבי הארץ.

הועד־הארצי התקשר עם הסופר והעורך מר אליעזר לאוני, יליד קובל שבווהלין. ואם כי הוא אינו מבני־עירנו — ראה זכות לעצמו לעזור בהצבת מצבת־זכרון זו. נוסף על החיטוט במקורות עתיקים לשם איסוף חומר על

קדמוניות קוריץ, לא מנע מעצמו טורח של ביקורים ללא ספור אצל בני־עירנו — לדובבם, להעלות זכרונותיהם על הכתב ולמצות מדבריהם את הראוי להשמר לדורות הבאים.

יש לציין בהוקרה את פעולתו של ההיסטוריון הנודע ד״ר נ. מ. גלבר, שמאמרו המעניין ועשיר־התוכן מגלה לפנינו אפקים רחבים של תולדות קוריץ.

הוצאת ספר־זכרון, המופץ רק בחוג אנשים מצומצם, אינה מבצע קל גם מבחינה חמרית. רבות התלבט הועד בבעיה זו ויש לציין לזכותם של חברי הועד העכשוי שלא מנעו מעצמם עמל ויגע במשך השנים האחרונות בגיוס האמצעים החמריים בין בני־עירנו ובכך אפשרו את הופעת הספר.

תרומה הגונה תרם מר מייזר מארצות־הברית (בעל בית־החרושת לנייר בחדרה, שאביו המנוח היה יליד הושצ׳ה) באפשרו לנו לרכוש את הנייר הדרוש לספר בהנחה ניכרת.

הננו מציינים במיוחד בהוקרה את עזרת „אהבת אחים אנשי קאָרעץ רעליעף קאָמיטע אָף באָסטאָן״, ובמיוחד את פעולת בן עירנו מר לואיס אשר ז״ל.

בני־עירנו, שדבריהם מופיעים בספר, עשו במיטב יכלתם, אם בציור כחברנו חיים ברגל, אם בהעלאת זכרונותיהם בכתב ואם בספרם דבריהם לעורך.

ואחרון, אחרון — תודתנו לחברי־המערכת שלא חסו על זמנם ונפגשו משך שנים מדי שבוע בשבוע לשם קריאת החומר, לתקנו, ללטשו ולהתאימו לפרסום בספר. הם עשו את מלאכתם באהבה רבה ובמסירות ללא גבול. חברי המערכת ראו לעצמם כזכות את הטיפול בהנצחת העיר ועשו מלאכתם בחרדת־קודש ומתוך התיחדות עם הדמויות היקרות של עסקני עירנו, רבניה, חכמיה, סופריה, מוריה, סוחריה, עובדיה הישרים תמימי הדרך והנוער הציוני שערג על ארץ־אבות, אך מצא את מותו בקבר־האחים שבקוזק וביערות שם ביקש להלחם ולהנצל.

יהא ספר זה עדות־נצח לכל הפאר והזוהר שחלפו ועברו ומצבת זכרון לקהילה היהודית קוריץ, העומדת בחורבנה 18 שנה ללא ציון וזכר, מאז עלה עליה הכורת.

אֲנְדַרְטָה לדורות

יתכן, שאין השם ספר הולם את התוכן, כי לא גווילים, לא דפים ואותיות מונחים לפנינו, כי אם נפשות חיות, פרקי־חיים רוטטים ומפרכסים — נשמות כל משפחות־קוריץ שכלו ועברו מן העולם.

בדפים אלה הנצחנו כל מה שהיה קדוש ויקר לנו. הספר הוא סוף פסוק, חתימה של פרשת חיים נוראת־הוד שנמשכה למעלה מ־500 שנה. זהו קץ כל הדורות שיהודי העיר הקימו מקרבם. ננעלו השערים. פנה יום — יומה של קהילת קוריץ. עולם מלא, חיי דורות מרובים של אבות וזקנים נגנז בצרופי אותיות אלו. הספר ספוג לשד תרבות יהודית גדולה ששקעה.

חיי כל אדם נעים במעגל הגופני שהוא זמני וחולף, ובמעגל הרוחני החובק את זרועות הנצח. מבחינה גופנית עברו יקירינו וכלו מן העולם. זוהי עובדה מכאיבה ומחרידה מאוד, אבל אין בידינו לשנותה. וכבר אמר חכם קדמון, שאפילו הבורא אין בכוחו לשנות עובדות. אולם, מבחינה רוחנית מוסיפות משפחותינו לחיות, הן הוות וקימות. אנו הענקנו להן באנדרטה זו חיי־נצח. מסכת חייהן הנפלאה חצובה בספר זה ותהא קימת לעד.

דפים אלה הם מצבת־זכרון לרוחה של קוריץ. העיר כולה גלומה בזכרונות אלה וזהו, לצערנו הגדול, כל מה שנשתייר ממנה. מעתה חיה קוריץ בגווילים אלה בלבד. זוהי עצם הלוז, שההיסטוריון לעתיד לבוא יציץ ממנה את דמותה והדרה של העיר.

מהו הספר לנו, לדורנו אנו, לשרידים המעטים ששרדו בחיים? „ספר קוריץ" ישמש לנו בן־לוויה נאמן לכל ימי־חיינו, כי הנשמות הגנוזות בו היו משפחותינו ויקירינו שאין להם תמורה.

והיה כי ישאלך בנך, מה היתה העיר — נגולל לפניו מגילה זו — מגילת קוריץ — וכה יראה איזה עולם נפלא שקע במצולות דם ואש.

ועיניו תחזינה את רחובות־העיר, המוני יהודיה, בתי־מדרשיה, את הגנים המלבלבים, את הנהר שהיה רווי צלילי־קסם של נוער יהודי ששט במימיו. הכל יתיצב נכחו כמו חי ונושם. הוא ירגיש את נשימת יהודי־העיר, פעימת לבותיהם, קולם, הילוכם, משא־ומתנם. ויחד אתנו יאבל על אותו זיו שפנה, על הכבוד שגלה מאתנו, על העטרה שניטלה מעל ראשינו.

כשהוטלה עלינו המשימה הקדושה לערוך את הספר ירדה עלינו עצבות גדולה. מין יתמות התחילה כוססת את לבותינו. ראינו לנגד עינינו קברים רבים, רבים מאוד, בורות־המות, עצי־תלייה וקלוחים־קלוחים של דם יהודי טהור. שרויים באבל התהלכנו על גורלה הטרגי של קהילת קוריץ.

ולכך גם נתלווה רגש של מבוכה, היעמדו לנו כוחותינו והאם יספיקו לכך, כדי לאגור את כל פניני־אנוש, פניני־חכמה, תורה ודעת, שהבהיקו בזיו הדרם בשמי־קוריץ. הרי הוטל עלינו לשקם ולשחזר את העיר, לעצב דמותה מחדש. אוי לנו שכך עלה בגורלנו — להספיד עיר שלמה של יהודים ולהציב להם מצבת־זכרון.

מחמת גודל המשימה מצווים אנו על הצניעות ולומר שספרנו זה, אור וצל משמשים בו בערבוביה. יש בו גם חסר וגם יתר. אין מנוס מפגימות. הן חלק אינטגרלי, אורגני, בכל יצירה ואפילו הנעלה והנשגבה ביותר.

אבל, עם כל הצניעות המתחייבת מהערכת הספר, רשאים אנו להגיד, שהעיר זכתה למצבה שהיא ראויה לה. הצלנו מתהום הנשיה את הנשמות היקרות. וכשאנו עוצמים את עינינו אנו רואים את הדמויות הבלתי־נשכחות מבצבצות ועולות, דמות אחר דמות, צורה אחר צורה. אנו רואים את יקירינו עוברים בסך לגרדום, לבורות המות. צועדים בשבילי הנצח, עולים בלהבות, מתנשאים מעלה־מעלה, אל עילאה, אל עילאה...

י ת ג ד ל ו י ת ק ד ש ש מ ם,

י ה א ז כ ר ם ב ר ו ך.

המערכת

„אל מלא רחמים" מאת הצייר הפולני ברוניסלב לינקא

קדמוניות העיר

ד"ר נ. מ. גלבר

לתולדות היהודים בקוריץ

העיר וקורותיה

קוריץ על נהר קורצ'יק — שמה לפני ספוח וההלין לליטא בימי המלך ולאדיסלב יאגיאֶלו והנסיך הליטאי וויטולד היה קורצ'סק (Korczesk). אחר הסיפוח נתנה העיר עם אחוזותיה לנסיך תיאודור אוסטרוגסקי ואחר־כך לנסיך דמיטר בוטאוואוו, בנו של אולגירד ונכדו של הנסיך גיאֶדימין. בנו קונסטאנטי בוטאוואוו בנה בשנת 1399 את ארמון המבצר. ארמון זה הוגדל והורחב ובאגפיו נבנו מצודות. על שער אחד הותקן שעון העיר ע"י הנסיך יואחים קורצקי. במחצית המאה הי"ח פרצה בארמון המבצר דליקה שהחריבה אותו. הנסיך יוזף צ'אַרטוריסקי שינה אחרי הדליקה את המבצר לארמון־מגורים, שהיה קיים עד הדליקה בשנת 1832 ואחר־כך נשארו רק שרידי החומות.

המבצר הקורצאי בחורבנו

בימי־הבינים התנהלו על־יד קוריץ קרבות קשים נגד הטטרים הפולשים. בשנת 1495 הכריח הנסיך סאֶמן הולשנסקי את בנו של מנדלי־גיריי (Mendli-Girej) חאן הטטרים, לסגת.

בימי השלטון הפולני, אחרי האיחוד עם ליטא, כשווהלין סופחה לפולין,

היתה קוריץ בבעלות משפחת לשצ׳ינסקי ואחר־כך עברה לידי צ׳ארטוריסקי. אחרי מות יוזף צ׳ארטוריסקי עברה קוריץ עם האחוזות שבסביבתה בירושה לידי בנותיו הנשואות — אחת לפוטוצקי והשניה ליאבלונובסקי.

אחרי המרד בשנת 1831 החרים השלטון הרוסי, עקב השתתפותו הפעילה של הרוזן הרמן פוטוצקי במרד, את מחציתה של קוריץ. המחצית השניה נשארה בבעלותו של ארתור יאבלונובסקי ויורשי פוטוצקי, הרוזנים מולדצקי.

התפתחותה של קוריץ לעיר מסודרת חלה בתקופת הנסיך יוזף צ׳ארטו־ריסקי שדאג מאוד לשיפורה. הוא שיפץ את המבצר הישן והפך אותו לארמון יפה. סלל כבישים ויישר את טבור העיר ורחובותיה. בשנת 1788 הקים מספר מפעלי תעשיה, במיוחד בית־חרושת לפיאַנסים, אריגים וחרסינה, שהיתה ידועה בטיבה המצוין גם מחוץ לפולין. לשם יעול התוצרת הביא מחוץ־לארץ מדריכים ואמנים, ביניהם את משפחת מזרויס (Mezerois) שהיתה ידועה בתוצרת החרסינה שלה[1]

פרט למפעלים אלה הקים צ׳ארטוריסקי גם סודניה (בית־בישול לבירה), טחנות ובית־חרושת לחגורות, שנתפרסמו ברחבי פולין בטיבן ויפין. בעיר ובסביבותיה היו כבר במאה הי״ח גני־פרי שהצטיינו ביבולם ואיכותם. ביחוד טיפח גן־פרי גדול מנזר נזירות של הכנסיה היונית־קתולית. הכנסיה הקתולית נוסדה עוד בשנת 1620 על־ידי הנסיך הפולני הידוע סאמואל קורצקי.

בזמן מרד האוקראינים בשנת 1648 נכבשה קוריץ ביולי ושוחררה אך אחרי נצחון הפולנים על־יד ברסטצ׳קו והתקדמות הפולנים עד קיוב. גם במאה הי״ח סבלה ווהלין ממרידות הקוזקים. בשנות 1702—1706 הטילו צבא פולני ושל הקוזאַקים הרוסים בפיקודו של מאַזֶפה עומס קשה על היהודים. בערי ווהלין היו גובים קונטריבוציות, שודדים את החנויות והבתים. גם צבאות השבדים שפלשו לווהלין הטילו דמי־קונטריבוציה והיו מחרימים כספים וסחורות. אחרי נסיגתם סבלו התושבים מתעלולי הצבא הרוסי. גם הפולנים שנכנסו בשנת 1707 החרימו כספים ומזונות.

בשנת 1775 סופחה קוריץ, יחד עם כל חבל ווהלין, לרוסיה ובזה החל פרק חדש של סבל ומצוקות

---

1. משפחה זו הקימה בראשית המאה הי״ט בית חרושת לחרסינה משלה בבאראנובצה.

שרידי המבצר הקורצאי השולט על העיר

הישוב היהודי

לפי המסורת השגורה בפי אנשי קוריץ, קהילתם היא אחת מהותיקות שבוואהלין, כי נוסדה כבר במאה הי"ב. מסופר כי בכתבי המנזר הפרבוסלבי שבקוריץ נמצאת רשימה משנת 1210 ובה מוזכר כבר על אוכלוסיה יהודית בקוריץ. בבית־העלמין היהודי הישן היו מצבות מהמאה הט"ו, אולם נוסחאותיהן היו מטושטשות וקשה היה לפענחן כדי להווכח עד כמה נכון הדבר שהן מהמאה הט"ו. אולם כל זה שיך לעולם האגדה.

לפי המיסמכים ההיסטוריים אין שום ספק שהישוב היהודי בקוריץ התחיל אך במחצית המאה הט"ז. בכלל, אין בווהלין ישוב שנוסד לפני המאה הט"ו. רק הקהילות הותיקות ביותר שבווהלין — קרמניץ ולוצק נוסדו בשנות 1409—1447. אחריהן הוקמו בראשית המאה הט"ז הקהילות מינדזירז'ץ, קובל (1518), ברסטצ'קו, קאמין, רובנו, סטפן, טארגוביצה (1561), פסטליחוב, פוריצק ומואוויצ'ה. מרשימה זו למדים אנו שעיקר זרימת היהודים לווהלין חל במחצית הראשונה של המאה הט"ז בה נוסדה גם הקהילה בקוריץ [2]. יש להניח שיהודי קוריץ קיבלו את כתב

2 Archiwum Sanguszkow w Sławucie, tom IV. Nr. 16.

א. פעלדמאַן : די עלטעסטע ידיעות וועגן יידן אין פוילישע שטעט אין 14טן—16־טן יאָהר־הונדערט. בלעטער פאַר געשיכטע, ווארשע, 1934, זייט 71.

הקיום (פריביליגיה) שלהם בראשית המאה הי״ז. באותו הזמן שהוענק ליהודי לוצק.

לפי המצב החוקי היהודים הם יחידה מיוחדת בחברה ובמדינה. משנת 1530 היו בווהלין יהודים מלכותיים ויהודים פרטיים, שהיו נתונים למרות בעלי העיר. כידוע היתה ווהלין ממחצית המאה הי״ג במסגרת ליטא עד 1569 — כריתת האוניה בלובלין (Unja Lubelska) לפיה נותקה ווהלין מהנסיכות הליטאית וצורפה לפולין בהודעה מ־25 במאי 1569. מבחינה מדינית־פוליטית הותאמו יהודי ווהלין לתנאי התחוקה הפולנית. יהודי ווהלין הושבעו שבועת אמונים למלך ומדינת פולין.

הוויבודה (Wojewoda) הראשון בווהלין, אלכסנדר צ׳ארטוריסקי, פנה אל המלך זיגמונד אוגוסט השני וביקש אותו להעניק לו זכויות השיפוט לגבי היהודים כפי שזה נהוג בפולין. בתשעה באוגוסט 1569 נענה לו המלך והעניק לו את הסמכויות וזכות השיפוט על היהודים בווהלין. היה צורך לתאם את תחוקת ווהלין עם זו של פולין.

בזמן השלטון הליטאי היה היסוד החוקי לקיום היהודים הפריביליגיה של הנסיך ויטולד מ־1 ביולי 1388, שהיתה מבוססת על הפריביליגיה של בוליסלב מקאליש משנת 1264. היהודים היו כפופים לשלטונות הליטאיים בכל הנוגע לשיפוט ולנטל המסים. הם היו נתונים לשיפוטו של הארכידוכס או בא־כוחו — הסטארוסטה. במשך הזמן הוכר גם שיפוט יהודי עצמי כמו בפולין.

אחרי החזרת היהודים מהגירוש שחל עליהם בשנת 1503 חויבו יהודי ליטא להעמיד על חשבונם 1.000 פרשים להגנת המדינה, אולם אחר־כך הוחלף הדבר בתשלום כספי.

באמצע המאה הי״ח נתחיבו היהודים לשלם 400 שאָק (שיתסר) גדולים. בשנת 1590 סבלו יהודי ליטא ובכללם יהודי קוריץ מרדיפות. מומר אחד הלשין עליהם כי הם מכניסים בבריתו של אברהם אבינו ילדים נוצרים. אחרי ה„אוניא לובלסקה" שניתקה את ווהלין מליטא הונהגו בווהלין החוק והנוהג הפולניים. ועל יסוד הוראת המלך זיגמונט אוגוסט השני שניתנה ב־9 באוגוסט 1569 לוויבודה של ווהלין הותאם גם המעמד החוקי והמדיני של יהודי ווהלין לזה של פולין.

הואיל ובהוראת המלך לצ׳ארטוריסקי ניתנה לו סמכות שיפוט על יהודי לוצק, וולאדז׳ימירז׳ וקרמניץ יש להניח שקהילת קוריץ טרם היתה קיימת או שהיתה עוד מקום־ישוב בלתי ידוע. הקהילה היהודית מתחילה לתפוס מקום אך אחרי 1569, אולם בזמן קצר היא מאורגנת כדוגמת יתר הקהילות.

כבר במאה הי״ז קימים בה חברות ומוסדות, כגון, „ביקור חולים״ וכן 8 בתי־כנסת. כשבאו זעזועי שנת ת״ח על ווהלין סבלה גם קוריץ. ביחוד, הוחמר המצב אחרי הקרבות על־יד קונסטנטין, בהם הוכרח הצבא הפולני בפיקודו של ההטמן יארמי וישניוביצקי לסגת וכל ווהלין המזרחית נפלה בידי כנופיות הקוזקים. פלוגותיהם, בפיקודם של קריבונוס ודז׳אגדבילי השתוללו ברחבי ווהלין בחדשים אוקטובר־דצמבר 1648, כבשו את מבצר קרמניץ, הרגו ושחטו את רוב יהודיה ומשם יצאו לקהילות לודמיר, לובומיל, לוצק וגם על קוריץ לא פסחו. גם היא עברה תחת שבט עברתם של רוצחי חמיל. הכומר הקתולי הלבובי תומאש יוזפוביץ׳ רושם ביומנו משנים 1634—1690 (Kronika Lwowa) שהקוזקים שחטו ללא הבדל את כל התושבים בלוצק מידזירז׳צה, אוסטרוג וקוריץ[3]. עד כמה נהרס הישוב היהודי בקוריץ בשנת ת״ח מעידה העובדא, שבמיפקד משנת 1655 נמצאו בידי היהודים 10 בתים בלבד.

אולם הודות למצב הגיאוגרפי של העיר וחבל ווהלין שהיווה את כביש־המסחר מהים השחור דרך קיוב למערב, התאושש הישוב היהודי שנים אחדות אחרי גזירות ת״ח—ת״ט, שיקם את קהילתו והתמסר לסחר המקומי וסחר ייבוא ויצוא. מרוסיה הביאו פרוות ועורות; מתורכיה — משי, בשמים ושטיחים. מכרו אותם למערב ומארצות המערב הביאו כל מיני סחורות — אריגים, זהב, גלנטריה וכו׳.

בתחילת המאה הי״ח שוב פרצו לווהלין קוזקים. בשנות 1702—1703 פלשו כנופיותיהם לווהלין ואחריהם הקוזקים של מאזפה. בשנת 1706 הטילו שוב צבאות השבדים קונטריבוציות ושדדו הכול ואחריהם הרוסים. בעקבותיהם הלך הצבא הפולני, שבשנת 1707 פגע לא במעט ביהודים. מאורעות אלה השפיעו לרעה על מצבם הכלכלי של היהודים.

מבחינה אירגונית השתיכה קוריץ לועד גליל ווהלין. אולם בווהלין היו מיוצגות בועד רק הקהילות הגדולות, ואילו הקטנות היו כפופות רק לקהילות הגדולות ולא במישרין לועד הגליל. הקהילות הגדולות אוסטרהא, קרמניץ, לודמיר ולוצק היו מיוצגות בועד הגליל. קוריץ כקהילה קטנה היתה כפופה לקהילת לוצק. אולם בראשית המאה הי״ח נפרדה היא מלוצק. במושב ועד הגליל בהורוחוב בשנת 1717 נזכרת קוריץ כקהילה עצמאית שהוטל עליה לשלם מס גלגולת בסך 1150 זהוב[4]. כל גליל ווהלין שילם 30.450 זהוב*.

3. **Kronika Lwowa, p. 300.**

4. **Archiwum główne Warszawa; Dyspartymenta pogłównego Żydów.**

* אני מודה לד״ר מאהלר שהעמיד לרשותי העתק התעודה.

מעניין להביא את המספרים של יתר הקהילות במחוז קוריץ באותה שנה לשם השוואה. זסלב שילמה 100 זהוב; פולונה — 1.700ז׳; לובור — 800 ז׳; קונסטנטינוב — 500 ז׳ ורובנו — 1.000 זהוב.

בראשית המאה הי״ז חי בקוריץ ר׳ פסח בנו של הרב שמשון בן בצלאל (אחיו של מהר״ל מפראג) שהיה רב בקרמניץ בשנים 1587—1597 [4א].

פסח הוא אביו של ר׳ שמואל מברודי ושל המקובל ר׳ שמשון הידוע בשמו „שמשון אוסטראָפוליער״, שהיה מגיד באוסטרופול [4ב], והפיץ בקרב העם היהודי בפולין את הקבלה המשיחית של האר״י [4ג].

למרות ישובה היהודי הניכר לא זכתה קוריץ לתפוס מעמד חשוב בועד גליל ווהלין, כי הקהילות דובנא, קובל, לודמיר וקרמניץ, כקהילות ראשיות, זכו ליתרון והצליחו לתפוס את הגה השלטון. ביחוד שמר על היתרון פרנס הגליל ר׳ פישל בן לייב מלודמיר, שכיהן כפרנס הגליל משנת 1705 [5] והיה אחר־כך גם נאמן ופרנס של ועד ארבע ארצות ושל גליל ווהלין. מחמת הקשיים הכספיים והאירגוניים של הגליל נתבקש ר׳ פישל ע״י ראשי הקהילות להחזיק בכהונתו.

מראשי ועד־הגליל ידועים ר׳ יצחק בן עוזר מקרמניץ ור׳ אהרן זעליג מאוסטרהא. בשנת תמ״ז (1687) משתתפים כבאי־כוח ווהלין בחלוקת המסים בין הגלילות, שנערכה בהתועדות ד׳ ארצות, מלבד ר׳ יצחק בן עוזר עוד שלושה באי־כוח והם: ר׳ צבי הירש מליצק, ר׳ וולף ברב אברהם מלודמיר ור׳ שמעלקע מאוסטרהא [6].

4א. בתקופת רבנותו השתתף גם במושב הועד של ארבע־ארצות בירוסלב וחתם בשנת ש״ן באיסור ובחרם על קבלת רבנות בתשלום כסף, גם באיסור שחודש במושב הועד בשנת שנ״ז (פנקס ועד ארבע ארצות בידי ישראל היילפרין, ירושלים תש״ח, עמוד 63).

4ב. ר׳ שמשון בן פסח אוסטראפוליער נהרג ב־15 ביילי 1648 בפולניה, יחד עם 300 יהודים בבית הכנסת ע״י הקוזאקים של חמילניצקי.

ר׳ שמשון כתב את הספרים הידועים: פירוש ל„ספר קרנים״, „ס׳ ליקוטי שושנים״ (ז׳ולקווא 1709, 1794) „נפלאות חדשות״ (1797), „דן ידין״, פירוש ל„זוהר״. מיחסים לו גם את הספר „דיני הנהגות האדם״ (אוסטרהא 1793).

4ג. גיסו ר׳ יצחק היה רב בזאסלב. נמלט משם בשנת ת״ח לז׳ולקווא ונתקבל ע״י ראשי הקהילה למגיד. אחריו מלא את מקומו כמגיד בנו פסח. הוא הוציא לאור את „ספר קרנים״ לאהרן בר׳ אברהם מעיר קרדינא, בקבלה עם פרוש „דן ידין״ של דודו ר׳ שמשון אוסטראפוליער ובסופו לקיטים מכתבי דודו „ליקוטי שושנים״ (ז׳ולקווא 1709).

5. ישראל היילפרין: פנקס ארבע ארצות ע׳ 93—94 סימן רמ״א.

6. י. היילפרין: פנקס ארבע ארצות עמ׳ 105 סימן רנ״ט, XXII Nr. 21 ע׳ 469, סימן תתצ״ב.

בשנת תע"ח (1718) מוזכרים כנציגי ווהלין ר' אברהם בר מאיר מאוסטרהא, שמואל בר אפרים מלודמיר, שהשתתף בהתועדות (מושב) הגליל בקוזין בשנת ת"פ (1720), ר' דוד טעביל בן אפרים פישל מלודמיר שהיה נאמן דגליל ווהלין [7].

בשנות השלושים של המאה הי"ח (1730) היו נאמני גליל ווהלין ר' אריה־ליב ברב שמואל ורב משה בן מנחם־מנדל מרגלית מקרמניץ. הוא היה בשנת תקי"ח (1758) פרנס מדינת ווהלין [8]. בשנת 1758 התכנסה ב־25 במארס התועדות גליל־ווהלין בקוריץ [9].

במיפקד בשנת 1765 [10] נמנו בעיר קוריץ עם הכפרים המסונפים לקהילה 937 יהודים [11]. לעומת קוריץ נימנו באותה שנה בקרמניץ 6490 יהודים; בלוצק — 1112; בקובל — 825; בדובנא — 1923; בקונסטנטין — 1394 ובלכוביץ — 589 יהודים.

בשנת 1784 נמנו בקוריץ 94 בתים יהודיים, 326 יהודים ובכפרים המסונ־פים לקהילה — 148 יהודים. בסך־הכל 474 יהודים. בהשוואה לשנת 1765 יש ירידה עצומה ומספר היהודים פחת ב־463 נפש. אולם, אין זו ראיה, כי ידוע הדבר שבזמן מיפקד וספירת יהודים היו יהודים רבים, לפעמים מחצית ולפעמים שליש משתמטים ובורחים מן העיר, משום שלא רצו לשלם מס גלגולת.

תמונה אחרת ניתנת במיפקד משנת 1787, בו נימנו בעיר קוריץ 85 בתים יהודיים ו־364 יהודים, בכפרים — 221 יהודים [12]. בסך־הכול 585 יהודים.

ואלה הם הכפרים (Parafie) המסונפים לקהילת קוריץ ומספר היהודים בכל אחד:

---

7. פנקס ארבע ארצות, עמודים 275—276, סימנים תקס"ו, תקס"ז.

8. פנקס ארבע ארצות, עמוד 313, סימן תרפ"א.

9. Regesti i nadpisy t. III. P. 102. Nr. 2059 באותו כינוס הוחלט בין היתר שמס הגולגולת של היהודים בכפרים הכפופים לקהילת תיאופול יש לסלק לאותה הקהילה. במקרה של אי־ציות יחולו עליהם חרמות קהילות הגליל ויוזמנו לפני בית הדין של אוצר המלוכה

10. Józef Kleczynski i Franciszek Kluczycki: Liczba głów żydowskich z taryf r. 1765 (Kraków 1895) p. 14.

11. מהם 64 שהתחבאו ונמצאו ע"י הפוקדים.

12. מהם 55 שהתחבאו ונמצאו על־ידי הפוקדים.

שם הכפר	בשנת 1784	בשנת 1787
Babin	3	5
Poddubce	3	4
Pieczywody	5	4
Macharów	3	4
Hoszczówka	4	5
Konsenniów	4	3
Deražna Kraina	2	4
Deražna Średnia	5	6
Tozyr	2	3
Hruda	3	3
Mołodków	4	5
Korytyszcze	2	—
Horbacze Male	3	5
Horbacze Wielkie	2	3
Kudenowicze	4	4
Tokarów	2	3
Jaran	(2 בתים) 3	10
Pilipowce	3	8
Kniaża	2	—
Kużyce	—	5
Krasiłówka	2	3
Nihinuki	4	—
Karczyc	2	—
Ruda	—	3
Horodnica	8	3
Łuczyce	3	3
Uscie	2	4
Kopyla	(2 בתים) 4	7
Starozow	4	3
Morozowka	2	3
Ołyczowka	3	4

שם הכפר	בשנת 1784	בשנת 1787
Kożuczek	5	6
Kopiłów	2	4
Haniuwka	4	4
Hołownica	3	4
Korzyść	2	3
Brzyków	3	4
Bogdanówka	3	3
Okdow	—	3
Sitnia	5	5
Pełczyny	5	5
Mazyłówce	7 (2 בתים)	9
Zerebiłiwka	3	6
Piszkow	4	6
Dzidowice	3	6
Sucha Wola	3	4
Dubniki	2	3
Smoderowce	—	5
Snienice	—	4
Dąbrówka	—	2
עיירה אחת ששמה לא נמסר בְרשימת הפוקד		[13] 18 (4 בתים)

במאי 1792 חגגו בערי פולין את השנה הראשונה של הקונסטיטוציה מ־3 במאי 1791. מתוך כתבה שנדפסה ב„גאזעטא נאָרודובא אי אובצא" בורשה אנו למדים, שיהודי קרמניץ עם הרב הראשי וראשי קהילתם התאספו בבית־הכנסת, שקושט בקישוטים יוצאים מהכלל, לתפילה מיוחדת ואחר־כך יצאו עם תזמורת וזמרה ליושב־ראש של ועדת הסדר, ושם מסרה המשלחת את ברכוֹת האוכלוסיה היהודית. חגיגות דומות לזו התקימו גם בשאר ערי ווהלין וקוריץ בכללן.

בתקופה המדוברת כיהן כרב ר' משה שלמה זלמן, אחיו של ר' צבי הירש, מחבר הספר „תפארת צבי" (ורשה תקע"ו).

---

13. Archiw jugo-zapadnoj Rosji, Kiew 1890 t. V, 2 p. 412 (1784) p. 525—526 (1787).

בשנת 1799 הוזמן הוא לשבת על כס הרבנות בקראקא אחרי הרב יצחק הלוי. אולם, לאחר שדרש את דרשתו הראשונה נתעוררו עליו ריב ומחלוקת והוא עזב את העיר, נסע לורשה ונשאר שם עד מותו בשנת 1816 [14].

מבחינה כלכלית חל מיפנה ניכר בחיי העיר בכללם וגם של היהודים. במחצית המאה הי״ח התחילו המגנטים הפולניים, בעלי הלטיפונדיות הגדולות והנרחבות, להתענין בהקמת תעשיות. כיוון זה יזם, למעשה, המלך סטניסלב פּיניאַטובסקי ובעקבותיו הלכו צ׳ארטוריסקי, ראַדזיביל, פוטוצקי ופוניאַטובסקי. הם הקימו בכפריהם ועריהם הפרטיים בתי־חרושת, בהם העסיקו אכרים ותושבי הערים, שהיו ברובם בעלי־מלאכה מחוסרי־פרנסה.

סופרים־פובליציסטיים, וביחוד כלכלנים, הפנו את תשומת לב בעלי־הערים להעסיק גם יהודים ובדרך זו להעבירם למקצועות פרודוקטיביים. שאלת הפרודוקטיביזציה של המוני ישראל תפסה בשנים אלו מקום חשוב, הן בדיוני השלטונות והן בויכוחים עיוניים על שאלת היהודים, שעמדה בתקופה זו על סדר־היום של דיוני הסיימים.

התפתחות התעשיה בפולין התחילה, למעשה, כבר עשרות שנים לפני המחצית השנייה של המאה הי״ח. מפעלי־תעשייה ראשונים הוקמו באחוזות הגדולות של האצילים והחשמנים ע״י חצרותיהם ובכך רצו לייצר את המוצרים הדרושים להם ולפתח מקורות־הכנסה חדשים ויותר פוריים מהתוצרת החקלאית. בזמנו של אוגוסט ה־3 התחילו גם העירוניים העשירים לייסד בתי־חרושת לאריגים.

בתקופת המלך סטניסלב פוניאַטובסקי הוגברו המאמצים להתקדמותה של התעשיה. בשטח זה היה פעיל סגן שר־האוצר הליטאי אוגוסט טיזנהויז ובעקבותיו הלכו המגנטים, שהתחילו לפתח במרץ רב ענפי תעשייה שונים.

שאיפות אלו נולדו בהשפעת הסיסמאות שחדרו לפולין מחוץ־לארץ והדגישו את הצורך בשנוי במדיניות הכלכלית כפי שהטיפו המרקנטיליסטים בטענה, שהכול יש לייצר בארץ ולא להביא מחוץ־לארץ. סיסמאות אלו נתנו את הדחיפה לייסוד תעשיה ארצית. הנסיך אוגוסט צ׳ארטוריסקי הקים בעיירותיו הפרטיות סטשוב וואנגרוב בתי־חרושת לטקסטיל שהתפתחו בהצלחה, בהם הועסקו גם פועלות ופועלים יהודיים.

בשנת 1786 הקים הנסיך יוזף צ׳ארטוריסקי בקוריץ בית־חרושת לאריגים, שהורכב מ־10 מפעלים ובכללם 2 שבהם עבדו ונוהלו ע״י יהודים. בשנת 1791

14. חיים־דב פרידברג: „לוחות זכרון״, קראקא 1904, עמוד 43.

כותב העתון Dziennik Handlowy [15] שבכל הסדנאות בקוריץ עבדו 60 יהודים. ברובם גויסו הפועלים היהודיים מתוך האביונים שהיו משוטטים בסביבות קוריץ ונחטפו ע״י הקהל והשלטונות כדי להפכם לאנשי־עבודה. אולם במרוצת הזמן התאקלמו בבית החרושת והתאמנו יפה במקצוע. היהודים עבדו במפעלי הטוויה, אולם קיבלו גם את העבודות הביתה [16]. צ׳ארטוריסקי הקים גם בית־חרושת לחרסינה ופאיאנס באחוזתו הורודניצה ע״י קוריץ שעבר אחר־כך לקוריץ ובו הועסקו פועלים יהודים. בבית־חרושת זה ייצרו כלי־מטבח אפילו עם אותיות עבריות למאכלי חלב ומאכלי בשר.

בשנת 1787 הקים גם היהודי ר׳ פנחס ישראל מלוטומירסק בית־חרושת לאריגים בקוריץ ובו עבדו רק פועלים יהודיים. גם בלוטומירסק, וונגרוב ונובי־דבור הוקמו בתי־חרושת ע״י יהודים.

עקב האיסור להכניס מחוץ־לארץ ספרים עבריים [17] הוכרחו היהודים לייסד בסך־הכל [illegible] בתי־דפוס יהודיים. אלה נוסדו בנובידבור, [illegible], אלעקסיניץ, סלביטה, פולנה, דובנא, זסלב, מינדזיבורז׳, מזירוב, מיניקובצ׳ה וגם בקוריץ.

באותה תקופה נוסדו ע״י יהודים גם בתי־חרושת לטליתות בשידלץ ע״י דנציג, דוברובני (ע״י לידא) ובסובלק (יש סברה שגם בקוריץ). אולם מפאת חוסר בנתונים מוסמכים קשה לקבוע בחיוב כי בקוריץ היה קיים בית־חרושת לטליתות.

להתפתחות הכלכלית תרם תרומה ניכרת [18] בית־הדפוס העברי שהוקם בשנת תקל״ו (1776) ע״י צבי־הירש בן אריה־ליב מרגליות, שארו וקרובו של הרב יצחק אייזיק בר ישראל שור־מרגליות בעל מחבר ספר „מנחה חדשה״ (אלעקסיניץ

---

15. Dziennik handlowy, p. 41.

16. Nina Assorodobraj: Początki klasy robotniczej, problem rąk roboczych w przemyśle polskim epoki Stanisławowskiej. Warszawa 1946, p. 161—167.

17 בחוגי הממשלה הפולנית חשבו שעל יסוד העובדא שכל אחד ממליון היהודים בפולין קונה לפחות ספר אחד לשנה, תהיה אפשרות לפתח לא רק בתי־דפוס, אלא גם בתי־חרושת לניר, בתי־יציקה ובזה האופן להעסיק מספר רב של האביונים היהודיים. בז׳יטומיר נוסד בשנת 1789 ע״י יהודי בית־חרושת לניר.

18. לתולדות בית־הדפוס בקוריץ — ראה את מאמרו של אריה טויבר „דפוסי פולניה ורוסיה״. א. דפוסי קארעץ ב„קרית ספר״, שנה א׳ (תרפ״ד) עמודים 225—222, 302—306, שנה ב׳, עמ׳ 64—69, 215—230, 274—277 ; חיים־דב פרידברג : „תולדות הדפוס העברי בפולניה״, תל־אביב, תש״י.

Dr. E. Ringenblum: Projekty i próby przewarstwowienia Żydów, p. 49—50.

הקל״ד). למעשה העביר את בית־הדפוס ומכשיריו מאלעקסיניץ שגם הוא היה בבעלותו של הנסיך יוזף צ׳ארטוריסקי. בית־הדפוס באלעקסיניץ נפתח בשנת תקכ״ו (1766). לימינו עמד מדפיס ומגיה מומחה אברהם בר אבי עזרי זעליג מגלוגא שעבד שנים רבות בבתי־דפוס בברלין, זולצבאך, ווילהלמסדורף, דיהרנ־פורט, ואנדסבך והמבורג. בהדרכתו הוכשרו בחורים במלאכת סידור והדפסה. בית־הדפוס סבל מהתנפלויות גונטה ולא עבדו בו שלוש שנים. בשנת תקל״ב (1772) חידש את העבודה והוציא לאור את „זמיר עריצים" ו„חרבות צורים" הכוללים חרמות נגד החסידים ומיסדיהם.

בראותו את התפשטות החסידות וההתענינות בספרי החכמות הנסתרות החליט להעביר את דפוסו עם מסדריו ופועליו לקוריץ, כי באַלעקסיניץ היו מתנגדים לחסידות. בקוריץ הצטרף אליו כשותף חתנו שמואל בר ישכר־בער סגל. בתקופת בעלותו עד שנת תקמ״א נדפסו כ־10 ספרים, ברובם המכריע ספרי קבלה — ספר ה„זוהר", „ספר השם" מהר׳ משה די ליאון, „ספר יצירה", „פרדס רימונים", „תיקוני זוהר" וספרי חסידים כגון „תולדות יעקב־יוסף".

באותה תקופה רצה המדפיס הנוצרי יוהאן אַנטון קריגר בעל בית־הדפוס בנאווידבור לרכז בידיו את כל מפעלי הדפוס בפולין. בענין זה הגיש גם תזכירים לממשלה. בראותו שיש דרישה לספרות חסידית החליט לפתוח בקוריץ, שהיתה אז מרכז של חסידים, סניף של בית־הדפוס בנאווידבור, שם היה מדפיס ספרים תורניים בלבד. לשם כך ניהל משא ומתן עם המדפיסים בקוריץ, ובשנת 1781 קנה מבית־הדפוס של צבי־הירש וחתנו שמואל חלק ניכר מהחומר הטיפוגרפי ומכונות הדפוס. את החלק הנשאר העביר צבי־הירש לשקלוב ושם פתח בית־דפוס חדש.

צבי־הירש־חיים מרגליות ואחיו של צבי הירש, ר׳ שמואל בר ישכר־בער נשארו בשרותו של קריגר — הראשון כמדריך והשני כמגיה וסדר. קריגר הרחיב את בית־הדפוס, שכר לו מדפיסים, סדרים ומגיהים והעסיק שבעה עובדים. בתקופת בעלותו בשנים 1781—1878 נדפסו 20 ספרים.

בשנות תק״מ—תקמ״ג ישב בקוריץ המשכיל הידוע מתלמידיו של מנדלסון, יצחק סטנוב, והדפיס פה את ספרי הקבלה „עץ חיים" ו„פרי עץ חיים" מהרח״ו (ר׳ חיים ויטאל). הוא הצליח במכירה טובה וחזר בשנת 1783 לברלין, ובכסף שהרויח הוציא את ספריו. בזמנו של קריגר נדפסו הספרים באותיות יפות אולם על ניר גרוע. הדפוסים הצטינו בהגהה מדויקת. בשנת 1789 חזר ר׳ שמואל בר ישכר בער לקוריץ והקים דפוס משובח בקוריץ ובפולנא. בשנת תקנ״א הפסיק את העבודה בבית הדפוס ועזב את קוריץ.

בשנת 1794 בא לקוריץ אברהם בר יצחק אייזיק ויחד עם שותפו אליהו בר יעקב הלוי יסד בית־דפוס חדש שהיה קיים 25 שנה עד שנת תקע"ט (1814). בשנת 1804 עזב אליהו את השותפות ואברהם בר יצחק אייזיק נשאר הבעל היחידי.

בבית הדפוס בקוריץ נדפסו החל משנת 1776 ספרי קבלה וכתבי חסידים [19].

ג.

קוריץ תופסת גם מקום חשוב בתולדות החסידות, שהכתה שרשים עמוקים בווהלין מיד עם הופעת הבעש"ט. תלמידו ויורשו ר' דב־בר ממזריץ', המכונה בפי העם „המגיד", הצליח להגדיל את מספר האוהדים ולהרחיב את תחומי החסידות בכל רחבי פודוליה, אוקראינה, ווהלין. ביחוד הצליח להושיב בקהילות רבנים מקרב תלמידיו, מגידים, שוחטים ויתר „כלי־קודש" שניצלו את כהונותיהם להפיכת קהילותיהם לעמדות מפתח של החסידות. אמנם, בראשית פעולתם של הבעש"ט ותלמידיו אירעו התנגשויות ביניהם והרבנים, כגון, בזמן התועדות „ועד ארבע ארצות" בקונסטנטינוב, אולם במרוצת הזמן הצליחה החסידות להתפשט כמעט בכל קהילות ווהלין.

בן זמנו ומתנגדו החריף ביותר של הבעש"ט, המגיד ישראל לֶבֶל, בעל מחבר „ספר הויכוח" (ורשה תקנ"ח) מאמיד את מספר החסידים בשנים 1750—1760 ב־40 אלף איש [20]. בכל זאת קשה להניח כי מספר זה הוא מציאותי. עובדה היא שהחסידות התפשטה בווהלין ופודוליה הודות למרכזה במזריטש, מושבו של המגיד דב־בר בר' אברהם „מ"מ (מגיד מישרים) דק"ק מעזריטש ודק"ק קאריץ [21]. לפי ספרי החסידים הופיע המגיד דב־בר במספר קהילות בווהלין ובכללן גם בקוריץ.

בין חברי הבעש"ט תפס מקום מיוחד ר' פנחס שפירא שהיה יליד ליטא [22]. הוא נולד בשקלוב בשנת 1726 או 1728. אביו רב אברהם, למדן ידוע בעירו, היה

19. בשנת 1780 נדפס „תולדות יעקב יוסף" ובשנת 1789 — „ליקוטי אמרים".

20. Glaubwuerdige Nachricht von der in Polen und Lithauen befindlichen Sekte Chassidim genannt.
בכ"ע Sulamith 1867 II, p. 309.

21. כפי שהמגיד חתם באחד ממכתביו (בסוף ספר „דרכי ישרים" לר' מענדיל מפרמישלאן, לבוב תרכ"ב).

22. לפי דבריו מוצא משפחתו משפייער בגרמניה, שם עלו בני משפחתו בימי הביניים על קידוש השם.

בנו של ר׳ פנחס ממשפחת „מגלה עמוקות״, והוא היה נוסע אל משומדים להחזירם בתשובה ולהבטיחם „עולם הבא״, וגם את „עולם הבא״ שלו. מחמת עלילה שהעלילו על אביו עזב הוא את שקלוב והשתקע במירופול שבווהלין. ר׳ פנחס קבל בבית אביו חינוך מסורתי ליטאי. באותו הזמן נתפרסמה בעיירתם החסידות. פנחס הצעיר התחיל להתעמק בקבלה ובספרי מוסר.

לפי „שבחי הבעש״ט״ (דף כ׳) היו הוא ואביו נכנסים לבית הבעש״ט. „הכירו אותו (את אביו ר׳ אברהם שהוא לעטוויק (ליטאי) ותקיף בדעתו ויראו פן יבלבל את הבעש״ט״.

מפיסקה זו למדים אנו שהבעש״ט וחבורתו התיחסו אליהם בחשד. אולם טעו, כי במרוצת הימים התחיל ר׳ פנחס לחבב את הבעש״ט מבלי להאמין ב„אותות והמופתים שלו״. את דרכו בחסידות מצא בדביקות פנימית ובמידות מוסריות נעלות. לא התפלל בתנועות ובהתלהבות כדרך החסידים, אלא בשקט כי „עיקרה של תפילה היא הדביקות בבורא העולמים ועיקרה של דביקות היא התפשטות הגשמיות, שהיא ממש כמו יציאת הנפש מן הגוף״. בניגוד לחסידים היה נגד ריבוי הטבילה במקווה. מענין הדבר, שבכל מקום שר׳ פנחס מזכיר את הבעש״ט אינו קורא לו „מורי״, ואמנם גם הבעש״ט הביט עליו כעל דומה ושוה לו.

הוא שאף לאמונה פשוטה ותמימה בלי שום התלהבות ולמידות טובות וישרות בלי שום פניה. חיזוק האמונה הוא עיקר חסידותו. יש לבטוח בחסד עליון ו„אפילו שלא להתפלל להקב״ה ולא ללכת למקוה וכדומה, רק לבטוח״. ביחוד יצא נגד „כמה צדיקים בדורו, שלא נזהרו בדברי שקר״, ביחוד נגד התנהגותו של מחבר „תולדות יעקב יוסף״ מפולנא שלא שמר על מידת האמת, „ואם בין הרבה דברי אמת יתערב מעט שקר אינו מקפיד על זה ואנוכי שונא מאוד את השקר״. מסיבה זו היה מעדיף למעט בדבור. לא סבל בעלי גאוה[23].

בעולם החסידות נודע כשהתישב בשנת 1760 בקוריץ, על שמה נקרא רבי פנחס מקוריץ, ונקבצו אליו פה רבים לשמוע את תורתו ומוסרו. בין

---

23. לא סבל את הגאון מוילנא כי חשדו בגאוה. בנו רב משה היה רב בסלאוויטא ויסד שם בשנת 1791 ברשיון בעל העיר הנסיך סנגושקו את בית הדפוס הידוע. ביזמת אביו למד מלאכת גילוף נחושת, חקיקת אותיות וציורים ועבודת הדפוס. הוא הוציא לאור את הש״ס ולא רצה להדפיס בו את הגהות הגר״א, דבר שעורר התנגדות מצד הרבנים בליטא ובחוץ־לארץ. המדפיסים בוילנא השתמשו במקרה זה, הסיגו את גבולו והדפיסו ש״ס קודם שעבר הזמן, שנקבע בהסכמות הרבנים על הש״ס של סלאוויטא. הרבנים בליטא הצדיקו את המדפיסים בוילנא. נתעוררה מחלוקת קשה. ר׳ עקיבא אייגר ור׳ משה סופר תבעו את עלבונו של הגר״א ואסרו על הש״ס של סלאוויטא לבוא בקהל.

תלמידיו היו ר׳ רפאל שהמשיך את תורתו לאחר מותו של ר׳ פנחס ויסד כת חסידים „ברשאד״, ר׳ זאב מבאלטא, ר׳ דב־בר בונם ור׳ זאב מז׳יטומיר.

השפעתו בקוריץ ובכל ווהלין היתה גדולה כי קרב אליו את ההמון הפשוט ואהב לומר תורה בפני בני ההמון בפשטות ובלי תוכחת מוסר. הוא לא התערב במחלוקת בין המתנגדים והחסידים שפרצה בימיו וכן לא במחלוקת בין הסבא משפולא לבין ר׳ נחמן מברצלב.

כשהשתקע בקוריץ הרב החסיד שלמה מלוצק, תלמידו של המגיד ממזריטש, פרץ ריב בינו לבין ר׳ פנחס, שהיה מטבעו רודף אחר השלום, עזב את קוריץ כי לא יכול היה לשאת מחלוקת זו ועבר בשנות השבעים של המאה הי״ח לאוסטרהא, שם קנה לו בית.

בשנת 1791 עזב את אוסטרהא, כי רצה לעלות לירושלים[24]. בדרכו בא לבקר את בנו יהודה־מאיר אב״ד בשפטובקה. שם חלה, נפטר ונקבר שם (בי׳ אלול תקנ״א). הוא השאיר 4 בנים ובת אחת: יהודה־מאיר אב״ד בשפטובקה, ר׳ יעקב שמשון אב״ד בזאסלב, ר׳ משה אב״ד בסלאוויטא, ר׳ יחזקאל סוחר באוסטרהא, רחל שיינדל, נשואה לרב שמואל אב״ד בקאלניבלט וזוויניראדקע.

ד.

חלוקת פולין בשנת 1793 ניתקה את ווהלין, ובכללה את העיר קוריץ, מפולין וצורפה לרוסיה. ניתוק זה גרם לערי ווהלין נזק כלכלי, עקב הפסד העורף הכלכלי שלה. במרוצת הזמן נהנו הערים מקרבת הגבול, ביחוד לאחר שברודי הסמוכה הפכה להיות עיר מסחר חפשית דבר שפתח אפקים כלכליים חדשים. כמובן, נפתח גם פתח רחב לכל מיני הברחות.

השלטונות הרוסיים לא ראו בעין יפה את עסקי ההברחה. בשנת 1812 הציע הגוברנטור של ווהלין קומבורליי (Komburlej) להרחיק את היהודים מתחום הגבול בגלל עסקי ההברחה שלהם, אף־על־פי שהתושבים הנוצריים, וביחוד האכרים בכפרים על־יד הגבול האוסטרי־הרוסי, כפי שידוע מדו״חות

---

24. עליו ראה: 1) „מדרש פנחס״ ורשה תרל״ז (עם תוספת דברים מרפאל מבערשאד). 2) „לקוטים מר׳ פנחס מקוריץ״ נדפסו בהוספה לספר „נר ישראל״ מר״י מקוזניץ (תקצ״ה). 3) שם הגדולים״, אות פ׳, סימן כ״ה, ע׳ 116. 4) א. כהנא „ספר החסידות״, שם נדפס בע׳ 269 מכתב קודש של ר׳ פנחס לר׳ ישעיה מדינאוויץ. 5) ד״ר ש. א. הורודצקי, „החסידות והחסידים״, ברלין תרפ״ג, ספר א׳, ע׳ קמ״א—קמ״ג. 6) ש. דובנוב: „תולדות החסידות״, תל־אביב תר״ץ, ספר א׳, ע׳ 104—106.

השלטונות האוסטריים — הבריחו סחורות, אפילו, בממדים יותר רחבים משל היהודים. הצעתו אושרה ע״י השלטונות המרכזיים, אולם גזר הדין לא בוצע מחמת רשלנות השלטונות המקומיים.

בשנת 1816 ביקר בערי הגבול הסנטור סיברס (Sievers) וקבע שסמוך לגבול מחזיקים יהודים בתי מרזח ומנהלים מסחר מקיף. ב־30 ביולי 1825 נתקבלה ההוראה לגרש את היהודים תוקף חוקי, אולם גם זה לא הביא תוצאות חיוביות. הביורוקרטיה בימי ניקולאי הראשון לא הזדרזה לבצע את החוק, מתוך נימוקים שביצוע החוק יהרוס את התעשיה והמסחר בפלך ווהלין, והשנית הועמדו לפני הבעיה שטרם מצאה את פתרונה לאן להעביר את היהודים. הענין נמשך עד 1856 ובסוף החליט הסינט בפטרבורג שיש להרחיק יהודים יחידים הידועים בעיסוק הברחות[25].

בשנת 1800 נרשמו במחוז לוצק, אליו השתיכה קוריץ, 1941 עירוניים יהודיים, לעומת 1267 עירוניים נוצריים ו־28 סוחרים[26] יהודים, לעומת 3 נוצרים. אין פרטים על המספר בקוריץ[27].

בשנת 1847 היו בקוריץ 3832 יהודים והם התפרנסו ברובם ממסחר קמעוני ומלאכות שונות.

ב־29 ביוני 1881 פרצה בעיר דליקה שהרסה את רוב בניני המגורים ו־13 בתי־כנסת ובכללם בית־הכנסת שנבנה בשנת 1680—1681 ע״י הרב ברוך כ״ץ.

בשנת 1897 היו בקוריץ 4.060 יהודים. לפני מלחמת העולם הראשונה עלה הרבוי הטבעי של היהודים ל־300—400 נפש לשנה. אחרי שנת 1914 חלה ירידה במספר התושבים היהודים, כך שבשנת 1921 היו 4946 תושבים, מהם 3888 יהודים שהיוו 78 אחוז.

אחרי שנת 1881 שוקמה העיר ורוב בתי הכנסת הוקמו מחדש. ששה מהם היו של חסידים על־שם האדמו״רים מטריסק, מקרוב, צ׳רנוביל, ברזנה וכו׳. החיים הכלכליים חזרו למסלולם. המסחר בתבואות ועצים וכן בורסקאות שהיו בידי יהודים נתנו פרנסה למרבית התושבים היהודים. תרומה ניכרת תרם לקידום הכלכלי יעקב־יוסף הורנשטיין, בעל אחוזות ויערות, שהעסיק מספר רב

---

25. Zbirnik prac żydowskaja istoriczno - archeograficznoj Komisji, Kiew 1928, t. I, p. 124—126.

26. לפי החוק היה דרוש כדי להתקבל למעמד הסוחרים הון של 500 רובל.

27. I. Gessen: Istorja jewrejskago naroda w Rosji, Petrograd 1916, t. I, p. 186.

של יהודים והקים בקהילה מוסדות. הוא היה עסקן רב פעלים ונדיב ידוע. המצב הכלכלי של היהודים היה יציב.

בשנת 1886 נוסד „תלמוד־תורה", בשנת 1899 — „מושב זקנים" ובית־חולים, ובשנת 1902 — ספריה יהודית. נוסד גם בית־ספר לנערים ונפתחו שעורי ערב לעברית למבוגרים. בהקמת המוסדות עזר הרב מטעם נחמיה גרשנהורן. כרב ואב"ד כיהן ר' משה־מרדכי לידסקי ואחריו — חתנו הרב ניסן באשקין. בשנת 1906 נוסדו שני בנקים להלוואה וחסכון.

אליעזר לאוני

רבי פנחס מקוריץ

מוצאו של רבי פנחס והשתקעותו בקוריץ

קוריץ, הנמצאת בפאתי־ווהלין, זכתה לשם עולם, בזכות פילוסוף דתי, עמקן וחריף־מוח שנטה אהלו בה — בזכותו של רבי פנחס שפירא, המכונה „רבי פנחס הגדול", שלמעלה ממאתיים שנה היה אורו זרוע על פני רחובות־העיר והמוני יהודיה, עד שעלה עליה הכורת. צדיק זה ש„היה מן הארץ וגדל בשמים" היה שקוע ראשו ורובו בעולם האצילות והוגיע את מוחו בחכמת־האלוהות והכרת הבורא.

מעט ודל הוא החומר הביאוגרפי על רבי פנחס. בעצם, רק רבי נחמן מברצלב בלבד זכה ל„פלוטרך"[1] משלו בדמותו של רבי נתן, שרשם חיי מורו ורבו לפרטי־פרטיהם. ברבי פנחס נתקים מאמר חז"ל: „אין עושין נפשות לצדיקים — דבריהם הם־הם זכרונם". ללמדך שחייהם הפרטיים של גבורי־הרוח גלומים בגוילי־יצירתם. מטעם זה צודק אֶמרסון באמרו: „הביאוגרפיות של טובי הגאונים הן הקצרות ביותר". הרוצה להכיר את רבי פנחס עליו לעיין באמריו ולקוטי משנתו, כי הגנזיס[2] שלו הוא הגנזיס של משנתו בחסידות. ומחמת שאנו עניים בחומר ביאוגרפי מהימן, הרי מה שנספר על רבי פנחס הוא, בבחינת, „קצות דרכיו".

רבי פנחס שפירא נולד בשקלוב לאביו ר' אברהם־אבא ולאמו שרה־רחל בשנת תפ"ו (1726), עשרים ושש שנה אחרי לידת הבעש"ט. מוצאו ויחוסו הקדום הוא מהגאון הקדוש המפורסם ר' נתן־נטע שפירא זצ"ל בעל הספר „מגלה עמוקות", שנולד בשנת שמ"ה (1585) ונפטר בי"ג באב שנת שצ"ג (1633) ומנוחתו כבוד בעיר קראקא. במצבתו חקוק: „פה נטמן איש אלקי, קדוש מן הקדמונים, מגלה עמוקות, רזין ומטמונים, הוא שאומרים עליו שדבר אתו אליהו פנים אל פנים, הגאון אב"ד[3] ור"מ[4] מו"ה[5] נתן נטע בן מו"ה שלמה שפירא זצ"ל".

---

1. פלוטרך (Plutarchos) הביאוגרף היוני הנודע נולד בשנת 46 לפני הספירה. הוא נתפרסם בעולם בביאוגרפיות שלו על גדולי יון ורומא
2. גנזיס — Genesis מהשורש היוני gignesthai שפרושו התהוות, תולדה. ספר „בראשית" נקרא בשם גנזיס, כי הוא עוסק בתולדות העולם והאדם.
3. אב"ד — אב בית־דין.
4. ור"מ — וריש מתיבתא (ראש ישיבה).
5. מו"ה — מורנו ורבנו הרב.

אביו של רבי פנחס, ר׳ אברהם־אבא, היה בן הרב הגאון המפורסם ר׳ פנחס משקלוב והוא שימש כרב באחת העירות שבליטא. הוא התקרב לחסידות על־ידי התודעותו להבעש״ט וקרב את בנו, ר׳ פנחס, לשיטת החסידות.

עוד בילדותו התבלט רבי פנחס במשהו סגולי, וגדולי החסידות אמרו עליו שנשמה כזו באה לעולם פעם לחמש־מאות שנה לתקון העולם. ה„סבא משפולה״ שאהב את רבי פנחס אהבת־נפש וביקר אותו פעמים רבות בקוריץ מגדיר את הפנומן ששמו ר׳ פנחס במלים אלו: „אשריכם, רבי פנחס, שיש לכם נשמה גדולה, וכל העולם קוראים לכם „רבי פנחס הגדול״. אפילו, כשאתם יושבים בביתכם, אתם יושבים בכל העולם. בכל דיבור של תורה וחכמה היוצא מפיכם אתם מחבקים ומנשקים את כל העולם״.

משפחת שפירא היתה משפחה גדולה ומיוחסת ושמה נקרא על־שם עיר מושבה לפנים, שפייער, שעל חוף הרהיין. מכאן השם שפירא. כנוי זה היה חביב מאוד על רבי פנחס, ושלא כמנהג יתר הצדיקים היה חותם באגרותיו גם את שם משפחתו.

קשים ומרים היו חיי רבי פנחס עד שזכה לפרסום. בימי עלומיו היה מלמד תינוקות וכינוהו בשם „המלמד השחור״. הוא חי חיים כפולים וכלפי חוץ הסתיר את טיבו ומהותו, ורק רב העיר עמד על מעלתו.

מסיבה בלתי ידועה לנו עזבה המשפחה את העיר שקלוב ונתיישבה בעיר מירופול שבווהלין. לאחר נדודים מרובים הגיע רבי פנחס לקוריץ ונשתקע בה. על בואו לקוריץ כותב רב מגדל ביבר: „אחר־כך העתיק הרב ר׳ פנחס את מושבו ובא לעיר קאָרעץ, ולשמע שם חכמתו וקדושתו נהרו אליו תלמידים גדולים לקחת ממנו מוסרו הטוב וללמוד חכמתו אשר בה דברי ח״ן [6] ופילוסופיא אלקית יחד נפגשו. אמונה צרופה ויראה טהורה יחד נשקו״ (מזכרת לגדולי אוסטרהא, עמוד 211).

רבי פנחס התישב בקוריץ בשנת 1760. כנראה, ישב שם הרבה שנים, כי גם לאחר שעקר את דירתו משם היה נקרא „רב פנחס קאָריצער״.

השכלתו הרחבה והעמוקה של רבי פנחס

בראשית דרכו, טרם שנתגבשה השקפת עולמו, שמשו ברבי פנחס חסידות ומתנגדות בערבוביה. הוא יגע לרכוש השכלה רחבה ורב־גוונית. הוא התעמק

---

6. ח״ן — חכמה נסתרה (כנוי לחכמת הקבלה, והמבינים בה נקראים יודעי ח״ן).

לא רק בש״ס ופוסקים, אלא גם במדעים שונים ונעשה בקי ומושלם בדקדוק ובמדעים המדויקים. הוא שאף לרכוש את תורת ההנדסה ועיין בכתבי „אֶקלידס פילוסופוס״, איש־המדע היוני הגדול שחי במאה הרביעית לפני הספירה.

בתקופה זו עמד רבי פנחס תחת השפעת הגאון מוילנה. ידוע הדבר, שהגאון החשיב מאוד את המדעים המדויקים, והוא גופו חיבר ספר בגיאומטריה בשם „אַיל משולש״. הגאון אמר כי „כל החכמות נצרכות לתורתנו הקדושה וכלולים בה״. והדגיש: „כפי מה שיחסרו לאדם ידיעות בחכמות, יחסרו לו לעומתן מאה ידות בחכמת התורה, כי התורה והחכמה נצמדים יחד״.

כתבי אוקלידס נראו חשובים מאוד בעיני הגר״א. הספר „יסודים״ לאוקלידס תורגם מערבית לעברית ע״י משה אבן תיבון בשנת 1270. כאשר ביקר בוילנה בשנת 1778 ברוך שיק משקלוב צווה עליו הגאון לתרגם מחדש את כתבי ההנדסה של אוקלידס „כדי להוציא בלעם מפיהם״. ואמנם, הדבר הוצא אל הפועל בשנת 1780. טופס מהכתבים האלה הגיע, כנראה, לרבי פנחס והוא שקד עליו באותה שקידה ששקד על תלמוד בבלי וירושלמי. והוא שאמר על הגיאומטריה: „צריך אדם שילמד דברים אלה מנעוריו״.

הוא הרבה לעיין בספרי חקירה של ימי־הבינים, אך לא מצא בהם סיפוק. נפשו נקעה מהפילוסופיה ואמר: „תורת הפילוסופיה היא מדרגה פחותה בערכי״. ואז חל בו שנוי במהלך מחשבתו. הוא נטש את שדה־העיון והמחקר ועבר למסתורין וקבלה. נתגלה לפניו המאור הגדול של „הזוהר״. בספר זה דבקה נפשו ובו הגה כל ימי חייו. לא קם עוד בישראל אדם שיפליג בשבחו וידבר באהבה עזה על „הזוהר״ הקדוש כמותו. רבי פנחס נתן שבח והודיה להשם־יתברך, שלא ברא אותו בשנים שלא היה, עדיין, „הזוהר״ בעולם. „הזוהר״ קיים את נפשי״, אמר. „הזוהר״ עזר לי להיות יהודי״. „הגלות היא כל־כך קשה, אמר, ורק בשעה שאני לומד „זוהר״ אני מוצא מנוחה״.

רבי פנחס התעמק גם בספרי קבלה אחרים, כמו „פרדס רמונים״ לרמ״ק, כתבי האר״י ובספר „שני לוחות הברית״ לרב ישעיה הורביץ. הוא הושפע הרבה מהספר „מגיד מישרים״, הכולל סודות ורזין שנתגלו לרב יוסף קארו. בעטיו של ספר זה התחיל לצום ולסגף את עצמו. כל ימיו היה ספר קבלה זה חשוב בעיניו וכמעט שלא זז מעל שולחנו.

אין תימה, שרבי פנחס הגה בספרי קבלה וביחוד, בכתבי האר״י, כי לפי הגדרתו הנכונה של נחום סוקולוב ז״ל, הורתה ולידתה של החסידות לא

היו במז'יבוז', אלא בצפת. הבעש"ט היה אך המסביר והפופולריזטור של תורת האר"י [7].

פקחותו ושנינותו

הבעש"ט אמר שהיו לו שלשה יורשים: המגיד רבי דב־בר ירש ממנו את התורה, רבי מיכל מזלוטשוב את הקדושה ורבי פנחס מקוריץ את החכמה.

בעקבי הקילוס שקילס הבעש"ט את רבי פנחס כתב אליו „המגיד" באחת מאגרותיו שהוא, ר' פנחס, גדול בעיניו מנביא, כי אמרו חכמינו: „חכם עדיף מנביא".

רבי פנחס לא ראה בחכמה את שיא ההשתלמות המוסרית ואמר: „מתירא אני שמא אהיה חכם יותר מחרד. חביבה עלי חרדות מחכמה, ומשתיהן חביב עלי לב טוב".

אולם, רבי פנחס לא היה חכם בלבד, כי אם גם פיקח ושנון. פעם נכנס רבי פנחס לבית־כנסת ומצא שם חבורה של אנשים שקועים בשיחה. שאלם רבי פנחס: באיזו סוגיה אתם עוסקים? החזיר לו אחד מהחבורה: אנו יושבים ומצטערים ודואגים מה לעשות כנגד יצר־הרע הרודף אחרינו. אמר להם רבי פנחס: יהודים יקרים, דאגה זו שלכם טרם הגיעה שעתה. עדיין לא הגעתם למדרגה של אדם המכריח את יצר־הרע לרדוף אחריו. לפי שעה אתם רודפים אחרי יצר־הרע ואינכם בגדר נרדפים כלל.

הנטיה לחידוד מתבלטת אצל רבי פנחס בשיחתו עם רבי אשר, בנו של רב אהרן מקארלין. ר' אהרן „הגדול", תלמידו של המגיד ממזריטש, מת בהיותו בן שלושים ושש שנה. פעם נפגש רבי פנחס עם רבי אשר. אמר לו רבי פנחס: „אביך עשה מעשה שטות". נבהל רבי אשר, כי מה שאומר רבי פנחס על צדיק מגיע לאזני בית־דין של־מעלה. המשיך רבי פנחס ואמר: „מעשה שטות שעשה אביך הוא שלא האריך ימים"...

רבי יעקב־יוסף מפולנאה, זקן תלמידי הבעש"ט, האמין בתום לבו, שהוא יירש את כסא הבעש"ט. והיתה לאמונתו זו על מה שתסמוך, כי לפי דברי פרופסור בובר, היה רבי יעקב־יוסף הכסנופון [8] של הבעש"ט. והבעש"ט

---

7. האר"י — הקדוש האלוהי רב יצחק (לוריא) — אבי שיטה חדשה בחכמת הקבלה. נולד בירושלים בשנת 1534 ונפטר בצפת בשנת 1572.

8. כסנופון — Xenophon חי 354—430 לפני הספירה. הוא רשם את דברי סוקרטס בספר שלו „המשתה". בדומה לו, סבור פרופ' בובר, רשם רבי יעקב־יוסף את דברי הבעש"ט.

גופו אמר שהשם יתברך יחזיק לו טובה על שגידל לו יוסלה שכזה, הוא רבי יעקב־יוסף תלמידו הגדול, שעשה אזנים לתורת הבעש״ט. ממנו מתחילה פרשנות החסידות הבעש״טנית, והוא הדפיס את ספרו במדזיבוז׳ ה„עיר הקדושה״.

רבי יעקב־יוסף שפך את לבו לפני רבי פנחס. המשיל לו רבי פנחס את המשל הבא: „מפני מה נוהגים לתלות בשעת שנתו של הקיסר את הכתר שלו על מסמר שבקיר, והרי יש בכך משום חילול כבוד הקיסר. מן הדין היה למנות אדם מיוחד, אחד מגדולי השרים, או את המשנה למלך, להיות ער כל זמן שהקיסר ישן ולשאת על ראשו את הכתר. התרוץ הוא: אם יעשו כך עלול נושא־הכתר לומר: אני הקיסר! מה שאין כן המסמר, שדומם הוא ואינו יכול לומר כלום״...

רבי פנחס והבעש״ט

שם הבעש״ט התפרסם בעולם ושמעו הגיע גם לרבי פנחס. אולם, רבי פנחס נפגש עם יוצר החסידות זמן קצר לפני הסתלקותו. הבעש״ט נפטר בשנת תק״ס (1760), ובערך באותה שנה נפגשו שני מאורות אלה.

כותבי תולדות החסידות מספרים, ששניהם התגעגעו זה על זה והשתוקקו לראות איש את רעהו פנים אל פנים. רבי פנחס הובא לבעש״ט ע״י אביו אברהם־אבא. אולם כפי שכותב בעל „שבחי הבעש״ט״, לא נהג תחילה ר׳ אברהם־אבא כבוד בבעש״ט. אך לבו נהפך עליו, הכיר בגדולת הבעש״ט ואמר לבנו רבי פנחס: „הוא ולא אחר, הוא ולא אחר״. „ואמר רב פנחס, מה ראית בו״? השיב האב: „ואספר לך בני, כי ראיתי בלילה הזה חלום, שנכנסתי לגן־עדן ובא שר התורה ואמר דבר תורה משמו של הבעש״ט. וכשננערתי משנתי זכרתי היטב, ובאתי בשביל דבר זה לכאן, וכמו ששמעתי, כן שמעתי מפיו הקדוש״ („שבחי הבעש״ט״, ע׳ פ״א־פ״ב).

רבי פנחס היה חשוב בעיני הבעש״ט. ומספרים בשעה שהגיעה שעתו של הבעש״ט להסתלק מהעולם, ניגש אליו רבי דוד מאוסטרהא אל מיטתו ואמר: „רבי, על מי תעזבנו״? לחש לו הצדיק: „דב־בר וחכם פנחס״. ואמנם, אחרי פטירת הבעש״ט נסעו רבים מתלמידיו אל רבי פנחס, וכולם נתנו כבוד לשמו ולזכרו.

גם בנו יחידו של הבעש״ט, רב צבי, שעליו אמר אביו: „אני הייתי פרוש י״ד שנים במיטה וזה הערשעלי בני נולד על־פי הדיבור״ („שבחי הבעש״ט״, ל״ו), בא לרבי פנחס להתייעץ על צפונותיו בעבודת ד׳. ומה שחשוב ביותר, הרב ברוך ממז׳יבוז׳ נכד הבעש״ט, נתגדל בבית רבי פנחס ונחשב לתלמידו.

רבי פנחס אמר עליו שהוא „דבר חידוש". האגדה מספרת, כי בהתאכסן ר' ברוך אצל ר' פנחס והיה ישן שנת צהרים, אסף ר' פנחס את תלמידיו סביב למיטתו, ניגש למזוזה וכיסה אותה בידו. ר' ברוך התחיל להתנועע על מטתו כמקיץ משנתו, אולם כאשר הסיר ר' פנחס את ידו מן המזוזה ישן ר' ברוך את שנתו שנית. אמר ר' פנחס לתלמידיו: „ראו־נא, ר' ברוך אינו נם בשנתו אף רגע בלא התדבקות בשם יתברך".

כשביקר רבי פנחס אצל הבעש"ט — חלה. שלח הבעש"ט אחר רופא שיבוא להקיז לו דם. אמר לרופא: אם תוכל לכוון בהקזה ראשונה להוציא דם ממקום שנחוץ — מוטב, ואם לאו, מוכן אני להניח אצבעי במקום ההקזה, כדי שיצא דמי במקום דמו, כי דמו של רבי פנחס יקר מאוד, והוא משומר עוד מששת ימי בראשית.

האגדה מדגישה שהבעש"ט הודה, כי משעה שדרך כוכבו של רבי פנחס בשמי־החסידות לקה מאורו הוא, מאור הבעש"ט.

בביקור־גומלין שערך הבעש"ט בבית רבי פנחס אמר למארחו: „בנעורי הרגשתי כי כאשר הרימותי את ידי היו עולמות נעים, ועכשיו אין אני מרגיש בזה". ועוד מספרים, שלפני פטירת הבעש"ט שאלו רב יעקב מאניפולי על מעלת כל תלמידיו, והוא ענה לו על כל אחד, וכששאל אותו על רבי פנחס, השיב לו: „על איש גדול וקדוש כמוהו אין לך לשאול".

אף־על־פי־כן לא רכש הבעש"ט את לבו של רבי פנחס. היתה קימת ביניהם „שרשרת של־קרח", דהינו, יחסים קרירים, כי בשורש נשמתם היו שונים ומנוגדים.

על הבעש"ט מספרים כי נשמתו „היתה מאותן הנשמות שנסתלקו וברחו קודם חטא עץ הדעת ולא טעמו מעץ־הדעת כלל". הוא היה כולו מסתורין, כולו אגדה. והפוכו רבי פנחס שהיה שכלתן, רציונליסטן. וזוהי הסיבה שהבעש"ט, ולא רבי פנחס, זכה להתחבב על העם ולהיות הרועה הרוחני שלו, אם כי רבי פנחס היה הרבה יותר עמוק, הרבה יותר עשיר בדעת, בתורה וחכמה מהבעש"ט. כי העם נוהה אחר המסתורין, באשר הוא צמא לעולם האגדה, לרומנטיקה של החיים.

שכלתנות זו היא שהעמידה חיץ בין רבי פנחס לבין המון העם הפשוט. ולא עמדה לו לרבי פנחס הכרזתו ההומנית, הנפלאה: „כשתנתן לי הברירה: לגן עדן או לגיהנום — אבחר בגיהינום ואסבול שם יסורי־גיהנום יחד עם יתר אחינו בני־ישראל השרויים שם, ולא אזוז משם עד שלא ישאר שם אפילו יהודי אחד".

השוני שבמשנתו ואופיו הוא שגרם לכך, שרבי פנחס לא התבטל בפני הבעש״ט ולא קבל עליו מרותו. הוא היה בטוח שדרכו, ולא דרך הבעש״ט, היא הדרך הישרה והנכונה, והכריז קבל עם ועדה ש״לו היה חי לפני שנים רבות, היו עובדים את ד׳ על פי דרכו שיורה להם״. רבי פנחס הביט על הבעש״ט כעל שווה לו ואמר: ״את השווה והדומה לי יכולים למצוא במז׳יבוז׳״. יתכן, שבלבו פנימה הרגיש רבי פנחס הרגשת עליונות על הבעש״ט, ברוח המאמר של רב מנדל מקוצק: ״כלום גזר הבעש״ט על הבאים אחריו, שלא יהיו גדולים ממנו״? ולכן, בכל מקום שרבי פנחס מזכיר את הבעש״ט, אינו קורא לו: מורי, כמו שהיו נוהגים כל תלמידיו, וגם הבעש״ט התיחס אליו כאדם לחברו ורעו.

מדרש אגדה מספר: ״עד שאדם הראשון מוטל גולם הראה לו הקב״ה כל צדיק וצדיק שעתיד לעמוד ממנו. יש שהוא תלוי בראשו של אדם, יש שהוא תלוי בשערו ויש שהוא תלוי במצחו ויש בעיניו ויש בחטמו ויש בפיו ויש באזנו ויש במלתין״ (מקום הנזם) (מדרש רבה, סדר ״כי תשא״, פרשה מ, ג). הבעש״ט היה ה״אדם הראשון״ של החסידות וכל זרמיה מתפלגים ויוצאים ממשנתו. הצדיקים שבאו אחריו היו תלויים, מי בראשו ומי באזניו. אולם, לא כן הדבר ברבי פנחס. שני צדיקים אלה היו, בבחינת, ״ראשונים״, בבחינת ״התחלות״. הבעש״ט אמר ״בית־אב״ של הלכה בחסידות וגם רבי פנחס אמר ״בית־אב״ של הלכה בחסידות. והבעש״ט יכול היה להגיד על רבי פנחס מה שאמר משה רבנו על רבי עקיבא: ״רבונו של־עולם, יש לך אדם כזה ואתה נותן תורה על ידי״! אולם, שאלה זו נשארה ללא־מענה, כי הקב״ה השתיק את משה רבנו ואמר לו: ״כך עלה במחשבה לפני״. רק מתוך גישה תיאולוגית זו מסתברת לנו עליונותו של הבעש״ט על רבי פנחס. דהינו, הכביכול בחר בבעש״ט, דוקא, ואין שכלנו מגיע כדי הבנת דברים ששערי השגתם נעולים בפנינו.

את דרכו בחסידות למד מעצמו. לא בפירוש אמר, אלא משתמע מדבריו, שהוא, רבי פנחס, ולא הבעש״ט, היה ה״אדם הראשון״ של תורת החסידות. הוא הדגיש שלא היה לו רבי והכל למד מפנימיותו. נשמתו היא שלמדתו. ואמר: ״יכול אני לשבת מאה שנה באי נידח בלי שום ספר ולעבוד את השם יתברך בלי הפסקה לרגע״. בור החסידות שלו נתמלא אפוא מחוליתו. עליו ניתן לומר בלשון האגדה: ״אב לא לימדו, רב לא היה לו״. כל שהיה לבנין־אב בחייו, לו עצמו זכות אבהות עליו.

רבי פנחס העיד על עצמו שאת רזי התורה והחכמה שאב מהמקור העליון של התבונה האלוהית. וכה אמר הוא פעם לרב ,יעקב־שמשון משיפיטובקה: ״החילוק שבינינו הוא רק בזה שכבוד תורתו לקח זאת מהירושלמי, ואני לקחתי

זאת מאותו מקום עצמו שלקח הירושלמי משם". לאמור: את המושכלות הראשונים רכש בדרך ההתגלות האלוהית.

באמירה זו מעמיד את עצמו רבי פנחס על דף אחד עם חכמי־התלמוד. הוא האמין שאין גבולות וסייגים לרוח, וכל אדם מסוגל להגיע לגרם־המעלות של הפנומן [9] האנושי.

רגש הגאוה והבטחון העצמי ששרר בו הוא סיבה נוספת, ואולי מכריעה, הלמאי לא קבל עליו את מרות הבעש"ט. כשהיה רבי פנחס ילד בן ארבע, בערך, פרצה שריפה בבית אביו והבית וכל אשר בו עלו באש. היה אביו יושב על עיי הבית ומקונן על מרי־גורלו. שאלו רבי פנחס: אבא, למה זה תבכה? אמר לו אביו: לא על הבית השרוף ועל המטלטלים שעלו באש אני מתאבל, כי אם על אגרת היוחסין של משפחתנו המתיחסת לרא"ש, זכרונו לברכה, שהיתה בידי ונאכלה באש, אני בוכה. אמר לו פנחס הקטן: „אבא, אל תבכה, יחוס חדש יהיה למשפחתנו. ממני הוא יתחיל". כדי לעמוד על מידת הגאוה שקיננה בלב רבי פנחס, עלינו להזכר שהרא"ש — ר' אשר בן יחיאל — היה מגדולי הפוסקים בדורו והתפרסם בספר המוסר שלו הנודע „ארחות חיים".

רבי פנחס והרמב"ם

שונים הם המקורות שינק מהם רבי פנחס מאלה שינק הבעש"ט. רבי פנחס נעשה צדיק מתוך עיון ב„מורה נבוכים" להרמב"ם. חסידות הבעש"ט היתה חסידות של לב, ורבי פנחס התאוה לחסידות ממוזגת, חסידות של לב וחסידות של ראש.

הרמב"ם לא היה מקובל ביותר על גדולי החסידות ועצם ההודאה בו היתה סטיה עקרונית חמורה מהשקפת העולם של החסידות. החסידות גרסה שאין לה ולפילוסופיה ולא כלום, לרבות הפילוסופיה הדתית היהודית. אליבא דחסידות הפילוסופיה היא אויבתה של היהדות ו„כל באיה לא ישובון".

לא קשה לתאר לעצמנו את הסערה שהטיל רבי פנחס בעולם החסידות באמרו ש„ספרי הרמב"ם כשהם בבית הם מכניסים יראת שמים בלבב האדם" וה"מורה נבוכים" הוא כה יקר בעיניו, שקרא בו אלף פעם ואף פעם לא רצה להוציאו מביתו ולהשאילו. אמנם, לבו לא היה שלם עם ה„מורה נבוכים", כי הוא הבין שהשידוך בין תורת אריסטו ותורת היהדות אינו עולה יפה. רבי

---

9. פנומן — Phänomén המקור יוני: phainóménon: מהשורש phainesthai שפרושו תופעה. הפרוש המדויק של המלה הזאת הוא תופעה בלתי־מצויה — פלא־הטבע.

מנדל מקוצק לגלג על „שביל הזהב" של אריסטו ואמר: „באמצע הדרך הולכים סוסים ולא בני־אדם".

רבי פנחס התנצל על דבקותו בהרמב"ם ואמר שה„מורה נבוכים" הוא כמו בית־מרקחת, שיש בו כל מיני סמים לרפואה ובהם גם סם־המות, אך הרוקח הבקי יודע איך למזג אותם ועושה מהם תרופות לרפא חולים ולהחיותם".

מה לקח רבי פנחס מהרמב"ם? הוא לקח את עיקר העיקרים של הפילו־סופיה המימונית, את תורת „שביל הזהב".

רבי פנחס אומר: „כל דבר יש בו ממוצע, כגון, בין החי והצומח יש אדני־שדה, בין החי לאדם — הקוף, בין יום־טוב לחול יש חול־המועד, בין אור לחושך — בין הערבים, וכן בין עולם לעולם".

דעה זו שנויה ב„משנה־תורה" להרמב"ם, ספר המדע, פרק הלכות דעות: „הדרך הישרה — היא מידה בינונית שבכל דעה ודעה מכל הדעות שיש לו לאדם, והיא הדעה שהיא רחוקה משתי הקצוות ריחוק שווה ואינה קרובה לא לזו ולא לזו. לפיכך צוו החכמים הראשונים שיהא אדם שם דעותיו תמיד ומשער אותן ומכוון אותן בדרך האמצעית, כדי שיהא שלם בגופו. כיצד? לא יהא בעל חימה נוח לכעוס, ולא כמת שאינו מרגיש, אלא — בינוני: לא יכעס אלא על דבר גדול שראוי לכעוס עליו, כדי שלא יעשה כיוצא בו פעם אחרת".

ה„יכין" [10] וה„בועז" של משנתו

ה„יכין" וה„בועז", עמודי־התווך של חסידות רבי פנחס, הם: האמת והענווה. על האמת נאמר שהיא חותמו של הקדוש ברוך־הוא, והרוצה להידבק בשמו יתברך, עליו להרחיק מדבר שקר. מחמת שחשש שמא תוך כדי דיבור עלול הוא לומר דבר־שקר, קבל על עצמו רבי פנחס את חכמת־החיים של שמעון בן רבן גמליאל: „כל ימי גדלתי בין החכמים, ולא מצאתי לגוף טוב אלא שתיקה"... ו„כל המרבה דברים מביא חטא".

רבי פנחס כה האמין באמת עד שאמר: „אם כל העולם אומרים אמת, היה בא המשיח". הוא שנא את הצבועים המדברים אחת בפה ואחת בלב. ולתלמידו ר' רפאל אמר: „רפאל בני, התרחק מן החכמות". שאלו ר' רפאל: מהו חכמות? ענה רבי פנחס: „חכמות הן כשאומרים כך וחושבים אחרת".

---

10. כששלמה בנה את בית־המקדש, הוא הקים את העמודים לאולם ההיכל: „ויקם את העמוד הימני, ויקרא את־שמו יכין, ויקם את־העמוד השמאלי, ויקרא את־שמו בעז" (מלכים א', פרק ז', כ"א). משתמשים בשמות אלה בהוראה מושאלת, כשמבקשים לציין יסודות עיקריים במשנה מסוימת.

רבי פנחס שכיבד מאוד את הספר „תולדות יעקב יוסף" ואמר עליו ש„לא היו ספרים כאלה בעולם, כי הוא תורה מגן־עדן" — אמר בכל זאת כדברים האלה: „החילוק שביני ובין הרב מפולנאה הוא בזה, שהרב הנ"ל אוהב מאוד את האמת ומרוב אהבתו אותה הוא מרבה לדבר ולהפיץ ברבים דברי־אמת, ואם בין הרבה דברי־אמת יתערב מעט שקר אינו מקפיד על זה, ואנוכי שונא מאוד את השקר ועל כן אין אני מרבה לדבר אף דברי אמת מיראה שמא אכשל בלשוני לדבר גם מעט שקר".

האגדה מספרת שרבי פנחס אמר על עצמו שי"ג שנה היה מתייגע להתלמד שלא לשקר, ושוב היה מתייגע י"ג שנה אחרות להיות מדבר אמת, ואחר כל אלה היה אומר: „כשהייתי מתפלל והיו נושרות השיניים מתוך הפה, עדיין לא היה אמת". וכן אמר: „כשאומרים לפני שקר הוא עוקץ את אזני". רבי פנחס אמר שהוא אוהב להתפלל בבוקר השכם, טרם שנתמלא חלל האויר מהשקרים שבני האדם מדברים כל היום.

רבי פנחס האמין שהאמת היא קוסמית ומשותפת לכל באי־עולם. בקשר לכך מספרים החסידים: פעם אחת התפלל רבי פנחס תפילת מעריב לפני העמוד וצעק ב„שומר עמו ישראל" צעקה גדולה. עברה דוכסית אצל בית־המדרש והרכינה את עצמה לתוך החלון, שהיו החלונות בבית־המדרש בקוריץ נמוכים, ואמרה בלשון הפולנית: „כמה צעקה זו אמתית מן הלב בלי שום שקר". כשספרו לרבי פנחס את הדבר השיב: „גם אומות־העולם יודעות אמת מהי".

על הגאוה אמר ר' פנחס דברים שנונים אלה: „כל עבירות שאדם עושה צריך סיבה לדבר, או ע"י אדם או ע"י דבר אחר, אבל גאוה אין צורך לשום סיבה". „בואו ונחזיק טובה לבורא יתברך — אמר ר' פנחס — שאסר עלינו את הגאוה. אילו היתה מצווה להתגאות לא היינו יכולים, חס ושלום, לקיים את גזירת השם".

בעקבי מורי היהדות הגדולים אמר ר' פנחס: „אדם שיש בו שמץ גאוה או עזות, אפילו הוא צדיק וישר במידות אחרות, לא שוה כלום". משום כך לא אהב את היהודים הליטאיים, כי מצא בהם יותר משמינית של גאוה. ואי־אהבתו אותם גדולה היתה כל־כך עד שאמר שאילו היה מרגיש בעצמו אף עורק ליטאי אחד, היה חותכו ומסירו מגופו. גם בהגאון מוילנה דבר ר' פנחס סרה, כי חשדו בגאוה. לפיכך לא רצה בנו רב משה, הרב בסלאוויטא ובעל הדפוס שם, להדפיס בש"ס שהוציא על חשבונו בבית־דפוסו, את הגהות הגר"א. רבי פנחס היה אפוא מתלמידיו של אברהם אבינו, שעליהם נאמר שיש בידם שלשה דברים הללו: „עין טובה ורוח נמוכה ונפש שפלה".

את מידת הענוה למד הוא מפשוטי־עם, מהדיוטות. והוא שאמר: אני מלא אימה ופחד מפני רב הרשיל מוביל המים. אדם כזה כשהוא נכנס לאיזה בית, ומה גם לביתו של גביר, הריהו שפל ונכנע ונחשב כלא־כלום בעיני עצמו. וכלום מסוגל אני להגיע להכנעה כזו?

בענין הענוה היה ר׳ פנחס תלמיד מובהק של הבעש״ט, שהורה כי מידת הענוה היא יסודו ושרשו של האדם. „האדם, אמר הבעש״ט, יכול להשיג מה שהשיגו כל התנאים והאמוראים, רק הגאוה מעכבת ואינה מניחה להשיג״. ואומר רבי פנחס: „התורה אוהבת שפלות. בימים קדמונים היו לומדים על הקרקע״.

מידת עניוותו כה גדולה היתה, שכאשר נתפרסם שמו בעולם היה קובל ואומר: „רבונו של עולם, מה חטאי ומה פשעי, שנענשתי כל־כך להיות מפורסם״?

על אף עניוותו לא היה רבי פנחס נקי מיהירות וגאוה. הוא העיד על עצמו: „אם הייתי יכול לכתוב כל דבורי שאני אומר, הייתי מחיה נפשות הרבה מאוד״. או, למשל: „כשאני עושה תנועה לכאן, הריני מניע עולם זה, וכשאני עושה תנועה לכאן אני מניע עולם אחר״. הוא היה בטוח בכוחותיו הרוחניים ובתום לבו האמין שיש ביכלתו „לפזר עננים ולטהר את השמים״.

לשיא עניוותו־גאותו הגיע רבי פנחס בדברים הבאים: רבי פנחס היה מקפיד לבלי לישון במקום נמוך, כדי שלשה טפחים מהקרקע. אמרו לו: הרי כתוב במשנה, במסכת אבות: „כך דרכה של תורה... „ועל הארץ תישן״. השיב ר׳ פנחס: אמנם, הורו חכמים, שכך דרכה של תורה והכוונה היא במי שהוא בדרך אל התורה, אבל אין הכתוב מדבר בי שהתורה במעי...

ישנם במשנתו גם יסודות פדגוגיים, חנוכיים. ר׳ פנחס מתגלה גם כמחנך ההמונים. מבחינה זו חשובה מאד השקפתו על ריסון הכעס. אחד מהקדמונים, ארכיטס שמו, ביטא דעה מאוד מענינת בענין זה. כשכעס על עבדו אמר לו: „לאשרך, אני כועס״. לאמור: אין להעניש את האדם בעידנא דריתחא, כי בשעת הכעס מפריזים במידת העונש. רבי פנחס אומר: „מי שרוצה להדריך את בני ביתו בדרך הישר, אסור לו לכעוס עליהם. כי על־ידי הכעס מטמא האדם לא את עצמו בלבד, אלא גם את נשמתם של אלה שהוא כועס עליהם״. ולכן „גם על רשעי אומות־העולם חייבים אנו להתפלל ולאהוב אותם, כי בדרך זו יבוא המשיח״. ר׳ פנחס הגיע למדרגה אנושית גבוהה מאוד בהכניעו את הכעס: „שנים רבות נאבקתי עם הכעס עד שנצחתיו ושמתיו

בכיסי. לכשאצטרך לו — אוציאנו. אבל כועס אני עליו, ואיני רוצה להוציאו לעולם ועד״...

כתביו — אופים וגורלם

אנו נזונים מפרורים בלבד של חכמת רבי פנחס העמוקה, כי לא נשארו לנו ממנו ספרים מקוריים, גדולים ומסודרים, ורוב תורתו לא נודעה בין החיים. הרבה ממימרותיו השנונות והחריפות נבלעו בדברי צדיקים אחרים. רב מנדל ביבר, מחבר הספר „מזכרת גדולי אוסטרהא״, כותב בספרו זה, סימן קע״א: „ואני הכותב בהיות מקום מושבי בעיר סלאַוויטא הלכתי כמעט בכל שבת ומועד לקבל את פני נכדו הרב הצדיק תמים מוהר״ר פנחס ז״ל מסלאוויטא וראיתי אצלו כתב ישן מדברי תורתו וחכמתו האלוהית של הרב הצדיק רב פנחס מקוריץ. והרבה פעמים שמתי מעיני בו וראיתי שם דברים גבוהים ורמים ונשגבים העומדים ברומה של חכמת הקבלה וחקירה אלוהית. והדברים ראויים למי שאמרם. וקבלה ביד נכדו שלא להוציא את הכתב־יד לאור בדפוס. אבל כבר נפלו דברים הרבה מן הכתב־יד בידי זרים והם גרעו והוסיפו והשחיתו יפעתם של הדברים הקדושים, קלקלו יותר מה שתקנו״.

רק קונטרסים בודדים וקטעים קטנים בכמות נודעו בעולם מתורתו של רבי פנחס. הקונטרסים האלה הם: א) „לקוטים מהרב רבי פנחס״. יש בו כמאה ושלושים סעיפים. הוא נדפס בסוף הספר „נר ישראל״ מהמגיד מקוזניץ. ספר זה נדפס בוילנה מתוך כתב־יד שנמצא בידי אחד מתלמידי המגיד מקוזניץ. בשנת תרי״ח (1857) נדפס הוא שוב בצ׳רנוביץ בקונטרס מיוחד בשם „לקוטי שושנים״.

ב) „נופת צופים״ — נדפס בלבוב בשנת תרכ״ה (1864) ביחד עם הספר „קודש הלולים״, שהובאו בו הרבה מאמרים מפי רבי פנחס מקוריץ. רב שמעון מז׳ליחוב אמר בהסכמתו לספר זה על דברי רבי פנחס: „אילולא באתי לכאן אלא לשמוע דבריו — דיי״.

ג) „גאולת ישראל״. זהו קובץ קונטרסים מצדיקים שונים ויש בו קונטרס מיוחד מתורותיו של רבי פנחס. ספר זה נדפס בלבוב בשנת 1864.

ד) „מדרש פנחס״. זהו המקור העקרי ממנו אנו שואבים את חכמת רבי פנחס.

על כתבים אלה אומר בעל הספר „עשר אורות״, כי „כולם כוללים דברים יורדים חדרי לב להלהיב האדם לתורה ועבודה ויראה טהורה. אין ערוך למו

וכמה פעמים מובאים דבריו בספרי רבותינו ובונים יסוד על דבריו כמו על מדרש קדום".

הקדמונים אמרו: Habent sua fata Libelli „גם לספרים גורל משלהם". גורלם של כתבי רבי פנחס היה כזה, שהשתרגו בהם גם דעות של צדיקים אחרים, וכן נבלעו דבריו בדברי אחרים, ואין אנו יודעים, היכן מסתיים רבי פנחס והיכן מתחיל רבי אחר. מסיבה זו אנו מונים סתירות רבות בדברי רבי פנחס, וקשה לנו להאמין שאיש אחד יגיד דבר והיפוכו.

יש להניח שמשנת רבי פנחס, כפי שהיא ידועה לנו כיום, אינה בדיוק אותה תורה שהיתה ידועה לתלמידו ר' רפאל מברשד. יתכן, שאין בידינו טכסטים מהימנים שהם, בבחינת, מקור ראשון.

הסתלקותו מן העולם

כל גדולי החסידות התאוו לעלות לארץ־ישראל. העליה ארצה היא חלק אינטגרלי בתורת החסידות. ויש צדיקים שעלו וחזרו, יש שעלו והשתקעו בה ויש שלא הצליחו להגשים את רצונם. רבי פנחס נמנה על אלה האחרונים. כל ימיו השתוקק לישיבת ארץ־ישראל והיה אומר, „כל מי שאין בלבו תשוקה לארץ־ישראל הוא בעל מרה־שחורה". הוא ראה תדיר בחזונו את צורת הארץ עם הנהרות, ההרים, הבתים ושמי התכלת, אלא נסיעתו נתעכבה משום התקשרותו לחסידיו, כי חסידי קוריץ היו עדה קטנה ונפשם קשורה בנפש רבם וקשה היתה עליו פרידתו מהם.

אולם, בשנת תקנ"א (1790), החליט לעלות ארצה ולחונן את עפרה. הוא ארז את חפציו ויצא לדרך. בדרכו עבר את העיר שיפיטובקה לקבל ברכת פרידה ממחותנו רבי שמעון. שם הוא נפל למשכב שממנו לא הוסיף קום.

כשעברו שלושה ימים במיטה ורפואה לא באה לו — ירדה עליו עצבות גדולה. רבי פנחס הרגיש שהגיעה שעתו להסתלק מהעולם. הוא שכב בפיזור הנפש ולא נתעורר אפילו לקבלת שבת. אך בשבת בהשכמה פרצה לפתע זעקה נואשת מפיו ומיד נחבא קולו. הוא פרש את כפיו ושפתיו הרחישו דבר־מה. כשהקשיבו האנשים הצובאים עליו שמעו שרבי פנחס התחנן שיבקשו רחמים עליו, שיתפללו בעדו לפני בורא העולם שינדב לו עוד שנות־חיים מועטות כדי שיזכה לעלות לארץ־ישראל ולראותה במו עיניו.

רבי פנחס נפטר בשיפיטובקה בעשרה באלול שנת תקנ"א. בן ששים וחמש היה במותו.

על פטירתו מתהלכת אגדה כזו: הגאון ר' יעקב־שמשון משיפיטובקה ראה

בדמיונו את השכינה הקדושה בדמות אשה בוכה ומצטערת על בעל נעוריה שמת. הקיץ משנתו ואמר לחבריו: אין בעולם כעת מי שיהיה בעלה דמטרו־ניתא, אלא הקדוש ר' פנחס מקוריץ. ובודאי נסתלק בלילה ההוא, וקרע ובירך ובכה הרבה בכיות, כי ר' פנחס היה רבו. לאחר זמן נודע שנתאמתו דברים אלה.

וזהו נוסח המצבה של ר' פנחס:

פ"נ נפש אדונינו
זוהר טמיר כפנחס
בן יאיר רוח אפינו,
מורנו ורבנו, רב
פנחס ב"מ אברהם
שפירא, גודר גדר,
עומד בפרץ, תהלתו
מלאה ארץ, נשמתו
יצאה במהרה, ע"ש
נקבר בקבורה יו"ד
אלול לפרט: „הקבר
אשר איש אלוהים נקבר בו".

צאצאיו וגורלם

אשתו טריינה ילדה לו חמשה בנים ובת אחת:

א) ר' מאיר שהיה חתן הרב יעקב־שמשון משיפיטובקה.
ב) הרב משה שהיה רבה של סלאוויטא.
ג) הרב יעקב־שמשון שהיה רבה של העיר זאסלאב.
ד) הרב יחזקאל שהיה חתנו של המגיד מפולנאה
ה) הרב אליהו שנפטר בימי עלומיו בחיי אביו.

הבת רחל־שיינדיל נישאה לרב המפורסם ר' שמואל שהיה אב"ד בקלניבלט וזוינורודקה (Zwinorodka)

אשתו נקראה בפי כל „די קאלניבלאטער רביצין". היה לו בן בשם אהרן, שמילא את מקומו בקלניבלט.

עלינו לייחד את הדיבור על רב משה, רבה של סלאוויטא, כי בו קשור מעשה שבזמנו הסעיר את יהדות רוסיה כולה ומחוצה לה.

הרב משה שפירא נולד בשנת תק"ך (1759). עוד בילדותו התבלט בכשרונותיו בשרטוט, ולכן הניע אותו אביו ללמוד מלאכת הגילוף ועבודת־הדפוס.

שאיפת רבי פנחס היתה לקיים דברי חז״ל האומרים, כי חובה היא על האב ללמד את בנו אומנות לבל יהיה נזקק לזולת, ולכן העירו ללמוד מלאכת הדפוס, שעתיד טוב נשקף לה.

עוד בטרם, שייסד את בית־הדפוס שלו חקק רב משה אותיות יפות מעשה ידי־אמן וראשית מלאכתו היתה הדפסת מהדורה חדשה של ששה סדרי משנה עם פרושים שונים, שהופיעה בשנת תקנ״א.

רב משה הנציח את שמו בהדפסת הוצאה חדשה מ״תלמוד בבלי״. המצב המדיני בעת ההיא הכריח כמעט את כל בתי־הדפוס בפולין לסגור דלתותיהם, כי היתה זו תקופת מלחמת נפוליון ברוסיה. אולם, הרב משה שפירא ישב על המדוכה ולא מש מביתו עד השלימו הדפסת התלמוד כולו, וכן ניקה את התלמוד מכל הטעויות שנפלו בו והגיה אותו הגהה מדוקדקת בעזרת שני בניו הרב שמואל אברהם אבא והרב פנחס.

בראשית הקיץ שנת תקצ״ה (1835) קרה בסלאוויטא מקרה בלתי טהור, אשר לסיבתו אסרו את האחים שפירא וכל בתי־הדפוס שבווהלין נסגרו ושבתו לרגל האסון הזה.

באחד הערבים של חודש אייר תקצ״ה, כאשר דרכו רגלי השמש על מפתן בית־הכנסת של החייטים, מצא את גווית לייזער פראָטאַגאָן, שהיה כורך בבית־הדפוס, והנה היא תלויה על הקורה.

הכומר מיכאל בנדרובסקי, שהיה שונא ישראל, הגיש דלטוריה לראש־המשטרה בפטרבורג, שלפי דעתו האחים שפירא הם שגרמו למות האיש, מפני שכורך הספרים ידע את מסתריהם, שהדפיסו ספרים שונים, בלי רשיון הצנזור, שתכנם מלא רעל נגד האמונה השלטת, וימיתוהו בגלל זה לבל יהיה בעוכרם.

רב שמואל־אבא ורב פנחס נאסרו בתשעה באפריל 1836 ונשלחו למאסר בקיוב. בשלושים במארס 1838 פסק בית־המשפט הצבאי העליון להעניש כל אחד מהם באלף וחמש־מאות מלקות, לשלול מהם כל זכויותיהם ולהגלותם לסיביר.

פצעי אחים אלה עוררו זוועה. שבועות על שבועות שכבו בבית־החולים הממשלתי כשגביהם למעלה. בשעת ספיגת המכות היה שבבי העץ ניתזים מן המקלות והיו חודרים לתוך הגוף. הוצאת השבבים האלה מתוך הבשר הפצוע כרוכה היתה בייסורים לא־אנושיים.

עשרים שנה נתענו האחים שפירא. באחד ביוני 1856 הסכים אלכסנדר השני לשחררם ולהחזירם לביתם בסלאוויטא.

ההיסטוריון גינצבורג מספר, כי לפני נסיעת האחים ממוסקבה נתאספו

אצלם ממעריציהם כשהם מלאי חדווה, ורב שמואל־אבא ישב ביניהם עצוב ומדוכא. שאלוהו: הגיע זמן החרות וכבודו עצוב? השיב: חוששני, שעכשיו נאבד את חרותנו. שם, בבית, יפגשונו כ„קדושים". היספיקו לנו כוחותינו לעמוד בנסיון שעה שיפצירו בנו להיות מנהיגי עדה? וכן היה. הם דחו את בקשת קהל החסידים.

רב שמואל־אבא מת בשנת 1863 בעיירה טפליק שבפודוליה בשנת השבעים ותשע לחייו. רב פנחס מת בסלאַוויטא בשנת 1878 בהיותו בן שמונים. אביהם רב משה חלה מרוב צער על הצרות שבאו על משפחתו ומת בשנת 1837.

מקורות

אברהם יהושע השל: „לתולדות ר' פנחס מקוריץ" (נדפס ב„עלי עיין", ירושלים, תש"ח—תשי"ב).

חיים דב פרידברג: „תולדות הדפוס העברי בפולניה".

שמעון דובנוב: „תולדות החסידות".

„עשר אורות".

ר' מנדל ביבר: „מזכרת גדולי אוסטרהא".

„סדר הדורות החדש".

מ. בובר: „אור הגנוז".

מ. בובר: „בפרדס החסידות".

הרב מתתיהו יחזקאל גוטמן: „ר' פנחס מקוריץ".

אהרן מרקוס: „החסידות".

מאיר שצ'רנסקי: „דמויות גדולי החסידות מהבעש"ט עד זמננו".

מאיר שצ'רנסקי: „תולדות החסידות ותורתה מהבעש"ט עד זמננו".

נחום סוקולוב, אישים, „רבי נחמן מברצלב".

אליעזר שטיינמן: באר החסידות „רבי פנחס מקוריץ".

ד"ר ש. א. הורודצקי: החסידות והחסידים: „רבי פנחס מקוריץ".

„מדרש פנחס".

„כתבי־יד לרבי פנחס".

„דברים נחמדים".

„שפתי צדיקים".

„נר ישראל".

„דברי צדיקים".

„נופת צופים".

אליעזר לאוני

דפוסי קוריץ

החזיון המופלא של רבוי בתי־הדפוס בקוריץ ובערים ועירות אחרות בפולין ורוסיה, מקורו נעוץ ביחס גדולי־האומה להמצאתו הגאונית של גוטנברג. ואין להבין את טיבם ומהותם של דפוסי־קוריץ, אלא אם כן נברר לעצמנו כיצד השקיפה היהדות הקדומה וגם זו של ימי־הבינים על מלאכת הדפוס.

רווחת דעה שאמנות הדפוס כבר היתה ידועה בתקופת המשנה והתלמוד. ואם כי אין ראיה לדבר, זכר לדבר יש. במסכת יומא ל״ח כתוב: „אמרו עליו על בן־קמצר, שהיה נוטל ד׳ קולמוסין בין אצבעותיו ואם היתה תיבה של ד׳ אותיות היה כותבה בבת־אחת". והחכמים נזפו בו על שסרב לגלות אומנות זו לבני־אדם. סבורים שמעשה בן־קמצר הוא רמז למעשה הדפוס. ואמנם, חכמי ישראל בימי־הביניים כינו את מלאכת הדפוס בשם „כתיבה בכמה קולמוסין".

חכמי ישראל חלמו והתאוו דורות רבים לתגליתו של גוטנברג. דבר זה טבוע בעובדת היותנו „עם הספר". חכמינו שאפו שהתורה תהא קנינם של רבים, ש„ספר הספרים" יהא ספר העם וכל אחד יהגה בו.

המצאת הדפוס תאמה אפוא את השקפת עולמה של היהדות בדבר הדי־מוקרטיזציה של לימוד התורה. מכאן יובן לנו שהאינקונבול[1] הראשון, (דהינו, הספרים שהופיעו משנת 1475 עד שנת 1500), שיצא תחת מכבש הדפוס בלשון העברית הוא פרוש רש״י על התורה. הוא הופיע בשנת רל״ה (1475) על ידי החכם רב אברהם בן גרשון.

צמיחת החסידות שהיתה תנועה עממית ביסודה, הועילה בהרבה להתפת־חות בתי־הדפוס בפולין ורוסיה. התנועה הזאת שזכתה להתפשטות מפליאה בכל שדרות העם, והיא גם עוררה התנגדות גדולה, היתה זקוקה לבתי־דפוס, הן כדי להשיב מלחמה שערה, והן לשם הפצת דעותיה ברבים. עד עתה היתה החסידות כעין „דבר סתר" והמאמרים והתורות של הצדיקים היו נמסרים רק ליחידי־סגולה ולאו כל אדם זוכה לכך. עתה נעשתה החסידות מפורסמת וגלויה לכול.

מאליו מובן, שלצורך זה לא יכלו החסידים להשתמש בבתי־הדפוס של המתנגדים. לפיכך התחילו לייסד בתי־דפוס משלהם, ביחוד באותם הגלילות

---

1. אינקונבול Inkunabel. מהמלה הלטינית Cunabula שפרושה עריסה, או חיתולים. הפרוש הוא, ההתחלה הראשונה של הדבר באמנות הדפוס הכוונה היא לדפוסים ראשונים, קמאיים, שהופיעו מהמצאת הדפוס עד התחלת המאה ה־16.

ספר

עץ חיים

שחיבר הרב מו חיים ויטאל
זלה"ה כפי מה ששמע מרבו מובהק
הרב האלקי בוצינא קדישא מוהר"ר
יצחק לוריא אשכנזי זלה"ה
אשר דבר בקדשו כפי הקבלה האמיתית
שקיבל מפי אליהו זלה"ה ומה לנו לספר
בשבחים הועתק והוגהה מכמה ספרי עה"ח
מוגהים ומסודרים על נכון בכל מה דאפשר.

נדפס פעם שלישית

פה ק"ס קארעץ

תחת ממשלת אדונינו סמיוחס הגדול
הרוכם יוזיף טשארטריסקי סטאלניק
ליטעווסקי סטארסטי לאלקי יר"ה

אין דער פרוולגירטי דרוקריי פון
דעם הערן יאהן אנטאן
קריגר אויס ווארשי

לפרט ומבין החיים נתיך הגן לפ"ק

שפעולתם היתה שם חזקה ביותר, דהינו, בווהלין ופודוליה. הודות לבתי־הדפוס הגיעה התנועה החסידית להשיגיה הגדולים בפולין ורוסיה.

רבי פנחס, שהודות לו נהפכה קוריץ מעין מז׳יבוז׳ שניה, גרם לכך, שעיר זו נעשתה מרכז חשוב של בתי־דפוס. צדיק זה הטביע את חותמו על סוג הספרים שהופיעו בדפוסי־קוריץ. שכן, לכל עיר היה צביון מיוחד בהדפסת ספרים. בסדילקוב הדפיסו ספרי שאלות ותשובות וחידושי־תורה, בסלאוויטא — ש״ס ופוסקים. שקלוב היתה היחידה שהדפיסה גם ספרי־מדע. בקוריץ הדפיסו תשעים ותשעה למאה ספרי קבלה. התופעה הזאת מסתברת מהשקפת רבי פנחס על ה„זוהר״ שנחשב בעיניו כספר שקיים את חייו והאיר את חשכת הגלות.

דפוסי־קוריץ קמו על חורבנם של דפוסים עתיקים בפולין. בתקופת חמלניצקי נהרסו הדפוסים העתיקים בקראקא ולובלין ולא שבו לקדמותם או שחדלו לגמרי. עם סיפוח חלק גדול מפולין לרוסיה נוסדו בתי־דפוס בהרובישוב וטרנופול, אך דפוסים אלה לא האריכו ימים וגם מספר הספרים שנדפסו שם אינו גדול ביותר.

בית־הדפוס הראשון בקוריץ נפתח בשנת תקל״ו (1776). מייסדיו היו שני שותפים — רב צבי הירש וחתנו שמואל סגל. רב צבי־הירש היה מדפיס חרוץ במלאכתו וראה את הנולד. הוא חזה בעיניו כי תורת החסידות תרחיב ענפיה וההמון הרב יתחיל ללכת בנתיבותיה, והחקירה והדרישה בספרי־חכמה ומסתורין תלכנה ותגדלנה. אולם, הוא התגורר בעירה קטנה אַלקסניץ הסמוכה לברוד, ושם היו ידיו אסורות. לכן העביר לקוריץ בשנת תקל״ו (1776) את כליו ומכשיריו עם האותיות והמכונות הנצרכות לעבודתו, ואפילו את מסדריו ופועליו לקח אתו.

הוא הביא אתו גם מגיה מומחה — ר׳ אברהם מגלוגאַ. היה זה איש זקן ובא בימים שהתמחה בבתי־הדפוס המפורסמים ביותר בגרמניה. הוא עמד לימין בעלי־הדפוס בתור מגיה, מעמד ומדפיס.

אם כי הוא היה מגיה ותיק ועינו החדה תפסה שבושי־הדפוס, בכל זאת מצא לנחוץ להתוודות, שמלאכת־הדפוס והשבושים ירדו כרוכים לעולם, ואין כלל בנמצא ספר שיהא פטור מענשן של שגיאות־דפוס. בספר „תקנתא דמשה״, שרב אברהם הגיהו והדפיסו במו־ידיו, נמסרו מפיו הדברים האלה: „סהדי במרומים ששמתי נפשי להוציא יקר מזולל, מסיג ומכל שגיאה, ואם שגו ברואה בחילוף אות, אזי נא הקורא בל תאשים המדפיס והמגיה על כל דבר שגיאה, לדונו בהיזק ראיה, כי כשם שאי־אפשר לתבן בלא בר, כך אי־אפשר לדפוס להיות נקי ובר. לכן ידינו לכף זכות את המדפיס והמגיה״.

ב.

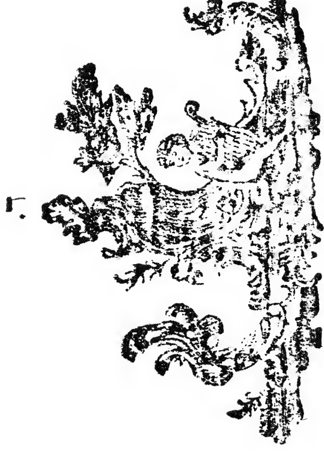
ג.

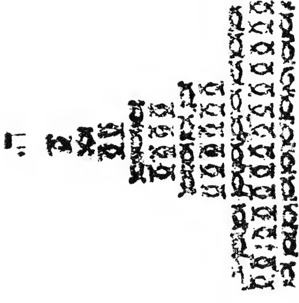

ד.

ה.

קשוטי־שער בדפוסי קוריץ

הספר הראשון שהדפיסו בבית־דפוסם דן בעניני קבלה ושמו „עין החשמל". הספר הזה הוא פרוש וליבון כתבי האר"י. הוא הופיע בשנת תקל"ז (1777). מהספר הזה נשאר טופס אחד בלבד בספריה הגדולה שבלנינגרד.

שותפים אלה פעלו בקוריץ משנת תקל"ו עד סוף שנת תקמ"א (1781). מבית דפוסם יצאו כעשרים ספר בערך.

משנת תקמ"ב (1782) מתחילה תקופה חדשה בתולדות בתי־הדפוס בקוריץ — תקופת המדפיס יאהן אנטון קריגר. היה זה נוצרי, בעל־דפוס גדול בנובידבור, שרצה לפתוח סניף בקוריץ. הוא הציב לו למטרה להדפיס רק ספרי קבלה וחסידות. הוא בא בדברים עם המדפיסים מקוריץ לרכישת בית־דפוסם. הם נשתוו ביניהם, וחלק גדול מהחומר הטיפוגרפי שלהם ומכונות־הדפוס עברו לרשות המדפיס קריגר. תקופה זו ארכה חמש שנים בלבד — משנת תקמ"ב (1782) עד שנת תקמ"ז (1787).

רוב הספרים מדפוסי־קוריץ נדפסו בתקופה זו, כי מר קריגר היה אדם בעל־מרץ וניהל עסקיו ביד רחבה. אולם, יש לציין שספרים אלה נדפסו על ניר גרוע, ומפני דקותו של הניר עבר הצבע לצד השני. ועוד לקוי יש לציין, שכל הספרים האלה הופיעו ללא ציורים וקשוטים.

דפוסי קוריץ הם בכלל עניים בציורים. הדפוסים הראשונים שבקוריץ עד שנת תק"מ (1780) הם בלי קישוטים. הספר „פרדס רימונים" מהרמ"ק (רב משה מקורדובירה) הוא הספר הראשון מדפוסי קוריץ שהשער שלו מצויר עם תמונה א'. עם השער הזה נדפסו מלבד הספר „פרדס רימונים" גם הספרים „עץ חיים" (שלוש פעמים), „פרי עץ חיים" (פעמיים) וכן הספרים „בן פורת יוסף" „צפנת פענח" ו„ספר הקנה".

המדפיס יאהן אנטון קריגר, אשר בבית דפוסו נדפסו רוב מנין ורוב בנין של דפוסי קוריץ, לא אהב את הצעצועים. מלבד השער של ה„עץ חיים" וכו' שהיה מעין ענין של מסורה, כי ספרי קבלה הופיעו מאז ומתמיד כשהם מלווים ציורים וקישוטים — נדפסו אצלו כל הספרים בלי ציורים. לכל היותר השתמש בתמונה ה' (עיין תמונת הקשוטים) לשער הספר. על שער הספרים שיצאו מבית דפוסו בקוריץ ובנובידבור נמצאים הרבה ראשי תיבות של שמו משולבים זה בזה (מונוגרם) ומוקפים בזר.

תמונות ב' וג' נמצאות רק על ספר „שער גן־עדן". לעתים השתמש המדפיס קריגר בטטרמולין (שלוש תמונות, כפי שאנו רואים בציור ג'). מהטטרמולין הזה שמט את הצורה האמצעית, הכוס עם הפרחים, והציג אותה על שער הספר „אור המאיר" משנת תקנ"ח (1798). תמונה ד': ילד יושב על

גזע אילן ופורט על הנבל נמצאת רק על שלשה ספרים: „שער גן עדן", „פני משה" ו„טיב גיטין". התמונה הזאת אינה מקורית ואינה עברית.

הספרים שהופיעו בדפוסי־קוריץ יש לחלק לשלושה סוגים: ספרי־קבלה, מדרשים וספרי־חסידות. בסך־הכול הופיעו 88 ספר. משמותיהם ותכנם של ספרים אלה אפשר לעמוד על הקלסתר הרוחני של יהודי־קוריץ בתקופה שלפני 200 שנה בערך. מוכח, שקוריץ היתה מרכז חשוב של תורה וחכמה, ובתקופה מסוימת עמדה בראש ההתענינות של מרכזי התורה בפולין ורוסיה.

משלושת סוגים אלה נבחר את הספרים הבולטים ביותר, אגב הרצאת תכנם בקיצור נמרץ.

הספר החשוב ביותר בעניני־קבלה שנדפס בקוריץ הוא ספר „הזוהר". הוא הופיע בשלושה כרכים בשנת תקל"ז (1777). ההדפסה הראשונה של „הזוהר" נתפרסמה באיטליה בשנת 1559, בהסכמת האפיפיור פאולוס ובית־הדין של האינקביזיציה. ל„זוהר" היה „מזל" מיוחד בעולם הקתולי. בעוד שהכנסיה שרפה את התלמוד, התיחסה בחיוב ל„זוהר", כי היא משום מה הסיקה שניכר בו יחס חיובי לנצרות. הכנסיה נהגה בסובלנות רבה כלפי ספרי־קבלה. ה„זוהר" שהודפס בקוריץ הוא המהדורה האחת־עשרה מעת שהתחילו בשנת 1559 להדפיס ספר קבלה זה.

בשנת תקמ"ה (1785) הופיע בדפוס קוריץ באור על ה„אִדְרָא רבא" ו„אִדְרָא זוטא" מאת רב יעקב צמח. אִדרות אלו הן שמות של שני ליקוטים מספר ה„זוהר". הראשון דן על פרשת „נשוא" והשני — על פרשת „האזינו". הוראת המלה "אדרא" היא ישיבה או אספה, והליקוטים נקראים בשם זה מפני שתלמידי רב שמעון בן יוחאי היו מתאספים לישיבה במקום מיוחד לשמוע סתרי תורה מפי רבם. בראשונה, כשהיו התלמידים מרובים, נקראה אספתם בשם „אידרא רבא קדישא". ה„אידרא זוטא קדישא" נכתבה ביום שמת רב שמעון בן־יוחאי.

בשנת תק"מ (1780) הופיע הספר „פרדס רימונים" מאת המקובל, תלמיד האר"י, רב משה קורדוביר (רמ"ק). רמ"ק נולד בצפת בשנת 1522 ומת שם בשנת 1570. ספרו הראשון „אור יקר" הוא פרוש מקיף על ה„זוהר". ספר זה נשאר בכתב יד עד היום הזה ונמצא בספרית הותיקן. בספר „פרדס רימונים" הניח רמ"ק את יסודי השקפותיו ועיקריו בקבלה. בספר זה רואים אנו את שיטתו בקבלה כשהיא משוכללת. אין לך שאלה אחת בקבלה שלא נגע בה, ובעיקר שאלות האלוהים והספירות. רמ"ק הניח את הפלפול והחידוד ליסוד בתורת הקבלה שלו. ה„פרדס רימונים" עשה רושם גדול בעולם המקובלים, כי לפניו לא היה ספר שהוא מכיל כל שאלות הקבלה וכתוב בסגנון בהיר.

בשנת תקמ״ד (1784) הופיע הספר „פרי עץ חיים״ מאת רב חיים ויטאל (רח״ו). רח״ו היה ראש תלמידיו של האר״י והוא היה צעיר מרבו בתשע שנים. בספר זה נמסרה ע״י רב חיים ויטאל תורת הקבלה המעשית של האר״י. הוא כולל כללי הקבלה, פרושים על ה„זוהר״ והכוונות שקיבל מרבו.

הוא קרא את שם הספר „עץ חיים״ על שמו ועל שם החכמה אשר „טועמיה חיים זכו״. רח״ו מטעים שרק ספרו זה „עץ חיים״ מכיל בקרבו את דברי האר״י בטהרתם. ו„דע, כותב הוא, כי קצת מחברינו כתבו להם ספרים מה ששמעו ממורי זלה״ה וזולתו על שמו, וכולם כתבו הדברים בתוספת וגרעון כפי בחינת הכותבים וידיעתם, ובהבנתם הניחו מקום לכמה קושיות לכן אין לסמוך על אותם הספרים וצריך להתרחק מהם. ודע, כי כל מה שכתבתי כאן הכול שמעתי ממורי זלה״ה (זכרונו לחיי העולם הבא) ואילו באתי לכתוב כל אשר קבלתי ממורי זלה״ה לא יספיקו כל עורות אילי־נביות״.

בשנת תקמ״ד (1784) הופיע „ספר הקנה״ — פירוש על המצוות על דרך הקבלה. אין יודעים את שם המחבר, אך הוא הדגיש שהוא ממשפחת רב נחוניא בן הקנה. „ספר הקנה״ נתחבר בצורת שיחה פולמוסית בין האב והבן. האחד שואל והשני משיבו. המחבר מבקש להוכיח בספרו, שהקבלה היא כתר כל החכמות. נביא קטע אחד מהוכוח. הבן אומר לאב: „הלא הנביאים שוטים, שכן אמרו רבותינו זכרונם לברכה: „מיום שחרב בית־המקדש נתנה הנבואה לשוטים״. משיב לו האב: „בני, שוטים היו בעניני העולם הזה, עולם השפל, אבל חכמים הם בעניני חכמת־אלהים, כי המקובלים הם בני־נביאים״.

מהספרות המדרשית שנדפסה בקוריץ נביא שני מדרשים בלבד. בשנת תקמ״ה (1785) הופיעו „סדר עולם רבא וסדר עולם זוטא״. השני הוא המשכו של הראשון והם מכורכים יחד ומחולקים ל־10 חלקים. זהו הגנזים, ספר תולדות העולם מיצירת האדם עד סוף תקופת הגאונים. החלק הראשון מתחיל בבריאת העולם ויצירת האדם: מאדם הראשון עד המבול עברו אלף שש־מאות וחמישים ושש שנה ומן המבול עד דור ההפלגה עברו שלש מאות וארבעים שנה, ומן ההפלגה עד שנולד יצחק עברו חמשים ושתיים שנה. משנולד יצחק עד שיצאו בני ישראל ממצרים עברו ארבע מאות שנה. שמונה מאות וחמשים שנה עברו משבאו לארץ ועד שגלו ממנה. גלות בבל ארכה שבעים שנה. הבית השני התקיים ארבע מאות ועשרים שנה. וכך נמשכת שרשרת המאורעות עד לתנאים והשושלת שלהם. לפנינו ספר הסטוריה מובהק. ספר זה נחתם ונסדר בשנת 1120, והודפס מחדש בקוריץ בשנת תקמ״ה (1785).

באותה שנה הופיע בדפוס קוריץ המדרש „אותיות דרב עקיבא״, שהוא

נקרא גם „אלפא־ביתא" דרב עקיבא. מדרש זה מיוסד על טעמי אותיות האלפא־ביתא בדרך רמז ועל־פי הקבלה והוא מיוחס לתנא רבי עקיבא. וכל זה למה? — משום שרב עקיבא היה על כל קוץ וקוץ דורש תלי־תלין של הלכות. לפי ההשערה נתחבר מדרש זה במאה התשיעית והוא הופיע בשתי נוסחאות. הנוסחה הראשונה נדפסה בדפוס ויניציא בשנת 1546, ושתי הנוסחאות נדפסו ביחד באמשטרדם בשנת 1708.

המדרש הזה הוא ספר נוטריקון, דהינו, שאות אחת מהתחלת המלה היא סימן למלה השלימה.

נביא כמה דוגמאות ממדרש זה. „מהו אלף? — אמת למד פיך. דבר אחר: אמר הקב"ה: אמונתי לישראל פקדתי. והאות למד אף היא נוטריקון: לב מבין דעת.

החוקרים סבורים, שספר זה חובר לצורך הילדים בבית־הספר. כי כאשר לימדום אלף־בית, היו תוך כדי לימוד האותיות מחדירים ללבותיהם דברי מוסר בעזרת הרמזים הצפונים באותיות.

משנת תק"מ (1780) מתחילים להופיע בדפוסי קוריץ ספרי חסידים. באותה שנה הופיע הספר „תולדות יעקב יוסף" מאת רבי יעקב־יוסף הכהן מפולנאה. זהו הספר הראשון העוסק בפרשנות שיטת הבעש"ט. הוא היה לחסידי המגיד ממזריטש והמסתעפים ממנו מה שהיה ה„תניא" לחסידי חב"ד.

המחבר עצמו, מספרים החסידים, היה מחזר על הפתחים למכור את ספרו ודרש מחיר גבוה ולא רצה בשום אופן להוריד. כמובן, הוא לא מכר אף ספר אחד והיתה לו מזה חולשת־הדעת, אבל ריעו ועמיתו הרב ייבי ניחם אותו ואמר לו: „די לעבד שיהיה כרבו". גם הקדוש ברוך־הוא חזר על כל תאומות עם תורתו ולא רצו לקבלה, מפני שלא הבינו את ערכה.

נמצא רק „קונה" אחד, שקנה בכסף מלא את ספר ה„תולדות", וזה היה הגאון יחזקאל לנדוי בעל „הנודע ביהודה". הוא קנה את כל ההוצאה הראשונה מאותה שנה ושרפה ברחובות העיר פרג. עוד קודם לכן צווה הגאון מוילנה לשרוף את הספר הזה, כי הוא ראה בו סכנה חמורה למצודתו הוא, ואמנם נשרף הספר בעיר ברודי.

מחמת שאזלו כל הספרים, הוכרח המחבר להדפיס עוד פעם את ספרו בקוריץ. אגדה חסידית מספרת שבמרומים קם קטרוג גדול על רבי יעקב־יוסף, על שהוריד דברים העומדים ברומו של עולם אל עולם השפל, ולכן נגזר מן השמים שישרפוהו, בחינת לוחות ראשונים שנשברו.

בשנת תקמ"א (1781) הופיע הספר „לקוטי אמרים" מהמגיד ממזריטש.

סביב הדפסת הספר הזה פרצה בקוריץ מחלוקת גדולה, שבעטיה נאלץ ר׳בי פנחס לעזוב את העיר.

בימי שבתו של רבי פנחס בקוריץ שימש שם כמגיד הרב דב־בר ממזריטש. בקוריץ חלקו על דרך ה„מגיד״, ובמזריטש לא גרסו את שיטת רבי פנחס. בדרך הילוכו למזריטש הגיע לקוריץ רב שניאור זלמן מלאַדי, תלמידו המובהק של ה״מגיד״. רבי פנחס קבלו באהבה והפציר בו להשאר אצלו. ר׳ שניאור־זלמן שהה זמן מסוים בקוריץ, אך הוא לא הושפע מדברי רבי פנחס ונשאר נאמן ל„מגיד״.

מתיחות היחסים שבין רבי פנחס וחבורת ה„מגיד״ פרצה למחלוקת חריפה, שבעטיה הוכרח רבי פנחס לעזוב את קוריץ סמוך לשנת 1770. בראש הקנאים של ה„מגיד״ שרבו ברבי פנחס עמד רב שלמה מלוצק שנקרא „רב שלמה לוצקער וקוריצער״. הוא־הוא שהוציא בקוריץ את הספר „לקוטי אמרים״ בשנת תקמ״א (1781).

הוצאנו חוטים בודדים בלבד מהשתי וערב של עבודת הדפוס הענפה שנעשתה בקוריץ. כמעט כל הספרים של גדולי־החסידות הודפסו בדפוסי קוריץ. הודות לבתי־הדפוס נעשתה קוריץ בתקופה מסוימת מרכז של תורה וחכמה, שכל עיני עולם החסידות הופנו אליו. דפוסי־קוריץ לא הגבילו את עצמם בהוצאת ספרים מסוג אחד בלבד, אלא הם חבקו זרועות כל עולם החסידות. כל צבעי הקשת של שיטות החסידות באו לידי ביטוי בדפוסי־קוריץ.

בספרים אלה משתקף הדיוקן הרוחני של יהודי קוריץ במאה ה־18 וגם בתקופה שלאחר־מכן. לפי ספרים אלה ביכלתנו לקבל מושג ברור, על מה חשבו, במה התעסקו והגו יהודי־העיר.

הצמאון לדעת של יהודי־העיר הקיף את כל זרמי המחשבה היהודית־דתית.

בתי־הדפוס בקוריץ הצטינו בליברליות בסוימת. הודפסו בהם ספרי היסטוריה, חסידות ומיסטיקה. הם התבלטו בסס־גווניותם. הם עסקו בבעיות מטפיסיות, תיאולוגיות וגם בענינים ארציים.

עתה, לאחר שהמבול הנאצי מחה את יהודי־העיר, עולה חשיבותם של ספרים אלה לאין ערוך. אין זה ספרי חקירה ומסתורין בלבד, כי אם תעודות היסטוריות, המשמשות חומר חשוב להיסטוריוגרפיה של העיר.

רשימת הספרים שהופיעו בדפוסי־קוריץ

1) **אוצרות חיים** מאת רב חיים ויטאל. הספר כולל בקרבו את דברי האר״י. הופיע בשנת תקמ״ג (1783).

2) **אור החכמה** מאת אורי פייבל ברב אהרן. פשוטים ודרושים על

התורה. חלק א׳ על „בראשית״ ו„שמות״ וחלק ב׳ על „ויקרא״־„דברים״. הופיע בשנת תקנ״ה (1795).

3) **אור המאיר** מאת ר׳ זאב־וולף מז׳יטומיר. רמזים ודרושים על פרשיות התורה. הופיע בשנת תקנ״ה (1795).

4) **אור תורה** מאת המגיד ממזריטש. דרושים על התורה. הופיע בשנת תקס״ד (1804).

5) **אותיות דרב עקיבא** (תוכן הספר מבואר במאמרי). הופיע בשנת תקמ״ה (1785).

6) **אַילת אהבים.** פירוש על „שיר השירים״ לרב אליהו ברב חיים. הופיע בשנת תקנ״א (1791).

7) **האמונה והבטחון.** הספר מיוחס להרמב״ן (ר׳ משה בן נחמן) שנולד בשנת 1194 ותכנו תוכחת מוסר בעניני האמונה והבטחון. הופיע בשנת תקמ״ה (1785).

8) **ארבע מאות שקל כסף** מאת רב חיים ויטאל. אלה הם דרושים בקבלה. הופיע בשנת תקס״ד (1804).

9) **ארזי הלבנון** (מיוחס להרמב״ן). הספר כולל שבעה חבורים שונים וביניהם על סוד החשמל המוזכר ב„יחזקאל״. הופיע בשנת תקמ״ה (1785).

10) **אשמורת הבוקר.** אלה הם פרקי „תקון חצות״ בשביל הזריזים המקדימים לקום ולקונן על חורבן בית־המקדש. הופיע בשנת תקע״ד (1814).

11) **ספר הבהיר** (הספר מיוחס לרב נחוניא בן הקנה — שנקרא גם ר׳ נחוניה „הגדול״. תנא שחי בסוף זמן הבית השני ובן דורו של רבי יוחנן בן זכאי). הספר עוסק בעניני מסתורין. הופיע בשנת תקמ״ד (1784).

12) **בחיי.** באור על התורה לרב המקובל בחיי ברב אשר. הופיע בשנת תקנ״ט (1799).

13) **בכית ציון.** פירוש על מגילת „איכה״ לרב אליהו ברב חיים. הופיע בשנת תקנ״א (1791).

14) **בן פורת יוסף** לרב יעקב־יוסף הכהן. עיקרי תורת הבעש״ט. בספר זה נתפרסם המכתב הנודע של הבעש״ט אל גיסו ר׳ גרשון מקיטוב בדבר „עלית נשמה״. הופיע בשנת תקמ״א (1781).

15) **דברי רב משולם.** שאלות ותשובות לרב אברהם משולם זלמן. הופיע בשנת תקמ״ג (1783).

16) **דגל מחנה אפרים** לרב משה חיים אפרים מסדילקוב (נכד הבעש״ט) בנה של אדל בת הבעש״ט. הוא נולד בשנת תק״ח ונפטר בשנת תק״ס

ונקבר במז׳יבוז׳ ליד „אהל״ הבעש״ט. הספר „דגל מחנה אפרים״ הוא דרוש על פרשיות התורה. הוא יצא לאור בקוריץ ע״י בנו של המחבר ר׳ יעקב־יחיאל בשנת תקע״א (1811).

17) **דרך אמונה** לרב מאיר בן גבאי. תשובות לתלמידו הרב יוסף הלוי על שאלות בעניני עשר הספירות. הופיע בשנת תקל״ה (1775).

18) **דרך חיים** לרב חיים מסלונים. באורים על ה„זוהר״. הופיע בשנת תקמ״ה (1785).

19) **הגדה של פסח** (עם פרוש). הופיעה בשנת תקע״ד (1814).

20) **„הזוהר״** מאת התנא רב שמעון בן יוחאי. הופיע בשנת תקל״ה (1775).

21) **זוהר חדש** מאת התנא רב שמעון בן יוחאי. הופיע בשנת תקמ״ד (1784).

22) **זהר הרקיע.** דברים שנרשמו מפי האר״י. הופיע בשנת תקמ״ה (1785).

23) **חן טוב** מרב הלל ברב אהרן. חלק א׳ הוא פירושים וחידושים בכמה מסכתות שבתלמוד. חלק ב׳ הוא פרוש על „פרקי אבות״. הופיע בשנת תק״מ (1780).

24) **חוק לישראל.** חיבור המיוסד על מה שכתב רב חיים ויטאל. הופיע בשנת תקמ״ה (1785).

25) **חוק לישראל.** הספר הזה הופיע במהדורות חדשות בשנים תק״ס—תקס״ב (1800—1802).

26) **טיב גיטין** מאת הרב מרגליות. הספר דן בעניני גיטין. הופיע בשנת תקע״ט (1819).

27) **יצירה** עם פירוש רב משה ברב יעקב, מחבר הספרים „אוצר ה׳״ ו„שושן סודות״. ספר יצירה הוא חיבור קדמון המיוחס לאברהם אבינו. הספר הזה הוא המקור הקדום לתורת הקבלה. הספר מוזכר בתלמוד בבלי. הוא נדפס ראשונה במנטובה בשנת 1562. בקוריץ הוא הופיע בשנת תקל״ט (1779).

28) **הישר.** אלה הם ספורי המאורעות מאדם הראשון עד מלחמת בני יעקב עם הכנענים. הופיע בשנת תקמ״ה (1785).

29) **הישר** הופיע במהדורה חדשה בשנת תקע״ו (1816).

30) **הישר** מאת זרחיה היוני (ספר מוסר). הופיע בשנת תקמ״ה (1785).

31) **כוונות** מאת רב יצחק לוריא (ספר קבלה). הופיע בשנת תקמ״ד (1784).

32) **כנפי יונה** מאת רב מנחם עזריה (כוונות התפילות וכללי הקבלה מלוקטים מכתבי האר״י). הופיע בשנת תקמ״ו (1786).

33) **כתר שם־טוב** מאת הרב אהרן ברב צבי־הירש. הופיע בשנת תקנ״ז (1796).

34) **לקוטי אמרים** מאת המגיד ממזריטש. הופיע בשנת תקמ״א (1781).

לא פרטנו את מהדורת תקמ״ד ולכן כוללת רשימתנו 87 ספר, במקום 88.

35) **לקוטי אמרים.** הספר הזה הופיע בעוד שתי מהדורות, האחת בשנת תקמ״ד והשניה בשנת תקנ״ז (1797).

36) **לקוטי ש״ס** מאת האר״י. הופיע בשנת תקמ״ה (1785).

37) **מאה שערים** מאת רב יצחק שני (באור המצוות וטעמיהן על־פשט וקבלה). הופיע בשנת תקמ״ו (1786).

38) **מבוא שערים** מאת רב חיים ויטאל (ספר בקבלה). הופיע בשנת תקמ״ג (1783).

39) **מחברת הקודש** מאת רב חיים ויטאל (ספר הכוונות של האר״י לשבתות, ראש־חודש וחגים). הופיע בשנת תקמ״ג (1783).

40) **מנהגים** מרב אייזיק טירנא. הנהגות מכל השנה כמנהג פולין, ליטא ואשכנז (חסרה שנת דפוס).

41) **מעין חכמה** מרב אשר צבי (חידושי־תורה). הרב הזה שימש לעת זקנתו כרב בקוריץ. הופיע בשנת תקע״ז (1817).

42) **מעין החכמה** (מדרש אגדה על מה שקרה למשה עם המלאכים בשעה שעלה למרום וקיבל את התורה). הופיע בשנת תקמ״ד (1784).

43) **משיב נפש** מאת רב יואל ברב שמואל (פרוש על מגילת „רות״). הופיע בשנת תקמ״ז (1787).

44) **משניות** עם נקודות ועם פרוש רב עובדיה מברטנורא (חסרה שנת דפוס).

45) **משנת חסידים** מרב עמנואל חי ריקי (קיצור כוונות התפילה מכתבי האר״י). הופיע בשנת תקנ״ב (1792).

46) **נועם אלימלך** מרב אלימלך מליזענסק (מורה־דרך בחסידות). הופיע בשנת תקמ״ח (1788).

47) **נחלת צבי** מרב הירש חאטש מקראקא (דברי מוסר מ„הזוהר״). הופיע בשנת תקע״ב (1812).

48) **סדר עולם רבא** (תכנו מבואר במאמרי). הופיע בשנת תקמ״ה (1785).

49) **סוד ה׳** לאחד מן הראשונים. הופיע בשנת תקמ״ה (1785).

50) **עין החשמל** לרב יהודה בן ישראל אייבשיץ (פרוש על כתבי האר״י). הופיע בשנת תקל״ו (1776).

51) **עמק השידים** לרב משה בן יהודה הורביץ (דרושים שונים). הופיע בשנת תקע״ט (1819).

52) **עץ חיים** לרב חיים ויטאל (מבואר במאמרי). הופיע ב־תקמ״ב (1782).

53) **עץ חיים** לרב חיים ויטאל. הופיע ב־תקמ״ד (1784).

54) **עץ חיים** לרב חיים ויטאל. הופיע ב־תקמ״ה (1785).

55) **ערכי הכינויים** לרב יעקב צמח. צרופי קבלה בסדר א״ב. (חסרה שנת דפוס).

56) **פלח הרימון** מאת הרמ״ע (ר׳ מנחם עזריה). זהו קיצור „פרדס רימונים״ לרב משה קורדובירו. הופיע בשנת תקמ״ו (1786).

57) **פלח הרימון** לרב שבתי שעפטיל הורביץ. הופיע בשנת תקנ״ג (1793).

58) **פני משה** להרב משה ברב פנחס (פרוש על „שולחן ערוך״). הופיע בשנת תקע״ח (1818).

59) **פעמון ורימון** להרב מרדכי ברב יעקב (ספר בקבלה). הופיע בשנת תקמ״ו (1786).

60) **פרדס רמונים** לרב משה קורדיבירו (מפתח ומבוא גדול לחכמת הקבלה בכל מחלקותיה ופירוש על הרבה מאמרי „זוהר״). הופיע בשנת תק״מ (1780).

61) **פרדס רימונים.** הופיע במהדורה שניה בשנת תקמ״ו (1786).

62) **פרי עץ חיים** לרב חיים ויטאל (התוכן מבואר במאמרי). הופיע בשנת תקמ״ב (1782)

63) **פרי עץ חיים** (מהדורה שניה). הופיעה בשנת תקמ״ד (1784).

64) **צמח צדק** לרב יעקב צמח (דרושי־קבלה). הופיע בשנת תקמ״ה (1785).

65) **צפנת פענח** לרב יעקב יוסף מפולנאה (דרושים על ספר „שמות״ בדרך פרד״ס). הופיע בשנת תקמ״ב (1782).

66) **קדושת לוי** להרב לוי־יצחק מברדיטשב. דרושים על התורה. (חסרה שנת דפוס).

67) **קהלת שלמה** מרב שלמה־זלמן לונדון (דינים ומנהגים לכל השנה). הופיע בשנת תקע״ד (1814).

68) **קול אריה** מאת המוכיח רב אריה־לייב מפולנאה (פשטים על תנ״ך וש״ס). הופיע בשנת תקנ״ה (1795).

69) **קול ברמה** להרב יעקב צמח (באור האידרות). הופיע בשנת תקנ״ה (1795).

70) **פתחי חכמה** לרב משה חיים לוצאטו (ספר על שרשי חכמת הקבלה עם פרוש ארוך ועמוק). הופיע בשנת תקמ״ה (1785).

71) **הקנה או ספר הפליאה לאיש קדוש** (מבואר במאמרי). הופיע בשנת תקמ״ד (1784).

72) **קרניים** לרב אהרן ברב אברהם (ספר עמוק בקבלה). הופיע בשנת תקמ״ה (1785).

73) **ראשית חכמה** לרב אליהו די וידאש (תלמיד הרמ״ק). ספר מוסר. הופיע בשנת תקמ״א (1781).

74) **שאלות ותשובות** הופיע בשנת תקמ״ה (1785).

75) **שומר אמונים** לרב שמריה ברב אשר (פרוש על „אמן יהא שמיה רבא" לפי הקבלה). הופיע בשנת תקמ״ו (1786).

76) **שושן סודות** לרב משה ברב יעקב (סודות עמוקים בפרוש התורה). הופיע בשנת תקמ״ד (1784).

77) **שער גן־עדן** להמקובל רב יעקב קאפיל (מבוא לקבלה). הופיע בשנת תקס״ג (1803).

78) **שער היחודים ותיקון העונות** לרב חיים ויטאל (ספר בקבלה). הופיע בשנת תקמ״ג (1783).

79) **שערי־צדק** לרב יוסף בן קרניטול (כללים בקבלה). הופיע בשנת הקמ״ה (1785).

80) **תולדות יעקב־יוסף** לרב יעקב־יוסף הכהן (כינוס תורת הבעש״ט). ביטוי מגובש של ניצוצות תורת הרב. כתיבת הספר הזה ארכה שלושים שנה. המהדורה הראשונה הופיעה בקוריץ בשנת תקע״ב (1812).

81) **תורה** עם פירוש רש״י. הופיע בשנת תקמ״ד (1784).

82) **התמונה** מיוחס לרב נחוניא בן הקנה (הספר עוסק בקבלה). הופיע בשנת תקמ״ד (1784).

83) **תפילה** עם פירוש רב יעקב עמדין. הופיע בשנת תקע״ח (1818).

84) **תפילות מכל השנה** עפ״י מנהגי האר״י מאת רב יעקב קאפיל. הופיע בשנת תקנ״ד (1794).

85) **תקוני הזוהר** שחיבר התנא רב שמעין בן־יוחאי. הופיע בשנת הק״מ (1780).

86) **תקוני הזוהר** שחיבר התנא רב שמעון בן־יוחאי. הופיע בשנת תקמ״ו (1786).

87) **תקוני הזוהר** שחיבר התנא רב שמעון בן־יוחאי. הופיע בשנת תקנ״א (1791).

מקורות

אריה טויבר (דפוסי קאָרעץ, קרית ספר, שנה ראשונה, תרפ״ד־תרפ״ה; שנה שניה, חוברת א׳, סיון תרפ״ה; שנה שניה, חוברת ג׳, כסלו תרפ״ו).

שאול גינזבורג — כתבים היסטוריים.

חיים־דב פרידברג — הדפוס העברי בקרקוב, התפתחותו והשתלשלותו משנת ר״ץ עד ימינו אלה, קרקוב, תר״ס.

חיים־דב פרידברג — בית־עקד ספרים.

חיים־דב פרידברג — תולדות הדפוס העברי בפולניה.

חבולסון — ראשית מעשה הדפוס בישראל. ורשה 1897.

ד״ר ישראל צינברג — תולדות ספרות ישראל.

יהודה־דוד איזנשטיין — אוצר ישראל.

זכרונות והוי

י. י. סיגאל ז״ל

ווינטער*

(דעראינערונגען איבער קאָרעץ)

איבער די קאָרעצער בלאָטעס, וואָס דער נודנער הערבסט מיט זיינע גראָע, מוטנע רעגנס האָט איבערגעלאָזט, האָט זיך אַראָפּגעלאָזט אַ כסלודיק, קלאָר און פריש ווינטל, האָט מיט אַ פרי־בלאָען אָטעם איבער זיי אַ בלאָז־געטאָן און פון זיי אַראָפּגעווייט די טונקלע סימנעקייט אין דעם ערשטן פראָסט־געוועב איבער זיי אַריבערגעשלייערט. עפּעס פרי־פרילינגדיקס איז פאַראַן אין דער פרישער קילער קאַלטקייט פון ערב־ווינטער און ווען דער טאָג איז נאָך אַ ריינער, נישט אָנגעכמורעט און וואָס ווייטער אין טאָג אַריין ווערט אַלץ בלויער, העכער, טיפער דער הימל איז דאָס אָנקומען פון ווינטער, דער פרי־ווינטער אַ נייער, א צווייטער פרילינג, דער פרילינג וואָס היילט אויס דעם אומעט, די מרה שחורה, די נאַסקייט, פייכטקייט אין די בלאָטיקייט פון הערבסט, און ווען ערשטער שניי קימט פלוצלינג אָן ווי פון אַ הינטער גאַס פאַרנאַכט, איז שוין די ערד טרוקנלעך, טרוקן אין די דעכער — ריינע, אָפּגעקערטע, אויפגעראמטע, און דער שניי קאָן זיך אַוועקלייגן שטיל און רואיק און זיך אַליין דערזען און דערפילן, איידער ער הויבט אָן צעגיין, צעלעשן זיך און פאַרשווינדן.

ערשטער שניי איז נישט מער ווי אַ מרגל, „זעהט אויס דאָס לאנד״, פריוט דעם באָדן און די לופט אין ווען ער וואַרימט־אָן די דאַרע בוימער־צווייגן, די דעכער, די פלויטן, די שטיקער ליידיקע „פּלאַץ״ אויפן מאַרק און די קעפּלעך פון די רויט־און שוואַרץ־געפּאַרבטע שורות סלופּקעלעך ביים זייט פון שליאַך, איז שוין דעם צווייטן שניי היימליכער אַרונטערקומען און ער בלייבט שוין ליגן אַ ביסל לענגער און אַמאל פאַרוואַרפט ער שוין זיין ווייסן אָטעם־פּאָדעם אין די וועב־פינגער פון דעם דריטן שניי און דער פערטער קומט שוין ווי צו זיך אַהיים, צו זיך אַהיים אויף ווינטער.

געוויס לעבט נאָך היינט קאָרעץ, נאָכדעם ווי דייטשלאַנד האָט אויס־געקוילעט און פאַרברענט אירע אידן. זי האָט שוין אָבער נישט קיין אידישן

———

* דעם פרק זכרונות ווי אויך די פרקים „קאָרעצער אָרימעלייט״ און „טיפן פון קאָרעצער מלמדים״ וואָס וועלן געדרוקט ווערן אין אונזער „יזכור״־בוך האָבן אונז צוגעשיקט סיגאַל׳ס שוואָגער, דער דיכטער א. ש. שקאָלניקאָוו און סיגאַלס שוועסטער די דיכטערין אסתר סיגאַל־שקאָלניקאָוו, וואָס וווינען אין קאַנאַדע. די רעדאַקציע איז זיי זעהר דאַנקבאַר דערפאַר.

טעם, נאָר דער ווינטער, ווי דער זומער, קומען נאָך אַהין אַלץ צוגיין און ס׳וועט מסתמא נעמען לאַנג ביז זיי וועלן זיך כאַפּן, אַז זיי זענען אויף אַ אַנדער, אַ דורכאויס גויאישער וועלט. אידן האָבן לאַנג געלעבט מיט דער קאָרעצער נאַטור און זי איז שוין געוואָרן אידיש; אידן האָבן זי מגייר־געווען און זי האָט גערעדט אידיש און געטראַכט און געחלומט אידיש. די גויים גופא, אין קאָרעץ און אַרום קאָרעץ, האָבן עפּעס געהאַט אין זיך אַ פּיצל ניצוצל אידישקייט; עס האָט געטליעט אין זיי ווי אַ פונק אין נישט כשרן חלב, אָבער ער האָט געטליעט. אַזויפיל אידישער טרויער, אידישע חתונה־פרייד האָט אין די קאָרעצער גויים אַריינגעווייט דורך דער לופט וואָס מיר האָבן געאָטעמט. עס דאַרף אָבער נישט נעמען קיין סך און דערדאָזיקער פונק האָט זיך מסתם באלד אויס־געלאָשן אין זיי. אַזוי איז אייך מיט דער נאַטור דאָרטן. עטליכע וואָכן און אירע פאַרנאַכטן האָבן נישט פאַרנומען דורך די אידישע פענסטער דעם הייליקן פלעמל פון שבת׳דיק־געבענטשטע ליכט, פון אידיש־מאַמעדיקער תחינה׳דיקער פאַרטראַכטקייט אין דער שענערער וועלט וואָס אונזער פאָלק טראָגט ביי זיך אין הארצן און — די נאַטור איז ווידער געוואָרן אַ גויע, אַ פּראָסטע פויערטע, אָן דעם געכאַפּטן אידישן ציטער און פיבער אויף איר פּנים. און אפשר וועט דאָרט עפּעס אייביק־אידישעס פאַרבלייבן אין דער לופט און דער גייסט פון ר׳ פנחס קאָרעצער, דאָס פלעמל פון זיין לעבן, דער חלום פון זיין הייליקייט וועט דאָרט אייך אַרומוואָגלען ווער ווייסט ווי־לאַנג. אפשר טראַכט איך אַזוי, ווייל מיר איז אַ שאַד, מיר איז אַ גרויסער ווייטיק, וואָס אַזויפיל גרויסע שטחים וועלט בלייבן פאַרווילדעט אָן אידן. די וועלט ווערט חיה׳שער, מעג זי ווערן ווי ציוויליזירט. די הונדערטער אידישע יאָרן וואָס זענען דאָרט מיט איינמאָל דערוואָרגן און דערשטיקט געוואָרן זענען אַריבער ווי אַ ווונדערליכער חלום און איצט האָט זיך דאָרט באַזעצט די מגושמדיקע גראָבע גופיקייט.

אַלטער, אייביק־יונגער אַמאָליקער קאָרעצער ווינטער, איך וועל דיך אַריינ־רופן צו זיך אין שער פון מיין בוך און איינראַמען אין זילבער פון געלייטערטן אידיש, זאָלסט בלייבן אין דער שטילסטער געדעכעניש פון אידישע דורות, וואָס זייערע זיידעס און עלטערזיידעס האָבן אין זייער וואָגל אויף דער וועלט זיך איינגעזעסן ווי אין אַן אַלטן וואָגן וואָס איז געבליבן שטיין הינטערוועגנס, אינמיטן פעלד־און וואַלד־ווילד גאַנצע צוויי טויזנט יאָר. איך וויל נישט לאָזן פאַרלאָרנגיין פון מיין בליק אַ טייל פון דער וועלט וואָס בלויז זיין גוף איז אַריינגעפאַלן אין די הענט פון די אייביקע, צווייפיסיקע ציוויליזירטע, האַלב ציוויליזירטע חיות, אָבער זיין נשמה איז געבליבן לעבן ווי אַ טייל פון אונזער גאַנצער פאָלקס־נשמה.

אַלע טרויעריקע, דערשראָקענע שיינקייטן און הייליקע טעג, פֿאַרליכטיקטע מינוטן וועלן זיך צוריקזאַמלען אין אונזער אוצר. פֿאַר וואָס זאָל איך נישט פּרווון אַ פֿלאַטער־טאָן איבער יענע פֿאַרלאָרענע ישובים און אויסזוכן די שפּליטער און צעבראָכענע שטראַלן, ווו זיי האָבן זיך באַהאַלטן, פֿאַרשטעקט, פֿאַרבאָרגן פֿאַר אַ טמא גוייש אויג. איך וויל דיך אָפּדעקן ווי מען דעקט אָפּ אַ ליילעך פֿון אַ יונגע מצבה, אַ ליילעך פֿון אַ פֿאַרהאַנגענעם שפּיגל און אַ מאָמענט זאָלסטו שטיינבלייבן פֿאַר מיר אין דער ווייסער רואיקער ווייזיע פֿון דיין פֿרישער געשטאָרבנקייט. לאָמיר זיך איינרעדן, קאָרעץ, אַז דו ביזט נישט דערשטיקט און נישט פֿאַרברענט און נישט דערהאַרגעט געוואָרן נאָר — ביזט געשטאָרבן. געלעבט אַ מקום קאָרעץ און געשטאָרבן. מיר איז געגעבן געוואָרן כח און חלומ׳דיקע שלווה און גבורה. בין איך געקומען און האָב די־דאָזיקע געשטאָרבענע היימוועלט, המכונה קאָרעץ, מטהר געווען מיט מיינע לידער, מיט מיין תהילים, אויפֿגעהויבן עס ווי אַ קינד פֿון טויטנאָרט און עס אַוועקגעטראָגן אויפֿן בערגל פֿון אייביקייט.

שוין דער דריטער טאָג ווי אינדערפֿרי הויבט אָן שנייען. דער שניי גייט ווייך און רואיק אַרונטער פֿון דער נישט גאָר טונקעלער הויכער הימלגראָקייט און לייגט זיך אַוועק מיט אַ פֿרידליכער גוטסקייט אויף די ערד, אויף די דעכער, וויקלט איין אין ווייסקייט די צווייגן פֿון די ביימער און די דראָטן אויף די טעלעגראַפֿסלופּעס. פּונקט האַלבן טאָג, ווען מענטשן עסן מיטאָג, וואָרעמס, הויבט אָן דער שניי גאָר־גאָר פֿאַמעליך צו פֿאַלן, אַזוי אַז מען קאָן שטיין און רואיק איבערציילן די שניי־שטיקעלעך פֿון דעם לענגליכן פֿאַלנדיקן שנירל. אַזוי איז געווען אייערנעכטן, אַזוי נעכטן און אַזוי היינט. און די ווייסקייט און די גוטסקייט און די רואיקייט וואָס נעמט אַרום די גאַנצע וועלט גלעט אויס ווי אַ מילדע האַנט פֿון אַ מאַמען ווו נאָר אַ קנייטשעלע, ווו נאָר אַ קאַרב, אַ ריץ אויף דער נשמה. קאָרעצער שטיבער־טירן סקריפּען נישט, רוישן נישט, ווען זיי עפֿענען זיך און מאַכן זיך צו. קוים־קוים וואָס מען הערט זיי. קאָרעצער מאַרק איז אויך נישט אַזאַ טומלער, אפֿילו אין אַ „יריד״ טומלט ער זיך אויך נישט איבער. די קלייטן האַנדלען, מ׳קויפֿט און מען פֿאַרקויפֿט. אַמאָל שפּרינגט אַרויס אַ שטיקל מחלוקת, אַ געשריי, אַ טענה, נאָר לאַנג געדויערט עס נישט. איצט, אין דער ווייסער באַרואיקטער, וואָרימליך־היימליכער ווינטער־וועלט איז עפּעס גאָר־גאָר שטיל און געשמאַק־היימישליך אויף דעם קאָרעצער מאַרק. אפֿילו גויים זענען נישט דאָס ווי געוויינליך. גויים מיט אידן לעבן שוין לאַנג גוט צווישן זיך. דעם גלח׳ס שייגעץ וואָס

פלעגט האַלטן „דרשות" אין קלויסטער און צונויפגערופן יונגוואַרג און פאַר זיי מגלה געווען סודות וועגן אידן, איז עפּעס פּלוצלינג פאַרקרענקט־געוואָרן, ווייזט זיך מער נישט אינדרויסן. מען זאָגט, אז דער גלח איז שוין איינמאָל געווען מיט אַ וויזיט ביים רב אין שטוב, האָבן זיך פאַרמאַכט אין אַ באַזונדער אַלקיר אין לאַנג געשמועסט. דער רב אַליין האָט וועגן דעם קיינעם נישט דערציילט, מיט קיינעם קיין וואָרט נישט גערעדט, נאָר קאָרעץ האָט נישט ליב קיין סודות, אפילו, אין אַזעלכע ווייס־פּאַרסודעטע, פאַרדרימעלטע טעג. עמיצער איז שוין אַריינגעקראָכן אין קוימען פון רב׳ס הויז, אָדער זיך אונטערגעגנבעט מיט אַן אויער הינטער אַ דינער וואַנט און מיט זיך צוטראָגנגעבראַכט דעם סוד אין אַ קליין פּעקעלע און אים אונטערגעוואָרפן אונטער יעדנס טיר. אַלע ווייסן.

אויף די אַלטע שטעלן אין מאַרק זיצן אידן און אידענעס און פּאַר־קויפן פון אַלדאסגוטס, מען איז אָנגעטאָן מיט געשוואָלענער הלבשה, כאָטש די טעג זענען קילבליך־וואַרימע און די ווייסקייט און קלאָרקייט פון שניי גיבן דאַכט זיך אַרויס פון זיך אַ דורכזיכטיקע גוטסקייט וואָס איז אויך אַזאַ מין וואַרימקייט. זיצן די שטעל־סוחרים, ווייבער און מאַנצבילן אַביסל צעשפּיליעט די שווערליכע אויבער־בגדים, צעעֿנומען די וואָלענע שאַלן און אפילו די טיכלעך פון אונטער די שאַלן אויך אַביסל אַפּירגערוקט. די שטערנס זענען העכער, די אויגן אָפענער, לויטערער: דער טעם פון אָרימער הרחבה ליגט זעטיק אויף די ליפּן פון אידישע טאַטעס און מאַמעס און די סחורות וואָס זיי פאַרקויפן זענען היינט זיכער אַ סך געשמאַקער ווי אַן אַנדערשמאָל. היינט — אין אַזאַ שיינעם, שטילן, גאָטפאַרטרויטן טאָג.

ווינטער פארקויפן די קאָרעצער שטעלן אַ באַזונדער מין געשמאַקע סחורה, ספּעציעל פאַר קליינוואַרג, פאַר אינגלעך און פאַר די סאַמע קלענסטע, דינסטע און איידלסטע פון זיי. עס האָבן זיך אָנגעהויבן באַוויזן אַ נייער מין קאָרן־ברוינע לעקעכלעך וואָס האָבן ממש פאַרכאַפּט דעם אָטעם. די לעקעכלעך זענען געבאַקן, זאָגט מען, אויף אַ נייעם סאָרט האָניג, פון אַ נייעם סאָרט בינען, וואָס ווערן געכאַפּט אין די ווייטע וועלדער, במרחקים. זענען דאָס הייסט עס אַ נייער מין האָניק־לעקעכלעך. מאַכן מאַכט זיי אביגדור דער צוקערבעקער. ער האָט געכאַפּט דעם „ספּאָסאָב" ווי אַזוי זיי צו מאַכן אין ראָוונע. ער איז אָפּגעווען גאַנצע פינף טעג אין ראָוונע און איז געקומען אַ פאַרטיקער, אַ מייסטער פון דעם נייעם מין לעקעכלעך, און קליינוואַרג פאַרצוקערט זיי. וויפיל מען זאָל פון זיי נישט באַקן איז נישט גענוג. ערשט אָנגעלייגט פולע פּאָליצעס און פולע

װענטװינקלען און אין אַ פּאָר שעה איז שױן דאָס אָרט אױסגעטריקנט. בײזע צינגער, נישט פאַרגינער, האָבן שױן אפילו געפּרוּװט איבערשרעקן, אַז עס קאָן נאָך חלילה פאַרשאַטן, אַז קאָרעצער קלײנװאַרג האָט זיך אַ ביסל צופיל צעהוליעט און אַז אַ גראָשן איז געװאָרן אַ משומד, נאָר קײנער הערט זיך נישט־צו צו די רײד און דערװײל האָט נאָך, גאָט זאָל היטן, קײנעם נישט פאַרשאַדט. קינדער זענען פיל די מאַרקן, שטעלן זיך אַרום די שטעלן צענדליקערװײז און די לעקעך־אידענעס זענען געװאָרן ממש װי מאַמעס, גוטע, טײַערע װאַרימע לעקעכלעך־מאַמעס. עס האָניקן אַרױס פון זײערע אױגן די לעקעכלעך און זיסן אַראָפּ פון זײערע ליפּן און מײַלער. בפרט נאָך אין אַזאַ זילבער־קלאָרן טאָג װי הײַנט, װען דער שׂניי האַלט אין זיך ליכטיקײט פון אינדערפרי ביז פאַרנאַכט און בײ־נאַכט איז דאָך אָפּגערעדט.

דער דאָזיקער קאָרעצער װינטער געדענקט זיך עפּעס זײער שטאַרק. אפילו די נעכט זענען דעמלט געװען אומגעװײנליך קלאָרע, הײכע און דורכזיכטיקע מיט גרױסע לבֿנה׳ס און מיט שטערן אױך גרעסערע װי אַמאָל. אין די שפּעטער־דיקע יאָרן פון אומרוען, רעװאָלוציעס און מלחמות, געדענק איך עפּעס נישט קײן שום צײט־איבערײס אין װעלכע עס זאָלן זיך מיר אָפּשטעלן אַ פּאָר טעג, אַ פּאָר מעת־לעת, װאָס זאָלן שטײן אינטער אַזאַ רואיק, פרידליך ליכט. נישט געװען קײן שטאַרקע, קײן װינטיקע, זאַװירוכעדיקע װעטערן אין יענעם װינטער

אַ גאַס אין קאָרעץ

און דערפאַר פאַרנעמט ער אַ באַזונדער און אַ תמידיק אָרט אין מיין זכרון. אין די ווינטערן, דער עיקר אַרום ניי־יאָר און קריסטליכע חגאות, זיינען אָפט אָנגעפאָרן קיין קאָרעץ פון די אַרומיקע דערפער הונדערטער און הונדערטער פּויערים. אַ סך פון זיי האָבן געלאַגערט אין די הויפן פון די קלויסטערס ווו עס האָבן זיך געפונען אַ סך שטיבלעך און דורך די טעג האָבן זיך געצויגן רעליגיעזע דעמאָנסטראַציעס מיט אָן אַ שיעור פאַרביקע, הייליק־באַמאָלטע, באַגילדטע פאָנען. אָן אַ שיעור קינדער, אָנגעטאָן אין קורצע ווייסע העמדער איבער זייערע טונקעלע בגדים. האָבן זיך געצויגן אין אַן אומענדליכער שורה איבער די גאַסן. גלחים, יונגע און אַלטע, אין פאַרשיידן־בונטן טראַכט, מיט הויכע זיידענע קרוינען־היטלען, אין זיידענע לאַנגע ראַסעס און מיט שווערע, מאַסיווע ריזיק־גרויסע צלמים איבער די בייכער. מען האָט געפּרעפּלט און געזונגען אין זייער אָפט זיך אָפּגעשטעלט און גראָד נישט פאַרביי אַנדערע קלויסטערס אָדער נויטיקע ערטער נאָר גלאַט אַזוי אינמיטן שליאַך. לעבן אַ אידישער קראָם, און די אויסגעפּוצטע גלחים האָבן עפּעס מאָדנע געקוקט אויף די אידישע קלייטן וואָס זענען ס׳רוב געווען צוגעמאַכט. נאָר די קרעמער זענען געשטאַנען נישט ווייט פון די פאַרשלאָסענע טירן מורא פאַרשלייערט, פאַרמאַסקירט מיט געמאַכטן מוט און בטחון אין הימל, אַז אַלץ וועט אַריבערגיין בשלום. ווען דער רעליגיעזער מאַרש האָט זיך געענדיקט און איבערן שליאַך איז געוואָרן שטיל, האָבן זיך די קלייטן פון ביידע זייטן שליאַך אָנגעהויבן עפענען. כאָטש די קלויסטערס האָבן נאָך געקלונגען, האָט שוין זייער קלינגען געהאַט אַן אַנדער טאָן, אַ מילדערן, אַ רואיקערן.

דאָס איז אַלץ פאָרגעקומען אין די פריערדיקע ווינטערס. היינטיקער ווינטער, פון וועלכן איך דערצייל דאָ, איז אינגאַנצן געווען אַנדערש און קיין רעליגיעזע דעמאָנסטראַציע איז אינגאַנצן נישט געווען. דעם גלח׳ס שייגעץ וואָס איז פון ראָוונע אַרונטערגעקומען און עפּעס יאָ אינזינען געהאַט און זיך געגרייט אויף עפּעס מיט זיינע רעדעס צו דער גויאישער יוגנט אין קלויסטער, איז מיטאַמאָל נעלם געוואָרן און מען האָט זיך דערוווּסט, אַז ער ליגט שווער קראַנק. אין עטלעכע טעג אַרום, האָט מען אין אַן אינדערפרי דערהערט אַ הויך און טרויעריק גלאָקנגעקלאַנג פון מיקאָלע־קלויסטער און בייטאָג האָט מען איבערן שליאַך געפירט די טרונע מיטן גלח׳ס זונס ברמנן. אַ קליינע לוויה מיט עטלעכע פאָנען און פאַטאַנען אָנגעפאַקט מיט בלומען. אידישע פאַרבייגייער האָבן זיך אָפּגעשטעלט און אַרונטערגעהויבן זייערע היטלען. דער גלח, דער טאַטע פונם געשטאָרבענעם, נישט קיין הויכער, מיט אַ גראָליך־פלאַקסן, קורצגעשוירן בערדל,

איז געגאַנגען אַ טרויעריק געבויגענער און כמעט שווייגנדיקער. אידן אין קאָרעץ האָבן זיך נאָך אַ ביסל געשראָקן. די קראָמען וואָס מען האָט געעפנט נאָך דער לוויה־דעמאָנסטראַציע, האָט מען לאַנג נישט געהאַלטן אָפן. פרי־פאַרנאַכט האָט מען זיי צוגעמאַכט און מען האָט זיך פאַרקליבן אין די הייזער. בשעת דער וועטשערע ביים טיש האָט מען געשמועסט וועגן דעם גלח׳ס שייגעץ און וועגן זיין טויט. אַ סך השערות זענען אַרויסגעזאָגט געוואָרן. פרומע, גאָטס־פאָרכטיקע אידן האָבן שטילערהייט געטראַכט, און אפשר עס אַרויסגעזאָגט אויך אין דער שטיל, אַז דאָ האָט זיך גאָט׳ס רצון און גאָט׳ס רחמים אַריינגעמישט און נישט דערלאָזט צו קיין העצע און צו קיין פאָגראָם. מען האָט געשמועסט, אַז דער גלח, דער טאַטע דעם שייגעצ׳ס, האָט געפרוווט ווירקן אויף זיין זון, ער זאָל אויפגעבן זיין אַגיטאַציע. געפלאַנט האָט דער יונגער שייגעץ אַ „טור" איבער דער ברייטער דערפער סביבה אַרום קאָרעץ און אין יעדן ישוב און ישוב׳ל וואָס זענען געדיכט באַזעצט מיט אָרימע דערשלאָגענע פויערים, האָט ער געזאָלט רעדן און אויפקלערן. דער עיקר דער יוגנט פון דאָרף, וועגן דער עשירות וואָס שטייט אין ביי אידן און וועגן דער אידישער שנאה צום פויער און דעם אידנס „באַרויבן און בדלות שטעלן" דער פויערישער דאָרפסבאַפעל־קערונג וואָס דאַרף אָנקומען צום אידן נאָך סחורה און הלוואות.

אויף מאָרגן אינדערפרי, ווען אידן זענען געגאַנגען פון ערשטן מנין אין די קראָמען, האָט איבער נאַכט, ווען אַלע זענען געשלאָפן, אַראָפגעשאָטן אַ ווייכער, זילבערזויבערער שניי און אַזוי איינגעשטילט די שטאָט און איר געבן אַזאַ אַנדערשדיק נייעם, רואיקן און פרידליכן אויסזען ווי קיינמאָל נישט. די ווייסקייט פונם שניי וואָס האָט אַזוי גאַנץ און אַרום אַרומגענומען גאַנץ קאָרעץ, האָט אָבער נישט געבלענדט, ווי דאָס איז לרוב דער פאַל, די אויגן, נאָר פאַר־קערט: מילד און אָפן אַלעמען געקוקט אין פנים, ווי אַ קלאָרע גרויסע זון, אָן בלוציקע שטראַלן. אַזאַ ווייטע און לאַנגע צייט זינט דעמאָלט און ווען איך טראַכט דערפון איצט, ווילט זיך מיר נישט אַנדערש, ווי זען אין אָט־דער נישט־בלענדיקייט פונם ציכטיקן שניי, נישט אַזוי די אייגנשאַפט, די ספּעציפישע מעלה זיינע, ווי די קלאָרקייט און רואיקייט אין אַלעמענס אויגן וואָס האָט זיך גענומען דערפון, וואָס זיי האָבן זיך נאָך קיינמאָל אַזוי רואיק און בשלווה׳דיק נישט אויסגעשלאָפן ווי יענע נאַכט. אין יענעם ווינטער האָט עפּעס געהערשט אַ גאָט־געגנאָדיקער פּאָטערליכער חן איבער קאָרעץ און דערפאַר געדענקט ער זיך מיר אַזוי גוט, כאָטש איך בין נאָך דעמלט געווען זייער אַ יונג אינגל — — — —

שושנה רבינוביץ (שוכן)

נהר קורצ׳יק

שם עירנו קוריץ על־שם הנהר קורצ׳יק ניתן לה. היה הנהר לופף את העיר ובפיתוליו ביתר אותה בתרים־בתרים. המקום שחמשת הבורסקאות עמדו עליו נקרא „אינטער די גאַרבאַרניעס״; המקום שעמדו טחנות־הקמח כונה „אינטער די מיהלען״ וכן כונה שטח בית־החרושת שייצרו בו כלי־חרס — „פאַיאַנס״.

את הנהר חצו כמה גשרים. מעבר לגשר המרכזי השתרעה „אינטער די מיהלען״ ומעבר לגשר של אורנשטיין השתרעה „די נייע שטאָט״ (העיר החדשה) שנבנתה לאחר השריפה הגדולה שפרצה בסוף המאה התשע־עשרה.

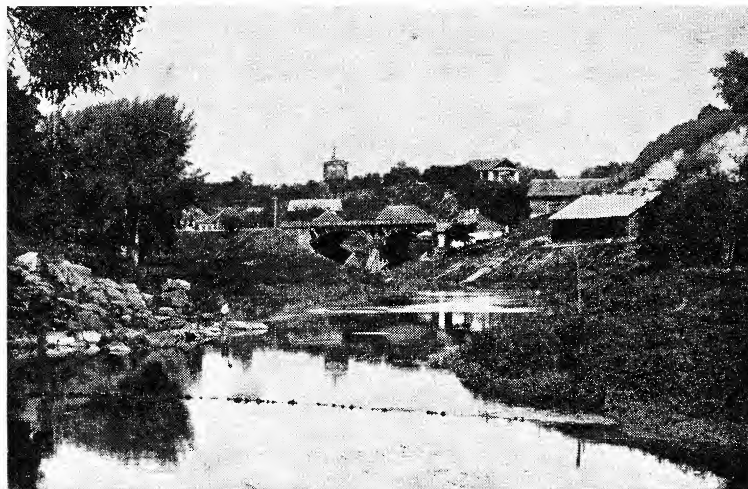
באביב היה הנהר עובר על גדותיו, גורף אתו דשנים וחמרי־מזון ומדשן בהם את השדות והגנים שעל חופיו. והיו הגנים פורחים ומלבלבים ומכסים את העיר במרבד של ירק. ואז דמתה קוריץ לגן פורח. הדשאים ומקומות־המרעה שעל שפת הנהר כונו בשם „בליכעווקעס״. מכאן יצאו לטיולי־שיט על הנהר.

לכל תקופה מתקופות השנה היה לנהר קסם מיוחד שמשך אליו את התושבים, וביחוד, את הנוער. וכאשר הקפיא הכפור את הנהר והקרח התעבה — היו מחליקות עליו עגלות־חורף טעונות עצים להסקה וגרעיני־חיטה, ובזה האופן קצרו את הדרך מרובע אחד של העיר למשנהו.

להקות נערות ונערים במחליקים היו יורדות בשמחה וצהלה להחליק על הקרח. במזחלות קטנות היינו מטפסים על הגבעות ויורדים במשובת־נעורים על הנהר הקפוא.

בקרבת החוף היו שואבי־המים מבקעים בקרח חורים (פּאָלאָנקעס) ושואבים את מי־השתיה לכל בני־העיר. עשרות משפחות התפרנסו מזה. והכובסות היו יורדות ל„פּאָלאָנקעס״ האלה וחובטות את הכבסים במים הקרים עד שנהפכו, כאילו, לקרשים קפואים.

ובהתקרב האביב היתה העיר נחרדת ע״י קולות נפץ אדירים: „די קרעה געהט״ (שפעת הגלידים הולכת ובאה). הקרח התנפץ וגושים ענקיים צפו בכוח איתנים. ואז נהפך הקורצ׳יק לנהר רחב־ידים. לא פעם נהרסו הגשרים ולא עץ אחד נפל קרבן לקרחונים הזדוניים. היה זה מראה מרהיב עין להסתכל בנהר קטן זה כיצד הוא „עולה לגדולה״ ורועש וגועש בעוז־נעורים. אולם לא לעולם חוסן. הקרחונים נמסו, הנהר חזר לגבולותיו הטבעיים „וישׂכו המים״.

הנהר קורצ׳יק ע״י הגשר

ובעוד האדמה טובענית והרגלים בוססות בבוץ היינו, אנחנו הילדים, פושטים על שפת הנהר כדי לקדם ברכה את ה„אורח״ הראשון — את העלה הירוק ואתו הפרח הקטן שלא ראינום במשך ירחי החורף האוקראיני הזעום והקשה.

עם זריחת השמש ברקיע התחמם האויר ובא הקיץ. בתקופה זו היינו מבלים את רוב ימינו ולילותינו על שפת הנהר. עם עלות השחר היו זריזים מקדימים לצאת ולטבול את גופם טבילה של שחרית. בימים ההם עוד לא היה ידוע בקוריץ, שקים בעולם דבר שקוראים לו „בגד־ים״. היינו מתרחצות ב„בגדי״ חוה אמנו. הלכנו, אמנם, להתרחץ בכתונות לבנות, אבל עשינו „קשרים״ משני הצדדים, הפכנו אותן ל„בלונים״, ושכבנו עליהם, כדרך ששוכבים על כר־שחיה. בדרך זו התאמננו ולמדנו את תורת־השחייה. מובן מאליו, שנשים התרחצו לחוד וגברים לחוד. הקולות והצווחות עלו עד לב השמים כשגבר „טעה״ ונקלע ל„עזרת נשים״. ונער שובב שהתחשק לו להתקרב אלינו לימדנו אותו פרשת „בלק״ והיה יוצא ב„שן ועין״.

רבה היתה ההמולה על שפת הנהר ביום ששי. פנו דרך ותנו כבוד! ה„סמובר״ (המיחם) הכרסתני „הולך״ לטבול את עצמו במים ולהצטחצח לכבוד שבת. ואחריו „צועדים״ כל שאר כלי־מטבח. רק על שפת הנהר היה בנמצא

אותו חול שהפליא לצחצח ולשפשף. והיו ה„סמוברים" והמחבתות מבריקים ומסנוורים את העינים. מלאכה זו היתה מלווה בשירה וצחוק שהתמזגו עם זמרת הכובסות האוקראיניות שלא פסקה מעלות החמה עד שעה מאוחרת בלילה.

בלילות, וביחוד, בלילות שבת, היו זקן וטף יורדים לשפת הנהר כשהם מצוידים בשמיכות, פושטים על כרי־הדשא ונהנים מהאויר הצונן, מבושם הפרחים ומשירת הזמיר שהיתה משתפכת בחללו של עולם ומלאה את האויר בצלילי־קסם.

על שפת הנהר נמצאו גם מגרשי־משחקים וספורט, אם כי לא מהמשוכללים ביותר. שם היו הנערים משחקים כדור־רגל, שם היינו מעמידים אוהלים ומקימים מחנות. אולם הורינו היו מגרשים אותנו משם, כי ראו בזה חלול שבת. ביחוד רבו טענותיהם נגד השייט, ומה גם בשבת! פעם, כשחסרו לנו משוטים, לקחנו אתנו אתי־חפירה כדי להשיט בהם את הסירות. דבר זה הטיל סערה גדולה, כי אדוקי עירנו חשדו בנו שיצאנו לעבודה בשבת...

ובהתקרב הסתיו ואתו ה„ימים הנוראים" היינו פושטים על שפת הנהר ומחפשים את הענפים עם העלים הדקים בשביל „הושענות". ובבוא יום ה„תשליך" לא נשארה נפש חיה בעירנו קוריץ. כולם זרמו לשפת הנהר, מי על הגשרים ומי על החוף. זקן וטף היו מתפללים על יד המים, מריקים את הכיסים ומשליכים את כל החטאים והעברות למי הקורצ׳יק הזורמים.

זהבה רים (גולדמן)

זה היה ביתי

אולי מוזר הוא שברבות הימים בהעלותך זכרונות העבר הרחוק למדי, הנך נתפש לנעים וליקר ושוכח את העגום והמזעזע. יתכן והאדם מתחת לסף הכרתו משתדל לשכוח את הבלתי נעים ומשום כך נמשך הוא אחרי הזכרונות הורודים והמלבבים.

הנה „רחוב בית־הכנסת" על בתיו בעלי הקומה האחת, ללא תואר וללא הדר, אבל כמה יפים ומרתקים היו בימי שבת ומועד. מחלונות הבתים הקטנים עם וילונותיהם הצחורים בקע אור גדול. בתי־הכנסת הבהיקו באור־יקרות. הורינו הפכו לבני־מלכים ומלאו במאותיהם את בתי־התפילה ואת הרחובות הסמוכים להם, וקול ערב ומרנין בקע מהם החוצה.

והנה ה„ישיבה" המהוללת, בית־האולפנא של חלק ניכר מבני קוריץ ומכל ווהלין. היא הטביעה חותמה לא רק בחיי הדת, אלא השרתה אוירה של עיון ומחקר בקוריץ כולה. בנים ויתרו על חיי בית נוחים ובילו ב„ישיבה" שנים מספר כדי לשאוב ממעינות תרבותנו הקדומה.

באחד מבתים אלה נולדנו. הרהיטים עברו ברובם מדור לדור ולא הוחלפו כמנהג ימינו אלה. אולם, לא ריח עובש נדף מהם, אלא זכרונות ערבים על דורות

מראה כללי של העיר

שחלפו. בכל בית, לפחות במרביתם, נשבו אמנם רוחות חדשות, אולם הן היו קשורות בעבר הרחוק־רחוק, עת עם ישראל ישב על אדמתו והן השתלבו בחזון העתיד שנראה רחוק אבל מוחשי וודאי.

זכורים לי הספורים על ארץ־ישראל שבה נהיה אכרים ולי נועד תפקיד הרועה. ספורים אלה היו מלווים בתמונות שמצאה אמי ז״ל באחד מספרי הגיאוגרפיה הרוסיים המספר על גזעים ועמים שונים ובתוכם ערבי שפניו אכזריים ושניו חורקות. רעד היה עובר בגופי ובקושי השתלטתי על הפחד שתקף אותי בחשבי שבעבודתי בארץ אפגש אתו, וכיצד אעמוד על נפשי?

בית־הספר העברי השלים את תמונת העבר הרחוק, הסביר אותה, הרחיב יריעתה ועשה את העתיד מוחשי יותר. עד היום אזכור את המורה גילמן ז״ל, שהמחיז את בת יפתח, ואנו כה קרובים היינו לאותו עבר מפואר. כל מאורע חשוב בתנועה הציונית נחוג ברוב פאר. כך היה הדבר בשעת פתיחת האוניברסיטה, שעל הר־הצופים וכך היה בחגיגות ציוניות אחרות.

נוספה תנועת הנוער והיא אשר עשתה את העבר, גבוריו ומלכיו של עם ישראל נועזים ונערצים עוד יותר. התחלנו לראות בהווה, מעין, מעבר למשהו יפה יותר. ראינו אז את בתינו בדלותם. חשנו שאין טעם לחיי ההוה שלנו ועלינו, לכן, להכשיר את עצמנו לקראת העתיד. הנוער הקורצאי, כחלק מהנוער בווהלין, היווה את הרזרבה הטבעית של כוח האדם והיצירה ממנו נבנתה תנועת־התחיה.

ומה כואב ודואב הלב שמקור יהודי־אנושי עשיר זה נחרב ודלל. עד סוף ימינו נלחם בשר־השיכחה כדי שלא לשכוח את הורינו, אחינו ואחיותינו שהיו בשר מבשרנו ודם מדמנו.

איזיק חימענים

את אשר זכרתי...

(מאורעות, מעשים וטיפוסים)

* *

„מהפכת אוקטובר" בקוריץ

בשנת 1917, עם פרוץ המהפכה ברוסיה, חזרתי מהחזית לקוריץ. בכל רחבי רוסיה הגדולה גאו גלי המהפכה, אך לעירנו הם לא הגיעו. קוריץ היתה, כאילו, שקועה בתרדמת חוני המעגל ולא ידעה שמץ דבר על התמורה הגדולה שהתחוללה מחוץ לחומותיה. וגם המשטר הצאריסטי הישן טרם פשט את צורתו. הפריסטאוו סדובסקי המשיך להיות המושל בכיפה, ה„גורודובוי" נשאר על מקומו וגם ה„סטרז'ניקים" קצ'נובסקי ובילין עמדו, עדיין, על משמרתם.

בקוריץ התקימו אז שתי מפלגות יהודיות: הציונים ומפלגת פועלי ציון שמאל, שגילתה נטיה חזקה וגלויה לקומוניזם. כמעט כל חבריה היו סטודנטים בפקולטות שונות: הסטודנט למשפטים מרדכי פינקלשטיין, איזי קמינר, אשר טובבין ושני האחים אשר ולוזער טובבין, הנכדים של וולף טובבין. כולם ישבו

הרחוב הראשי ע"ש קושצ'יושקו

על ספסל הלימודים באוניברסיטאות שונות. היתה גם חברה אחת, בבל שורין, בתו של וולף־זליג המלמד. היא התגוררה ב„פרוואַל" (שֶקע) של רחוב ברזדובה.

באתי לחבורה זו והקימותי צעקה: המהפכה פרצה, ואילו אצלנו הכול כמנהגו נוהג. עלינו לחוג את חג פרוץ המהפכה ולהתחיל להנהיג סדרים חדשים בעיר.

באותה תקופה נמצא בכפר גולובניצה, 4 ק"מ מקוריץ, גדוד של אולאַנים. קראנו לישיבה ובה נבחרה משלחת שתתיצב לפני האולנים, שהיוו חלק מצבא המהפכה. המשלחת הורכבה מאייזיק חימעניס, פינקלשטיין ובנימין וסרמן, בנאי שגר ברחוב בית־הכנסת.

באנו בדברים עם ועד הגדוד והוחלט לחוג ביום א׳ הקרוב את חג־המהפכה. פעילי האולנים חזרו אתנו העירה, הלכנו לבית־החרושת לסוכר ובחרנו בועד מהפכני של המפעל. משם הסתערנו על 4 הבורסקאות שהיו בעיר. פעולת ארגון זו היתה כרוכה בקשיים גדולים, כי הפועלים היו חשוכים ולא תפסו כלל את רוח המשטר החדש.

זכורה לי אפיזודה אחת: באחד מבתי החרושת לעורות עבד פועל יהודי בשם יוסף נארבאס. כשסימתי את נאום־התעמולה שלי, עלה על הדוכן וצעק: „נאַ צ׳טאָ מעניאַ פיסיקה־מיזיקה, מה לי ועד־פועלים ומי לי מועצת־פועלים — קמח לבן לאפיית חלות לשבת תתנו לי"?

האוקראינים שגרו בעיר החדשה תפסו את ענין המהפכה לפי המושגים שלהם. הם ראו בכל יהודי שם־נרדף לבורגני והורו הלכה שהמהפכה מתירה להם לפרוע פרעות ביהודים. והם צרפו הלכה למעשה: בעיר החדשה גר יהודי אחד בשם ליכט, בעל בית־חרושת זעיר לעיבוד פרוות־כבשים. הועד „המהפכני" של השכונה החליט לגרש את ליכט ולהחרים את ביתו ועסקו. שלחתי לקרוא ליושב־ראש ובקשתי הסבר למעשה זה. הוא השיב לי בתקיפות: פעם ניתנו החוקים מלמעלה למטה ועתה הם ניתנים מלמטה למעלה. באיומים ובדברי שיכנוע עלה לי לשכך את גלי האיבה ליהודים, ואת ליכט לא גרשו.

חג־המהפכה הוחג ברוב פאר והדר. כבר בשעות הבוקר המוקדמות הורגשה תכונה רבה. הסתדרה תהלוכה ענקית, שהשתתפו בה כל בני־העיר. אנוכי רכבתי על סוס, כקומנדנט של התהלוכה. על־יד בית־החרושת לסוכר הוקמה במה גדולה, שממנה נאמו לפני המפגינים מפקד גדוד האולנים, החבר פינקלשטיין ומטעם הציונים הופיע אחיו שמואל פינקלשטיין.

עם סיום הנאומים התפזרה התהלוכה, ואנו נגשנו לעבודה מעשית. ארגנו את ה„סובייט של פועלים וחיילים", בו נכנסו נציגי פועלי־ציון שמאל

ונציגים מאגודות מקצועיות שונות. אגודת החייטים שלחה את זיידל פייפר, איש משכיל, שהתגורר ברחוב בית־הכנסת. בשנת 1905, כשנראו בקוריץ ניצנים בודדים של ה„בונד", נטה זיידל ל„בונד", אולם אחר־כך פרש ממנו.

כיושב־ראש מועצת־הפועלים המהפכנית הזאת שמשתי אנוכי. מזכיר־כבוד היה פינקלשטיין. חיים מלמד היה מזכירי האישי. התחלנו לארגן קואופרטיבים שונים לפועלים. בהנהלה השתתפו וסרמן, חבר „פועלי־ציון" וזיידל פייפר. כמנהל חשבונות ראשי כיהן משה סולומיאניק, בנו של יצחק סולומיאניק, שגר „אונטער די מיהלען".

בד־בבד עם „מועצת הפועלים" אורגן בעיר גם „ועד אזרחים". מהחוגים הדתיים והציונים היו מיוצגים בו: הרב לידסקי, הרב מטעם גרשנהורן, ד"ר צייטלין, ד"ר יאני גרשנהורן וזיידל שדה־לבן. מהחוגים השמאליים: אנוכי, פינקלשטיין, אשר טובבין, זיידל פייפר וסרמן.

„מועצת הפועלים" המשיכה בעבודתה הארגונית והיא־היא שחלשה על חיי החברה והתרבות בקוריץ. אולם הזמנים לא היו כתקונם ובעירנו לא היה שלטון יציב. בשנת 1918 הרימה הריאקציה שוב את ראשה ואימה על כל הישגינו הסוציאליים והפוליטיים. בסתיו של שנה זו נכנס לקוריץ גדוד שלם של פורעים שהיו מכונים גטמנים, על־שם ההטמן שלהם גטמן שמושבו היה בקיוב. לאשרנו, הם לא באו בגפם, כי עם בואם נכנס לקוריץ הצבא הגרמני. אני מדגיש „לאשרנו", כי הגרמנים של הימים ההם היו ליברליים, ומפקד הצבא הגרמני התרה בגטמנים שאם יפרעו פרעות ביהודי קוריץ — ינקוט באמצעים חמורים.

אם כי לא היתה קימת סכנה לחיינו, היינו צפויים לחיסול האיגודים המקצועיים והמפלגות הפוליטיות. החלטנו לא לחסל את „מועצת הפועלים", אולם העמדנו פנים שאין לנו ולא כלום עם הבולשביקים. מפקד הצבא הזמין אותנו ודרש שנוריד את השלט „מועצת הפועלים והחילים" ובמקומו לתלות שלט שבו יהא כתוב „סוביט רבוציך" („מועצת העובדים") בלבד, בלי חילים.

ברחוב היהודי בקוריץ החלו לנשב רוחות של „חדש ימינו כקדם". הגבירים והתקיפים למיניהם, שבזמן שלטון „מועצת הפועלים" הומכה קומתם ופחדו לפצות פה, כי בעל־הבית האמיתי במפעל היה ועד הפועלים המהפכני, הרימו שוב את ראשיהם, עם כניסת הגרמנים ובקשו להתנקם ולהיפרע מהפועלים.

בעירנו היו אז 4 בתי־חרושת לעיבוד עורות שבעליהם היו סולומיאניק, קלייפלד, גילדנהורן, גרשפלד, שוכן וגורביץ. בבית זה האחרון השתכנה הקומנ־דנטורה של הגרמנים.

פועלי בתי־חרושת אלה באו בצעקה ל„סוביט״ שמגרשים אותם מהעבודה ודרשו את עזרתנו. היה אצלנו פועל אחד בשם פייביש סמוליאר, מטופל בילדים קטנים. על מסכן זה, דוקא, ניתך הזעם ופטרוהו מהעבודה. „מועצת הפועלים״ קבלה החלטה מהירה ותקיפה, שאם סמוליאר לא יוחזר לעבודה — נשבית את העבודה בכל בתי־החרושת.

היה זה ביום א׳. פייביש הופיע לעבודה, אולם הבעלים גרשוהו בצעקם: לך מכאן! אין לנו עבודה בשבילך. מיד ניתן האות והוכרזה שביתה כללית. כל השובתים באו ל„מועצת הפועלים״. קימנו אסיפה כללית ובחרנו בלוזר׳קה טובבין, שהשפה הגרמנית היתה שגורה בפיו, שילך ויתיצב לפני הקומנדנט ויסביר לו את המניעים שהניעו אותנו להכריז שביתה. הקומנדנט הודיע, שברצונו לזמן אליו את „מועצת הפועלים״ ונותני־העבודה.

הסתבר, שהקומנדנט גופמן היה אדם ליברלי. הוא דפק בשולחן והודיע, שהוא לא יתן לפרק את האיגודים המקצועיים ודרש בכל תוקף להחזיר את כל הפועלים, וסמוליאר בתוכם, לעבודה.

היתה זו, דומני, השביתה הראשונה בקוריץ והיא הוכתרה בהצלחה גדולה.

ניצני פרעות והתגוננות

בתקופת דמדומים זו שאני מדבר על אודותיה, שעה שקוריץ עברה מיד ליד וממשלות ומישטרים שונים שימשו בה בערבוביה — חנו אז בעיר ה„גדוד 39״ וה„אַטפניה רוטה״, שתפסה את הבנין השמם של בית־החרושת, שפעם היה שייך ליוקל קליגרמן. כמו־כן חנתה בעיר ה„ברוניררובנה באַטאַרייה״, חטיבה לוחמת של רוסים. היו אלה אנשים נעימים, משכילים, והם באו כולם מלנינגרד. היה זה צבא ממוכן שהיה מסייר בעיר במכונות עמוסות כלי־ירייה.

במשך הזמן נהפכה ה„אַטאַפניה רוטה״ לקבוצת שודדים, ששוטטה בלילות ועסקה בשוד וביזה. פעם נכנסו לחיים ספיבק, שהיה בעל בית־חרושת לאריגים ושדדו ממנו את הסחורה וכן בזזו את תכשיטי־אשתו. כאב הלב בראותנו שודדים אלה מסתובבים ברחובות ומציעים למכירה בגדים ותכשיטים שונים ששדדו מהיהודים. מנהגם של לסטים אלה היה, כשראו יהודי אמרו לו: קנה אצלי מעיל, שפרושו היה, אם לא תמסור לי מעילך — דמך בראשך. ומיד היה הרוצח מפשיט מעליו מעילו, שודד את כספו ומשאירו כמעט ערום. ולאחר־מכן עברו למעשים „אפקטיביים״ יותר והטילו רימון לבית מאיר גלושובר (פאַריק־

מאַכער). באותו לילה התקימה אספה של ה„ועד האזרחי" בטריסקער קלויז כדי לדון על האמצעים שיש לנקוט נגד הפורעים. נכנס לקלויז יהודי אחד נבהל וצעק: יהודים, התפזרו והמלטו על נפשכם, כי עומדים להטיל רימונים לבית־הכנסת. היהודים המבוהלים התפזרו ובאו ל„סוביט", ששוכן אז בבית יודל חיריק. מצאו אותי ואת חיים מלמד בלבד. הצעתי שעלינו לאמץ את ה„ברונירובנה בטרייה" ואז הם יגנו עלינו. הצעתי נתקבלה ומיד צלצלתי לועד ה„בטרייה". כעבור זמן קצר הופיעו חברי הועד וקימנו אתם ישיבה. הסברתי להם, שפרעות אלו אינם מכוונים נגד היהודים בלבד, אלא נגד המהפכה, ולכן יש לעקור מהשורש רוצחים אלה — אותם ואת מעשיהם.

ההסבר נתקבל על דעתם והחלטנו לסדר שמירה מעורבת של יהודים וחילי ה„בטרייה". אמנם, עם פרוץ הפרעות ארגנו משטרה יהודית שבראשה עמד איציק קרוטופסח, אולם כוחותיה לא הפסיקו.

ב„סוביט" נשארו ארבעה חילים מהגדוד מזוינים באקדחים ואף אותי כיבדו באקדח „בולדוג" קטן. יצאנו לשמירה. באותו לילה שדדו את בית ד"ר צייטלין. על־ידו התגורר סטודנט צעיר בשם סוקניק, שניסה להתנגד לפורעים בכוח, אך היה נאלץ להתחמק מידי הרוצחים ולהימלט ממות ודאי.

השעה היתה 11 לפני חצות. קוריץ דמתה אז לבית־קברות גדול. התריסים היו מוגפים, אורות לא דלקו, והיהודים ישבו סגורים בבתיהם מפחד הרוצחים.

קוריץ בימות החול

עלינו על הגשר ולאזנינו הגיע שיר אוקראיני. סבורים היינו שענין לנו עם 3—4 פורעים והחלטנו לקחת אותם בשבי. שלפתי את האקדח ויריתי באויר. מיד הקיפו אותנו כ־30 פורעים שהתחבאו מתחת לגשר. הם תפסוני ולחצוני בכוח למעקה של הגשר.

מצבי היה עדי אובד. פתאום התחלתי לנאום לפניהם, שרק תמול־שלשום היינו יחד, נלחמנו יד־ביד למען המהפכה, וכיצד זה הם באים לרצוח מהפכן ותיק?

הדברים האלה השפיעו עליהם והחליטו לשחררני. היו מוכנים ללוותני הביתה, לבל יאונה לי רע. ויתרתי על־כך והתחלתי לרוץ. מצאתי את סוקניק על־יד בית יהושע פיינר. הלכתי אתו ל„סובייט" וצלצלתי ל„בטרייה" שאנו שרויים בסכנה גדולה. מיד הופיעו 4 מכונות עם חיילים מצוידים במכונות־ירייה ותותחים קלים. נגשנו לגשר ופתחנו באש כבדה שנמשכה עד אור הבוקר, אך לא היו נפגעים.

למחרת הגענו לבית־החרושת של קליגרמן, מקום משכנה של ה„אטפניה רוטה" ורצינו לפתוח באש, אולם ברגע האחרון נרתענו, כי חששנו שמא יפלו קרבנות מבין היהודים.

סופם של פורעים אלה היה קשה ומר. פרקנו מעליהם את הנשק, תחת משמר כבד שלחנו אותם לבית־הסוהר שבנובוגרד־וולינסק ושם הקיץ עליהם הקץ.

אולם בכך לא הוסר, עדיין, סיוט הפרעות מעל יהודי קוריץ. בעיר הופיעו חבורות הפורעים הפטליוראים, אולם מסיבות בלתי ידועות לי עזבו את העיר כעבור ימים מספר ולא פגעו באיש.

במקומם באו חוליגנים אחרים — הסוקולובצים, ע"ש ההטמן שלהם סוקולוביץ. הם הופיעו בסתיו של שנת 1919. רוצחים אלה רחצו את ידיהם בדם יהודי־קוריץ. הם הרגו את משה וולקנשטיין, בנו החורג של בנימין וסרמן, ואת נפתלי כץ פצעו קשה.

כאן יש להנציח את מעשי־הגבורה של שניים מחברי ההגנה העצמית. בימים ההם גר בקוריץ קצב אחד בשם מרדכי־לייב רייזלמן. היו לו שני בנים: חיים ודוד. אחד הבנים, בראותו את כץ מתבוסס בדמו — כסהו בשמיכה, נטלו בזרועותיו והביאו לביתם. הוא רץ להבהיל את ד"ר גרשנהורן, אך הרופא פחד לצאת, כי הסוקולובצים אימו במות על כל מי שיגיש עזרה ליהודי. חיים לקח את ד"ר גרשנהורן בכוח והביאו לפצוע.

החוליגנים הודיעו, כי מי שיסתיר בולשביק יהרגו את כל בני־המשפחה

וישרפו את ביתו. מרדכי לייב ידע שהוא שרוי בסכנה גדולה, כי נפתלי כץ היה חבר ה„סובייט" הבולשביסטי, אך הוא אמר יעשו הרוצחים מה שיעשו, ואת כץ לא ימסור במו ידיו להריגה.

הבנים השחיזו שני גרזנים גדולים, ניצבו על־יד הדלת, וכששמעו דפיקה עמדו מוכנים לכרות את ראש הסוקולוביץ שינסה להתפרץ פנימה.

פחד שני גבורים אלה נפל על החוליגנים ואיש מהם לא העז להתקרב לבית.

בסיכומו של דבר יש להגיד, שבקוריץ לא ארעו פרעות רציניים, כי הנוער עמד על המשמר והיה מוכן תמיד לקבל פני פורעים ובני־בליעל.

גילויי אנטישמיות

היה זה בשנת 1918. הבולשביקים, עדיין, חנו בעיר. בשמי העיר היו מופיעים, מדי פעם בפעם, מטוסים פולניים וצרפתיים, חגו מספר דקות ונעלמו.

כשנראו המטוסים מהרו היהודים להסתתר במרתף בית־הכנסת הגדול ובמרתף המבצר הקורצאי.

ביום בהיר אחד הופיעו כמה מטוסים, חגו כ־10 דקות והתחילו להטיל פצצות. המטוסים הנמיכו טוס, ובראותם המון רב המתפרץ למרתף בית־הכנסת, התחילו להמטיר עליו אש ונפלו הרבה הרוגים. זוכר אני שבין ההרוגים היו קפלן מהעיר החדשה, אביו של אשר־מוטיל; אשת איזיקל מלמד וילדיו ועוד יהודים רבים ששמותיהם אינם זכורים לי. ביחוד, פגע קציר־המות בילדים.

אחרי שניים־שלושה ימים נכנסה העירה חטיבה ראשונה של לגיונרים פולניים כשהם רכובים על סוסים. אתם באו פקידים ואנשי־שררה, וביחד עם הפולנים בני־המקום גרשו מהעיר את שרידי הבולשביקים.

פעולתם הראשונה של הלגיונרים היתה לחטוף יהודים לעבודה. הם לא הכירו פני איש. חטפו את כולם והכריחו אותם לנקות אורוות־סוסים, חצרות ולהדיח רצפות. ואחר־כך החלה פרשה של התעללויות. חטפו יהודים ומרטו את זקניהם. המיפקדה הראשית של חוליגנים אלה נמצאה בבית גורנשטיין.

מצב פרוע זה נמשך כשלושה חדשים. הלגיונרים עזבו את העיר ובמקומם בא גדוד רגלים עם ה„נאטשאַלניק ראַיונה". נוסדה עיריה, שבראשה עמד פולני, לא מאנשי קוריץ. היהודים הצליחו להכניס לעיריה לאַבניק אחד, שעוד בזמן

הרוסים שימש כסטרוסטה. שמו היה לייבוש קרוטופסח. השלטון התאזרח, הסוחרים פתחו את עסקיהם והחיים בעיר נכנסו למסלולם התקין.

המצב הזה נמשך עד שנת 1924. השלטון קבל אופי דמוקרטי ונגשו לבחור בעיריה שתשקף את יחסי־הכוחות האמתיים בעיר. ה„בורמיסטז׳" שנבחר היה, אמנם, לא מקוריץ, אולם סגנו היה יהודי, הד״ר הירשנהורן. ה„לאַבניקים" היהודיים היו בנימין שטילרמן ונחמן רחמן.

בתחילת שנות השלושים כבר הורגשה האנטישמיות בעיר, שהלכה והתגברה מיום ליום. לאט־לאט דחקו את רגלי היהודים מהעיריה והיא נשארה „יודנריין".

בשנים הראשונות לשלטון הפולנים שימש כמזכיר העיריה אברהם סיטנר, מומחה גדול בשטח המוניציפלי וידען בעניני מינהלה. גם הוא הוחלף בפולני.

כס־הרבנות — סלע המחלוקת

היה זה בשנת 1900. בשנה זו נפטר אצלנו יוס׳לה הדיין. כרב־העיר שימש אז רב מיכל׳ה קוריצער, מרבני ברזנה. היה לו חתן בשם רב פנחס׳ל — למדן גדול, סיני ועוקר הרים, גאון בנגלה ובנסתר.

כשהדיין שכב, עדיין, על מיטת־המות והתכונן להפקיד את רוחו בידי בורא־העולם — אסף רב מיכל׳ה בביתו את חסידיו ומקורביו והושיב את חתנו רב פנחס׳ל על כס הדיין הגוסס.

ותהום העיר. כל קהילת־קוריץ היתה כמרקחה. העשירים נעלבו על שרב מיכל׳ה לא נועץ בהם והחליטו להזמין רב מחוץ למקום. אמרו ועשו — הביאו ממדינת ליטא את הרב הגאון רב משה־מרדכי לידסקי זצ״ל.

מעשה זה הוסיף שמן על המדורה. קוריץ נתפלגה לשתי כיתות: לתומכי הרב לידסקי מהצד האחד, ולתומכי הרב מיכל׳ה — מהצד השני. לצד הרב לידסקי עמדו הסוחרים עשירי העיר — וולף טובבין, יצחק ווייטמן, איזיק גורביץ והסולומיאניקים. לצדו של רבי מיכל׳ה עמדו החנוונים הזעירים ו„עמך"־שער און אַייזן". ביניהם היה אבי לייב חריף, אפרים קמינקר, עקיבא גילמן, משה־בר גילמן, אהרן שפרכר וניסל ברזנר.

אש־המחלוקת אחזה בכל בית־ישראל בקוריץ. אלו ואלו הקימו בית־מרחץ משלהם, שחיטה נפרדת, וגם „מעות חיטים" אספו בנפרד.

ומה שגרוע מזה — אסרו על קשרי התחתנות בין שני המחנות הלוחמים.

וכשלא יכלו להפריד בין הדבקים והכלה מתצד האחד אימה שתטיל את עצמה המימה אם יגזלו ממנה את חתנה השייך לצד השני — התלקחה המריבה ביתר עוז: אלה אמרו, רב מיכל'ה יסדר חופה וקדושין, ואלה אמרו, לא ולא — הרב לידסקי יאמר לדבק טוב.

אש־המחלוקת בערה בקוריץ כשלוש שנים, עד שהצדדים סוף־סוף נתפיסו. רב פנחסל נלקח אחר כבוד לכהן כרב בעיר אחרת, והרב לידסקי עלה על כס־הרבנות בקוריץ וזכה לתהילה וכבוד מכל בני־העיר.

מטיפוסי קוריץ

רב וולף „קולאק"

זוכר אני את אמו של רב וולף: אשה גוצה, דלה וכחושה. היתה יושבת בשוק על ספסל ורגליה טובעות בבוץ, ועל הספסל כל מרכולתה: קצת פולים, קצת עדשים וקצת גרעינים. כל הסחורה שוויה היה, אולי, 40 קופיקות, ומזה ינקה חיותה. רק בחודש אלול עלתה קרנה. היא היתה „אַ זאָגערין" בבית־הקברות.

ואשה זקנה וגוצה זו אימתה היתה פרושה על בנה, רב וולף, שפחד מפניה אימת־מות.

אני, אין לי מה לספר על רב וולף, כי אם על קיבתו בלבד. בשטח זה, היה אחד ויחיד בדורו. הסבא מנדלי, זכותו תגן עלינו, כתב פעם, במחילה מכבודו, שהקיבה היהודית גדלה כזית, והתנבא שסופה להעלם לגמרי ויקום דור מחוסר קיבה. אילו קבל הסבא „אינפורמציה" על קיבתו של רב וולף לא היה כותב כדברים האלה. אני חושב שהבורא התקין בגופו של רב וולף חצי תריסר קיבות, והן היו טוחנות וטוחנות ללא הרף, לסרוגין ובמשמרות: נרדמה האחת, מיד נעורה השניה.

כל ימיו היתה לו לרב וולף טענה לאבינו שבשמים: הנגידים, שנתת להם מטל השמים ומשמני הארץ, נתברכו על־ידך במין קיבונת של אפרוח, ומיד היא מתמלאת, עוברת על גדותיה, וכבר הם נזקקים לשמן קיק, ואילו אני, וולף, „אַ קבצן אין זיבן פאָלעס", מה ראית בי שגדלתני ורוממתני והבדלת אותי מכל היהודים וזיכיתני בקיבה שהיא כקבר פתוח המטביע בקרבו עולם ומלואו.

וכל כוחו של רב וולף היה באכילת לחם. שאלתי פעם את רב וולף: אתה,

בלי עין־הרע, יהודי גברתן, מה ראה הצאַר ששחרר אותך מהצבא? — משום שאכלתי הרבה לחם, השיב. ראה רב וולף שאיני יורד לסוף דעתו וספר לי דברים כהוויתם: הצאַר, ימח שמו, היה מחלק לחיליו „מנת רעב" של 2 קילוגרם לחם ליום. „און מיר האָט עס געקלעקט פונקט אויף איין צאָן". תמיד התהלכתי רעב. ראיתי שאני „נופל מהרגלים", התחלתי לסחוב לחם מחילים אחרים עד שתפסוני וערכו לי משפט. אמרתי לקצין השופט: אדוני הקצין, אני רעב. — וכמה לחם יכול אתה לאכול כדי שתהיה שבע? — אם תתן לי 4 ככרות, אולי זה יספיק. ועליך לדעת, הוסיף רב וולף, שמשקל כל ככר היה 3 קילו.

צווה הקצין לחייליו להביא את ככרות הלחם, כי הוא היה בטוח שכרסי תתפקע. גזרתי בידי כל ככר לארבעה חלקים „און כ'האָב געגומען אַריינשטעלן". החיילים הסתכלו בי מוכי־תמהון, כי כעבור רגעים ספורים היה השולחן „מגולח", ולא נשאר זכר ללחם.

— נו, ועכשיו אתה שבע? שאלני הקצין־השופט. אם להגיד את האמת „האָט מיר נאָך אַביסל געצויגן אונטערן לעפעלע", אולם פחדתי לפצות פה. אך מארשת פני הבין שאני מוכן לבלוע עוד כהנה וכהנה. ראה „פוני", „אז כ'עס אים אָפּ דעם קאָפּ", עמד ושחררני מהצבא.

על הספור הזה אהב רב וולף לחזור כל אימת שנתבקש לכך. בשבתו בבית־המדרש היו הנערים נטפלים אליו ושואלים: רב וולף, ספר כמה לחם אכלת בצבא? ורב וולף סיפר בניחותא: הגישו לי ככר אחת ומיד היא נשרפת. אחר־כך הגישו לי שניה ושלישית וכשגמרתי את האחרונה כבדוני בגיגית מלאה בורשץ' (חמיצה) שהיתה מספיקה, ודאי, לעשרה חיילים.

— נו, וזה כבר הספיק לך?

— אחר־כך „האָב איך פאַרטרונקן מיט אַ „קווערטעלע וואַסער". ב„טרמינו־לוגיה" של רב וולף היה „אַ קווערטעלע" משהו בשעור של חצי דלי או למעלה מזה.

כששוחרר מהצבא וגיהינום הרעב בער בו יומם ולילה ואין מכבה, נעשה רב וולף „פיערווי מחותן" בכל חתונה. בנות קוריץ היו מצוינות ביפין וחתונות, ברוך השם, לא חסרו. ורב וולף „האָט גאַסטראָלירט" בערב אחד בארבע החתונות ובכל מקום „גלח" את השולחן ולא השאיר כזית לרפואה. במוצאי־שבת, כשהרב ערך „מלוה־מלכה", היה רב וולף תופס „עמדה" ומכבד את ה„נשמה היתרה" שלו בכל טוב.

כחו וגבורתו של רב וולף היו כה גדולים, עד כשהתעטש הפיל פעם ילד קטן מהדף האויר. וכשהוא נאנח ברחוב אחד שמעו את הקול ברחוב השני.

יהודי עממי זה היה בלבו ונשמתו אדם טוב־לב, המתפרנס מיגיע כפיו. כל שנותיו עמל קשות לשם פרנסת משפחתו. לשתי בנותיו היפות נתן חינוך יהודי טוב.

וטוב־לבו התבטא גם ביחסו לילדים. אף שאלה היו נטפלים אליו ומנסים להרגיזו, לא הרים אף פעם יד על ילד וכל תגובתו היתה מתבטאת רק בגערה אבהית.

רב לוזער „רויפע" (רופא)

כשה„הקדש" הקורצאי עלה לגדולה וקיבל תואר של בית־חולים, עבד בו רופא פולני זקן בשם שפקובסקי. ה„עזר כנגדו" היה רב לוזער „רופא", שהבין ברפואה כתרנגול ב„בני אדם". נוסף על „בקיאותו" העצומה בחכמת הרפואה נחן במעלה חשובה שבלעדה אין אדם יכול להיות רופא: הוא היה חרש בשתי אזניו.

אולם, האמהות שלנו האמינו בו אמונה שלמה. כשילד התחיל להשתעל, מיד הבהילו את רב לוזער. הנשים הכירו כבר את שמות הסירופים שכוחם יפה לשעול, והנה דו־שיח בין אחת מהן לבין רב לוזער:

— רב לוזער, אולי לתת לילד סירופ „אַלתיי"?

— „נישט שלעכט". בהחלט שאפשר לתת.

— רב לוזער, אולי להשקות את הילד בסירופ „סאֶנאֶגה"?

— זה, אפילו, יותר טוב. אבל זוהי שאלה של טעם. יש ילד האוהב „אלתיי" ויש האוהב „סנגה".

— רב לוזער, „אפשר אוועקלייגן אַ סעראַפּיזמעלע צו די לאַפּאַטקעלאך"?

— מצוין! מצוין! זהו מה שצריך לעשות.

— רב לוזער, אולי להזמין את הרופא לילד?

— אַט, אַט, זהו, בדיוק, מה שרציתי לייעץ לך.

ורב לוזער נטל 10 קופיקות שכר טירחה ונחפז לחולה אחר.

יוסל המשוגע

יוסל יצא לאויר העולם כשחוליה חסרה בראשו. להוי ידוע לכם — משוגע מבטן ומלידה. איתן במבנה גופו, רחב גרם, וכל העיר פחדה מפניו.

אולם, היו זמנים שדעתו היתה שפויה, ואז היה בונה בתים יפים בעיר. אך, כשתקף אותו השגעון, מיד היה הורס מה שבנה.

מספרים עליו, שבהיותו צעיר היו כובלים אותו בכבלים, כשאחזהו הטרוף, ואז, לתמהונם של כל אנשי־העיר, היה עובר על מעקה הגשר שעל הקורצ׳יק ולא נפל המימה.

והוא נחן בזכרון נפלא. פעם, באחד הירידים הופיע בשוק, פשט מעליו את בגדיו, ארז אותם לחבילה אחת והטילם על אחת העגלות שעברה על ידו מבלי שהכיר את בעל־העגלה. אולם, כשחזר ונשתפה, הלך לאותו אכר ודרש ממנו את בגדיו. והגויים ידעו כבר שאסור להם לנגוע בבגדי יוסל, כי כשישתפה הוא יבוא לתבוע אותם.

אולם, כל המעשים האלה הם כאין וכאפס מול המעשה הנורא שעשה יוסל המשוגע. זה היה לפני 55 שנה, ביום השני של חג הפסח. על־יד קוריץ היתה שכונה בשם „פיאַנס" שגרו בה גויים בלבד. נכנס יוסל לכמה בתים הוריד מהם את האיקונות של ה„משיח" שלהם ו„האם הקדושה" והביא אותם... נו, נחשו־נא, לאן? אפילו, אם יהיו לכם אלף ראשים, לא תוכלו לנחש. חבל על טרחתכם. ולכן, הבה ואספר לכם: הוא הביא אותם והעמידם ליד הכניסה לבית־המדרש של רב מיכל׳ה!...

יצא רב מיכל׳ה וכמעט שפרחה נשמתו. וי, וי, צלם בהיכל! דאָס „יוזיל" ביי דער הייליקער שוהל! ויוסל מוכן לעשות מהרב גל של עצמות. „רבי, תכנס לבית־המדרש, ולא, דו ביסט אַ גאַט, וועל איך דיר באַלד אָנהענגען אַ אָבגאָט אויפן האַרצן".

יהודי־העיר הסתכלו במחזה הנורא ופחדו להתקרב. האיקונות נשארו עד שעת „מנחה". הרבי הזעיק „חברה שלעגערס". באו „פרוים־משה" קמינקר מרחוב קומיסריה, פסח קרופניק עם שני בניו, אליהם הצטרף עוד מנין יהודים ובכוחות משותפים „ריככו" את יוסל שיקח את האיקונות. המענין בדבר הוא שיוסל החזיר לכל גוי את האיקונה שלו...

חיים־שרוליה — „דער ניקאָלאַיעווסקער סאָלדאַט"

כשהייתי נער בגיל בר־מצוה, כבר היה חיים־שרוליה למעלה משמונים. הוא היה שומר בבית־החרושת לעורות של צבי סולומיאניק. כמנהג הימים ההם, בנה לו בעל־הבית בית קטן בחצר בית־החרושת, ורב שרוליה היה מתהלך יומם ולילה עם מקל ארוך בידו ושומר על רכוש אדוניו.

סולומיאניק היה משופע בבנים, כלות ובני־בנים, שמספרם הגיע כדי מאה. בליל הסדר היתה כל ה„כבודה" הזו מתכנסת אצל ראש המשפחה.

פעם, לפני התחלת „הסדר", אמר סולומיאניק, היודעים אתם, ילדי, מה עלה בדעתי? רצוני לראות, כיצד עורך חיים־שרוליה את ה„סדר".

אמר ועשה. ראה סולומיאניק, שחיים־שרוליה קורא ב„הגדה" כדרך שכל היהודים קוראים, אולם כשהגיע לפסוק „תם מהו אומר"? התחיל להטיח באגרופיו על פניו ופרץ בבכי מר.

הגביר ובניו חזרו מבלי דעת פשר דבר. למחרת היום, עם סיום התפילה בבית־הכנסת, שקראו לו „די גאַרבאַרסקע שוהל", נגשו הפועלים לברך את בעל־הבית בברכת „חג שמח". זה אומר, א גוט יום־טוב אייך רב גביר וזה אומר — אַ גוט יום־טוב אייך בעל־הבית. נגש גם חיים־שרוליה, אך מכיון שהוא היה עבד נרצע כפול שמונה, השתחוה ואמר: אַ גוט יום־טוב אייך רב גביר׳ניו!

אמר לו סולומיאַניק: חיים־שרוליה, חכה, דבר לי אליך. אמש שמעתיך קוֹרא ב„הגדה", ולמה זה כשהגעת ל„תם מהו אומר"? צעקת צעקות כאלה?

הסתכל בו חיים־שרוליה ואמר: גביר׳ניו, לא הבנת אותי, ועכשיו שמע ותבין: „טו יאַק טו, אבל „טאַם", אוי וויי, „טאַם מהו אומר"? מה יגיד דער „אויבערשטער" שם?...

נהנה סולומיאניק מחכמת פועלו והלך לסעוד סעודת החג.

רב יוסל ברודר (משה איציק׳ס)

רב יוסל היה מה„פני" של העיר. יהודי עשיר, בעל חנות גדולה למנופקטורה שעמדה בשוק ע"י ה„טריסקער קלויז". מפחד מפני הגנבים היה לן בחנותו, שהיה סוגרה מבפנים בעשרות מנעולים, בריחים ומפתחות סודיים. בכל זאת, לא האמין, אפילו, בעצמו ותמיד נדמה היה לו שלא סגר את החנות כהלכה.

ערב אחד ישב בחנותו כשה„טיליפ", שהיה לובשו על שרוול אחד בלבד,

נשמט מעליו, והוא התחיל להרדם. כשהתחיל להתפשט שאל את עצמו: סגרתי את החנות או לא סגרתי? בקומו מהמיטה אמר לעצמו: מן־הסתם היא סגורה וחזר למקומו. אולם מיד חזר ואמר: יתכן, שלא סגרתי. הלך 10 צעדים והחליט: איך אפשר שהחנות לא סגורה. היא ודאי, סגורה. תלה את ה„טיליפ" ואמר: מ'איז דאָך נאַר אַ מענטש. יתכן שבאמת לא סגרתי. קם מהמיטה ואמר: יוסל, מה אתך, שאתה לא תסגור את החנות? התחיל לחלוץ את מגפיו וכשרגלו האחת נשארה תלויה באויר הרהר ואמר: אם נכנסה במוחי המחשבה שהחנות לא סגורה, יתכן שהיא באמת לא סגורה. הלך כמה צעדים ואמר: טאַקע אַלט, אָבער נישט קיין נאַר, שיוסיל לא יסגור את חנותו? וחזר למיטה.

התפשט עד ה„טלית קטן" ואמר לעצמו: אַ נאַר, צו נישט קיין נאַר, אבל יתכן שהחנות באמת לא סגורה. בהיותו יחף וערום למחצה קם ובדק את כל המנעולים וכל הבריחים וכל המפתחות, ולבסוף נאנח ואמר: לכל הרוחות, זאָל זיין אַז כ'האָב נישט פאַרשלאָסן. אז חזר רב יוסל, עלה על מיטתו מתוך הכרה, שהדלת, אמנם, אינה נעולה...

המעשה הבא שמספרים על רב יוסל מאפיל על כל מה שספרו עליו. היה לו ליוסל חתן — הירשל ליפשיץ. פעם ביום ששי, מחמת קלקול בעגלה, נכנס העירה אחרי הדלקת הנרות. ר' יוסל יושב סגור ומסוגר על שבעה בריחים וסועד סעודת שבת. פתאום נשמעת דפיקה על הדלת. „מי שם"? שואל ר' יוסל. — אני הירשל חתנך. „ומה שם אשתך"? — בתיה, משיב הירשל. „מה החידוש בדבר? הלא כל קוריץ יודעת, שיש לי בת בשם בתיה וחתן בשם הירשל. דבר זה ידוע, אפילו, לגנבים ורמאים. לא, רב יהודי, אין זו עדיין הוכחה שאתה חתני הירשל. אלא מאי? תקדש על היין, אולי אכירך לפי הקול". עמד החתן וקידש על היין. „הקול, אמנם, קול הירשל חתני, אבל מי יודע? בעיר שורצים כל מיני „קומדינצ'יקים", ליצנים, שמחקים קולות בני־אדם, ואולי אתה אחד מהם"?

מכיון וכל הסימנים האלה, עדיין, לא מוכיחים שאתה הירשל חתני — הכנס, רב יהודי, לאכסניה ותלין שם. ואם יתברר שאתה, באמת, חתני — אשלם דמי־לינה. הלך הירשל המסכן ולן באכסניה...

לואיס אַשער (לייבל אָכער)
באָסטאָן — אמעריקאַ

אין טרויעריקע טעג...

(קאָרעץ אין די יאָהרן 20—19—1918)

ביים ענדע פון דער ערשטער וועלט־מלחמה האָט אַ בלאָז געגעבן אַ ווינטל פון פרייהייט. די רעוואָלוציע איז אויסגעבראָכן און ס'איז געגעבן געוואָרן די יידן אַ מעגליכקייט צו אָרגאַניזירן זייערע אייגענע אַנשטאַלטן. אַזוי אַרום האָבן אין וואָהלין צוריק אויפגעלעבט די יידישע קהילות.

אויך ביי אונז אין קאָרעץ זענען פאָרגעקומען וואַהלן צו דער קהילה. איך האָב געהערט צו די „פועלי־ציון" און די פּאַרטיי האָט דורכגעפירט אין ועד הקהילה די פאָלגענדע מיטגלידער: לייבל אָכער, מאָטיק פינקעלשטיין, איזי קאַמינער, אשר טויבין, זיידל פייפר און אייזיק חימעניס. דער זיבעטער איז, דוכט זיך מיר, געווען יעקב רייז, דער זוהן פון אַלטער דעם איינבינדערס.

אין דער ערשטער יידישער קהילה זענען אויך אויסגעוויילט געוואָרן הרב נחמיה גערשענהאָרן, הרב לידסקי, אביגדור דער דיין, מאיר רב איסער'ס, ד"ר צייטלין, ד"ר יאניע גערשענהאָרן, אייזיק הורוויץ און יצחק ווייטמאַן.

אַ הויז אין קאָרעץ

די דערעפענונג פון דעם קהילה־ראַט איז פאָרגעקומען אין זאַל פון דוד גערשפעלד. ס׳איז געווען דאַן אַ גרויסער יום־טוב אין שטאָט. דער זאַל איז געווען געפּאַקט מיט פיל מענטשן, וואָס האָבן מיט גרויס אינטערעס אויסגעהערט דעם באַריכט פון רב נחמיה גערשענהאָרן. דער ראַבינער האָט גערעדט וועגן דער טעטיקייט פון דער תלמוד־תורה אין וועלכער שפּיץ ער איז געשטאַנען צענדליקער יאָהרן. אַ וויכטיקער פּלאַץ האָט פאַרנומען אין באַריכט די טעטיקייט פאַר די אָרימע תלמידים. דער באַריכט האָט געדויערט אַ פּאָר שטונדן און איז אויסגעהערט געוואָרן מיט גרויס רעספּעקט. דער הדרת פּנים פונם קאַזיאָנע ראָבינער שטייט מיר פאַר די אויגן ביז היינטיקן טאָג.

צום באַדויערן האָט די פרייהייט־תקופה לאַנג נישט געדויערט. ס׳האָבן זיך אָנגעהויבן גרופּירן פאַרשידענע באַנדעס פון אוקראַינער און שווערע וואָלקן האָבן זיך אָנגערוקט אויף די יידן אין אוקראַינע. אין קאָרעץ זענען אריין די פּעטליורא־רוצחים. אין שטאָט איז געוואָרן פינצטער. מענטשן האָבן מורא געהאַט אַרויסצוגיין אין גאַס. די קלייטן זענען געווען פאַרמאַכט. און באַלד זענען געפאַלן צוויי יידישע קרבנות. דער ערשטער איז געווען הערש־וואָלף דעם שניידער׳ס אֶ זוהן. דעם נאָמען פון צווייטן אידן געדענק איך נישט. זיין צונאָמען איז געווען האנטשיק.

די יידישע קהילה איז געווען מאַכטלאָז. מיר האָבן נישט געוווסט וואָס צו טאָן. פון טאָג צו טאָג איז די לאַגע געוואָרן ערגער. ביי דודעק פעלדמאַן אין הויז איז איינגעשטאַנען אַ פּאָלקאָווניק פון דער פּעטליורא אַרמיי. האָט ער געגעבן אַ עצה דודיע׳ן, אַז די יידישע קהילה זאָל צושטעלן ברויט, שטיוועל און אונטערשטע וועש פאר זיינע לייט און ער וועט שוין זאָרגן אַז זיי זאָלן נישט טשעפּן קיין יידן. מיר האָבן געפאָלגט זיין עצה — גענומען ברויט ביים זשיטאָ־מערער בעקער און אונטער־וועש ביי אהרן־שמואל שטיינדעל (דאָבע דער אייזנמאַכערס אַ זוהן) און געבראַכט אַ מתנה דעם פּאָלקאָווניק.

אין אַ שיינעם פריהמאָרגן האָבן מיר דערהערט אַ גרויסע שיסעריי. מיר זענען אַרויס אין דרויסן און דערזעהן אַז די רויטע אַרמיי איז אַריין אין שטאָט. די פּעטליורא׳ס זענען אַנטלאָפן כמעט אָן אַ ווידערשטאַנד. מיר האָבן אַלע געכאַפּט דעם אָטעם און אַרויס אויף די גאַסן.

אויפן צווייטן טאָג האָבן די באָלשעוויקעס געגעבן אַ באַפעל אַז זיי רופן אַ פאַרזאַמלונג אין דוד גערשפעלד׳ס זאַל און יעדער איינער מוז קומען. דער זאַל איז שנעל פאַרפולט געוואָרן. אַ אָפיצער פון דער רויטער אַרמיי האָט געהאַלטן אַ פייערדיקע רעדע, אַז פון יעצט אָן וועלן מיר האָבן די ריכטיקע פרייהייט.

ביים ענדע פון דער רעדע האָט ער געבעטן אַז מ׳זאָל אויסקלייבן דריי מענטשן וואָס וועלן בילדן דעם „רעווקאָם״ (רעוואָלוציאָנערער קאָמיטעט) וואָס וועט אָנפירן מיט דער שטאָט.

ס׳איז אויסגעקליבן געוואָרן אַ גוי מיטן נאָמען גרעמער. ער האָט געאַרבעט ביי הערש סאָלאָמיאַנעק אין גאַרבאַרניע און איז געווען דער פאָרזיצער פון דעם גאַרבער־פאַראיין. דער צווייטער איז געווען משה וואָלקענשטיין. ער איז דאַן געקומען פון אַמעריקאַ. אַזוי ווי ער איז געווען לינק געשטימט איז ער געקומען קיין רוסלאַנד העלפן בילדן די רעוואָליציע. דער דריטער בין איך געווען. איך האָב געזאָגט, אַז מ׳זאָל אַראָפּנעמען מיין קאַנדידאַטור, נאָר דאָ האָט זיך אַריינ־געמישט דער „רויטער״ אָפיציר, האָט געגעבן אַ שטאַרקן קלאַפּ אין דער פּאָד־לאָגע און אויסגעשריען: אַזעלכע מענטשן וואָס זאָגן זיך אָפּ צו דינען דער רעוואָלוציע און דעם פאָלק שטעלן מיר „ק׳סטיענקו״ („צו דער וואַנט״) — ס׳הייסט מיר שיסן זיי צום טויט. נאָך אַזאַ דרשה איז, פאַרשטייט זיך, מיר געוואָרן „וואַרים און ליכטיק״ אין אַלע איברים און כ׳האָב מודיע געווען, אַז כ׳בין איינשטימיק און כ׳וועל דינען טריי דאָס פאָלק.

דער „רעווקאָם״ האָט געעפנט א ביוראָ (אָפיס) ביי יודעל פיינער אין הויז. מיר האָבן געדונגען אַ סעקרעטאַר און אָנגעהויבן בעל־הבית׳עווען מיט דער שטאָט. מיר האָבן זיך געווענדט צו דער הויכער מאַכט אין זוואהיל, אַז כ׳זאָל אונז געבן געלט אויף אָנצופירן מיט דער אַרבעט. האָט מען אונז געענט־פערט, אַז קיין געלט איז נישטאָ, נאָר מיר זאָלן אַרויפלייגן א קאָנטריבוציע אויף די רייכע מענטשן אין קאָרעץ. ס׳פאַרשטייט זיך אַז ס׳זענען פאָרגעקומען גאַנץ טרויעריקע סצענעס. יידן זענען געקומען אין ביוראָ און געבעטן מ׳זאָל פאַרקלענערן דעם צינז, אָבער ס׳האָט נישט געהאָלפן — מ׳האָט געצאָלט.

איך האָב אויף זיך גענומען דעם אמט פון סאָציאַלער פאַרזיכערונג. כ׳האָב גוט געוווּסט אַז אין קאָרעץ געפונען זיך אַ סאַך אָרימעלייט און געגעבן אַ באַפעל אַז מ׳זאָל באַקען ברויט פאַר דער אָרימער באַפעלקערונג. ווען עמיצער איז קראַנק געוואָרן און זיך געניטיקט אין אַ דאָקטאָר האָב איך אים געגעבן אַ צעטל צו ד״ר צייטלין אָדער צו ד״ר יאַניע גערשענהאָרן. און דאָס זעלבע מיט מעדיצינען. די אפטייקערס האָבן געגעבן רפואות נאָך מיין אָנווייזונג.

אין אַ שענעם פרימאָרגן זענען אַריין צו אונז אין ביוראָ, (וואָס האָט זיך געפונען אינם מויער פון אייזיק הורביץ) לייבקע גערשטיין און לייביש קרויטע־פסח און פאַרטרויען אונז פאָלגענדעם סוד: ווען די פעטליורעס זענען געווען אין קאָרעץ איז געווען צווישן זיי אַ קאָרעצער קריסטליכער אָפיציר מיטן נאָמען

גערִיס. ער האָט נישט געוואָלט דינען ביי זיי, ווייל ער האָט נישט געקאָנט מיטמאַכן זייערע רציחות און הריגות, און ווען די פּעטליורעס זענען אַנטלאָפן פון קאָרעץ, האָט ער זיך פון זיי אויסבאַהאַלטן און געבליבן אין שטאָט. יעצט פאַרלאַנגען זיי פון אונז אַ באַשטעטיגונג אַז גערִיס איז אַ פיינער מאַן, כדי ער זאָל קאָנען אַרויסגיין אויף דער פרייהייט. איך און גרעמער זענען געווען דערפאַר, נאָר משה וואלקענשטיין איז געווען געגן. ער האָט געזאָגט, אַז מ׳טאָר נישט גלויבן אַ הונט. אָבער מיר האָבן אים נישט געפאָלגט, און מיר האָבן גוט געהאַנדלט, ווי איר וועט זעהן נאכהער.

די מאַכט פון די באָלשעוויקעס האָט אָנגעהאַלטן אין קאָרעץ פון נאָך פּסח ביז ערב ימים־נוראים יאָר 1918. אין אונזערע געגענטן האָט זיך אָרגאַניזירט אַ באַנדע אונטערן נאָמען „סאָקאָלאָווצעס”. זיי זענען אַריין אין זוואהיל און געמאַכט אַ שוידערליכן פּאָגראָם. אונזערע פּאָליציאַנטן זענען געווען פאַרבינדן מיט די באַנדיטן מיט אַ פּאָר טעג פריער איידער זיי זענען אַריין אין קאָרעץ. די „שומרים” פלעגן זיך שטעלן אויף דער נאַכט אין אַלע פיר עקן שטאָט — ביים זאַוואָד, ביים וואלאסט, אויפן „פּאיאנס” און אויף דער זשידקיווקע, כדי צו ווייזן די רוצחים ווי צו אַריינמאַרשירן אין שטאָט.

צוועלף אַ זייגער ביינאַכט האָבן מיר דערהערט אַ שטאַרקע שיסעריי — די סאָקאָלאָווצעס זענען אַריין אין שטאָט. זיי מיט אונזערע פּאָליציאַנטן זענען באַפאַלן דעם מויער פון אייזיק הורביץ, ווו ס׳האָט זיך געפונען די ביורא, און האָבן געשאָסן פון אַלע זייטן. ס׳זענען דעמאָלט דערהרג׳עט געוואָרן משה וואָלקנשטיין און אַ מאַטראָס. נפתלי כץ (דער זון פון חיים כץ) איז אַרויסגעשפּרונגען דורך אַ פענצטער און איז פאַרווונדעט געוואָרן אויףביידע פיס. ער איז דערקראָכן צו אַ הויז וואס איז געשטאַנען לעבן מיקאלע קלויסטער און דאָרטן האָט ער געקראָגן די גיכע הילף. איך בין אוועק די זעלבע נאַכט און זיך באַהאַלטן ביי מיכלע ריטשקער, משה גילדענמאַנס מאַמע, אויפן צווייטן שטאָק.

אויפן צווייטן טאָג זענען די באַנדיטן אַוועק צו גערִיס׳ן און האָבן אים געצוווּנגען געגן זיין ווילן אַז ער זאָל ווערן דער הויפּט פון דער שטאָט. ער האָט געמוזט אָננעמען דעם אַמט, ווייל די אַלע באַנדיטן האָבן נישט געקענט לייענען און שרייבן.

ערשט דאָ האָט זיך אַרויסגעוויזן דאָס גוטסקייט פון גערִיס׳ן: ווען מ׳האָט אַרעסטירט מיין ברודער האָט גערִיס געזאָגט, סיידן זיין קאָפּ וועט נישט זיין אויף אים, אויב עס וועט עפּעס געשען מיין ברודער און אויב ס׳וועט עפּעס געשען די קאָרעצער יידן בכלל, ווייל ער וועט קיינמאָל נישט פאַרגעסן די טובה

וואָס כ׳האָב אים געטאָן מיט דעם וואָס כ׳האָב אים געגעבן אַ באַשטעטיגונג אַז ער איז אַ פיינער מאַן. און אַזוי איז געווען: מ׳האָט באַפרייט מיין ברודער און מער זענען נישט געפאַלן קיין קרבנות פון די קאָרעצער יידן. אַזוי אַרום איז קאָרעץ אונדירעקט געראַטעוועט געוואָרן דורך מיר. גוטסקייט באַצאָלט זיך, ווי שלמה המלך האָט געזאָגט: „שלח לחמך על־פני המים, כי ברב הימים תמצאנו״.

אליעזר בסיוק

די קאָרעצער זעלבסט־שוץ

נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה, ווען די רויטע ארמיי האָט אַריינגעמאַרשירט אין מאָסקווע און ערקלערט אַ אַרבעטער־רעגירונג — האָבן זיך געפונען פינצטערע עלעמענטן וואָס האָבן נישט געוואָלט איינשטימען מיט דער נייער אָרדנונג. און טאַקע באַלד זענען אויפגעשטאַנען פאַרשידענע גענעראַלן און אָרגאַניזירט גרופּן סאָלדאַטן, מיט וועלכע זיי האָבן געדענקט פאַרניכטן די רויטע אַרמיי.

אַזעלכע רוצחים־גרופּן זענען געווען דעניקינס גוואַרדיע, קאָלצ׳אַקס באַנדעס און דער טרויעריק באַוווסטער פּעטליורע, דער מערדער פון פיל טויזנטער יידן.

אונזערע ברידער יידן, ווי געוויינלעך, האָבן געזוכט ראַטעווען דאָס לעבן, און אַזוי אַרום האָבן זיי אָנגעהויבן וואַנדערן פון איין שטעטל צום צווייטן, גלויבנדיק אַז דאָרט וועלן זיי זיכער זיין.

איז טאַקע אונזער שטאָט קאָרעץ וואָס ליגט אויפן הויפּטוועג מאָסקווע־ראָוונע אָנגעפילט געוואָרן מיט „בעזשעניצעס״ (פּליטים) וואָס דער גרעסטער טייל פון זיי איז געקומען פון דער שטאָט זוואהיל (נאָוואָגראַד־וואָלינסק).

די פּליטים האָבן געבראַכט מיט זיך די שרעקליכע נייעס פון די מערדער, וואָס קוילן יינג און אַלט. אַ אונרו האָט אַרומגענומען אַלע איינוווינער פונם בלויזן געדאַנק וואָס עס קאָן, חלילה, מיט אונז פּאַסירן.

און טאַקע דאַן האָבן זיך געפונען אייניקע וואָס האָבן פאָרגעלייגט אָרגאַניזירן אַ זעלבסט־שוץ פון יידן מיט געווער און אַלע נאַכט זאָלן אַ הונדערט מאַן אויף וואַרטע זיין. געווער האָט ביי אונז אין שטאָט נישט געפעלט. ביי אונז

אין שטוב זעלבסט איז געווען אַ בית־מלאכה פון געווער פון דעם 30 פאָלק פון רוסן, און אַז זיי האָבן פאַרלאָזט די שטאָט איז ביי אונז געבליבן ביקסן מיט אמוניציע, וואָס איז געווען גענוג צו באַוואָפענען אַ גאַנצן פאָלק.

נאָך עטליכע פאַרזאַמלונגען האָט זיך אָרגאַניזירט אַ זעלבסט־שוץ פון יידן. און אַזוי ווי אין שטאָט האָבן אויך געוווינט גויים, האָט מען זיי דערקלערט דאָס זיי מוזן זיין רוהיג און נישט מיטהעלפן די מערדער.

דאָס איז געווען אַ צייט ווען די שטאָט איז געבליבן אָן אַ מאַכט. די רויטע אַרמיי האָט פאַרלאָזט אין די פוילישע זענען נאָך נישט אַריין. עס דערמאָנט זיך מיר אַ פאַל, ווען די רויטע אַרמיי האָט פאַרלאָזט די שטאָט, האָט זי אַוועקגעשטעלט פעסלעך מיט סמאָלע און נאַפט ביי דעם איינציקן הילצערנעם בריק און זיי אונטערגעצינדן כדי אַוועקצונעמעןביים געגנער די מעגליכקייט צו אַריבערפירן שווערע כלים דורך דעם בריק.

דאַן האָט די זעלבסט־שוץ אָנגעפאַנגען שיסן פון אַלע זייטן און געצויגן די אויפמערקזאַמקייט אויף פאַרשידענע טיילן. אין צווישן האָבן איינקע לייט צַרייגעקייקלט אין וואַסער די ברענענדיקע פעסלעך. דער איינציקער בריק איז געראַטעוועט געוואָרן.

מיט דעם אנקום פון דעם פוילישן מיליטער האָבן זיך די פונקציעס פון דער זעלבסט־שוץ פאַרענדיקט.

די יידישע זעלבסט־שוץ אין קאָרעץ איז געווען אַן אויסדרוק פון יידישן כוח און זעלבסט־פאַרטיידיקונג, וועלכע האָט אַרומגענומען דער יידישער יוגנד אין צענדליקער שטעט אין שטעטלעך אין די געביטן פון אוקראַינע און ווייס־רוסלאַנד. זי איז ענטשטאַנען ספּאָנטאַן און זיך געשטעלט צום דינסט פון שוץ און פאַרטיידיקונג פון יידישן לעבן און פאַרמעגן. די דאָזיקע יוגנט האָט אויך געדינט די נאַצ־אָנאַלע באַפרייונגס־באַוועגונג וועלכע האָט געפונען איר אויס־דרוק אין דער ענטשטייאינג פון דער ציוניסטישער באַוועגונג אין שטאָט, וועלכע האָט פאַראייניקט אין זיך יידישן כוח און בעפרייונגס־גייסט.

השריפה הגדולה בקוריץ

(מזכרונות הישישה הינדה קליגרמן)

הישישה הינדה קליגרמן
(הינדה זלטה דובאס)

השריפה פרצה לפני 77 שנה. הייתי אז ילדה קטנה, כבת 13. בראש חודש תמוז של שנת 1881 עמדתי בחנות, ופתאום שמעתי צועקים: יידן, ס'ברענט! איפה בוער? — המיטיצ'יכה בוערת! בית המיטיצ'יכה עמד רחוק מהעיר, על־יד בית הקברות. גג־הקש התחיל לבעור ומיד התפשטה האש על פני כל העיר.

ב„שאָסיינע גאַס" עמדה חנותו של יהושע בובליק, שהיה מוכר אבק־שריפה וחומר־נפץ. האש הגיעה לחנות ומיד פרץ ממנה עשן נורא, שכיסה את שמי העיר. ואם כי השעה היתה 10 בבוקר, נדמה היה לנו, כאילו השמש שקעה. הרבה אנשים נחנקו מהעשן. מי שהספיק — נמלט לנהר, אולם האש היתה כה גדולה, שניצוצות ממנה הגיעו עד לחוף הנהר. אני זוכרת היטב, שהעיר נהפכה בין־רגע ללהבת־אש גדולה וענקית. ים של להבות רתח כל היום ולשונות אש השתרבבו מחלונות הבתים הדלים שנעלמו מעל פני האדמה זה אחר זה. נדמה היה, כאילו, השמים בוערים. העננים היו אדומים, אחוזי־להבה.

כ־20 יהודים נשרפו חיים. שתי בנותיו של דוד מקלר, „כלה־מיידלעך", שהיו להן חתנים ועמדו להיכנס לחופה — נשרפו ולא נשאר זכר מהן. מצאו רק שיירי השמלות שלהן. נשרפה גם פסיה רבקה'ס ועוד יהודים רבים שאת שמותיהם איני זוכרת.

בשריפה הזאת נשרפו כל בתי־המדרשות. עלו באש ה„גרויסע שוהל", „ברעזנער שוהל", „צ'רנובילר שוהל", „שוסטער שוהל" ו„שניידער שוהל". מכל העיר כולה נשארו רחוב קומיסריה ורחוב „אונטער די מיהלען". ברחוב מונס־טירסקה נשארו כמה בתים, אולם בתי־המדרשות שבו נשרפו כולם. ברחוב „אונטער די מיהלען" נמצאו הבורסקאות של הירשל סולומיאניק ושמואל קליי־פלד. בתים אלה נשארו וכן ניצלו מהשריפה בתי ווינשטוק וברודר.

מכבי־אש לא היו. היתה עגלה אחת ועליה חבית מים, והיא היתה רתומה „צו משיח'ס פערדל". עד שהסוס זז נשבר גלגל, וכל אחד חטף דלי מים לכבות

את האש, וזה כמובן, עזר, „ווי אַ טויטן באַנקעס". לך כבה פורענות שכזו, שאפילו כל מימי הקורצ'יק לא יוכלו לכבותה.

באמצע השוק עמדה באר. לתוכה השלכנו גוילי ספרי־תורה חרוכים, שאריות של בגדים וכלים שנצלו מן הדליקה. אבל מה תועלת בזה, הגויים שבסביבה עטו אל השלל ושדדו וחמסו כל מה שנשאר מרכוש היהודים.

היהודים שנשארו ללא קורת־גג ברחו לזוויהיל, רובנה וסלביטה. אנו ברחנו לאוסטראה.

השריפה הטילה רעש גדול בכל רחבי ווהלין. כבר למחרת היום הגיעה עזרה במזון ומלבושים מערים וכפרים קרובים ורחוקים.

לאט־לאט נבנתה העיר מחדש. נבנו בתי־מדרשות ורחובות התחילו צצים כבמטה־קסמים. העיר גדלה והתרחבה ומחתה את זכר השריפה האיומה, שעד היום אימה תוקפת אותי מדי זכרי בה.

ב„המליץ" משנת 1881 (מס' 25) מוצאים אנו על השריפה את הידיעה דלהלן: „ב' בתמוז, 17 יוני, פרצה אש בבית קטן בקצה העיר, וכעבור שעה אחת התקומם סער מתחולל וישא לפידי אש אל כל עבר ופינה ובמשך שלוש שעות עלתה כמעט כל העיר בלהב.

כל החנויות וסחורותיהן וכל שכיות־החמדה היו לשריפה, מאכולת־אש. כמה מאות בתי־אבות נשארו בעירום ובחוסר כול. כל בתי־המקדש־מעט — שלושה־עשר במספר עם בית־הכנסת עתיק יומין אכלה הלהבה. נשרפו גם לערך, 20 נפשות, ביניהן שתי אחיות וילד קטן.

הגבירים הנכבדים מפה האחים וויינשטוק הזילו כסף רב להקל גירל הנשרפים".

שרגא זבדי

בתי־המדרש בקוריץ

ברטט, בדומיה ובהדרת־קודש באתי לחלוק כבוד ויקר לעיר מולדתנו, שהיתה ידועה לתהילה ותפארת. בלב כל אחד מאתנו מעוררת העיר זכרונות נפלאים, חוויות מענינות וגעגועים על החיים היפים שהיו ואינם.

אחת החוויות העזות ביותר החקוקות היטב בלבי היתה בקורי בבתי־המדרש הרבים, שהטביעו חותמם בצביונה של העיר.

קוריץ היתה משופעת בבתי־מדרש. על גחלת התורה שמרו יומם ולילה בחורי־הישיבה ולמדנים מופלגים, שלא פסק פיהם מגירסא.

קוריץ היתה אחת ממצודות־הכוח של תורת־ישראל בגלות פולין, שעליהן שר המשורר: „עוד יש ערים נכחדות בתפוצות הגולה בהן יעשן במסתר נרנו הישן". בתי־התפילה היו „מקדש מעט" של יהודי־העיר. כאן בילו אבותינו את שעות־הפנאי שלהם, כאן חיו את חיי־הרוח שלהם, כאן באו במגע עם המקורות האינסופיים של היהדות.

בבתי־המדרש היו מתכנסים תושבי־העיר הן בשעת צרה והן בשעת שמחה. היו באים כל ראשי־העיר ועסקניה כדי לטכס עצה, כיצד לבטל פורענות זו או אחרת. במקום הקדוש הזה היה היהודי מתנה צרת־לבו, מסיח דאגותיו וירוח לו.

ואם יש את נפשנו לדעת את נשמת יהודי־קוריץ — נשים את פעמינו ל־18 בתי־המדרש. שם נתגלתה רוח הורינו בטהרתה. מחמת ריחוק הזמן נמחקו מלוחות זכרוני פרטי־ההווי שבבתי־כנסת אלו, ואין בידי אלא שמותיהם והרכב המתפללים בהם; אולם גם זה בלבד משקף נאמנה את ההווי הדתי של עירנו.

די גרויסע שוהל — כאן התפללו ראשי־הקהל וכל מיני „יחסנים".

דאָס קהל'שע שולכן — בית־המדרש של סבלים ובעלי־כרכרות.

בית־המדרש הגדול — התפללו בו רוב העשירים והסיטונאים.

רב אשר'ס שוהל — סוחרים ותגרנים.

קובילינסקי שוהל — יחסנים וראשי־הקהל. „פני" העיר.

דעם רב'ס שוהלכן — בית־המדרש הישן של הרב סרוליע נייטרמן.

טריסקער קלויז — המתפללים בו היו מעשירי העיר.

מאַקאַראָווער קלויז — התפללו בו חסידי מאַקאַרוב.

טשרנובילער קלויז — חסידי הצדיק מטשרנוביל.

סקווירער שוהל — **חסידי רבי אהרן מסקווירה, בנו של הרבי מטריסק.**

אוליקער שולכען — **התפללו בו כובענים.**

כלי־זמר שולכען — **המתפללים בו היו כלי־זמר.**

שוסטער שוהל — **בית־המדרש של ארגון הסנדלרים.**

שניידער־שוהל — **של חייטים.**

גאַרבאַרסקע שוהל — **של בורסקים.**

הורנשטיינס שוהל — **בית־הכנסת של יעקב הורנשטיין. התפללו בו תושבי „אונטער די מיהלען".**

די „ישיבה" שוהל — **כאן התפללו הלמדנים הגדולים עם ראש־הישיבה ר' יואל שורין זצ"ל.**

ר' מיכעלעס שוהל — **כאן התפללו חסידי ברזנה, תומכי הרב ר' מיכלה זצ"ל.**

ר' יענקעלעס שוהל — **כאן התפללו כל החסידים מפליטי זוויהיל.**

מתוך הרשימה הזאת אנו למדים פרק מענין וחשוב בסוציולוגיה של יהודי־העיר. מלחמת־המעמדות נתנה את אותותיה גם בשטח התורה והתפילה. העשירים התפללו לחוד, והעניים לחוד. והפיצול ניכר גם בתוך המעמד. העשירים **לא התפללו בצוותא עם „פני" והסנדלרים לא דרו בכפיפה אחת עם החייטים, אלא כל אחד התפלל** בבית־מדרש משלו. הסיבה לכך היא בזה, שבתי־המדרש שמשו כמועדונים, ואף יד החסידות היתה בדבר, כי כל זרם בחסידות זכה לבית־מדרש משלו. זוהי טיפה אחת בלבד מים הפיצול והפרוד שקהילות ישראל בפולין היו מצוינות בהם.

עתה אין מתפללים יותר בקוריץ. בתי־המדרשות היו לאפר. האותיות של גוילי־התורה פרחו יחד עם נשמות הלומדים והלמדנים. השטן לא הבדיל בין בית־מדרש לבית־מדרש — טבח ולא חמל.

אליעזר בסיוק

„בל נדרי" אין יעקב־יוסי הורנשטיינ׳ס שוהל

שוין אין די פרימאָרגן שעה׳ן האָבן זיך געמערקט אין שטאָט די צוגרייטונגען מקבל פנים זיין דעם מורא׳דיק־הייליקן יום־כיפור. די געשעפטן זענען געשלאָסן און די גאַנץ טומלדיקע געגנט — דער מסחר־צענטער — איז ווי אָפּגעשטאָרבן. די אייזערנע אַראָפּגעלאָזענע שטאָרן אויף די געוועלבער, האָבן אָנגעזאָגט אויך דער קריסטליכער באַפעלקערונג, אַז היינט איז אַלץ געשלאָסן.

צענדליקער יידן איילן זיך אין די בתי־מדרשים און פון זיי — צו די לעצטע הכנות. די ערב יום־כיפור שטימונג האָט באַהערשט די ידישע גאַס און זיך איבערגעטראָגן, אפילו, אין די שכנות׳דיקע קריסטלעכע געביטן. אַלץ און אַלעמען האָט געזאָגט יראת־הקודש. דער עולם האָט זיך געגרייט צום יום־הדין.

נאָך דעם מתיר נדר זיין האָבן יידן געפילט אַ הייליקן חוב זיך איבער־בעטן מיט שכנים און קרובים, און אַזוי אַרום אַראָפּוואַרפן דעם שווערן באַלאַסט וואָס זיי האָבן געטראָגן אויף זיך אַ גאַנץ יאָר. אַ ברייטער שלום־עליכם און גליק־ווינטשן צום נייעם יאָר האָבן דאָסניי פאַראייניקט ברידער יידן אין די קליינע שטעטלעך און די מוראדיקע שטימונג פון ערב יום־הדין איז ווי איינגעוויקלט געוואָרן מיט האָפענונג און גלויבן אויף אַ גוט יאָר פאַר כלל ישראל און רב ישראל.

ביים ברעג פון טייך, אויף אַ בערגל, איז געשטאַנען שטאָלץ און האָט געצויגן אויף זיך די אויפמערקזאַמקייט פון דער געגנט רב יעקב־יוסי הורנ־שטיינס׳ס שוהל. זי האָט געמאַכט דעם איינדרוק ווי אין אירע הענט ליגט די שוץ פון דער גאַנצער געגנט. טראָץ דעם, וואָס דער פוילישער קאַשציאָל, וואָס האָט זיך געפונען נישט ווייט פון הורנשטיינ׳ס שוהל, און איז געווען הויך און אַרכיטעקטאָניש־פּרעכטיק — האָט דאָך די באַשיידענע, אָבער אויך גאַנץ שיינע, הורנשטיינ׳ס שוהל ארויסגערופן צו זיך פיל רעספּעקט און כבוד ביי דער גאַנצער באַפעלקערונג. די שוהל איינגעטונקען אין אַ ים פון גרינס און בוימער האָט געזאָגט כולו קודש און איז געווען ראוי אויפצונעמען די תפילות פון א עדה יידן וואָס האָבן זיך מטהר געווען צום יום־הדין.

דער וועג צו דער שוהל האָט געפירט דורך קריסטליכע געסלעך און זייערע קינדער האָבן באַגלייט די מתפללים מיט פיינדליכע בליקן. שוין פון דערווייטנס האָט זיך געמערקט די שוהל אין איר גאַנצן פּראַכט, באַלויכטן מיט

צענדליקער לאָמפּן און ליכט. די לעצטע שטראַלען פון דער הינטערגייענדיקער זון האָבן באַגלייט די מתפללים צו „כל־נדרי״.

אין שוהל זענען געזעסן די יידן איינגעוויקלט אין זויבערע ווייסע קיטלען, וועלכע זענען געווען דער אויסערלעכער אויסדרוק פון טהרת הנפש.ביים ארון הקודש שטייט ר׳ שמואל׳יק דער חזן און מאַכט די לעצטע הכנות צו „כל נדרי״. אַרום אים ביי מזרח־וואַנט זיצן בכבודיקע יידן מיט ווייסע בערד און טיפע קנייטשן אויף זייער געזיכט וועלכע זאָגן עדות אויפן שווערן לעבנס־געראַנגל פון די פאַרגאַנגענע יאָרן. זיי גרייטן זיך מתבדל צו זיין פון דער ארומיקער וועלט אויף איין טאָג, כדי זיך מתיחד זיין מיט די עולמות העליונים און מתפלל זיין בכוונה יתירה צום רבונו־של־עולם ער זאָל געבן אַ יאָר פון געזונט און פרנסה פאַר כל בית־ישראל.

אַ קלאַפּ אין באַלעמער טויט אָפּ יעדע באַוועגונג און אין דער טויט־שטילקייט הערסטו די קלאַפּיקע הערצער פון דער גאַנצער עדה יידן, וועמעס כוונה און תפילה זענען געווענדט צום „איין און איינציקן״. די שטימע פון חזן: „על דעת המקום ועל דעת הקהל״ רייסט איבער די שטילקייט און פאַר־אייניקט דעם עולם אין אַ גרויסן כאָר וואָס זאָגט תפילה. אויך מיר קליינע אינגלעך, צוגעקלאַמערט צום זיץ־פּלאַץ פון די עלטערע, זענען באַווירקט פון דער הייליקער שטימונג און זאָגן נאָך די תפילה פון חזן.

נאָכדעם ווי דער שמש ר׳ איציק איז מודיע ווען ס׳הויבט זיך אָן מאָרגן דאָס דאַווענען, הויבן אָן די יידן צו פאַרלאָזן די שוהל, די גאַסן ווערן פול מיט ווייס־געקליידעטע מענטשן, וועלכע ווינטשן זיך אַ גוט־יאָר און געהען זיך אָפּרוען, כדי צו קאָנען ממשיך זיין די תפילות אין משך פון מאָרגענדיקן טאָג. עטלעכע צענדליק יידן בלייבן נאָך אין שוהל און זאָגן „תהלים״ ביז חצות.

נישט איינער פון אונז, באַווירקט פון דער אַלגעמיינער מורא׳דיק יום־כיפור־דיקער שטימונג, האָט די נאַכט פאַרגעזעצט זיין תפילה בלחש, אין חלום געזעהן די אבות בעטן רחמים פאַר פאָלק ישראל און גוטע מלאכים טראַגן אויף זייערע פליגל גוטע בשורות.

די ערשטע שטראַלן פון דער פרי־מאָרגן זון האָבן איבערגעריסן דעם שיינעם טרוים און אונז געפירט צוריק צו יעקב־יוסי הורנשטיינ׳ס שוהל, פאַר־צוזעצן די תפילה און באַקומען די חתימה טובה.

פול מיט פחד און פרייד, האָפענונג און גלויבן, אַז דער גרויסער גאָט האָט מיט זיין פאָטערליך האַרץ פאַרגעבן אַלע אונזערע זינד — האָט געוועקט מוט און געגעבן כוח דער עדה יידן צו טראָגן דעם שווערן יאָך פון פרנסה.

י. י. סיגאל ז״ל

קאָרעצער אָרימעלייט

די אָרימעלייט וואָס האָבן זיך אַרומגעדרייט איבער די קאָרעצער גאַסן — קיינער האָט זייער ביאָגראַפיע נישט געקאָנט און קיינער האָט זיך, דאַכט זיך, קיינמאָל נישט פאַראינטערעסירט צו וויסן, ווער זיי זענען, פונוואַנען זיי קומען און וווּהין זיי גייען.

איך בין נאָך געווען אַ קליין אינגל, און מיר דאַכט זיך, אַז אַ גרויסע צאָל פון די׳ חוזרי על הפתחים האָב איך גוט געקענט. איך האָב זיי געקאָנט אין זייערע פנימער, אין זייער הולך, אין זייער גאַנג און אין זייער בליק. חוץ וואָס איך האָב זיי תמיד באַגעגנט אויפן גאַס, גיין איבער די הייזער, האָב איך זיי אָפט געזען אין בית־מדרש, אין ר׳ אשר׳ס שולכל, אין מאַקאַראָווער קלויז. ס׳רוב האָב איך זיי געזען טאָקע אין ר׳ אשר׳ס שולכל, וואו איך פלעג גיין יעדן אינדערפרי דאַווענען אין דער צייט, ווען מיר האָבן געוווינט ביי ר׳ חיים חזן אין אַן אַלקיר, און דאָס הויז דעם חזנ׳ס איז געשטאַנען הינטערן רוקן פונם שולכל. אין שולכל זענען שטענדיק געווען אַ היפּשע צאָל אָרימעלייט, זענען, ווינטערצייט געזעסן אויף דער לאַנגער באַנק לעבן דער גרויסער הרובע און זיך געוואָרעמט די אַלטע, אויסגעבויגענע פּלייצעס. זעלטן איינער פון זיי זאָל אַריינקוקן אין אַ ספר. ווען ביי דער הרובע־וואַנט זענען געזעסן ווייניקער אַביסל אביונים, האָבן זיך עלטערע אידן פון שול אויך צוגעזעצט „כאַפּן אַ ברי״, זיך דערוואַרעמען די געבליטן ביי דער הרובע און אפילו אינגערע יונגעלייט האָבן זיך אויך פאַרגונען דעם נחת. ווען די וואַנט איז אָבער געווען באַזעצט מיט „פרעמדע״, האָט זיי קיינער פוגע בכבוד נישט געווען. אידן, עלטערע און יונגערע — אלע האָבן זיי אָפּגעטראָטן דאָס אָרט פאַר די אָרימעלייט. מען האָט געדאַוונט און אַריינגעקוקט אין אַ ספר ביי די שטענדערס, און דאָס וואַרימסטע אָרט, די הרובע־וואַנט, די מעריב־וואַנט איז אָפּגעגעבן געוואָרן צו זיי — וואָס האָבן נישט קיין אייגענע ד׳ אמות און קיין וואַרימע פיר ווינקעלעך. אידן האָבן אויף זיי געקוקט נישט מיט קיין גלאַט־רחמנות, נאָר מיט אַן אומעטיקליכן בליק פון שולדיקייט. נאָר וואָס האָט מען דען געקאָנט טאָן? די וועלט פיהרט זיך נאָך דערווייל אַזוי. מען האָט געהאָלפן וויפיל מען האָט געקאָנט. נישט געווען קיין שטוב אָן אַ אורח אויף שבת און אויף אינדערוואָכן אויך זייער אָפט.

פונדעסטוועגן האָב איך זיך נישט אויפגעהערט וואונדערן: וואו פאָרט טוען

זיי זיך אַהין, די פֿאַרוואָגעלטע אידן, נאָך זייער אַרומשלעפּן זיך איבער די הייזער? איז דאָ, די שול, דאָס בית־מדרש, דאָס אַלטע ר׳ אשר׳ס שולכל, דאָס איינציקע אָרט וואו זיי וואַרעמען אָן זייערע צעבראָכענע לייבער, זייערע אויס־געהאָרעוועטע פּלייצעס? איך האָב עפּעס געפֿיהלט, אַז דאָס זיין אַן אָרימאַן, אָן אַ היים און אָן אַן אייגענעם ברעג־טיש איז זייער אַ שווערע האָרעוואַניע. אַרומגעַן איבער די הייזער, אויסשטרעקן אַ האַנט, טאָג איין, טאָג אויס, בעטן און בעטלען און תמיד האַלטן דעם נדבה־גראָשן אין האַנט — אָט די דער־שלאָגנקייט און פֿאַרשעמטקייט, האָב איך נישט איינמאָל געטראַכט, גייט מיט די ווי אַ פֿינסטערער וואָלקן. ער גייט זיי פֿאָראויס און טרעט נאָך זיי פֿון הינטן און זיי קענען קיינמאָל פֿון אונטער זיין דרוק נישט אַרויסטרעטן.

נאָך איצטער שטייען זיי מיר פֿאַר די אויגן און ווען איך פּרוּאוו זיך עפּעס דערמאָנען פֿון דער היים, קומען זיי מיר די ערשטע אַנטקעגן. איך דערזעה זיי טאַקע אַראָפּטרעטן פֿון די טרעפּ פֿון ר׳ אשר׳ס שולכל. גיין, גייען זיי אַרויס אין עטליכן און ביסלעכוויז צעטיילן זיי זיך אין דרייען און אין צווייען און לסוף צעטיילן זיי זיך אין איינציקן. זיי האָבן זיך געוויס נישט צוזאַמענ־גערעדט, אַז דאָרט וואו איינער גייט זאָל דער צווייטער נישט גיין. אינטואיטיוו, דאַכט זיך מיר, האָבן זיי זיך שוין איינגעטיילט מיט דער שטאָט און זעלטן אַז איינער זאָל זיך פֿאַרגעסן און אַרויפֿטרעטן אויף אַ צווייטנס טעריטאָריע. אַז עס פֿלעגט זיך אַמאָל טרעפֿן און איין אָרימאַן האָט דערזען דעם צווייטן פֿונווייטנס ביי אַ טיר פֿון אַ שטוב, האָט זיך דער ערשטער פֿאַרשעמט אָפּגע־טראָגן און מער האָט ער זיך שוין מיט יענעם נישט באַגעגנט אַ גאַנצן טאָג.

ניט איינמאָל האָב איך, אַרומגייענדיק אינגליש־פֿאַרטראַכט אין אַ הינטער־געסל, פּלוצלונג דערזען ווי אַן אָרימאַן זיצט אויף אַ קלאָץ פֿון אַ גאָרטן־פּלויט און עסט עפּעס פֿאַרשטעלנדיק מיט דער האַנט דאָס מויל. כאָטש איך בין נאָך געווען אַ קליין אינגל, האָט זיך דער אָרימאַן פֿאַרשעמט פֿאַר מיר און אַביסל אַוועקגעדרייט דעם קאָפּ אין אַ זייט, איך זאָל נישט זען ווי ער עסט אינמיטן גאַס. איך האָב דאָס שוין גוט פֿאַרשטאַנען און בין גיך אַוועקגעגאַנגען. איך האָב זיך פֿאָרט נישט געקאָנט צוריקהאַלטן און באַלד זיך אויסגעקערעוועט: זען וואָס דער אָרימאַן טוט. עס האָט נישט גענומען קיין דריי מינוט, אפילו, אַזוי האָט זיך מיר דעמלט געדאַכט, און דער אָרימאַן איז שוין נישט געווען. דאָס אָרט אויפֿן קלאָץ איז געווען לידיק. איך האָב נישט געקאָנט פֿאַרשטיין פֿאַר־וואָס אַזעלכע אָרימע עלטערע אידן האָבן נישט וואו זיך צוצוזעצן אָפּצועסן און ווי אַזוי איז דאָס בכלל מעגליך אַ מענטש זאָל זיך אַרומדרייען איבער

דער וועלט אַן אַן אייגן ווינקעלע, אַן אַ שטוב און אַן אַ היים. איך האָב זייער אָסך נעכט אויף מיין געלעגער נאָכגעטראַכט וועגן דעם.

קאָרעץ האָט געהאַט אַ הקדש און אָרימעלייט פלעגן דאָרט איבערנעכטיקן. דער הקדש איז אויך געשטאַנען אין אַ זייט פון שול־גאַס, ווי ער וואָלט געהאַט גאָר אַ נאָענטע שייכות צו די בתי־תפילה און בתי־מדרשים. נישט אַלע אָרי־מעלייט האָבן אָבער געוואָלט נעכטיקן אין הקדש. פאַרוואָס, ווייס איך נישט. אַמאָל איז דער הקדש טאַקע געווען צו ענג און האָט נישט געהאַט קיין אָרט פאַר אַלע אָרימעלייט וואָס פלעגן בלייבן אַ לענגערע צייט אין שטאָט. מען האָט גערעדט פון אַזעלכע אָנגעפּאָרענע פון ווייט, וואָס האָבן נישט געוואָלט, אפילו, אַריבערטרעטן די שוועל פון הקדש און זענען בעסער געבליבן נעכטיקן ערגעץ אין דרויסן, אויף אַ בריקל, אין אַ שטעלעכל, אַ קאָמער פון אַ מפולת. מפונקים פלעגט מען זיי רופן. אַ פּאָר מאָל האָב איך אינגעלוויז „פאַרבלאָנד־זשעט" אין הקדש און אַביסל שרעקעדיק זיך אַריינגעשאַרט אין דעם לענגליכן, שמאָלן, קאָרידאָר. געווען דאָרט עטליכע חדרים וואו עס זענען געלעגן קראַנקע אידן אין די בעטן און אַלע אויף הויכע קישן־צוקאָפּנס. איך האָב געזען דאָרטן איינגעבויגענע אידן, אויסגעבויגענע ווי שטעקנס מיט קרומע הענטלעך. די קעפּ זענען זיי איבערגעהאַנגען, ווי איבערגעבראָכענע, איבער די הערצער און אידענעס אנגעהויפנט אין שווערע, לאַנגע קליידער און מיט אַסך טונקעלע טיכער און פאַטשיילעס אַרומגעהילט די קעפּ. זיי האָבן זיך ווי געשאַרט ביי די ווענט און געקוקט אויף מיר מיט אויסגעשטאַרצטע אויגן. איך האָב זיך אַביסל אָנגעהויבן שרעקן און געוואָלט וואָס גיכער אַרויסגיין צוריק.

דורך אַ שפּאַרע פון אַ ביסל אַן אויפגעעפנטער טיר, האָב איך דערזען אין אַ קליין צימערל זיצן ביי אַ טיש אַן אלטינקן, אַ ווייסזילבערדיקן זקן איבער אַן אָפענעם ספר. אַרום אים, אויפן טיש, זענען געלעגן אַסך אַנדערע ספרים. איך בין אַ רגע שטיינגעבליבן און זיך איינגעקוקט אין דעם ווייסן זקן וואָס איז געזעסן אַריבערגעבויגן איבערן ספר און ווי פאַרגליווערט געוואָרן אין זיין געבויגנקייט. ער האָט זיך נישט באַוועגט, נישט קיין איין וויג געטאָן דאָם קאָפּ, נישט אַהין, נישט אַהער און זיך נישט אומגעקוקט אויף מיר.

איך האָב קיינמאָל נישט געזען, אין שולכל זייענדיק, אַז צוויי אָרימעלייט וואָס זענען געזעסן אויף דער לאַנגער באַנק און מסתם זיך אָפּגערוט פון לאַנגטאָגיקן אַרומגיין איבער די הייזער, זאָלן צווישן זיך אויסרעדן עטלעכע ווערטער. מיין איינדרוק איז געווען, ווי זיי וואָלטן תמיד געווען ברוגז צווישן זיך. אַמאָל האָט מען פון איינעם געהערט עפּעס אַ טויבליכן געברום אונטערן

נאָז און דער אַנדערער האָט באַלד פאַרשטאַנען וואָס ער האָט געמיינט, האָט אַרויסגענומען זיין טיטון־טאָרבעלע, זי אויפגעשנירלט און אים געוויזן, אַז זי איז ליידיק, אָדער כמעט ליידיק, און דער אַנדערער האָט ווידער עפּעס אַ ברום און בורטשע געטאָן, נאָר דאָסמאָל שוין מעהר אין־זיך און האָט שוין נישט געהאַט צו טאָן מיט זיין „חבר״, נאָר אַמין ברוגזן זיך אויף זיך, אויף זיין אייגענעם גורל.

פון אינגלוויז אָן האָב איך נישט געקאָנט פאַרשטיין — און פאַרשטיי כמעט עד היום נישט, דעם סוד און דעם יסוד אויף וועלכן עס האַלט זיך דאַס לעבן פון אַזעלכע מענטשן, ווי אַזוי די דאָזיקע אָפּגעריסענע ריינגען האָבן זיך אַראָפּגעקייקלט און אַוועקגעקייקלט פון דער גאַנצקייט, פון דער קייט וואָס האַלט אַלע מענטשן, אָרים, נישט־אָרים און רייך, אין איין ציבור. נישט אומזיסט ווערן געשאַפן פון אַזעלכע עלנטע און אָרימע פאַרשידענע מעשיות און לעגענדעס, ווייל זייער עצם לעבן און זיך אַרומשלעפּן אויף דער וועלט איז עפּעס ווי פון נישט היגע און נישט דאָאיקע. איבער אַלע מעשיות, אגדות און לעגענדעס שוועבט, דאַכט זיך, דער גייסט און דער גוטער און איידעלער חשד, אַז די דאָזיקע אַרויסגעריסענע פון כלל האָבן זיך אַליין, בידים אַרויסגעריסן און מיט אַ כיוון אויסגעקליבן פאַר זיך אַזאַ גורל. עפּעס געהיימעס און פאַרבאָרגענעס איז מיט זיי און נאָך זיי אייבעק נאָכגעגאַנגען. זיי האָבן נישט אָנגענומען דעם האַרבן געזעץ פון לעבן און האָבן זיך צו אים אויסגעקערעוועט מיטן רוקן. אויב עס איז טאַקע אַזוי, אויב אין דער לעגענדע איז פאַרבאָרגן אַ קערנדל וואהר, זענען זיי גרויסע בעלי־כוח און טאַקע אויסדערווילטע פון גאָט צו זיין באַלעבאַטים איבער זיך און איבער זייער גורל.

השופט פנחס אבישר (שורצמן)

ה„בנקט" שנערך בקוריץ לכבוד עליתי ארצה

עד עלותי ארצה בשנת 1913 לא ידעה קוריץ את התופעה שבחור צעיר קם ומגשים את תורת הציונות הלכה למעשה. אמנם, הקדימני דודי משה בלובשטיין (כיום דפנא), אבל, ראשית, הדבר נשכח כי הוא עלה 9 שנים לפני, והשנית, הוא לא עלה ישר לארץ־ישראל, אלא יצא מקוריץ לגליציה ומשם הגיע ארצה.

מבחינה היסטורית הייתי הצעיר הקורצאי הראשון שעלה ארצה. הדבר הזה עשה רושם גדול מאוד על כל יהודי־העיר. משום כך החליטו לעשות „טרסק" גדול, כנאה וכיאה לנחשון הראשון.

נמנו וגמרו לערוך לי מסיבת פרידה — „בנקט" בלע"ז. בין השושבינים הראשיים היה חבר־נעורי המשורר מאיר טשודנר, שהרעיש עולמות כי המסיבה תתקיים בדירתו.

לדירת טשודנר הצנועה התכנסו ובאו כל פעילי הנוער שבעיר, למעלה ממאה איש. לא שכחו, כמובן, להזמין את זקני הציונים בעיר, את ר' אהרן פרלמוטר ור' יעקב פרייערמן. את המסיבה ניהל יוסף זעצער והוא היה גם ראש המדברים.

המשורר מאיר טשודנר והבחורה שלו נחמה ישיבה־בחור הציגו מערכו־נים עבריים ושרגא זבדי דקלם שיר, שנתפרסם ב„הפועל הצעיר" של אותו שבוע.

אני מביא את הבית הראשון בלבד:

„האחים העובדים על הרי ישראל, שאו ברכה, שאו ברכה.
ברכת אח רחוק ותועה ונידח. אומלל אין אונים ומלא געגועים.
ממדבר הגלות השחורה וצרה. מארץ הדמים שכולה וזרה".

בנאומי אמרתי בין היתר: אני מברך את חברי ואת כולנו, שבקרוב יבואו זמנים, שהעליה תחדל להיות תופעה נדירה, ולא נזדקק לערוך בנקטים למי שיעלה. יוסף זעצער השיב לי בהלצה: אבל לי עוד יערכו בנקט...

המסיבה כללה סעודה, נאומים, משחקים, רקודים והיא נסתימה בשיט מאורגן על הנהר. בלילה ההוא איש לא עצם עין. הבנקט נפתח בתשע בערב ונסתיים ב־8 בבוקר.

באותה מסיבה השתתפה בחורה צעירה ויפה מאוד. היא לא היתה מבנות

עירנו. היא השתקעה בקוריץ כשנה לפני עליתי ארצה. במקרה היה גם שם משפחתה שורצמן, אך לא היתה קרובתי. היא עבדה בצלמניה בקוריץ והכירה אותי מההצטלמויות הרבות שחברי הצטלמו אתי לפני עלותי ארצה.

בשמה של נערה זו קשורה חויה שלעולם לא אשכחנה. כששטנו על הנהר היא ישבה לידי וכל הזמן שרה שיר לירי באידיש: „עס בענקט זיך אהיים". היו אלה געגועי נערה יהודית על ציון, על המולדת הרחוקה־הקרובה. השיר הזה הדהד באזני כל ימי נסיעתי מאודיסה ליפו.

חינוך ואמנות

מאיר פנס

בתי־הספר העבריים בקוריץ

א. בית־הספר מיסודו של הסטודנט גרינפלד

המורה גרינפלד

באתי אליך, קוריץ, ילד בן עשר, ללמוד תורה בבית־הספר העברי מיסודו של הסטודנט גרינפלד. היה זה בשנת 1911. הסטודנט גרינפלד היה חטיבה מעולם האגדה. כבחור ישיבה בא מוויניצה והתחיל ללמוד מקצוע החיטות אצל אחד החיטים שבעיר. הוא רכש את לב בת נותן־העבודה שלו והיא נישאה לו.

אחר נישואיו נפרד מאשתו הצעירה למספר שנים, גלה למקום תורה, חזר לקוריץ כשתלמודו עמו ופתח בשנת 1911 את בית־הספר העברי הראשון בעירנו.

היה זה בית־ספר צנוע, מורכב ממכינה ושלוש כיתות. מלבד גרינפלד הורו בו עוד שלושה מורים בעלי כושר פדגוגי מעולה.

בית־אולפנא זה היה מיועד לבניהם של יקירי־העיר, בני בעלי־בתים אמידים, חדורי חזון התחיה העברית והלאומית. בני דלת־העם למדו ב„תלמוד־תורה", שאף שם הורו מורים מומחים.

בימי־הפגרא של הגויים, כשבית־הספר שבת מלימודיו, היה המורה גרינפלד מכנס את תלמידיו ומלמדם שירים עבריים, שתכנם אהבה לטבע ולעבודה וכן שירים בעלי תוכן סוציאלי. לא אהיה רחוק מהאמת אם אומר, שבבית־ספר זה נזרעו הגרעינים הראשונים של תנועת העבודה החלוצית־עברית בקוריץ. היתה זו משתלה צנועה שממנה גדלו והסתעפו תנועות הנוער הלאומיות בעירנו.

כמו־כן היה גרינפלד מקריא לנו בימים אלה פרקים מ„תל־אביב" להרצל ומכתביו האחרים.

מצבו הכלכלי של בית־הספר היה תמיד דחוק. המנהל חי חיי עוני ולא פעם סבל חרפת רעב. על רקע זה פרצו סכסוכים בינו לבין המורים, כי לא היה לו במה לשלם משכורתם. ואמנם, כעבור שלוש־ארבע שנים שבק בית־הספר חיים. אולם גרינפלד, שאהבתו לשפה העברית לא ידעה גבול, קיים כיתה אחת

בתנאים איומים, ובלבד שלא תכרת השפה העברית מפיהם של ילדי קוריץ. אנוכי עמדתי לימינו ועזרתי לו להקנות את התנ"ך וראשי־פרקים בתולדות הספרות העברית לתלמידיו המעטים.

חלק גדול הוא לבית־ספר זה בהתהוותה של תנועת־העבודה בקוריץ, כי רוב־רובם של תלמידיו היו, בתקופה יותר מאוחרת, במייסדי מפלגת „צעירי־ציון" בעירנו. כל התלמידים שנשארו בחיים זוכרים באהבה וכבוד את המנהל גרינפלד, שהקדיש את מיטב שנותיו על מזבח השפה העברית.

ב. בית־ספר „תרבות"

עם סיום מלחמת העולם הראשונה, כשקוריץ נמצאה, עדיין, תחת שלטון הבולשביקים, ייסדה מפלגת „צעירי־ציון" בית־ספר „תרבות".

למזלה של עירנו הגיע אז למקומותינו ובא לקוריץ אחד מבוגרי גמנסיה „הרצליה", ששרת כקצין בצבא הטורקי ונתגלגל לרוסיה. היה זה המורה יעקב לוי שנתפרסם אחר־כך כד"ר יעקב לוי, מחשובי המורים בארץ ומעורכי „הד־החינוך".

יעקב לוי היה, בחינת, „צינת שלג ביום קציר". הוא הביא עמו רוח רעננה משדות העמק והגליל. הוא שתל בבית־הספר את העברית החיה המדוברת בארץ. הוא הביא עמו מונחיה (טרמינולוגיה) עברית למקצועות הטבע והלימודים הכלליים.

כדי להעריך נאמנה את פעלו של יעקב לוי עלינו להזכר שבתקופה ההיא כמעט ולא היו בנמצא ברוסיה ספרי לימוד בעברית למקצועות אלה.

חדרו של המנהל היה בשביל הנוער המתעתד לעלות ארצה, מעין, מועדון. היינו מתכנסים בו כדי להתאמן בדיבור העברי החי. הוא היה, בחינת, פרוזדור לארץ־ישראל. יעקב לוי המוכשר והידען הגדול המחיש לנגד עינינו של הויתה של ארץ־ישראל החדשה. הוא הכניס אותנו לפני ולפנים של הספרות העברית החדישה.

בית־הספר שוכן בביתו של אבי עמנואל ציטרין (שמת בארץ), מוקף גן גדול ונאה, והתלמידים בילו בנוף כפרי יפה.

אין לקפח את התרומה החשובה שתרמו להצלחת בית־הספר עחרי יעקב לוי. ועלי להזכיר בחרדת־קודש את המורים זֶצֶר ורימרמן, שניהם מורים לעברית, שמסרו מנפשם ורוחם לתלמידים, והודות להם נצלו רבים מהם מגיא־ההריגה בעלותם ארצה.

ד״ר יעקב־מאיר לוי

יעקב לוי שהיה חדור באידיאלים של כנרת ודגניה, התלהב מאוד מהמהפכה הבולשביסטית כי הוא האמין באמונה שלימה שמהפכה זו היא התגשמות האידיאלים של דגניה בקנה־מידה כלל־עולמי וכלל־אנושי.

ולכן, כשהמפלגה הקומוניסטית כוננה את שלטונה בקוריץ, נתמנה יעקב לוי כסגן ראש השלטון המהפכני בעיר. הבולשביקים העריכו מאוד את לוי כאדם משכיל ומוכשר, באופן שהשלטון הממשי היה בידיו.

על־אף עליתו לגדולה המשיך יעקב לוי לכהן כמנהל בית־ספר „תרבות״. הבולשביקים לא סגרוהו משום הכבוד הגדול שהגו למנהל. היה זה אי עברי בודד בתוך סביבה בולשביסטית, המתנכרת לרוח ישראל ותרבותו.

הודות ליעקב לוי פעלו המועדונים הציוניים בגלוי ואף הפעולה ב„החלוץ״ נעשתה, פחות או יותר, כתיקונה.

אולם, התקופה ההיא לא ידעה יציבות מהי. משטרים התחלפו חדשים לבקרים. מעטים היו ימי שלטונם של הבולשביקים בעירנו, ובמקומם נכנסו הלבנים. ראשית פעולתם היתה להוציא להורג את מנהיגי המשטר המהפכני. יעקב לוי היה בכל רע.

הסתרנו אותו בבית פינקלשטיין, מאחורי ערימת עצים, ויום־יום היינו מביאים למקום מחבואו אוכל ומים. תוך סיכון רב עזב את קוריץ בשנת 1918-19 ותלמידי בית־הספר נשארו כצאן בלי רועה. המצב הזה נמשך עד כניסת הפולנים העירה, שאז קמו לתחיה מוסדות התרבות העבריים ואתם בית־ספר „תרבות״. אולם בתקופה זו כבר הייתי בארץ, ועליה, ודאי, יספרו אחרים.

שרה רוזנפלד (ברונשטיין)

בית-ספר „תרבות" בקוריץ

קוריץ! דמותך צפה ועולה מעמקי הנשיה. אני חיה שוב את חייך — חיים שכה טובים, ערים ומלאי־פעילות היו. ראיתיך לראשונה בעיני בת תשע־עשרה. מני אז זרמו מים רבים מהירדן אל הכנרת, וזכרך, עדיין, כה חרות בזכרוני ובלבבי. אראך בעיני רוחי בכל תפארתך, חלום ומציאות משמשים בערבוביה וקשה להבחין בין אמת וחזון. אבל את עצמי ארגיש בך, אחיה שוב את חיי בך ונשכח הזמן, נשכח הגיל, ושוב אני בתוך רחובותיך מהלכת, רואה כל רחוב, כל בית, כאילו, לא הפרידו בינינו השנים רבות הסבל והתלאה.

שנת 1933. המכונית מיטלטלת בכביש, עוברת ביעף דרך כפרים אוקר־איניים, שדות ערומים שלאחר הקציר, דרך מישור רוגעת ושקטה. רבות נסעתי בכבישי פולין, אבל מדוע שונים הפעם פני הדברים? מדוע רואה אני ואיני רואה את הדרך היפה לפני? מדוע חולף מבטי ביעף על הכול? — נוסעת אני זו

מורי בית־ספר „תרבות"

עומדים מימין לשמאל: 1) אריה ברודר. 2) יוזיק מיכלסון. 3) זאב טשודנר. 4) אשר בלובשטיין. 5) אחיעזר רויטבליט

יושבים מימין לשמאל: 1) מיכאל פירקס. 2) דוד סולומיאַניק 3) ד"ר חנוך ברלס. 4) מאיר גילמן.

הפעם הראשונה למקום־עבודתי החדש, לעיר קוריץ, השוכנת על הגבול, שכל־כך הרבה שמעתי על אודותה. לא אדע, כיצד תקבלי אותי קוריץ, המורה הבלתי מנוסה, אַת, שמוניטין יצאו לך ברחבי המדינה כמיוחסת, ידענית ותובעת.

קוריץ קורצת מרחוק. הנה נראים צריחי־הכנסיות — הגעתי אליך.

נהר רחב חוצה את העיר לשנים. הכביש גבוה והנהר נמוך. גשר רחב מחבר את שתי גדות הנהר. ועל־יד הנהר, בבקעה, שוכן בית־הספר. גשר צר מחבר את הכביש ואת הבנין. הבנין בן קומותיים ועליו שלט „בית־ספר עברי „תרבות". הקומה העליונה תפוסה ע"י בית־הספר ובתחתונה מתגוררת בעלת הבית. „הטוטרקה" קראו לה.

אני עוברת את הגשר הצר, נכנסת לפרוזדור ומשם ל„אולם", ז"א לחדר רחב־ידיים, ששימש לילדים מקום־מישחקים בהפסקות של ימי־סגריר. מהאולם נפתחות דלתות לכיתות. כל דלת לשתי כיתות. ילדי כיתה אחת צריכים לעבור בהכנסם וביציאתם דרך חדר כיתה שניה. חמש כיתות לנו בבנין זה ועוד שתיים בבית פרטי מעברו השני של הכביש.

חצר למשחקים לא היתה לנו. סמוך לבנין נמצא במורד מגרש ריק, שקשה היתה הגישה אליו. צריך היה לצאת לכביש ומשם במשעול צר למטה. לא אהבו התלמידים ולא הרשו המורים לטייל בכביש ולכן הצטופפו ב„אולם" הצר מלהכיל את כולם. אולם בחורף באו הילדים מצוידים בעגלות־חורף וגלשו

מחזור בי"ס „תרבות" 1929

מהגבעה. טוב ונעים היה לגלוש. פעמים רבות הקדמתי את בואי כדי לגלוש עם התלמידים. צחוק וקריאות־גיל מילאו את חלל־האויר. פנו דרך! אנו גולשים! אחר־כך טפסנו בחזרה, עלינו על הגשר ומשם לבנין.

קטן ודל היה הבנין, אבל משום־מה לא הורגשה צפיפות במעוננו. לא אזכור צעקות, גערות או מריבות. דלת חדר־המורים היתה פתוחה לרווחה והתלמידים לא נדחקו ולא התפרצו לחדר זה. התלמידים התיחסו ביראת־כבוד למורים והגו להם חיבה.

בית־הספר היה בן שבע כיתות. אור רב לא חדר פנימה בעד החלונות, אך האור קרן מזיו פני התלמידים. לא זכור לי שמורה הגביה קולו, צעק, העניש. כמה מרץ, כמה רצון טוב השקיעו כולם, הן המורים והן התלמידים והעבודה נשאה פרי. העברית שגורה היתה בפי כל התלמידים. ילדי כיתה א׳ נכנסו לבית־הספר ללא ידיעת השפה, מבלי שבקרו בגן־ילדים. וראה זה פלא, לאחר שבילו כמה חדשים בין כתלי בית־הספר — דברו עברית צחה. סיסמתנו היתה: „דבר עברית״! והתלמידים קימו הלכה למעשה. השתדלו לדבר עברית בבית וברחוב ולא רק בינם לבין עצמם, כי אם גם עם ההורים שלא הבינום.

זכור לי מקרה מענין: אחת התלמידות נפלה ושברה רגל, ובהתהפכה בכאביה צעקה בעברית. וגם עם הרופא שהוזעק אליה דברה עברית בלבד.

ההיו למורים שעות־עבודה קבועות? עבדנו, אמנם, מספר שעות קבוע בשבוע, אולם לא הסתפקנו בכך. תמיד חזרנו לבית־הספר אחרי הפסקת הצהרים — אחד לחוג, שני לשיחת כתה ושלישי לחזרה שלפני הצגת בכורה.

ההכנות לחגיגה! כמה מרץ, רצון טוב והבנה השקיעו כולם. המורים שמשו כבמאים, כוריאוגרפים ובשעת הצורך גם מנצחי מקהלות. בכל חג לאומי הוצגה הצגה שהשרתה אוירה של התרוממות הרוח. בכל הצגה היתה גלומה שאיפתנו למולדת. כל נושא קשר אותנו בקשרים בל ינותקו לארצנו, כי לכך חנכנו את התלמידים.

חגיגות בית־הספר היוו חג לכל העיר. באולם הגדול של העיריה התכנסו כל תושביה, גם דוברי ולומדי פולנית. התלמידים, ללא מורך ופחד, עולים על הבמה, מציגים, שרים בעברית צחה ומלוטשת, פעם על גבורת המכבים, פעם על מפעלי קק״ל ופעם על ההווי שבו הם חיים.

לא הסתפקנו בפעולות אלו בלבד. ידענו שפעולתנו החנוכית היא מבוא למשהו גדול ורציני יותר. בקשנו לקרב את התלמידים לטבע ולהרגילם לחיים בצוותא. בל״ג בעומר יצאנו ליער ושם נפגשנו עם תלמידי בתי־ספר עבריים בהושצ׳ה ומזיריץ׳, יצרנו ביער מחנה לכל פרטיו וגווניו החל במשחקי צופים

תלמידי ומורי בית־הספר „תרבות" בקוריץ בשנת 1933

וגמור במשחקי ספורט שונים. ביער הפולני מהדהדת השפה העברית, נישאת שירה עברית ומיטשטשים הגבולות בין מחנך וחניך, הלבבות מתקרבים, ומתֿ־קשרים קשרים הדוקים בין מורים ותלמידים, שנמשכים שנים, גם לאחר שעזבת את מקום־עבודתך וגם אם התלמיד יצא למרחקים.

מי השרה את האוירה החברתית־תרבותית ששררה בין כתלי בית־הספר? האם התלמידים עצמם, או אולי חבר המורים, שהיה כה מגובש וחברי? הנה עומדת לנגד עיני דמותו הבלתי נשכחת של המנהל. מה היית לנו סולומיאניק היקר? חבר, ידיד, פדגוג מעולה או הכול ביחד? מערפלי העבר אחזה את עיניך הטובות, מפיקות חכמת־חיים, כשהן ניבטות בעד זגוגיות משקפיך. לא שמענו גערה מפיך. שלוש שנים ביליתי במחיצתך. באתי לעבודה כאובה וממורמרת ואתה כאב רחום נגשת אלי, החלקת על שערי — וראה זה פלא: העצב והרוגז חלפו והיו כלא היו. רבות טילנו, רבות שוחחנו ואחרי כל טיול העמיקו ידיעותי ואחרי כל שיחה חזרתי מאוששת, כי זמירות היו לי שיחותיך.

חיי בקוריץ לא היו תמיד סוגים בשושנים. ידעתי גם ימי־עצב, ימי אין־חפץ בהם, ואתה מנהלי, כמה ידעת לנחם. בביתך הרוגע, במחיצתך ובמחיצת אשתך הנפלאה מצאתי נחומים.

אתה כאבת את כאב המוסד, חיית את חייו. מורים הלכו ומורים באו, שנים עברו וחלפו, את בנותיך שלחת ארצה, ואתה נשארת ניצב על משמרתך עד הרגע האחרון.

ושאר המורים? — המנהל כלפי הממשלה היה שארי שמואל ברונשטיין, אדם שקט וצנוע, חבר טוב ומסור; המורה רויטבליט שקשה היה להרגיש במציאותו, כי נחבא אל הכלים היה. וביחוד זכור אזכורה את המורה החמודה צז׳ה ביטנסקה, שהתהלכה כדוגרת בין ילדי כיתה א׳, כאילו, ביקשה להכניס כולם תחת כנפיה ולשמרם מכל פגע רע. את שהיית כולך לב, כולך נשמה טובה — מה עול פעלת שנדונת למות כה טרגי. בני־בליעל תלו אותך בראש חוצות קבל עם ועדה בעירתך, כי נלחמת בפראי־אדם.

בית־הספר זכה לועד פעיל, שהיה מורכב מאישים דגולים. הישיבות התקימו בבית מר מלמד. בית ועד לחכמים היה בית זה, ביתו של חתן הרב המקומי, זכר צדיק לברכה. אזכור את הישיבה הראשונה בבית זה. זרים היו לי כולם, אבל איזו חמימות רוגעת שפעה מבעלת ובעל־הבית על המסובים. כל אחד מהמשתתפים היו, ודאי, רחוקים מערכי הפדגוגיה, אבל קרובים מאוד היו לצרכי בית־הספר. כה דאגו להתפתחותו. מלמד שסוחר היה, הקדיש את ערביו לחיפוש כספים.

חוג דוברי עברית בשם „בני־יהודה" ע"י בית־הספר „תרבות",
שנוסד על־ידי מנהל בית־הספר מר דוד סולומיאַניק

והנה הד"ר פינקלשטיין, רופא שינים „תמהוני". הוא היה אוהב לטיל בלילות, לדפוק על תריסי מכרים ולעוררם כדי שישמעו את שירת הזמיר... והזמיר היה משתפך בשעות הלילה המאוחרות. גם על תריס חדרי דפק ולעולם לא אשכח את השירה הערבה של הזמיר הקורצאי. ד"ר פינקלשטיין אמר שהזמיר הוא אחד המלאכים שאומרים שירה לפני הקדוש־ברוך־הוא והבורא שלח אותו ברחמיו הרבים כדי לשעשע ולַענג את בניו שנטו אהליהם על גדות הקורצ'יק.

ואחרון־אחרון — מר יוכט, שהיה סוכן נוסע והגיע למקומות רחוקים ונידחים, כדי למצוא את הורי המורים ולמסור להם דרישת־שלום חיה מבניהם.

*

עזבתיך, קוריץ, ולא ראיתיך שנים. ראיתיך שוב עם פרוץ המלחמה. עברתי הרבה קילומטרים ברגל בברחי מזרחה. רצוצה ושבורה עברתי ברחוב הראשי שבקוריץ מבלי להתעכב, אבל פה ושם שמעתי קולות אחרי: הנה המורה, הנה שרה! גם רחובותיך, קוריץ, כבר התרוקנו כי פחד גדול תקף גם אותך.

שנים עברו, רבות העיירות בהן עבדתי, אך לא אדע מדוע — עד היום שמורה בלבי פינה לך, קוריץ, על כל הטוב שהענקת לי.

נח ברבר

ה„חדר" וה„ישיבה" בעירנו

ימי הילדות של האדם מצוינים ומיוחדים הם במינם. זהו עולם של רשמים והזיות לאין מעצור. כל הגבולות והתחומים נעלמים חיש בפני הכוח הבונה של הילד היוצר. זוהי תקופה שבה נפש הילד אינה חדלה מלפעול. היא יוצרת והורסת, בונה עולמות ומחריבם. הכוח המניע ליצירתו הוא ההתרשמות מכל הסובב אותו.

ישנם דברים ומוצגים שהם בני־חלוף ואין רישומם ניכר בנפש הילד עד כדי להגיעה ולהפעילה. לעומתם, ישנם דברים ומראות שהם בחינת חויות עמוקות בנפש הילד. הרשמים החזקים טמונים וחבויים בקרקע נשמתו, ועם מגע ראשון לעת מצוא צפים הם למעלה ושוזרים בקשר אסוציאטיבי את הדמות הנכספת מימים עברו.

קהילת קוריץ, העיר שיד הגורל האכזרית נחתה עליה, נצבת נגד עיני על בתיה, רחובותיה ובתי־הכנסת שבה. כי בה עמדה עריסתי ובה עברו ימי ילדותי. הנה הדף הראשון בימי חלדי — תקופת ה„חדר". העיר נתברכה במלמדים רבים שהרביצו תורה לחניכיהם. שיטת הלימוד היתה להקנות את התורה בזרוע. כל מלמד היה ברצועתו זורק מרה בתלמידיו. באמצע החדר ניצב שולחן ארוך, סביבו מסובים הלומדים, בראשו מסב המלמד הנוהג את שלטונו ברמה.

בעיקר נתחבב עלי הלימוד ב„חדר" בערב. הילדים לומדים בחושך ומצפים לשעה המקווה, שעת ההליכה הביתה כל אחד ופנסו בידו.

והנה תמונה מבית־הכנסת „טריסקער קלויז". שבת אחר־הצהרים, התכונה רבה בו, אנשים למאות נדחקים ועומדים צפופים מסביב לשולחן ארוך, כדי ליהנות מזיו הודו של ה„רבי" המסב בראש השולחן. כל אחד מתאמץ להזין עיניו באישיות המופלאה הזאת ולהאזין לדברי תורתו. אנו הילדים מצאנו ענין אחר ב„רבי" והוא: מדי פעם בפעם בהגיעו לאכסטזה עליונה, היה נוהג לעצום את עיניו ולפתחן חליפות.

בבהירות־יתר מדברת ללבי תקופת לימודי ב„ישיבת" קוריץ. בעירנו היה רחוב שנקרא רחוב בית־הכנסת (שול־גאַס). אכן, כשמו כן הוא: מספר גדול של בתי־כנסת מרוכזים בו סביב לארי שבחבורה — בית הכנסת הגדול פאר־העיר. בתי הכנסת המרובים היו מצוינים בכך, שכל מעמד בחברה קבע

לעצמו בית־כנסת מיוחד, באופן שכל יהודי היה מוצא את בני מעמדו בחברה ואת נוסח התפילה הקרוב ללבו.

בקצה הרחוב הזה, רחוב בית־הכנסת, קבעה לה את ישיבתה ישיבת כבוד „ישיבת קוריץ" שעברה אלינו מנובוגרד־וולינסק, בעת שהוצב הגבול על־יד קוריץ בין רוסיה ופולין. כל מי שהיה ב„ישיבה" בזוויהיל באותו זמן עבר את הגבול והגיע לקוריץ. וכך היה גם חתום בחותמת: ה„ישיבה" בק' אור־תורה מזוויהיל, כעת בקוריץ".

כשהגיעה ה„ישיבה" לעירנו התאכסנה ארעית ב„תלמוד־תורה" מיסודו של הרב מטעם הרשנהורן ובמרוצת הזמן ספחה את בית־הספר הנ"ל כמחלקות מכינות ל„ישיבה", כשבתפקיד מורים ומחנכים שימשו חניכי ה„ישיבה". רק לכמה מקצועות בלימודי־חול, כגון, הוראת השפה הפולנית, השתמשו במורים מהחוץ. וכך התלכדו ה„ישיבה" וה„תלמוד־תורה" לחטיבה מושלמת אחת תחת השם: בית־אולפנה רבתי ותלמוד־תורה בקוריץ מקודם בזוויהיל, מיסודו של הר"מ (ריש מתיבתא) יואל שורין שליט"א.

בני ה„ישיבה" שהתלקטו אליה ממקומות שונים היו נקראים בשמם הפרטי בצרוף מקום מוצאם, כמו: ניסל סטולינר, שלמה הורושקר וכו'. דרך לימודם של הבחורים לא היה אחיד, איש־איש וגישתו המיוחדת: אחד בסופה וסערה דרכו והשני, להיפך, בישוב הדעת ובמנוחה רוגעת, ואין קולו נשמע כמעט. ושם בפינה, שני בעלי־תריסין, בעלי מוחות חריפים מתנצחים זה בזה בהלכה אולם, כולם כאחד יוצרים את האוירה העילאית של ה„ישיבה". הרמוניה זו של השתפכות לירית עם דממת־קודש היא־היא שעצבה את דמותה.

זכורני אחד מימות הסתיו הגשומים. יושב אני ב„ישיבה" לפני הגמרא הפתוחה ומתאמץ לחדור לעומקה של ההלכה ולפענח את דברי התנא הסתומים. לרגע נראים לי הדברים תמוהים ובלתי מובנים. והנה מגיעים לאזני קולות שונים, מוסיקה נפלאה מנסרת בחלל האויר. בחוץ קולות הרעם מתדפקים על החלונות וגשמי עוז ניתכים ארצה, וכאן בפנים, בחלל־הישיבה מתנשאים קולות הלומדים. כוחות החוץ והפנים מתנגשים אלה באלה, פעם יגברו אלה ופעם אלה. רעם הקולות גרפני לקהל המנגנים וראה זה פלא: דברי התנא הסתומים נתחורו לי. אכן, כוחות טמירים גנוזים במנגינת־פלא זו, בת לויה של הלימוד.

אַיחד את הדיבור על הדגול מבין בחורי ה„ישיבה", המתמיד ניסל סטולינער. הכרתיו מקרוב, כי זכיתי לקבל תורה מפיו והוא היה מורי הראשון ב„ישיבה", שפתח לפני את האוצר הגנוז של דברי חכמינו. כינוי זה —

ה„מתמיד" ניתן לו על שקידתו העצומה בלימוד התורה. אף רגע לא פסק מלמודו. גם כשהיה ממתין בתור לנטילת ידים לסעודה היה מעיין באיזה ספר קדוש. כמעיין המתגבר הלך מחיל אל חיל. שיחת הבחורים לא לקחה את לבו, רק בתורה היה כל מעינו. הוא היה, מעין, אנציקלופדיה תלמודית חיה, לא היה דבר נעלם מגירסתו, כל סוגיא קשה היו מביאים לפניו והוא היה מישבה בנחת מבלי לעיין כלל במשא ומתן ההלכתי שקדם לסוגיא המוצעת. במהירות הבזק היה קופץ ישר מהענין שעסק בו לסוגיא החדשה. אולם כרוב גדולתו בתורה כן גדולה היתה ענוותנותו. הוא לא היה מגיס לבו בלמודו ולא היה מחזיק טובה לעצמו. אף פעם לא בא לידי כעס, בשקט ובמנוחה היה ניצב על־יד עמודו כל היום ולומד בלי הרף... עד שבאחד הימים נלקח אחר כבוד לכהן כרב קהילת קוריץ במקומו של הרב לידסקי זצ"ל. עירנו זכתה לכלי מפואר זה, לאדם בעל מידות תרומיות, פרי „ישיבת" קוריץ...

והנה רב מוטיל. הוא היה, בחינת, „כל עצמותי תאמרנה". הוא היה שופך דמעות כמים ובוקע שחקים בקינתו המזעזעת. אך בזמן שמחה היה מרבה בשירים ורקודים עד כלות הנפש. מגיד השעורים בחדושי התלמוד לפני הלומדים היה חתנו של העלוי ר' ברוך מרדכי. הוא היה נאה דורש, פיו היה מפיק מרגליות. בחידושיו הנפלאים היה מרתק את לב השומעים אליו כשפיותיהם פעורים ואזניהם קשובות לקלוט כל דיבור היוצא מפיו. בני ה„ישיבה" חריפי המוח היו מקיפים אותו בשאלותיהם והוא היה בהארת פנים משיב תשובה ניצחת בחדודיו היפים והאיר את עיני הלומדים בתורתו רבת הרושם והמשמעות.

הדמות הקורנת המשפיעה שפע רב על ה„ישיבה' נתגלתה באישיותו של ראש ה„ישיבה" העלוי. הוא היה קטן־קומה. בלכתו היה גורר רגל אחת. עם הופעתו באולם ה„ישיבה" היתה שכינת קודש יורדת וחופפת פני האולם. בחרדת קודש ובאתערותא דלעילא היו בני ה„ישיבה" נצמדים לספר שלפניהם ונבלעים באמרותיהם של חכמינו ז"ל. בנחת היה פוסע לו ה„עלוי" בין שורות הלומדים. לרגע היה מתעכב על־יד איזה בחור, מעיין בספרו וממשיך הלאה את טיולו.

אופי מיוחד היה טבוע ביום החמישי, יום בקורו של ה„עלוי" למבחן התלמידים. ביום זה היה נוהג להופיע ב„ישיבה" כדי לתהות על קנקנו של כל אחד מלומדיה. ביראת הקודש היה הבחור ניצב לפניו, מרצה את שעורו ונפטר ממנו בלטיפה ודברי־חיבה. זכורני, כשנקראתי לפניו באותו יום והייתי מרצה לפניו את תוכן דף הגמרא, היה ה„עלוי" מצמידני אליו בין שתי רגליו

מחליק על פני באהבה גלויה ואומר: „זאָג זשע אינגעלע, זאָג". אך גם לא חסרו דברי גערה ונזיפה חמורה לעת הצורך, בשעה שהיו מגלים את אזניו על התנהגותו הבלתי הוגנת של איזה בחור. אז היה הבחור החוטא מתיצב לפניו בפיק ברכים, מרכין ראשו ובא על ענשו. ביחוד היתה דמות ה„עלוי" מתעלה בשבתות וחגים כשכל בני ה„ישיבה" סמוכים לשולחן ארוך ובראשו ה„עלוי" ולידו חתנו ר' ברוך מרדכי זצ"ל. כפני מלאך קדוש היו שופעים אז פניו. אורות חסד היו מלטפים את פני המסובים. אותו מזון רוחני, ה„תוספת" שבשבתות ומועדים, שהיה נאצל מרוחו העליונה של ה„עלוי" היה משמש יסוד וסעד ללומדיה בימי החול. וה„ישיבה" עלתה ושגשגה והיתה לתפארתה של קהילת קוריץ.

אליעזר שוסטק (חבר ה„כנסת")

ה„ישיבה של מעלה" בקוריץ

היה בכך משום סמל רב־משמעות, שה„ישיבה" והספריה העברית „תרבות" דרו בקוריץ בכפיפה אחת. בקומה התחתונה של הבנין היתה שוכנת הספריה ובעליונה — ה„ישיבה", ואין מלכות אחת נוגעת בחברתה.

כבר בעובדה מקרית זו יכולת לעמוד על האופי המיוחד של „ישיבת" קוריץ. מה שהיה פסול ומוזר ואסור בתכלית בכל עיר ואם אחרת בגולת ישראל — היה כשר וראוי, ואפילו טבעי, בקוריץ. ובוודאי, שבן־ה„ישיבה" בקוריץ לא יכול היה שלא לשים עין ולב לתרבות ולספרות שבזה ה„עולם התחתון", לפני עלותו ללימוד התורה ב„ישיבה של מעלה"...

אסכולה זו של הבנה, סובלנות ומתינות, היתה כמעט קו טבוע במהותה ובפניה של ה„ישיבה". שכן מיסדה „העלוי מפולטבה", רב יואל שורין זצ"ל, אשר העביר את ה„ישיבה" מזוויהיל לקוריץ וכן יורשו הדגול והאציל, ראש ה„ישיבה" בזמני, חתנו רב ברוך־מרדכי — סימלו בחייהם וקיפלו בשיטת הדרכתם את כל היסוד המיוחד הזה של „ישיבת" קוריץ, והוא: תורה ודרך־ארץ גם יחד.

„ישיבת" קוריץ לא נקטה בשיטת המוסר הקיצונית, המתבודדת והסגפנית, משל ישיבות ה„מתנגדים" בליטא ולא בשיטת „הלהבה הקדושה"

השורפת צפרים עפות מעל לראשו של הלומד, משל ישיבות „החסידים" שבפולין, וכן לא נקטה בגירסת רבי אלעזר „אל תקרי הליכות, אלא הלכות". שיטתה וגירסתה היו מקוריות משלה: היא גרסה „הליכות" ו„הלכות" גם יחד. הופעה נאה והתנהגות נוחה לבריות בהליכות-עולם מזה; ושקידה רבה ולימוד מעמיק בהלכות-נצח — מאידך.

עם בנו של ה„עלוי", יוסל'ה שורין, יכולת להתווכח בתוך כתלי ה„ישיבה", ובריש גלי, גם על הלכה פסוקה מ„היד החזקה" של הרמב"ם וגם על הנחה פילוסופית משל „המורה נבוכים" שלו. ועם רב ברוך-מרדכי, ראש ה„ישיבה" עצמו, יכולת לדון על-יד שולחן הסעודה המשותפת בשבת גם על מאמרו האקטואלי של מתתיהו אחר (כינויו הספרותי של פרופ' נתן בירנבוים, שהפך ליהודי חרד מאוד בסוף ימיו) מהעתון החרדי של „אגודת ישראל" בוורשה — „טאגבלאט", וגם על מאמרו השבועי של ד"ר יהושע טהון ב„היינט" הציוני, ולא יבולע לך, חס ושלום, על וויכוח כזה או על קריאת מאמרים כאלה, אם, כמובן, לא נכשלת בבחינה השבועית שביום החמישי, באחת מסוגיות התלמוד שבסדר „נזיקין", או באחת ה„תוספות" שבמסכת גיטין בעל-פה (אמנם כן, בעל-פה, כי זאת היתה שיטת הלימוד בקוריץ. לדעת בעל-פה לא רק את הגמרא, כי אם גם את השקלא וטריא של ה„תוספות"). ובצדו של משה ראטשוועד, רחב הכתפיים, החסיד המזוקן, לבוש הקאפוטה השחורה וכובע השוליים הרבני, יכולת למצוא בבית ה„ישיבה" גם את בירל ברנשטיין (לא ברל, בסגול, אלא ביריל, בחירק. כך היו הקורצאים מבטאים כל אות סגולה), בעל הנטיות ה„פועלי-ציון" שמאלניות. ושניהם יחד שוקלים וטרים ביסודיות בפני ראש ה„ישיבה", או בפני רבי בן-ציון שיף, המלומד התורני, הצנוע והיקר באדם — על נושא תלמודי חשוב או חילוני-מדיני אקטואלי.

ומשום-כך היה כה שונה מעמדה של ה„ישיבה" בעיר כמוסד-חינוך. והיה כה מיוחד במינו גם מעמדם של בני-ה„ישיבה" בחברה היהודית בקוריץ. עיני כל העיר היו מופנות לבית המתנוסס וחוסם את כל רחבו הקיצוני של רחוב „בית-הכנסת" (שקולנה), כאל מגדלור, בכל עת ובכל שעה. ואנשי הבית הזה, בני ה„ישיבה", אף הם לא הסתגרו בד' אמות של הלכה הנשנית בתוכו, אלא היו מעורים ומתהלכים בתוך כל החוגים והמעמדות שבעיר. ומסופקני, אם במקום כלשהו בעולם — חוץ אולי מאשר בישיבות סורא, נהרדעא ופומבדיתא — היו קיימים קשרי-אהבה נפשיים כה חזקים וכה עמוקים מצד אנשי ה„ישיבה" לבני המקום, ולהיפך — כשם שהיו קיימים בקוריץ.

שיטת הלימוד ב„ישיבה" היתה „ליטאית" מובהקת, יסודית ונוקבת. אולם, לא חסר בה גם היסוד המגמתי־תכליתי. ב„ישיבת" קוריץ לימדו מה שלא לימדו באף „ישיבה" בעולם: „יורה־דעה" וגם „חושן משפט" בצוותא, באורח מסודר וע"י אמירת שעור בשטחים אלה ע"י ראש־הישיבה. ענין זה של „הכשרה מאורגנת" לשימוש ברבנות היה בלתי מקובל בישיבות ליטא. „צריך ללמוד לשם לימוד ולא לשם רבנות" — היתה הסיסמה המקובלת ב„ישיבות" העולם. הכשרה לקראת קבלת „סמיכה", לא היתה אלא רשות הנתונה בידי היחיד שרצה בכך. לא כן בקוריץ. מנהיגי ה„ישיבה" בקוריץ חשו באחריות מיוחדת המוטלת עליהם בחינוכם. הם לא סמכו על הכשרה עצמית, אלא הנהיגוה כשיטה וכדרך מגמתית, כדי להוציא מתחת ידם לא רק למדנים לכשעצמם, אלא גם מנהיגים רוחניים ותורניים לבית ישראל כולו. בסיימו את חוק לימודיו בכתלי „ישיבת" קוריץ לא היה התלמיד נבוך בדרכי־החיים ומצפה לחסדי הורים או מחותנים עשירים, אלא, היה כמי שמסיים אוניברסיטה תורנית. הוא היה מצויד בכל התעודות המוסמכות הדרושות לשם מילוי תפקיד תורני ורוחני בעם, שלו הכשיר את עצמו בשנות לימודיו ב„ישיבה". כמובן, רשאי היה התלמיד לכתת את רגליו לשם קבלת „סמיכה" גם מרבנים מפורסמים שמחוץ ל„ישיבה", אבל את התעודה הראשונה כמוסמך רבני ובה המלים: „יורה — יורה, ידין — ידין", היה מקבל בתוך ה„ישיבה" גופא. וקוריץ עצמה לא הססה מלהושיב על כס הרבנות שלה — וכס הרבנות היה, כידוע, מכובד ונעלה ביותר מדורי־דורות — את אחד מבני ה„ישיבה", את הלמדן המופלג והמתמיד הידוע, רבי ניסל, אשר שמחה בו והתגאתה בו מאד־מאד.

יתר על־כן: כמעט כל המחנכים והמלמדים הראשיים שבתוך ה„ישיבה" היו בניה־חניכיה של „ישיבת" קוריץ. כולם גדולים בתורה וכולם מוסמכים ומופלגים בהוראה. וכשהחליטה הנהגת ה„ישיבה" גם „להתפשט" על העיר רבתי, רובנה הקרובה, ולהקים אף בה „ישיבה", בשנים האחרונות שלפני תבערת מלחמת־העולם האחרונה, לא נזקקה קוריץ לשום צורך בחיפוש אחר ר"מ (ריש מתיבתא) ומלמדים בנכר, אלא הפרישה את כל צוות המוסמכים הדרוש ל„ישיבה" הזאת מתוכה היא, בחינת, „מחנכיך ובוניך ממך יצאו"...

לא טעמו בני „ישיבת" קוריץ טעם של „אכילת ימים". במסעדה המשותפת של ה„ישיבה" הם ניזונו. אולם, אף כאן היה חידוש גדול ב„ישיבת" קוריץ לעומת הנהוג ב„ישיבות" אחרות. כאן, בקוריץ, סעדו ראשי ה„ישיבה" והמחנכים בצוותא עם החניכים. ובסעודות השבת ישב בראש השולחן לא אחר,

כי אם ראש־הישיבה בכבודו ובעצמו. כך הנהיג ה„עילוי מפולטבה״ וכך נשאר הנוהג לתמיד. סעודות אלו הפכו לחוויה גדולה ביותר לכל התלמידים, ביחוד, בשבתות ובימי מועד. במסיבות אלו נתקבצו תורה וגדולה לשולחן אחד. ולא אחת מצאת ליד שולחן המסובים גם רבים מנכבדי העיר, שהיו עוזבים את בתיהם ובאים לשולחן־מלכים זה.

תלאותיה של „ישיבת״ קוריץ היו תלאות כל בני־העיר. הקצבים סיפקו את הבשר, האופים את הלחם ומובילי המים — את המים. ומעולם לא קבלו הקצבים או האופים, או מובילי המים את התמורה ללא פיגור, בתשלום של, לפחות, תשעה חדשים, אם לא יותר. ואף זה בתשלומי פירורים ולא בסכומים ניכרים לעין. ורק פעם אחת קרה שהקצבים והאופים ומובילי המים „התארגנו״ ואימו בשביתת אספקה של מיצרכיהם. איימו — אך לא ביצעו את איומם. וזוכרני, כיצד „שיכנע״ ראש־הישיבה הנלבב ומלא ההומור התמידי, רב ברוך־מרדכי, את משפחת הקאפטאנים, מובילי המים המפורסמים בקוריץ, בל יצטרפו לשביתה: „מילא, הקצבים והאופים, אמר רב ברוך־מרדכי, כשהם שובתים, אותם יכול אני להבין. הם לא יספקו את המיצרכים ל„ישיבה״ — ישאר הבקר או הקמח במחסניהם; אבל, אתם, מובילי המים, מה לכם ולשביתה הזאת, האם ירווח לכם בכך שהמים, אשר לא ישתו בני ה„ישיבה״, ישארו בנחל״?... והנימוק שיכנע. המים סופקו ואתם גם הלחם והבשר.

אך לא לצרות ותלאות בלבד היו בני קוריץ שותפים נאמנים ל„ישיבה״. אף שמחותיה היו שמחת הכלל. תכונה מיוחדת הורגשה ב„ישיבה״ לפני שמחה כללית. ידעו בני ה„ישיבה״ היטב, שעיני הכול מופנות אליהם לעת כזאת, כי לא רק האבות והבנים שבקוריץ, אלא אף האימהות והבנות, היפהפיות של המקום, היו ממלאות את אולמות ה„ישיבה״ בשמחה כללית. הם באו לחזות ולהתענג, לראות ולהיראות, לשמוח ואף לשמח.

וכשפרצה השמחה במעונות ה„ישיבה״, כמעט שנפלו המחיצות בין „בני־תורה״ שב„ישיבה״ ובין „בני־הסחורה״ שבעיר. הכל השתלהב. הכל השתלב. הכל התחוגג והכל התעלה במעלות השמחה והקדושה. ולא יהא זה מוגזם אם אעשה פאראפראזה של המאמר התלמודי הידוע ואגיד: מי שלא ראה שמחת חנוכה, או פורים, או שמחת־תורה, ב„ישיבת״ קוריץ — לא ראה שמחה מימיו.

מיכאל גלם

בתי-הספר ה„פובשכניים״ (העממיים) בקוריץ

עם סיום מלחמת העולם הראשונה בחודש ספטמבר 1920 השיגה פולין את עצמאותה המחודשת.

בצעדים מהירים נגשה המדינה שקמה לתחיה לארגן את חייה הממלכתיים והתרבותיים.

בירחי־החופש של שנת הלימודים 1921 התחילו שלטונות התרבות והחינוך לייסד בתי־ספר יסודיים בקוריץ. נוסדו שלישה בתי־ספר „פובשכניים״: בית־ספר עממי בן 7 כיתות שהיה מיועד לתלמידים בני הדתות הקטולית והפרבוסלבית. הוא שוכן בצד המזרחי של העיר, במקום שהתקיים לפני המלחמה בית־ספר אוקראיני. בית־ספר זה צוין במספר 1. בצד המערבי של העיר, בביתה הפרטי של משפחת הנדרוקיטיס, נפתח בית־ספר עממי מספר 2, שהיה מיועד לנערות קטוליות ופרבוסלביות בלבד.

השלטונות דאגו גם לחינוך ילדי היהודים וייסדו במיוחד עבורם בית־ספר עממי, אם כי היא לא סגרה בפניהם את דלתות בתי־הספר האחרים.

בשנת 1930 חל שינוי בבית־הספר היהודי. השינוי היה גם טכני — הוא סומן בספרה 3 — וגם מהותי: היא חדל להיות יהודי אקסקלוסיבי והכניסו בו 50% ילדות וילדים פרבוסלביים שבאו מהעיר ומהשכונות הסמוכות לה. עד פרוץ מלחמת העולם השניה היה מספר התלמידים בבית־הספר היהודי קרוב לשש־מאות.

בשבת וביום ראשון בשבוע לא התקיימו לימודים. למורת־רוח העיריה שהפעילה לחץ על האינספקטור להנהיג בבית־הספר היהודי לימודים גם בשבת, כדוגמת בתי־הספר האחרים.

ראש־העיר הקורצאי הזמינני לביקור אצל האינספקטור שמושבו היה ברובנה. הלה היה אדם ליברלי, דמוקרט בלב ונפש, ולאחר ששמע את נאום ההסבר של ראש־העיר, השיב: אדוני הנכבד, ענין זה נתון לשיקולו והכרעתו הבלעדיים של מנהל בית־הספר, שיש לנו אמון מלא אליו. וכפי שיחליט — כן יהי. בזה תם הוויכוח ולא הועלה יותר על סדר־היום. הילדים היהודיים שבתו מתלמודם בשבת כל השנים עד פרוץ מלחמת העולם השניה.

החינוך בבתי־הספר לילדים הנוצריים

ברצוני להדגיש פרט חשוב: כששלטונות בתי־הספר ניגשו לארגן את הלימודים בקוריץ ובווהלין, הם לא פיטרו את המורים הרוסיים והאוקראיניים שהורו בזמן הרוסים. לכל אחד מהם נתנה ארכה להשלמת ידיעותיו בשפה הפולנית, היסטוריה פולנית, גיאוגדפיה ומבנה הממלכה הפולנית. מקץ שלוש שנים היה על כל מורה לגשת לבחינות. אולם משרד־החינוך לא הפעיל לחץ מיוחד, וענין הבחינות נדחה לחודש דצמבר שנת 1929.

השלטונות לא בדקו בציציות הפוליטיות של המורה. אולם היה מורה אוקראיני אחד שעין המשטרה היתה פקוחה עליו. מורה זה הורה, לצערי הגדול, בבית הספר מס׳ 3, הוא בית־הספר היהודי. שמו של חוליגן זה היה רוסטיקוס בזילי. הוא היה בחשאי סוכן נאצי וחלם על אוקראינה עצמאית תחת שלטונו של היטלר.

ואמנם, עם כניסת הגרמנים לקוריץ, היתה לו עדנה... הוא התיצב בראש מבצעי ההרג והטבח. הוא חתם על כל ה„אקציות״.

תלמידתי חיקה שניידר סיפרה לי פרט אחד, המלמד על אופיו השטני, האפל, של מרצח זה. כשברור היה שניתן הצו להרוג ולאבד את יהודי קוריץ, באה חיקה לדוסטיקוס בזילי והתחננה לפניו: רוצים להרגני, הדי הייתי פעם תלמידתך, האם לא תצילני? אך הלסטים הקשה לבו ושאל: ומי את בכלל?...

סופו היה מר. בשנת 1944, עם שחרור קוריץ, נתפס ע״י הנ.ק.וו.ד. שמחתה את זכרו ואת זכר משפחתו מן הארץ.

תכנית הלימודים בשני בתי־הספר לילדים הנוצריים היתה אחידה והגשמתה היתה מותנית מגישת המנהל והמורים. הלימודים התנהלו בצורה שבלונית, הייתי אומר מיכנית. לא הורגשה בבתי־ספר אלה שמחת־החיים והיצירה. המורים לא דאגו להנעים על התלמידים את הלימודים.

תמונה אחת מטכס סיום שנת הלימודים תסביר את כוונתי: האולם עובד על גדותיו. הטמפרטורה מגיעה כדי 40 מעלות. כמו תחת לחיצת כפתור מופיעים התלמידים בתור ומדקלמים שירים במבטא משובש. וכל זה נעשה בצורה מונוטונית ומשעממת.

בסיום הקריא המנהל את שמות התלמידים שעלו מכיתה לכיתה וכן את שמות גומרי בית־ספר. באוירה אפורה ומדכאה שרו את ההימנון הפולני והקהל התפזר.

כיתת־גמר של בית־ספר „פובשכנה" בשנת 1930

שורה ראשונה. **מימין לשמאל: 1) המורה ישעיהו סולומיניק. 2) משה ברנדיס. 3) המורה יגילובה (פולניה). 4) המנהל מיכאל גלס. 5) המורה לאה מרגליות. 6) המורה פרנקל. 7) המורה אינרנובה (גרמניה). 8) שמואל גורנשטיין. 9) מרדכי שניידרמן.**

שורה שניה: **1) המורה שוצמן. 2) נח דגוני (גכט). 3) דוד פרלמן. 4) קיזמן. 5) מאיר פרנקל. 6) יצחק שניידר. 7) מסיה ברנדיס.**

שורה שלישית: **1) בתיה כץ. 2) חומה הרשנהורן. 3) בבה גולדברג. 4) מינה מבליר. 5) חיה צ׳צקי. 6) חיה רימרמן. 7) פיגובט. 8) ליובה פירקיס. 9) אסתר פישמן. 10) שרה פולישוק. 11) ליובה רייף.**

החינוך ותכנית הלימודים בבית־הספר מס' 3

כמנהל ראשון בבית־ספר זה כיהן מר מאַדיי אַנטוני, אדם בעל השקפות דמוקרטיות, רחוק משוביניזם כלשהו.

המנהל התיחס לילדים היהודיים ברוך ועדינות. הוא ידע היטב שאלה הם ילדים, שהוריהם סבלו מפרעות ונגישות, ולכן אין לגשת אליהם בקפידה. מוצא המורים היה שונה. הורו בו שני מורים יהודיים — וֶלֶר ושיסלובנה שהורו לימודי היהדות והשפה העברית. שאר המורים היו פולנים ואוקראינים.

השפה העברית הוכרה כשפה רשמית בבית־הספר והוקדשו ללימודה 4 שעות בשבוע. דין השפה הגרמנית היה כדין העברית.

בית־הספר שוכן בבנין שכור, שבתקופת הצארים היה בו בית־ספר ריאלי. היה זה בית, שפעם היה רכושה הפרטי של נסיכה קורצאית בשם בוינסקה.

לבית־הספר הוקצתה הקומה הראשונה בלבד, ומאחר והמקום היה צר התנהלו הלימודים בשתי משמרות — לפני ואחרי־הצהרים. כפי שכבר הדגשתי היו התלמידים בטלים מלימוד בשבתות והחגים היהודיים.

התחלתי לעבוד בבית־ספר מס' 3 בשנת 1922. מלבוב הרחוקה באתי לקוריץ כקצין פולני ועם שחרורי מהצבא פניתי להוראה. הוריתי בכיתות הגבוהות חשבון, גיאומטריה, פיסיקה, טבע, היגיינה, התעמלות ומלאכת־יד.

בשנת 1927 נתמניתי כמנהל ובכהונה זו התמדתי עד פרוץ מלחמת העולם השניה.

עם כניסת הסובייטים לקוריץ חל שידוד מערכות במבנה הארגוני ובקלסתר הרוחני של בית־ספר זה. הסובייטים הפכוהו לבית־ספר בן 10 כיתות. מספר התלמידים עלה ל־800 ומעלה, כי ריכזו בו גם ילדים מבתי־ספר אחרים. כתלי בית־הספר זכו לפנים חדשות, לחומר אנושי שהיה רחוק מלימודי חול ומתרבות חילונית. אני מתכוון לנערי ה„ישיבה" הגדולה, האוניברסיטה הדתית המהוללה, שה„רקטור" שלה היה ה„עילוי מפולטבה".

כידוע סגרו הסובייטים את ה„ישיבה", כשם שהם חסלו את החינוך העברי בכללו, ונערי ה„ישיבה" שהיו אמונים על הוויות דאביי ורבא ועל ליקוטי־תורות של גדולי האומה — הוכנסו לאוירה חילונית, שתהום היתה פעורה בינה לבין ההוי ששרר ב„ישיבה".

לא כאן המקום לגולל את פרשת יסורי־הנפש של נערים אלה, שחלה תפנית כה חדה באורח־חייהם. אולם, כורח המציאות והחיים עשו את שלהם:

החינוך הסובייטי העמיק שרשיו. ונערי ה„ישיבה" החלו לדקלם שירים סובייטיים על „שמש העמים" ועל הצבא האדום המהולל. והמפליא שבדבר: הם קיבלו את הלימודים בשבת וגם ביום־הכפורים כדבר המובן מאליו. כאילו הורגלו לכך מתחילת ברייתם.

הלימודים התנהלו בשתי משמרות — החל משעה 7 בבוקר עד שעה 8 בערב. הירו בו 22 מורים ומורות, שהתקבצו ובאו לקוריץ מפינות שונות בפולין.

הסובייטים השאירוני על משמרתי כמנהל בית־הספר ולא נגעו בי לרעה. אולם בחודש אפריל 1940 הופיעו בביתי שליחי הנ.ק.ו.ד. ואסרוני. באופן כזה נותקו קשרי מבית־אילפנא זה ולא ידועה לי השתלשלות הענינים אחר מאסרי.

החינוך בבית־הספר מספר 3

החינוך בבית־הספר היהודי היה מושתת על השלטון העצמי של קהילית הילדים. כאב־טיפוס שימש לנו בית־הספר על־שם ד"ר יאנוש קורצ'אק בורשה. למטרה זו עבדנו חוקה לשלטון עצמי, וכל כיתה התנהגה בהתאם לסטטוס הכללי. מובן מאליו, שהענינים התנהלו בהשגחת מדריך הכיתה.

עקרונות החוקה היו כדלקמן: כיתות א'—ג' לא היוו עדיין יחידת שלטון

כיתת־גמר של בית־ספר „פובשכנה" בשנת 1935

עצמאית, אלא הן היו, בחינת, הכנה לשלטון זה. הן בחרו בועד משותף, שהיה אחראי לנקיון וסדר שבכיתה. הועד עסק גם בהגשת עזרה לתלמידים מפגרים.

החל מכיתות ד׳—ז׳ היוותה כל כיתה יחידת שלטון עצמאית. כל כיתה בחרה בשלטון משלה, שהיה מורכב מ־7 תלמידים. בראשו עמד ה„סולטיס״. פעמיים בשנה — בסיום שנת הלימודים ובהתחלת שנת הלימודים החדשה — נתקיימו הבחירות. הן היו חשאיות באמצעות קלפי.

עם סיום הבחירות המחלקתיות נתקיימו הבחירות לשלטון המרכזי. שלטון זה נבחר באספת ההנהלות של הכיתות, ואף הוא היה מורכב משבעה נבחרים. בראשו עמד הוויט (Wójt) סגנו, מזכיר, גזבר ושלושה צירים „ללא תיקים״. כולם היו נבחרי צבור־התלמידים, ולא ויריליסטים.

השלטון המרכזי היה אחראי לבנין בית־הספר, לנקוי החדרים, לסדר, להתנהגות התלמידים בכיתות בשעת השעור ובהפסקות, לחלוקת ארוחות־הבוקר ולכספי קופת ועד־ההורים. יצוין, שההנהלה המרכזית חלשה על סך של 2.000 זלוטי בשנה. החשבונות היו תמיד בסדר ולא חסרה אף פרוטה אחת.

עלי להדגיש בסיפוק, שאחד ה„וויטים״ ששימש כדוגמא היתה תלמידתי לשעבר הגברת סוניה ווינר, המתגוררת כיום ברמת־גן.

כשהתחלתי לעבוד בבית־הספר כמנהל, ארגנתי תזמורת מנדולינות בהדרכת המורה שוצמן. בתזמורת השתתפו 40 תלמידים החל מכיתה ד׳. היא היתה מופיעה תמיד בשיתוף עם מקהלת בית־הספר ותרמה רבות לפיתוח החינוך המוסיקלי של הנוער הקורצאי.

בית־הספר לא עסק בחינוך פוליטי. לכך דאגו ארגוני־הנוער וחוגים שונים, שקוריץ היתה משופעת בהם. כמעט כל ילד היה מאורגן בארגון נוער זה או אחר.

התלמידים הגו חיבה לבית־הספר, וגם לאחר שסימו את חוק לימודם בו — היו שומרים על הקשר אתו והיו נוכחים בשעת משחקים שונים, בחגיגות ובמסיבות גמר שנת־הלימודים.

זה היה דיוקן בית־הספר עד פרוץ מלחמת העולם השניה, שהשמידה והחריבה הכול.

זהו פרגמנט, קטע בלבד, מפרשת חיים יפה ומענינת, שאיש מאתנו לא חזה שכך, בצורה כזו, היא תגיע לסיומה.

יהיו־נא דברי אלה יד ונפש לחיים הצעירים והתוססים, שעלה עליהם הכורת ביד עריצים, חיות־אדם, חלאת המין האנושי.

אייזיק חימעניס

בית-ספר אידיש על־שם ב. בורובוב

בשנת 1918, עם ייסוד הסובייט של הפועלים והחילים, החליט ועד „פועלי־ציון" לייסד בית־ספר אידישאי על־שם בר בורוכוב. אמצעים לא היו בידינו, אך זימן לנו המקרה, מול המונסטיר עמד בית רעוע של ברונשטיק, ללא חלונות ודלתות, שהפרוץ בו היה מרובה על העומד.

היו לנו בנאים חברי המפלגה, בנימין וסרמן וחיים, אביו של הרשיל האפקעס, שעזרו לנו לשפץ ולשקם את החורבה. סתמנו את החלונות בקרשים, השגנו דלתות, והתחלנו לרשום את ילדי הפועלים העניים.

כמורה ראשונה שימשה בבל שורין, שהתפרנסה ממתן שעורים פרטיים, ואם כי היא חיתה חיי דוחק — התנדבה ללמד בני עניים אלה חינם אין כסף. עזרה חשובה קבלנו מ„חוג החובבים", שהציג הצגה מיוחדת לטובת בית־הספר, שהכניסה כמה מאות רובל.

באותה שנה, בערך, חזר מרוסיה נפתלי כץ. הוא ניגש במרץ רב לרכז את האמצעים הדרושים להבטחת קיום בית־הספר. שכרנו דירה בבית אהרן־בר פוליבה הכורך ב„יאטקע גאַס". תפסנו את כל הקומה השניה, שהכילה 5 חדרים, ופתחנו 4 כיתות.

הצלחנו לרכז סגל־מורים מובחר: מרדכי פינקלשטיין, איזי קמינר, שני האחים טובבין ובבל שורין. ניומה שטילרמן, אף הוא הצטרף לחבר־המורים.

על־יד בית־הספר קימנו מסעדה, בה היו סועדים התלמידים. בתקופה ההיא היה זה כמעט בית־החינוך העיקרי בעיר, ולא יכולנו לקלוט את מספר הילדים הגדול, שהתדפק על דלתותינו.

לצערנו, התקיים בית־הספר שנתיים בלבד. בשנת 1920 נכנסו הפולנים לקוריץ. המשטר החדש סירב להכיר בבית־ספר זה, והוא נאלץ לסגור את דלתותיו.

השופט פנחס אבישר (שורצמן)

ספרית „תרבות" בקוריץ

הספריה היתה המרכז הרוחני של העיר. בה וסביב לה נתרכזו יקירי־העיר, ממיטב המשכילים, אנשי ההגות והמחשבה שבקוריץ.

בהיותי נער בן 15 כבר היתה קימת. אם זכרוני נאמן לי, נוסדה הספריה בשנת 1905. היא שוכנה בבנין בן קומותיים, בקומת הקרקע. הקומה השניה היתה תפוסה ע"י ה„תלמוד־תורה".

הספריה היתה רשומה על־שם הרב הרשנהורן, בעל תואר־כבוד „פוצ'וטני גראַז'דאַנין" (אזרח־כבוד) שהוענק לו מטעם הממשלה הרוסית. הוא נחשב לאזרח לויאלי ה„מתפלל לשלומה של מלכות" ובתור שכזה קיבל רשות לייסד ספריה בעיר, שבין מיסדיה היה שמואל פינקלשטיין.

בספריה היו אלפי כרכים, ברוסית, עברית ואידיש. כשנהייתי פעיל בה, השתדלתי, בעזרת האחים זעצער, להגדיל את החלק העברי. חתמנו על „השלוח", „המליץ" ו„הצפירה". כמו־כן קבלנו בקביעות את הירחון הרוסי „ניבה".

הספריה היתה מקום־מיפגש לאינטליגנציה הצעירה בקוריץ. היה זה המקום היחידי שהותרה בו פעולה ליגלית. צעירות וצעירים היו מתכנסים ומתוכחים על זרמים בספרות, בעתונאות ומדיניות. שם היו גם מתקיימים וכוחים סוערים על עברית ואידיש.

את הספריה נצלנו לפעולות ציוניות חשובות. כאן סדרנו אספות של אגודת הציונים, מסיבות חנוכה ופורים. כמו־כן נהלנו בה פעולות הסברה וחינוך. בשנת 1912 נוסד בקיוב ארגון בשם „הסתדרות לשפה ולתרבות העברית" שבראשה עמד הלל זלטופולסקי ז"ל (אביה של שושנה פרסיץ). נושא כליו היה מורה עברי מקיוב בשם משה'לה רוזנבלט. שליח זה הרצה בספריה על הציונות מבחינה דתית.

כשנוסדה בקוריץ „אגודת דורשי שפת עבר" שבראשה עמד המשורר מאיר טשודנר, התרכזה היא סביב הספריה. והוא הדין, כשביקר אנסקי בקוריץ בשנת 1913, לשם איסוף חומר פולקלורי, בילה בספריה שעות מרובות כדי לרכז את החומר הדרוש לו. ממני הקליט לתוך פונוגרף מנגינה של החזן חיים יונה'ס שהתפלל ב„קלויז" של חסידי מאקארוב. המנגינה מתארת את נענועי הלולב בסוכות.

יוסף זצ׳ר

הספריה היתה משתלה חשובה, בה צמחו כוחות ניכרים, כגון: מאיר טשודנר, מרדכי זילברמן ויוסף זעצער. האחים זעצער שמשו כספרנים במשך זמן ממושך ואחר־כך שימש בתפקיד זה אשר בלובשטיין.

משה סמוליר

ספרית „תרבות" והאיש אשר בלובשטיין

ערכו של מפעל אינו נמדד לפי היקפו וגדלו בלבד, אלא, ובעיקר, לפי תוכנו ותפקידו. ואם הדברים האלה אמורים לגבי אלפי ענינים ומקרים, הרי לגבי ספריה זהו קנה־המידה האחד והיחידי, ובפרט שהמדובר הוא בספריות שבעירות קטנות בגולה.

ספרית „תרבות" בקוריץ ותפקידה בחינוך הדור הצעיר ראויה להערכה מיוחדת, ומסופקני אם יעלה בידי לתת תיאור מספיק והערכה נכונה של מפעל־תרבות צנוע זה, ובעיקר, על השפעתה בתקופה שבין מלחמת העולם הראשונה לשנייה. כל ביטוי, ויהא הקולע ביותר, מחויר מול המגדליר שהזדקר בשמי עירנו ששמו ספרית „תרבות".

לא היתה זו ספריה ככל הספריות, אלא מעין יחיד, שממנו שתה הנוער הקורצאי לרוויה במשך שנים רבות. על ברכיה התחנך ובעזרתה העשיר את ידיעותיו. היא קרעה לפניו חלון לעולם הרחב והגדול — הספרות העולמית. מיטב יצירותיה ויוצריה האירו מעל מדפי הספריה הזאת את דרכו של הנוער,

העשירוהו בידע, תורה וחכמה. הוכוחים הערים על סופרים וספרות, בהם התברך הנוער הקורצאי, מקורם בד' אמותיה של הספריה. „שוהל־גאס", מקום משכנה של הספריה, שימש מרכז של מיפגש הנוער. לפנות ערב, בשעות שהספריה היתה פתוחה, ראית עשרות בני־נוער הולכים עם הספרים בידיים, קורנים מאושר, כאילו, השכינה שורה עליהם, והנושא הכללי שבפיותיהם הוא תוכן הספר. לא אחרוג ממידת האמת אם אומר, שספריה זו שמשה, מעין, אוניברסיטה מיוחדת במינה, שבעזרתה התקדם הנוער הקורצאי, למד הלכות־חיים, ראה עולם ומלואו ועלה בסולם התרבות הלאומית והכללית. על־כך, בעיקר, הוקיר הנוער את הספריה, התגאה בה, טיפל בה וטפח אותה בעדינות והערצה.

מפעל חשוב זה לא צמח בין־לילה. צמיחתו המתמדת היתה פרי המאמץ הקולקטיבי של כל הנוער הקורצאי, שתרם למענה ממיטב יכולתו. אולם, אין לראות את הספריה, תפקידיה ופעולותיה, ראייה נכונה, מבלי להכיר את האיש שעמד בראשה, שעיקר תפקידו היה ברכוז אמצעי ומאמצי הציבור למען גידולה, התפתחותה והתעשרותה של הספריה הזאת — והוא הספרן אשר בלובשטין. אדם זה ראה בה, ממש, מפעל חייו. כשנכנסת לספריה, היתה לך הרגשה, שהאיש העומד כפוף ע"י השולחן ומעיין בקטלוג התמזג כולו עם מדפי הספרים האלה ומהווה חלק בלתי נפרד מהם. רק ברכת השלום המיוחדת שלו הפרה את ההרמוניה הזאת והעמידה אותך על טיב האיש הזה, השקוע באלפי הספרים, שמהם לא נפרד, עד שנשמתו העדינה והאצילה עלתה השמימה בענן־האש שהעלתה הספריה היפה בשריפה האיומה שהציתו קלגסי היטלר באירופה.

אשר בלובשטיין

אשר בלובשטין ידע את אשר אימץ אל לבו. הוא הבין שעם התפתחותה וגידולה של הספריה הולך וגדל מכשיר עצום לחינוך הדור הצעיר לקראת יעודו בחיים.

בלובשטין היה משכיל ברוח הדור הקודם. תורה ודרך־ארץ עלו בו בקנה אחד. בקיאותו במקורות היהדות העשירים והענפים ודבקותו במסורת היהודית לא בלמו את רצונו העז לצאת למרחב ולצלול בעמקי הים הגדול של תרבות אירופה. כרוב משכילי דורו היה אכסטרן. הוא רכש את השכלתו בכוחות עצמו, בעשותו את הלילות כימים למען הרבות דעת. וכשהתיצב בראש הספריה היה תלמודו עמו, מצויד בידע מספיק, בהשקפת עולם ובדעה ברורה על תפקידו כמחנך הדור הצעיר.

כי בלובשטיין היה מגמתי מאוד. הוא לא דגל בחינוך לשם חינוך, אלא לשם מטרה מוגדרת. בלובשטיין ידע להתאים את הספר לגילו ולרמת ידיעותיו של הקורא. הסווג לסוגים ושלבים של קהל קוראיו לא היה מיכני, כי הוא ראה בקורא הצעיר את האדם־היהודי של המחר, ובקורא המבוגר — את מדריך הנוער והקהילה.

לציון מיוחד ראוי שרותו למען השפה והספרות העברית. בעיני רבים היה הוא הראשון שצלילי השפה העברית הושמעו מפיו. אתו דברו ללא פחד ובושה, כי ידעו ששגיאה תתוקן בחברות הוגנת ובתוספת מחמאה על־חשבון ה„אשראי". הגישה אליו היתה, בדרך כלל, חברית מאוד, וכמעט מכל צבור הקוראים. כולם העריכו בו, קודם כל, את הזכרון הפנומנלי. הוא זכר, כמעט, כל שמות הספרים שנמצאו בספריה ומספריהם. ברבים מהם עיין ותכנם היה שמור בתאי זכרונו המופלא. וכשהקורא נזקק לחומר כדי להכין הרצאה במפלגה או בתנועת־הנוער, והוא הדין אחד המורים או התלמידים, שחפשו חומר לעיון יסודי בנושא מסוים — היה בלובשטיין מעיף מבט בארבע פינות החדר, עוצם לרגע את עיניו, מטפס ומגשש במדפים ומוציא ספר לצורך זה. „קח, היה אומר, ותבוא על סיפוקך".

כמחנך טוב ידע גם לנזוף במפגרים. רבים מבני־הנוער ידעו מה שצפוי להם בבואם לספריה. אם מישהו לא החליף ספר זמן רב מדאי, לא נוקה מהערה חודרת ובכוונה ברורה. ידע היהודי הטוב הזה, כי הפקידו בידיו את האוצר היקר הזה כדי שישמור עליו כעל בבת־עינו, כי הוא קודש לשירות הציבור, ולכן השגיח עליו בשבע עינים.

בלובשטיין אהב את הקורא ואת הספר. יחסו לקורא קבע לא פעם יחסו של הקורא לספר הוא כאב את כאב הספר. לכך זוכה אדם שהעריץ את מפעלו והגיע להזדהות מוחלטת אתו. בלובשטיין עקב אחר הקורא והתלבטויותיו. בעדינות רבה לטף את פצעי הזמן של הקורא הצעיר, עזר לו בהתרת התסבוכת הנפשית. גדולתו בכך היתה שהצליח ליצור את החוט המשולש: הוא, הקורא והספריה. במשולש הזה היווה הוא את הבסיס. בלובשטיין ידע היכן טמון סוד ההצלחה: לשרת את הדור. והוא היה אמן בשטח זה. הוא ניצל כל קורטוב של רצון טוב וכל ניצוץ של יכולת והשפעה, כדי להכשיר בעזרת הספריה הזאת דור יהודי־חלוצי נאמן לעמו וליעודו. בזה הנציח את עצמו ואת מפעלו לדורי־דורות.

אריה זבודניק

הספריה על־שם ב. בורוכוב

מפלגת „פועלי־ציון צ. ס." בקוריץ שהיתה דבקה בעקרון שקבע אחד מאבות הסוציאליזם, ש„דעת היא כוח" — השתדלה להפיץ השכלה בין הפועלים היהודים והנוער העובד. אחד האמצעים לכך היה ייסודה של הספריה על־שם ב. בורוכוב בשנת 1928.

הספריה נוסדה באולם המפלגה ומייסדיה היו: אשר שיחר, שלמה שיחר, חיים צוקר, יום־טוב שניידר, אברהם גילגון ואריה (לייבל) זבודניק.

בארגון הספריה נעזרנו רבות ע"י ניומה שטילרמן ומיכל ליטבק, שידיעותיהם המקצועיות תרמו תרומה חשובה להצלחת המוסד.

לפי הדרכתם התחלנו ברכישת הקלסיקאים — מנדלי, פרץ ושלום־עליכם, וכן רכשנו כל ספר חדש שהופיע באידיש. במשך זמן קצר גדלה הספריה והתרחבה עד 500 כרך — כולם בשפת אידיש. קהל הקוראים הקבועים הקיף 160 איש. חברי „החלוץ" ו„החלוץ־הצעיר" שהיו מקיימים את אספותיהם באולם של „פועלי־ציון" — השתמשו אף הם בספריה זו.

הספרן הראשון היה אריה זבודניק, ואחריו שמשו בתפקיד זה החברות קונופיאט ופרידה שמבן — כמובן, שלא על מנת לקבל פרס, כי העבודה נעשתה כולה בהתנדבות.

הספריה שימשה גם כבית־חינוך להמוני העמלים והנוער המתקדם. בלילות שבת היו מתקיימות בה אספות שדנו על נושאים ספרותיים ופוליטיים. ביחוד משכו קהל רב נשפי שאלות ותשובות, בהם נדונו בעיות שעמדו ברום עולמנו והעולם הסובב אותנו.

מדי שנה בשנה סדרנו אקדמיה לזכר ב. בורוכוב, שבצד ערכה החנוכי, שימשה גם מקור חשוב לכיסוי הוצאות הספריה. באחת האקדמיות לזכר בורוכוב הרצה הרצאה מקיפה ומענינת ישראל גרינפלד, שלא היה ציוני ונטה לקומוניזם. האקדמיה סודרה באולם „סוקול" והשאירה רושם גדול על הנאספים. רעד עבר בין הנאספים כשגרינפלד ציטט את אמרתו הידועה של בורוכוב, כי הפועל היהודי בגולה משול לפרומותיאוס כבול שהנשר האיום אוכל את לבו, ורק בארץ־ישראל יפתח את אזיקיו. היה זה נאום ציוני מזהיר של אדם שלא היה ציוני. רושם גדול עשתה גם הרצאתו על בורוכוב של שמחה מילשטיין ממזיריץ'.

כדי להרחיב את מפעלי העזרה לספריה ארגנו את המקהלה העממית של „פועלי־ציון" ו„פרייהייט". מארגנה היה משה גילדנמן ז"ל. המקהלה הופיעה לפני הציבור וזכתה להצלחה ניכרת. כל הרצאה פומבית שהמפלגה סידרה היתה מלווה ע"י תכנית המקהלה.

הספריה הצליחה לרכז סביבה כמה ממשכילי העיר, שעזרו לה בחומר ורוח. אשת המורה סולומיאניק, אשה משכילה מאוד, היתה מבקרת בספריה ומרצה על נושאים ספרותיים ופוליטיים. הרצאותיה היו מתקיימות בליל־שבת או בשבת. היא לא היתה חברה במפלגת „פועלי־ציון", אך כאשה מתקדמת, בעלת השקפות ליברליות, גילתה הבנה ואהדה רבה לתנועה הסוציאליסטית.

בעיר נמצאו משכילים שנטו לתנועה הפולקיסטית ובשעתם ייסדו בקוריץ בית־ספר באידיש. ביניהם היו רופא השיניים איזיה קמינר, העורך־דין אשר טובבין ומרדכי פינקלשטיין. זיקתם לשפת אידיש היתה חזקה מאוד והם ראו בספריה אחד המבצרים של שפה זו. לכן בקרו תמיד באספות שסודרו מטעם הספריה והם גם תמכו בה במיטב כספם.

גם בַּבֶּל שורין, שהורתה בבית־הספר האידישאי וששחקה ב„חוג החובבים" ובקיץ שימשה כמורה ב„מושבות" שסודרו מטעם „טאז" — אף היא הגישה לנו עזרה חשובה.

יוסף וכברויט

חיי האמנות בקוריץ

יהודי־קוריץ הצטיינו באהבתם לשירה ונגינה, ואפשר לומר שכל יהודי שני היה „יודע נגן". בשבת היו נוהרים לבית־הכנסת הגדול לשמוע חזן, שהועמד לבחינה כדי לקבוע אם יתקבל ל„ימים הנוראים", או לא.

ר' יהושע השען המומחה לחזנות עומד באמצע בית־הכנסת „מעשה מבין" ומסביבו עוד „מבינים" והם מצפים בכליון־עינים כדי להוכח הכדאית היתה טרחתם.

ואוי לו לאותו חזן, שרב יהושע השען עשה תנועה כלאחר־יד ואמר: „מילא, שמעתי כבר טובים ממנו". חזן זה היה למחרת אורז את חפציו ושם לדרך פעמיו, כי בקוריץ גמר את ה„קאריירה" שלו.

זוכר אני שבקוריץ התפלל חזן בשם אליושקה, שהתנהגותו לא תאמה את מקצועו. הולכי רכיל היו מספרים עליו מעשיות שהשערות ממש סמרו, אולם מאחר והיה בעל קול ערב ופרקו נאה — נסלחו לו כל עוונותיו. מדי שבת בשבת נהרו יהודי העיר לשמוע אל תפילתו. ובאמת, ידע אליושקה לזעזע את המתפללים ולעורר בלבם נימה חבויה. ומעציב היה לראות, כיצד גברים נוקשים מתמוגגים מנחת ובוכים מתוך התרגשות.

זמן ממושך התפללו בקוריץ שני חזנים. שמותיהם היו לויצקי וחבקין. יהודי העיר נשאו אותם על כפיהם, כי היטיבו לשיר.

ומי אינו זוכר את ה„ימים הנוראים" בקוריץ, כשכל יהודי הלך לבית־כנסת שהתפלל בו חזן „יודע נגן". ר' נחום השוחט, למרות קולו הצרוד, משך קהל רב שנהר לשמוע תפילותיו.

בקוריץ היו מבדילים בין חזן ל„בעל תפילה". על חזן אמרו שהוא בקי בתוים, לא כן בעל־תפילה.

והיהודים שלנו נהרו לשמוע את רב ברוך הוברמן, בעל הקול הערב, והחזן הצעיר ויגמן שהתפלל ב„טריסקער קלויז". יהודי־קוריץ התגאו בחזנים שלהם, ומפה לאוזן היו מתלחשים שהבאס המפורסם סיביריאקוב מוצאו מקוריץ, ושאיזה כנר מפורסם שניגן כנור ראשון בתזמורת הצאר — אף הוא מקוריץ.

ואיזה יהודי קורצאי לא ידע לשיר, או, לפחות, לחוות דעה בעניני שירה? וכשהיית עובר על־יד בתי־המלאכה של הנפחים ושומע את שירתם הענוגה והעצובה על סבלם של העניים, על יתומה שאמה החורגת מתעללת

בה, על אהבה נכזבה; כשהאזנת לשירים בעלי תוכן סוציאלי אלה וידעת שלא לחינם מתפארים יהודי־קוריץ בבקיאותם ואהבתם את השירה והנגינה.

ומי אינו זוכר את ה„כלי־זמר" (קלעזמער) בקוריץ. הנה „רב יואל'יק כלי־זמר". הכנר הראשון בחבורה. וכשהיה קצת „בגילופין" היה אומר: „באַלד וועט זיך שוין אָנהויבן די יללה". ואז היה הוא משעין ראשו על הכנור, עוצם את עיניו ומתחיל לנגן דוֹבראַנוֹץ' (לילה טוב) והיית שומע כיצד אשה זו או אחרת פורצת בבכי, ומעיני הכלות זולגות דמעות. ומי אינו זוכר את הזקן „פייסי דער קלעזמער", שלא ידע לנגן לא על כנור ולא על באַס, ובכל זאת היה „כלי־זמר" ברמ"ח אבריו ושס"ה גידיו. הוא היה מנגן על צ'ילו (בקוריץ קראו לכלי הזה „באַס"), היה מלווה את הכינור לווי פרימיטיבי, אולם ראינו בו אמן הביצוע בכלי זה.

וכך הם הובילו לחופה עשרות ומאות זוגות. ואין לתאר את קוריץ בלי „כלי־זמר" אלה.

והיה עוד כנר אחד. זינדל קראו לו. הוא ניגן בחתונות לעתים רחוקות, כי היה מנגן ממש ולא „כלי־זמר". והיה גם אחד ינקל'ה בילנסקי שהצטיין בנגינה על כנור.

ויהודי קוריץ ידעו לספר על כנר מפורסם בשם פדהצור, שחלושי־לב חששו לשמוע נגינתו פן תצא נשמתם מתוך התרגשות יתירה. וכן ספרו על הזמר המפורסם שליאַפין שבא לתת קונצרטים בז'יטומיר. היהודים בקשוהו שיסור לבית־הכנסת של האופים לשמוע את החזן שלהם. נעתר שליאַפין לבקשתם, סר לבית־הכנסת, שמע את החזן והתפעל ממנו, אולם צווה על מלוויו לעשות כל מה שביכלתם כדי למנוע בעד החזן לשמוע את הקונצרט שלו, כי הוא עלול למות מחמת התרגשות. ויהושע דער זייגערמאַכער מסיים את המעשיה בזה הלשון: והנה באמצע האריה של פאוסט התעלף החזן „און מ'האָט אים קוים אָפּגעמינטערט". וכך ידעו יהודי קוריץ לרקום אגדות על זמרים ומנגנים.

ואין פלא שהדור הצעיר הלך בעקבותם, וקוריץ נתברכה בכמה מקהלות. נוסף על מקהלות בתי־הספר היתה מקהלה ע"י קן „השומר הצעיר" וע"י תנועת־הנוער „פרייהייט". בשטח זה התבלטו כמה דמויות מענינות. הנה המורה הישיש פירקס ז"ל, מורה לזמרה טפוסי, אוהב מוסיקה ומוכן לדרוס כל מי שמזייף את הנגינה. והנה המורה שטרן הצהבהב. איש אדיב ונוח לבריות היה, אך יחד עם זה תקיף בכל מה שנוגע למקצועו. הוא ידע ללכד סביבו צעירות וצעירים. והנה מישה גילדנמן ז"ל, החבר והרע, איש החיים התוססים, המוסיקאי

התזמורת בקוריץ בשנת 1933

עומדים מימין לשמאל: 1) יצחק חנין. 2) הלל רובין. 3) יצחק שניידר. 4) שוניה שפירא.
יושבים מימין לשמאל: 1) נחום וסרשטרום. 2) יוסף וכברויט. 3) שמואל קלייפלד.

בחסד, לכל מקום שבא הביא אתו משמחת־החיים. כמה כוחות נפש השקיע בעירנו קוריץ, וכמה אהב הוא את אנשיה ובעיקר את הדור הצעיר. ביתו ולבו היו פתוחים לכל נזקק. מרצו, זמנו וכשרונותיו היו קודש לכלל.

ותזמורת היתה בקוריץ שהיתה גאות העיר. גם בשטח זה התבלטו כמה דמויות מענינות. הנה מישה גלושיבר החולני והרזה, בעל האצבעות הקטנטנות. וכשהיה מנגן על כנורו היה משרה על המאזינים תוגה ושברון־לב, כי נוגים היו חייו והמות רחף בין מיתריו. וישה שפילברג האציל והעדין בעל הגינונים האריסטוקרטיים, אם כי עוני ודחקות היו מנת חלקו. אך דחקותו לא העיבה על כשרונו הפנומנלי. הוא ניגן על גיטרה ופסנתר להפליא. הצטערנו מאוד שכשרון כזה יורד לטמיון. הוא היה משכמו ומעלה מכולנו, אך בכל זאת היה איש־רעים, לבו לא גבה והתרועע עם כל אחד ללא הבדל מעמד וגיל.

ושמואל קלייפלד העירני והמפולפל, המנצח על התזמורת, שניחן בכשרון מיוחד להתחבב על כל מי שהכירו. הוא ידע להשליט סדר ומשמעת בתזמורת. כבדנוהו מאוד, כי הוא ידע להפיח רוח חיים בנו.

ויצחק חנין השקט והמדוכא למראית־עין, כי בלבו יקדה אש־קודש

למוסיקה ולכנורו. וכשראית אותו מנגן חשבת בלבך, מה מאושר צעיר זה כי ניתנה לו מתת־יה.

ושוניה שפירא היפה והחסון שכולנו אהבנוהו. הוא היה חביב עלינו בשובבותו המלבבת, בטוב לבו, בצחוקו התמים. הוא אהב את המוסיקה בכל חום לבו. הוא היה הצעיר שבחבורה וקראנו לו „דער מוז׳יניק" (בן הזקונים). היה מאושר שזכה להיות אחד מן החבורה, דבר שגרם לו סיפוק והנאה.

וארליך, שלפי מושגי קוריץ היה כנר מושלם, נחשב לבקי בתוים והוא היה האינטליגנט של התזמורת, ראש המדברים שבה. וכן היה אחד רובין, שלא הכרתיו זמן רב, אולם במידה שידעתיו חבבתי אותו על השקט הנפשי ועל רצונו העז לחיות בעולם המוסיקה.

וזכור אזכור את להקת השחקנים החובבים, שאחד ממיסדיה היה יצחק ישיבה־בחור. אנשי קוריץ חבבו תיאטרון, ולכן בקרו בעיר להקות־תיאטרון שונות. במשך חדשים מרובים הופיעה להקה רוסית — להקת צ׳אֶרסקה־איבנה וכן בקרה להקה אוקראינית בעלת רמה אמנותית גבוהה שבין היתר הציגה את „הדבוק" לאנ־סקי. ומי אינו זוכר את להקות התיאטרון באידיש, זו של פישלביץ־מנדלביץ וזו של פישמן. וההצגות שלהן — „חינקע פינקע", „צוויי קוני לעמל", „גאָט, מענש און טייוול", „מירה׳לה אפרת", „שולמית" וכו׳. יהודי קוריץ היו חוסכים אוכל מפיהם כדי לחזות בהצגת תיאטרון. להקת החובבים היתה גאות העיר.

דמויות אמנים אלו עולות ומרחפות לנגד עיני. לא אראה אותן לעד ואני כה אהבתין. לא נשמע יותר את קולן, לא נאזין יותר לנגינתן ולצחוקן. לנצח, לנצח דממו. אך פעם, בעבר הקרוב מאוד, הם היו אנשים חיים, ותססו בהם כוחות נעורים. ועתה עברו מן העולם, נעורים נקצרו בעצם רעבונם לחיים. מאום לא נשאר מהעולם הזה...

שמחה באראז

דער קאַרעצער יידיש־דראַמאַטישער ליב־האָבער קרייז

דער קאַרעצער יידיש־דראַמאַטישער קרייז איז באַרימט געווען אין דער גאַנצער געגנט מיט זיינע קינסטלער, וואָס האָבן אויסגעפירט מיט גרויס טאַלאַנט און דערפאָלג ערנסטע פיעסן — דראַמען, מעלאָדראַמעס און אָפּע־רעטעס, מיט דער שטענדיקער באַגלייטונג פונם אָרקעסטער און כאָר.

דער ליב־האָבער קרייז איז געגרינדעט געוואָרן אין יאָר 1917. דער גרינדער, אַדמיניסטראַטאָר און רעזשיסער איז געווען לייבקע גערשטיין, וועלכער איז דערנאָך פאַראורטיילט געוואָרן צום טויט אין סאָוויעט־רוסלאַנד, אַלס פאַרדעכטיקטער אין שפּיאָנאַזש לטובת פּוילן.

גערשטיין האָט פון קינדהייט אָן געהאַט אַ שטאַרקע נייגונג צו טעאַטער און איז געווען אַ שטענדיקער באַזוכער פון די פאָרשטעלונגען וואָס האָבן פאַרגעשטעלט פאַרשידענע טעאַטער־טרופּן, וואָס האָבן באַזוכט קאָרעץ.

מיט גרויס קוראַזש האָט אָנגעפאַנגען גערשטיין צו גרופּירן אַרום זיך מיידלעך און יינגלעך, אין וועלכע ער האָט אָנטפּלעקט אַ פּינק פון אַ שוי־שפּילער. דער ערשטער וואָס איז צו אים צוגעטראָטן איז געווען יצחק ישיבה־בחור, וואָס האָט געלערנט אין דער „תרבות" שוהל און האָט זעהר שיין געשפּילט גיטאַרע. דער צווייטער איז געווען דער באַרימטער קאָרעצער דיכטער מאיר טשודנער.

אויסער די אויבן דערמאָנטע, איז דער ליב־האָבער קרייז אין יענער צייט באַשטאַנען פון פאָלגענדע חברים: משה גילדענמאַן, אייזיק חימעניס, ליזאַ ציטרין, משה שורין, משה שניידער, ד"ר שלוגלייט, חיים־יצחק וויינשעל, אברהם וויינשעל, מיכעלסאָן, ד"ר יעקב וואלאך, זלאָטע וואָלאָך, ראָזאַ שפּרעכער, נעכע באַראַז, זיידל שדה־לבן, חיה גושער, באַביל שורין, יצחק קאַמינער, מאָטיק פינקעלשטיין, ראָזאַ פינקעלשטיין, ליזאַ שניידער, יענטע אָבערשטערן, שמואל קלייפעלד און סוקעניק. אַלס סופלערן פונם קרייז האָבן געדינט חיים מלמד און מאיר גילמאַן.

אונטער גערשטיינס לייטונג ווערט במשך פון זעקס יאָר (ביז 1923) סטאָביל אויסגעפירט פיעסן, אין יידיש ווי אויך אין רוסיש. אויף יידיש האָבן מיר געשפּילט „שיילאָק", „מירעלע אפרת", „דאָס פינטעלע ייד", „די שחיטה", „צוויי קונילעמל", „גאָט, מענש און טייוול", „גאָט פון נקמה", „דאָס גרויסע

כאָרביים יידיש־דראַמאַטישן ליבהאבער־קרייז אין קאָרעץ

ס׳שטייען אין דער ערשטער שורה (פון רעכטס צו לינקס): 1) ראובן קיפער. 2) משה גיטעלמאן. 3) הערשיל פאליווע. 4) וואווא מולער. 5) מענדיל ברטמאן. 6) שמואל פירקעס. 7) דב וויגמאן. 8) בעני באַלאַבאַן.

ס׳שטייען אין דער צווייטער שורה (פון רעכטס צו לינקס): 1) חיניע חיימעניס (חריף). 2) גיסיע לבוניץ. 3) חוה פירקעס. 4) שמחה באַראַז. 5) מענדיל ראַבינאָוויטש. 6) לייזער גערשטיין. 7) רחל קורלאַנטשיק. 8) משה (זיידיל) וואכברויט. 9) נעסיא ראכמאן.

ס׳זיצן אין דער דריטער שורה (פון רעכטס צו לינקס): 1) חאנציע כאץ. 2) חיה קובילער. 3) גיסיע גערשטיין. 4) בריינדיל וויגמאַן. 5) פערל געליער. 6) ראזא ראכמאן. 7) ברכה אסתרמאן.

ס׳זיצן אין דער פערטער שורה (פון רעכטס צו לינקס): 1) יהושע שוחט. לאה דאף. 3) מאליא וויגמאן. 4) ברכה אדלער. 5) קורלאנטשיק.

געווינס״. אין רוסישן האָבן מיר געשפּילט די דראַמאַטישע שאַפונגען פון טשעכאָוו, גאָגאָל און אַנדערע רוסישע שרייבער.

צום אָנפאַנג האָבן מיר געשפּילט אין דער טעאַטער־זאַל פון דוד גערשפעלד אויף דער „דריטער מאַי״ גאַס. דערנאָך זענען מיר אַריבער אין הויז פון „סאָקאָל״, אַנטקעגן דעם מאָנאַסטיר, אין וועלכעס ס׳האָט זיך געפונען אַ זאַל פון 300 זיץ־פּלעצער.

נאָכן דערמאָרדען פון לייבקע גערשטיין, פאַנגט זיך אָן די צווייטע עפּאָכע פונם קרייז. די רעזשי גייט אַריבער צו יצחק ישיבה־בחור, וועלכער איז געווען זעער טאַלאַנטפול, אַלס שוישפּילער און אַלס רעזשיסער. אין יענער

צייט האָבן פילע פאַרלאָזט דעם קרייז, אָבער ס'זענען צוגעקומען פרישע, יונגע כוחות. פון די נייע חברים געדענק איך די פאָלגענדע: אייזיק שניידער, אליעזר גערשטיין, נחום וואַסערשטראָם, שמחה באַראַז, חיה באַראַז, נח גאַרבער, יצחק כץ, באַבציע הערשענהאָרן, לאה נייטערמאַן, דבורה נייטערמאַן, אברהם הוק, חנה אָבערשטערן, משה גיטעלמאַן, גיסיע גיטעלמאַן, צביה בוף, רחל'ע באַסיוק, ראובן קיפער, ראַבינאָוויטש, בערעזאָוו, חיניע חיימעניס, בריינדעלע וויגמאַן און אַלס סופליאָר דב באַלאַבאַן.

דער אָרקעסטער, אונטער דער לייטונג פון שמואל קלייפעלד, איז באַשטאַנען פון פאָלגענדע חברים: משה גילדענמאַן, לייבל און יעקב בראָדער, מעז'ריטשעסקי, ארליך, משה באַראַז, בוביס, יצחק פראָווילאָ, נחום וואַסער־שטראָם, גאַרבער, יוסף וואַכברויט, אליעזר שטילערמאַן, יצחק קאַמינער, יאַשאַ שפּילבערג, יצחק באַראַז, שלמה אָבערשטערן, יצחק חאַנין, איסר טשערפּאַק, הערשיל קאַרפּין, און אַלס שטענדיקע באַגלייטער פונם קרייז די כלי־זמר רב פסח און רב יואל.

מיר האָבן אַריינגעלייגט פיל מיה ביז מיר האָבן זוכה געווען אויספירן אַ פּיעסע. ביי יעדער אויספירונג האָט דער רעקוויזיט געמוזט זיין צוגעפּאַסט צו דער געגעבענער פּיעסע. מיר האָבן ס'רוב געשפילט היסטאָרישע פּיעסן ווי „די שפּאַנישע אינקוויזיציע", „די כשופמאַכערין פון קאַסטיליען", „בר־כוכבא", „אוריאל דאקאסטא", „חורבן ירושלים" און דעסגלייכן. ביים אויספירן „חורבן ירושלים" איז געזאַמלט געוואָרן אין שטאָט דריי הונדערט טערקישע טיכלעך פאַר דער דעקאָראַציע פון דער ביהנע.

מיר האָבן זיך געגרייט צו אַ פאָרשטעלונג פונקט ווי מ'גרייט זיך צו אַ נגידישער חתונה אין שטעטל. עפּעס אַ קלייניקייט! היינט איז אַ פאָרשטעלונג אין קאָרעץ! יעדער איינער איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ בעל־שמחה. ס'האָט זיך געשפּירט אַזאַ היימליכקייט, אַזאַ אינטימקייט, אַ וואַרימע באַציאונג צווישן זיך, אַ געמיינזאַמע פאַרבינדונג ווי אין אַ משפּחה. צופרידענע, פריילעך־צושטראַלטע פּנימער, חאָטש איינמאָל פאַרגעסן די דאגות־פּרנסה און די זאָרגן פון די טאָג־טעגלעכע צרות. אויף איין אָוונט זיך באַפרייען פונם שווערן יאָך און געניסן פון דער הייליקער קונסט. די זאַל איז פול געפּאַקט מיט מענשן. אַלע פלעצער באַזעצט. דער אָרקעסטער שפּילט פאַר דעם אָנפאַנג מיט גרויס געשמאַק פאַרשידענע ניגונים. די בינע איז אָפען. מ'פאַנגט אָן צו שפּילן. דער קאָמיקער דערציילט אַ געלונגענעם וויץ און מ'לאַכט גאַנץ געשמאַק. אָבער

באַלד בייט זיך די שטימונג. דער געלעכטער ווערט פאַרביטן אין אַ געוויין. דער עולם אין זאַל וויינט, מ׳ווישט די טרערן, מ׳כליפּעט און מ׳קרעכצט.

נאָך יעדער פאָרשטעלונג פלעגן פּאַרקומען טענץ. מ׳האָט געטאַנצט ביז טיף אין דער נאַכט אַריין. אין מערסטנטייל ביז פריהמאָרגן. אַזוי האָט מען זיך אונטערגעהאַלטן ווי אויף אַ ריכטיקער שמחה.

מיר האָבן אויך געשפּילט אין די אַרומיקע שטעטלעך — מעזיריטש, לודוויפּאָל און האָשטש. אונזער אָנקומען אין אַ שטעטל איז באַגעגנט געוואָרן מיט גרויס פרייד און דאַנקבאַרקייט. אין מעזיריטש האָבן מיר געשפּילט „חורבן ירושלים" און אין לודוויפּאָל — „דאָס גרויסע געווינס" פון שלום־עליכם.

נאָכדעם ווי יצחק ישיבה־בחור האָט זיך באַזעצט אין ראָוונע איז אַריבער די רעזשי פונם קרייז צו משה גילדענמאַן. די „גילדענמאַן עפּאָכע" איז געווען די אינטערעסאַנטסטע אינם לעבן פון ליבהאָבער־קרייז. גילדענמאַן איז געווען ניט נאָר אַ שוישפּילער נאָר אויך אַ קאָמפּאָזיטאָר און פּיעסן־שרייבער. ער האָט פאַראייביקט זיך און דעם קרייז מיט זיין פּיעסע פונם קאָרעצער לעבן: „דער קעניג פון די שנאָרערס". דעם „קעניג" האָט געשפּילט חיימעניס.

און דאָס איז דאָס ליד פון די שנאָרערס:

מיר זענען שנאָרערס [1]
אונז קען די גאַנצע וועלט,
אין די גרויסע היצן
אין דער שטאַרקסטער קעלט.
געהן מיר באָרוועס, נאַקעט
דאָס איז אונזער פאַך,
די פיס זענען אונזערע קאַרעטן
דער הימל איז אונזער דאַך.

אַז מיר קומען אין אַ שטעטל
און מאַכן ניט קיין געלט,
וואַרף איך אַוועק די טאָרבע
און לאַף מיר פון דער וועלט.
איך הויב אָן „פּוצען" אַלעם

1. אינהאַלט פונם ליד איז איבערגעגעבן געוואָרן דורך אייזיק חימעניס.

וואָס קומט נאָר אין די הענט,
און ביינאַכט מאַך איך פליטה
און זוכט אַ ווינט אין פעלד.

דער צווייטער קבצן ענטפערט:

אַז מיר קומען אין אַ שטעטל
און מאַכן ניט קיין געלט,
טוה איך אָן אַ קאַפּעלוש
און לאַף מיר פון דער וועלט.
איך טוה אָן אַ קאַפּאָטקע
ווי אַ זיידענער יונגערמאַן,
און הייס מיר רעדן כלות
און נעם דערוויל נדן...

די טראַדיציע פון שפּילן טעאַטער איז שוין אַריין צו אונז אין בלוט. צענדליקער יונגעלייט קומען אַריין אין קרייז און אין כאָר וואָס איז אָרגאַניזירט געוואָרן דורך דעם חבר ראַבינאָוויטש, מוזיק־לערער אין „תרבות״ שוהל, רחל'ע גאָלדבערגס מאַן.

די לעצטע פאָרשטעלונג האָבן מיר געשפּילט אין קאָרעץ אינטער דער לייטונג פון חבר ראַבינאָוויטש און געמיינזאַמער רעזשי פון אליעזר גערשטיין און איך. די פאָרשטעלונג איז געווען די „כשופמאַכערין״ פון גאָלדפאַדען. דאָס איז געווען די לעצטע יידישע אויספירונג אין קאָרעץ...

לויטן פאַרלאַנג פונם פובליקום האָבן מיר געשפּילט די פּיעסע דריי מאָל. דאָס דריטע מאָל האָבן מיר שוין געשפּילט די פּיעסע פאַר דער סאָוויעטישער מאַכט, אין ווינטער 1940. ס'איז דאַן פאָרגעקומען אַ קאָנקורס אין אונזער ראַיאָן צווישן רוסישע, אוקראַינישע און יידישע דראַמאַטישע קרייזן. מיר האָבן געוווּנען און באַקומען אַ אויסצייכנונג.

מיר האָבן אויך פאַרמאָגט אַ ביבליאָטעק פון דראַמאַטישער ליטעראַטור און אויך פיל בילדער פון אַלע פאָרשטעלונגען. צום גרויסן ווייטאָג, קומענדיק פונם פראָנט, האָב איך קיינעם פונם ליבהאָבער קרייז ניט געטראָפן, זיי זענען אַוועק מיט אַלע קאָרעצער אידען קיין קאָזאַק. און מיט זיי זענען אויך אַוועק אַלע בילדער, וואָס זענען געווען די נשמה פונם קרייז. מיר וועלן טרויערן נאָך זיי און זיי וועלן לעבן שטענדיק אין אונזער אנדענק.

דוד סולומיאַניק ז"ל

ביצד חגגה קוריץ את פתיחת המכללה בירושלים?*

החגיגה של פתיחת המכללה בירושלים עברה בעירנו לא על־פי התכנית שסומנה מראש. היה בדעתו של הועד המארגן לערוך בעיר תהלוכה חגיגית של תלמידי בתי־הספר והנוער העברי, עם דגלים לאומיים ותזמורת, כן גם לקשט את כל המרפסות שבעיר, להקים שערי־כבוד על־יד מוסדות־התרבות ולהכריז על סגירת החנויות במשך עת התהלוכה. אולם, משום שלא נתקבל רשיון לכך, מן ההכרח היה, לצמצם את החגיגה ולהסתפק בתכנית מינימום.

דוד סולומיאַניק

* המאמר לקוח מתוך חוברת שנתגלתה בעזבונו הספרותי של מר מאיר גילמן ז"ל.

בז׳ בניסן תרפ״ה, בשעה 10 בבוקר, יצאו התלמידים עם מוריהם מבית־הספר „תרבות״ והלכו בסך לבית־הכנסת הגדול. משום שבאותו יום התקיים חג היריד החדשי בעיר, נצטרפו לתהלוכה רק אלה ששעתם היתה פנויה, ובכל זאת התאסף לבית־הכנסת קהל גדול.

כאן המקום להעיר שתלמידי ה„תלמוד־תורה״ לא השתתפו בתהלוכה, מפני שמוריהם הרגישו את עצמם משום־מה נעלבים על־ידי הועד המארגן.

בבית־הכנסת נאם לפני התלמידים הרב מר הירשנהורן באידיש על ערך החג, אחריו דבר המורה מר שטרסבורג בשפה הפולנית ולאחרונה — מנהל בית־הספר „תרבות״ הד״ר ברלס — עברית. בין נואם לנואם שרה מקהלת בית־הספר שירים לאומיים ואת ההימנון הפולני.

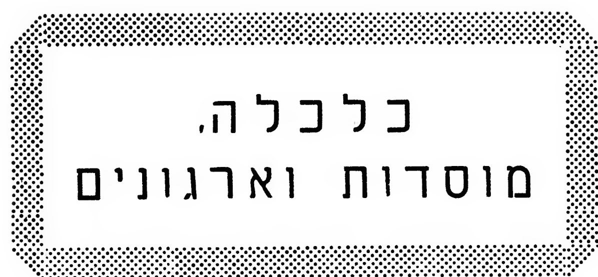
במשך כל היום עברו בעיר זוגות־זוגות ומכרו את הז׳יטונים של קק״ל. מספר מסויים של הז׳יטונים האמנותיים הספיקו למכור עוד בימים שלפני החג.

בערב נערכה אקדמיה חגיגית בבית־הכנסת הגדול. האולם המכיל כאלף איש היה מלא מפה אל פה. המורה ד. סולומיניק פתח את האספה בנאום עברי, בו הבליט ביחוד את ערך החג כנצחונה של התרבות העברית ומסר את רשות הדבור לרב מר לידסקי זצ״ל. הוא דיבר אידיש, באר את גודל ערכה של האוני־ברסיטה העברית והביע את משאלתו שהחכמה לא תצרור את האמונה.

אחריו דבר ראש ה„ישיבה״ המקומית מר שורין. הוא הזדהה עם דעת הנואם הקודם, אלא בסגנון אחר. המורה מר שטרסבורג דבר עברית מעניני־דיומא ומר שינקר והד״ר ברלס הדגישו בדבריהם את ערך המכללה כתוצאה של העבודה הלאומית, שהתנהלה בשנים האחרונות ע״י חלוצי העבודה והרוח. בין נואם לנואם שרה המקהלה, בהנהלת המורה לזמרה, מר ד. שטרן, שירים לאומיים, והתזמורת עזרה על־ידה.

בשירת „התקוה״ נסגרה האקדמיה, שעשתה רושם כביר על כל הנאספים.

כלכלה,
מוסדות וארגונים

אליק קלינגשטיין

הקהילה היהודית

הקהילה היהודית בקוריץ קמה לתחיה בשלהי מלחמת העולם הראשונה. עם פרוץ מהפכת אוקטובר ניתנה ליהודי רוסיה הרשות לכונן את השלטון העצמאי שלהם.

בהתאם לכתב־הרשאה זה התקיימו בקוריץ בחירות לועד־הקהילה ונבחרו הפרנסים הבאים: הרב נחמיה הרשנהורן, הרב לידסקי, אביגדור הדיין, ד״ר צייטלין, ד״ר יעקב הרשנהורן, אייזיק הורביץ, יצחק ווייטמן, לייבל אָכער, מאָטיק פינקלשטיין, איזי קמינר, אשר טויבין, זיידל פייפער, אייזיק חימעניס ומאיר איסר׳ס.

הקהילה התארגנה עוד בימי שלטון הפטליוראים. הללו הדפיסו שטרות־כסף גדולים, בני 50 רובל בלבד. המצב הזה שיתק את חיי־הכלכלה בעיר, כי לא היו בנמצא מעות קטנות.

כדי להתגבר על תקלה זו עשה ועד הקהילה מעשה מיוחד במינו. הוא הדפיס שטרות שונים של רובלים וגם קופיקות וחצאי קופיקות, בכתב עברי

שטרות־הכסף שהוצאו ע״י ועד־הקהילה בקוריץ

ורוסי. לרגל המחסור בניר בתקופת המלחמה הודפס הכסף על גבי ניירות שונים שהיו בנמצא. על השטרות חתמו הרב נחמיה הרשנהורן, ישעיהו סולו־מיאַניק וד״ר יעקב הרשנהורן. מהעבר השני הוחתמו השטרות בחותמת עברית בלבד של ועד הקהילה בקוריץ. הסוחרים היו באים לרב הרשנהורן, משלמים בשטר־כסף גדול ומקבלים פֶּרֶט בכסף שהוצא ע״י הקהילה. ואותו הדבר נישנה במקרה ורצו להחליף כסף הקהילה לכסף ממשלתי.

כסף הקהילה שימש גם כשטר חליפין בין היהודים והתושבים הנוצרים וכונה על ידיהם בשם „כסף־יהודי״.

בכך הוסר מכשול גדול שבלם את המסחר היהודי בעיר, שסבלה רבות בשנות המלחמה.

בשנת 1928 חקקה הממשלה הפולנית חוק ייסוד וכינון הקהילות היהודיות באזורי־הספר. החוק הזה העניק לועדי־הקהילות תוקף ומעמד ממלכתי. בהתאם לחוק הזה היוו קוריץ ומז׳יריטש הסמוכה לה קהילה אחת. מתוך 8 חברי ועד־הקהילה קיבלה מז׳יריטש שני נציגים.

בשנת 1928 התקיימו הבחירות הראשונות לועד הקהילה. מבין תושבי קוריץ נבחרו הפרנסים הבאים: ברוך טייטלמן (אגודת ישראל), אפרים גורלניק (איגוד הסוחרים), ד״ר שמואל פינקלשטיין (התאחדות), דב ברנשטיין (פועלי־ציון), דוד רוניס וזיידל פייפר (ארגון בעלי־מלאכה). מבין אנשי מז׳יריטש נבחרו פנחס אייזנשטיין ויעקב סמולה.

כיושב־ראש ועד־הקהילה נבחר ברוך טייטלמן מ„אגודת ישראל״ המזכיר היה ישראל ציפנסקי (ציוני כללי) וכגזבר כיהן מאיר רוזנבלט.

ע״י ועד־הקהילה נמצאה המועצה הדתית שבראשה עמד הרב משה־מרדכי לידסקי. שאר חבריה היו הרב אברהם זילברמן והרב משה רויטבליט. הם שימשו כפקידי הקהילה וקיבלו את שכרם מקופתה. תפקיד המועצה הדתית התרכז, בעיקר, בהשגחה על הכשרות ובפיקוח על בית־הקברות היהודי.

גם אנשי ה„חברה קדישא״ היו פקידי־הקהילה. כיושב־ראש שימש דוד רוניס.

בית־המרחץ היהודי עמד אף־הוא תחת השפעת ועד־הקהילה. הפקיד הממונה על בית־המרחץ היה שלמה הלפרין. הוא היה בעל־הבית של מוסד היגייני זה ועל פיו ישק הכול. יש לציין, שבית־המרחץ הצטיין בנקיונו ובסדריו הנאים. התשלום בעד הרחיצה היה נמוך מאוד והוא עמד להנאת הציבור, כמעט, חינם אין־כסף.

הקהילה קיבלה על עצמה גם את רישום הילודים, נשואים, גיטין ונפטרים.

בועד־הקהילה היו מתלוצצים שאחד מארבעת תפקידים אלה מיותר לחלוטין. לאמור: להיולד מוכרח אדם, הוא הדין לשאת ולהינשא והוא הדין למות. אבל גט אינו בגדר הכרח. ולכן, השתדלו תמיד רבני המועצה הדתית להטיל שלום בין בעל לאשתו.

כמו־כן ניהלה הקהילה לא רק את ספרי קוריץ בלבד, אלא גם של קהילות מז׳יריטש, ברזדיב, קראַסנוסטאַב וגורודניצה. הנהלת הפנקסים האלה נמצאה בידיו הנאמנות של המזכיר ישראל ציפנסקי.

הקהילה הטילה מסים על הצבור היהודי, שהיה להם תוקף של מסים ממשלתיים. היא גבתה מכס משחיטת בהמות גסות ודקות וכן מהכנסות בית־המטבחיים ובית־הקברות. אולם, היא לא רק לקחה מהצבור, אלא גם נתנה.

לועד־הקהילה היה בית־חרושת למצות משלו בהנהלתי. ערב פסח מכרו מצות לנצרכים בזיל־הזול ולעניים חילקו מצות חינם, אין־כסף. כל ההפסדים כוסו על־ידי ועד־הקהילה. מפעל „מעות חיטין" הקיף חלק הגון מיהודי קוריץ, ולולא התמיכה שקבלנו מאחינו שמעבר־לים, מי יודע אם יכולנו לעמוד במפעל סוציאלי זה.

המפעל החשוב ביותר של הקהילה היה מפעל „מעות עצים". בקיץ היינו קונים שפע של עצים ומיבשים אותם. פריידיל כץ נתנה לנו מחסן לאחסון העצים. בחורף, בעיצומו של הקור, היו באים למחסן עניי העיר והיו מקבלים עץ יבש להסקה. את העצים קיבלו, כמעט, בחינם, וההפסדים כוסו על־ידי ועד־הקהילה.

לפני „ימים נוראים" וערב חג הפסח קיימה הקהילה מצוות „מתן בסתר". במו־ידי חלקתי את הכסף ויכול אני להעיד שרבים נהנו מכך.

בשנות השלושים ביצע ועד־הקהילה מיבצע חשוב מאוד שהוא ראוי להיצרר בגוילי־הספר לזכרון עד: בקוריץ ובסביבתה התנהלו קרבות עזים במלחמת העולם הראשונה בין הצבא הפולני והרוסי. בשדות־הקטל שבקוריץ נקברו ארעית הרבה גוויות של חיילים פולנים.

בשנת 1930 החליטו שלטונות־העיר להוציא את גוויות האלמונים מבתי־הקברות הארעיים ולהביאן לקבורה בבית־קברות צבאי. בזמן פתיחת הקברים נתגלתה גווית חייל יהודי. וכיצד זיהו אותה? הרי הבשר מזמן נשר ואף העצמות יבשו. — מצאו בקברו סידור קטן רקוב ושרידים מרצועות של תפילין.

מושל העיר פנה לועד־הקהילה וביקש שהוא יטפל בקבורת החייל היהודי האלמוני. הרב לידסקי, ברוך טייטלמן ודב ברנשטיין הגיעו למקום. גווית החייל נמצאה באוהל מיוחד שהיה מקושט בדגלי המדינה. חוליות הגוויה נתפקקו והעצמות נעתקו ממקום חבורן. הרב לידסקי, שהיה בקי באנטומיה התלמודית,

קרב את העצמות עצם אל עצמו והניח את השלד בארון, שלתוכו הוכנסו גם הסידור והרצועות.

בטכס צבאי הובא החייל היהודי האלמוני לקבורה בבית-הקברות היהודי, בהשתתפות, כמעט, כל יהודי־העיר ונציגי השלטונות הפולניים. ועד הקהילה הנציח את הקדוש במצבה שנחקק בה הנוסח כדלקמן:

„פ״נ

החייל היהודי שנפל במלחמת הפולנים עם הסובייטים,
מוצבת על־ידי ועד הקהילה״.

הלוית החייל היהודי האלמוני בקוריץ

בשנת 1933 נפטר הרב לידסקי, וחתנו הרב ניסן בשקין, חניך ה„ישיבה״ הקורצאית, נבחר במקומו כרב הקהילה היהודית.

בשנת 1935 נתקיימו בחירות חדשות לועד הקהילה. כיושב־ראש הועד נבחר יואל׳יק מאליאר. חברי הועד היו: ד״ר וולאך, דוד רוניס, ד״ר שמואל פינקלשטיין, ברוך טייטלמן, אפרים גורלניק, יעקב סמולה ופנחס אייזנשטיין, ועד זה פעל עד כניסת הסובייטים העירה במלחמת העולם השניה.

דב ברנשטין

חיי־הכלכלה של יהודי קוריץ

אין לדבר על הכלכלה היהודית בקוריץ במונחים שקבעו חכמי הכלכלה. לא היו אצלינו אמצעי־ייצור מפותחים במובן המדעי — לא תעשיה כבדה ואף לא חרושת זעירה. היו אצלנו הרבה אנשים מחוסרי־כל, שהציעו את כוח־העבודה שלהם, אך לא נמצאו להם מעבידים. העובדא, שאי־פה, אי־שם, הזדקרה בעירנו דמות של „קפיטליסט" יהודי בממדים של עיירה קטנה, אין בה כדי לשנות את המצב העגום של הכלכלה היהודית־קורצאית.

הרוצה להכיר את המבנה הכלכלי של קהילת קוריץ בעבר, יטריח עצמו ויעיין ב„בעמק הבכא" למנדלי. אולי לא דייקתי בביטויי, שהרי בחוצות קוריץ צהלו ורקדו המוני נוער יהודי, אולם היה זה ריקוד על־פי תהום, על גשרים שרופים. בבית שרר עוני מדכא ומעורר רחמים. מפלצת הדלות לטשה את עיניה מכל זויות־הבית, היא השרישה ופשתה בכל חורי ובקיעי החדרים.

מבחינה כלכלית חרבה העיר זמן רב לפני השואה. המצב הכלכלי של יהודי פולין בשנים של ערב מלחמת העולם השנייה היה הרוס, אבל יהודי קוריץ הגיעו עדי אובד, הם עמדו על סף הכליון הגמור.

עם כריתת חוזה השלום בין פולין והסובייטים אחרי מלחמת העולם הראשונה נגזרה כליה כלכלית על קוריץ. הגבול בין פולין וברית־המועצות נמתח מיד אחרי בית־החרושת לסוכר שהיה ממש בתחום העיר. היא אבדה את ה„הינטערלאַנד" שלה, את מרחב המחיה ונותקה מהרבה כפרים, שבזמן הצארים שימשו שוק למרכלתה. העיר סוגרה משלושת עבריה ונשאר צד אחד בלבד פתוח בכוון רובנה. חיי הכלכלה שותקו. הגבול ערער את יסודות־הכלכלה של הקהילה היהודית בקוריץ והחלה התרוששות כללית של הישוב, על כל שכבותיו ותושביו.

ארבעת הבורסקאות, שבזמן הצארים העסיקו מספר פועלים יהודיים ניכר ושווקו את תוצרתם למרחקים — נסגרו בשנת 1925, באין שוק מתאים למוצריהם.

בית־החרושת לסוכר לא העסיק פועלים יהודיים, אם כי היה זה מפעל גדול שהעסיק מאות עובדים. אין להצביע עליו כעל גורם כלכלי ביישוב היהודי בקוריץ. היהודים לא השתתפו בו, לא בייצור וגם לא בהכנת החומר הגלמי. השדות הרבים של סלק סוכר, שספקו את החומר הגלמי היו שייכים לאכרים העשירים או לבעלי האחוזות שבסביבה. היהודים לא הועסקו בעבודה בו ואף

לא בתוך. בתהליך הייצור הועסק יהודי אחד בלבד. עובדה זו מדגישה את התלישות הכלכלית של יהודי קוריץ.

נשאר איפוא בית־החרושת של ספיר שהיה מייצר ארג גס למעילי חורף של האכרים, שהעסיק 2 פועלים יהודיים ובית־חרושת פרימיטיבי של צמר־גפן שעבד רק לשם סיפוק צרכי המקום. טחנת־הקמח של האחים הירשפלד העסיקה מספר יהודים, וזוהי, בעצם, כל „החרושת" הקורצאית.

התופעה של גביר אדיר כרב יעקב־יוסי הורנשטיין, בעל אחוזות גדולות, בעל יערות עבותים ובעל מפעלי־כלכלה גדולים — תופעה זו היתה בחינת „יוצא דופן". אבל גביר זה שייך לתקופה קדומה יותר, לסוף המאה התשע־עשרה ולהתחלת המאה העשרים. בתקופה שלאחר מלחמת העולם הראשונה נתגמדה התעשיה הקורצאית, אם לא נתבטלה כליל.

אף התעשיה הזעירה היתה בכל רע. „תעשיה" זו התבטאה בתפירת בגדים לחנויות. היו מספר כובענים, נגרים, נפחים, שאת תוצרתם הוציאו לממכר בירידים. וההתחרות ביניהם היתה פרועה וקשה. הורידו את שער־הערך של הסחורה, ובלבד להתקיים איך שהוא. והם היו כולם עניים מרודים ונאבקו קשה על פת־לחמם.

על רקע זה אין תימה שצצו כל־כך הרבה חנויות וחנוונים. החנויות היו צפופות ומגובבות אחת על השנייה ודלות הסחורה העידה כמאה עדים על תיווך שבקושי מפרנס את בעליו.

„הספק" הראשי ומרכז המסחר שימשה ליהודי קוריץ העיר רובנה המרוחקת ממנה 60 ק"מ. מעטים מאוד מבין סוחרי העיר הגיעו לורשה או ללודז', כדי להביא משם כמויות יותר גדולות של סחורות. הסחורה היתה איפוא מגיעה לרובנה ומשם היו בעלי־העגלות מעמיסים אותה ומביאים העירה. בשנים האחרונות, עם התפתחות התחבורה, הובילו את הסחורה באוטו־משא.

המסחר השוטף, היום־יומי, היה חלש והוא התרכז, בעיקר, בענף ההלבשה וההנעלה. הצריכה המקומית היתה קטנה בשל רמת־החיים הנמוכה. את עיקר פרנסתם הוציאו הסוחרים מימי שוק רשמיים ובלתי־רשמיים, כלומר, יום־שוק שכל הסביבה הקרובה והרחוקה היתה משתתפת בו, ויום־שוק רק של הסביבה הקרובה.

יום־השוק הפנימי שימש, כמעט, כיסוד לקיום המסחר הזעיר הזה, כי ביום זה היה המסחר המקומי, היחידי בשוק. לעומת זאת, ביום־השוק הרשמי שהביא, אמנם, העירה אלפי אכרים מהסביבה, הציעו את סחורותיהם עשרות

„יריד" בקוריץ

רבות של סוחרים שהגיעו מהסביבה כגון מז׳יריטש, הושצ׳ה, ברזנה ולודוויפול והקימו בשוק את דוכניהם מלאי־הסחורה.

חלק מהסוחרים הזעירים בקוריץ היה משתתף בימי שוק בעיירות הסמוכות ואף למרחקים הגיעו. בגלל קשיי התחבורה והדרכים המשובשות היו הסוחרים מעמיסים את סחורותיהם על העגלות מבעוד יום ובערב שמו פעמיהם ללודויפול, הושץ׳, טוצ׳ין או מז׳יריטש. אחרי לילה שלם של טלטולים היו מקימים את דוכניהם ומכינים את עצמם ליום הגואל. היו כאלה שהיום הגורלי הזה היווה את מקור הכנסתם העיקרי. מיותר להדגיש, שתיווך זה נעשה בזיל־הזול, הסחורה היתה ירודה מאוד ומחירה נמוך, שלא בהתאמה לערך המוצר. המקח וממכר היה מקרי ולא פעם הוא העניק למוכר רווח גדול ולקונה סחורה ירודה מאוד. כמובן, דבר זה לא אפיין את התיווך הקורצאי בלבד, כי אם היה נחלת הכלל והצורה המקובלת בשוק הפולני. ימי־השוק שימשו איפוא אחת החוליות החשובות ביותר בחוט־השדרה של הכלכלה היהודית בקוריץ. ההתחרות בין הסוחרים היתה כה גדולה שלא הרויחו, אפילו, כדי סיפוק צרכי־הקיום המינימליים. די אם אזכיר, שמשפחה גדולה התקיימה על 20 זלוטי לחודש, סכום פעוט שהספיק לפת קיבר בלבד. וכשהפולנים פתחו חנויות משלהם וניהלו תעמולה בקרב האוכלוסיה הלא־יהודית שתחרים את החנויות היהודיות — נעשה

המצב קטסטרופלי ומחוסר־תקוה. צר היה לראות את יהודי־העיר בעניותם המנוולת, את פניהם הדוים מצער, את מצחיהם חרושי־הדאגה, את עיניהם התוהות באפס תקוה, המצפות לקונה שיבוא, ובבוא „הגואל" היה זה אוחז בכנף בגדו ואומר „כולו שלי" וזה מושכו אליו ואומר „כולו שלי".

מהראוי לציין עוד שני ענפי כלכלה: הפירות והירקות. ההדגשה על הפירות באופן מיוחד, כי שוק הירקות היה כולו בידי האכרים ולא נזדקק לשום תיווך. השוק המקומי היה משווק ומספק את הירקות ליישוב היהודי בקוריץ. ידוע רק מין אחד של ירק, בו עסקו היהודים ושווקו אותו במימדים ניכרים — הבצל. את הבצל היו מרכזים מכל הכפרים שבסביבה ומשווקים אותו ברחבי פולין ואף לחו"ל. הביטוי „קארעצער ציבעלעס" שימש ככינוי ליהודי קוריץ בעיירות הסביבה. אולם „ירק" זה היה שם דבר לא רק כליפתן פולקלורי, אלא גם כענף כלכלי חשוב וכחלק בתיווך בו עסק הסחר הזעיר בקוריץ.

אשר לפירות, אין בכך הגזמה אם נאמר, שענף זה היה כולו בידי היהודים ושימש גורם כלכלי חשוב בעיר. הסוחרים היהודיים קנו את הפרי בעודנו על העצים. חדשים רבים שמרו עליו עד שהבשיל, הובא העירה ושווק ברחבי פולין.

בתוך קלחת העוני הזה התקיימו שני איגודי סוחרים, הסוחרים הגדולים וה„קליין־הענדלער פאראיין". מבין הסוחרים הגדולים התבלטו זפרן, שקנה את הסוכר מבית־החרושת לסוכר ושיווק אותו בחנויות, וגורלניק ומאליאר שעסקו במסחר היער וכן היו בעלי טחנות־קמח בסביבות קוריץ. — הסוחרים הגדולים היו מאוגדים ב„סוחרים פאראיין", שבראשו עמד צבי קוטשר. חברי הועד היו: עמנואל ציטרין, אליעזר גלוברמן, יהושע סנדלר, משה־הירש ברק ודוד פלדמן.

גם הסוחרים הזעירים היו מאוגדים באיגוד משלהם שבראשו עמד פרלמן. כשהיגר לקנדה הועמד בראשו פנחס גנדלר ועוד כמה פעילים, ביניהם יצחק נייטרמן, מאיר ארליך ומנדיל גודלר.

תפקיד הועד התרכז, בעיקר, בהקלת נטל המסים שהעיק בכל כבדו על הסוחרים הזעירים. אולם, ההתחרות הפרועה והמסים הכבדים המיטו שואה כלכלית גם על הסוחרים הגדולים וגם על הסוחרים הזעירים.

בעלי־המלאכה היהודיים בקוריץ היו מאוגדים ב„האנדווערקער פאריין" שהתארגן בשנת 1922. בין מארגניו היו נחמן רחמן, משה גילדנמן ושמואל פרלמן. תפקידו היה להגביר את העזרה ההדדית, להכין את בעלי־המלאכה לבחינות ולהגן על האינטרסים שלהם. הם היו מיוצגים בועד הקהילה ע"י דוד רוניס וזיידל פייפר. נציגם במועצת־העיר היה נחמן רחמן. נציגיהם היו פעילים מאוד והשתתפו גם בועדות־השומא של נציבות מס־ההכנסה.

בשנת 1935 נבחר ועד קבוע ומורחב של ה„האנדווערקער פאראיין" שכיהן עד פרוץ מלחמת העולם השניה. חבריו היו: נחמן רחמן, זאב ברזוב, משה גילדנמן, שמואל סויצ'ר, דוד רוניס, יעקב רייז ומשה וויוואט.

אין תימה שבמצב כלכלי עגום כזה עלו כפורחת מוסדות הצדקה והסעד. חלק הגון מיהודי העיר חי על קיצבה וסעד. עוד בסוף מלחמת העולם הראשונה התארגן „ועד נשים", שתפקידו היה להגיש עזרה לעניים, בעיקר, לחגים. חברות „הועד" היו הגבורות: ד"ר צייטלין, ד"ר הרשנהורן, אשת הרוקח הרשנהורן, חיה סנדלר, בלומה זפרן, חנה בריטשקה וחנה גלוברמן.

המצב החמור הטיל על פעילי העיר ועסקני הקהילה והמוסדות הצבוריים להגביר את העזרה לנצרכים ולהקל על עניי־העיר במידת האפשר, כדי שלא יסבלו חרפת רעב. הם פתחו למטרה זו „בית־יתומים", מרפאה, מושבות־קיץ, קופת „גמילות חסדים", „מעות חטים", „מעות עצים", וכן סיפקו בשר ומצות לחג הפסח והגישו עזרה רפואית חינם לחולים עניים.

ראויה לציון השתתפותם של יוצאי עירנו בבוסטון שבארצות־הברית בפעולות העזרה ובמיוחד במפעל „מעות־חטים" לקראת חג הפסח.

עסקני העיר פעלו גדולות בשטח זה, הודות להם נגולה חרפת רעב מהרבה משפחות יהודיות בקוריץ, הרבה יתומים מצאו קורת־גג לראשם, הרבה זקנים בילו את שארית ימיהם ב„מושב זקנים" בתנאים אנושיים והרבה ילדים קיבלו חינוך עברי ומסורתי. ינון שמם לעד בתוך יתר קדושי־קוריץ.

אליעזר בסיוק

פרנסות בקוריץ

קוריץ התבלטה ברחוב הראשי שלה, שארכו היה, בערך, 2 קילומטר. זה היה העורק הראשי של חיי המסחר והכלכלה. ברחוב הזה התרכזו רוב־רובם של החנויות ובתי־המסחר. בתוכם ישבו אחינו על הדוכנים וציפו לבואו של קונה.

אך היו גם חנויות ברחובות צדדיים, שהגישה אליהן לא היתה נוחה כלל ועיקר. בעונת הסתיו נתהוו כאן אגמי־ביצות ושלוליות, והרגלים היו טובעות בבוץ הסמיך והדביק. וגם פה אותה תמונה עגומה ומדכאה; יהודים מחכים בכליון־עינים לבואו של הכפרי, שעליו היתה פרנסת העיר.

וכשזכו לבואו של הקונה התנפלו עליו מכל העברים וכמעט שקרעוהו לגזרים. זה משכו לכאן וזה משכו לצד האחר. וכשחנווני זכה להכניס את הכפרי לחנותו הוברר לו שלחינם כל הטירחה, כי קונה זה זקוק לסחורה הנמצאת בחנות אחרת.

קוריץ היתה מתקיימת בחלקה הגדול על ה„ירידים", שהיו מתכנסים אחת לשבועיים. בימים אלה נשמה העיר לרווחה. הדוכנים מלאים כל טוב ולא צריך היה להיאבק על קונה, כי הכפריים באו בהמוניהם העירה ובעשרותיהם נכנסו לחנויות הרבות.

אך היו מסכנים ודלים, שקצרה ידם מלהשיג דוכן משלהם, והללו היו יוצאים בגשמים ובימי־קור למבואות־העיר ומחכים לעגלות האיכרים הטעונות פרי אדמתם. וכל המחנה הזה היה מתנפל על העגלות וכל אחד ביקש להקדים את חברו. והאיכרים הנדהמים והמבולבלים היו דופקים בסוסים ומשאירים את היהודים עם שקיהם הריקים.

היו גם סוחרים שבילו את רוב ימיהם בנסיעות. הם הגיעו עם סחורותיהם לערים ועיירות סמוכות ורחוקות. חייהם של אלה לא היו קלים ביותר. ברוב המקרים יצאו לדרכם לפנות ערב או בשעות המאוחרות של הלילה. בדרך לא־דרך, בבוץ ובגשם — מרחק של 50—40 קילומטר, כדי להשיג עמדה נוחה לממכר מרכולתם. ואם נזדמן לך להציץ לאחד הפונדקים בדרך וראית את בני־עירנו כשהם שרועים על הארץ, על שולחנות ודלתות, מכוסים באדרות שלהם. כך היו נודדים בכל ימות השבוע. ביום ששי היו חוזרים לקיניהם — למשפחותיהם המחכות להם.

מאפית מצות לפסח של משפחת קליינר

בנוף הכלכלי של קוריץ התבלטו אנשי־העמל, הסבלים ושואבי־המים. הם התהלכו חגורי־איזור על מתנם, שזופים מהשמש וצלופים מהרוחות וצינת השלגים, אך חסונים ובריאים בגופם. הם היו מפרקים את המשאות ממכונות־המשא ומחלקים אותן בחנויות. מקום מושבם היה סמוך ל„פראָוואַל" שבימות הגשמים היתה הירידה לתוכו כרוכה בסכנת־נפשות.

סבלים אלה היו גם שומרי־העיר. הם שמרו עליה מפרעות והתנפלויות של חוליגנים. ולא פעם ראית, כיצד שניים מהם רודפים אחר המון פורעים שכורים ועושים בהם שמות. והעיר היתה כהרף עין נשארת „חוליגנים־ריין".

ושואבי־המים — אימתם היתה על עקרות־הבית הקורצאיות. פחדו ממש לפצות זה. הם היו הספקים היחידים של אותו מיצרך חיוני שמים שמו. ואוי לה לאותה עקרת הבית שהיתה מעיזה להציץ לתוך החבית לראות המלאה היא אם לא. ב„ג'נטלמניות" רבה היה ממטיר עליה שואב־המים „לשון נקיה"...

והמים ששתינו, מה היה טיבם? הם נשאבו מהנהר החוצה את העיר, שבהמס השלג היה נהפך למקור של זוהמה ולכלוך. ו„מי בדולח" אלה היו שואבי־המים יוצקים לתוך החביות ומשקים בהם את בני־ישראל בקוריץ. אך עם כל זאת היו אלה אנשי עמל שעמלו רבות וקשות להביא פת לחם למשפחותיהם, ומדי אזכרה אותם בוכה הלב בקרבי.

יוסף קליגרמן

ה„יריד" בעיר

יום־השוק בעירנו שימש מקור־פרנסה חשוב. ביום קבוע בחודש התכנסו ובאו לקוריץ האיכרים והרוכלים מהסביבה והביאו את תנובתם למכירה.

באו, מי ברכב ומי ברגל, בכל מיני דרכים ושבילים שהובילו העירה. כפריים מהעיירות והכפרים מזיריץ', הושצ'ה, מורוזובקה והורודניצה נהרו ביום זה לקוריץ.

ההכנות ליום של־פרנסה זה היו מרובות. יום קודם לכן התחילו להגיע העירה הרוכלים מהסביבה ותפסו מקום לדוכניהם. הם היו נאלצים לשמור כל הלילה על סחורתם מפחד הגנבים, שביום זה היו פעילים מאוד, כי אף הם השליכו את יהבם על ה„יריד" שיפרנס אותם „בכבוד".

ביום זה פשטה העיר את צורתה הרגילה. חסל סדר פיהוק מאחורי הדלפק (סטאָיקע) שבחנות, חסל סדר סיפורי מעשיות על רביים וצדיקים — הידיים מלאות עבודה! שפע של פרנסה ירד על העיר, שלבשה באותו יום צורה של עיר־מסחר לכל פרטיה ודקדוקיה. ואמנם, האכרים הביאו אתם מכל טוב — מטל השמים ומשמני הארץ: פרות, שוורים, עגלים, כבשים, ירקות, פטריות למיניהן וכל מיני תבואה.

המרכז המסחרי נקבע בככר של ה„טורוביצה" ע"י בית־החרושת לצמר־גפן של חיים ספיר וכן על־יד הככר של ברוך גולדברג ושכנא אברבוך מהצד האחד, ואסתר חיה־דוד'ס — מאידך. הצפיפות היתה רבה מאוד, ממש, סכנת־נפשות.

בככר ה„טורוביצה" התבלטו ה„לויתנים", הסוחרים הגדולים ירחמיאל שפירא, הרשיל־מנדיל פיבן, האחים דוד ומאיר ביכמן, שקנו מהאיכרים את רוב הבהמות ומכרו אותן לקצבים שבסביבה וכן גם לקצבים המקומיים. את העורות מכרו הקצבים לבורסקאות של האחים קלייפלד, בנימין שוכן ויצחק ומרדכי סולומיאניק.

עורות־כבשים מכרו לשמואל ורניק ובן־ציון סליעפ, שתפסו מקום משני הצדדים של רחוב מונסטירסקה. מעורות אלה היו הם תופרים מעילי־חורף ומצנפות־כבשים בטוב־טעם ויופי. „חרושת" זו סיפקה עבודה ופרנסה לכמה משפחות.

זלטה „די געגזערין" היתה קונה מהאיכרים את האווזים והברווזים.

את הפטריות למיניהן קנו מידי האיכרים אהרן בסיוק ובניו, צבי שצ׳יגל ובניו, אידל שניידר וישעיה רובין.

את החיטה וכל מיני דגן קנו הסוחרים ישר מהאיכרים והביאו אותם לטחנות־קמח של יואל מאַליאַר, אפרים גורלניק, דב קיפרבנד, ההרשפלדים והאחים ביכמן; את הפירות קנו בסיטונות ישר מהעצים יוקל זבודניק והאחים בוף. הם היו מאחסנים את סחורתם במרתפים שבבית־הכנסת הגדול ובית־הכנסת של יעקב־יוסי הורנשטיין; את הבצל היה קונה יוסף קמנשטיין ואיחסן אותו במטמורות שבבית ד״ר צייטלין ובית אברבוך, שהיו עוברות על גדותיהן. אז היתה העיר „מתבשמת״ מריח הבצל שהיה נודף למרחקים... ומילא את כל הרחובות והבתים.

כשעברת ביום שוק חרפי בעיר נפגשת ביהודים מלובשים במלבושי־חורף כבדים: מגפיים מרופדים בצמר, מצנפות של עור כבשים (באַראַשקאָווע היטעל) על ראשיהם, פרוות־עור וכפפות. ובחנויות ישבו נשים בפרוות ומעילים חמים („אָנגעפּעלצטע״) ומתחממות על־יד סיר הגחלים הלוהט (פייער־טאָפּ). ובאמצע הרחוב עמדו הסבלים והעגלונים, חגורי־אזור, ועסקו „בהתעמלות״ כדי לחמם את ידיהם הקפואות.

לאחר שהאיכרים מכרו את סחורותיהם והפרוטה היתה מצויה בכיסם — ראשית דרכם היתה „מאכן קידוש״. הם מילאו בהמוניהם את המסבאות ובתי־הקפה של לאה גילגון, חיים גילגון, פריידיס ושקליאר, והיו משלשלים לתוך גרונותיהם „רביעית״ אחר „רביעית״...

נכנסו לחנויות לממכר־בדים של צבי קיפרבנד, יוסף סרנר, ישראל אשל, פיציע ברודר, האחים זילברמן, מיכאל פרנקל, יוסף ויצחק שמואלזון, ברוך ליברמן, דב פריאַטיל, אווראַט ושיינקר. הללו הרגישו את היום ההוא יפה־יפה...

משם פנו האיכרים לחנויות לממכר־נעלים של זוסיה סגל, יעקב ליברמן, חיים צימרמן, אלי גכמן, גדליה שפילברג, אברהם קיפרבנד, שמעון גוטניק, יהודה גולוד, ישעיהו צ׳צקי ווסרשטרום.

בחנויות לממכר־ברזל של יהושע זלצמן, משה ויהודה קליינר וברודצקי קנו האיכרים מסמרים וברזל לשם ריקוע חישוקים לאפני־עגלותיהם. ומיד היו סרים לנפחים כדי לתקן את העגלות.

המרתפים של סוחרי־כובעים שמואל סויצ׳ר, שמואל ברשק וליבל וויוואַס היו מלאים עד אפס מקום.

חנויות־המכולת של שרה גורלניק, אברבוך, בצלאל צוקר, אסתר ומטל

הורביץ, הינדה קליגרמן, מנדל נודלר, שמואל צוקר — אף הן טעמו טעם יום־השוק...

הגישה לעגלות האיכרים הטעונות סחורה, שעמדו בכיכר של שכנא אברבוך, לא היתה מהדברים הקלים ביותר. אנוסים היו ללכת סחור־סחור ע"י החנויות של ירחמיאל גילמן, או דרך השביל הצר שהוביל מהחנות של פיצי ברודר עד לאכסניה של דוב סוקניק. וצריך היה ללכת בשביל שהתפתל בין הדוכנים של הקצבים ע"י החנות של הינדה אסתר־דובעס (קליגרמן) בואך לבית של אסתר הורביץ — כדי להגיע לכיכר של יהודה שניידר. הבוץ היה עמוק, ולא פעם טבע בו זוג ערדלי־גומי, ואנוסים היו לשלם לסבל כמה קופיקות כדי שיחלוץ אותן...

ביום־השוק היו כל בני־המשפחה עוזרים להוריהם, מי בהכנת הסחורות ומי במכירתן. באותו יום לא נראו, כלל, בעיר עגלות הכפריים הטעונות עצי־הסקה, כי הצפיפות גדולה היתה ולא מצאו מקום־חנייה. וממילא, לא ניראו אז ברחוב מתווכי־העצים דב אברבוך וגילמן.

לא ניראו גם העגלונים שהובילו את הסלק לבית־החרושת לסוכר דרך רחוב קושציושקו, והילדים השובבים אף הם ישבו באפס־מעשה. כי הקונדסים הללו היו מופיעים ברחוב מצוידים במקלות עם חודי־מסמרים בראשם, היו תוקעים את המסמר בסלק ומעלים אותו „בחכתם". והעגלון היה מרעיש עולמות, רודף אחר הילדים וחוזר בלא־כלום.

באותו יום לא חסרו גם גניבות. כשהתרבו הגניבות לא היתה ברירה, כי אם לפנות לעזרת הסבלים. וכשהללו נכנסו „לפעולה", לא חסו על אשמים וחפים מפשע גם יחד. בשוק קמה אז מהומה, ואיכרים רבים שלא היתה להם יד בגניבות, מיהרו אף־הם לרתום את סוסיהם ולהסתלק מהעיר.

בערוב היום נחפזו הסוחרים לבנק, בהנהלת יהושע זלצמן, פרעו את השטרות עוד לפני מועד הפרעון, וקיבלו הלוואה חדשה.

למחרת היום השתרר שקט. הפדיון בחנויות היה חלש, והכול יחלו וציפו ליום־השוק החדש כי יבוא...

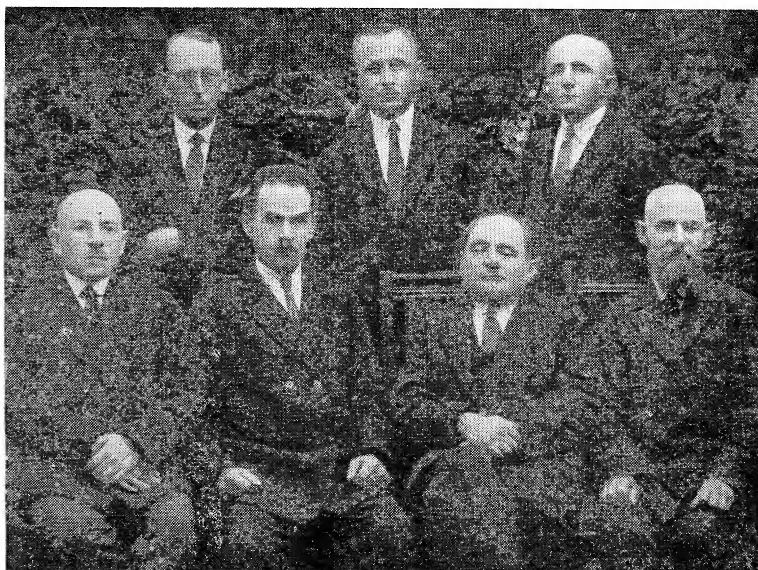
דב ברנשטיין

קופת „גמילות־חסדים"

הרעיון לייסד מוסד־עזרה צבורי בקוריץ נולד בשנת 1926 בקרב קבוצת עסקני־ציבור, שהציבה לה כמטרה להקל על המצב הכלכלי הקשה בו היו נתונות שכבות עניי־עירנו. תמיכת הקופה הצילה את הסוחרים הזעירים, שהיו רוב מנין ורוב בנין של המסחר הקורצאי, מהתמוטטות כלכלית ומחרפת רעב.

מייסדי הקופה היו: הרב לידסקי, ד"ר צייטלין, שמואל סויצ'ר, נחמן רחמן, פנחס הנדלר, הרצל פרנקל, אלעזר ברנדיס וכותב הטורים האלה.

את הכספים הראשונים קיבלנו מהדז'וינט שהשתתף ב־50% מההש־קעות. המחצית השנייה נתרמה ע"י אמידי־העיר. פתחנו משרד בבית דב זינגרמן ומדי ערב בערב ישבו חברי הועד, עם מנהל־החשבונות מר ברנדיס, דנו בכובד ראש על הבקשות להלוואה וכן קיבלו בחזרה את דמי־ההלוואה.

מייסדי קופת „גמילות חסדים"
עומדים מימין לשמאל: 1) פנחס הנדלר. 2) הרצל פרנקל. 3) דב ברנשטיין
יושבים מימין לשמאל: 1) שמואל סויצ'ר. 2) ד"ר יהודה צייטלין. 3) אליעזר ברנדיס. 4) נחמן רחמן

משרדי קופת „גמילות חסדים"

בהתחלה חלקנו הלוואות עד 100 זלוטי לסוחרים זעירים וחנוונים. אם כי הסכום היה פעוט, בכל זאת סייע לנצרכים „לעמוד על רגליהם". בכסף זה הכינו את סחורותיהם לממכר בשווקים ובירידים. חלקנו הלוואות ל־350—400 איש, דהינו, כמעט לכל הסוחרים הזעירים ובעלי־המלאכה שבעיר.

כשגדל הון הקופה והגיע ל־5,000 זלוטי העלינו את שעור ההלוואה ל־200 זלוטי ולזמן פרעון ממושך. יש לציין, שלא נקטו אמצעים משפטיים כלפי אלה שלא פרעו את ההלואה בזמן. ידענו שהפיגור בפרעון אינו נובע, חלילה, מרוע־לב. לווה כגון זה הוזמן למשרד הקופה והכל סודר בכי טוב באמצעות הסברה מתאימה והשפעה מוסרית.

ממה קיימנו את המשרד? כל חבר הקופה היה משלם מס־חדשי בשעור

ועד קופת „גמילות חסדים" בקוריץ

עומדים מימין לשמאל: 1) מרדכי קופיט. 2) משה כץ. 3) יוסף מרקוביצקי. 4)
5) ישעיהו אוחר. 6) צבי רחמן. 7) 8) אחיעזר רויטבליט.

יושבים מימין לשמאל: 1) אברהם נייטרמן. 2) פנחס הנדלר. 3) יוסף מיכלסון. 4) דב ברנשטיין.
5) גצי וילנר. 6) דב ברגל. 7) אלעזר ברנדיס. 8) יצחק שמואלזון. 9) צבי הימלפרב. 10) יהושע רייזר. 11) 12) 13) שמואל סויצ׳ר. 14) יוסף קמינשטיין.

חצי זלוטי או זלוטי. בשבתות סדרנו במשרד הקופה עליות לתורה. הוזמנו יהודים אמידים ואמידים למחצה שנדרו לטובת הקופה. חוץ מזה היו חברי הועד מופיעים במסיבות, חתונות ונשפים ומתרימים את המסובים לטובת מוסד עזרה זה. וכשביקרו בעיר אורחים מאמריקה ומארצות־אירופה היו פעילי הקופה מתרימים אותם לטובת המוסד. בזה האופן כיסינו את ההוצאות השוטפות של משרד הקופה מהכנסות צדדיות, ולא מכספי הקרן.

אם כי הג׳וינט היתנה את השתתפותו בזמני פרעון קבועים, בכל זאת לא מיצה את הדין, והמעט שלא איים בנקיטת אמצעים משפטיים — היה מגדיל את שעור הסיוע ומזרים כספים נוספים, כדי להגדיל את מחזור הקופה.

על רקע העוני הגדול בו היתה שרויה העיר, שימשה הקופה מקור ישע וסעד למשפחות רבות, שקיימו את עצמן, אמנם, קיום עלוב, אבל כדי פשיטת־רגל לא הגיעו, חיו וקיוו לזמנים יותר טובים, לחיים של פרנסה ברווח.

במשך הזמן חלו חלופי־גברא בהנהלת הקופה. בראשה הועמד צבי הימלפרב. חברי־הועד היו: גצי וילנר, דב ברגל, אברהם נייטרמן, יעקב נייטרמן, יעקב רייז, נחמן רחמן, יוסף קמינשטיין, דב ברנשטיין, אברהם ברדח ויוקל מרקוש. הועד הזה כיהן בתפקידו עד כניסת הסובייטים לעירנו.

ד״ר יעקב וולף

„בית־היתומים"

תקומתה של אוקראינה העצמאית בתום מלחמת־העולם הראשונה טבלה בדם יהודי רב שנשפך ע״י צוררי־היהודים, הפורעים הפטליוראים ודומיהם.

בתקופה שבה התחוללו המוראות האלה, עם שוך הקרבות בין רוסיה הבולשביסטית לבין פולין — הוצב הגבול ע״י העיר קוריץ. כעיר ספר רבו בה הפליטים שנדדו ונמלטו מרוסיה ואוקראינה.

קוריץ שימשה לפליטים אלה תחנת־מעבר לפולין ולכל חלקי־תבל. עם עקורים אלה תעו ושוטטו ילדים רבים, שרידי קרבנות הפרעות.

הלב התפלץ למראה ילדים אומללים אלה, באין הוריהם אתם (רובם לא זכרו, אפילו, שמות הוריהם) באין מחסה ובאין קורת־גג מעל ראשיהם.

כדי להקל במידת מה גורלם הקשה והאכזרי של יתומים אלה, קמו

אנשים יהודים בני רחמנים תושבי־קוריץ, עסקנים בעלי יזמה ומעוף וחשו לעזרתם.

נדיבי־לב אלה היו: אשר טובבין, הגברת סוניה טובבין, מדרכי פינקל־שטיין, אריה ברודר, גברת ד"ר צייטלין, מניה הרשנהורן, סוניה סראַליס, אייזיק שניידר, הרצל יוכט, אשר קלייפלד, ליזה שניידר, סוניה רייזברג, מוניה שפילברג, פסח שצ'יגל, חיה שמואלזון, מרדכי קאפיט, יהושע רייזר, אשר בלובשטיין (שימש מנהל פנקסים) וכותב הטורים האלה.

בכוחות מאומצים, ללא ליאות, קיבלו עליהם לייסד, לקיים ולהחזיק את „בית־היתומים", לתמוך ולעודד את הילדים הללו וליצור בשבילם קורת־גג ומחסה.

קוריץ כעיר־ספר, קהילה ענייה שנדלדלה ונחרבה אחרי מלחמת העולם הראשונה, היתה דלת־אמצעים מלהחזיק ולקיים את המוסד; אבל הודות למאמצם ומסירותם של העסקנים שהשקיעו עמל רב, כדי שלא להפקיר את היתומים התועים הללו, הצליחו לקיים את המוסד בכבוד. חיפשו כל מיני מקורות־הכנסה, אם ע"י תרומות, נשפים, מגביות שהוטלו על בני־העיר דלת־האמצעים, פנייה לחברות צדקה שונות ולנדבנים מארצות־הברית. בדרכים אלה ריכזו את הכספים הדרושים כדי להאכיל את הילדים, להלבישם בגדים חמים בחורף להסיק ולחמם את הבית והעיקר לתת להם את החינוך

„בית־היתומים" בקוריץ

הדרוש. את עבודת החינוך עשו במסירות רבה המחנכות סימה קרנצברג, רחל מז'יריצ'סקה, פרידה קסלמן, חייקה גכמן וציר'לה שניידר. את הילדים שמעל גיל הגן הכניסו לבית־ספר „תרבות", אך בעיקר דאגו להקנות להם מקצוע ולהעמידם בזה האופן על רגליהם. הילדים הועסקו בנגרות, בתפירה ובצילום.

רבים מהיתומים אומצו ע"י משפחות חשוכות־ילדים בארצות־הברית. ילדים אלה מלאו יפה את חובתם והעבירו תרומות לטובת „בית־היתומים" שבו גדלו וחונכו.

המוסד נמצא באחד הבתים שברחוב קושציושקו. חונכו בו כ־70 יתומים. רבים מהם עלו ארצה.

עם פרוץ השואה נחרב המוסד ורוב רובם של העסקנים עברו מן העולם. תהיינה שורות אלו מזכרת לנדיבי־לב מסורים אלה, שהודות למסירותם ללא־גבול קיימו בכבוד את המוסד החשוב הזה.

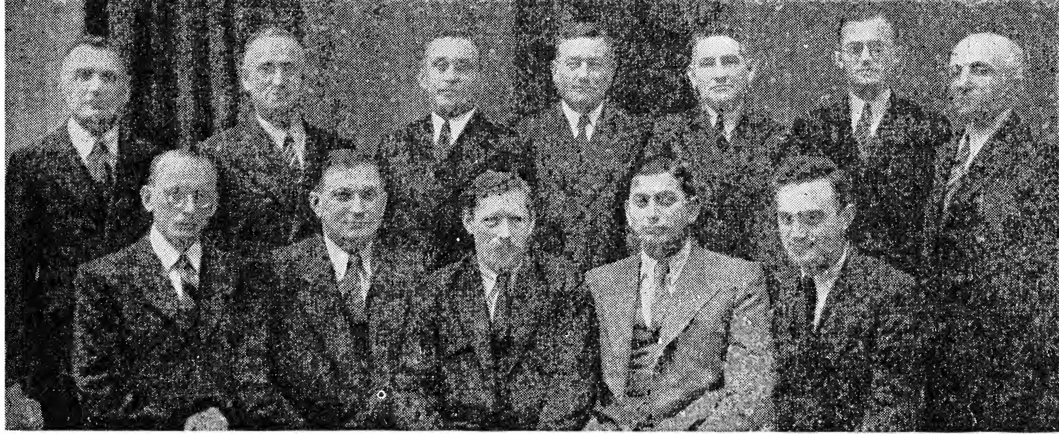
דב ברנשטיין

„טאז" בקוריץ

תחילתו של המוסד „טאז" נעוצה בפעולות הג'וינט למען נצרכי עירנו. הג'וינט פתח בקוריץ סניף מיוחד לכך. אולם, בשנת 1921 חוסל הסניף הזה והג'וינט השאיר רק את „ועדת הבריאות" שבראשה עמדו ד"ר צייטלין, ד"ר איזי קמינר וד"ר שמואל פינקלשטיין.

מ„ועדת הבריאות" הזאת התפתח סניף „טאז" בעירנו. המוסד הזה נוסד בשנת 1924 בבית יורשי וויינשטוק שעמד בשוק. נבחר ועד שכלל את הרופאים ואנשי־צבור הבאים: ד"ר צייטלין, ד"ר איזי קמינר, ד"ר שמואל פינקלשטיין, ד"ר יעקב הרשנהורן, יוסף מיכלסון, יעקב נייטרמן, יוסף קמינשטיין, דב ברנשטין, יעקב רייז, יוסף קליינר, גצי וילנר ופנחס הנדלר. אליו הצטרף חבר־פעילים: סוקניק, לייזר גרשטיין, פרידה קסלמן ושמואל ירושלימסקי.

מטרתנו היתה, בראש וראשונה, להגיש עזרה רפואית למספר יהודים ניכר למדי, שבריאותם נתרופפה מחמת תזונה לקויה. ברחוב שקולנה, ע"י ה„תלמוד־תורה" נמצא פעם בית־החולים היהודי שנסגר מחוסר אמצעים מתאימים. בבנין זה פתחנו מרפאה, שבראשה עמד ד"ר יעקב הרשנהורן, שקיבל חולים 3 פעמים

ועד „טאז" בקוריץ

עומדים מימין לשמאל: 1) **פנחס הנדלר.** 2) **יוסף מיכלסון.** 3) **יעקב גייטרמן.** 4) **יוסף קמינשטיין.** 5) **יעקב רייז.** 6) **יוסף קליינר.** 7) **גצי וילנר**

יושבים מימין לשמאל: 1) **ד"ר א. גכמן.** 2) **מילרוד (אורח מארגנטינה).** 3) **ד"ר יעקב הרשנהורן.** 4) **מילרוד (אורח מאמריקה)** 5) **דב ברנשטיין**

בשבוע, חינם אין כסף. ד״ר הרשנהורן עשה את עבודתו בהתנדבות. לחולים מחוסרי־כל רשם רפואות, שהיו מקבלים אותן ללא־תשלום בבית המרקחת של „טאז״. חולים שהיו רתוקים למיטותיהם זכו לביקור רופאי „טאז״ בבתיהם. במקרים חמורים, כשהחולה היה זקוק לנתוח או לרופא מקצועי מיוחד, עשינו את כל המאמצים והוא נשלח לורשה לשם טיפול אצל רופא מומחה, או שהפנינו אותו לרובנה.

הנזקקים קיבלו במרפאה לא רק עזרה רפואית, אלא גם חמרי־מזון שונים הדרושים לחיסון הגוף. כמו־כן חולקו חינם אין־כסף מיצרכים שונים לחולים שהיו זקוקים לדיאטה חמורה.

דאגתנו העיקרית ניתנה לילדי־העניים, שגרו בצפיפות איומה, במרתפים ובדירות מוזנחות, ללא אור וללא אויר צח, בתנאים אנטי־סניטריים והיגייניים ורבים מהם היו נגועי־שחפת. הוצאנו אותם מהאוירה הדחוסה שהיו שרויים בה כל ימות־השנה לאויר הצח, ליהנות מזיו־השמש ולהבריא.

לתכלית זו סדרנו „מושבות־קיץ״ שנמשכו חדשיים. „המושבות״ התקיימו בעיר ובגנים ציבוריים. להצלחה מרובה הגיעה ה„מושבה״ שסודרה בבנין הטירה הקורצאית. חכרנו את האחוזה שמסביב שהשתרעה על פני 30 דונם. המקום היה יפה־נוף ומשך אליו את לב הילדים. מדי בוקר הגיעו הילדים מבתיהם העניים למבצר ובילו את כל היום בחברת מורים ומדריכים מקצועיים ובהשגחתה האימהית של בבל שורין. הילדים בילו כל היום באויר צח וסעדו שלוש ארוחות. המורים היו מלמדים אותם ריקודים, שירים וכן הוקדשו שעות מרובות ללימוד תרגילי־התעמלות. מדי פעם בפעם סדרו מסיבות מיוחדות, שבוצעו ע״י הילדים עצמם, בהשתתפות תזמורת של כנרים.

פעולה זו נעשתה בירחי־הקיץ. אולם נתנו דאגתנו לילדים גם בימות החורף. ידענו יפה, שהרבה ילדים חוזרים לבתיהם רעבים וגם בבית־הוריהם לא מחכה להם ארוחה חמה. בשביל ילדים אלה ארגנו, במיוחד, מטבח בבית־„מכבי־אש״ והילדים סעדו בו מדי יום ביומו ארוחת־צהרים חמה. המטבח נוהל ע״י ועד־נשים שחברותיו היו גיסיה הורביץ, דוצי וילנר, דוצי ווייטמן, סוניה ציפנסקי, חיה סנדלר, חנה גלוברמן ופניה טובבין.

ה„טאז״ קיבל על עצמו גם את הפיקוח הרפואי על תלמידי בתי־הספר. כרופא בתי־הספר שימש ד״ר יעקב הרשנהורן. הועד היה מבקר עם ד״ר הרשנהורן בבתי־הספר לשם בדיקת בריאות התלמידים. הילדים שנמצאו נגועים במחלות נרשמו אצל הרופא וקיבלו את הטיפול הדרוש. חלקנו גם כוס חלב חם לתלמידים, שלרבים מהם היתה היא כוס של יֶשַע והצלה לבריאותם.

מושבת־קיץ של „טאז“ בקוריץ

בראשית שנות השלושים שיפצנו את הבנין שיפוץ יסודי. למלאכת־קודש זו התמסרו במיוחד יוסף קליינר, יוסף קמינשטיין ויוסף מיכלסון. השיפוץ עלה בכסף רב, אולם הבנין הוכשר לאיכסון מרפאה מודרנית ראויה לשמה. הכנסנו מכונות־קוארץ ומכשירים רפואיים מודרניים. בתוך המרפאה נמצא גם בית־המרקחת, והרוקחת היתה ליזה שניידר. כמו־כן התקיימה מחלקה לריפוי שיניים בהנהלת הד״ר שמואל פינקלשטיין, שאף הוא עשה את עבודתו האחראית והקשה בהתנדבות.

„טאז" עסק גם ברפואה מונעת — למנוע מהתושבים מחלות וזיהומים. מחוץ לעבודה האמבולטורית עסקו רופאי „טאז" גם בפעולת הסברה בקרב האוכלוסיה והיקנו לתושבים ראשית־דעת בעניני היגיינה.

תקציב „טאז" כוסה בחלקו הגדול מההקצבה החדשית שקיבלנו ממרכז „טאז" בורשה. גם „חוג החובבים" עזר לנו בהרבה. הוא היה מציג הצגות־תיאטרון ונשפי־קריאה, שהכנסותיהם היו קודש לפעולות „טאז". כמו־כן סודרו ע״י ארגוני־הנוער ימי־פרח לטובת „טאז". על אף הכול היה המצב קשה למדי, כי לא קיבלנו שום תמיכה לא מועד הקהילה ולא ממועצת העיר.

בקוריץ, שמקורות־הכלכלה שלה היו דלים ומעטים, נמצא מספר ניכר למדי של יהודים עניים שהרעב חיבל בבריאותם. בשביל אלה היה „טאז" כמעט המשענת האחת והיחידה.

סניפנו זכה לבקורם של עסקני „טאז" ברובנה ובורשה. מרובנה היה מבקר אצלנו הרופא שיניים שמואל גורין. גם המנהל הכללי של חברת „טאז", הד״ר וולמן, שמושבו היה בורשה, ביקר בקוריץ והביע את התפעלותו מהרמה הגבוהה של שרותי־הרפואה שהגיש מוסד „טאז" לעניי וחולי העיר.

נחמה קראַנצבערג (נעלסאָן)

די קינדער־קאָלאָניע פון „טאָז"

מיט אַ קלאַפנדיק האַרץ און אומזיכערע טריט גיי איך אַריין אין דעם הינטערשטן הויף פון דעם קאָרעצער שלאָס. פונקט היינט עפנט דער „טאָז" דאָ די זומער קאָלאָניע. פונדערווייטנס דערטראָגן זיך קלאַנגען פון דעם באַקאַנטן קינדערשן פאָלקס לידעלע: „הערשעלע איז קליין, ער וויל אַליין אין די ווייטע וועלטן גיין"...

איך גיי אין דער ריכטונג פון וואַנען עס טראָגן זיך די קלאַנגען און דערזע אַ גרויסן, זעהר אַ גרויסן, קרייז פון קינדער אין פאַרשידענע עלטער. אין דערמיט שטייט ארליך אין קורצע הויזלעך מיט אַ משונה׳דיקן היטעלע אויפן קאָפּ, וואָס מאַכט אים אַליין אויך ענליך צו אַ גרויס קינד. מיט אַ שטעקעלע אין האַנט פירט ער אָן דעם קינדער כאָר.

דערזעהענדיק מיך פאַרלאָזט ער די קינדער און דערנענטערט זיך מיט אַ שמייכל צו מיר: איך האָב וועגן אייך פיל געהערט פון שמואליק פינקעלשטיין און פון יוזיק מיכעלסאָן.

ווי לויט אַ ספּעציעלער איינלאַדונג באַווייזן זיך טאַקע שמואליק פינקעל־שטיין מיט יוזיק מיכעלסאָן און נאָך זיי קומט צו מיט איילנדיקע טריט יאַנקל

אַ קינדער־קאָלאָניע פון „טאָז"

נייטערמאַן. „איך האָב געמוזט, זאָגט ער, פאַרמאַכן די קלייט. מעגלעך אַז כ׳האָב פאַרלאָרן אַ גרויסן פדיון“ — גיט ער צו מיט אַ גוטמוטיקן שמייכל.

„מיר וועלן אָנהויבן, זאָגט שמואליק פינקעלשטיין, פון דער קיך, פון דעם עס־צימער, ווייל ביי אונז איז דאָס וויכטיקסטע וואָס מען עסט“. — „און ווי אַזוי מ׳עסט“ — גיט צו האַלב ערנסט און האַלב אין שפּאַס יוזיק מיכעלסאָן.

מיר געען אַריין אין עס־צימער. דאָ באַגעגענען אונז מיט האַרציקע שמייכלען לאה סקלאר און חייקע סארוועד. זיי האָבן שוין פּיליאָריקע פּראַקטיק אין דער אַרבעט ביי זומער קאָלאָניעס, און פיהלן זיך ווי ביי זיך אין דער היים.

האַרציקע יידישע מאַמעס! איר זענט דאָך אויך פאַר מיר געווען ווי מוטערס ביי מיינע ערשטע טריט פון זעלבסטשטענדיקער אַרבעט.

מיר געען פון צימער צו צימער. אַלץ איז ווייס, עס בלאַנקט פון זויבערקייט. עס פרעהט זיך ממש דאָס אויג און דאָס האַרץ.

ארליך מאַכט מיר באַקאַנט מיטן שלאָס. ווי אַנדערש זעט מיר יעצט אויס דער שלאָס אין שיין פון טאָג. איך האָב אים שוין נישט איינמאָל געזעען, אָבער ווי געוויינלעך אין די בין־השמשות שפּאַצירן, דאַן האָט ער אויסגעזעען סודות׳פול, האָט געשראָקן מיט זיינע טיפע קעלערס, ווי אויך מיטן הויכן זייגער אויפן שפּיץ. אין אָוונט איז ער געווען שיין, מאַיעסטעטיש פרעמד און גויעשלעך. גאַנץ אַנדערש זעהט ער אויס יעצט אין שיין פון דער פרימאָרגן זוהן, פונקט ווי ער וואָלט אַליין פלוצלונג יונגער געוואָרן אין דער געזעלשאַפט פון די אָרימע יידישע קינדערלעך.

באַקענענדיק זיך מיט דער שיינער געגנט טרעטן מיר צו, צו דער אַרבעט. דאָס ערשטע — וועגן מיר און מעסטן די קינדער. בלאַסינקע, מיט דאַרע הענטלעך און פיסעלעך דערמאָנען זיי אין צאַרטע געוויקסן וואָס האָבן ווינציק ליכט...

ווי ליב און איינגענומען ביסטו מיר געווען זומער 1934! ביסט אַריבער שנעל ווי אַ זיסער חלום! דאָס איז געווען נישט קיין שווערע אַרבעט, נאָר אַ געזאַנג פון פרוכטבאַרער שאַפונג. וויפל מיה, האַרץ און אפּפערוויליקייט האָבן אַריינגעלעגט אין דער אַרבעט די מיטגלידער פון דער „טאז“ פאַרוואַלטונג. אָט זע איך זיי יעצט אַלע, ווי לעבעדיקע, פאַר מיינע אויגן. עס איז דער לעצטער טאָג פון דער „זומער קאָלאָניע“. האַלב קאָרעץ האָט זיך פאַרזאַמלט צו זעען די לעצטע קינדער פאָרשטעלונג.

אַנדערש זעען יעצט אויס אונזערע קינדערלעך, די פּנימלעך פולינקע, די בעקעלעך רויטינקע און די אויגעלעך גלאַנצן.

די אַרבעט איז פאַרענדיקט. די קינדער פאַרלאָזן דעם שלאָס, ווו זיי האָבן זאָרגלאָז פאַרבראַכט די פּאָר וואָכן, און קעהרן זיך צוריק אין זייערע אָרעמע היינגע הייזקעס.

איך פּאַק צונויף מיינע זאַכן. טו נאָך אַ מאָל אַ בליק אויפן שלאָס. ווידער שטייט ער אַ סודותפולער אַ שווייגנדיקער, אַ פרעמדער פאַר מיר, גאָר נישט ווי אַ גאַנצן זומער.

אונטער די פיס רוישן די אָראָפּגעפאַלענע געלע בלעטער. איך קוק אויף זיי און קלער מיר, דער ווינט וועט זיי אפשר פאַרטראָגן ווייט־ווייט פון דאַנען, און דאָרטן וועלן זיי דערציילן פון צייטווייליקער קינדערשער זאָרגלאָזיקייט און פרייד...

פון דער ווייטן דערטראָגן זיך קלאַנגען פון אַ באַקאַנט ליד — — — געסעלעך, געסעלעך מיט מויערן, טייערע קאָרעצער געסעלעך, אייביק, ביז מיין לעצטן אָטעם, וועל איך נאָך אייך טרויערן...

יוסף ברודה (ברודר)

מכבי־אש בקוריץ

מכבי־אש התקיימו בקוריץ משכבר הימים. אַ „פּאַזשאַרניק" היה „מיצרך" חשוב בעירנו שבתי־העץ שבה עם גגות הקש והגבבא דמו לקופה של אגוזים, שאם נוטלים אחד מהם מתגלגלים כולם, כך, אם אחזה האש באחד הבתים — מיד בער הרחוב כולו.

היכרותי עם מכבי־האש חלה בעודי ילד. זכורני שביום ששי אחד פרצה שריפה במרכז־העיר ע"י ביתו של גולוד. האש בערה עד מוצאי־שבת. רצתי לראות את האש, אך הוקסמתי מאוד ממראה מכבי־האש וביחוד מהמשאבה עם גולת־הנחושת הגדולה שעליה.

בימים ההם לא חלמתי, אפילו, שימים יבואו ואף אני אהיה מכבה־אש ואשתמש במו־ידי באותה משאבה פנטסטית.

עיקר הויתם של מכבי־האש בתקופה שאני מדבר עליה, דהינו, שנות השלושים, נתמשך מהתמורות הסוציאליות והכלכליות שחלו במבנה של יהודי־עירנו. באותן השנים הסתמן תהליך של התרוששות מבהילה, שבעקבותיה אנוסים היו בני־טובים, ממשפחות מיוחסות, לחיות מעבודת־כפיים.

כדי להקל על חוסר־העבודה הטילה העיריה מסים על התושבים על מנת ליצור עבודות־דחק (שרברק) ששכרן היה זעום מאוד, דהינו, זלוטי אחד ליום.

העיריה, שהיתה מעונינת בקיום „מכבי־אש", הודיעה שהיא תעדיף לגבי קבלת עבודת־דחק כל מי שיתנדב למכבי־אש. באופן כזה נוצר מקום־עבודה, עלוב אמנם, לכמה עשרות בחורים שנזדקקו לעמל־כפיים. — התנדבו למכבי־אש לייבל וברל בוף, יעקב בלנר, יוסף צימרמן, אליהו סויצ'ר, מוטיל שניידרמן, יעקב זפרן, איציק ורניק, לייבל ליניק וכותב הטורים האלה.

כמפקד שימש אחי יעקב ז"ל. על־ידו עזרו חברי־הועד: נח ברשק (סגן), יוסי קמינשטיין, אשר רוזנבלט, מלמד, יצחק ברנשטיין והרשיל פאר (חאַפּקעס).

ניתנה האמת להיאמר שהרצון להימנות בין מכבי־האש נבע גם ממשובת־נעורים. היה בכך משום הוד רומנטי. הדהירה בחוצות־העיר עם החצוצרה הגדולה ועם כלי־הכבוי הכניסה, מעין, חגיגיות בלב.

למכבי־האש בקוריץ היה משהו גרוטסקי. הויתם ופעולותיהם נמצאו על גבול המגוחך והמצחיק.

הזוכרים אתם את הקאַלאַנצ׳ה? הרי אין לתאר את קוריץ בלי הקאַלאַנצ׳ה ואין לתאר קלנצ׳ה בלי קוריץ. מתחילת ברייתם נוצרו זה לזו. אולם, יתכן, ומחמת ריחוק המקום והזמן טושטשה בזכרונכם ההגדרה המדויקת של הקלנצ׳ה, לכן הבה ונזכיר נשכחות.

בנין מכבי־האש עמד במרכז העיר, מול רחוב ברזדובה. הבנין היה מהגבוהים שבעיר, שכן הוא היה בן קומותיים. מאחר ונקטתי לשון הפלגה, אומר מיד, שבעצם היה זה בית בן קומה אחת ועליה התנוסס, מעין, מגדל־תצפית לאבחון שריפות. כשעלו על ראש המגדל היתה העיר, כאילו, מונחת על כף היד. למגדל הזה קראו „קאַלאַנצ׳ה". העליה למעלה היתה כרוכה בסכנת־נפשות, כי המדרגות היו רעועות והתנודדו כשכור בלכתו.

המשמש ב„קודש" זה היה מיודענו פיודור. הוא היה היחידי מבין מכבי־האש שקיבל את שכרו מקופת העיריה. כל היתר היו מתנדבים. פיודור זה, רגלו האחת היתה ארוכה והשניה קצרה והוא היה קופץ בלכתו מעשה מוקיון. וכשהוא היה עומד דומה היה לחסידה העומדת על רגל אחת. הוא היה חסיד גדול של „הטיפה המרה" ותמיד היה שכור.

הוא היה לן בבית מכבי־האש ותפקידו היה, בשעת שריפה, להזעיק את הכבאים ע״י נקישה במוט־ברזל שקולה הלך לכל פינות־העיר.

מאחר ופיודור שתה תמיד לשכרה, הרי במקום לעורר אותנו אנוסים היינו אנו לעוררו משנת־הישרים שלו ולהודיעו על שריפה. פעם באנו אליו וצעקנו: פיודור, גוריט! (בוער). שפשף הלה את עיניו והשיב: למאי נפקא מינה „גוריט". „סאַמאַ זאַניעלוס, סאַמאַ אי פוגאַסנה" (האש פרצה מעצמה והיא תכבה מאליה).

במה היינו נוסעים לכבות את השריפה? מדי לילה חייבים היו העגלונים להעמיד לרשות „מכבי־האש" צמד־סוסים. תארו לכם, האחד השאיל סוס גדול והשני — סוס קטן שפניו כפני חתול. כשרתמו את הזוג הזה בעגלה אחת, היה הסוס הקטן נושר מהעגלה, כי הרתמות היו גדולות מכפי מידתו, והוא היה נשאר בחוץ, עד שרתמוהו שוב בעגלה היה, בינתים, הבית הבוער נהפך למפולת.

אולם, לא תמיד עמדו סוסים לרשותנו, ואז נאלצנו לדחוף במו־ידינו את העגלה עם חבית־המים ומי שלא ראה את פיודור כשהוא גורר את רגלו בשעת מעשה — לא ראה מחזה היתולים מימיו. תמיד התפללנו, שאם כבר נגזר עלינו שתפרוץ שריפה, הלואי ותיפול האש ברחוב ברזדובה. וכל זה למה? הרחוב הזה נמצא במורד ואז היתה העגלה יורדת מאליה.

חוק ולא יעבור היה, בין אם כבינו את האש ובין אם לא כבינו — חייב

היה הנשרף לכבדנו במנה הגונה של וודקה. ליצנים שבנו התלוצצו שארגון מכבי־אש בא, לכתחילה, לעולם לשם שתיית יי״ש, כי שריפה אף פעם לא כבינו. כשהוזעקנו לכיבוי שריפה לא נגשנו מיד למלאכה, אלא קודם כל שתינו „לחיים״. כשהנשרף היה צועק: גזלנים, הבית נשרף ואתם דורשים „משקה״? היינו משיבים לו: הא לחוד והא לחוד, הבית, אמנם, נשרף, אבל יי״ש חייב אתה לתת.

היו מקרים שכבדונו במנת יי״ש כפולה. הכיצד? — בקוריץ היו שני סוגי שריפות: שריפה שפרצה מהתלקחות הפיח בארובה ושריפה שסיבתה לא היתה ברורה. כשהתלקח הפיח טענו בזו הלשון: חייב היית על פי החוק לנקות את הארובה. ובעד זה שאין אנו מלשינים לפני השלטונות, בעד זה בלבד מגיע לנ יי״ש. והשנית, גזלן שכמוך, האין אנו ראויים ל„קידוש״ על שהצלנו את ביתך מהאש?

בימות החורף היינו, כמעט, מחוסרי־עבודה. השלג רבץ על גגות־הקש ושום אש לא שלטה בהם. אז היינו מתכנסים בחדר הקטן של מכבי־האש. שם היה חם. ישבנו וחכינו, אולי „השם ירחם״ ותפרוץ שריפה, כי „נפשנו יבשה״. מזמן כבר לא טעמנו טעם יי״ש התפללנו, הלואי ותאחז האש באחת המסבאות בעיר, בבית גילגון או בבית סירוקה, כי שם בטח תהיה השתיה כדת...

להצגות תיאטרון או קרקס קבלו מכבי־האש כרטיסי־כבוד. נוכחותו של כבאי באולם הכניסה שלווה בלב הצופים. כשהמחזה היה מוצלח באו שלושה כבאים, וכשהציגו הצגה משעממת — הלך אחד בלבד.

מכבי־האש בעירנו היו יותר משל, מאשר מציאות. עד כמה שידוע לי, לא הצלנו שום בית מהאש. תמיד באנו אחרי „נעילה״. וכי יכול היה להיות אחרת? הסוסים שלנו לא יכלו להתחרות במהירות האש. ובפרט כשסוס אחד רץ והשני מדדה אחריו, ושלפעמים גם אנוסים היינו לדחוף את העגלה במו־ידינו ופיודור מחמר אחרינו.

התנועה הציונית
ותנועות הנוער

משה דפנא (בלובשטין)

ניצני הציונות ומבשריה בקוריץ

בסוף המאה התשע־עשרה וגם בהתחלת המאה העשרים היתה קוריץ, עדיין, מנותקת ממרכזי מסחר ותעשיה, סגורה ומסוגרת, והשפעת תרבות המערב טרם חדרה אליה. בכך גלומה הסיבה, שהציונות הופיעה בקוריץ באחור־זמן.

סיבה שניה, ואולי עיקרית, נעוצה בעובדה שקוריץ היתה עיר חסידית טפוסית. חסידי „מאקארוב" וחסידי „טריסק" היו אנשי הרוח שבעירנו. כמעט כל העשירים, הסוחרים, בעלי בתי־החרושת היו חסידים קנאים. כשהופיע הרבי מטריסק בעירנו שקקו הרחובות מרוב אדם. בית־הכנסת הגדול היה צר מלהכיל את היהודים הרבים ששתו בצמא את דברי הרבי. הפילוסופיה של הרבי מטריסק היתה מושתתת על פסוק ב„תהלים": „אם ד' לא יבנה בית, שוא עמלו בוניו בו". ולכן, אסור לדחוק את הקץ, ולפיכך הציונות היא כפירה בצור ישראל וגואלו.

חסידי־קוריץ החרימו את התנועה הציונית ובכל מיני איומים איימו על בניהם ובנותיהם בל יתנו יד ל„כפירה המסוכנת" שציונות שמה. הם קרעו „קריעה" בהודע להם שהבן, או הבת, „גייט ברענגן משיח'ן" (כינוי לעג לציונות בפי החסידים).

ניצניה הראשונים של הציונות בקוריץ היו מענינים. לקוריץ היו מגיעים מטיפים ציוניים, מהטיפוס של מטיפי חיבת־ציון. את דרשותיהם היו דורשים בבתי־הכנסת לפני המוני יהודים פשוטים ומתבלים אותן בציטטות מהתנ"ך ומהתלמוד ונאמרו בניגון מיוחד ובפתוס רב.

אחד מהם נשאר חרות בזכרוני. היה זה אדם צעיר משאַוולי, בעל שערות ארוכות ובעל הופעה חיצונית מיוחדת במינה. בדרשותיו הביא למשל ולמופת את „הציוני הראשון", הנביא יחזקאל, שתבע מהעם את החייאת „העצמות היבשות". הוא המשיל את בית ישראל בגולה לאותה בקעת העצמות, והציונות היא טל של תחייה, שתפיח בהן רוח־חיים.

גבאי בתי־הכנסת התנכלו למטיפים אלה, ובשעת דרשותיהם היו מכבים את האורות. היה דרשן אחד, תקיף בדעתו ומאמין גדול בציונות, והוא התריס כלפי הגבאים: אתם למדתם אותנו את המשנה „המכבה את הנר בשביל החולה שיישן", דהינו, אתם מעונינים שהעם יהיה שקוע בתרדמתו בגולה ולא יתעורר

לתחיה בציון, אולם אנחנו נלמד אתכם את המשנה „במה מדליקין" — אנו נעלה אבוקות־אור ונראה לכם את הדרך הנכונה לציון.

בהתחלת המאה העשרים התלקט בקוריץ חבר־נערים, יפי־רוח, חניכי ישיבות, שלא הסתפקו בציונות של „חיבת־ציון" וחלמו על שינוי־ערכין. חזרתי אז מה„ישיבה" שבנובוגרד־וולינסק והמשכתי בלימודי ב„סקווירער קלויז" יחד עם חברי ברלה שמבן, חניך ה„תלמוד־תורה" בקוריץ.

יום אחד סגרנו את ספרי־הגמרא. הרגשנו שלימודי־הקודש אינם מספיקים והחלטנו למצוא דרך להשכלה אירופית.

שאיפה זו הנחתה אותנו בדרך ל„ספריית־תרבות", שהיתה, מעין, „מרכז־רוחני" של העיר, כי בה התלקטו רוב משכילי־קוריץ בימים ההם.

הספריה נמצאה תחת פיקוחו של הרב מטעם נחמיה הרשנהורן. הוא העמיד לרשותנו את אולם הספריה, ובו התחיל להתרקם החוג הציוני הראשון בקוריץ. ראשיתו היתה מצערה מאוד. התלקט אליו קומץ קטן של נערות ונערים חולמים והוזים.

החוג היה קונספירטיבי. הוא עשה את עבודתו במחתרת, מאימת שלטון הצאר, שרדף את התנועה הציונית.

אחת מהראשונות של החוג, פריידל בוימצייגר (בלובשטיין) מספרת בזכרונותיה את המקרה הבא: „התאספנו אצל קלייפלד, „אונטער די מיהלן", ברחוב גרברסקה. ישבנו בחושך, כי חששנו פן יגלו אותנו. פתאום נכנס אחד מחברינו והודיע לנו שהלשינו עלינו והמשטרה עומדת להקיף את הבית. נמלטנו בעד החלונות ורצנו לכוון הנהר. בנהר הקפוא נמצאו הרבה „פּאָלאָנקעס". רגלינו שקעו בהם ובקושי רב חלצנו אותן. בריצתנו הגענו להר. משם יצאנו זוגות־זוגות העירה והתערבנו בתוך הקהל".

אולם, על אף רדיפות ונגישות שלוחי־הצאר המשיך החוג בפעולותיו הצנועות, שהיו ערוכות, בעיקר, כלפי פנים. נתכנסו לאספות, נאמו, שרו שירים לאומיים והתחילו ללמוד ולדבר עברית.

אותם נערי בתי־המדרש וה„קלויזים", שקודם לכן היו מחזרים על הבתים ואוספים נרות לליל ל"ג בעומר, כדי לערכם על המדפים בין מזוזות החלונות הגבוהים של ה„קלויז", נר לנשמה, נר לנשמה, למען תאיר ותהבהב יפה התאורה לכבוד ר' שמעון בר יוחאי — אותם נערים חזרו עתה על הבתים ועל החנויות למכור מניות ה„קולוניאל־בנק" ובולי קק"ל, אותם בולים ראשונים, כחולים־לבנים, שהודפסו על גליונות גדולים, ומחירם קופיקה כל־אחד.

גם אני הייתי אחד מאלה שנשאו כמה גליונות של בולים, הלכתי מחנות לחנות ומכרתי אותם.

מי היו חברי החוג הציוני, מניחי היסוד לציונות המדינית? הרוח החיה והיושב־ראש שלו היה מר יהושע זלצמן. באספות החוג היה מופיע כמטיף ומסביר התנועה הציונית־המדינית בראשיתה. הוא היה איש אמיד, בעל מחסן גדול של סחורות־ברזל. בידיו ראינו, לעתים קרובות, את העתונות הציונית

מראשוני הציונים בקוריץ

עומדים שורה ראשונה מאחור מימין לשמאל: 1) **ישעיהו שפירא** 2) **שלום שיפריס.** 3) **נח שיינרמן.** 4) **אברהם קליינר**

עומדים שורה שניה מימין לשמאל: 1) מנדל **פיינסמן.** 2) **משה־דב גולוד.** 3) **שרגא זבדי.** 4) **ראובן ברבר.** 5) **נתן אוברשטרן**

שבים מימין לשמאל: 1) **יוסף קליינר.** 2) **פנחס אבישר (שוורצמן).** 3) **מרדכי זילברמן**
שוכב למטה **מאיר קרוטופסח**

הלועזית ובתוכה את ה„דז'ואיז' כרוניקל". מזה למדנו שמר זלצמן הוא איש משכיל ויודע לשונות אירופיות.

בימים ההם הופיע בחוג הציוני כוח רענן, סטודנט לרפואה באוניברסיטה באודיסה — יאַני הרשנהורן, בנו של הרב מטעם. הוא עשה רושם על אנשי־העיר בסַגִין (שינעל) עם הכפתורים המבריקים והנוצצים. אם כי הוא דיבר רוסית באספות החוג, הביא אתו יאַני הרשנהורן מרוחם של אחד־העם וביאליק. בשנות לימודיו באודיסה התקרב לגדולי הספרות העברית שישבו אז בעיר זו והוא לקח אתו „מזמרת" אודיסה. יאַני הרשנהורן, כאביו, הכניס לקוריץ את תרבות המערב, שהיתה שונה במהותה מההוי החסידי ששרר בקוריץ.

בין הצעירים שהתבלטו מאוד היו שמואל פינקלשטיין וארוסתו פייגה ציטרין. פינקלשטיין התחיל את לימודיו כאוטודידקט, אחר־כך יצא לקיוב וחזר משם רופא־שינים מדופלם.

בית הפינקלשטיינים, שהיה בית ציוני, הצטיין ברוח החפשית שהתהלכה בו. היה זה בית אריסטוקרטי, קן של אנשים אצילי־רוח. היה זה מהבתים היחידים בעיר, שהיה מוקף גן גדול של עצי־פרי, מטופחים כהלכה ע"י האב עצמו.

מבין הראשונים מבהיקה דמותו המיוחדת, המקורית, של אשר בלובשטיין, מנהל ספריית „תרבות". בלובשטיין היה, ממש, אחוז ב„דבוק" הציונות, הוא הגה בה יומם ולילה. כל הרהוריו והגיגיו היו נתונים לתחיית העם והלשון העברית.

הוא היה מהראשונים שדברו עברית בקוריץ בפומבי, בראש־חוצות. כשבא לספריה אדם יודע עברית כהלכתה וגם לא כהלכתה והיה מדבר עם בלובשטיין אידיש או רוסית, לא היה נענה, אלא־אם־כן דיבר עברית.

אחת מפעולותיו הנועזות ביותר היתה חדירתו לכתלי ה„ישיבה". בלובשטיין היה מגניב ל„ישיבה" ספרות „טריף־פסול", דהינו, ספרות עברית חילונית. חלק מבחורי־ה„ישיבה" היו מחזיקים בתוך ה„שטענדערים" את „התועה בדרכי־החיים" לסמולנסקין, ואפילו, ספר־מינות כ„חטאות נעורים" ללילנבלום. והכול הודות לאחד מאנשי ל"ו בעירנו, אשר בלובשטיין, שהיה מעמודי התווך של הציונות והתרבות העברית בעירנו, שחלם והזה על־כך, שכל יהודי־הגולה ידברו ביניהם עברית, בבית ובחוץ.

באחד הימים ההם הופיעה בחוג חציוני דמות מאוד מענינת, אדם בעַל השכלה עברית רחבה ומעמיקה, ששלט שליטה מוחלטת בתנ"ך, בתלמוד בבלי וירושלמי ובספרות המדרשית העשירה והענפה. היה זה יצחק ביבר. הוא בא

לקוריץ מנובוגרד־וולינסק, עירו של פיארברג. ביבר היה מחבריו הקרובים ביותר של פיארברג, והוא הביא אתו מרוחו הגדולה של „החולם מזווהיל", שהיה אחד הסופרים הציוניים המעמיקים ביותר.

ביבר היה בנו של שוחט והוא נשא לו לאשה את נכדת רב מרדכי׳לה, הדייק הקורצאי. הוא התפרנס בעירנו ממתן שעורים פרטיים לעברית. יחד עם זה השתלם בלימודי־חול והתכונן לקבל סמיכות להוראה בבית־ספר רוסי.

יצחק ביבר היה איש משכיל מאוד והוגה־דעות מעמיק. הוא היה מכובד ומקובל מאוד על בני־העיר וכולם התיחסו אליו ביראת־כבוד.

כעבור שנים מספר יצא לארצות־הברית ושימש כמורה בסמינר למורים עבריים בניו־יורק.

בארצות־הברית התפרסם כחוקר תנ״ך מובהק וגם חיבר והדפיס שם ספרים להוראת התנ״ך, שהיו מלווים הקדמות מדעיות שחוברו על ידו.

ליצחק ביבר חלק גדול בהחייאת הלשון העברית בקוריץ. היו לנו הרבה חובשי בית־המדרש, בקיאים מופלגים בתנ״ך ותלמוד, אבל לגבי אלה היתה השפה העברית שפת הספר בלבד, ולא שפה חיה, מדוברת, כי חסר היה להם היסוד המדעי, ידיעת הפונטיקה העברית, כללי התחביר וידיעת החוקים של השפה העברית.

יצחק ביבר הוציא את העברית מ„ארון המתים" והפיח בה רוח חיה. ובי היה מעשה: פעם נתקל בי ביבר, בשבתי בספריית „תרבות" ובקראי את „חטאות־נעורים" ללילנבלום. במקרה פלטתי אנחה. ביבר שאלני: „על מה אתה נאנח, על חטאות־נעוריך"? — אמנם, כן, השיבותי. לא מצאתי דרך להשכלה, ועל־כך אני מצטער.

הוא לקחני לביתו וטיפל בסידור ידיעותי בלשון העברית במשך חצי שנה, ומתוך כך נעשינו חברים טובים.

בתוך החוג הציוני נוצרה ה„רביעיה" הראשונה, שנדרה נדר לדבר עברית בלבד. חברי ברלה שמבן ואנכי נפגשנו עם עוד שניים מחברי החוג — דוד סולומיאניק ושאול דידוביטשר, ומבלי דעת כיצד ואיך התחלנו לדבר ארבעתנו בינינו עברית. זה היה החוג האינטימי הראשון בקוריץ שהשתמש מתוך הכרה לאומית בלשון העברית כלשון חיה.

נהיינו גם מורים ללשון העברית ולתנ״ך, ובאמצעים אלה החדרנו את ההכרה הציונית ללב הנוער העברי בקוריץ. ריכזנו סביבנו נערות שלמדו ב„שקאָלע" הרוסית, שוחחנו אתן והטפנו להן את תורת הציונות.

ברצוני להזכיר גם את החברים והחברות האחרים, מראשוני החוג

הציוני, שרבות עמלו להפצת הרעיון הציוני בקוריץ: זיסל שורצמן (אמו של השופט אבישר), אהרן פרלמוטר, תהילה פינקלשטיין, פריידיל בוימצייגר (בלובשטיין), קלייפלד, פייגה צוקרמן (פלדמן), ומהצעירים המשורר טשודנר והשופט פנחס אבישר (שורצמן), שהיה העולה הציוני השני מעירנו.

ותזכר לטובה אותה אשה יקרה בשם מאיר־אבא׳כע „די לאָקשן־מאַ־כערין״, בעלת בית־חרושת לאטריות ברחוב ברזדיבה, שהעמידה את האולם הגדול והרחב בבית־החרושת שלה להצגת „השדכן״ לשלום־עליכם, שההכנסות ממנה הוקדשו לפיתוח והרחבת הפעולה הציונית בעיר.

ראיתי שאין טעם להמשיך בחיי־גולה בעיר התלויה על בלימה, ואז גמלה בי ההחלטה לצאת את קוריץ ולעלות ארצה. שנה אחת לפני הצורך להתיצב לצבא קיבלתי את הרשות והאפשרות הפיננסית לצאת לדרך ולעלות ארצה. בידי היתה תעודה ממר דוד ילין שאוכל להתקבל כתלמיד בבית־המדרש למורים של „חברת עזרה״, אשר נוסד אז בירושלים.

הייתי אז היחידי מכל קוריץ ואולי מכל האזור ההוא שעלה ארצה. יצאתי את העיר בסוף הקיץ של שנת 1904.

בעברי את הגבול על־יד רדזיבילוב הוכרחתי למסור חלק מהאמצעים הכספיים שבידי למשמר הגבול. באתי לברודי שבגליציה ובכיסי אין די כסף להמשכת דרכי לארץ־ישראל. במשרד המהגרים פנה אלי אברך אחד מבני ברודי והזמינני להישאר בעיר כמה חדשים לשם הוראת השפה העברית בחוגי הנוער הלומד בגליציה.

תוך עבודה זו נפגשתי בברודי עם יוסף אהרונוביץ שהגיע לגליציה מספר חדשים לפני, והוא כבר היה נתון לעבודה של הוראת העברית והטפה ציונית יחד עם חיים טרטקובר שהיה בן ברודי וסטודנט בוינה.

יסדנו אגודה לעליה חלוצית לארץ־ישראל בשם „חלוצי־ציון״. המטרה היתה עבודה חקלאית לתכלית כיבוש־העבודה. בקריאה של יוסף ויתקין אל הנוער לעלות לארץ־ישראל לתכלית הנ״ל, מצאנו אחר־כך עידוד בשאיפת האגודה הזאת.

לאחר שהייה של שנה וחצי בברודי עליתי לארץ. היה זה בין פורים לפסח של שנת 1906.

מאיר פנס

הפרקציה הציונית „צעירי־ציון" בקוריץ

בעירנו לא היתה קיימת הסתדרות ציונית כללית. התקיימו שתי מפלגות ציוניות — „צעירי־ציון" ו„פועלי־ציון". שחוק הגורל הוא שבראש מפלגות יריבות אלו עמדו שני אחים. שמואל פינקלשטיין היה יושב־ראש „צעירי־ציון", ומוטיק פינקלשטיין עמד בראש „פועלי־ציון".

החומר האנושי של המפלגה בא רובו ככולו משורות הנוער הלומד, שבחלקו היה מושרש בשפה והספרות הרוסית.

שומה היה עלינו לעשות עבודת־בראשית, לחולל תמורה יסודית בהויתו הרוחנית של נוער זה. כינסנו אותו במועדון והתחלנו לקרוא לפניו בשפה הרוסית פרקים מספרותנו הלאומית ומספרות תנועת העבודה הציונית.

הימים היו אז סוערים מאוד. המהפכה הרוסית עוררה תקוות כמוסות בלב, שיתוקן העוול ההיסטורי כלפי העם היהודי. הנוער היהודי התחיל להגות בחשאי בכתבים ציוניים. ובמחתרת קראו והתעמקו בספר „ציונות" לספיר. מרכז ההתעוררות הלאומית היה באודיסה. כשההמונים יצאו בשירים ומחולות לכבוד המהפכה, הפגינו ברחובות אודיסה 13.000 תלמידים יהודיים, שבראשם צעדו נציגי „החבר" — הסתדרות הסטודנטים הציוניים ברוסיה.

מנהיגי הדור — ביאליק, רבניצקי, קלויזנר ואוסישקין ישבו אז באודיסה והם קראו את הנוער להכון לבאות, כי שעה גדולה ממשמשת ובאה.

אורגן סמינר למדריכי־נוער, שהוטל עליהם לחזור לבתיהם בדרום־רוסיה ולהתחיל בפעולה ציונית בקרב הנוער.

כחניך הסמינר הזה חזרתי מאודיסה לקוריץ, לאחר שעזבתיה בשנת 1916, והתחלתי לארגן את הנוער הלומד בקוריץ.

הנוער בעירנו התלבט אז התלבטויות קשות. ברובו היה מאוכזב מהמהפכה, אך לא מצא גם ענין בציונות הכללית הרשמית, שלא משכה את לבו, כי היתה נעדרת יעודים סוציאליים.

הנוער הזה מצא ענין רב במפלגת „צעירי־ציון". קיבלנו אז מהמרכז ברוסיה חוזרים וקונטרסים שדברו בשבח העבודה. פורסם גם מאמר של יוסף טרומפלדור על דגניה. הנוער הנבוך ראה בטרומפלדור, מעין, מורה נבוכים. רעיונותיו על הקומונה העברית, על חיי עמל־כפיים, תאמו את מאווי הנוער הקורצאי.

אולם, מפלגת „צעירי־ציון" לא היתה מכה שורש בעירנו בלי הסיוע הרב של משפחת פינקלשטיין. לא שמואל בלבד, כי אם גם אביו העורך־דין הירש פינקלשטיין, חלקו רב בהשרשת רעיון המפלגה בעיר. הוא שימש גבאי בבית־הכנסת הגדול, ועל אף הסכנה שבדבר, פתח את שערי בית־הכנסת לאספות וכנוסים של הנוער העברי־הסוציאליסטי.

בית פינקלשטיין עמד בתוך גן גדול של עצי־פרי, ומנהיג המפלגה, שמואל, הפך את הגן למרכז־משיכה לנוער המשכיל. בגן הזה התקיימו אספות המפלגה, כנוסים, וכוחים ובו גם נעשתה העבודה היום־יומית.

זוכר אני, שבפתח הגן התנהלה שיחה בין שני סטודנטים על צורות ההתישבות בארץ. הויכוח הזה עמד אז ברום עולמה של המפלגה. קבלנו חוברות ברוסית, בהן הודפסו מאמרי האגרונום אטינגר שדבר בשבח ההתישבות הקבוצית, המבוססת על משק גדול, ממוכן. ומאידך התעמקנו בדברי פרופ' הופנהיימר שטען להתישבות קואופרטיבית, המבוססת על משקי־יחידים זעירים. בשבילנו, חברי „צעירי־ציון", לא היה זה ויכוח אקדמאי, כי אם שאלת־חיים, כי המפלגה היתה מפלגת־הגשמה. התכוננו לעלות ארצה לאלתר, ומאוד־מאוד היתה אקטואלית השאלה מה צורת־חיים נבחר כפועלים בארץ.

המפלגה פעלה רבות בשטח הכשרת הלבבות. מהמרכז קבלנו חומר הסברה למכביר וכתבי גדולי התנועה. הושפענו, בעיקר, ממאמרי אליעזר קפלן ז"ל, וישראל מרום (מרימינסקי) יבדל לחיים.

התחנכנו, בעיקר, על הספרות השמאלית וחתמנו בקביעות על השבועון „ערד און אַרבייט" שיצא בקיוב בעריכת מרימינסקי.

המפלגה היתה מורגשת מאוד בעיר והרבה עמדות־מפתח צבוריות ותרבותיות היו בידה. אך כמפלגת הגשמה, לא תמיד ניתן לה לקיים עמדות אלו, כי רוב פעיליה עלו ארצה.

„צעירי־ציון"

עומדים מימין לשמאל: 1) משה ברז. 2) שלמה סירוטה. 3) יונטל שניידר. 4) יעקב גליס. 5) גולדה שניידר. 6) ברל גופמן. 7) גיסיה פוקס. 8) זיידל רוכורגר. 9) יעקב־אשר קוטלר. 10) יוסף קוטשר. 11) מרדכי טורקניץ׳.

יושבים מימין לשמאל: 1) ברל וויגמן. 2) אברהם גילגון. 3) משה בלימן (הדס). 4) חיים מלמד. 5) לאה מלמד. 6) דב ברנשטיין. 7) צבי ברנבוים. 8) יוסף וכברויט. 9) אליק קאראַס.

שורה שלישית, מימין למשאל: 1) יתום. 2) גורלניק. 3) חיה פאווא. 4) אסתר ירונסקי (תלפיות). 5) ברכה ברז. 6) פייגה רוזנדורן. 7) יוסף ברז.

שורה רביעית, מימין לשמאל: 1) יצחק ליניק. 2) חיים פוליבה. 3) רבקה בלימן. 4) נחום וסרשטרום. 5) רות נייטרמן. 6) סוסל בורשטיין. 7) רבקה אושומרסקי. 8) חיה קוטשר. 9) צבי פבריקנט.

שמחה באראַז

„פּועלי־ציון" פּאַרטיי אין קאָרעץ

די פּאַרטיי איז אַנטשטאַנען אין קאָרעץ נאָך ביים צאַרישן רעזשים, אין אַ צייט ווען פאַר ציוניסטישער אָדער סאָציאַליסטישער אַרבעט האָט געדראָט מיט קאַטאָרגע אין סיביר. אָבער נישט געקוקט אויף דעם איז אין קאָרעץ געווען אַ גרופּע חברים פון „פּועלי־ציון" וועלכע האָבן געפירט אַ אומלעגאַלע אַרבעט. זיי זענען געשטאַנען אין פאַרבינדונג מיט דעם צענטראַל־קאָמיטעט פון דער פּאַרטיי, באַקומען צוגעשיקט אומלעגאַלע ליטעראַטור און אויך פּרעלעגענטן. פון צייט צו צייט האָט מען איינגעאָרדנט פאַרזאַמלונגען אין פאַרשידענע פּלעצער, אָדער הינטערן פרייען הימל, און ווען די פּאָליציי האָט זיך דערוווּסט — איז מען זיך צעלאָפן ווי נאָר מ'האָט געקענט.

מיטן אויסברוך פון דער אָקטאָבער רעוואָלוציע איז די פּאַרטיי אַרויס אין דער עפנטלעכקייט, זיך אַנגעשלאָסן אין דעם רעוואָלוציאָנערן קאָמיטעט און געדונגען אַ אייגענעם לאָקאַל. צו דער קליינער גרופּע פאַרבאָרגענע טוער האָבן זיך אָנגעשלאָסן פיל פרישע מיטגלידער פון פאַרשידענע קרייזן — אַרבעטער, יוגנט, שטודירנדע אינטעליגענץ און סתם פאָלקס־מענשן.

שוין אין יאָר 1917 האָט אין קאָרעץ עקזיסטירט די פראַקציע „צעירי־ציון". אין דעם אַקטיוו פון דער דעמאָלסדיקער פראַקציע זענען געווען די פאָלגנדע חברים: משה בלימאַן, אשר שיכער, פנחס יענטיס, שמואל ברעם, דב וויגמאַן, צבי באַרענבוים און גרשון הארבאַש.

אין די שפּעטערדיקע יאָרן איז צוגעקומען דב בערנשטיין, וואָס האָט ביז צו דער ענדע מיטגעווירקט צו דער פאַרשטאַרקונג פון דער פּאַרטיי.

ס'איז כדאי צו באַמערקן אַז נאָך דער שפּאַלטונג פון „פּועלי־ציון" אויף רעכטע און לינקע — האָט אין קאָרעץ געזיגט דער רעכטער פליגל און מיר האָבן זיך פאַראייניקט מיט דער „צעירי־ציון" פּאַרטיי.

נאָך דער פאַראייניגונג האָט זיך פאַרדאָפּלט די פּאַרטיי אין קאָרעץ. די ערשטע וויכטיקע שאַפונג אירע איז געווען די גרינדונג פון דער יוגנט־אָרגאַניזאַציע „פרייהייט". די גרעסטע טייל פון דער „פרייהייט" יוגנט איז באַשטאַנען פון אַרבעטער און שול־יוגנט. די פּאַרטיי האָט געשאַפן פאַר זיי אַ בשותּפותדיקן וועג פון פּאָליטיש און גייסטיקער אויסלעבונג.

„פועלי־ציון" פאַרטיי

ס׳שטייען פון רעכטס צו לינקס: 1) **שלום זאוואדניק.** 2) **חנה הערשענהאָרן.** 3) **חיה פאווא.** 4) **העסיע יענטיס (קאנטאר).** 5) **ישראל גילמן.** 6) **מענדיל פיינסמאַן.** 7) **ראובן ברעם.** 8) **יעקב געליס.** 9) **דוד גילמאַן.** 10) **אליהו מלמד.** 11) **גרשון חרבש.** 12) **מרדכי סובול.** 13) **יוסף ברז.** 14) **גנעסיע פריידיס.** 15 **ריבע יתום.**

ס׳זיצן פון רעכטס צו לינקס: 1) **חיים בלאַנק.** 2) **בערל וויגמאַן.** 3) **דב בערנשטיין.** 4) **משה בלימאַן (הדס).** 5) **שמואל ברעם.** 6) **משה־בער קאראס.** 7) **אשר שיכער.** 8) **יוסף וואַכברויט.**

דריטע שורה, פון רעכטס צו לינקס: 1) **אברהם גילגון.** 2) **משה גלאשאווער.** 3) **שלמה שיכער.** 4) **חיים פאליווע.** 5) **יעקב פאווא.** 6) **משה וואַסערמאַן.**

אויפֿן פּראָפֿעסיאָנעלן געביט האָט אונזער פּאַרטיי זעער אַ סאַך געטאָן, נעמענדיק אין אַכט די באַזונדערע אומשטענדן פֿון קאָרעץ. די פּאַרטיי האָט געגרינדעט אַ פּראָפֿעסיאָנעלן פֿאַריין פֿון שניידער, אַרום וועלכן ס׳האָבן זיך אויך גרופּירט אַרבעטער פֿון אַנדערע פֿאַכן. די אָנפֿירער פֿונם פֿאַריין זענען געווען די חברים יאָנטל שניידער, משה גיטעלמאַן און יוסף בעקערמאַן.

אויפֿן קולטורעלן געביט האָט אונזער פּאַרטיי ענטוויקלט אַ פֿאַרצווייגטע טעטיקייט. מיר האָבן זיך נישט באַגניגנט מיט דער „תּרבות״ ביבליאָטעק, ווייל מיר האָבן געוואָלט אַריינפֿירן עפּעס נייעס פֿון דער קלאַסישער רעוואָלוציאָ־נערער ליטעראַטור, וואָס איז דאַן דערשינען אין פּוילן.

מיר האָבן געגרינדעט אַ אייגענע פּאַרטיי ביבליאָטעק אונטערן נאָמען פֿון בער באָראָכאָוו און אין אַ קורצער צייט ציילט די ביבליאָטעק אַ היפּשע צאָל ביכער אין יידיש און פּויליש. די ביבליאָטעק איז דאַן געוואָרן אַ שם דבר אין שטאָט. הונדערטער לעזער פֿון פֿאַרשידענע קרייזן האָבן זיך באַנוצט מיט דער ביבליאָטעק און גענאָסן פֿון דעם רייכן אוצר.

ביי דער ביבליאָטעק איז געשאַפֿן געוואָרן אַ קרייז פֿון קולטור־טוער וועלכע האָבן, פֿון צייט צו צייט, איינגעאָרדנט קולטורעלע שמועסן און אויך ליטעראַרישע געריכטן איבער פֿאַרשידענע ווערק. דער דערמאָנטער קרייז איז באַשטאַנען פֿון די פֿאָלגנדע פּאַרטיי חברים: אשר שיכער, שמחה באראז, לייבל זאַוואָדניק, ווי אויך פֿון פֿאָלגנדע פּראָגרעסיוו לינקע עלעמענטן אין שטאָט: מיכאל ליטוואַק, הערשל וויוואַט, פֿרידה פֿינקעלשטיין, ישראל גרינפֿעלד, מיציק זאַפֿראַן און מאיר בריינדיס.

אונזער ליטעראַרישע טעטיקייט האָט געוועקט די אויפֿמערקזאַמקייט פֿון די ברייטע קרייזן פֿון דער קאָרעצער באַפֿעלקערונג. די זאַל איז שטענדיק געווען איבערפֿולט, און די ליטעראַרישע געריכטן און שמועסן זענען דורכ־געפֿירט געוואָרן מיט גרויס דערפֿאָלג.

אויך האָט די פּאַרטיי אָרגאַניזירט דעם „העובד״. דאָס זענען געווען בעלי־מלאכה וואָס האָבן נישט געהאַט די מעגלעכקייטן צו פֿאָרן אויף הכשרה. מיר האָבן מיט זיי געפֿירט אַ וויכטיקע טעטיקייט. דער גרעסטער טייל פֿון די חברים זענען אַ סאַך יאָרן געווען ווייט פֿון ציוניזם און פֿון אָרגאַניזאַציע בכלל. דורך אונזער אַרבעט זענען זיי געוואָרן איבערגעגעבענע און טרייע ציוניסטן.

אין ועד פון „העובד״ זענען געווען די פאָלגנדע חברים: שלמה פערעלמאַן, אָשער שיכער, דוד אוזיראַנסקי, יעקב רייז, בערל און אליעזר ליפין, יוסף הימלפאַרב, יאָנטל שניידער, אברהם ווידרא און משה שיינערמאַן.

אַזוי האָט זיך געפירט די אַרבעט פון דער פאַרטיי ביז יאָר 1939, ביזן אויסברוך פונם קריג. די מלחמה האָט איבערגעריסן אַלעס. איינציקע חברים פון „העובד״ האָבן זיך געראַטעוועט און געפינען זיך אין ישראל, אָבער דער גרעסטער טייל איז אומגעקומען צוזאַמען מיטן גאַנצן ישוב.

דוד לידסקי

מפלגת־העבודה הציונית „התאחדות"

בשנת 1922 נטלו על עצמם כמה חברים את היוזמה לארגן בקוריץ סניף של מפלגת־העבודה הציונית „התאחדות"־„הפועל הצעיר". בין היוזמים הראשונים היו: ד"ר חנוך ברלס (המנהל הראשון של בית־ספר „תרבות"), מרדכי רוטברג, ד"ר שמואל פינקלשטיין, ישראל מלמד, אהרן שיינקר, יהודה קיפרבנד, מאיר גילמן, יצחק ברנשטיין וכותב הטורים האלה.

פעילים אלה התחילו לנהל פעולת הסברה ברוח התנועה. רבים מנושאי הרעיון הציוני והחלוצי נענו לקריאתם, ולאט־לאט התחילה המפלגה להתפשט וכבשה עמדה חשובה בצבור, בהופיעה כגורם בעל־משקל בתנועה הציונית שבעירנו.

המפלגה התבססה ובין חבריה נימנו רוב המורים, הנוער החלוצי, הסוחרים הזעירים, פקידים ובעלי מקצועות חפשיים. בממדי עירנו היתה זו מפלגה „המונית", כי היא מנתה כמאה וחמשים חבר.

חברי המפלגה התמסרו, ביחוד, לפעולות „תרבות" ו„החלוץ". כמו־כן היו פעילים בעבודות הקרנות הלאומיות, בא"י העובדת ובכל המוסדות הציוניים שבעיר. היא ארגנה את נוער „גורדוניה", היתה פעילה במשרד־הארצישראלי, ב„צנטוס", „אורט" ובועד־הקהילה.

החבר שיינקר ייצג בכבוד את התנועה בקרן הקיימת לישראל. כנואם מוכשר הצליח בפקחותו ובחריפות־שכלו להתגבר על יריביו והוא נשא בעקשנות, בנאמנות ובמסירות את רעיון התנועה. הד"ר שמואל פינקלשטיין היה בא־כוח המפלגה בקהילה וב„צנטוס". הוא גם שימש כיושב־ראש בית־ספר „תרבות".

מפלגתנו זכתה להיות מיוצגת במרכז המפלגה ע"י החבר ישראל מלמד, שהנציח את שמו בעבודתו המסורה למען המפלגה.

ישראל מלמד היה עסקן ציוני טיפוסי, מטובי העסקנים הציוניים, שעיירות ווהלין נתברכו בהם. הוא האמין בתורת א. ד. גורדון בכל נימי נפשו. שליחי הקרנות הלאומיות והמוסדות הציוניים ידעו כבר בבואם לקוריץ שעליהם לפנות לישראל מלמד, כי הוא יעמוד לימינם בכל ימי־בקורם.

על־אף השקפת־עולמו המתקדמת היה ישראל מלמד הוגה חיבה

חברי ה„התאחדות"

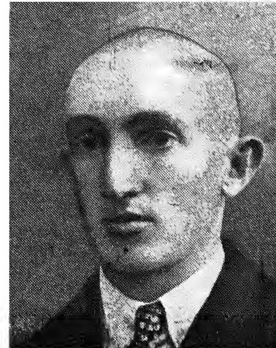
עומדים מימין לשמאל: 1) **חיים מוסמן.** 2) **יהושע שטיינדל.** 3) **יעקב רובין.** 4) **פנחס אברבוך.** 5) **גולדברג.** 6) **יונה פרנקל.** 7) **בוזיה מאליאר** 8) **לאה ושקובקר.** 9) **רחל וינשטין.** 10) **משה ליטבק.** 11) **אריה וינשלבוים.**

שורה שניה, מימין לשמאל: 1) **אהרן שיינקר.** 2) **בתיה צוקרמן.** 3) **ד"ר ברלס.** 4) **מרדכי רוטברג.** 5) **לאה רוטברג.** 6) **ישראל מלמד.** 7) **לאה מוסמן.** 8) **חיים רויטבליט.** 9) **יצחק ברנשטיין.**

שורה שלישית, מימין לשמאל: 1) **שרה ווינשלבוים.** 2) **סימה בסיוק.** 3) **סוניה רייזלמן.** 4) **חיה אברבוך.**

שורה רביעית, מימין לשמאל: 1) **מוטיל פרלמן.** 2) **יצחק סקלצקי.** 3) **מניה ליטבק.** 4) **לאה שטיינדל.** 5) **מינה יורש.** 6) **חיה רויטבלט.** 7) **וויינשלבוים.** 8) **זליג פיינר.**

למסורת ומוקיר רבנן. הוא נשא לאשה את יהודית בת רב העיר שהיתה רעיה נאמנה לשאיפת בעלה.

ישראל מלמד

ישראל מלמד לא ידע ליאות בעבודתו והיה מבקר, מטעם המרכז, בערים ובעיירות הסמוכות — מזיריטש, לודויפול, טוצ׳ין והושצ׳ה — לשם אירגון המפלגה במקומות אלה ושמירת הקשר אתם.

מפלגתנו, שדגלה בסיסמת „דת־העבודה" לא. ד. גורדון, חנכה את חבריה להגשמה. היא היתה ממנחילי השפה העברית לצעירי־העיר, ניהלה פעולה ציונית־עברית ענפה ושיוותה לעיר צביון עברי. ואמנם, ראינו פרי בעמלנו, כי רבים מבני עירנו הגשימו ועלו ארצה.

המפלגה זכתה לבקורם של מנהיגי ארץ־ישראל העובדת — פנחס לוביאניקר (לבון), רשיש ופונט; אולם, ביקורו של ציר ה„סיים" אברהם לוינסון בשנת 1923 הפך למאורע גדול בחיי־התרבות והציבור בעירנו.

אם כי ביקורו חל ביום־חול — הישרה עלינו ביקור זה אוירת־חג והתרוממות־הרוח. ארגוני הנוער הציוניים הניחו את עבודתם הרגילה והשתתפו בכל המסיבות והאספות שסדרנו לכבוד האורח. (מועדון המפלגה נמצא אז בבית חיריק).

בתוך המועדון קיבל את פני האורח מיסדר של נוער „השומר־הצעיר", בראש חברי ההנהגה טשודנר, מזריצ׳יסקי ומוסמן.

בעזרת הד"ר צייטלין ביקר אברהם לוינסון אצל הסטרוסטה והשתדל לקבל אצלו רשיון לסדר אספות פומביות ולנהל בגלוי את הפעולה הציונית. ואמנם, אחרי ביקור זה הוכרה מפלגתנו ע"י השלטונות כמפלגה רשמית ונתנה הרשות לעשות את עבודתנו באין מפריע.

המפלגה עלתה אז על דרך־המלך, הגבירה את פעולתה ב„החלוץ", ב„גורדוניה", ב„תרבות" וכוחה הורגש יפה בעיר.

ובעמדה ברום הישגיה — ניתך על העיר מבול־הדמים. עלה הכורת על יהודי־העיר. לא היה מנוס ומפלט, ויחד עם כל יהודי העיר ניספו חברי המפלגה ולא זכו להגשים את חלום־חייהם.

מאיר פנס

ראשוני „החלוץ" בקוריץ ויסורי עליתם ארצה

„החלוץ" בקוריץ נולד על ברכי מפלגת „צעירי־ציון". טבעי היה הדבר כי מפלגה זו שינקה את השראתה מ„דת העבודה" לא. ד. גורדון — תעמיד מקרבה חלוצים־מגשימים.

ניצני „החלוץ" הראשונים נראו בקוריץ עוד בשנת 1918. מבשריו היו: אריה קלייפלד, מנוס גבעולי (סולומיאניק), ישראל סולומיאניק, ירחמיאל גילמן, מאיר פנס, ועוד מתי־מספר ששמותיהם לא נשתמרו בזכרוני.

התחלנו להתכונן לקראת העליה ארצה. שתלנו בעירנו גני־ירק, וימים שלמים הכשרנו את עצמנו לחיי עמל־כפיים. אם כי הדגש הושם על עבודה חקלאית, כי כולנו חלמנו על חיי קיבוץ בארץ, לא היינו בררנים והשכרנו את עצמנו לביצוע כל מיני עבודות בבתי בעלי־בתים קורצאיים. יש לזכור, שכולנו היינו אז תלמידים, שלא טעמו מימיהם טעם עבודה גופנית, והמעבר לחיי־עמל היה כרוך ביסורי הסתגלות.

כולנו הבינונו שמהפכה זו היא הכרחית בחיינו וקיבלנו הכול באהבה.

צפינו בכליון לעליה. בשנת 1920 התקיימה ועידת פראג, שבה קם האחוד בין „הפועל הצעיר" ו„צעירי־ציון". מהארץ הגיעו לועידה זו א. ד. גורדון ואליעזר יפה. הם הוציאו קול־קורא לנוער היהודי החלוצי שיקום ויעלה ארצה. קריאה זו הגיעה לעירנו, ואז גמלה ההחלטה להגשים את מאווינו ולהגיע לחופי הארץ.

בורשה ובוינה קמו מרכזי־עליה של ה„התאחדות" והחלה תקופת העליה השלישית. את הנוער תקפה התלהבות גדולה. הורגשה תסיסה רבה. הגיעו לאזנינו ידיעות שהנוער ברובנה מתכונן לעלות. קראנו בעתונות שהגיעו לורשה קבוצות־נוער גדולות מפולין ורוסיה הלבנה וממשיכות משם בדרכן ארצה.

ב־25 ביוני שנת 1920 ניתן האות. באותו יום עזבו את קוריץ בדרכם ארצה תשעת הראשונים של חברי „החלוץ" בעירנו, ואלה שמותיהם: ירחמיאל בן־דרור (גילמן) — כעת בכפר־יהושע; ישראל גבעולי (סולומיאניק) — נמצא בכפר־סבא; שמואל צוקר (נמצא בתל־אביב); פנחס הרפז (גולדברג) — בירושלים; מאיר פנס (קבוצת כנרת); חיים זהבי (גולדמן) — נפטר לפני כמה

קבוצת עולים ב׳ מקוריץ בדרכה ארצה, נובמבר 1920.
עומדים מימין לשמאל: 1) שאול גבעולי (סולומיאניק). 2) זינדל קוטליר. 3) משה גכמן. 4) אליעזר בן־ישראל (אשל). 5) אריה קלייפלד.
יושבים מימין לשמאל: 1) מנוס גבעולי. 2) קלרה גבעולי. 3) לאה׳קה צמולקר. 4) אריה אשל.
שורה ג׳, יושבים מימין לשמאל: 1) משה דון. 2) מיכאל שיינקר.

שנים בחיפה; שלמה אייזנברג (בארצות־הברית); אברהם פריידיס (נפטר בארצות־הברית); שמואל קלייפלד (חזר לקוריץ ונספה בשואה).

אולם, היציאה מקוריץ היתה קשה כקריעת ים־סוף. בעיר שלט שלטון פולני־צבאי, שלהשיג ממנו רשיון־נסיעה לרובנה, או לורשה, היה כמעט בלתי־אפשרי. בדי עמל רב השגנו תעודות זהוי מאושרות ע״י השלטון המקומי, אולם הן היו טעונות אישור השלטונות הצבאיים. מפקד הצבא שלח אותנו למחלקות המשטרה הצבאית שהתגוררה ב„מלון ורשבסקי״, ושם הכונו מכות־רצח.

רוח והצלה עמדו לנו ממקום אחר: לקוריץ היו מזדמנים מבריחים צעירים מרובנה, שעמדו בקשרי־היכרות עם הצבא. היו אלה בחורים ציוניים, שבערבים חפשו קשר עם המועדון הציוני ועם הנוער החלוצי. שפכנו לפניהם מרי־שיחנו שאנו סגורים ומסוגרים ואין נותנים לנו לצאת.

באחת השיחות האלה הציע לי אחד הצעירים לבוא למלון מסוים בקוריץ, בו קבע פגישה עם אחד השוטרים הצבאיים, מידידיו הטובים.

בבואי לשם שפכתי לבי לפני השוטר, שיתן לי לברוח מהבולשביקים (הצבא הפולני היה שרוי בנסיגה מתמדת) ולעלות לארץ־ישראל. מגמתי להגיע לורשה, למשרד הארצישראלי, ומשם להמשיך בדרכי לארץ מולדתי. אולם השוטר שפך עלי את חמתו, השליך את תעודת הזהוי שלי וקרא בחרי־אף: אין זה נכון שארץ־ישראל היא משאת־נפשך. לברוח לפולניה מבקש אתה.

אולם, הבחור היהודי לא אמר נואש. הוא השתדל לפני ראש־המשטרה והלה הסכים לתת לנו לצאת בתנאים אלה: עליו לשלוח לרובנה 2 שוטרים. אם נשיג עגלות, הוא מוכן שהשוטרים ילוו אותנו ואיש לא יפגע בנו לרעה.

יצאתי עם ירחמיאל גילמן לרחוב לחפש אחר העגלונים. הרחובות היו ריקים מאדם, כי כולם הסתגרו בבתים מפחד הפורעים שהכו, שדדו ורצחו.

בדי עמל רב הגענו לפיצ׳י — ראש העגלונים הקורצאיים. הוא חכך בדעתו ולבסוף נעתר לנו, כי לבו נשבר בקרבו מתחנונינו שהיו ספוגים דמעות.

בשעה 11.30 לפני־הצהרים הגיעו מאחורי ביתנו 2 עגלות ועל־ידן הסתדרו תשעת חברי „החלוץ" העולים ארצה. אין זאת כי עוף השמים הוליך את הקול — הרחוב הוצף גברים ונשים שבאו להיפרד מעלינו. איזה כוח סטיכי, טמיר ונעלם, הביא את היהודים האלה, כי אנו שמרנו בסוד את צאתנו מהעיר. התחוללו סצינות שלעולם לא אשכחן: אלה מררו בבכי ואלה איחלו לנו שנגיע בשלום למחוז חפצנו.

כך יצאנו את קוריץ, קומץ קטן של חלוצים יהודיים, בצהרי יום ששי, 25 ביוני שנת 1920. מה היתה הצידה לדרך? תרמיל־גב קטן, כמעט ללא־בגדים, ופרוטות דלות ומעטות. ההורים האדוקים הכניסו לתוך התרמיל את שק־התפילין והיה מי שצייד את בנו בספר „רזיאל המלאך", שהוא, כידוע, סגולה בטוחה בפני האש.

כשהגענו להושצ׳ה היו כבר כל יהודיה לבושים בגדי־שבת. בראותם את העגלות קראו איש לרעהו: כבר בורחים מקוריץ! הנה הגיעו הפליטים הראשונים.

בלילה הגענו לרובנה. שם נודע לנו שעזבנו את קוריץ מספר שעות בלבד לפני כניסת הבולשביקים העירה. חברינו מ„צעירי־ציון" ו„החלוץ" אכסנו אותנו בבית מחסה ליתומים מטעם ה„ג׳וינט".

ברובנה שהינו מספר ימים, כי לא היתה שום אפשרות להמשיך. הדרכים היו חסומות ע"י הצבא הפולני הנסוג. בדרך נס הסכימו הסבלים להכניסנו לרכבת צבאית העושה את דרכה ללוצק וקובל.

בליל־ירח עלינו, יחד עם חלוצי־רובנה, לקרון פתוח שהיה עמוס פסי־רכבת, שהפולנים פרקו אותם בנסיגתם.

בהכנסנו פנימה דימינו בנפשותינו שאנו כבר בארץ־ישראל והחל דיון ער על־כך, למה נתבקש בבואנו ארצה. אחדים אמרו: נלך ישר לחמרה (ע״י תל־חי). אחרים היו יותר זהירים ואמרו, נלך קודם לתל־חי. היה גם מישהו שדרש בשבח חיי־העיר. על כגון זה הבטנו כעל עריק.

עוד אנו מתדיינים והנה אחזה אש בקרוננו, על־אף הספר „רזיאל המלאך״. הרכבת נעצרה, והמנהל החליט, היות וקרון זה הוא האחרון, יש להתירו והרכבת תעשה את דרכה הלאה. כששמענו החלטה זו, כאילו, הלם אותנו הרעם, אך התאוששנו וקפצנו קפיצה אקרובטית לקרונות הקדמיים.

לפנות בוקר הגענו לקובל. יצאנו העירה. הזדמן לנו איש „החלוץ״ מרובנה החוזר מורשה. הלז טיפל, במיוחד, בעלית חברי „החלוץ״. הוא סיפר לנו, לשברון־לבנו, שבורשה יצקו צוננים על ראשו. במרכז מתאוננים על שיצאנו לדרך ללא נטילת־רשות, כי רבים הם הרוצים לעלות ויש לחכות עד שיגיע התור.

במקום אישורים לעליה הביא אתו השליח ההוא תרמיל מלא של חותמות „החלוץ״, המיועדות לסניפי מחוז ווהלין. בתוך החותמות האלה נמצאה גם חותמת בשביל סניף „החלוץ״ בקוריץ. החותמות היו עגולות, מגן דוד בפנים, ובתוכו אלומה, פטיש וחרמש.

ראשית מעשהו של אותו שליח היתה להחתים את האשורים בחותמת „החלוץ״, שגרמה לנו צרות צרורות, כפי שאספר להלן.

כעבור כמה ימים לשהותנו בקובל פרצנו לתוך רכבת, מי דרך הדלת ומי בעד החלון, במטרה להגיע לורשה. על־יד בריסק־ליטובסק נכנס משמר של שוטרים והתחיל לבדוק את התעודות. אצל אחד מאתנו גילו תעודה החתומה בחותמת „החלוץ״. פחד הבולשביקים היה על הפולנים, ובראותם את החרמש, בטוחים היו שאנו קומוניסטים.

את התעודות לא החזירו לנו, על־אף הפצרותינו הרבות. כשהגענו לורשה ראינו והנה אנו מוקפים ע״י שוטרי־הרכבת, שפקדו על כולם לצאת, ואילו עלינו צוו שלא לזוז מהמקום. הובילונו לתחנת־המשטרה של הרכבת והכניסונו לתוך כלוב של עץ, שהיה מלא עד אפס מקום פושעים למיניהם. עמדנו לחוצים ומכווצים.

התקרבו אלינו חוקרים במדים אזרחיים ומבעד לסורגים אימו עלינו: ז׳ידים קומוניסטים! אנו נראה לכם!

לפנות ערב התחילו להוציאנו אחד־אחד לחקירה. שאלונו, מי ומה אתם, וכשהשיבונו כי מחוז חפצנו הוא ארץ־ישראל, התחילו לצרוח: אתם שקרנים! אתם חוליה קומוניסטית המכינה בסתר פלישה בולשביסטית לפולין.

נמצא אתנו חלוץ מרובנה, כיום הפולקלוריסט ד״ר א. בבלי. הלה ניגש למפקד המשטרה ושאלו: מה יהא בסופנו? אוכל לא בא לפינו, ושללתם מאתנו גם את האפשרות להתקשר עם קרובינו ולהודיע להם על הימצאנו במקום.

המפקד הסכים ששני שוטרים ילוו את בבלי ל„דודו". הוא הזמין את השוטרים לכוס תה וכשהתידד אתם נסע בחברתם לרחוב קרולבסקה 43, כתובת המשרד הארצישראלי. השוטרים נעמדו ושאלו בתמיהה: כאן מגורי דודך? הלא אלה הם משרדים. בבלי לא התבלבל והשיב שבמקום הזה עובדת בת דודתו. באופן כזה הודענו למשרד הארצישראלי על קיומנו. ואז התחיל טיפול ב„סיים" כדי לשחררנו.

כעבור מספר ימים נתבשרנו שמעבירים אותנו ל„פובונזק" — מחנה מבודד של שבויים רוסיים־קומוניסטים. סגרו אותנו על מנעול בחדר צר, גילחו את ראשינו, סידרו אותנו שניים־שניים והריצו אותנו עד כלות הכוחות. בחלשים והמפגרים הרביצו בקתות־הרובים.

אוכל קבלנו מהמשרד הארצישראלי. בצהרי יום אחד הגיע שליח ובישר לנו שבקרוב יעבירונו לחוות גרוכוב.

בגרוכוב שהינו שבוע־שבועיים. משם העביר אותנו המשרד הארציש־ראלי לקראקא. בעיר זו כבר נמצאו קבוצות־עליה מ„השומר־הצעיר". השיגו עבורנו ויזות לצ׳כיה והגענו לפרסבורג. אכסנו אותנו באורוה של בעל־אחוזה יהודי. ציידונו בויזות אנגליות והגענו לוינה. משם המשיכה הקבוצה והגיעה לחופי הארץ באוגוסט 1920. אני הגעתי בסוף דצמבר של אותה שנה, כי חליתי ושכבתי בבית־חולים.

זוהי האודיסיאה של ראשוני „החלוץ" בקוריץ, ללמד את בנינו הבאים אחרינו, מה עזה היתה אהבתנו לארץ־אבות וכמה יסורים התיסרנו עד שזכינו לחונן את עפרה.

י. ד.

„החלוץ" בקוריץ

„החלוץ" בקוריץ היה ענף פורה בעץ המפואר של התנועה החלוצית בפולין. הניצנים הראשונים שלו נראו בעירנו עוד בשנת 1918 עם עלית ראשוני „החלוץ" ארצה. אולם „החלוץ" כתנועה נוסד בשנות 22—1921.

מייסדיו היו: פנחס יניב (ינטיס), אשר שיחר, ישראל מלמד, משה הדס (בלימן) ושמואל ברעם. לא היה לנו אולם משלנו והתאכסנו בקלוב „תרבות" שברחוב קושציושקו, בבית שטילרמן. התחלנו במתי־מעט, סך־הכול 25 איש.

בשנת 1925 הרחיב „החלוץ" את היקף פעולתו וקיבל אופי של תנועה עממית. הסניף מנה בשנה זו למעלה ממאה איש. חדלנו להיות סמוכים על שולחן אחרים ושכרנו אולם משלנו ברחוב ברזדובה, בבית טסלר.

„החלוץ" הכניס מהפכה בהווי הבעל־ביתי הרוגע שבעירנו. דורות רבים בגולה היו אבותינו אמונים על ההשקפה שיהודי ועבודת־כפיים הם שני כתובים המכחישים זה את זה. ידעו היטב את הכתוב בתנ"ך, ששאיבת מים וחטיבת עצים אלו הן עבודות של „גבעונים", ולא של בנות ובנים להורים בעל־בתיים, לומדים ורבנים. ולכן היינו בלתי־מובנים בעיני הסביבה שהיינו שרויים בה. הסתכלו בנו כעל תמהונים („צ'ודאַקעס"), או כעל אנשים שרוח פחזות ושובבות נכנסה בהם. לא תפסו ולא העמיקו חשוב, שקומץ קטן זה של בחורות ובחורים הוא מבשרה של תמורה גדולה ויסודית בחיי היהודים, המסמנת את תהליך־המעבר מיהדות רוחנית, תלושה, ליהדות ארצית, החיה על עבודת כפיים.

ממה ינקנו? אין ספק שהאידיאולוגיה של „החלוץ" מושתתת על מקורות קדומים. קדמונינו הרבו לדרוש בשבח העבודה והמלאכה. היו בעירנו, ביחוד, בין בני הדור הצעיר הרבה בני־דעת, שידעו משנת ראשונים ומשנת אחרונים. בקיאים היו ב„דת העבודה" לא. ד. גורדון, התעמקו בתורת „שינוי ערכין" לברדיצ'בסקי, שהטיפה ליצירת יהדות חדשה, יהדות קרקעית, ורבים מבינינו התעמקו בכתבי ברנר, גדול שוללי־הגולה.

ראינו בעליל שהקיץ הקץ על עירנו מבחינה כלכלית ויש הכרח דחוף לשנות את הפרנסות היהודיות הספציפיות ולצאת למרחב של חיי עבודה ויצירה.

ארגנו קבוצת־הכשרה — קבוצת חוטבי־עצים. לקוריץ היו מביאים בולי־עץ ארוכים. קבלנו על עצמנו לבקע עצים אלה לשביעת־רצונם של בעלי־הבתים. בעבודה, זו עסקו גויים משנים קדמוניות. טעמנו את הטעם המר של כיבוש־עבודה. לא פעם פרצו מריבות קשות בינינו לבין הגויים, שלא רצו לוותר על המונופולין שלהם על עבודה „גויית" זו.

מרכז „החלוץ" טען שאין די בזה ויש לצאת להכשרה ממש לאחת מנקודות ההכשרה. לקבוצה הראשונה שיצאה להכשרה סידר סניף „החלוץ" מסיבת־פרידה חגיגית.

פעולות „החלוץ" לא הצטמצמו בהכשרה גופנית בלבד, אלא הוא נתן דעתו גם על הכשרה רוחנית. הדבר הראשון שעשינו היה ארגון חוגים ללימוד עברית, היסטוריה יהודית, תולדות הציונות ותנועת העבודה בארץ. בהקנית השפה העברית נעזרנו רבות ע"י המורים דוד סולומיאניק, אחיעזר רויטבליט ומאיר גילמן.

סדרנו נשפי־ספרות על נושאים שונים, שהכנסתם הוקדשה לטובת קפא"י.

ועד „החלוץ" בשנת 1929

עומדים מימין לשמאל: 1) משה סמוליר. 2) יוסף וכברויט. 3) יום־טוב שניידר. 4) חיים צוקר. 5) מנחם (מנדיל) גורבן.

יושבים מימין לשמאל: 1) יוסף קליגרמן. 2) יצחק ווילנר. 3) אליעזר בסיוק. 4) שמחה ברז. 5) אריה זבודניק.

„החלוץ" השקיע גם הרבה מרץ בעבודה למען הקק"ל. במשך שנים רבות תפס את המקום הרביעי בעיר.

הסניף זכה לבקורים של שלוחי־הארץ — ברדיצ'בסקי, בן־ארי, טיגר, פונט, ריטוב, שנהבי, פנחס לוביאניקר (כיום מזכיר ההסתדורת) וכו'. הם הרצו על תנועת העבודה בארץ ועל תפקידי „החלוץ" והקבוץ. הרצאות אלו משכו קהל רב, לרבות מתנגדי הציונות ו„החלוץ".

אם כי קוריץ היתה עיר־ספר, ערכנו בשנת 1927 כינוס מחוזי, שהשתתפו בו צירים ממזיריטש, הושצ'ה, לודביפול ורובנה. ממרכז „החלוץ" השתתפו בני מהרשק, בטי בנדרסקי וצוקרמן. הכינוס התקיים באולם „תרבות" וארך שלושה ימים

כמגדלור בעבודתנו החינוכית שימש לנו קיבוץ קלוסובה. נוסף על כך שרבים מחברינו קבלו את הכשרתם בו, שמר הסניף על קשר הדוק עם לב־לבה של תנועת ההכשרה בפולין.

מאורעות־הדמים שפרצו בארץ בשנת תרפ"ט (1929) הביאו לסגירת שערי העליה ע"י ממשלת־המנדט.

על התנועה החלוצית בפולין עבר אחד מהמשברים החמורים ביותר בעקבי נעילת שערי־הארץ. באו ימי אין־חפץ בהם. דרכי תנועת ההכשרה אבלות היו. במשך שנים רבות ציפו חברי „החלוץ" לעלות ארצה, ועתה נשארו תקועים, סגורים ומסוגרים.

רבים חיפשו דרכים אחרות כדי להגיע למחוז חפצם, אולם אלה שלא עמדו לרשותם אמצעים כספיים מתאימים — נשארו חסרי־תקוה ואכולי־יאוש.

היו כאלה שלא עצרו כוח לחכות עד ששוב יפתחו השערים והם עזבו את פלוגות־ההכשרה וחזרו לבתיהם. בתוכם נמצאו גם בודדים מחלוצי קוריץ. אולם, הרוב החזיקו מעמד והאמינו באמונה שלימה, שאף־על־פי שתתמהמה פתיחת השערים — בוא תבוא.

עם היוסד „החלוץ־הצעיר" בקוריץ הגיש „החלוץ" עזרה רבה להסתדרות זו, שנועדה להוות את כוח־המילואים של „החלוץ", ומייסד „החלוץ־הצעיר", נח דגוני (נוניה גכט) נבחר כמזכיר „החלוץ".

היתה זו שנת 1931. שערי הארץ נפתחו. רבים יצאו להכשרה. „החלוץ" פרח ושגשג ובמועדונו המו ושקקו חיים. עשרות רבות מבין חברי „החלוץ" יצאו להכשרה וחלקם עלה ארצה. לא לכולם היו הוצאות־נסיעה, ו„החלוץ" ארגן מפעל עזרה לשם מתן סעד לנזקקים ביותר.

3-II-1934
הסתדרות „החלוץ" בקוריץ לעליתו של גוניה.

העליה ארצה זרמה אז בממדים גדולים. עלו, לא רק באמצעות ההכשרה, כי אם גם לפי דרישות מהארץ, כסטודנטים לאוניברסיטה העברית, בעליה בלתי־ליגלית, בתעודות מזויפות ועל־ידי נישואים פיקטיביים.

דרכים אלו היו מקור־הצלה לעשרות מבני־הנוער שהצליחו בזה האופן להנצל מהשואה שבאה על יהודי־קוריץ. הנוער שנשאר בעיר המשיך בפעולתו, אך לצערנו רבים ממנו לא זכו לעלות ונספו בשואה.

בשנת 1935 הורכב ועד „החלוץ" מחברים אלה; יצחק דגוני (גכט) ראובן קיפרט, אריה זבודניק, יחזקאל וינטיק, צבי מוליר, חיה קרישטול ומינה מבליר. הסניף מנה אז 80 חבר.

העבודה העיקרית בשנה זו התרכזה בהקמת בלוק א"י העובדת והפצת שקלים לקראת הקונגרס ה־19. ואמנם, מבין 651 שקל שהופצו אז בעיר — הפיץ בלוק א"י העובדת 486 שקל. בשנה ההיא ארגן „החלוץ" בשיתוף עם „פועלי־ציון" את סניף „העובד" בקוריץ. ראשוני „העובד" שאושרו לעליה היו צבי פבריקנט ורחל רוזנדורן.

לאחר הפוגרום בפשיטק בשנת 1936 והתעמולה האנטישמית בפולין, הופיעו גם בקוריץ מודעות שתכנן היה אנטישמי. „החלוץ" כינס אז את הסתדרויות הנוער והוחלט לארגן הגנה לשם שמירה בלילות מפני פורעים. לאשרנו, היתה זו פעולה מונעת בלבד ולא הוזקקנו לשימוש בכלי־הגנה הלכה למעשה.

חניכי „החלוץ" דבקים ברובם הגדול בתנועת העבודה בארץ ותופסים עמדות חשובות בענפי העבודה והיצירה השונים.

כואב הלב, שרק מעטים מהם זכו לצאת מעמק־הבכא ולהשתזר במסכת החיים החדשים ההולכים ונוצרים בארץ. רובם הגדול לא זכו לכך ושירת חייהם נפסקה ביסורים קשים שאין לתארם.

תהיינה שורות אלו מצבה לחברינו היקרים האלה שהלכו מאתנו ללא־שוב.

שמואל צוקר

חלוצי־קוריץ הראשונים – בעליה ובעבודה

שנת 1920. המלחמה בין רוסיה ופולניה התלקחה. בלחץ הצבא האדום שעלה על ורשה נסוגו צבאות פולין, וקוריץ עמדה להיכבש ע״י הסובייטים.

באותה שעה, שמשטר חדש עשוי היה להיכון בעירנו, עזבוה חלוצים אחדים, ואף אני בתוכם, ויצאו לרובנה, כדי להצטרף לקבוצת החלוצים הראשונים שהתעתדה לעלות ארצה.

ברובנה מצאנו את קבוצת החלוצים, כשהיא נחפזת לצאת לדרכה, מפחד שמא יקדימוה הבולשביקים ויעכבוה. בעיר שררו מבוכה ובהלה וכשעמדנו לעזבה נחטפנו ע״י השלטונות לעבודת הטענה של תחמושת ברכבות.

אחרי הרפתקאות רבות, מאסר של לילה בקובל ומאסר של שבועיים בורשה, כנאשמים בריגול לטובת הבולשביקים — הצלחנו, בעזרת המשרד הארצי־ישראלי לצאת לברטיסלבה שבצ׳כוסלובקיה, שבה התרכזו מאות חלוצים מפולניה. כששה שבועות נשתהינו בברטיסלבה, ומאחר שצר היה המקום לחלוצים הרבים,

עומדים מימין לשמאל: 1) מיכאל שיינקר. 2) משה צוקר. 3) שמואל צוקר. 4) ד. דבורה׳ס (מחזיק ילד ביד).
שורה שניה, מימין לשמאל: 1) ו. גילמן. 2) מאיר פנס. 3) שאול גבעולי.

העבירו חלק מהם אל מחוץ לעיר, ליהודי כפרי, שהעמיד לרשותנו מחסן שלו. ארכו לנו ימי הציפיה שם ויום־יום דחקנו את הקץ.

סוף־סוף קיבלנו את הויזות ויצאנו לוינה ומשם לטריסט. ירדנו באניה „קרלסבד", ולאחר טלטולים מרובים במשך כשלושים יום הגענו ארצה בחג שמחת־תורה של שנת תרפ"א.

עומדים מימין לשמאל: 1) חיים פישר. 2) שמעון פינקלשטיין. 3) גינה סטמבולצ'יק. 4) מיכאל שיינקר. 5) פריידיס (אחיו של שמחה). 6)
יושבים מימין לשמאל: 1) אריה קלייפלד. 2) אריה אשל. 3) לאה'קה צמולקר. 4) שניידר. 5) פנחס גולדברג. 6) חיים־יצחק ווינשל.
יושבים על הארץ: 1) 2) פניה סטמבולצ'יק.

בדרך יפו־תל־אביב הבלתי סלולה השתרכנו אחרי הגמלים טעוני המיטען שלנו אל אחד הצריפים על גבעות חול, שהקיפו את המקום שבו שוכן כיום בית־החולים העירוני „הדסה". שם שוכננו ע"י מחלקת העליה של ההסתדרות הציונית.

כעבור ימים אחדים החלה דאגת העבודה מכרסמת בלב. מה נעשה? שהרי עבודה לא היתה בנמצא. ציפינו להתחלת העבודות הציבוריות, שהממשלה המנד־טורית הבטיחה להוציאן לפועל.

אחרי שלושה שבועות לעליתנו ארצה קיבל „הפועל הצעיר" את עבודת הסלילה של כביש עפולה־נצרת, והגיע הרגע המאושר המקווה: נהיינו פועלים

בארץ. העבודה ותנאיה היו קשים מאוד, אבל קיבלנו הכול באהבה ועבדנו מתוך התלהבות והתרוממות־הרוח. רעיון כיבוש העבודה, הן בעיר והן בכפר, ניסר אז בחלל האויר והלהיב את המוחות. וכשהיגיעתנו הידיעה, שעלינו לשלוח קבוצת אנשים לחיפה לשם פריקת פחם מאחת האניות, כדי לכבוש עמדה גם בעבודה מפרכת זו, שנעשתה תמיד ע״י ערבים — התנדבנו ויצאנו לכבוש גם עבודה זו.

עלי לציין למען האמת והדיוק שבימים ההם נעשתה, אפילו, עבודה כזו תמורת אוכל דל וקצת הלבשה בלבד. כסף לא ראינו ולא קיבלנו. ובכל זאת לא התרעמנו, לא באנו בתביעות למישהו, כי הרגשת החלוציות שבעבודתנו גרמה לנו סיפוק רב.

כעבור זמן מה העבירו אותנו לסיים את כביש חיפה־ג׳דה, שסלילתו נמסרה ל„הפועל־הצעיר״. באותו זמן נקרא חלק מחברינו לסלילת מסילת הברזל לוד־סרפנד, שנתקבלה בתנאים קשים מאוד, אולם היה הכרח להוציאה לפועל.

כשגמרנו את העבודה בכביש חיפה־ג׳דה יצאנו לעבודת־בנין בירושלים. העבודה לא היתה מרובה והתנאים לא היו קלים. התחלנו לעבוד בבניית בנין בית־היתומים ע״ש דיסקין. לאט־לאט הלכה העבודה ונתרחבה ואף התנאים הוטבו. מירושלים עברנו ל„קבוצת כנרת״ ואחר־כך למושב תל־עדשים.

לאט־לאט הכינו שורש בארץ ואף התחלנו לחשוב על העלאת קרובינו. חלוצי־קוריץ תרמו תרומה לא מבוטלת לבנין הארץ. בזיעתם ובעמלם עזרו להפרחת שממותיה.

יונטל שניידר

האגוד המקצועי ו„העובד" בקוריץ

בועידת „פועלי־ציון־צ"ס" שהתקיימה בורשה בשנת 1920 החליטה המפלגה לחדור לתנועה המקצועית, שהיתה בידי ה„בונד" והקומוניסטים. נשלחו חוזרים לכל סניפי המפלגה ובהם הוראה שעליהם לנהוג בהתאם לכך.

בקוריץ לא היה קיים שום איגוד מקצועי. כחבר „פועלי־ציון" קיבלתי מכתב מהמרכז בורשה ובו היה כתוב, שעל המפלגה בקוריץ להקים את האיגודים המקצועיים.

נוסדה ועדת ארגון בהרכב שלמה גיטלמן, מאיר גילשלק וכותב הטורים האלה. החלטנו להקים איגוד משותף של חיטים ונגרים. פנינו לסטאַרוסטה ובקשנו רשיון מתאים. התשובה היתה חיובית והרשיון נתקבל ללא קשיים. אולם, כשפנינו למרכז „איגוד פועלי ההלבשה" נתקלנו בסרוב מוחלט, כי איגוד ארצי זה היה בידי ה„בונד". הללו ידעו היטב, שבקוריץ לא יתכן איגוד מקצועי אנטי־ציוני ולכן סרבו להעניק לנו אישור מוסמך. למזלנו נמצא האיגוד הארצי של הנגרים בידי הפ. פ. ס. מרכז „פועלי־ציון" ביקש את התערבות המפלגה הפולנית הסוציאליסטית והאישור המתאים נתקבל.

נבחרה הנהלת האיגוד המקצועי: האחים גיטלמן, גילשלק, סובול ואנוכי. מהתופרות השתתפה חיה מולר.

יש לציין שהאיגוד המקצועי בקוריץ היה מורכב ברובו מבני־נוער בלתי מפלגתי. התחלנו בעבודה ציונית. הפועלים שהיו רחוקים מציונות השתתפו השתתפות פעילה בהתרמות לקרנות הציוניות וכן התגבשו קבוצות פועלים שיצאו להכשרה חלוצית.

חברי האיגוד המקצועי גילו פעילות רבה בשעת הבחירות לועד הקהילה והעיריה. הם ניהלו תעמולה בקרב יהודי העיר שיצביעו בעד „פועלי־ציון". הפעולה הזאת נתנה תוצאות חיוביות. למועצת־העיר נבחרו מ„פועלי־ציון": דב ברנשטיין ואשר שיחר. כמו־כן נבחר ניומה שטילרמן מהבלתי מפלגתיים, שנתמך ע"י כל המפלגות. לאחר מכן נבחר גם להנהלת־העיר.

אל לנו לחשוב, שעבודת המפלגה באיגוד המקצועי היתה סוגה בשושנים. בקוריץ לא היתה קיימת מפלגת ה„בונד" וכן לא היה קיים ארגון של קומוניסטים, אבל היו יחידים שנטו למפלגות אלו שהשתדלו להכביד על עבודתנו עד־כמה

ЕВРЕЙСКИЙ
ПРОФ. СОЮЗ
ЩЕТИНЩИК.

שידם מגעת. ותיקי־עירנו זוכרים, ודאי, כשבשנות העשרים בא לעירנו נואם ציוני, היו פועלים יהודיים פוגשים אותו בלעג: „די ציוניסטלעך"! ומזכירים חרוז מ„השבועה" לאנ׳סקי — „פון הייליקע קברים אַ לאַנד". אולם בשנות 1926—27 כבר לא נמצא כמעט פועל יהודי בקוריץ שלא הזדהה עם הרעיון הציוני. בשנים אלו היה האיגוד המקצועי ציוני רובו ככולו.

בין אלה שהפריעו לנו בעבודתנו היה מספר קומוניסטים מבין הנוער שתפסו לאחר מכן עמדות חשובות בממשלת פולין של גומולקה.

האיגוד המקצועי לא היה מורכב מצעירים בלבד. היו גם הרבה קשישים שמחמת גילם לא יכלו לצאת להכשרה. היה חשש שאנשים אלה ישרו מהמפלגה. על מדוכה זו ישב מרכז המפלגה והחליט להקים את „העובד". הכוונה היתה לאפשר לאנשים אלה לעלות ארצה שלא במסגרת „החלוץ" ותנועת ההכשרה.

בשנת 1935 נוסד גם בקוריץ סניף להסתדרות „העובד". לועד נבחרו רחל רוזנדורן, אברהם וידרו, משה גורלניק וכותב הטורים האלה. „העובד" מנה כ־50 חבר. הוא הקיף מספר ניכר של חברים, שהתחילו ללמוד עברית ולהתכשר לעליה ארצה. הראשונים שאושרו לעליה היו החברים: צבי פבריקנט ורחל רוזנדורן.

„העובד" המשיך בפעולותיו עד לשואה, אך מחמת מיעוט הסרטיפיקטים רק בודדים הצליחו להנצל ולעלות ארצה.

משה סמוליר

קן „השומר הצעיר" בקוריץ, בחייו ובמותו

המהפכה הגדולה בקרב הנוער

תנועת הנוער היהודי ברחבי פולין, שאת דרכה והתפתחותה לא חזה איש, הגיעה גם לקוריץ. אותם המניעים שהניעו להתהוותה של תנועה זו, אותם המקורות מהם ינקה התנועה בכללה, פעלו גם בישוב היהודי שבעירנו.

היא היתה ביטוי למרד הבנים ולמאבקם על שינוי דמות חייהם. מרד בישן, בקיים. סיסמתו היתה: „אַל תשמע בני אל מוסר אב ואל תורת אם אל אוזן תת", של המשורר דוד שמעונוביץ. היה זה חלק בלבד מהמניע הגדול שבצרוף עם עוד גורמים רבים אחרים הסעירו את נשמת הנוער היהודי והביאוהו לתנועה.

אולם, האופייני שבתנועה זו התבטא, בעיקר, בזה שיותר משללה את העבר, חייבה את החדש — העתיד.

מלחמת העולם הראשונה, על כל אכזריותה, שינתה יסודות והשקפות־עולם בשטח המוסר, המשפחה והחברה. הנוער היהודי, למוד נסיון מר מצעדיה הראשונים של המאה העשרים, חפש דרך וביטוי לעצמו הוא והצדקה לקיומו. בנבכי ההיסטוריה, רווית דם ודמע של עמנו האומלל, לא דעך אף פעם הניצוץ האחרון — האמונה שיום יבוא ועם עתיק־יומין ושבע־יסורים זה יחדש את נעוריו.

תנועות השחרור של עמים מדוכאים בעולם הוסיפו להבקעת החומה היהודית, ועם התהוותם של הבקיעים הראשונים שוחררו כוחות איתנים שבדרכם הרסו כל גדר וגבול. היערה, לחיק הטבע, לשדה (ולא רק בל"ג בעומר), ליישר את הגב, לחזק את השרירים, לחשל את האופי ולהצטרף לבוני־המולדת — סיסמאות אלו כבשו את לב הנוער והקימו את התנועה.

התנועה נישאה, בכן, בכנפי המרד והיתה ביטוי נאמן לרוח הזמן ולמאוויי נפשו של הנוער היהודי, והקורצאי בכללו.

מארגניה, מקימיה ונושאיה של תנועה זו בעירנו, היו שני חברים, שבמהותם, אפיים ומערך־נפשם אפיינו את התנועה. אלה היו זאב טשודנר ויצחק מזריצ'יסקי.

זאב טשודנר (אחיו של המשורר טשודנר), יהודי צעיר, בעל נשמה

יהודית חמה, צופה טוב ומדריך מצוין, אדם חכם ונבון, בעל אופי חזק, ראוי לתפקיד של מדריך נוער בהיקף רחב — היה בעל כושר ארגוני רב.

יצחק מזריצ׳יסקי, איש ההשכלה האירופית, בעל מוסר רחב, עדין־נפש, אדם שלא מצא תיקון במהפכת אוקטובר — מתוך חיפושים והתלבטויות רבים הגיע לתנועה והתיצב בראשה.

הם שניהם ייסדו את תנועת הנוער הראשונה בעירנו — את „השומר־הצעיר". הם גם הטביעו חותמם בדרכה, אפיה והתפתחותה.

עיר ווהלינאית טיפוסית זו נשאה בחובה נוער ציוני טוב, אוהב עמו ומלא געגועים על מולדתו הנכספת. הנוער הקורצאי חונך, בעיקר, על ברכי המסורת. „הישיבה" הגדולה שהתנוססה ב„שוהל־גאָס" שלטה לא רק על בתי־הכנסת הרבים שהיו בעיר, אלא היא גם הקרינה על נשמת הנוער והטביעה בה את חותמה. הסביבה, ההדר והחינוך המסורתי בבית יצרו כעין שלמות רוחנית.

עולם רוחני זה עורער ע"י מציאות קשה ואכזרית בראשית העשור השלישי של המאה העשרים. חוסר כל סיכוי בשטח חיי הכלכלה מחד, ולחץ הרוח החדשה, שנישאה בכנפי הזמן — מאידך, זעזעו את היסודות עליהם הושתת הבנין. מתוך החורבות של עולם רוחני זה הגיח הנוער הקורצאי, יישר את גבו והתיצב לימין הדגל שהורם ע"י מנהיגי תנועת „השומר־הצעיר" בעיר.

תוך תקופה קצרה התרכזו בקן־התנועה מאות בני־נוער. הנהר קורצ׳יק שחצה את העיר לשני פלגים וזרם לו בנחת בדרכו האינסופית — נדהם לא פעם למשמע השירה העברית הבוקעת השמימה. צעדיהם של קבוצות וגדודים, חניכי קן „השומר־הצעיר", בשרו לו את שינוי הזמן. גליו הרוגעים קידמו, כאילו, בברכה את הנוער הצועד וסלחו לו על השקט שהופרע.

עלץ הלב לראות אותם צועדים, בראש מורם, איש תחת דגלו. סמלי מאוד היה מקום ריכוזם של הגדודים והקבוצות. שני ההרים הגבוהים, שבערוצם התפתל הנהר השקט, חבקו בזרועותיהם החסונות את הסביבה וכאילו הגנו על יצור רך זה הצועד ראשית צעדיו. השבילים הרבים שהובילו במורד תלול את מאות בני־הנוער אל שפת הנהר למיפגש־אחים התחברו לדרך המלך של קן זה.

הד ההרים לברכת האחים יצר שלמות של החי והדומם, ונשמת הצעיר הועלתה אל־על.

קבוצת „ראובן" של „השומר־הצעיר"

עומדים מימין לשמאל: 1) 2) משה סמוליאר. 3) יהושע בסיוק. 4) נחום וסרשטרום. 5) יצחק בריינדיס. 6) שמחה ברז.
7) נח גרבר. 8) יצחק ברז. 9) יצחק ליניק.

יושבים מימין לשמאל: 1) שלמה שיחר. 2) אליעזר בסיוק. 3) יצחק טורקניץ׳. 4) שלמה אוזירנסקי. 5) 6) משה פלדמן.
7) אלי גרבר. 8) מרדכי טורקניץ׳. 9) חיים פוליבה. 10) יוסף וכברויט.

שוכב למטה: במרכז יושב: ראש־הגדוד זאב טשודנר (במגבעת).

הקן הפך להיות בית־ספר ממש לחינוך גופני, חיסון האופי וחישול נשמת הנוער. בו נעשו המאמצים הראשונים להקנות לנוער את השפה העברית; בו הרחיבו את היקף ידיעותיו של הצעיר. מכתלי הקן בקע למרחב השיר העברי הראשון. משפטים ספרותיים, נושאים בעלי אופי תרבותי וחברתי מילאו את תכנו. דגלו, דגל המרד, הורם ונישא ע״י המעשה הציוני שהפך בקן למצוות יום־יום. חושלה בו הרוח החדשה, שפעמה בלב הנוער הצועד לקראת עולם חדש ומחר אחר.

מענין הדבר, שהמרד הזה לא פגע בקודש־הקדשים של הנוער הקורצאי — במשפחה. ההסתערות החזקה של הבן המתמרד לא פגעה בשרשיה העמוקים של המשפחה. האהבה ויראת־הכבוד להורים עלו, כאילו, בקנה אחד עם השינוי בחיי הנוער במקום. הרוח החדשה שנשאה את נס המרד, הקימה ובנתה את התנועה, קמה, כאילו, בהסכמת ההורים.

לא אשכח את אספת הורי־הקן בשנת 1925, בבית־הכנסת הגדול, בה העלו מנהיגי הקן, החברים טשודנר ומזריצ׳יסקי תוכנית השתלמות־חובה לחברי הקן, וההורים נתבעו להשתתף בהוצאות. באספה זו היו עשרות הורים שרוח התנועה היתה מהם והלאה, היא עמדה בניגוד מוחלט למעמדם הסוציאלי, להשקפת־עולמם ומאוויי־חייהם — ובכל זאת נענו בחיוב וסמכו את ידיהם על המיבצע הזה. היה זה אחד הפרדוכסים המענינים: מרד הבן בהסכמה חשאית של ההורים. תנועה נישאת בסערת הזמן ואינה הורסת גשרים בדרכה.

הפילוג

שני המנהיגים לא קורצו מחומר אחד. הם היו שונים באפיים. גישתם לענינים שונה היתה ויתכן שהם גם נחלקו בדעותיהם ובהשקפת־עולמם. חלוקי דעות על דרכה של התנועה, צורות הארגון וההדרכה גרמו גם לפילוג זמני בקן. לא אטעה אם אומר שפילוג זה היה, לא במעט, גם תוצאה של קנאת סופרים. תוך זמן קצר חוסל הפילוג והתנועה חזרה למסלולה התקין, מאוחדת ומלוכדת.

התגבשה הצורה הארגונית של הקן והוא חולק לשלוש שכבות יסודיות: כפירים, צופים ובוגרים.

הכפירים: בני עשר ומעלה, תלמידי בתי־הספר וילדי כל השכבות מבתים שונים, ממוצא שונה מצאו את מסגרתם המשותפת בשכבה זו. המישחקים,

„גדוד טרומפלדור"

עומדים מימין לשמאל: 1) יוסף קליגרמן. 2) מרדכי טורקניץ'. 3) יצחק וילנר. 4) פישמן. 5) יוסף וכברויט. 6) יעקב סרבר. 7) ישעיה סירוטה. 8) משה סמוליר. 9) יצחק ברז. 10) יחיאל גולדברג. 11) אליעזר בסיוק. 12) שמעון ברודר. 13) נחום וסרשטרום.

שורה שניה מימין לשמאל: 1) פנחס רזנושצ'יק. 2) צבי גלון. 3) שמואל גילמן. 4) לייבל ווינשלבוים. 5) משה ליטבק. 6) משה פלדמן. 7) יהושע בסיוק. 8) שמחה ברז. 9) חנה גילמן.

שורה שלישית מימין לשמאל: 1) חיה שפילברג. 2) שפרינצה אברט. 3) בתיה גילמן. 4) צ'רנה וויגמן. 5) דבורה חרבש. 6) חדוה מלמד. 7) גולדברג.

שורה אחרונה מימין לשמאל: 1) מעניע רוזנשטרום. 2) חנה גרינפלד. 3) בוניה ושקובקר. 4) פסיה כץ. 5) קופרשמיד. 6) ראש הגדוד זאב טשודנר. 7) אסתר אברט. 8) חנה רייזברג (בסיוק). 9) לאה נייטרמן. 10) זלטקה ברמן. 11) חיה וינטיק.

השירה והשיחה היוו את תוכן חייהם. ה„מעשה הטוב", שחייב את הכפיר יום־יום למבחן חיים קשה, חינך אותו להיות אדם מועיל בחברה ולעשות מעשים טובים. המישחק והשירה הכניסו תוכן חדש בחיי הילדים, שלא מצאוהו לא בבית ולא בבית־הספר. ואין פלא ששכבה זו היתה אחת מהגדולות בהרכבה, וחלומו של כל ילד בגיל עשר היה להגיע לשורותיה של התנועה.

הצופים: גדודי הצופים אימצו לרוב את שמו של הרצל. קבוצות ופלוגות הצופים עסקו בהשתלמות, לימוד השפה העברית, ספורט וצופיות. עשרות בני־נוער התרכזו בגדודי הצופים והיוו, בעצם, את היסוד לקיום הקן. על שכבה זו הוטל גם המאבק עם בית־הספר על שינוי רוחו; מאבק עם המורים על זכות התלמידים ליתר חופש וליתר הבנה מצידם; מאבק עם ההורים על שויון הנוער ועצמאותו הרוחנית. זה היה גיל ההתנגשות הראשונה עם המציאות הקשה.

גדודי הצופים שימשו גם ראש גשר להתקרבות בין הנוער שלמד בבית־ספר „תרבות" ובין זה שלמד בבית־הספר הפולני. הקן הווה את החוליה המגשרת ביניהם. הגדוד הזה ביצע גם, מעין, קפיצת נחשון וארגן מושבת־קיץ. היה זה, ממש, מעשה מהפכני. עשרים וכמה בני־נוער יצאו ליער הגדול שבכפר וודניק, בילו בו עשרה ימים וחיו במשטר צבאי למחצה.

שאלות שונות הטרידו את מדריכי השכבה ערב המיבצע. מה יגידו ההורים? היסכימו? כיצד תגיב הסביבה? מה יאמרו בני־הכפר? האם לא ינסו להתקיף את המחנה באחד הלילות?

זה היה לפני 32 שנה. האם נסיון נועז זה לא הטביע את חותמו בשינוי פני המציאות? אלה היו גדודי הצופים — ממיטב הנוער שבקוריץ.

הבוגרים: תלמידי הגמנסיה הפולנית וחניכי בית־הספר „תרבות", בחורים ובחורות, שאמנם לא חונכו על ברכי התנועה, לא שאבו מהמעין העשיר שלה ולא נהנו מזיו השכינה של תנועה חינוכית המפלסת לה דרך וחוצבת בסלע המציאות היהודית. בין לילה צצו הבחורים והבחורות וכענקים התהלכו במחנה. כל מי שהסתכל בנוער זה הושפע מכוחו הגופני, ממראהו החיצוני ומהרוח החדשה שנשבה מתוך שורותיו.

תוך שאיפה לשינוי צורת החיים וההוי החברתי הם נעמדו במבחן העליה וההגשמה.

העולים הראשונים

„אנו עולים ארצה"... צלילי השיר הזה פלחו את האויר השקט והאידילי ששרר בכביש רובנה. בצידי הכביש צועדות קבוצות־קבוצות על דגליהן. הן יוצאות ללוות ולהפרד מעל החברים העולים: יצחק מזריצ'יסקי ואבא ברמן.

הגדודים מסתדרים. דגל הקן מתנוסס מעל לראשי העולים. דברי הפרידה היו קצרים, אבל קשים. הלב בוכה. על מה ולמה? האם רק על הפרדך מעל חבר נאמן, מדריך ומנהל? או, אולי, כבר אז פעל רגש מעורפל וחבוי מתחת לסף ההכרה? רגש שהבקיע את חשכת העתיד וראה את התהום הפעורה? יתכן, שכבר אז ניבא הלב את העתיד הטרגי ויצר את ההרגשה, שרואים את החברים בפעם האחרונה. קשה להגדיר את הסיבות. הלב דאב ובכה. הדגל הונף וצלילי „התחזקנה" סיימו את הפרידה. כך נפרדנו, ביניהם מאות שלא זכו יותר לראות איש את רעהו. כביש העליה היה מקום־המיפגש למאות חברים, ידידים וקרובים, שהדגל איחדם והגורל הפרידם לנצח...

ההנהלה החדשה והמיפנה

עם ראשית העליה עזב חבר־הפעילים את הקן ועלה ארצה. ביניהם בֶבֶל ברודר, משה פלדמן ואחרים. הורכבה הנהגה חדשה בה השתתפו החברים: זליג מוסמן, משה סמוליר, יוסף וכברויט, אליעזר בסיוק, יצחק וילנר, יוסף קליגרמן וישראל רזנושצ'יק.

הועידה השביעית שהתכנסה בורשה, בה השתתפו צירים מוסמן, קליגרמן וכותב הטורים האלה, התוכחה קשות על דרכה ועתידה של התנועה. הדין־וחשבון שהובא ע"י המשלחת בישר את ראשית המיפנה. התנועה הצופית שכנפיה היו פרושות אל־על — התחילה לחתור למעמקים. החינוך הצופי לקראת חיי יושר, צדק ומעשים טובים, נתקל במציאות קשה ומרה של חיי יום־יום, ושלל של בעיות סוציאליות וכלכליות העיק על נפש הנוער שהתבגר.

קוריץ, עיר קטנה זו, לקתה קשות ע"י היותה עיר־גבול. עשרות כפרים שהיוו את מקור פרנסתה נקרעו מעליה, וזה נתן את אותותיו בחיים הכלכליים והצבוריים בעיר. באופן מיוחד סבל הנוער ובעיותיו החריפו מיום ליום. לימוד מקצוע? — היכן? עבודה? תעסוקה? — במה? המשך ההשתלמות — באיזה אמצעים?

הנהגת קן „השומר־הצעיר" בשנת 1929

עומדים מימין לשמאל: 1) יצחק וילנר. 2) דבורה חרבש. 3) אליעזר בסיוק. 4) יוסף קליגרמן
יושבים מימין לשמאל: 1) משה סמולר. 2) חיה שפילברג. 3) יוסף וכברויט

המשפחה היהודית התרוששה, והפרנסות האופיניות של תושבי העיירות הקטנות הועמדו — גם עקב התגברות האנטישמיות — תחת סימן שאלה. ומה הלאה? שאלו החברים. הספריה שברחוב בית־הכנסת — המרכז הרוחני — לא ענתה יותר על השאלה.

התחילו לעזוב את העיר, מי להשתלמות, מי להכשרה ועליה ומי להגירה. ראשי הקן התחלפו. טשודנר, שהיה ראש הקן לאחר עליתו של מזריצ׳יסקי, יצא להשתלמות ובמקומו נבחר זליג מוסמן.

כותב הטורים האלה, שמילא את מקומו של מוסמן כראש־הקן, עזב את העיר בשנת 1928, ויוסף וכברויט נבחר כראש־הקן. ההתגבשות האידיאולוגית של הקן השפיעה על צורתו ושינתה את תכנו. קבוצות יותר גדולות יצאו להכשרה. דור הבוגרים עלה, או שעזב את העיר. הדור הצעיר קיבל את הגה ההנהגה. מוניה גורלניק, מרדכי כגן, שרה שפירא, יחזקאל וינטיק ואחרים ששמותיהם לא זכורים לי, לצערי, יצאו את הקן. נוער חדש נכנס לשורותיו והשרשרת נמשכה עד... לשואה ולסוף המר.

הקן והקק"ל

קן „השומר־הצעיר" בקוריץ קנה את עולמו לא רק בזכות היותו תנועת־נוער ראשונה ויחידה במשך שנים בעיר זו: לא רק בזה ששימש בית־ספר למאות בני־נוער, בו למדו והתחנכו לקראת יעודם ולתפקידים ציוניים וסוציאליסטיים. הקן הווה גם כוח צבורי רב־השפעה בחיים הצבוריים והציוניים בעיר. חלקו היה רב, ביחוד, בפעולה למען הקק"ל ובספר הזהב של הקק"ל מקומו לא נעדר. ד"ר וואלך (גזבר הקק"ל), הציוני הותיק והיהודי היקר, לווה מקרוב פעולה ענפה זו. הקופסה הכחולה נישאה על כנפי התנועה הזאת לכל בית יהודי. ההרקות, ארגון המגביות, דואר הקק"ל לקראת החגים, היה זה מיוזמתו ופעולתו של הקן. הפעולה למען גאולת הקרקע היוותה חלק חשוב בתוכן חייו.

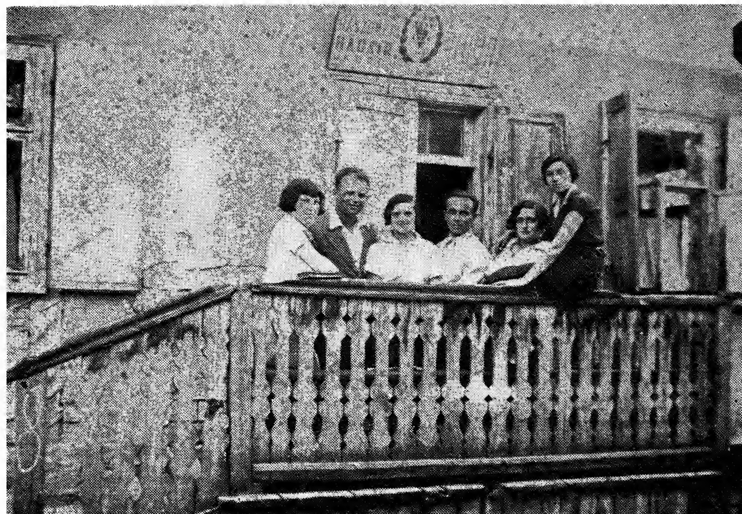
אילו ניתן לנו להציב מצבה על קבר הקדושים בקוריץ, ההולמת ומבטאה את מיטב שאיפותיו וחלומותיו של הנוער המקומי ובתוכו מאות בני־הנוער, חברי קן „השומר־הצעיר" — היתה זו, ללא־ספק, הקופסה הכחולה של הקק"ל, סמל השחרור, הגאולה ותוכן חייו.

הקן וסניף „תרבות"

היה זה טבעי ומובן מאליו, שקן „השומר־הצעיר" בקוריץ יטביע את חותמו על התפתחות החיים הצבוריים והתרבותיים במקום. בית־ספר „תרבות", שרוב חברי הקן היו גם חניכיו, הושפע ע"י תנועה זו. חברי הקן היו במהותם חלק אורגני של תנועת התרבות העברית בעירנו. הם הוציאו את השפה העברית מתוך כתלי בית־הספר והחדירוה לבית־ההורים. הם היו מבין הראשונים שהשמיעו את השפה העברית ברחוב. מסביב לספרית „תרבות" התרכזו הצופים ובוגרי הקן. בית־הספריה ברחוב בית־הכנסת היה, כאילו חלק אורגני מסניף התנועה הזאת. החבר בלובשטיין המנוח, הספרן הותיק, המסור והנאמן, ידע לספר על נושא זה הרבה דברים מענינים ואופיניים לחניכי הקן.

הקן והפעולה הצבורית

קן „השומר־הצעיר" היכה שרשים עמוקים בציבור, לא רק בשטח התרבות. שלוחיו הגיעו לכל פינות החיים של הצבור היהודי בעיר. מנהיגי הקן השקיעו מאמץ בכל מפעל יהודי שפעל למען המוני העם. השתתפו ב„צנטוס" ו„טאז", שדאגו לבריאות העם, טיפלו ביתומים ובילדי שכבות

מועדון „השומר הצעיר" בקוריץ

העוני. היה זה טבעי ומובן מאליו שתנועה כזאת תתיצב לימין כל פעולה ציבורית בעלת תוכן סוציאלי והדואגת להמוני העם.

כזה היה קן „השומר הצעיר" בחייו. איך היה הוא במותו? האם היה עם העם וצעד יחד עמו את צעדיו האחרונים? האם התמרד והתקומם נגד מפלצת־הדור ולא קיבל את גזירת החיסול? נושא זה מעסיקני ויעסיקני שנים רבות. יתכן, שהעדר הדיסטנץ של הזמן הדרוש להערכה היסטורית נכונה, עלול להשפיע על מסקנות בלתי נכונות, ומכאן הזהירות במתן תשובה על השאלה הנ"ל.

אביא, לכן, עובדות ויעידו הן בעצמן. רבים מחניכי הקן כתבו בדמם דף מזהיר במאבקם ההירואי עם הפולש הנאצי. ידם היתה בגדודי הפרטיזנים הלוחמים שהתקיפו את האספקה הגרמנית לחזית. אחדים הצטרפו למסע המפורסם של גדודי הפרטיזנים תחת הנהגתו של קובפק, ולפי גביית עדות מעדי־המלך אפשר למצוא לאורך כל הדרך הזאת קברים אלמים של גבורים יהודים מהנוער הקורצאי, שנפלו עם נשקם ביד, במאבק קשה ואכזרי עם הגרמנים. מהם יחידים בלבד זכו לראות במפלת האויב. חלק מהנוער הלוחם

רכז סביבו משפחות בודדות שחיפשו מקלט ביערות והגן עליהן. הדרך הארוכה ביער קטלה את רובם, ורק יחידים זכו לצאת מעבדות לחרות.

חלק מהנוער הצליח להצטרף לשורות הצבא האדום וצעד יחד מסטלינגרד לברלין. גם ממנו לא זכה הרוב המכריע להשתתף ביום הנצחון.

אבל, חלק הארי של הקן צעד את צעדיו האחרונים יחד עם כל הצבור היהודי לכיוון הכפר קוזק... בקבר הזה נקבר דור שהאמין באדם, שדגל באחוות־עמים, ששאף לעולם של שויון וצדק. על עברי פי קבר זה נגוזו כל חלומותיו ושאיפותיו.

כזה היה הקן בדרכו האחרונה...

אברהם שילון (גילמן)

הסתדרות „גורדוניה" בקוריץ

„גורדוניה" נושאת שמו של אהרן־דוד גורדון, חלוץ העבודה וההגשמה, שעלה ארצה בהיותו בן 48 — להגשים את חלום חייו. במרוצת הזמן התערה בחיי העבודה והיה לאחד מעמודי התווך של חלוצי ההתישבות העובדת.

התנועה בפולין, ברשמה על דגלה את הסיסמה „ציונות־חלוצית", עבודה והגשמה, הנביטה את הגרעינים הרציניים להתישבות הקבוצתית בארץ.

כילד טיפוחה של המפלגה הפוליטית „התאחדות" (בארץ — „הפועל הצעיר") שהשקפותיה זהות עם רעיון התנועה, קבלה בראשית דרכה בשנות העשרים למאה שלנו השראה ציונית והדרכה נאמנה מחבריה הדגולים של המפלגה. בקוריץ ראויים להוקרה במיוחד החברים: ישראל מלמד, אהרן שיינקר ומאיר גילמן.

ההסתדרות הציונית־חלוצית „גורדוניה" פעלה באמצעות שני מרכזים

הנהגת „גורדוניה"

עומדים מימין לשמאל: 1) טוסיה סולומיאניק. 2) ראובן קיפרט. 3) אברהם שילון. 4) גצי ליטבק. 5) חנה זילברמן.
יושבים מימין לשמאל: 1) יעקב רובין. 2) פרידה צמולקר. 3) אייזיק ליטבק. 4) ליובה מלמד. 5) מרדכי הנדלמן.

נפרדים בפולין הקונגרסאית והגליצאית. האחד בורשה והשני — בלבוב. יסדה סניפים בכל הערים הגדולות ובערי השדה, ואחד מהם היה הסניף בקוריץ.

המכנה הארגוני

כמתכונת ההנהגה הראשית הורכבו מוסדות המנהלים והמדריכים בהסתדרות בקוריץ. בראש ההנהגה המקומית עמדו: יעקב רובין (ראש־ההנהגה), פרידה צמולקר, אברהם שילון (גילמן), נחום רזנושצ׳יק, ראובן קיפרט וגצי ליטבק.

הגרעין הראשון של ההסתדרות אורגן מהנוער הלומד בבית־ספר „תרבות" שבעיר. אחריו באו נערות ונערים משאר בתי־הספר היסודיים

הסתדרות „גורדוניה" בשנת 1933

שורה ראשונה (למעלה) מימין לשמאל: 1) מרדכי מוצ׳ניק. 2) יואל גורלניק. 3) חיה שניידר. 4) אטל שרובה. 5) שפרינצה בלינדר. 6) לאה שצ׳יגל. 7) יהודית מרקוביצקי. 8) גולדה חרבש. 9) אפרים גורלניק. 10) חיים.

שורה שניה, מימין לשמאל: 1) מרים בכר. 2) לאה קונופיט. 3) סוניה קרישטליק. 4) גורלניק. 5) שרה גורבן. 6) חיה קרישטול. 7) מוציה גולצמן. 8) נחמה אנפולסקי. 9) שמעון גילמן.

שורה שלישית, מימין לשמאל: 1) וובה וילנר. 2) יעקב רובין. 3) טוסיה סולומיאניק. 4) יעקב מלמד. 5) מומה מבליר. 6) אברהם שילון (שלאין). 7) גצי ליטבק.

שורה רביעית: 1) מוטיל ברמן. 2) פסיה שמוטר. 3) פריידיל גורלניק. 4) טייבל רובין. 5) חנה שלאין. 6) אברהם גורלניק. 7) גרישה קיזמן. 8) יצחק חנין. 9) אריה פריקזניה.

שורה חמישית: 1) פוליה מלמד. 2) מאיר ליטבק. 3) איטה פירקס. 4) פסיה יורש. 5) ברש.

והתיכוניים, ומספרם הגיע ל־150—200 בני־נוער. עם גידולה של ההסתדרות הופרדו החברים הצעירים מהמבוגרים והיוו את שתי השכבות: הצעירה — „צופים", והמתבגרים כונו בשם „מגשימים". השכבות התחלקו לקבוצות קטנות, שבראשן עמד חבר אחראי — ראש הקבוצה. ראשי־קבוצות אלה היוו את המועצה המקומית, עליה נמנו החברים: יהושע בסיוק (ראש שכבה) וראשי הקבוצות: רבקה פירקס, בת־שבע ומיציה מרקוש, אלטה מלמד, ישראל פרומין, בלומה פוקס, זאב וילנר, טוסיה סולומיאניק, מאיר ואייזיק ליטבק, אהובה מלמד, מרדכי בסיוק, יצחק שורין, לובה שמוטר, מרדכי ברזוב, שפרינצה בלינדר ובהשתתפותם הפעילה של הח' הנדלמן (מורה בבית־הספר), מומה מבליר והחברה אדלה לידסקי.

הפעולה הארגונית־תרבותית

השכבה היסודית של ההסתדרות מהנוער הצעיר הלומד קבלה חינוך צופי־ספורטיבי שכלל: התעמלות, טיולים, מושבות־קיץ, יצירת הווי־בידור מיוחד, המושך את הנוער לחיי־חברה ופעולה בצוותא, תוך שילוב הפעולה התרבותית והסברת הנחות יסוד של הציונות, „החלוץ" והתנועה וכן המחשת ההסברה ע"י שיתופם בעזרה למבוגרים בכל הפעולות בתנועה, בשטח החלוצי והקרנות הלאומיות — „קרן הקיימת" ו„קרן־היסוד". פעולות אלו מגמתן היתה לעורר בנוער את הרצון לפתח את יזמתו העצמית ואת כשרונותיו מלידה.

המגשימים

השכבה המבוגרת בהסתדרות, שונה היתה מאחותה בהרכבה וחינוכה. פעולות הארגון והתרבות בשכבה זו היו מושתתות, בעיקר, על הגשמה עצמית, ע"י השתתפותם הפעילה של החברים בפעולות הקרנות הלאומיות ועבודות צבוריות אחרות. חברים אלה שמעו הרצאות רציניות על התנועה הציונית, על העם היהודי (מבחינה היסטורית וגיאוגרפית) ועל ההתישבות בארץ.

רובם של חברים אלה יצאו לאחר מכן לקבוצות ההכשרה החלוצית, שהיו קימות בפולין לשם הכשרת גרעינים לעליה ארצה. במקומות ההכשרה הכשירו את עצמם לעבודת כפיים וחיים קולקטיביים, לקראת התערותם בהתישבות העובדת בארץ. היתה זו תקופה מענינת בחיי הצעיר שעזב את

סניף „גורדוניה" לפני פרוץ מלחמת העולם השניה

שורה ראשונה (למעלה) מימין לשמאל: 1) צירל שניידר. 2) גולדה סגל. 3) פיגובט. 4) פיגובט. 5) ברל פינקלמן. 6) בן־ציון אנופולסקי. 7) פנחס גשל. 8) נח קליינפלד. 9) יעקב סמולר. 10) גוניה סקלצקי. 11) יצחק פירקס. 12) פירקס. 13) יעקב פרימרמן. 14) 15) 16) יעקב רזנושצ'יק. 17) בירברייאר. 18) ווּבה ברזוב.

שורה שניה: 1) חוה גורבנד. 2) ריבה קרולנסקי. 3) אבא ירש. 4) בלומה נייטרמן. 5) צבי מולר. 6) מטל פירקס. 7) יואל קנייטשר. 8) ביילה נייטרמן. 9)

שורה שלישית: 1) קנייטשר. 2) שמואל פינקלמן. 3) חסיה ירונסקי. 4) וילנצ'יק. 5) מל. 6) פייגה ברנשטיין. 7) הסיה ברן. 8) פרלמן. 9) דוצי וילנר. 10) מרדכי בלובשטיין.

שורה רביעית: 1) ריבה אברבוך. 2) דוצי פרימרמן. 3) חיה ברדח. 4) מיציק שורין. 5) קנייטשר. 6) פרל קליגשטיין. 7) ברכה אדלר. 8) דובה נייטרמן.

ביתו והוריו ונעשה בין־יום בן אדם העומד ברשות עצמו, אך היא היתה גם שעת־מיבחן למידת השתרשותו בארץ היעודה ומידת התרגלותו לחיים החדשים בהתישבות העובדת. נוער זה לא איכזב אותנו.

בארץ הצטרף להתישבות הקבוצתית והוסיף כוח חלוצי חשוב, תוסס, ער לכל הנעשה והמתרחש בארץ. הלא הם הגרעינים שאנו פוגשים אותם היום מושרשים בקרקע המולדת וממשיכים בקוי־היסוד, שהתווה המורה והחלוץ הדגול אהרן־דוד גורדון.

נח דגוני

מ„חובבי שפת־עבר" ל„החלוץ־הצעיר"

„אגודת חובבי שפת עבר"

בשנת 1928 העליתי רעיון בקבוצה קטנה של נערים לייסד חוג לפעולה ציונית. היינו אז בני 14—15, בוגרי בית־ספר „תרבות". לשם המשך ההשתלמות צריך היה לנדוד לרובנה, כי בקוריץ לא היה בית־ספר תיכון עברי. למעטים בלבד אפשרו התנאים הכלכליים להמשיך בלימודיהם. גם ללמוד מקצוע לא היה היכן.

עם סיום בית־הספר העממי „תרבות" הרגשנו שפרק מסוים בחיינו הגיע לסיומו, אולם העתיד היה מעורפל ובלתי ברור. חששנו שצפוי לנו חלל ריק.

קוריץ ענייה ומדולדלת היתה, ללא מקורות פרנסה. אפשרויותיה הכלכליות היו מוגבלות ולכן חיו תושביה חיים אפורים ומלאי־תלאה. הנוער ידע שאין סיכוי לשנוי המצב, אלא אם כן נס יתרחש. הבית, האוירה הכללית, הבטלה מאונס, יום המחרת המעורפל — היוו מעין חממה לגידול השעמום והריקנות.

מייסדי אגודת „חובבי שפת עבר"

עומדים מימין לשמאל: 1) צבי פרצ׳יק. 2) נח דגוני (גכט). 3) נחמן גילגון. 4) בוריס הרשנהורן. 5) מרדכי טורצ׳ינסקי. 6) יצחק חנין. 7) אריה פריקזניה.
יושבים מימין לשמאל: 1) ליובה וילנר. 2) יוסף ברודר. 3) מרדכי בסיוק. 4) דב גוטניק.

הנוער הרגיש שהקרקע נשמטת מתחת רגליו. לא היה לאן לברוח, לכן הוא חפש לו דרך לחולל תמורה במציאות האפורה והמנוונת.

הופעת הגוונים והזרמים האידיאולוגיים בציונות פתחו אפקים נרחבים בפני הנוער הקורצאי. הנוער, כאילו, חיכה לשעה זו. החלק הער והתוסס שבו ייסד את הסתדרויות הנוער הציוניות.

בתקופה ההיא כבר התקימו בקוריץ „השומר־הצעיר", „גורדוניה" ו„פרייהייט", אולם, מטעם זה או אחר, הן לא משכו את לבותינו. החלטנו אפוא להתארגן כארגון נפרד והצבנו לנו כמטרה את הפצת השפה העברית והפעולה למען ארץ־ישראל.

המייסדים היו, לפי א"ב: מרדכי בסיוק, יוסף ברודר, דב גוטניק, נחמן (מוניה) גילגון, בוריס הרשנהורן, אריה וילנר, יצחק חנין, מרדכי טורצ'ינסקי, לייביש פריקזניה, צבי פרצ'יק, חיים שוסטק וכותב הטורים האלה. לאחר מכן הצטרפו אלינו גם פסיה יורש ומינה מבליר.

הואיל ועיקר מטרתנו היה הפצת השפה העברית, הדגשנו ייעודנו זה בבחירת השם „אגודת חובבי שפת־עבר"

המורה והמחנך הדגול מר דוד סולומיאניק, שרוב רובינו היינו חניכיו — תמך בנו והגיש לנו סעד מהרגע הראשון.

רוב הנוער היה כבר מאורגן בתנועות הנוער הציוניות הקיימות ולכן השקענו מאמצים רבים כדי למשוך נוער לאגודתנו מבין תלמידי בתי־הספר. ידענו שלשם־כך נחוץ לנו אולם (או „קלוב", לפי הטרמינולוגיה של הימים ההם), שישמש לנו מקום־מיפגש בערבים לשם ניהול עבודה תרבותית ובלוי בצוותא. אולם, לכך זקוקים היינו לכסף, שלא היה מצוי בכיסינו, כי רובינו סמוכים היינו על שולחן ההורים. מאליו מובן, שלמטרה זו היה מן־הנמנע לבקש כסף מההורים.

נערים היינו. הדם סער, הרצון להט, הדמיון פרח ונדמה היה לנו שאין גבול ליכלתנו. ואמנם רצון כביר זה הוליד מעשים שנראו אז בעיני רבים מוזרים ותמוהים. אחדים מבינינו, שהורו שעורים פרטיים והשתכרו כ־15 זהוב לחודש, מסרו את כספם ובכסף זה פתחנו מועדון בבית אמו של יוסף זלצמן. היה זה אולם לא גדול ביותר, אבל בעינינו נראה ככליל־השלימות וכשיא ההישגים.

התאספנו בערבים, שרנו, קראנו, הקשבנו להרצאות ובילינו בצוותא. היינו צמאי־פעולה. הפעולה הראשונה היתה ההחלטה על חובת הדיבור העברי בינינו, בבית וברחוב. החלטה זו הולידה, לעתים, מצבים מגוחכים כשסרבנו להשיב לדוברים אלינו אידיש. העקשנות העקבית, אמנם, לא שנתה את המצב ברחוב,

אגודת „חובבי שפת עֵבר"

שורה א׳ (מלמעלה), מימין לשמאל: **1) ברכה צווייג. 2) ליובה וילנר. 3) משה רייף. 4) חבה ווילנר.**
שורה ב׳: **1) פייגה קמנשטיין. 2) חייקה רימרמן. 3) פרדקה ויטמן. 4) מינה מבליר. 5) חיים־יוסף שוסטק. 6) נח דגוני. 7) מוטל מוצ׳ניק. 8) מרדכי טורצ׳ינסקי. 9) נוניה ציפנסקי. 10) הרשל ציפנסקי.**
שורה ג׳: **1) פישמן. 2) אסתר טורצ׳ינסקי. 3) דב גוטניק. 4) צבי פרצ׳יק. 5) יצחק חנין.**
שורה ד׳: **1) ליובה רייף. 2) יוסף ברודר. 3) מוניה גילגון. 4) דב בוף. 5) ריבה ברנדס. 6) מרדכי בסיוק. 7) פסח ירונסקי.**
שורה ה׳: **1) מסיה ברנדס. 2) שרה פולישוק. 3) שרה פיגובט. 4) חיה צ׳צקי. 5) בבה גולדברג. 6) משה פיינר (אורח מהארץ). 7) ישעיהו סירוטה. 8) ליובה פירקס.**
שורה ו׳: **1) נחמה הרשנהורן. 2) פסיה יורש. 3) דוציה ויטמן. 4) רעיה שמולזון. 5) חייקה קוצ׳ר. 6) מניה גייפמן. 7) מיציה וילנר. 8) פולה מלמד.**

אבל הרגילה רבים לראות בנו דון־קישוטים ולהשלים עם זה. השניה היתה הפעולה למען הקק״ל. בקשנו שיצרפונו לחבר הפעילים, אולם הסתדרויות הנוער, שאגודתנו לא ישרה בעיניהן, התנגדו לכך. יזכר לטובה המורשה של הקק״ל מר הרצל זילברמן שעמד לצידנו וקרבנו לפעולה.

התמסרנו לפעולה למען הקק״ל במרץ רב ובלהט־נעורים. רצינו להוכיח, שאם כי מעטים אנחנו, גנוזה בנו יכולת רבה ומבורכת. ואמנם, תוך זמן קצר בלבד הגענו למקום השני ברשימת המתרימים המצטיינים.

תעמולתנו, שהתנהלה, בעיקר, בין נוער בתי־הספר — משכה רבים ממנו

לאגודתנו. הצטרפו אלינו, אפילו, גומרי ה„פובשכנה". תלמידים אלה לא ידעו עברית וארגנו במועדון קורסים להקנית השפה.

נערים בני 12—10 אורגנו בשכבות של צעירים. תוך זמן קצר הגיע מספר חברי האגודה ל־60 נערות ונערים.

בתוך העבודה התרבותית תפס מקום נכבד העלון, שהופיע במשך שלוש שנים רצופות. בשנה הראשונה הופיע כשבועון, בשניה — כירחון ובשלישית — כעתון־קיר. עלון זה, אם כי הוא נראה לנו כיום כפרי־בוסר של משובת נעורים, היה בשעתו בטאון חשוב שליכד את רוב חברי האגודה [1]

פעילי התרבות באגודה היו מרדכי בסיוק, אריה פריקזניה (שהצטיין במיוחד בכתיבה), פסיה יורש, ליובה פירקס, פרידה גורלניק ופרדקה ואיטמאן.

ארץ־ישראל, — תוכן ומטרת חינוכנו — היתה לנו דבר שבהפשט, חזון רחוק, שאינו ניתן, כאילו, לשיבוץ במסגרת הוויתנו. הופעת עתון, או ספר, מארץ־ישראל היתה לנו חג גדול. לא הסתפקנו בקריאה בלבד, אלא למדנו ושננו את תכנם בעל־פה. לא התמצאנו, עדיין, בהלכות אידיאולוגיה ובגוונים פוליטיים, ולכן כל־מה שריח ארץ־ישראל נדף ממנו — בשם לנו. בואו של איש קוריץ מארץ־ישראל היה לנו מאורע. לא בדקנו מי האיש ומה פעלו בארץ העובדה שהוא „ארצישראלי" עטרה אותו בהילה מעוררת־כבוד. הזמננו אותו כדי לשמוע מפיו על הנעשה בארץ, הצטלמנו אתו וסובבנוהו כחסידים את רבם.

המציאות למדתנו שארגון זקוק לאביזרים, כגון, תעודת־חבר, חותמת, מודעות באולם וכו'. ואם כי היו אלה דברים חיצוניים בלבד — ניכרה מאוד השפעתם על הנוער.

עם רבוי מספר החברים הוקל במקצת העול הכספי. עברנו למועדון אחר, בעל 2 חדרים, קשטנוהו במפות ארץ־ישראל, מודעות וכרזות והפכנוהו לפינה חמה, בה מצא הנוער תחליף לבית הזועם ורווי־הצער.

הפעולה התרבותית התרחבה ושגשגה. נרכשו כ־200 ספר ונפתחה ספרית־השאלה לחברי האגודה. ארגנו נשפים ומסיבות, בהם הציגו השכבות הצעירות מחזות שונים, שלהצגתם הוזמנו גם ההורים.

הרגשנו שאנו מצעידים את הנוער בנתיב הנכון של התפתחות אישית.

פרעות 1929 היו לנו מהלומה קשה וזעזוע כבד. מפרעות אלה למדנו, שהמציאות בארץ מחייבת כל אדם ואדם לדעת להגן בנשק על חייו. התחלנו לחפש דרכים ללימוד תורת־ההגנה. רבים מאתנו נרשמו בארגון ההכשרה הצבאית

---

1. העלונים שמורים אתי, עד היום.

הלוחם

דו-שבועון

שנה שלישית

יוצא ע"י הסתדרות „חובבי-ש

בעריכת נגיל.

כ' אב תרצ"א.

Hatochem.

הלוחם

שבועון לנער ולעם.

הלוחם

21-VIII-1931

הלוחם

Hatochem.

שנה ראשונה

הלוחם

שבועון לנער ולעם.

Hatochem.

הלוחם

Hatochem.

הלוחם

שבועון לנער ולעם.

Hatochem.

שנה ראשונה

הלוחם

שבועון לנער ולעם.

Hatochem.

הלוחם

Hatochem.

שנה ראשונה

הלוחם

שבועון לנער ולעם.

גליון ט"ו בשבט

הלוחם

כדי ללמוד להשתמש בנשק בשעת סכנה. ואם כי מדריכי־הצבא היו (P.W.) אנטישמיים ויחסם אלינו לא היה ידידותי ביותר — בכל זאת עודדנו את חברינו להרשם ולהתאמן.

כך נמשכה הפעולה שלוש שנים — עד שנת 1931.

„החלוץ־הצעיר"

שנים חלפו, התבגרנו, מחשבתנו העמיקה ונוכחנו לדעת שחינוך לדיבור עברי בלבד, ללא קשר עם תנועה מסוימת — אין לו אחיזה במציאות. הועמדנו גם לפני בעית ההגשמה האישית שפרושה עליה ארצה. דבר זה חייב הסתנפות לתנועה ציונית־חלוצית.

סיבה נוספת שמשה גם העובדה שקוריץ היתה עיר־ספר, מרוחקת מהגבול הסוביטי, כחצי קילומטר בלבד, ושבה שרר עוצר תמידי החל משעה 10 בלילה עד שעה 6 בבוקר. במציאות כזו לא יכול היה להתקיים מועדון ללא רשיון ממשלתי. ואמנם, לא פעם בדקו השלטונות במועדון „אגודת חובבי שפת־עבר" כדי לברר לאיזו תנועה היא משתייכת. ברור היה לנו שלא נוכל להתקיים לאורך ימים ללא אישור השלטונות.

התחילו בתוכנו תסיסה רעיונית ווכוחים ללא־קץ על השאלה, מהי התנועה הקרובה לנו ביותר מבחינה רעיונית. הזמננו מרצים מתנועות שונות שישמיעו באזנינו את המצע הרעיוני של תנועתם. לאחר וויכוחים ובירורים שנמשכו מספר חדשים נראתה לנו תנועת „החלוץ־הצעיר", שדגלה בעליה, בהגשמה ובחינוך לקבוץ הכללי, כקרובה ביותר. החלטנו לברר את תנאי־ההתקשרות עם תנועת „החלוץ־הצעיר".

לתכלית זו שיגרו את מרדכי טורצ׳ינסקי וכותב הטורים האלה לועד המחוזי של גליל־ווהלין שמושבו היה ברובנה לשם ברור וליבון כל הבעיות הכרוכות בהצטרפות זו [2].

ברובנה שהו יומיים ולאחר קבלת הסברים והנחיות חזרו בהחלטה ברורה להצטרף לתנועת ה„חלוץ־הצעיר".

באספה הכללית מסרו שני השליחים דין־וחשבון וברוב קולות הוחלט

---

2. שני השליחים האלה הלכו לרובנה ברגל, כי לא היה כסף להוצאות הדרך. היה חורף, השלג כיסה את הדרכים ובקושי הגיעו עד הושצ׳ה. משם נסעו ב„טרמפ" של אכר לרובנה, כשהם כמעט קפואים מקור.

עומדים מימין לשמאל: 1) מיכאל קליינר. 2) ליובה ליטבק. 3) נחמן גילגון. 4) 5) מאיר כהנא. 6) זאב ליטבק. 7) חיים־יוסף שוסטק.
יושבים מימין לשמאל: 1) ריבה ברנדס. 2) חיה 3) נח דגוני (גכט). 4) פרל גייפמן. 5) ריבה בלימן.
יושבים למטה מימין לשמאל: 1) ברוך גרבוס. 2) יצחק דגוני (גכט). 3) וילנר. 4) ליניק. 5) נטע גולדמן.

ש„אגודת חובבי שפת־עבר" תצטרף ל„החלוץ־הצעיר". מיעוט קטן התנגד לכך וצידד בהמשך הקיום הנפרד. (בין המתנגדים החריפים ביותר להצטרפות ל„החלוץ־הצעיר" היו: דב גוטניק, פסיה יורש, פרצ'יק ומרדכי בסיוק). הם צדדו בקיום עצמאי של האגודה. פרץ סכסוך. המיעוט המשיך זמן קצר בקיומו הנפרד עד שהתפורר. חלק מחבריו הצטרף ל„בית"ר", שנוסדה אז בקוריץ, ואחרים השתלבו בתנועות אחרות.

נבחר ועד בהרכב הח': מרדכי טורצ'ינסקי, נחמן גילגון וכותב הטורים האלה. שכרנו מועדון נרחב, ריהטנו אותו, בנינו שולחן „פינג־פונג", שהיה, מעין, סנסציה בעיר, כי היה זה השולחן הראשון. ה„פינג־פונג" משך אחריו הרבה בני־נוער למועדון, ששחקו תמורת תשלום, ומהכנסה זו שלמנו דמי שכירות־המועדון.

החינוך לקראת עבודת כפיים, שרובינו לא היינו מורגלים לכך, דחף אותנו לארגן כעין קבוצת הכשרה. חפשנו מקומות־עבודה. רבים לעגו לנו. מעטים הסבירו לנו פנים. הקבוצה השיגה עבודה, שהיתה מקובלת בתקופה ההיא ברחבי ווהלין, כעבודת הכשרה מובהקת והיא: חטיבת עצים. מאפיות מספר מסרו

לנו עבודת חטיבת העצים בקבלנות. עבדנו, בייחוד, במאפיה של כגן. השכר היה זעום, התוצרת מועטה, כי לא היינו מורגלים לעבודה. לעומת זאת, היה מצב־הרוח מרומם ביותר. עבדנו במרץ רב. שכר־העבודה הוקדש להחזקת המועדון. כשנודע הדבר להורינו הרעישו עולמות, אך במשך הזמן הסתגלו לכך ונרגעו, כי ראו בזה משובת־נעורים בלבד.

מרכז „החלוץ־הצעיר" שלח לנו חומר־הסברה, שהקל על המדריכים קביעת והכנת נושאי־ההרצאות בסניף. פיתחנו פעולת־תרבות ענפה. סידרנו כנוסים משותפים עם סניף „החלוץ־הצעיר" במזיריץ', בראשות הח' שולקה טייצ'ר. בחסות רשיון „החלוץ" ערכנו טיולים לימים שלמים ליערות שבסביבה. חברי הסניף הרגישו שנפתחו לפניהם אפקים חדשים. רבים מהם נשלחו למושבות־קיץ של מדריכים ועם שובם הוגברה הפעולה הברוכה.

כותב הטורים האלה נבחר כנציג „החלוץ־הצעיר" בועד הקק"ל בעיר ובועד „החלוץ" והיה אחר־כך מזכירו, דבר שאיפשר תיאום בין הפעולות המשותפות לשתי ההסתדרויות.

בשנת 1931 העברנו בטכס חגיגי את בוגרי „החלוץ־הצעיר" הראשונים ל„החלוץ". חברים אלה לא זנחו את כור־מחצבתם והמשיכו לפעול ולהדריך ב„החלוץ־הצעיר".

בשנת 1932 יצאתי להכשרה. הסניף מנה אז כבר כ־60 חבר. הפעולה החנוכית היתה מאורגנת ב־4 שכבות של „צעירים" ו„דרורים". שכבת המדריכים הצעירים גדלה והיא היתה מוכנה לשאת בעול.

נבחר ועד חדש בהרכב הח' יצחק גכט (כעת דגוני), נחמן גילגון, חיים שוסטק, זאב ליטבק ודב בוף. מרדכי טורצ'ינסקי שכבר היה ב„החלוץ" היה עוזר בהדרכה.

הועד החדש התחיל פעולותיו בתנופה רבה. הוא השתתף בפעולה למען הקק"ל, הפצת שקלים, עזרה לבלוק של א"י העובדת לקראת הקונגרס וכן המשיך בשיגור חברים למושבות־קיץ. לסמינריון של הגליל נסעו זאב ליטבק, רזניק ווילנר.

בשנה זו התארגנה בקוריץ פלוגת־הכשרה של גוש־קלוסובה. בקבוצת־הכשרה זו נמצאו אחדים מיוצאי „החלוץ־הצעיר" ובתוכם בת־ציון שושני־טורצ'ינוק. בת־ציון ראתה לעצמה חובה נעימה להשתתף בפעולת־ההדרכה ב„החלוץ־הצעיר" בקוריץ. פלוגה זו הכניסה רוח חדשה בסניף. התפתחה פעולת־גומלין: הפלוגה עזרה לסניף, והסניף עזר להשיג עבודה לפלוגת ההכשרה.

בשנת 1934 קיבל מרכז „החלוץ־הצעיר" ליגליזציה על־שם „החלוץ־הצעיר" ומאז סר פחד השלטונות. עד אז היתה הפעולה, לעתים, משותקת לרגל הנדידות התמידיות לחיפוש מחסה תחת כנפי רשיון של מפלגה זו או אחרת. כעת, עם קבלת הרשיון, ניתנה האפשרות להביא מרצים לפעולה התרבותית בסניף. שכרנו אולם יחד עם הסתדרות „ויתקיניה" שנוסדה באותה שנה בקוריץ.

בי"א באדר של אותה שנה התקימה באולם „סוקול" אקדמיה משותפת של „החלוץ־הצעיר" ו„החלוץ". חברי הסניף השתתפו בהצגת תמונות הווי וכן הופיעה מקהילה של השכבות הצעירות. כל ההכנסה היתה קודש לקרן „החלוץ".

בשנת 1935 ארגן יצחק דגוני (גכט) ע"י „החלוץ־הצעיר" מחלקה לספורט שקבלה לאחר־מכן את השם „הפועל". בקושי רב צברו פרוטה לפרוטה לשם רכישת כדור־רגל ורשת, אולם לאחר מכן התפתחה פעולת־ספורט ענפה.

ב־15.1.37 נהפכה קוריץ Strefa Graniczna. השלטון עבר כולו לצבא. הסטרוסטה עזב את העיר. משעה 8 בערב עד שעה 6 בבוקר אסור היה להימצא ברחוב. כל מי שעבר על החוק, נקנס בקנס של 25 זלוטי שנגבה במקום ע"י הצבא. דבר זה שיתק כמעט לחלוטין את פעולות כל הסתדרויות הנוער.

הנוער התחיל להתפזר וכל מי שהאפשרות היתה בידו ברח מהעיר.

חלק גדול מבוגרי החה"צ יצא להכשרה ורבים מהם הצליחו ועלו ארצה, ממש ערב פרוץ המלחמה, אך הרוב הגדול, וביחוד הצעירים, נותרו בעיר.

כך נמשך המצב עד שנת 1939.

עם כיבוש קוריץ ע"י הסוביטים פוזרו כל תנועות הנוער הציוניות.

תחת השלטון הסוביטי נפתחו לפני הנוער אפשרויות של לימוד ומקורות עבודה. הנוער הקורצאי צמא העבודה ולימודים נהר למקור זה בזרם אדירים, אך פלישת גרמניה הנאצית לפולניה שמה קץ לרווי צמאון זה. רבים מהנוער גויסו לצבא האדום, ובחלקם נפלו במערכות צבא זה.

חלק ברח ליערות ונלחם בשורות הפרטיזנים. רבים נפלו בקרבות אלו. בודדים הצליחו להנצל במרחבי רוסיה. מהם עלה חלק לא"י ומתי־מספר מפוזרים בארצות אחרות.

אך הרוב של חברי הסניף הושמדו ע"י האויב הנאצי.

כך הקיץ הקץ על אחת מני רבות של תנועות נוער חלוציות בעיר קוריץ שבפאתי־ווהלין.

אברהם גילגון

נוער צ.ס. ו„פרייהייט"

מתוך חרדה ודאגה לעתידה התחילה מפלגת „צ.ס. צעירי־ציון" לארגן תנועת נוער. הגרעין הראשון של תנועה זו התחיל לנבוט בשנת 21־1922. בתחילה לא נשאה, עדיין, את השם „פרייהייט", כי אם נוער צ. ס. המועדון הראשון נפתח בבית ישראל־וולף גוטניק ברחוב מונסטירסקה.

הראשונים היוו קבוצת נוער לומד בני 16—15 שמנתה 15 איש, והיא התקיימה בצורה סגורה כמעט שנתיים. העבודה החינוכית התרכזה בשני נושאים עיקריים: תורת הציונות ותורת הסוציאליזם.

מארגני הנוער הזה היו משה בלימן (הדס) ואשר שיחר. הקבוצה הזאת היתה מורכבת מבנות בלבד. אני הייתי הבחור האחד והיחידי. מבנות הקבוצה זכורים לי שמותיהן של גנסיה פריידיס, חיניה מרקוס וסוניה יתום.

בתקופה מאוחרת יותר חל שינוי מהותי בהרכב החומר האנושי. נאמנים לקו הכללי של המפלגה שעליה להיות מפלגת־המונים, פתחנו את הדלתות לפני נוער „עמך". התחלנו להקיף את נוער שכבות העמלים ובני־העניים, בני פועלים וה„מעמד הזעיר", שהיו רחוקים מעניני ציונות וארץ־ישראל. אולם, כשקבלה התנועה אופי עממי — עזבה אותה קבוצת הנוער הלומד והמשכיל.

הנהגת „יוגנט־פרייהייט"

עומדים מימין לשמאל: 1) חיים צוקר. 2) אהרן ירושלימסקי. 3) אברהם גילגון. 4) יעקב פאווה.
יושבות מימין לשמאל: 1) חיה בריק. 2) חנה גרינפלד. 3) ברכה שטילרמן.

נוער „פרייהייט"

שורה ראשונה (למעלה), עומדים מימין לשמאל: 1) מיכאל פולישוק. 2) פנחס קליינר. 3) מנדל אוברשטרן. 4) גצי מילרוד. 5) מרדכי טורקניץ.
שורה שניה: 1) אברהם נודלר. 2) יצחק 3) יצחק מוצ'ניק. 4) דוד סנדלר. 5) אברהם ברטמן. 6) שלמה אוזירנסקי. 7) מרדכי קליינר.
שורה שלישית: 1) גדליה שוכמן. 2) אברהם אנופולסקי. 3) אשר גורלניק. 4) חיים צוקר. 5) יהושע גליס. 6) א. רוזנדורן. 7) מ. גילשלק. 8) מ. מילרוד.
שורה רביעית: 1) חנה גרינפלד. 2) דב ברנשטיין. 3) יצחק שוכן. 4) נחום וסרשטרום. 5) ברכה שטילרמן.
שורה חמישית: 1) סוסיל כגן. 2) אטל ליניק. 3) פריידל ליניק. 4) ליאלה פבריקנט. 5) חסיה קופרשטיין. 6) פריידל פרס. 7) גולדה חמרה. 8) משה שיינרמן.
שורה שישית: 1) מנחם גולדשטיין. 2) אטל שניידרמן. 3) גולדה ברק. 4) ליובה פירקס. 5) חיה בריק. 6) שבע נייטרמן. 7) צפורה ליניק. 8) שלמה שיחר.

כרעם ביום בהיר הלמה הידיעה שאהרן ירוזולימסקי, בנו של רב לייזערל, הצטרף לנוער צ. ס. הבחור הזה סבל רבות מהמשטר הדתי החמור שבבית אביו הרב. לכן הגיע ל„שבירת כלים", התחיל לקצץ בנטיעות והצטרף לתנועה שהאוירה ששלטה בה היתה ההיפך הגמור מזו של בית הוריו. היה בכך משום אות לתסיסה גדולה שהקיפה את הנוער הקורצאי היהודי, שבספרות היא קיבלה את המונח: „שינוי ערכין" ושבורוכוב הגדירה בכך, שאת היהדות שהועמדה על הראש, על הפלפול, על עניני שמים, יש להעמיד על הקרקע וליצור יהדות ארצית היונקת את חיותה מן הקרקע. את התפקיד הזה של מתן דמות סוציאליסטית לחיי הנוער הקורצאי, מלא נוער צ. ס. באמצעות פעולת חינוך מעמיקה ומתמדת.

בשנת 1926 היה נוער צ. ס. הנושא החי של המפלגה. שיתפנו את עצמנו בפעולות למען ק. ק. ל. קפא"י ומגביות ציוניות אחרות. כל פעולתנו היתה מכוונה להכשרת הנוער ל„החלוץ" ולעליה לארץ־ישראל. נוער צ. ס. לא הכזיב ורבים ממנו הגשימו ועלו ארצה.

הפעולה הציונית של נוער צ. ס. ניכרה היטב בתוך הציבור היהודי בקוריץ. אם בשנת 1926 הצליחה מפלגת צ. ס. להכניס לעירית קוריץ שליש מכל חברי מועצת־העיר, הרי זה בא בעיקר הודות למרץ הרב שהשקיעו חברי נוער צ. ס. שמנו אז 200 חבר וחברה, אחד הסניפים החזקים ביותר בווהלין כולה.

פעולות החינוך בנוער צ. ס. התבטאו בהקניית ערכים ציוניים וסוציאליסטיים. ארגנו גם ספריה ששימשה את הנוער.

בשנת 1926 חדלנו לכנות את עצמנו בשם נוער צ. ס. וקיבלנו את השם „פרייהייט". היוזמה לארגן נוער עד גיל 14 נעשתה על־דעת עצמנו. ארגנו אותו וכינינו קבוצות אלו בשם „יוגנט־פרייהייט". המדריכים הראשונים של נוער זה היו ברכה שטילרמן, גרינפלד, בריק וצוקר. אליהם הצטרף אחר־כך דב ברנשטיין, מפעילי מפלגת צ. ס. שעזר בהרבה להתפתחות תנועה זו.

גם לאחר עלותי ארצה ועליתם של פעילים אחרים, הלכה התנועה והתפשטה וקרבה לתנועת העבודה הציונית רבים מבני־הנוער שהיו רחוקים ממנה. הפעולה הציונית והעברית העמיקה שרשיה ובכל גל של עליה שעלה מקוריץ ארצה היו מיוצגים בו חלוצים שאת חינוכם הסוציאליסטי והציוני הראשון קיבלו בתנועת „פרייהייט".

דניאל ברנשטיין

„הפועל המזרחי"

מפלגת „הפועל המזרחי" לא היתה מהגדולות והבולטות שבעירנו. בסך־הכול מנתה היא כמה מנינים של בחורים אדוקים. אולם, מחמת השוני והמיוחד שבה ראויה מפלגה זו להיצרר בדפי ספרנו זה.

ניצניו הראשונים של „הפועל המזרחי" נראו בשנת 1922. מייסדיו היו: הרצל זילברמן, הרב יצחק ירוזלימסקי, הרצל פרנקל, יעקב גושר וכותב הטורים האלה.

בקוריץ היו תנאים ונתונים נוחים לייסודה של מפלגה דתית. הבסיס והמקור העיקרי של החומר האנושי שימשה ה„ישיבה" הגדולה. מייסדי המפלגה הניחו הנחה הגיונית למדי, שרוב־רובם של בני־ה„ישיבה" יצטרפו ל„הפועל המזרחי". הפעילים, שבחלקם היו תלמידי ה„ישיבה", תהו על קנקנם של הבחורים הלומדים והם נוכחו לדעת שבלבותיהם התחיל להבהב הרעיון הציוני. ואמנם, כמה מהם נגרפו ע"י חזון התחיה הלאומית והיו פעילים מאוד בשטח הציוני.

ה„ישיבה" לא הכזיבה מבחינה זו. המפלגה הגיעה ל־50 חבר שהתאספו בבית הרב ירוזלימסקי. היא התפתחה יפה ותפסה את מקומה בתנועה הציונית שבעירנו. הועד וחברי המפלגה לקחו חבל פעיל בהפצת השקלים, ובעיקר בקרנות. יושב־ראש המפלגה, הרצל זילברמן, ייצג את המפלגה כמורשה הקק"ל והוא נודע בעיר לשבח ולתהלה בעד עבודתו המסורה למען קרן זו.

במשך הזמן נוספו עוד חברים פעילים במפלגה, בתוכם: יהודה פיינר, צבי אייזנברג, ברנדוויק, לייבל גולדמן (כיום רב בבוסטון) וישעיה סירוטה (נמצא בארץ).

המפלגה אירגנה שעורים ללימוד־התורה, שהתקיימו פעמיים בשבוע. כמו־כן היו מתאספים לשם ברור ולבון האידיאולוגיה של הציונות הדתית.

לצערי ולצער כולנו רוב רובם נספו בשואה.

אברהם זינגרמן

התנועה הרביזיוניסטית בקוריץ

התנועה הרביזיוניסטית קמה תחת הנהגתו והשראתו של המנהיג הציוני הדגול זאב ז׳בוטינסקי ז״ל בשנות העשרים והעבירה תחת שבט הביקורת את פעולותיה המדיניות והכלכליות של ההנהגה הציונית הרשמית. הרביזיוניזם תבע שנוי־ערכין מוחלט בעצם תפיסת הרעיון הציוני ובדרכי הגשמתו.

תנועה זו הקיפה רבבות מבוגרים ובני־נוער בכל תפוצות הגולה וביחוד התבצרה בפולין, על שלושת מיליוני יהודיה, שהרעיון הציוני העמיק בהם את שרשיו.

התנועה הרביזיוניסטית כללה בקרבה את הסתדרות הנוער בית״ר — על־שם ביתר, מצודתו האחרונה של בר־כוכבא, שעמד בראש המרד ברומאים, וכן על־שם הגבור, בן־זמננו, יוסף תרומפלדור ז״ל (ראשי־התיבות של בית״ר הם ברית יוסף תרומפלדור).

תורת־ז׳בוטינסקי הגיעה לקוריץ בשנת 1928. נושאיה הראשונים היו:

פעילי בית״ר וצה״ר בקוריץ בשלהי שנת 1937

עומדים מימין לשמאל: 1) חנה סגל. 2) חיים־הירש פרצ׳יק. 3) רחל קורלנצ׳יק. 4) בריינדל וידרו. 5) דב נייטרמן. 6) ביילה רוניס. 7) משה פירקס. 8) חוה פירקס. 9) נסיה רחמן. 10) ראובן פינרט.
יושבים מימין לשמאל: 1) דב שמבן (חבר מפקדת הקן). 2) יעקב שטמר (חבר מפקדת הקן). 3) נתום זפרן (חבר מפקדת הקן). 4) אהרן ציקמן. 5) אברהם זינגרמן (חבר מפקדת הקן). 6) גרישה ויסברוד.

קן בית"ר בקורץ
1933 IV
Fot. MAVDEV.

שמואל גינזבורג, משה גליס, אהרן ציקמן ושמואל קלייפלד. הם ייסדו את קן בית״ר בעירנו והיוו את מפקדתו הראשונה. אליהם התלקטו בני־נוער, שבחלקם היו מאורגנים בתנועות־נוער ציוניות ועזבו מאוכזבים את שורותיהן, ובחלקם כאלה שלא היו מאורגנים בשום תנועה.

במתי־מעט התחיל הקן את פעולותיו, אולם עם עלות המתח הציוני בסוף שנות השלושים, עלה מספר חברי בית״ר והצה״ר בפולין כולה, ועליה זו השתקפה גם בקוריץ. הקן התחיל לצקת דפוסים של תנועה עממית, מספר חברי בית״ר הגיע למאה, סניף הצה״ר מנה חמישים איש ואליהם הצטרפו כמה מאות אוהדים.

הפעילות של התנועה הרביזיוניסטית בקוריץ התבטאה בפעולות תרבות וחינוך, שהתנהלו בתוך המועדון של קן בית״ר וסניף הצה״ר ופעולות הסברה בתוך האוכלוסיה היהודית בכללה. הפעולות במועדון התבטאו בהרצאות, הקראות, וויכוחים רעיוניים, משפטים ספרותיים, עתון־קיר ושירה בציבור. הפעולות מחוץ לתחומי המועדון התבטאו בארגון הרצאות־הסברה פומביות בבתי־כנסת ובאולמות ציבוריים, עריכת נשפי־בידור, השתתפות באזכרות־אבל לזכר מנהיגים ציוניים, התרמה לקרנות הציוניות והופעה מאורגנת בתהלוכות ומצעדים, שנערכו בשיתוף פעולה של הקהילה היהודית עם השלטונות המקומיים.

על גידולה והתפתחותה של התנועה הרביזיוניסטית בקוריץ השפיעו לא־במעט ביקוריהם התכופים של מרצים ונואמים מטעם השלטונות המרכזיים של התנועה. הללו באו, ברוב המקרים, לפי הזמנת סניף הצה״ר בקוריץ. זכורים לי ביקוריהם והרצאותיהם של ד״ר ליפמן, ד״ר שמשון יוניצ׳מן (כיום, חבר ה„כנסת״), ישראל שוחט, ש. רוזין, המורה יעקב נורדמן, אליעזר שוסטק (כיום, חבר ה„כנסת״) ואחרים.

מרצים אלה באו, בעיקר, לפני הבחירות לקונגרס הציוני, או בהזדמנויות אחרות, והטיפו באסיפות־עם, רבות־משתתפים, למען הרעיון הרביזיוניסטי. אולם, לא השלכנו יהבנו על כוחות־חוץ בלבד. בסניף התנועה הרביזיוניסטית בעירנו התבלטו כוחות אינטלקטואליים, שהטיבו להסביר בפומבי את הרעיון הרביזיוני־ניסטי. בין אלה יזכר שמו של המורה יוסף שטרסבורג (עסק בשנים האחרונות בפרקליטות) ונחום זפרן, שבמשך שנים אחדות עמד בראש הקן בקוריץ.

יותר מאשר כל תנועת־נוער ציונית אחרת שמה הבית״ר דגש חזק על ההכשרה הצבאית של חניכיה. בית״ר לא גרסה את משנתו המדינית של לילינבלום, שאת הארץ נכבוש ע״י „עוד עז ועוד דונם״. דעתה היתה, שאת

ארצנו נכבוש באש ובחרב. זה היה, אולי, הקו המבדיל בין נוער־ז׳בוטינסקי לבין המחנה האחר של הנוער הציוני.

לתכלית זו ביקרו בקן פעמים רבות אריה קוצ׳ר ויהודה קפלן, שהלהיבו את חברי הבית״ר לרעיון ההכשרה הצבאית. מדריכים אלה, לא מתושבי המקום, היו חניכי הקורס להכשרה צבאית שהתקיים בורשה מטעם שלטונות בית״ר בהדרכת ירמיהו הלפרין, שקנה לו שם כמורה למופת לפיתוח הכושר הגופני ובהקניית מדע־המלחמה לנוער העברי.

שניים מחברי קן בית״ר בקוריץ, יוסף צימרמן ואברהם זינגרמן, נסעו לרובנה ודובנה להשתתף בקורסים צבאיים מיוחדים לסמלים, שנתקיימו שם מטעם שלטונות בית״ר, ואחר־כך חזרו לקוריץ ולמדו את תורת הסיף גם לחברי בית״ר האחרים.

התפתחותם של קן בית״ר וסניף הצה״ר בקוריץ היתה תלויה ברמה האינטלקטואלית־ארגונית של אלה שעמדו בראשם. בשנים שהיו מפקדים ופעילים בעלי־כושר רוחני וארגוני מעולה — היתה השפעת התנועה מורגשת יפה בעיר. אולם, מחמת אופי התנועה, שחייבה הגשמה עצמית, נמצא קן בית״ר בתנודה מתמדת של גאות ושפל. חברי מיפקדת־הקן התחלפו, מדי פעם בפעם, מחמת שלא כולם נשארו לאורך ימים לגור בקיריץ. חלקם יצאו לקיבוצי־הכשרה בקלוסובה, קסטופול ורקיטנה, וחלקם נדדו למקומות תורה. בין אלה שיצאו להכשרה היו: שמואל גינזבורג, משה גליס יוסף צימרמן, משה (זיידל) וכברויט, גורנשטיין ואחרים. בין אלה שגלו למקום־תורה — לרובנה, ווילנא, וורשה והאוניברסיטה העברית בירושלים — היו: נחום זפרן, דב גוטניק ואברהם זינגרמן. ברם, על־אף העזיבה המתמדת של מפקדים־פעילים — נשארו בקוריץ מפקדים ופעילים נאמנים, שבין היתר זכורים לי שמותיהם של יעקב שטמר, דב שמבן, האחים דב (בוריה) ומשה נייטרמן, פאֶרצ׳יק, גדליה דונדר, ראובן פינרט, בריינדל כץ, שרה ברטמן ומנדל בלאי.

נוסף על אלה שהיו מהפעילים זכורים לי גם שמותיהם של חברי בית״ר אחרים, כגון: פאליק רוזנבלאט, חוה פורשפאן, ביילה ירונסקי, משה בריינדיס, צבי קורצקי, יעקב זפרן, אהרן ציקמן, משה זינגרמן, יהודה־מאיר שורין, לייבל גליס, יונה סגל, ברק ומרים פירקיס.

בין האירועים החשובים שארעו בתנועה הרביזיוניסטית בעירנו שמורה בזכרוני הוועידה הגלילית של תנועת בית״ר ברובנה, שנתכנסה ערב הקונגרס הציוני הי״ח, בקיץ 1933. לוועידה זו באו אלפי בני־נוער מכל הערים

והעיירות שבגליל ווהלין. לוועידה נסעו גם רוב חברי קן בית״ר בקוריץ. נסיעה זו ארכה לילה שלם. שכרנו עגלות רתומות לסוסים, בכל אחת מהן התישבו כ־20 בית״רים, ואף־על־פי שישבנו לחוצים ומכווצים — לא אמר איש שצר לו המקום, כי היתה זו, מעין, נסיעת חסידים אל הרבי שלהם, שהרי באותה וועידה הופיע זאב ז׳בוטינסקי באחד מנאומיו הגדולים, אדירי־הביטוי. אותו לילה בילינו בשירים ובבדיחות־הדעת, והיתה לנו קפיצת הדרך...

אירוע שני השמור אתי היטב הוא צעידתם של חברי בית״ר במיצעד השלושה במאי — חג־העצמאות של פולין — בשנת 1934.

חברי הקן, שרוב־רובם באו מבתי־עניים, חסכו פרוטה לפרוטה וקנו במאורגן חתיכת אריג גדולה, מסרוה לחייט, אשר תפר ממנה את התלבושת הרשמית של הבית״ר. הכובעים, שהיוו חלק מהתלבושת, הוזמנו אצל כובען ברובנה.

בתלבושת אחידה ובצעידה מאומנת כהלכה צעדו הבית״רים ובראשם נחום זפרן — המפקד וגדליה דונדי נושא הדגל הלאומי שלנו ברחובת העיר ועשו רושם מעודד לא רק על האוכלוסיה היהודית בלבד, אלא גם על התושבים הנוצריים — דבר שצויין לשבח ע״י השלטונות המקומיים.

הפעילות של התנועה הרביזיוניסטית נסתיימה עם כיבוש העיר ע״י צבאות ברית־המועצות בשלהי שנת 1939. חלק קטן מהבית״רים והצה״רים עלה ארצה לפני השואה ולאחריה. מתי־מספר מהם מפוזרים, עדיין, ברוסיה ובפולין. אולם, מרביתם הגדולה, ככל יהודי־עירנו, העלו את נשמותיהם על קדוש־השם. יהא זכרם ברוך!

אברהם שילון (גילמן)

ק.ק.ל. ופעילי התנועה הציונית בקוריץ

הקרן הקימת לישראל בקוריץ, שהיה לי הכבוד לשמש מזכירה, בתקופה מסוימת, היתה מוכרת ופופולרית בעיר והקיפה את כל השכבות והזרמים הפוליטיים, מהשמאל ועד הימין ועד הזרם הדתי־ציוני; את הנוער בגילו הצעיר ועד הקשיש שבחבורה, מהיהודי הפשוט ועד לאינטליגנציה החפשית והעובדת. הפעולה נעשתה בהתנדבות, ללא כל הוצאות, לעתים כוסו אפילו הוצאות קטנות ע״י החברים הפעילים עצמם. התנדבות זו היתה אחד הגורמים החשובים להרמת חשיבות הקרן ולהבטחת הצלחת פעולותיה הענפות בתקופה ההיא.

אין לסקור את פעולות הקק״ל מבלי להזכיר את החבורה הנהדרת של החברים היקרים שמסרו את מיטב זמנם, מרצם וכשרונם בחרדת־קודש, ממש, לפעולות אלו.

המורשה הראשון של הקק״ל בקוריץ היה חברנו זליג מוסמן ששימש בתפקיד זה שנים מספר עד עלותו ארצה. אחריו כיהן בכהונה זו החבר הרצל יוכט. השלישי, שהעמיס על כתפיו מעמסה זו, היה הח׳ הרצל זילברמן שהיה אחת הדמויות הנהדרות, סמל הפשטות, החברות והלהט הציוני. בחור צנום היה, אחד מל״ו הצדיקים של הציונות, נחבא אל הכלים, אבל מעורה בחיי הצבור, שפרושם בעיניו הק.ק.ל. שהיתה לו, כעין, „ושויתי ה׳ לנגדי תמיד״... השכם והערב, בבית, ברחוב ובבית־הכנסת לווה את פעולות הק.ק.ל. בפעילותו שימש סמל לעסקנים האחרים ושיתף כולם בפעולות המקיפות. הוא היה, ממש, „משוגע״ לדבר ופניו קרנו משמחה בראותו שצוות העסקנים גדל מיום ליום. הוא ריכז סביבו את מיטב הנוער והאישים בעיר. תקופת כהונתו נחשבת כתקופה פוריה ורבת פעלים של הק.ק.ל. בעירנו.

גזבר הק.ק.ל. משך כל השנים היה הד״ר יעקב וואלך (החי עמנו בארץ), המשכיל היהודי, בעל הלב הציוני, החבר המסור והחביב על כולם. הוא מילא את תפקידו ביושר־לב ונאמנות יוצאים מהרגיל. ביתו היה פתוח לכל עסקן ציוני, ולא פעם קיבל את העסקן לשיחה בעוד שהחולה ממתין בחדר־ההמתנה שלו.

הח׳ הרצל יוכט ז״ל, בעל הופעה חיצונית נאה והדרת־פנים, מלא תפקידו במסירות ונאמנות רבה. שימש מעין שגריר ציוני בעיר כלפי השלטונות. היו

לו מהלכים „בחלונות הגבוהים". איש מוכר היה ובעל השפעה. היה מסלק כל תקלה מצד השלטונות. חלק רב לו ברכישת האינטליגנציה למחנה הציוני. הוא ארגן את הנשפים והבנקטים מטעם הקרנות הלאומיות.

בין העסקנים הציוניים תפס את מקומו המכובד הח' ישראל מלמד ז"ל — חבר מפלגת „התאחדות" ואחד מעמודי התווך שלה. ציוני וסוציאליסט מקובל ואהוב על כל השכבות. פעיל ומסור בלב ונפש בכל שטחי ארגון והסברה, גיוס והפעלת חברים לעבודה. חנותו היתה מעין, ה„קרמל" הציוני. שם פגשת חברים לשיחה, שם מצאת עתונות וחומר הסברה בכתב. נדמה לי, שמספר העסקנים עלה על מספר הקונים שבאו לקנות את הקמח שלו. האוירה החברית והלבבית עודדה אותך והמריצה לפעילות־יתר. כאיש הנימוסים והדאגה לזולת נכון היה להגיש כל עזרה שתתבקש ע"י החבר.

וחברו למפלגה, אהרן שיינקר — האידיאולוג המפלגתי, בעל הופעה אריסטוקרטית, שכולה אומרת כבוד ודרך־ארץ, נכון לכל קריאה ופעיל בשטח התרבות וההסברה, נואם בחסד ומלהיב המונים.

בין העסקנים הסוציאליסטיים התבלט הח' אשר שיחר ממפלגת „צ"ס — פועלי־ציון", עמוק המחשבה והרציני בהליכותיו ומעשיו, חבר דגול בתנועה הציונית בעיר, נואם ומדריך וכל כולו מסור להדרכת הצבור, שריכז סביבו את מיטב החברים בתנועה הסוציאליסטית בעיר.

לצוות העסקנים הציוניים שייך, ודאי, המורה והמחנך הדגול מר דוד סולומיאניק ז"ל, ה„אבא" של הנוער שלמד והתחנך על ברכיו בכתלי בית־הספר „תרבות", שהמנוח שימש בו כמורה ומנהל פדגוגי. את מיטב זמנו מסר לנוער שאהב אותו אהבת־נפש וסר למשמעתו מתוך דרך־ארץ והערצה אין־קץ. חלק גדול לו בהמרצת הנוער להתארגן במסגרת תנועתית, מקום שם ראה המשך החנוך של הנוער מחוץ לכתלי בית־הספר. זוכרני החוגים הספרותיים שארגן מהמחזורים של הנוער יוצא בית־הספר; המשפטים הצבוריים שניהל על נושאים ציוניים ודרכי הנוער לעתידו, ומסיבות הנוער שערך לשם שמירת הקשר החי בין הצעירים. סימן היכר מיוחד היה לבוגרי בית־הספר: ה„ע" על דש החליפה או החולצה וידעת כי עם בוגר זה אתה חייב לדבר רק עברית. היה זה אדם שעמד במרכז הפעולה התרבותית בעיר ולעזרתו המורים ועסקני המפלגות והנוער בעיר.

ושורה שלימה וארוכה של מנהלי ומדריכי הנוער התנועתי בעיר

ועדת „קרן־הקיימת לישראל" בקוריץ, בהשתתפות השליח ד"ר א. ברנשטיין

עומדים מימין לשמאל: 1) **הרצל יוכט.** 1) **מרדכי טורצ'ינסקי.** 3) **נח דגוני** (גכט). 4) **אברהם שילון.** 5) **יצחק ווילנר.** 6) **לייבש פריקזניה.**

יושבים מימין לשמאל: 1) **ד"ר יעקב וואלך.** 2) **לאה קונופיאט.** 3) **דוד סולומיאניק.** 4) 5) **ד"ר א. ברנשטיין.** 6) **סוניה ציפנסקי.** 7) **הרצל זילברמן.** 8) **אשר שיחר.**

יושבים בשורה שלישית מימין לשמאל: 1) **נח חיריק.** 2) **יוסף קליגרמן.** 3) **יעקב רוזנשטרום.** 4) 5) **שלמה שיחר.** 6) **מאיר ליטבק.** 7) **זליג מוסמן.** 8) **אריה זבודניק.**

שהיו מיוצגים בכל הועדות השונות, פעלו והפעילו מאות חברים צעירים לפעולה, כדאי להזכיר רק כמה מהם שעמדו במרכז הפעולות: זליג מוסמן, יוסף קליגרמן, פייגה זבודניק, דב ברנשטיין, חיים סמוליר, משה סמוליר, יוסף וכברויט, יצחק וילנר, שרה זינגרמן, אליעזר בסיוק, יעקב רובין, מומה מבליר, יעקב רוזנשטרום, טוסיה סולומיאניק, מוניה גורלניק, פרידה צמולקר, אברהם גילגון, נח דגוני (גכט), מרדכי טורצ'ינסקי, ואחרון־אחרון — נח חיריק, הבחור הפשוט, ששימש כעין מקשר בין המורשה והעסקנים.

את מיטב זמנם מסרו לק.ק.ל. ושימשו מנוף להחדרת הרעיון הציוני לכל בית יהודי ולנוער הלומד והמתבגר בעיר.

הק.ק.ל. פעלה בהרבה כוונים: 1) הקופסה הכחולה. 2) בולי הק.ק.ל. 3) אוסף תרומות במסיבות. 4) נטיעת עצים. 5) ימי־סרט. 6) משלוח „לשנה טובה". 7) נדרים ו„יזכור". 8) בתי־ספר ובולים וכו'.

לא היה בית יהודי שלא מצאת בו את הקופסה הכחולה תלויה לראוה בכניסה ובני־הבית ואורחים היו משלשלים לתוכה פרוטות שבמשך החודש הצטרפו לסכומים ניכרים למדי. תנועות הנוער היו משגרות את החברים להריק את הקופסאות וניתנה קבלה מתאימה על הסכום, שנמסר לגזבר הד"ר וואלך.

מנהג יפה שהפך למסורת הוכנס בחודש אלול לקראת השנה החדשה, והוא — משלוח ברכות ראש־השנה. כל העבודה הכרוכה במסירת ברכת השולח ליעודה בוצעה ע"י הנוער לפי כל כללי הדואר הרשמי (כמובן, באופן בלתי ליגלי, כי זה היה בניגוד לחוק הדואר הרשמי). על המעטפה הודבק בול הק.ק.ל. וחותמת תנועת־הנוער שביצעה את המשלוח. הנערים מיינו את המעטפות לפי הרחובות ובאותו יום קיבל כל אחד את המעטפה בביתו (יותר מהר משהגיע בדואר הרשמי), הכסף תמורת הבולים הוכנס לגזברות הק.ק.ל.

נהוג היה שבכל מסיבה או נשף־חברים ומשפחתי הודיעו לועדת הק.ק.ל. והיא היתה משגרת זוג תורמים עם גליון מיוחד, בו נרשמו תרומות המשתתפים.

נטיעת עצים ביער הק.ק.ל. היתה מסורת בכל מסיבה משפחתית להנצחת הנולד, או לזוג מתחתנים, וכן לאות הוקרה לחבר. תמורת העצים היה בעל השמחה מקבל תעודה יפה שהיתה מקשטת את ביתו.

לעתים תכופות היו עורכים יום סרט. בצאתך בבוקר לרחובות־העיר היית פוגש את הנוער זוגות־זוגות המתחרים ביניהם על האוסף הגדול של הפרוטות בקופסותיהם, ולמצטיינים ניתנו תעודות מתאימות. הדו"ח האחרון על פעולות ק.ק.ל. הנמצא ברשותנו הוא משנת 1935. באותה שנה נאספו בקוריץ

1080.74 זלוטי. ההוצאות הסתכמו, סך־הכל, ב־53 זלוטי, מה שמוכיח על רוח ההתנדבות של פעילי הק.ק.ל.

פעולות אלו, יותר ששמשו מקור הכנסה חמרית, היו גורם חינוכי רב־ערך, שהיווה מקור־פורקן למרץ הרב של הנוער הער והתוסס שבעיר.

פעילי יום־סרט לטובת הקק״ל

עומדים מימין לשמאל: 1) 2) חיים סמוליר. 3) מומה מבליר. 4) חנה הרשנהורן. 5) רוזה רבינוביץ (שוכן). 6) יתום.

יושבים מימין לשמאל: 1) טייבל רייזלמן. 2) שמחה ברז. 3) שבע רוזנבלט. 4) הרצל יוכט. 5) ד״ר יעקב וואלך. 6) אשר שיחר. 7) משה חרבש.

יושבים למטה מימין לשמאל: 1) פרלמן. 2) בתיה גילמן. 3) משה סמוליר. 4) זליג מוסמן. 5) חיה ברז. 6) שלמה שיחר.

בת־ציון שושני (טורצ'ניוק)

פלוגת־ההכשרה בקוריץ

באוגוסט שנת 1932 הגעתי להכשרה בקוריץ. נמצאה שם פלוגת כיבוש־עבודה של קיבוץ קלוסובה, שמנתה מנין חברים וחברות שהתלקטו ממקומות שונים. כעבור חדשיים עלה מספרנו ל־25 איש.

התחלנו לחפש עבודה כדי שנוכל להתקיים. רוב חברי הפלוגה היו בני 25—30 שנה, ואילו כמה מהם ובתוכם אני היינו בני 17 בלבד. מעולם לא התנסינו בעבודה גופנית, אולם פעם בקרבנו רצון חזק להוכיח את עצמנו כפועלים והתאמצנו לעבוד כל מיני עבודות.

מקום־העבודה הראשון שלנו היה בית־החרושת לסוכר. במקרה חסרו אז פועלים ובלית־ברירה קיבלו אותנו. עבדנו בהוצאת סלק והעמסתו על העגלות. בעבודה זו הועסקו 6 חברים במשך 3 שבועות והשתכרנו 1.20 זלוטה ליום. החברים האחרים עסקו בחיפוש־עבודה. הם הסתובבו בעיר עם משורים וגרזנים בידיהם וניסו להתחרות עם ה„גויים".

הבחורות היו מנסרות את העצים ומסדרות אותם, והבחורים היו חוטבים אותם פצלות־פצלות.

אולם, לרוע מזלנו התעוררו „יהודים בני־רחמנים" שלבם כאב עליהם, שבני־ישראל מתבזים בכל מיני עבודות קשות ומפרכות, ומטעם זה סירבו להעסיקנו בבתיהם ובבתי־העסק שלהם.

התקרבו ימי חג־הפסח, והיהודים הטובים שלנו נמנו וגמרו, שאם צפויה, חס וחלילה, פגימה בכשרות החג, יש להתיר העסקת בחורות ובחורים יהודיים בכל מיני עבודות־ניקוי.

אם כי קוריץ עיר קטנה היתה התקיימו בה למעלה מ־20 בתי־מדרשות. העסיקונו בניקוי בתי־הכנסת וכולנו עסוקים היינו בעבודת־קודש זו. נמצאו גם כמה „נחשוניות" מעקרות־הבית הקורצאיות שקבלו אותנו לנקות את בתיהן ולכבס את הכבסים.

הן הופתעו כשסירבנו לסעוד על שולחנן, ולו אפילו לשתות כוס תה. הפצירו בנו כל היום, ואנו בשלנו: יש לנו אוכל „משלנו". דרוש היה כוח גדול של כיבוש־היצר כדי לא להיפתות, כי היינו רעבים מאוד. מנת־האוכל שלנו במשך כל היום הורכבה ממרק של תפוחי־אדמה, כוס מי־עולש (ציקוריה) מרים, ופרוסת־לחם יבש.

לא פעם ראיתי דמעות בעיני הנשים כשסירבנו לסעוד על שולחנן, אולם היתה קיימת משמעת פנימית חזקה וכבשנו את יצרנו.

במשך הזמן הכרנו רבים מתושבי העיר. התחלנו להדריך בסניף „החלוץ־הצעיר”, וכל ערב המה בית־הפלוגה מאורחים רבים. אורח קבוע אצלנו היה אברהם הוק. בביתנו, על אף העוני והדחקות, היתה שורה תמיד השמחה. שרנו ורקדנו עד שעה מאוחרת בלילה, ולא הרגשנו עיפות.

בלילות־שבת לא עצמנו עין. הרי מחר יום־מנוחה הוא, ולכן רקדנו כל

הלילה, שרנו וגם קראנו בצוותא. בשבת טילנו בכל פינות העיר וגם מחוצה לה. היינו מגיעים לבית־החרושת לסוכר. הלאה אסור היה להתקדם, כי כאן היה הגבול. שעות על שעות עמדנו והסתכלנו בזקיפים הרוסיים, בקסרקטין שהמה מצבא רב ובבתי־המנזר.

החגים חלפו ואתם נגוזו ימי־הזוהר. בתי־הכנסת ובתי־היהודים שבקוריץ נקיים היו. לעבודות־כביסה סרבו לקבל אותנו מטעמים „הומניים", וגם עצים לא היו. הרעב והקור התחילו להציק לנו יותר ויותר. עשינו מאמצים להשיג עבודה, אך, לצערנו, הם לא הוכתרו בהצלחה.

ערב אחד סיפר לי אברהם הוק שבקוריץ קיים חוג דרמטי שהוא פעיל מאוד ומציג הצגות בכל ימות־החורף, אך הוא סובל מחוסר כוחות אמנותיים. הוא הציע לי להצטרף לחוג ואבוא על שכרי. סירבתי, אפילו, להאזין להצעה זו, משל כאילו הוא בא להעבירני על דתי ועל אמונתי, אולם דעת חברי־הפלוגה שונה היתה: הם אמרו שזוהי עבודה ככל העבודות האחרות ואין להתביש בה.

בקוריץ התקיימו, בעצם, שני חוגים דרמטיים, או ליתר דיוק, שתי „פרימדונות". אחת צעירה ונחמדה, והשניה מבוגרת. הן, כנראה, נחלקו ביניהן בהשקפת־עולמן, ולכן לא הופיעו על במה אחת, אלא כל אחת בנתה במה לעצמה. הראשונה הציגה מחזה בשם: „די געצווונגענע חתונה", והשניה — „שבת קודש אין וואַלד".

קשה היה לי להשתתף בהצגות כגון אלו ולמלא תפקיד לא „מוסרי" ביותר. צעירה הייתי ובישנית, אבל לא היתה לי ברירה אחרת. הרי אדם צריך לאכול, ו„על פת־לחם יפשע גבר", וגם אשה.

החורף היה בעיצומו ובביתנו שרר קור גדול. לא היו לנו עצים להסקה. בבוקר היינו מסתובבים בעיר ואחר־כך התכנסנו בבית־הכנסת. שם היה, לפחות, חם והישיבה ערבה לנו. בבית־הכנסת נמצאו בחורי־הישיבה שהתפללו ולמדו. כל אחד מהם עמד על־יד עמוד (שטענדער), התפללו וזזו לאט־לאט קדימה עד שנתקלו בנו. אז היתה מתפתחת שיחה ערה בינינו. מצאנו חן בעיניהם, וכל ימות־החורף בילינו בבית־הכנסת. לעת ערב היינו חוזרים עיפים ורעבים לביתנו.

מצבנו הכלכלי היה חמור מאוד. הלחם נעשה אורח נדיר בביתנו. בתחילה אכלנו לחם אחת ליום, אחר־כך פעם ביומיים, והגיע המצב לידי־כך שאכלנו לחם רק פעם אחת בשבוע.

התחלנו להסביר ליהודי־קוריץ, שאם לא יתנו לנו עבודה ויוסיפו ל„רחם"

עלינו — עלולים אנו לגווע ברעב. יום אחד בקשו חברה אחת לעבודת־כביסה. הלכתי, ובבואי למקום פתחה את הדלת אשה נחמדה, כבת 40, ושאלתני לרצוני. אמרתי לה שנשלחתי מהקיבוץ לכבס אצלה כבסים. היא הסתכלה בי מלמעלה למטה וממטה למעלה ואמרה כשהיא נרגשת כולה: „גאָט זאָל מיך היטן! אַזאַ יונג און אידל קינד וועט ביי מיר וואַשן וועש? דאָס וועט ניט זיין"! נסיתי לשכנעה, שאני ותיקה במקצוע וכבר עשיתי עבודה כזו בבתים רבים, ואם היא לא תקבלני לעבודה, לא יהיה לי לחם לאכול. — ענתה לי: אז תשבי אצלי כל היום, תקבלי שכר־בטלה ובקיבוץ תספרי שקיבלת את שכרך בעד העבודה שעשית. הסברתי לה שלא יתכן לעשות כדבר הזה וחבל על הזמן. נפרדתי מעליה, וכשהיא פתחה לי את הדלת התחילה לבכות ולהתחנן שאשאר אצלה עד הערב. זהו מקרה אחד מיני רבים.

רק חבר אחד מאתנו עבד עבודה קבועה בטחנת־קמח. שמו היה אליעזר ז"ל. הוא נפטר ממחלה כעבור שנה. חבר זה עבד קשה מאוד מצאת החמה ועד שקיעתה ופרנס את כולנו.

התזונה הגרועה ותנאי־ההיגיינה הקשים נתנו בנו את אותותיהם. הרבה חבריב לקו במחלות־עור ופצעים. קראו לזה „טאָגוש". לא היה כסף לשלם לרופא ולבית־המרקחת. קיבלנו ללא־תשלום משחת־גפרית שהפיצה ריח רע בכל הבית. למרות מצבנו הקשה שמרנו על מצב־רוח מרומם.

היו זמנים ששבועיים ימים לא באה פרוסת לחם בפינו. היינו נזונים מתפוחי־אדמה ומי־עולש בלבד. והנה התקרב חג הפורים וקבלתי חבילה מהבית. קבלת חבילה נחשבה כפשע הגדול ביותר, ולכן נתקימה אספה ובה הוחלט להחזיר להורי את המתנה הזאת. סדרנו, בכל זאת, חגיגת פורים כשכולנו רוקדים במעגל מסביב לחבילה. תוך כדי ריקוד הופשרה החומרה והוחלט לפתוח את החבילה ולראות את מה שיש בה. מצאנו בה עוגות, סבון וגרביים לכל חברי הפלוגה, סיגריות ועשרה זלוטי. החלטנו לאכול את העוגות, כי סוף־סוף פורים היום, את הכסף לקחנו בהלואה לקנות בו קמח, ואת השאר להחזיר. כפי שאומרים הבריות „אין מחזירים מבית־קברות", לכן אף אנו לא החזרנו דבר והענין הלך ונשתכח.

בינתיים התעוררו יהודי־העיר ובאו לעזרתנו בהשפעת „החלוץ" ו„החלוץ־הצעיר", שהיו אורחים קבועים בביתנו. אורגן ועד למען הקיבוץ. בועד השתתפו רופא, מורה מבית־ספר „תרבות" ועוד כמה אישים. הם בקרו אצלנו, התענינו בנו, אך לא יכלו לעזור לנו בהרבה, כי עבודה לא היתה.

אחרי דיונים רבים במזכירות „החלוץ" הגיעו לידי מסקנה שאין באפשרותנו להוסיף ולהחזיק מעמד בקוריץ והוחלט לפזר אותנו בכל מיני קבוצי־הכשרה. חסלנו את המשק, הכלים הועברו לקלוסובה, שלמנו את החובות והתחלנו להיפרד מעל יהודי־העיר.

השבת האחרונה הוקדשה לטיול בסביבה עם חברי „החלוץ" ו„החלוץ־הצעיר". בערב סדרנו מסיבת־פרידה לחברי־התנועה והאוהדים. בצער רב נפרדנו מכולם. בבוקר שכרנו עגלה, העמסנו עליה את המטלטלין השונים ויצאנו לרובנה. משם התפזרנו לכל ארבע רוחות ווהלין.

קוריץ ואנשיה נשארו בזכרוני כתקופה יפה וחשובה בחיי. שמחתי להכיר עיר זו על אנשיה, את הנוער היפה והתוסס, שלא רבים ממנו נשארו בחיים.

יהא זכרם ברוך.

פלוגת ההכשרה בקוריץ

שורה א' עומדים מימין לשמאל : 1) רוס. 2) דב. 3) רוס. 4)

שורה ב' עומדים : 1) ברוך ז"ל. 2) 3) 4) כתריאל. 5) נח דגוני. 6) ולפיש.

שורה ג' יושבים : 1) דבורה פינקלשטיין. 2) משה ססובר. 3) דינה ססובר. 4) בת־ציון שושני (טורצ'יניוק). 5) 6) מינדל. 7) שושנה.

שורה ד' יושבים : 1) סלובקה. 2) 3) שרה (מהושצ'ה). 4) 5) לאה בליז'ובסקי.

אייזיק קסלמן

תנועת הספורט בקוריץ

הספורט היהודי בקוריץ נולד על ברכי חברת „טאז". בשנת 1926 הזמין יו"ר „טאז" הד"ר צייטלין אותי, את אשר קלייפלד ושמואל פרלמן ז"ל (נספה בארץ במהומות שפרצו בחולון בשנת 1944) והציע לנו לקבל על עצמנו את היזמה לפתח את כל סוגי הספורט בין הנוער הקורצאי היהודי. לתכלית זו מעמידה החברה את אולמה הגדול וכל ההוצאות תהיינה על חשבונה.

קיבלנו את ההצעה בהתלהבות ונגשנו לארגן ארגון־נוער בלתי־מפלגתי לעניני ספורט. אספנו בני־נוער שונים מגיל 10 עד גיל 22 וכינינו את עצמנו בשם „אגודת ספורט ע"י „טאז". כבר בהתחלה נרשמו 120 בני־נוער. הד"ר צייטלין וד"ר הרשנהורן בדקו את הילדים ובני־הנוער בקפדנות רבה ומי שחשוד היה שבריאותו אינה כשורה — נפסל. שני רופאים אלה ליוו את פעולות הספורט באופן תמידי. בשעת התחרות כדור־רגל, או בשעת משחקי־ספורט אחרים היו נשארים עד הגמר, כדי להגיש עזרה רפואית בשעת הצורך.

בשנת 1929 חדלנו להיות אלמונים וקיבלנו את השם „מכבי". הועד המייסד

קבוצת כדור־רגל „מכבי" בקוריץ

קבוצת כדור־רגל „מכבי"

עומדים מימין לשמאל: 1) שמואל פרלמן. 2) מיכל קוז'ושמן. 3) אשר קלייפלד. 4. יעקב רוזנדורן. 5) ליובה בורשטיין. 6) 7) שמואל קלייפלד.

שורה שניה, מימין לשמאל: 1) יצחק ברז. 2) אייזיק קסלמן. 3) משה זינגרמן. 4) שמואל גינזבורג. 5) מיציק שורין.

שורה שלישית, מימין לשמאל: 1) יצחק שניידר. 2) משה ארליך. 3) ראובן קיפרט.

היה: שמואל פרלמן, אייזיק קסלמן, אשר קלייפלד, דב ברו, אברהם גכמן וראובן קיפרט.

בהתחלה לא היו לנו מאמנים ומעמלים משלנו ונזקקנו למאמן מהחוץ. בשנת 1927 הבאנו את האינסטרוקטור הראשון, את יצחק קאֶלריך מ„החשמונאי" ברובנה. הוא היה מעמל ומדריך־ספורט מוכשר מאוד וניגש במרץ רב לפעולה. חברת „טאז" רכשה עבורנו את כל הציוד הדרוש. במשך זמן קצר גדלנו במספר ועשינו חיל בפיתוח הספורט. התחלנו להופיע בצבור במשחקים שונים והופעותינו זכו להצטינויות מצד השלטונות הפולניים, דבר שלא זכו לו אגודות הספורט הלא־יהודיות.

כעבור זמן קצר אירגנו קבוצת כדור־רגל, שהיתה החזקה ביותר בעיר. נצחנו את הקבוצה הפולנית ק. א. פ. (קורפוס אוכרונה פוגרניצ'נה) וכן את „סוקול".

שכורים מנצחונות אלה יצאנו להתמודד עם קבוצת הכדור־רגל המהוללת

„החשמונאי" ברובנה. יצאנו, אמנם, בשן ועין, אבל בעצם העובדה שקבוצה זו נענתה לנו היה בכך משום ציון הישגינו הגדולים במשחק הכדור־רגל.

השלטונות הרשמיים החשיבו מאוד את ה„מכבי". בשלושה במאי, חגה הלאומי של פולין, הוזמנו להשתתף בחגיגות וכן הופענו בכל חג פולני.

על אף הישגינו עדיין זקוקים היינו למדריכים מהחוץ והזמנו מעמל חדש, את יצחק גורנשטיין, אף הוא מ„החשמונאי" ברובנה. כשהוא עזב אותנו החלה תקופת „הרג'יסורה הפנימית" — אשר קלייפלד ואנכי שימשנו כמדריכים.

השתדלנו להביא את דבר הספורט הקורצאי לערים והעירות הסמוכות. שיחקנו ברובנה, בהושצ'ה, בברזנה ובסרני. כמו־כן התמודדנו עם הקבוצות הפולניות שבמקומות אלה. באושצ'ה תמיד ניצחנו, בברזנה וברובנה הפסדנו ואילו בסרני ניצחנו.

אחרי עלותי ארצה, כפי שסופר לי, הלך הספורט בקוריץ והתפתח והקיף חוגים יותר רחבים, עד שבא המבול והציף את הכול.

רבנים ומשוררים

מ. צינוביץ

רבני קוריץ

א. הרב יצחק־אייזיק הכהן

הרב הנ״ל היה ממיוחסי כהונה ומגזע גדולי הדורות בישראל. הוא היה בנו של הגאון רב יואל אב״ד סטניסלבוב.

רב יצחק־אייזיק הכהן הצטיין עוד בילדותו ברוחב שכלו, בינתו וחריפותו. בהיותו בגיל שמונה נסע עמו אביו לעיר ברודי, בעת שהתאספו גאוני־הדור ליום השוק, להראות חריפותו של בנו זה לפני הגדולים. השלחן אשר לפניו ישבו הגאונים לשמוע דברי חריפותו של נער זה היה גבוה והיות והנער יצחק־אייזיק היה קטן מאוד, צוו הגאונים להעמיד לו כסא שיעמוד עליו בעת הדרשה. אולם הנער סירב לכך וענה להם בחכמתו: „כהנים משלחן גבוה קא זכי״.

בהיותו בגיל שתים־עשרה נסע אביו לעיר סטניסלבוב לקבל שם את רבנות המקום. העגלון גרם לטביעתו בנהר שלפני העיר, ובנו הצעיר נשא עליו מספד וקינה וראשי דבריו היו: „ואתא מיא וכבה לנורא״. אחר־כך דרש כשעתיים בסוגיה „אבידתו ואבידת אביו״. הוא האריך בהלכה ואגדה והוסיפו העם לבכות, ואז סמכו את ידיהם עליו הגאון רב חיים הכהן רפופורט אב״ד לבוב והגליל וחתנו הרב אהרן הלוי איטינגא אב״ד ריישה להיות אב״ד ומורה הוראה בישראל.

בגיל בר־מצוה נשא רב יצחק־אייזיק את בת הרב הגאון צבי־הירש מרגליות אב״ד מזיריטש גדול, שם עלה מעלה בידיעותיו בתלמוד, בחכמת הקבלה ובהתנהגותו החסידית.

בהיותו בן ארבע־עשרה קבלוהו פרנסי קוריץ למורם ורבם. בקוריץ הרביץ תורה בנגלה ובנסתר והעמיד הרבה תלמידים לתורה ולתעודה. גדולי הרבנים פנו אליו בשאלותיהם בהלכה והוא השיב לכולם כיד חכמתו הטובה עליו. בין אלה שבאו אליו ללמוד בישיבתו בקוריץ היה גם הרב אפרים־זלמן מרגליות מברודי, שהתפרסם אחר־כך כגאון מובהק וכפוסק מומחה וחיבר חיבורו המפורסם „בית אפרים״ ועוד חיבורים יקרים.

באותו זמן שוקם מחדש ה„קלויז״ הגדול שבאוסטראה, שכיהנו שם פאר רבנים מפורסמים. אלופי קהילת אוסטראה שלחו לרב יצחק־אייזיק כתב־רבנות, עטרת „אב״ד ור״מ״ (אב בית־דין וריש־מתיבתא) בקלויז זה.

אולם, הרב לא רצה לעזוב את קוריץ, וכדי שימלא בכל־זאת מקום ירושת אבותיו קבל עליו את הכהונה ב„קלויז" הנ"ל, באופן שיבוא אליהם לדרוש שלש פעמים בשנה.

רב יצחק־אייזיק הכהן נחשב כאחד מראשוני תלמידיו של המגיד ממזיריטש — ר' דב־בר. מסופר, כי כאשר בא בפעם הראשונה להמזיריטשאי — אם כי עוד היה אז צעיר לימים — קם מלפניו המגיד, קרבהו בחיבה ובכבוד גדול.

הוא היה גם ידען גדול בחכמת הקבלה. הוא פרש מכל עניני העולם הזה וישב ולמד בקדושה ובטהרה. באחד מקירות ביתו היה חרות: „רשות לדבר עם הרב לצורך הגוף — אם הוא דבר נחוץ, אך לצורך הנשמה — כל שעה כשרה לכך". והיה כל הבא אל בית הרב והביט אל הקיר, ירא היה לגשת אל הרב הדומה למלאך ה' צבאות, שבבוקר ובערב היה מתעטף בתכריכין ושפך את שיחו לפני האלקים.

הרב הקדוש הנ"ל נפטר בשנת תקמ"ח (1787) והוא רק בן שלושים וחמש. כתביו נשארו בידי גיסו הרב מרדכי אב"ד באניפולי, ששימש אותו לפנים בתורה ובהוראה. מכתבים אלה שבחכמת הנסתר נדפס בשנת תקנ"ו (1795) בלבוב, ספר, בשם „ברית כהונת עולם" ע"י אחיו הרב משולם הכהן שהיה אב בית־דין בקוריץ. הרב משולם הכהן כתב הקדמה ארוכה לספר. כן מציין הרב משולם שנשארו מאחיו המחבר עוד כתבים רבים בנסתר וחידושים בגפ"ת (גמרא, פוסקים, תוספות) ותשובות שהשיב כהלכה. הרב אפרים זלמן מרגליות מברוד כותב על המחבר: „הן הן הדברים שנאמרו מסיני ועוקר הרים, הגאון הגדול, המפורסם, החסיד שבכהונה, המקובל האלקי, חד"ז (חתן דוד־זקני) אשר היה אלוף נעורי".

בשנת תרכ"ג (1862) נדפסו תשובותיו של הרב יצחק־אייזיק הכהן בשם „זכרון כהונה". החכם יוסף כהן־צדק כתב בראש הספר זכרונות מתולדות המחבר.

הרב יצחק־אייזיק השאיר אחריו בן אחד והוא הרב והמקובל רב ישראל הכהן אב"ד לעווי. אלמנתו נישאה אחר כך בזיווג שני עם הרב זאב וולף מז'יטומיר.

על קברו של הרב יצחק־אייזיק בקוריץ לא היתה כל מצבה ורק בנין־חומה עמד על קברו ובו שני חלונות, שדרכם היו מניחים הבאים להשתטח על קברו פתקאות של בקשה ורחמים כמנהג החסידים.

ב. הרב אשר צבי

הרב אשר צבי היה מתלמידי המגיד ממיזיריטש ושימש בקוריץ מורה־צדק ותופס תורה. הוא נולד באוסטראה לאביו ר׳ דוד, שהיה מגדולי היחוס וגבאי ראשי ב„חברה קדישא" דשם.

בשנת 1760 נמנה ר׳ אשר צבי בין אלופי הגבאים באוסטראה ובשנת 1780 נתמנה למגיד מישרים ומורה־צדק בעיר מולדתו.

הרב אשר צבי היה מחשובי הרבנים בזמנו. הסכמותיו מופיעות, אפילו, על חיבורים מסוגם של „משנת חכמים" להגאון משולם פייביש הורביץ אב"ד קרמניץ, על „מאור עינים" להרב הצדיק מטשרנוביץ ששם מתואר הוא כ„הרב החסיד, איש אלקי׳ קדוש" ועל ספרים אחרים.

בערך בשנת 1804 נתקבל רב אשר־צבי לאב"ד בקוריץ, אבל גם שם היה חותם את עצמו בתור „אב"ד ומו"צ דק"ק אוסטראה". על הספר המדרשי „ילקוט הראובני" שנדפס באוסטראה בשנת 1806 נמצאת „הסכמת הרב הגאון האמיתי, החריף ובקי בנגלה ובנסתר, איש אלקים, קדוש יאמר לו מו"ה אשר צבי אב"ד ומו"צ דפה ק"ק אוסטראה — חונה בק"ק קארעץ".

הרב אשר צבי חיבר ספר „מעין החכמה" שנדפס בקוריץ בשנת תקע"ז (1816). בשער הספר כתוב „שהן המה מכתבי קודש, מפי קדוש ועליון, אמרות טהורות, משפתי איש טהור, נחצבו על חמשה חומשי תורה ותהלים ופרקי־אבות ואגדות, לא משפתי בשר ודם, כי אם ברוח אלקים אשר היתה עליו ומלתו תטיף על לשונו".

על ספר זה באות הסכמות הרבנים המפורסמים ר׳ אברהם־יהושע השיל מאפטא, המפליג בשבחו כ„מקובל איש אלקי, חריף ובקי, בוצינא קדישא", וכן הסכמת „הרב המאור הגדול המפורסם מו"ה מרדכי אב"ד דק"ק קארעץ", המציין את מחבר ספר זה כ„הרב החריף, החסיד המפורסם, בוצינא קדישא".

אליעזר ראב"ד

נחמיה הרשנהורן (הרב מטעה"מ[1])

חיי הרב הרשנהורן הם פרק חשוב בהיסטוריוגרפיה של קוריץ. באישיותו גלומה תקופה מענינת בדברי ימיה של העיר, המקפלת בקרבה למעלה מיובל שנים.

כמאה שנה לפניו ישב בקוריץ המשכיל הנודע ר' יצחק מסטנוב, תלמידו של מנדלסון, אך הוא לא התערב בעניני הקהל. הראשון, שהביא איפוא לקוריץ את תרבות המערב, היה הרב הרשנהורן שבאישיותו מיזג את יפיפותו של יפת באהלי שם.

---

1. מטעה"מ — מטעם הממשלה.

כבר בשנת 1864 היה רב העדה הקורצאית מטעם המלכות הרוסית. דבר זה ידוע לנו ממכתב שהופיע ב„הכרמל״ מהשנה ההיא (מס׳ 34) בו כתוב כי בשנה ההיא חגגה עדת ישראל בקוריץ את יום הולדת הקיסר אלכסנדר השני, ביום 17 באפריל. החגיגה התקימה בבית־הכנסת הגדול במעמד כל נכבדי העיר. רב העדה הרשנהורן נשא מדברותיו והחזן המהולל רב אלתר ספיבק שר את התפילה „הנותן תשועה למלכים״.

כבר בשנה הראשונה לכהונתו הציל הרב הרשנהורן את העיר משואה גדולה. באותה שנה אבדו שני אכרים מכפר סמוך לקוריץ ולא נודעו עקבותיהם. האכרים, תושבי הכפר ההוא, באו לשוטר ובקשוהו שיעזור להם לחפש את האיכרים בין היהודים בקוריץ, שיתכן ושלחו בהם ידיהם ושחטום כדי לאכול מדמם בחג הפסח.

השוטר מילא את בקשתם, חפש בבתי היהודים בקוריץ וגם לא פסח על בית הגביר הנודע ר׳ משה־לייב וויינשטוק.

בנאומו בחגיגת יום ההולדת של הקיסר אלכסנדר השני הדגיש הרב הרשנהורן שחובה היא על הממשלה לבער את עלילת ימי־הבינים, עלילת־הדם, שאם כי הנאורים והמשכילים שבין הנוצרים כבר מזמן חדלו להאמין בה, היא, עדיין, נשארה בתקפה בלב ההמון החשוך הטופל על היהודים, מדי פעם בפעם, עלילה זו שאין לה שחר.

הרב הרשנהורן מגלה פעילות רבה בחיי הצבור היהודי בקוריץ. העיר היתה שקועה בדלות ועוני. הוא רואה מתפקידו לעזור לנדכאים הרעבים לפת־לחם והוא מצליח להשפיע על הגבירים המעטים שבעיר שיגבירו את מעשי הצדקה. ב„המליץ״ משנת 1866 הוא מעלה על נס את שלושת הגבירים הקורצאים — יעקב קובילינסקי, זיינוויל וויינשטוק ויעקב־יוסף הורנשטיין, שבנדבותיהם הצילו מחרפת רעב נפשות רבות מיהודי קוריץ. על ר׳ יעקב־יוסף הורנשטיין הוא כותב: „מי יתן וירבו כמוהו אנשים עושי טוב, חסד וצדקה כל ימי חייהם. אין לשער צדקת פזרונו בישראל. כמה נפשות החיה הגביר הזה בכספו וכל הבא לביתו לא ישוב ריקם״.

על שלושת הגבירים הוא כותב: „שלשתם כחוט המשולש לא במהרה ינתק. עושים חסד ומפזרים כספם לעניים בכלל ובפרט לעניי עירנו אשר רבים הם במספר״.

ב„הצפירה משנת 1883 מודיע הרב הרשנהורן על מעשי צדקותיו של יליד קוריץ אברהם ברונשטיין, שכל השנה הוא עושה הרבה לטובת קוריץ עיר מולדתו.

עיקר משימתו ראה הרב הרשנהורן בחינוך ילדי קוריץ היהודיים. הוא הדגיש במאמריו בעתונות העברית שחובה היא ללמד את הנערים היהודיים תורה, כי כל אחד מבנינו מחויב לשרת בצבא ולהתערב בין יתר העם, ואם לא ילמדו תורת ישראל ואמונתו — יתערבו בין הרוסים ויטמעו בהם.

ב„הצפירה" משנת 1874 הוא כותב: „מה מאוד ידאב לב איש מישראל בראותו כי בגמנסיות במחוזנו נמצאים מורים רוסיים וקתולים המחנכים את התלמידים הנוצרים על ברכי הדת הנוצרית, ואילו התלמידים העברים שם, הם כצאן בלי רועה ואין מורה עברי אשר ישמעו מפיו תורת אל חי ויסודות דתנו ואמונתנו".

הרב הרשנהורן הציע לקדם את פני הרעה בכתיבת מכתב אל הממשלה, שתעשה את לימוד הדת היהודית בגמנסיות כלימוד חובה ותעסיק לשם כך מורים עבריים. אולם, אין הוא משליך יהבו על הממשלה הרוסית שתעשה למען החינוך העברי, ולכן עשה מעשה רב בעצמו ופתח בקוריץ החסידית של הימים ההם בית־ספר פרטי משלו.

על־אודות בית־ספר זה מודיע לנו הרב הרשנהורן ב„המליץ" משנת 1866 במלים אלו: „בבית־הספר אשר פתחתי נמצאים כעת תשעה תלמידים, רובם בני עשירים. בזמן הקצר הזה עשו התלמידים פרי טוב, באים בזמנם כל יום ולומדים שפת רוסיה וכל הענינים בחשק". הוא מציין, אמנם, שענין בית־הספר רע בעיני המשכילים מחמת רוב יראה, ובעיני החסידים מחמת רוב כפירה. אבל הוא בוטח בדרכו וכותב בלב שקט: „אני את מוצא שפתי אשמור. אשתדל בכל כוחי שהבית אשר פתחתי יהיה בית־לימוד עברי לחנך בני־ישראל על ברכי התורה והמוסר ודרך־ארץ ובטחתי בה' שיעזור לי להוציא מחשבתי לפעולת אדם".

אולם בית־הספר הזה לא היה לפי רוחם של חסידי קוריץ ועשו הכול לסגירתו. לא עברה שנה לקיומו והוא נסגר מפאת חוסר תלמידים. באמצעים שונים השפיעו החסידים על הורי התלמידים שיוציאו את בניהם מבית־הספר, ובאופן כזה הוא מת מיתת נשיקה.

על סגירת בית־הספר קוראים אנו ב„הצפירה" משנת 1875 את הדברים האלה, שנכתבו בידי הכתב מר חיים בן־ציון טמקין: „באתי לעורר תאניה ואניה על חורבן בית־הספר של הרב החכם ה' הערשנהארן, אשר רבת שבעה לה נפשו עמל ועבודה עד אשר הוציא לפועל מחשבתו הטובה אשר חשב להיטיב לילדי עירנו. ואחרי השתדלות ואיבוד זמן השיג רשיון מהממשלה לכונן בית־ספר כזה. וחיש מהר פתח ביתו לרווחה וכרוז הוציא בכל בתי

התפילה: מי האיש החפץ לחנך את בניו לחיי אושר, יביאם אל בית־הספר של ה' הערשנהארן.

מה גדלה שמחתו לראות כי יותר מחמשה ועשרים אנשים, מאצילי עירנו, נתנו את בניהם על־ידו. הוא לא חס על אונו והונו וניהלם על מי מנוחות המדע וההשכלה, ללמדם שפת עבר ושפת המדינה ויקו כי גדול יהיה כבוד הבית הזה.

אך נכזבה תוחלתו. מעטים ורעים היו ימי בית־ספרו ולא ראה טובה בעמלו, כי ביתו נחרב ונשאר שמם מהבל פיהם של החנפים והצבועים, אשר אזנים להם ולא יאזינו את פקודת הזמן החדש הקורא לחכמה והשכלה. הם הוציאו שם רע כי מות בבית ההוא להמית רוח היהדות".

אולם, הרב הרשנהורן אינו מתיאש והוא מטיף הלאה להטבת החינוך העברי בקוריץ ובראש וראשונה ל„תלמוד־תורה" המקומי שזה מוסד חינוך קהילתי ועל תיקוניו צריכים לדאוג ראשי הקהילה ופרנסיה.

ב„הצפירה" משנת 1883 מתריע הוא שוב על כך שאין עוד „תלמוד־תורה" מסודר בקוריץ, ולא בית־חינוך למלאכה, ומשום כך הולכים בני־העניים בטלים כל היום בלי שום חינוך ועבודה ועושים כל מה שלבם חפץ, בלי מורה ומנהל. ומי חכם שעיניו בראשו ולא יראה אחרית דבר שיצמח מזה.

ב„המליץ" משנת 1883 מתעכב הוא שוב על מצב בני־העניים הזקוקים לחינוך מסודר. „לא אדבר, כותב הוא, אודות בני־העשירים אשר החינוך המסודר בבית־הספר אינו עיקר להם, וכל אחד יש ביכלתו לחנך בניו בביתו כטוב בעיניו. אבל מה יעשו בני עניים, כי אין „תלמוד־תורה" ואין בית־חינוך בשבילם. וכצאן בלי רועה, נערים שובבים ופראים, ערומים, יחפים ורעבים, הולכים כל היום בחוצות קריה ועושים כל מה שלבם חפץ ואין להם מורה־דרך ומנהל. האם לא עתידים אנחנו ליתן את הדין על חילול כבוד אמונתנו ואומתנו?"

הוא פונה לגבירי קוריץ וביחוד לגביר זאב־וולף ווינשטוק במלים אלו: „יהי־נא חסדכם לקרוא עצרה ולהעמיק עצה איך לתקן המעוות, למצוא לכסף מוצא ולייסד בית „תלמוד־תורה" הגון לפי צרכי המקום והזמן בשביל העניים המרובים אתנו".

הקול־קורא של הרב הרשנהורן פעל את פעולתו וגבירי העיר התעוררו למען ה„תלמוד־תורה". על מצב „התלמוד־תורה" בקוריץ בשנת 1903 מוצאים אנו ברשימותיו של מר יצחק ניסנבוים שפרסם אותן בעתון היומי „הצופה". הוא כותב שכבר אז היה ה„תלמוד־תורה" מוסד חינוך מסודר בתוך בית בעל

שתי קומות. החדרים גדולים, גבוהים, יפים ונקיים ובהם לומדים כשמונים תלמיד את השפה העברית, תנ"ך, תולדות־ישראל, דקדוק עברי וכן את שפת המדינה. בקומה התחתונה נמצא בית־אוכל לתלמידים, חדר־תפילה וספריה. בחצר נמצא גן גדול שהתלמידים עובדים בו בידיהם, עודרים וזורעים ירקות וכן יש שם גדנדה לחילוץ־עצמות.

הפלא הזה, מדגיש מר ניסנבוים, מתיישב בכך שבקוריץ נמצא רב רשמי, הרב הרשנהורן, היושב בה למעלה מארבעים שנה, ולבו מלא חפץ ותשוקה להשכיל ילדי ישראל, ובלי שאון ורעש, בלי דרשות והתלהבות הלך בדרכו הארוכה ורבת־המכשולים במשך עשרות בשנים להיטיב ולשכלל את הבית המגדל ילדי העניים לתורה והשכלה עד שעלה בידו לבנות את הבית הגדול והיפה הזה.

יד וחלק לו לרב הרשנהורן גם בבניית בית־החולים היהודי בקוריץ. בקשר לכך כותב הוא ב„המליץ" משנת 1875 (גליון 51) את הפרטים האלה: „זה כעשר שנים שהתחילו לבנות בית־חולים בשביל עניים — בית חומה. קירותיו נבנו עד העליה, אך עד כה לא נגמר הבנין. והנה, כעת בא דבר זה לידי גמר על־ידי ר' לייבוש בר־פסח וואטינמאַכער היושב פה יותר מארבעים שנה, והוא צווה את כל רכושו, בתיו וחדריו לטובת העיר ויצוה לארבעת הגבירים: אהרן ליפשיץ, אהרן קריסטינופוליר, פנחס ווינשטוק ובראשם הגביר הישיש פסח ווינשטוק שיהיו אפוטרופסים על עזבונותיו וטובה גדולה תוכל לצמוח מזה לעדת קוריץ".

הבנין הוקם בשנת 1883. היה זה בנין־עצים בעל שבעה חדרים והוא עלה כ־1.500 רובל. הוא היה מצויד כהלכה, אולם סבל מחוסר רופאים. בקוריץ היו, אמנם, תמיד שלושה רופאים, אך באותה שנה נשאר רופא אחד בלבד, כי אחד מת והשני קיבל משרה בצבא.

לאחר השריפה הגדולה שפקדה את קוריץ בשנת 1881 פעל הרב הרשנהורן רבות לשיקום בית־המדרש הגדול שעלה באש. בקשר לכך כתב הוא ב„המליץ" מאותה שנה (גליון 18) את הדברים הבאים: „בעת השריפה הגדולה בתרמ"א (1881) בקוריץ נשרפו ונחרבו, כידוע, בית־הכנסת וכל בתי־המדרש שהיו בעיר (רק מעבר לנהר נשארו שלושה). נכבדי העיר החליטו שעל כל בני העיר לשאת בהוצאות בנין בית־הכנסת.

במשך שנה אחת העמידו בנין אבנים רם ונישא, אשר לא היה כמוהו בעירנו.

חנוכת הבית היתה בחג השבועות תרמ״ב (1882). קירות הבית גבוהים למעלה מעשר אמות וגג פחי־ברזל עליהם, אבל עוד לא נגמר הבנין מבפנים ואין מי שיעבור לפני התיבה, כי אין חזן בעירנו״.

והרב הרשנהורן פונה בקריאה נרגשת ליהודי קוריץ: „חזקו את בדק הבית וכבדוהו ברוב עם למען יוכל קום ויהי למקדש־מעט לכל עדתנו״. לפי דבריו אספו בקוריץ סך של 3774 רובל לטובת בניית בית־הכנסת.

בשמו של הרב הרשנהורן קשור מפעל־תרבות חשוב — ייסודה של ספריית „תרבות״ שהוא היה פטרונה והאפוטרופוס שלה. ספריה זו הפכה במשך הזמן מעין מרכז רוחני ליהודי העיר.

וכן קשור בשמו בייסודו של „בנק לקרדיט לאומי״, שהיה גם מוסד כלכלי וגם ציוני־לאומי.

הרב הרשנהורן היה ציוני מסור כל ימי חייו. הוא השתתף באספה הציונית במינסק והתידד עם משה־לייב לילנבלום. את הרוח הלאומית ספג בקרבו עוד בשנות לימודיו בבית־המדרש לרבנים בז׳יטומיר.

בקוריץ היה ממארגני החוג הציוני וביחד עם יהושע זלצמן פתח שעורים לעברית, שתרמו תרומה חשובה להעמקת הרעיון הציוני בקרב יהודי קוריץ. הוא נטל על עצמו תפקיד נכבד וחשוב — להרצות בשבתות על נושאים ציוניים וספרותיים. להרצאות אלו זרמו פשוטי־עם ובעלי־מלאכה.

כשראה רב נחמיה שענין ההרצאות מכה גלים בצבור הרחב, הביא פנס־קסם, שדרכו הראה את תמונות גדולי הציונות, את המקומות הקדושים בארץ ואת חיי היהודים במושבות ובכפרים. לרב הרשנהורן חלק נכבד בעיצוב הקלסתר הציוני של יהודי־קוריץ.

הרב הרשנהורן נפטר כ׳ בשבט תרפ״ג. הוא הגיע לזקנה מופלגת — למעלה מגיל „לשוח״ — גיל תשעים. הוא נאסף אל עמו באדמת קוריץ, האדמה שרגליו דרכו עליה למעלה מיובל שנים.

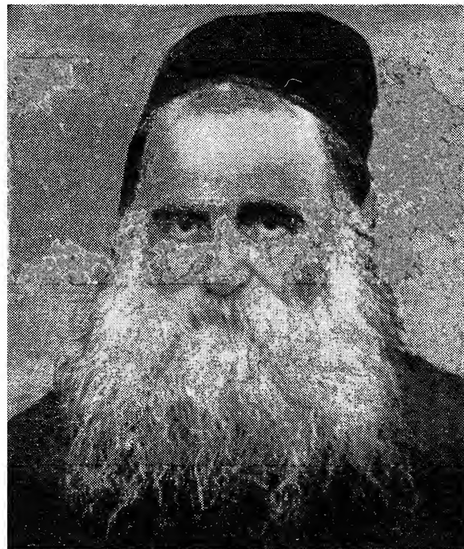

אברהם־יצחק שורין

ר׳ יואל שורין (ה„עלוי מפולטבה״)

מוצאו של ה„עלוי״ הוא מרבי ליב שרה־ס, אותו צדיק פלאי, בן־דורו של הבעש״ט, שהחסידות עטרתהו בהילה של אגדות מפליאות וראתה בו אחד מקדושי־עליון.

כדי לשמור על כור־מחצבתה הקדוש והטהור ברציפות הדורות, קראה לעצמה משפחת ה„עלוי״ בשם שורין, מהשם שרה־ס (שורה־ס).

„העילוי מפולטבה״
הרב הגאון, ר״מ
בזבהיל ובקורין
רבי יואל שארין זצ״ל

ה„עלוי״ נולד בעיירה קטנה בשם לוכוביץ על־יד פולטבה. הוא נתייתם בילדותו והתחנך אצל סבו. הסבה כינתה אותו בשם „מכשף״ בגלל מעשה־פלא שהיה: באחד הלילות העיר הנער יואל את סבו משנתו וביקש אותו שיכניס את העז לתוך הבית. הלך הסב ועשה את רצון הנער. דקות מספר

לאחר שהוצאה העז, פגע רעם בדיר והוא נשרף כולו. הסבה חשדה בו כאילו יש לו שיג ושיח עם כוחות של מעלה.

מילדותו נטה ה„עלוי" להתבודדות, תמיד היה שקוע במחשבות ורוחו היתה מרחפת בעולמות העליונים. עוד בהיותו עול־ימים התחילה מפעמת אותו רוח העיון והמחקר. בעיות האלוהות וסוד־הבריאה התחילו להעסיק את מוחו הצעיר והחריף והוא התחיל לחקור במופלא ממנו.

הגיונות־ילדות אלה גרמו בעקיפין לחבלה בגופו והוא נשאר נכה לכל ימי־חייו: פעם חזר ה„עלוי" מה„חדר" ובהיותו שקוע בהרהוריו מעדה רגלו והוא נפל לבור־חימר. באותו רגע ניתק ממקומו גוש־עפר וכיסה את הנער עד לצוארו. אחד העגלונים שנזדמן למקום חלץ את ה„עלוי" מהמפולת, אולם רגלו נמחצה. הרופאים לא השכילו לרפא את הרגל רפואה שלימה, והוא היה גורר אותה כל ימי־חייו. התמוה שבדבר הוא, שהמום הזה הוסיף ל„עלוי" לוית־חן לעת זקנותו.

בהיותו, עדיין, נער, גלה ה„עליי" למקום־תורה — לישיבת וולוז׳ין. הוא הפליא את ראש־הישיבה בגאוניותו וחריפותו והוכתר בכתר „העלוי מפולטבה".

לאחר שהוסמך להוראה, נשא אשה, חזר לאוקראינה והשתקע בנובוגרד־וולינסק (זוויהיל).

ברחוב נידח שבזוויהיל, רחוב קרסנה, ייסד „ישיבה" קטנה והתחיל להפיץ מעינותיו חוצה. אולם, ה„עלוי" חלם על ישיבה גדולה, שתהא בנויה לתלפיות וסיעות־סיעות של תלמידי־חכמים ינהרו אליה. נתגלגלו הדברים וה„עלוי" זכה להגשמת חפצו. בהיותי בקיוב, סר לבית־הכנסת של ברודסקי ודרש בפרשת השבוע. הגביר התפעל מדרשת ה„עלוי" הצעיר, ניגש אליו ושאלו, במה יוכל להיות לו לעזר. ה„עלוי" השיב, אם־נא מצאתי חן בעיניך, אחת ממך אבקש: בנה בכספך „ישיבה" גדולה בזוויהיל, למען המוני בחורי־ישראל הצמאים לתורה. ברודסקי שלח מיד את המהנדס שלו והוא בנה ב„קאָרעצער־גאָס" בנין גדול ומפואר.

אולם, לא ארכו ימי שבתו של ה„עלוי" בזוויהיל. בליל־הטבח שטבחו הפורעים ביהודי זוויהיל, בגמר מלחמת העולם הראשונה, הוציא ה„עלוי" ספר־תורה מהארון ונמלט עם 60 מתלמידיו לקוריץ. עם ספר־התורה בידו הלך ה„עלוי" כל הלילה, הלוך וגרור את רגלו החולה, ועם שחר הגיע העירה.

גרנו אז ברחוב קומיסריה בבית גדול ומרווח, ובאחד האולמות שיכנו את ה„עלוי" ותלמידיו. הם התגוררו בביתנו כחצי שנה.

בימים ההם פרצה בעיר מגיפת־טיפוס ורבים מהתלמידים נפלו למשכב. ה„עלוי" ריחם על התלמידים, כרחם אב על בנים, לא נתן שינה לעיניו והשתדל להקל על יסוריהם במה שידו משגת. בהשפעתו ניאות הד"ר צייטלין לרפא את התלמידים חינם, אין־כסף. הד"ר צייטלין נהיה רופא ה„ישיבה" והיה מרצה לפני הבחורים, לעתים מזומנות, הרצאות בעניני תברואה (היגיינה).

מביתנו עברה ה„ישיבה", לזמן מה, לבית־הכנסת של הורנשטיין. שם מתה על ה„עלוי" אשתו חיה. האסון הכבד הזה שפקד אותו השפיע על כל מהלך־חייו. הוא התאבל על אשתו כל ימיו ולא נשא אשה שנייה.

ל„עלוי" יצאו מוניטין בכל רחבי המדינה וגם בעולם הגדול, ולקוריץ התחילו להגיע בחורים ממקומות רחוקים. כשראה ה„עלוי" כי צר לו המקום, פנה לרב הרשנהורן, הרב מטעם, וביקש אותו להעמיד את בנין ה„תלמוד־תורה" לאכסן בו את ה„ישיבה". הרב הרשנהורן נעתר ל„עלוי", אך תנאי היתנה, שכמה בחורים מצטיינים מה„ישיבה" יורו ב„תלמוד־תורה" תנ"ך ברוח חפשית ומודרנית וכן למודי חול. ה„עלוי" קיבל עליו את התנאי והוא שלח את בנו יוסל, שהיה מדקדק מצוין, להורות דקדוק, וכן שלח את תלמידיו יהושע פריצקר, הירשל בילורודקר, שלמה הורושקר, איציק סאַרניקר ושלמה הוליבקר — להורות לימודי קודש וחול.

הייתי אז תלמיד ב„תלמוד־תורה", וזכור לי מעשה בו התגלה ה„עלוי" כאיש־תרומות, כחרד לשלום ישראל ודואג לאחדותו. את השעור בתנ"ך נתן ב„תלמוד־תורה" ברוך־מרדכי, חתן ה„עלוי". פעם חלה ברוך־מרדכי והיינו בטלים מלימוד. במקרה הגיע אותו יום ה„עלוי" ל„תלמוד־תורה" לשם ביקורת שיגרתית. הוא שאל אותנו היכן אנו עומדים בתנ"ך. השיבונו לו: „מלכים א', פרק י"ב". עלה ה„עלוי" על הדוכן והתחיל ללמד אותנו אותו פרק, ובהגיעו לדברי רחבעם בן שלמה: „אבי יסר אתכם בשוטים, ואני איסר אתכם בעקרבים" — פרץ בבכי מר. כי דברי הרהב של רחבעם גרמו לפילוג העם ואחר־כך לחורבנו.

ה„עלוי" לא היה נותן שעורים ב„ישיבה". הוא היה מופיע, מדי פעם בפעם בוחן את התלמידים. הראש־ישיבה בפועל היה חתנו ברוך־מרדכי, יליד רובנה, שהכיר את ה„עלוי" עוד בזוהיל. ה„עלוי" החשיב מאוד את ברוך־מרדכי ונתן לו לאשה את בתו רבקה. אחר מותה נתן לו את בתו השנייה, פרדיל, שהיתה נערה מודרנית ומשכילה.

ה„עלוי" לא נשא את נשיאותו ברמים ולא זרק מרה בתלמידיו. לא

שררה ב„ישיבה" אוירה של „שמור על מוצא פיך". הוא לא בדק בציציות הפוליטיות והרעיוניות של הבחורים. היו ב„ישיבה" בני מפלגות שונות ואפילו סוציאליסטים בסתר ובגלוי. ה„עלוי" ראה את תופעת המפלגות כדבר שיש להשלים עמו. משל היה בפיו: הבית השני נחרב ע"י המפלגות — הפרושים, הצדוקים וכת הסיקריקין — והבית השלישי ייבנה ע"י מפלגות. את ה„עלוי" ענין דבר אחד בלבד: שהבחורים ידעו יפה את דף הגמרא עם כל הפרושים, כי כל העוסק בתורה מוחלין לו על כל עוונותיו.

ולכן, לא היו אנוסים בחורי־ה„ישיבה" להסתתר עם ה„מורה נבוכים" בעלית־הגג. וכשבחור ה„ישיבה" נתפס עם ספר מינות כ„חטאות נעורים" ללילנבלום לא היה צפוי לחרם ולנידוי. מבחינה זו היה לה ל„ישיבה" צביון של אקדמיה. נשבו בה רוחות הקידמה, אף הבן יוסיל היה בחור „ישיבה" מודרני בקי בדקדוק ובחכמות חיצוניות.

ה„עלוי" היה ממעט בשינה. בלילות למד ועסק ביצירה. הוא גרס את גירסת רב שמעון בן לקיש: „לא איברי סיהרא אלא לגירסא" (לא נבראה הלבנה אלא ללימוד). ואכן, לא היו לו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד. הוא חבר גם ספרים שונים. היו לו חבורים על הרמב"ם, וחידושי תורה, כתובים בסגנון המשנה. מדי פעם בפעם נחה עליו רוח השירה והיה חורז חרוזים. עד כמה שידוע לי נשארו חבורים אלה בכתובים ולא ראו אור הדפוס.

אם כי ה„עלוי" מיעט בשינה, היה „ממקדמי אשמורת" והופיע ב„ישיבה" לקריאת שמע של שחרית, משיכיר בין תכלת ללבן, או בין תכלת לכרתי, כלומר, זמן מה לפני הנץ החמה. הוא היה נשאר עטוף בטליתו שעות מספר, שקוע בהגות, מופשט מעולם החומר, עד שהיו אנוסים להפסיק את הרהוריו כדי שיסעד את לבו.

אם כי ה„עלוי" היה יהודי חלוש, לא זכור לי שהיה, אי־פעם, רתוק למיטת־דוי. ולכן הוכינו בתדהמה גדולה כשנודע לנו על מחלתו — סרטן בגרון. הרופאים יעצו לו לצאת לברלין, לדרוש בעצת פרופסורים ידועי־שם. הוא נסע לשם עם בנו יוסל. נתחוהו, אך ללא הצלחה. ה„עלוי" הרגיש שהוא נתבקש לישיבה של מעלה, ולכן ביקש את בנו להחזירו לקוריץ, כדי למות בעיר האהובה עליו ובתוך קהל תלמידיו.

אך הוא לא זכה לכך. בהגיעו לורשה הוציא את נשמתו, והוא בן 61. הוא נקבר בבית־העלמין הורשאי, ברחוב גנשה. בהלויתו השתתפו מגדולי התורה בפולין. גם משלחת מתלמידי ה„ישיבה" לוותה אותו בדרכו האחרונה.

הרב שמואל הלוי יוזפוב

הצדיק רב מיכל'ה הלוי

אבי זקני, רב מיכל'ה זצ"ל, נולד בשנת תר"ג (1843) לאביו הצדיק רבי יוסף מברזנה, בן הצדיק רבי יצחק מברזנה, שהיה חתן הצדיק רבי אהרן מצ'רנוביל. ונין ונכד של המגיד מסטפאַן ומגזע הגאון ה„טורי זהב" הלוי.

אביו של רב מיכל'ה מת עליו בימי־נעוריו, ולאחר שנתייתם עבר לזקנו הרבי אהרן מצ'רנוביל ולמד מפיו הקדוש תורה ויראה כמה שנים. הצדיק סמך ידיו עליו לעטרו בעטרת אדמו"ר (אדוננו, מורנו ורבנו) ובפקודתו נתמנה כרבי בקוריץ. רב מיכל'ה נשא את הצדקת חיה־צימילה, נכדת רבי פנחס מקוריץ ונכדת הצדיק רבי שמואל מקאמינקי בעמ"הס (בעל מחבר הספר) „שני המאורות".

הרב מיכל'ה, חוץ ממה שהיה גדול בתורה ובחכמה והשמיע דברי־תורה

בנגלה ובנסתר בשבתות ומועדים בעת עריכת שולחנו עם חסידיו — היה מחונן בקול אדיר וערב. הוא היה עובר בשבתות לפני התיבה ובנועם זמירותיו משך אליו מאות מתושבי קוריץ, שקבעו מקום תפילתם בבית-הכנסת הגדול שלו — „ברעזנער קלויז". ב„ימים הנוראים" ובחגים נהרו אליו גם רבים מחסידיו ומעריציו מרובנה ומדובנא, שלא פעם ביקר בערים אלו, לפי הזמנת שומעי־לקחו.

רב מיכל'ה היה נוהג לעבור תמיד לפני התיבה ב„ימים הנוראים" והתפלל „שחרית" ו„מוסף", אך לעת זקנותו התפלל בנו הרב לייזער'ל הי"ד תפילת „שחרית" בנוסח אביו המקובל מאבותיו הצדיקים.

אבי זקני רכש לו בית גדול, שהיו בו הרבה חדרים מרווחים. הבית היה פתוח לרווחה לפני עוברים ושבים מבני־תורה ובני־טובים שהתאכסנו אצלו. הבית נמצא בתוך גן־פירות גדול, ובימות־החמה באו בני־העיר ליהנות מהאויר הנעים ומהפירות השונים.

אבי זקני נפטר ב־ז' לחודש תשרי שנת תרע"ו (1916). בן 73 היה בפטירתו. ב„ראש השנה" של אותה שנה עוד עבר, כדרכו בקודש, לפני התיבה בתפילות „מוסף".

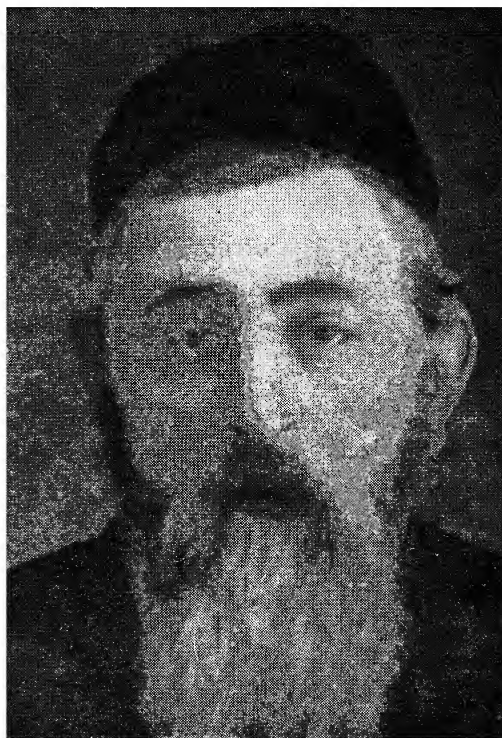
רב מיכל'ה השאיר אחריו שלושה בנים ושלוש בנות. הבן הבכור, אבי אדמו"ר רבי ברוך'ל, היה רבי בדובנא קרוב לחמישים שנה ונפטר שם בה' לחודש ניסן תרצ"ו (1936). בנו השני, רב יוסל'ה, היה אדמו"ר בקישינוב קרוב לארבעים שנה ונספה יחד עם משפחתו בשנת תש"א (1941). בנו השלישי, רב לייזער'ל, שמילא מקום אביו כאדמו"ר בקוריץ, ניספה בקוריץ, עם עוד 1,500 יהודים בעת השחיטה הגדולה שהתקיימה בערב חג־השבועות שנת תש"ב (1942). בתו, הרבנית איטה עם בעלה הרב שלום מפולנאה, ניספו בשנות השואה. בתו, הרבנית יוכבד, עם בעלה הרבי מעיר קרוטיה ניספו אף הם בשנות־השואה. בתו השלישית, הרבנית חנה'לה, ובעלה הרב פנחס'ל, שהיה כמה שנים רב בקוריץ ואחר־כך עבר ללוצק — אף הם ניספו בשואה יחד עם כל משפחתם.

יעקב בר־מידות

הרב הגאון ר׳ משה־מרדכי לידסקי זצ״ל

מהדמויות הפופולריות של רבני ווהלין ומהתלמידי־חכמים שידעו לנהל את עדתם בדרכי נועם. יליד העיירה זשעטל שבליטא ותלמיד ישיבות ולוז׳ין וראדין.

משאת־נפשם של פרנסי הצבור במקומותינו היתה תמיד להשיג ולהושיב

על כס הרבנות רב מליטא, שיצאו לה מוניטין בגדולי התורה והיראה; שחנכה וגידלה וזיכתה בהם את הרבנים בכל תפוצות־ישראל.

כך זכתה גם קוריץ להביא אליה בשנת תרס״א כמרא דאתרא את הרב לידסקי, שישב עד אז על כס הרבנות ביעזנא — לשם הגיע בשנת תר״ן (1890), בהיותו רב צעיר בן 25.

גדולתו בתורה ויראה לא מנעה בעדו מלהיות ער לכל המתרחש ברחוב היהודי ולהתמצא בבעיות המנסרות בעולמנו. לא הצטמצם בד׳ אמות של הלכה ועסק ופעל רבות בצרכי הצבור. דאג לא רק לעניני ה„תלמוד־תורה״ וה״ישיבה״ במקום, אלא גם לקופת גמילות־חסדים וכו׳.

כאחד מתלמידי ה„חפץ־חיים״ זצ״ל, ראה חובה לעצמו לקבוע עתים לתורה, ובהתאם להחלטת הכנסיה הגדולה בזמנה, הנהיג גם בעירו את לימוד הדף היומי.

הרב לידסקי היה ממארגני ועד הקהלה בקוריץ בשנת 1928, ומאז נבחר כרב־העיר.

ארץ־ישראל הנבנית קרובה היתה ללבו ובדרשותיו ב„שבת שובה״ וב„שבת הגדול״, היה נוגע בחשיבות ישוב א״י ומעורר לתרום לקרנות.

ב־1929 לאחר הטבח בחברון אורגנה בקוריץ בבית־הכנסת הגדול אספת־מחאה ובה נאם הרב לידסקי. כל החנויות בעיר ננעלו. בדבריו הביע את מחאתו הנרגשת על המאורעות בארץ. דבריו זעזעו את ציבור הנוכחים.

השתתף בכל כינוסי הרבנים ופעל רבות ברחבי ווהלין לשם חיזוק הדת, טהרת המשפחה וכו׳.

עד אחרית ימיו פעל ועמל למען עדתו ועמד על משמרתו הרמה. לאחר מחלה קצרה נפטר בט״ו מר־חשון תרצ״ב (1931) בשנת ה־68 לחייו.

אליעזר לאוטי

יעקב־יצחק סיגאל

אין דער גאַנצער יידישער ליטעראַטור איז, דוכט זיך מיר, נישט געווען קיין צווייטער דיכטער, וואָס האָט אַזוי ליב געהאַט זיין געבוירנשטאָט ווי סיגאַל האָט ליב געהאַט קאָרעץ.

ער האָט פאַרלאָזט די שטאָט נאָך זייענדיק אַ יינגל. כמעט דאָס גאַנצע

לעבן האָט ער געלעבט מעבר לים, אין דער ווייטער קאַנאַדע, טויזנטער קילאָמעטער ווייט פון קאָרעץ. און דאָך האָט ער שטענדיק געדאַוונט מנחה על־פי נוסח קאָרעץ, געהיט טיף אין האַרצן דאָס פלעמל פון דער שטאָט, שטענדיק געטראַכט, געבענקט און געחלומט איבער קאָרעץ, און ווי אַ גוטער ייד האָט

ער מתפלל געווען, אַז גאָט זאָל זיך מרחם זיין אויף זיין ליבער, טייערער, קאָרעץ און זי באַשיצן געגן די בייזע ווינטן און אַלע שטורעמס פון דער צייט.

סיגאַל איז געבוירן געוואָרן אין יאָר 1897 אין סלאָפּקאָוויץ, ביי פּראָס־קוראָוו, פּאָדאָליער גובערניע. די משפחה איז געווען פון לויטער לומדים, וואָס שטאַמען פונם „תוספות יום־טוב". זיין מוטערס אָפּשטאַם איז געווען פון ר' יעקב אַניפּאָלער, וואָס האָט געלערנט צוזאַמען מיטן בעש"ט איידער ער איז נתגלה געוואָרן.

זיין פאָטער, אהרן־בער, אַ סופר סת"ם און אַ חזן איז געשטאָרבן ווען יעקב־יצחק איז געווען אַ קינד פון 3 יאָר.

סיגאַל שילדערט זיין פאָטער מיט די פאָלגענדע ווערטער:

מיין טאַטע איז געווען אַ למדן,
אין פּראָסקוראָווער אין קאָרעצער שולן
האָבן געדענקט אַ פּאָר איידעלע זקנים
זיינע חריפות און אפילו שיחת חולין.
(„מיין טאַטע")

סיגאַל איז געקומען קיין קאָרעץ אַ 2 יאָריק אינגל. געלערנט אין חדר, שפּעטער איבערגעגאַנגען אין „תלמוד־תורה" און דאָרטן געלערנט ביז 13 יאָר.

דער דיכטער האָט פּאָראייביקט די קאָרעצער תלמוד־תורה דורך אַ קלאַסיש־מייסטערהאַפטער שילדערונג פון אַ לערער־מלמד אין דער תלמוד־תורה, מיטן נאָמען גאָדל: „ער * האָט געהאַט אַ שם פאַר אַ בייזן מלמד און אַ שלאָגער. מאַמעס פלעגן סטראַשן זייערע אינגלעך וואָס האָבן זיך געלערנט שלעכט אין די חדרים, אַז מען וועט זיי אָפּגעבן אין תלמוד־תורה צו גאָדלען און ער וועט שוין מאַכן פון זיי אַ לייט.

זיינע אויגן זענען געווען אויסטערליש־משונה'דיקע, כמעט אינגאַנצן געלבליכע ווייסלען אין נאָר אַ איבערבלייב פון קליינע שוואַרצאַפּלן, וואָס איך האָב שוין דעמאָלט אַ טראַכט־געטאָן, אַז ער האָט זיי שוין באַלד אינגאַנצן אויס־געקוקט און אויסגענוצט.

אַ ביטערע טבע האָט דער לערער־מלמד גאָדל געהאַט: צו האַקן מיט

---

* פון אַ אויטאָביאָגראַפישעס ווערק, וואָס ווערט געפלאַנט אַרויסצוגעבן עס אין קאַנאַדע. דעם מאַנוסקריפּט האָבן אונז צוגעשיקט דער דיכטער א. ש. שקאָלניקאָוו און די דיכטערין אסתר סיגאַל, וואָס ווינען אין מאָנטרעאַל — קאַנאַדאַ.

דער לאַנגער ברייטער ווירע זיינער איבער די הענט מיטן גאַנצן כוח. ער האָט פיינט געהאַט מען זאָל האַלטן די הענט, אָדער איין האַנט, אפילו, אויף דעם לערן־בענקל, נאָר אונטן, אונטערן בענקל. ער האָט פיינט געהאַט קוקן אויף הענט. ער איז אַרומגעגאַנגען צווישן די בענקלעך און געבעטן גאָט, אַז עמיצער פון די קינדער זאָל אַנידערלייגן אַ האַנט אויפן ביכל. מיט אַמאָל איז ווי אַ געלע שלאַנג אויסגעוואקסן די לאַנגע ווירע און האָט זיך געוואָרפן אויף דער קליינער האַנט פונם אינגל מיט אַזאַ הונגער — אַז דער קרבן האָט ניט געגלויבט אַז ער האָט נאָך אַלע פינגער.

אָבער לערנען פסוק מיט אַזאַ זיסן ניגון־געזאַנג ווי גאָדל האָט געלערנט מיט אונז האָט קיינער ניט געקאָנט און קיינער אויף דער וועלט וועט שוין אַזוי נישט קענען.

ווען ער איז געשטאָרבן, נאָך אין די טעג ווען איך האָב געלערנט אין תלמוד־תורה, בין איך געווען אַ דערשלאָגענער. איך בין דעמאָלט אַלט געווען אינגאַנצן עלף יאָר. אַ לאַנגע צייט פלעג איך ליב האָבן בלייבן איין־אַליין אין שטוב, ווען אַלע זענען זיך צוגאַנגען, און שעהן לאַנג נישט אויפהערן אויף אַ שטיל און אויף אַ הויך קול זינגען און זאָגן און לערנען ישעיה און ירמיהו און יחזקאל מיט גאָדלס ניגון, וואָס האָט אַזוי מפרש־געווען דעם טעקסט, וואָס כל הפירושים אין דער וועלט וואָלטן עס בשום אופן נישט ביכולת געווען צו טאָן".

אַ יאָר פאַרן פאַרלאָזן די שטאָט האָט זיך סיגאַל געלערנט פאַר אַ זאַגאָטאָווּ־טשיק. אין יאָר 1911, זייענדיק אַ אינגל פון 14 יאָר, האָט ער אויסגעוואַנדערט קיין מאָנטרעאָל (קאַנאַדע) מיט דער מאַמע, מיט שוועסטער און ברידער. סיגאַל האָט געאַרבעט אַ קורצע צייט אין אַ שניידער־פאַבריק, פאַרלאָזן דעם שאָפּ, געוואָרן אַ לערער אין אַ יידישער פאָלקס־שולע, דערנאָך געוואָרן אַ מיטאַרבעטער אין דער צייטונג „קאַנאַדער אָדלער".

ער האָט חתונה געהאַט צו 19 יאָר אין מאָנטרעאָל, יאָר 1916. ער האָט געלאָזן צוויי אויסגעגעבענע טעכטער. געהאַט האָט ער דריי. די עלטסטע האָט ער פאַרלאָרן אין עלטער פון 4 יאָר. דאָס האָט געלאָזט טיפע טראַגישע שפּורן אויף זיין גאַנצן לעבן.

די 12 יאָר וואָס סיגאַל האָט געלעבט אין קאָרעץ האָבן אָוועקגעלייגט זייער זיגל אויף זיין גאַנץ לעבן. ער האָט געאָטעמט מיטן אָטעם פון דער שטאָט ביז זיין לעצטן טאָג. יאָרן שפּעטער האָט ער אויסגעדרוקט זיין צוגעבונדענקייט צו קאָרעץ מיט די ווערטער:

און כ׳זאָג אויס פּאַר אַלעמען
מיין אַפּשטאַם.
מיין אַפּשטאַם איז
אָרימער קאָרעץ.
מיין געסל
האָט עלנטע שטיבער
אַלטע, דערשראָקענע דעכער.
אין קליינעם רבי־אשר שולכל
האָט אַמאָל דער מעזריטשער מגיד
געהאַלטן אַ דרשה („כ׳געדענק״).

אין קאָרעץ האָט געלעבט סיגאַל אין גרויסער דחקות. אפשר דערפאַר האָט ער נאָכהער געזאָגט אויף זיך: „מיר קומען פון מעלאַנכאָלישע וועגן אין די וואָלינער טיף־אומעטיקע טאָלן״. ער האָט אָפּגעשפּאָרט 20 פּרישטיקן כדי צו קענען קויפן „קרילאָוו׳ס משלים״. ער שילדערט זיין אָרימקייט אין די ווערטער וואָס זיין מוטער רעדט צו אים:

פון מיר ביזטו אָפּגעגאַנגען אַן אומעטיק יינגל
אין צעריסענער, יתומדיקער הלבשה.
ביי מיין טיש האָסטו געהונגערט,
און געבענטשט נאָכן הונגער,
מיט אַ ציטערדיקער, גוטער כוונה,
אַז ווען־עס־איז מאָרגן, איבער מאָרגן,
וועלן זאַט ווערן אַלע אָרימע טישן („אין אַ שפּעטער שעה״).

און אין טרויער פון זיין לעבן האָט ער פאַר זיינע אויגן געזען דאָס אימה׳דיקע און דאָס טרערן־דערוועקנדעס אין קאָרעץ:

אונטער נידעריקע שווערע דעכער
רוקן מיר זיך אַרונטער יעדע נאַכט.
אין אַ שטיבל ברענט אַ טונקל, געל לעמפּל —
אַ קינד איז קראַנק.
אין אַ שטיבל טוקט אַ ליכט —
אַן אַלטער ייד זיצט ביי אַ טויטן,
בייגט זיך איבערן „תהלים״
היט און שלאָפט („מדבר קאָרעץ״).

אין אַ צווייט ליד איז סיגאַל ממשיך דאָס טרויעריקע בילד פון קאָרעצער לעבן:

אין קאַלטן שניי־און־פראָסט די כלבים בילן,
און אימה׳דיק קלינגט אַף זייער ניט־אידיש קול.
אַ הוילקייט וואָיעט פונם ווינט אין קוימען.

אָבער דאָס איז ניט דער איינציקער מאָטיוו. סיגאַל גיט אַ רייך און פיל־פאַרביק בילד פון קאָרעץ:

אָט שטייט זי אונזער קליינשטאָט קאָרעץ — אַ מאַרק
און אַ פּאָר שורות קלייטלעך, אַלט און איינגעהאָרבעט.
און דער בית־עולם — אַלטער וואַלד אַרויף־אַ־באַרג
קיין בוים קיין איינציקער איז אים נאָך ניט געשטאָרבן.

* * *

אַ דעמב שטייט ביי דעם אוהל פונם קאָרעצער, צושפּרייט
צובלעטערט און צעצווייגט איבערן גאַנצן שטיבל.
כ׳געדענק אים אין אַ לויטערער לבנה־נאַכט, פאַרשנייט,
קוקט פון דער באַרג־הויך אויף דער שטאָט אַריבער
(„דאָס הויז פון די פּשוטע”)

סיגאַל איז פאַרליבט ניט נאָר אין דער שטאָט נאָר אויך אין די קאָרעצער יידן:

אַ שבט קליינע יידן, אָרימעלייט
קלייטניקעס וואָס מורמלען צווישן זעקלעך מעל
דערקוויקנדיקע שאַרפע פּסוקים יחזקאל —
זענען געווען מיין גרויס־משפּחה.
איך האָב געשעפּט התלהבות
פון זייער איינגעהאַלטענער גאונות,
פון זייער חכמה — — —

דער גרונט־מאָטיוו פון סיגאַל׳ס דיכטונג איז דער חסידיזם אין דער פּערזאָניפיקאַציע פון די לויכטענדע געשטאַלטן פונם בעש״ט און רבי פּנחס קאָרעצער.

דער גאַנג זיינער צום חסידיזם האָט געפירט די געוואַלדיק־שיינע

לעגענדע פון אַ קראַנק שיין ציגעלע וואָס דער בעל־שם־טוב האָט געהיילט. ער פלעגט עס אויפן אָרעם האַלטן און אויפקלייבן קרייטעך אין וואַלד, און וואַרעמען עס אין זונליכט. און ווען דער אָוונט פלעגט קאַלט אַ בלאָז טאָן, פלעגט ער עס איינהילן מילד אונטער זיין פאַל ביז עס פלעגט איינדרימלען שטיל.

סיגאַל האָט געפונען אַ טרייסט אין חסידיזם. ער האָט אין אים געזען אַ קוואַל פון ליכט, אַ פעסטונג פאַרן יידישן פאָלק אין גלות:

לאָמיר בלעטערן לשם שלווה די בלעטלעך
פון די ספורי נפלאות פון בעש״ט.
חאָטש ס׳איז אומעטיקלעך אויף דער וועלט און שפּעטלעך,
און פון טורעם איז צעציטערט אונזער נעסט.
וועלן מיר ווידער זיינע ווענט פאַריכטן,
און צוקלאַפּן צו דער ערד זיין שוועל.
און זאָגן צו זיך אַליין דאָ: יהי ליכטיק!
און ס׳וועט ליכטעק ווערן אין אונזער יידיש געצעלט
(„חסידות״).

סיגאַל האָט אויסגעדרוקט זעער אַ אינטערעסאַנטן געדאַנק, אַז פונקט ווי ווילנא איז געווען אַ ירושלים־דליטא, אַזוי איז קאָרעץ געווען צפת דוואָהלין. ־ער מקור פון חסידיזם שטאַמט פון צפת, פונם געטלעכן אר״י, און אין קאָרעץ האָט זיך שטאַרק און קרעפטיק צעוואַקסן דער בוים פון חסידישער מיסטיק. „אַלע הינטערוועגלעך מיט אַלע שטילע ביימלעך פירן צו צפת־קאָרעץ״ — זאָגט סיגאַל.

די גאַנצע ליבע פון זיין האַרצן גיט אָפּ סיגאַל דער ליכטיק־הייליקער געשטאַלט פון רבי פנחס קאָרעצער „דער פשוטסטער פון אַלע רביים, דער יידישסטער פון אַלע יידן״.

רבי פנחס, דער גרויסער ענו, וואָס האָט אויף זיך אַליין געזאָגט: „ווייל איך בין געזעסן אין אַ פאַרבאָרגן ווינקעלע, איז פון מיר געוואָרן דאָס וואָס איך בין יעצט. היינט צו טאָג, בעת איך פאַרנעם אַ חשוב אָרט, הער איך שוין אויך אויף צו פאַרשטיין די כתבי־הקודש״.

סיגאַל האָט באַוווּנדערט אינם קאָרעצער די פילאָסאָפיש־דענקענדע קראַפט. ווי ס׳איז באַקאַנט האָט רבי פנחס זעער הויך געשעצט ניט נאָר דעם רמב״ם, נאָר אויך שפינאָזען.

צווישן די אַמאָליקע קאָרעצער משכילים איז באַקאַנט געווען די פאָלגנדע לעגענדע: מ׳האָט ר׳ פנחס קאָרעצער אַמאָל דערציילט, אַז ס׳איז געווען אַן אפיקורסישער פילאָסאָף ברוך שפינאָזאַ, וואָס האָט געשריבן אין זיינע ספרים, אַז דער מענטש האָט אויך אַ טבע, ווי אַלע בהמות, און ער שטייט נישט העכער פון זיי. האָט ר׳ פנחס מיט אַ געלעכטער אַ זאָג געטאָן: „מ׳האָט אים געדאַרפט פרעגן, אויב בהמות גיבן אויך אַרויס אַ פילאָסאָף שפינאָזאַ״. אָט אין דער באַציונג צום גרויסן אידישן דענקער, האָט סיגאַל איינגעזען אין ר׳ פנחסן אַ סינטעז פון השכלה און חסידות, ראַציאָנאַליזם און אידישער מיסטיק. אָבער, ספּעציעל האָט סיגאַל פאַרגעטערט אין ר׳ פנחסן דאָס חסידיש־מיסטישע. ער האָט אין אים איינגעזען קודם כל אַ פאָלקס־מענטש, אַ „גוטער איד״, אין פאָלקסטימליכן זיהן. ער האָט וועגן אים פיל לידער געשריבן, נאָר מיר זענען גענויטיקט צו באַגנוגנען זיך בלויז מיט אַ פּאָר ציטאַטן. ס׳איז דאָ אַ לעגענדע, וואָס איהר מקור איז ניט באַקאַנט, אַז דער בעש״ט האָט איבערגעלאָזט זיין וואָגן אין וועלכן ער האָט געפירט ליים פון די קאַרפּאַטן־בערג, ביי דעם בית־מדרש פון ר׳ פנחס אין קאָרעץ. סיגאַל האָט געהערט די לעגענדע פון זיין עלטערן ברודער, וואָס איז געווען מלא וגדוש מיט חסידישע לעגענדן.

אינם ליד „פון קאָרעץ״ שילדערט סיגאַל דעם לעגענדאַרישן וואָגן מיט די ווערטער:

וואָס אונזער גאַס האָט נישט דורכגעטראָגן,
און חלומט נאָך מעשיות אין שיינקייט פאַרבלענדט:
דאָ ליגט נאָך אַ זכר — דעם בעל שם־טוב׳ס וואָגן,
אַן אַלטער חסיד האָט אים אַליין דערקענט.

* * *

ער ליגט הינטערן פּלויט פון שול שוין יאָרן
מיט אויסגעבראָכענע רעדער צוויי.
דער אַלטער חסיד האָט זיך געזעצט אויף אים פאָרן
אין קינדערשן שפּיל אויפן הויפן שניי.

* * *

אַ מעשה, מעשה׳לע ביזט שענער פון אמת
ווי ווי׳ל דו געדענקסט אין דעם.

אַ וואָגן ביים שול, און מ'ווייסט נישט וועמענס
דערמאָנסטו זיך באַלד, אַז עס איז דעם בעל־שם'ס.

* * *

ער האָט אים לזכר דאָ איבערגעלאָזן
שפּילן זיך קינדער מיט אים ליב און שיין.
דער זומער שפּרייט אויס אונטער אים זיינע גראָזן,
דער ווינטער — זיין ווייכן, זיין ליכטיקן שניי.

סיגאַל שילדערט דעם קאָרעצער ניט ווי אַ צדיק, אַ בעל־מופת, נאָר ווי אַ פּשוטן יידן, גלייך מיט אַלעמען, ער גייט דאַווענען אין סנדלרים־שולכל און וויל נישט מען זאָל אים רופן רבי, נאָר פּשוט און פּראָסט: ר' פּנחס.

און דאָס שולכל וואָס ער האָט געבויט אין קאָרעץ איז דאָס קלענסטע פון אַלע, אָבער אָפּן פאַר אַלע קאָרעצער יידן. און אויך אַ ייד וואָס פּלעג קומען פון דער פרעמד האָבן אים זיינע פיס געפירט צום שולכל „פון קאָרעצער הקדוש והגדוש". און אַרום דעם שולכן וועבן זיך ווונדערבאַרע לעגענדן. קאָרעצער יידן, ווען זיי זענען אַריין אין שולכל האָבן זיי געשעפּטשעט שטיל, בסוד, אַז אַ זייטיק אויער זאָל חלילה נישט אַ וואָרט דערכאַפּן: באחרית הימים, ווען משיח בן־דוד וועט אַראָפּקומען פון זיינע וואָגלענישן צו אונז אין קאָרעץ, וועט זיין ערשטער וועג זיין צום שולכן פון רבי פּנחס. ער וועט אַ קוש טאָן די מזוזה און דעם ערשטן מנחה־מעריב דאַווענען ביי ר' פּנחס קאָרעצער אין נידעריקן שולכל.

אָבער, צום גרויסן אומגליק, איז ניט משיח געקומען קיין קאָרעץ, נאָר דער ס"מ, דער אשמדאי, וואָס האָט פאַרפּליצט אירע גאַסן מיטן בלוט פון אירע קינדער און אויך די וואַסערן פונם טייך קאָרטשיק זענען רויט געוואָרן פונם בלוט פון די טייערע, ליבע, קאָרעצער יידן.

דאָ פאַרוואַנדלט זיך סיגאַל אין אַ גרויסן מקונן, ער דערהויבט זיך צו די ספערן פון אַ מאָדערנעם ירמיהו הנביא. כ'מיין, אַז קיין שום דיכטער האָט אַזוי ניט באַקלאָגט זיין היים־שטאָט ווי סיגאַל האָט באַקלאָגט און באַוויינט קאָרעץ.

ווען סיגאַל דערוווסט זיך אַז קאָרעץ איז חרוב געוואָרן — רופט ער אויס מיט גרויס געוויין:

אַלע מזמורים, אַלע ליכט, אַלע יומטובים
האָט דער שטן אויסגעלאָשן אין אונזער גאַס.
זעץ זיך „שבעה" נאָך דיין שטעטל.

* * *

אַמאָל האָבן אין קאָרעץ צעבליצטע פענסטער
געזונגען העל „לכה דודי" לכבוד דער מלכה שבת
און איצט איז אַלעס פאַרברענט
די נאָענסטע און די בעסטע האָט גאָט ניט געשיצט
(„חורבן קאָרעץ")

סיגאַל׳ס האַרץ בלוטיקט אויפן אומקום פון דער וווּנדערבאַרער קאָרעצער יוגנט:

א, טייערע קאָרעצער אידישע אינגלעך!
מיין איטליך אידיש קליין וואָרט איז קראַנק,
און פיבערט אין מיינע הענט אַצינדער,
ווען איך רעד פון אייך און איר זענט פאַרברענט.
און ס׳גייט דאָרט אַרום אייער גורל אַ בלינדער,
און טאַפּט די וועלט מיט צעבלוטיקטע הענט.

און באַזונדערס רייסט סיגאַל קריעה אויפן אומקום פון די קאָרעצער קינדער.

ביי אונז אידען האָט אַ קינד געהאַט אַ גוואַלדיקע חשיבות. אַ קינד איז די צוקונפט פון דער מענשהייט. מיר האָבן אין דעם געזעען מלאכים־ריינעס. און אַזוי שטייט טאַקע געשריבן, אַז דער מלאך מיטן נאָמען כרוב האָט אַ פּנים פון אַ קינד. פאַר דער קדושה פון אַ קינד האָבן זיך געבויקט גרויסע צדיקים און הייליקע.

און דער שונא האָט דאָס לעצטע קינד פון קאָרעץ
דערשלאָגן מיט די אייגענע הענט.
און אונזערע קינדער — אין אַלע ווינטן
פאַרטראָגן דאָס גראָע פאַרלאָשענע אַש.
און בענקן נאָך זיי וועט דער גרויסער עלנט
פון אונזער דערהאַרגעטער, צעבראָכענער גאַס
(„דער גאָט פון גלייכהייט")

סיגאַל דערציילט וועגן אַ אומבאַקאַנטן קאָרעצער יידן, וואָס אין יענע שרעקלעכע, טרויעריקע טעג פון אומקום איז ער געקראָכן אונטער די חורבות און געטראָגן הילף און איינגעשטעלט זיין לעבן פאַר אַ קראַנקן קאָרעצער יינגל:

קיין לוויה האָט ער דאָרט ניט געהאַט
ווען ער איז געפאַלן פון די תלינים
מען האָט אים געפינען אין אַ קעלער־שפּאַלט
און קיינער האָט אים ניט געקאָנט דערקענען.

* * *

האָט מען אים אין אַ קעלער אַ קעלערל געמאַכט,
און אַן אַלטער ייד, שוין האַלב אַ בלינדער
האָט „קדיש" געזאָגט און יעדער פון זיי
האָט אין האַרצן נאָך אים אַ יאָרצייט־ליכט געצונדן
(„אַ ליכט")

צו זעער אַ הויכער פּאָעטיש־קינסטלערישער שטופע דערהויבט זיך סיגאַל אין זיין ליד „גבורה". סיגאַל שילדערט אין דעם ליד, ווי רבי פּנחס קאָרעצער איז אויפגעשטאַנען פון קבר און געקומען זען וואָס מאַכן זיינע טייערע קאָרעצער אידן. ער זעט אַז אַלעס איז חרוב און די שטאָט איז אַ מתים־שטאָט. נאָר זיין קליין שולכל איז גאַנץ. ער גייט אַריין אינווייניג און אין דער שטילקייט הערט ער אַ זשומען פון תפילות, ס'צעגיסן זיך מזמורים פון תהלים און ס'פלעמעלן און רוישן זעער אַסאַך יאָרצייט־ליכט נאָך קדושים. רבי פּנחס וויל פאַרהויבן די פאָלעס פון דער קאַפּאָטע, זיך לאָזן אַנטלויפן פונם קבר־הגלות, מער ניט הערן די געוואַלדן און יללות. ער וויל זיך דערזען אין אַמאָליקן גרויס־געשען ווי גאָט האָט אַרויסגעפירט דעם טאַטן אברהמ'ן אין דרויסן און האָט געזאָגט: „טו אַקאָרשט אַקוק אויפן הימל און צייל די שטערן, אויב דו קענסט זיי איבערציילן — אַזוי וועל איך דיינע קינדער מעהרן". אָבער איצט זענען זיינע טויטע אַזוי פיל, נישט איבערצוציילן. דער ענו רבי פּנחס ווערט אַ מורד בשם. ער וויל אַרונטעררופן גאָט אויף דער ערד און אים פרעגן: אַזוי האָסטו מקיים געווען דיין הבטחה? קאָנסטו דיינע טויטע איבערציילן?

ס'פאַרשווונדעט רבי פּנחס'ס געשטאַלט און אליהו הנביא קומט אינם קאָרעצער געטאָ צו דער סדר־נאַכט. ער זעט פאַר זיך אַ באַרג־אַש — דאָס

איז דאָס אַש פון די קאָרעצער קדושים. ער פאַלט אויפן פנים און פרעגט: צו וועט פון דעם אַש נאָך אויפשטיין חאָטש איין לעבעדיק קאָרעצער קינד?

און דער הימל ענטפערט ניט און די חורבות ענטפערן ניט. האָט דער נביא אליהו אויסגעזוכט אַ ברעט אַ אַלטע און פאַרשפּרייט זי איבערן אַש. ער האָט אָפּגעריכט דעם סדר, און טויזנטער וויינטן־נשמות, הייליקע נשמות פון די קאָרעצער יידן זענען געשטאַנען אַרום אים און זיך צעגעהערט. און אליהו האָט ביים טיש זיך געשטעלט און האָט קידוש געמאַכט שטיל, קידוש אויפן אַש און חורבן, קידוש אויף דער טויטער נאַכט. נאָכדעם האָט דער נביא זיך איבערגעבויגן און אָנגענומען פולע הויפנס אַש, הייליקער אַש פון די פאַר־ברענטע קאָרעצער קדושים, איבערן אייגענעם קאָפּ געשאָטן אָן אַ שיעור **און אָן אַ סוף.**

סיגאַלס גייסט שוועבט אויף די חורבות פון קאָרעץ און ער דערהערט אַ מורמלעריי. ער זעט דריי אַלטגעזעסענע, צעקנייטשטע גרילן זאָגן די אַלטע קינה: „על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו בזכרנו״... את קוריץ. דאָ האָט סיגאַל אויסגעדרוקט די גרויסע טראַגעדיע פון דער קאָרעצער קהילה. נישט געבליבן אין שטאָט קיין ייד וואָס זאָל באַוויינען די טויטע, נאָר אַלטע **צעקנייטשטע גרילן...**

סיגאַלן באַפאַלט אַ גרויס בענקשאַפט צום אומגעקומענעם קאָרעץ. ער וויל אויף אָדלער־פליגלען פליהען צו זיין צושטערטער היים:

איך וועל מורד זיין די צייטן און אַנטלויפן,
אַריינלויפן אין שמאָלן טויער פונם קאָרעצער בית־עולם.
אַלטע מיינע, שלאָפט אייך, רוט אייך,
איך בין אַלע וויסטן דורכגעלאָפן, דורכגעוואָגלט
און צוריקגעקומען צו אייער אייביקן שאָטן...
(„יאוש און״...)

סיגאַל איז מסכּם דעם שרעקלעכן חורבן מיט די פאָלגנדע מוראדיקע ווערטער:

ליידיקע די גאַסן,
ליידיקע די שטיבער,
ליידיקע די הימלען,
פולע — נאָר די גריבער. („שלאָף מיין קינד״)

סיגאַל איז געווען זייער שעפעריש. מיר האָבן דאָ געבראַכט נאָר אַ טראָפּן פון ים, ווייט ניט אַלץ וואָס דער דיכטער האָט געשריבן איבער קאָרעץ. לויט דער מיינונג פון יעקב גלאַטשטיין האָט סיגאַל געשריבן מער לידער פון פּושקינען צוזאַמען מיט לערמאָנטאָוון.

* * *

סיגאַל האָט אַרויסגעגעבן 11 ביכער לידער.

1) **פון מיין וועלט** — מאָנטרעאַל 1918
2) **באַזונדער** — מאָנטרעאַל 1921
3) **מיין שטוב און מיין וועלט** — ווין 1923
4) **לידער** — ניו־יאָרק 1926
5) **ליריק** — מאָנטרעאַל 1930
6) **מיין ניגון** — מאָנטרעאַל 1934
7) **די דריטע סעודה** — מאָנטרעאַל 1937
8) **דאָס הויז פון די פּשוטע** — מאָנטרעאַל 1940
9) **לידער און לויבן** — מאָנטרעאַל 1944
10) **ספר אידיש** — מאָנטרעאַל 1955
11) **לעצטע לידער** — מאָנטרעאַל 1955

סיגאַל איז געשטאָרבן דעם 7־טן מערץ 1954 אין אַ זונטיק פאַרטאָג, ביי זיך אין דער היים פון אַ בלוט־פאַרשטאָפּונג ביים האַרץ. ער איז באַערדיקט געוואָרן אויפן בית־עולם פון „נאַציאָנאַלן אַרבעטער פאַרבאַנד" אין מאָנטרעאַל. אויף זיין מצבה איז אויסגעקריצט געוואָרן אַ פּערז פון זיינס אַ ליד:

אויף מיר וועט מען זאָגן — נו, וואָס מען וועט זאָגן,
אבי מען זאָל נאָר נישט דעם אמת פאַרגעסן
אַז אין מיר איז דאָס איידלסטע ליכט פון אַ שטייגער
ביז דער טונקלסטער שפּעט פונם דור זיך פאַרזעסן.

סיגאַל האָט זיך געגרייט עולה זיין קיין ישראל און באַשרייבן אונזערע פיינלעכע גלות־טראַגעדיע. ער האָט אויסגעדרוקט זיין פאַרלאַנג אינם ליד „אַ קלאַנג":

כ'וועל עולה־זיין קיין ארץ־ישראל
און בענקען נאָך גלות־השכינה,

נאָכן בעל־שם־טוב׳ס גאָלדענעם ברונעם,
נאָכן בראַצלאַווערס פראָסטן קבר;
נאָכן גאַנצן פאָלק אין אַש־גרוב,
אָן אַ גאַנצן אבר.

* * *

נאָך יעדן אַלטן מצבה־שטיין
וואָס אַ דייטש האָט מיט אַ האַק צעבראָכן.
נאָך יעדער כאַטע אין עמק־וואָלין
מיט די פענצטער אויסגעשטאָכן.

* * *

כ׳וועל אַלט ווערן אין ארץ־ישראל
און זיך זעצן אַ ספר שרייבן.
אַ ספר־גלות — אַ זכר זאָל כאָטש
נאָך מיר און נאָכן גלות פאַרבלייבן.

* * *

ווער ווייס, צו ס׳וועט מיר סטייען צייט
אָנצושרייבן די ערשטע דריי פרקים,
אַז ציטעריק זענען שוין אַזוי מיינע טעג
פאַרלאָרן און איבערגעשראָקן.

* * *

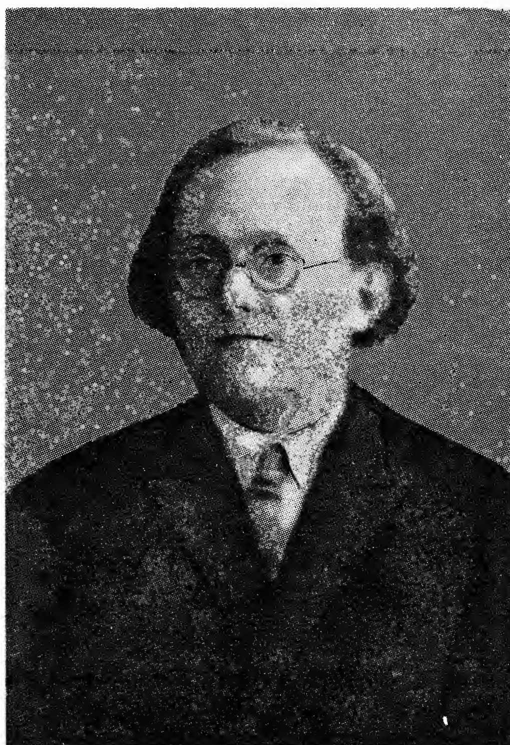
נו, וועט אַ צווייטער ממשיך זיין נאָך מיר,
אַ דריטער — מיט אייביקע המשכים,
אפשר לענגער ווי דער גלות איז געווען
פון קאָרעץ ביז צפת און בית־לחם.

אליעזר לאוני

מאיר טשודנר

מאיר טשודנר נולד בקוריץ בשנת 1894 לאביו משה־לייב שהיה סוחר אמיד ועמד בקשרי מסחר עם הפריצים שבסביבה.

ראשית חינוכו קיבל טשודנר אצל המלמד המשכיל יעקב פרייערמן, שפתח בקוריץ חדר מתוקן. יצר־האמנות התחיל לפעם אותו כבר בילדותו

והוא התחיל ללמוד תורת הנגינה בכנור אצל נפתלי בן פייסי כלי־זמר. נתגלו בטשודנר כשרונות מוסיקליים וכאשר, מסיבת מצבו הכלכלי הדחוק, אנוס היה לקבל משרת מורה בכפר ספוז׳שין, היה יושב בחווה של שייקע ספוז׳ינר ומבלה את שעותיו הפנויות בנגינה על כנור. גרף־הכפר היה מאזין בערבים

לצלילים הערבים המשתפכים מכנורו של מאיר הצעיר ואמר, שהמורה היהודי הזה לגדולות נוצר.

במעט הכסף שהשתכר טשודנר ממשרתו חתם על „הצפירה" וה„היינט" ורכש לעצמו ספריה קטנה.

מילדותו היתה נודעת חיבה גדולה ממנו לתנ"ך. כל אימת שנפנה היה הוגה ב„ספר הספרים" והגיע לבקיאות מפליאה בו. הנער התרשם עמוקות מהפיוט הנפלא של הנביאים, ואף כנורו הוא התחיל להתנגן. בגיל בר־מצווה התחיל לכתוב שירים עבריים. הוא היה מטייל בחוצות־קוריץ ובידו כרך עבה. היה זה כינוס שיריו שכנסם בכרך מכורך כריכה עבה. הוא קרא לשיריו בשם כולל: „כתבי ממל"ט". היו אלה ראשי־תיבות שפרושם: **מ**איר **מ**שה **ל**ייב **ט**שודנר.

בגיל צעיר מאוד נעשה טשודנר קנאי לשפה העברית, קנאות שהתמיד בה כל ימי חייו המרודים. בשנת 1908, בערך, נוסדה בקוריץ „אגודת דורשי שפת עבר", שמייסדיה היו מר פנחס אבישר (שוורצמן) ולייבקה גרשטיין. יודעי־דבר גלו את אוזן מר שוורצמן, שאם יש את נפשו למשוך את הנוער הקורצאי לאגודה זו, עליו להעמיד בראשה נער בעל קסם מיוחד. בסגולה זו ניחן טשודנר. הוא היה יפה־תואר, בעל פנים מלאים, עגולים ושער מתולתל. כשבגר גידל לו בלורית גדולה, כשל כומר פרבוסלבי וכשחבש מגבעת לראשו התבלט השיער שלו שירד על ערפו.

העובדה שהוא כותב שירים עבריים העלתה את חשיבותו בעיני הנוער, שראה במשורר אדם שהוא גבוה משכמו ומעלה.

טשודנר, שכיהן כיושב־ראש „אגודת דורשי שפת עבר", התחיל לבקר בבית משפחת ישיבה־בחור, מקום משכנה של האגודה. בבית זה הכיר את הבת נחמה שהתאהב בה, ובשנת 1918 נשא אותה לאשה.

טשודנר פיתח בקוריץ פעולה ספרותית וציבורית ענפה. בשנת 1912 הוציא יחד עם מר שוורצמן עתון ציוני בכתב־יד, שתכנו הכיל חדשות מהמתרחש בעיר ובציונות. באותה שנה ייסד שעורי־ערב לעברית, ובשבתות היה מרצה על ראשוני התנועה הציונית ועל אבות הספרות העברית החדשה.

בגיל 17 התגלה לו המאור הגדול שבתורת טולסטוי והוא נעשה צמחוני לכל ימי־חייו. בטיולים עם חבריו היה נושא מדברותיו על צדקת השקפת־עולם זו.

עם צמיחת כנפי־שירתו הרגיש טשודנר כי צר לו המקום בקוריץ.

הוא נשא נפשו לאודיסה או לורשה, שבימים ההם היו ערים גדולות של חכמים וסופרים ודרו בהן גדולי הספרות העברית.

הגורל זימן לטשודנר גואל בדמותו של אנ־סקי. בשנת 1911 ביקר אנ־סקי בקוריץ מטעם ה„חברה לפולקלור ואתנוגרפיה". טשודנר התידד עם אנ־סקי, עזר לו בעבודתו, נהיה עוזרו הקבוע ונלוה אליו במסעיו על פני העיירות היהודיות שבפלכי ווהלין ופודוליה בשנות 14—1911.

אנ־סקי הוקיר את טשודנר, עמד על מעלתו ואמר לו שבקוריץ תכבה גחלתו. עליו להתחמם כנגד אורם של חכמים, להתאבק בעפר רגלי סופרים ואמנים ולקבל מהם השראה. הוא הבטיח לעזור לו ואת הבטחתו קיים. בשנות מלחמת העולם הראשונה ערך אנ־סקי באודיסה את העתון „אונזער לעבן", והוא הזמין את טשודנר לעבודה ספרותית בבטאון זה.

המניעים שהניעוהו לצאת לעולם הגדול נעוצים, לאו־דוקא, בצמאונו להאביר אבר לבת־שירתו, אלא מקורם גם בהשקפת־עולם שהוא נתפס לה. עוד בנעוריו, בהיותו צמוד לתנ"ך, התחיל טשודנר להגות בחכמת־יון, וכפי שמספרים תלמידיו היה בקי במשנות השונות של חכמי־יון. מכולם החשיב, במיוחד, את חכמי הסטואה שהורו כי לפילוסוף אין מולדת וכל העולם כולו הוא ביתו.

אף טשודנר רואה את עצמו אזרח־העולם, כפי שהוא אומר בשירו „מול הנצח".

מִי אַתָּה מְשׁוֹרֵר? — אֲנִי עֶבֶד לַנֶּצַח.
אֵי אֶרֶץ מְכוֹרָתְךָ? — כָּל נוֹף, אָלִין שָׁם.
וּשְׂפָתְךָ? — סוֹד־רוּחַ בְּגַלֵּי־הַיָּם
מַטְּרָתְךָ? — אֵין תַּכְלִית בְּשֶׁטֶף הַנֶּצַח,
בִּנְתִיבוֹת־כּוֹכָבִים, בְּתוֹהוּ הָרָם...
וּשְׂכַר מַנְגִּינָתְךָ? — זֵר קוֹצִים עַל מֵצַח
לִי יִתֵּן כָּל עָם...

(„בדרך", כ"ד מנחם אב, תרצ"ה)

בשיר זה רואים אנו את טשודנר ההוגה־דעות, הוא רואה במשורר אזרח־העולם, שלא למען פינה אחת נולד, אלא העולם כולו מולדתו.

עם צאתו לאודיסה מתחילה פרשת חייו העצובים והטרגיים של טשודנר. ישיבתו בעיר זו היתה ישיבה אל עקרבים וסביביו נשערה מאוד. ידוע ידע סערות ועלעולים ולא ניתן לו המתק של חיי הפרט. הוא איקלע לאודיסה בעצם שנות המהפכה הרוסית. שרר אז רעב איום ונפשו של טשודנר התעטפה ברעב.

אולם, על אף הרעב העושה שמות בגופו, המשיך טשודנר בקנאות לעברית. במחתרת מלמד הוא עברית את ילדי היהודים באודיסה. וכך מתאר טשודנר את המצב בו היו נתונים הוא ומורי בתי־הספר העבריים: „הייבסקים החמירו לגבי ההמונים היהודיים. כל בתי־ספר „תרבות" שהיו קיימים באודיסה נסגרו. במחבואים ובמסתרים, בזויות עזובות, בעליות־גג ובתוך מרתפים היו מורי „תרבות" הקנאים מקהילים סביבותיהם כיתות־כיתות של תלמידים הנוהים אחריהם והיו מלמדים אותם תורה וחכמה וספרות עברית והיו מקדשים שם שמים בסתר... בדמעות בעיניהם היו חלוצי המורים העבריים מספרים מדי פעם לתלמידיהם על גזירות האיסור של תלמוד־תורה ברומי הרשעה ועל רבי עקיבא בן יוסף, שנתפס למלכות בעוון הרביצו תורה בישראל, ואשר את בשרו היו סורקים במסרקות של ברזל עד שיצאה נשמתו ב„אחד".

באודיסה התגשם חלום־חייו להימצא במחיצתם של אבות הספרות העברית, וגדול היה היום בו זכה לעמוד במחיצתו של ביאליק. טשודנר נפגש לעתים תכופות עם ביאליק והוא גם השתתף בנשף ספרותי גדול לכבוד המשורר. הוא רשם אפיזודה כזו: „ישבה חבורה של משוררים עברים צעירים ועיינה בשאלה נכבדה; מהו החרוז המתאים ביותר לשם „ביאליק"?

— את גדלו של **ביאליק** מי **יחלק**? — אומר אחד.

— על שירי **ביאליק** מי **ידלג**? — אומר השני.

— אי־אפשר את **ביאליק** הצידה **לסלק** — ניסה השלישי.

אך הנה קרא אחד המשוררים הצעירים: „על **ביאליק** לית מאן **דפליג**". לשון נופל על לשון זה עשה לו כנפים, וכפי שמספרים העיד על עצמו טשודנר שהוא מחברו.

טשודנר נדד עם אנ־סקי על פני ערים שונות ברוסיה והגיע לפטרוגרד. שם נפגש בפעם הראשונה עם יוסף טרומפלדור באולם אגודת הסטודנטים הציוניים „החבר". הוא הלך לבקרו בקבוצת החלוצים לא הרחק מ„קרסנויה סילו". כמו־כן התראה אתו בדירתו הפרטית של אנ־סקי. טשודנר מספר שאנ־סקי וטרומפלדור טיכסו יחד עצה בענין תכנית צבאית אחת: ליצור ברוסיה מחנה צבאי יהודי מיוחד בן מאת אלף אנשי־חייל, שדרך קוקז וארמניה יעביר ויחדור לארץ־ישראל.

כששהה טשודנר עם אנ־סקי בפטרוגרד בשנת 1917 הכיר בנשף ספרותי אחד את גורקי. הוא רשם מפי גורקי את המעשה הבא: שלום־עליכם שלח לגורקי כרך חדש מכתביו שהופיע בתרגום רוסי, בצרוף בקשה שיחווה עליו דעתו.

על־כך השיב גורקי בשלש מלים: „טשיטאַל, סמיאַלסיאַ אי פלאַקאַל" (קראתי, צחקתי ובכיתי).

טשודנר לא התערה בחיי־הרוח שבאודיסה. עבודתו ב„אונזער צייט" לא ספקה אותו, כי משאת נפשו היתה להיות משורר עברי. בראשית 1923 עזב את אודיסה ועבר יחד עם נחמה לורשה. באותה שנה הוציאו הסופרים א. שטיינמן וצ. ז. וינברג את הירחון „קולות". היה זה אחד הירחונים המעולים והמשובחים שקמו לה לספרות העברית. לצערנו, הוא לא האריך ימים והופעתו נפסקה בשנת תרפ"ה, עם עליית מר שטיינמן ארצה.

בירחון זה פורסם (בחוברת ב׳, תרפ"ג) שירו הראשון של טשודנר בשם „סחבות". בשיר הזה יש משהו נבואי. טשודנר מביע בו את השואה המתקרבת, את אחרית ימיה של יהדות פולין.

השיר הזה ראוי שיודפס בכל ספר זכרון, הבא להנציח את בית־ישראל בפולין שחרב. וזו לשונו:

קָדָשִׁים חֲנוּקִים וּמוֹחוֹת נְקוּבִים
מֵעַיִם שֶׁרֻטְּשׁוּ בְּקִלְשׁוֹן וַיֵּצְאוּ
קְרָבוֹת מִתְדַּלְדְּלִים, נְתָלִים כִּיתָרִים
בְּתֶרֶ־לְבָבוֹת תּוֹךְ גְּלָלֵי־בִּיבִים!

* * *

הָאֶפֶס יִתְבַּקַּע —
וְעַל בֶּטֶן־הָעוֹלָם הַדְּקוּרָה יִרְמְסוּ
בְּעוּתֵי כָּל תְּקוּפוֹת...

* * *

הֵם פּוֹשְׂטִים, הֵם קָמִים
חֲבָרַיַּת־הַשְּׁלָדִים מִזַּעְזְעֵי־הַגְּרָמִים
יָצוּפוּ, יִתְגּוֹדְדוּ — — —

בשנת תרפ"ד הופיע בורשה בהוצאת „קולות" ספר שיריו „רננים". ספר זה מחולק לחמשה מדורים: א) ערגונים (15 שיר). ב) תעיות (7 שירים). ג) מזבחות־אור (7 שירים). 3) מראות (11 שיר). ה) תחת־ידך (12 שיר). הספר צוין לשבח ע"י המבקר הנודע ד. א. פרידמן („התקופה", ספר עשרים ושנים, טבת־אדר תרפ"ד, עמודים 13—512).

מאין נחל טשודנר את שירתו? דוסטויבסקי קבע כלל גדול בעולם־היצירה. הוא אמר, כדי להיות סופר צריך לסבול, להיות מוכן לסבל ולדעת

לסבול. שירתו של טשודנר נולדה במזל הכאב והיסורים. קודם הוא שפך דמעות ואחר־כך כתב שירים. בסבל רב כונן את מקדש־שירתו. שירו המר נתן את הד־קולו בתוך המון צבעי דמעות וזועות. תוגה אנושית עמוקה מרחפת על שירתו והיא ספוגה כאב וזעקה של נפש רצוצה ודוויה, המשוטטת בנתיב היסורים, בישימון החיים, מבלי דעת פשר התוגה הנסוכה ביקום.

ניטשע אומר: „מכל הכתוב אהבתי רק את־זה אשר יכתוב אדם בדמו" טשודנר כתב את שירתו בדם־לבו.

ספר שיריו „רננים" מסתיים בשיר מחריד. טשודנר רואה בעיני־רוחו חזון־אימים ובלהות. ראש־השטנים, האשמדאי, מתקרב ובא והוא מטביע את העולם בנהר־דמים:

מִי?
קְרָצֵי־אֵשׁ בַּמַּעֲרָב, מִתְבַּדְּרִים פְּרוּצִים —
קְפוּאִים...
לַבִּירִינְתְּ — וּדְגָלִים חֲמוּצֵי־דָם, קְרוּעִים! —
מִי זֶה יָקוּם, מִי זֶה יוֹפַע, מִי יָגִיחַ מֵהָאֵשׁ?..
פֶּרֶא־אֵלִים? שְׂטַן־הַדָּמִים?

והמשורר רואה בחזונו:
נְהַר־דָּמִים, עוֹלַם־דָּמִים
עוֹלָם־פְּלָדוֹת...

בורשה עסק טשודנר בעבודה עתונאית. היה חבר מערכת „היום". כשנתחדשה „הצפירה" בשנת 1926 עבד בה עד סגירתה בשנת 1928. בתקופה זו תרגם את „התיירים הראשונים" מאת נ. א. רובקין (ורשה תרפ"ג ותל־אביב 1936) וכן עיבד את „ילדי הגיטו" מאת זנגויל (הופיע בתל־אביב בשנת 1939).

בשנת 1929 הוזמן טשודנר לוילנה ע"י ד"ר שלום־יונה טשרנו לכהן כמורה לספרות עברית בסמינריון שבהנהלתו. הוא הגיע לשם עם אשתו ושני ילדיו. הילדים היו מוכשרים מאוד, דברו ביניהם עברית (בהברה אשכנזית), ואביהם היה מחבר בשבילם שירי־ילדים וצרף להם מנגינות.

טשודנר היה פעיל מאוד בשדה התרבות והאמנות בוילנה. מזמן לזמן היה מרצה הרצאות על ספרות ושימש גם כיועץ ספרותי ל„סטודיה הדרמטית העברית בוילנה" בהדרכת איבו גאַל, פולני, בנו של הקומפוזיטור יאן גאַל, מגדולי הבמאים שבפולין, שבילה רוב ימיו בבתי יהודים־חסידים. לפי עצת

טשודנר הציגה הסטודית את „הצרצור מאחורי התנור" לדיקנס, „מסדה" ללמדן ו„חורבן בית־הצדיק" לפרץ.

טשודנר הוזמן לוילנה הן כמורה בסמינר של ד"ר טשרנו והן כעורך „גלים", דו־שבועון לספרות ולתרבות, שהגליון הראשון ממנו הופיע בכ"א בשבט תרפ"ט. בגליון זה הדפיס טשודנר מאמר ראשי בשם „גלים בשממון": „משקיף אתה, אומר טשודנר, על כל שדה העברית בפולניה ובגולה כולה: גלים, נצים, שאיה. עברים בודדים ומפורדים, עברים דעוכים ומפוקפקים"... הוא ראה בבטאון זה מנוף לתחיית השפה העברית בגולה.

אולם, חיש מהר נגוזו התקוות שתלה טשודנר ב„גלים". דו־שבועון זה הופיע ארבעה־עשר חודש בלבד ועם סגירתו ירדה עצבות על משוררנו. הוא לא הצליח בהוראה ומקורות פרנסתו נסתתמו. הוא התהלך מלא מרירות ולבו שתת דם.

וכשהרגיש טשודנר, כאילו, כלו כל הקצין — נקדה לו חמה בורשה. ואז מתחילה התקופה המענינת ביותר בחייו, בה הגיע לשיא הפוריות והפרסום — תקופת „בדרך".

בשנת 1931 התחיל קואופרטיב ה„היינט" להוציא את השבועון העברי „בדרך", בעריכת מר א. ל. יעקובוביץ. הגליון הראשון הופיע בי"ד באלול תרצ"ב. טשודנר הוזמן כחבר המערכת ואחר־כך, עם עלות מר יעקובוביץ ארצה נתמנה כעורך ראשי, והוא כיהן בכהונה זו עד סגירת השבועון בשנת תרצ"ח.

ב„בדרך" רואים אנו את טשודנר הלוחם הקנאי לעברית, לספר העברי ולעתון העברי. הוא קיבל על עצמו את הנדר שנדר בשעתו יל"ג: „עבד לעברית אנכי עד נצח, לה כל חושי בי לצמיתות מכרתי". הוא להט כולו באש־קודש, הוא נשרף בלהט החזון — להפיץ את „בדרך" במיליוני טפסים. במכתבו לדניאל פרסקי מיום 27.8.37 כתב: „אמור־נא ברצינות: האין אמנם לרכוש באמריקה לכל הפחות מיליון קוראים של „בדרך"? הואילה נא להפיץ את „בדרך" למען יפרוץ וירבה במיליוני אכסמפלרים על פני ניו־יורק סיטי ועד לוואשינגטון הבירה יגיע".

טשודנר אינו אומר נואש. בעקשנות של לוחם ותיק הגן בכל כוחותיו על מצודת „בדרך" שלא תיפול, כי זו תהא מפלה קשה לתנועה העברית בפולין.

אולם קריאתו־אזעקתו לא העניקה, לשברון לבו, אריכות ימים ל„בדרך". שלוש שנים לאחר־מכן שבק השבועון חיים. הגליון האחרון הופיע ביום ו', כ"ז בטבת תרצ"ח.

עם סגירת „בדרך" נשבר מטה לחמו של טשודנר. הוא היה שרוי בעניות מנוולת והתגורר בחדר עלוב באחת החצרות שבורשה היהודית. האסון הגדול שפקד אותו בהיטרף דעתה של נות־ביתו, נחמה אשת־נעוריו, הקדיר עליו עולמו. עננים קודרים העיבו את שמיו. צער שאין לתארו במלים קסס את לבו. הוא התפרנס ממתן הרצאות על ניטשע. בפולין היהודית של ערב השואה היה ניטשע באופנה. המשכילים היהודיים נזכרו באימה גדולה שב„כה אמר סרתוסטרא" מדבר ניטשע על ה„בהמה הפנימית" שבאדם. טשודנר מזועזע מהמחשבה הנוראה שאותה מפלצת שבאדם מתגלמת בדמותה של גרמניה הנאצית. ואין צל של־ספק, במי היא תנעץ את צפרניה תחילה.

טשודנר מרגיש שיהדות פולין עומדת על־פי תהום רבה; כי אותו „פרא־אלים", „שטן־דמים" שחזה אותו ברוחו בשנת 1923 הולך ובא וזרועותיו האכזריות סוגרות על בית־ישראל בפולין; כי ממשמש ובא מבול של דם שימחה הכול. פעם שר על מבול זה, ועתה הנה הוא הולך ובא במהירות מסחררת. עתה, אין זה ענין של פיוט, של חריזת חרוזים. עתה עומד האשמדאי מאחר כתלנו והמאכלת בידו.

ואז קמו זמירותיו לדממה. שחו בנות־שירתו. הוא תלה את כנורו, נדמו הצלילים במיתריו. הוא התענה בחדרו הצר ואזניו האזינו לגלי ים־השנאה הזועפים סביבו. עוד מעט יעברו על גדותיהם, יציפו הכול ונר ישראל יכבה.

והאיום ביותר בא. טשודנר נכלא בגיטו ורשה יחד עם כל יהודי־העיר.

הוא הסתכל בכוכבי־אל, האזין לרזי־הלילה הורשאי של ערב השואה והתעמק בתעלומות־תבל, שהן במופלא ממנו. עוד מעט יובל עם שלם לטבח. רשעי־גויים נאספו עלינו ואין מציל מידם. והשמים דוממים ומחרישים.

שני בניו ישנו את שנתם. הם נראו שלווים ורוגעים. האב האומלל הסתכל בילדיו ובלבו המורא הגדול, אימת־החדלון. עוד מעט ויבואו ההורגים. הולכים ילדי־טיפוחיו אל בית־עולמם ולא ישתייר, אפילו, מי שיספוד להם.

על סופו כותב מר הלל זיידמן כדברים האלה: „בגיטו לא הוטב מצבו של טשודנר, ובצר לו לקח ספרים מספריתו, שם אותם על עגלה ועמד בפינות הרחובות נובוליפקי וקארמליצקה ומכר את ספריו. הוא הוסיף על ספריו גם ספרי אחרים — וגוע ברעב"

כשהייתי עובר על פני עגלת־הספרים של טשודנר הייתי מתחמק שלא יראני. בושתי לראות סופר עברי במצב כזה.

בבוא הגרוש הסתלק טשודנר ממסחרו והצליח להכנס ל„בית־מלאכה"

ברחוב נובוליפיה, אבל לא היה שמח בחלקו. לבו נמשך אל הארכיון של הקהילה, שם יש יותר יהודים שאפשר לשוחח אתם על ספרות ועל הסיכויים לעתיד".

ד"ר רינגלבלום מביא פרט מענין בספרו „נאטיצן פון ווארשעווער געטא". הוא מציין, שטשודנר לא מכר את כל הספרים, שכן ספרים חשובים שמר לעצמו. „סופר נשאר סופר" — מסיים ד"ר רינגלבלום.

אפילו, כשחרב חדה היתה מונחת על צווארו, עדיין, הבהב בטשודנר שביב של תקוה שימלט מהגיהנום. אולם, הגורל פסק אחרת. סופו היה כסוף אחרים — לגירוש ומות.

מעפרה של קוריץ יצא טשודנר, אך אליה לא שב. ואין אנו יודעים באיזה עפר נטמן אפרו. לא זכה המשורר שתקוים בו, אפילו, קללת־אלוהים: „כי — עפר אתה ואל־עפר תשוב". טשודנר לא שב אל העפר. במשרפות־המתים שבאחד ממחנות־ההשמדה הפך לאבק פורח.

כבה כוכבו של טשודנר. עלה על המזבח אחד הקנאים והלוחמים הגדולים לשפה העברית, לה היו קודש חיי־הדווי והענות שלו. ככל בן־תמותה לא היה נקי מפגימות, אבל „אסור לספר אחר מטתו של מת". אלה, שהגורל המר הביא עליהם מות־קדושים בגיטאות ובמחנות־ההשמדה — משוחררים מכל חטאתיהם.

טשודנר נתקדש בענן־האש בו עלתה נשמתו בטהרה. הוא נתמרק מכל חטאיו והוא רשום בספר־הקדושים ששמותיהם יזהירו לדורי־דורות.

תודתי נתונה ל„מכון הביו־ביבליוגרפי" שע"י אגודת הסופרים העברים ולד"ר אלקושי שאפשרו לי לעיין בחומר הביוגרפי והספרותי של טשודנר. א. ל.

טיפוסים ודמויות

דב ברנשטיין

דמויות ואישים שהכרתי

א. רב ישעיה צוויג

ר׳ ישעיה היה מהטיפוס של „אריה בעל־גוף” לביאליק, אבל הוא נחן במידות תרומיות, בעל לב יהודי חם היה, והוא קיים את מצוות „ואהבת לרעך כמוך” בנפשו ומאודו.

ברחוב שקולנה היתה לו חנות לתוצרת חלב, שהיה קונה אותה מהגרמנים שגרו בסביבה, ופרנסתו היתה מצויה. אבל ר׳ ישעיה הרהר בלבו: „וכשאני לעצמי, מה אני?” ולכן הקדיש את רוב כספו ורוב זמנו לשם תמיכה בעניים ודלים.

הנה תמונה עגומה הקורעת בעגמומיותה את לב השמים: חורף. הכפור מתגבר מיום ליום ורוחות־זעף הומות ומשתוללות. בבית קטן ורעוע שברחוב שקולנה מתגוררת משפחה יהודית בת 5 נפשות בחדר צר, ללא רצפה, ללא אור וללא אויר, כי החלונות אטומים בסמרטוטים. והמפרנס היחידי, אבי המשפחה, חולה שחפת והוא מכעכע ויורק את שרידי ריאותיו החולות. האשה והילדים גוועים ברעב. מי יציל? מי יקיים נפשות אומללות אלו?

נודע הדבר לר׳ ישעיה ולבו נשבר בקרבו. הוא רותם את עגלתו, סובב אתה מבית לבית ואוסף עצים, מלבושים ומזונות. הוא מביא את העצים לבקתה העלובה, מסיק במו ידיו את התנור ומחיה את הנפשות העלובות האלו, שידיהן ורגליהן קפואות מקור.

ולא משפחה זו בלבד זכתה לתשומת־לבו, כי אם גם עניים אחרים, שרעבו לפת־לחם. כשאך נפנה מעבודתו, היה ר׳ ישעיה רותם את עגלתו ומביא למסכנים אלה כדי־מחיתם.

בחג־המצות היו עניי עירנו נהנים מ„מעות חיטין”, אבל המנה היתה כה זעומה שהספיקה לשלושה־ארבעה ימים בלבד, ואפילו בחג החרות היו שוררים בבתי עניים אלה עוני ודחקות, והילדים היו רעבים למצות.

ור׳ ישעיה שנתו נודדת בלילות. היתכן, שאחינו היהודים ירעבו גם בחג החרות? והוא מצטייד בשק גדול וסל, הולך מבית לבית, אוסף ביצים, מצות ובשר ומחלקם לעניים.

ר׳ ישעיה תמך בבחורי ה„ישיבה” העניים. כבוד גדול היה לו לארח

בביתו בחור „ישיבה". הוא הוקיר תלמידי־חכמים ואהב להתאבק בעפר רגליהם את מעשי־הצדקה עשה בצנעה ורק מעטים ידעו עליהם.

היהודי הזה עלה על קידוש השם ומת מות קדושים: הנאצים נכנסו העירה וראשית מעשיהם היתה הצתת בית־הכנסת הגדול, פאר בתי־הכנסת בווהלין, שנבנה לפי המסורה לפני 200 שנה ע"י יהודי קורצאי בשם רבי יוסף

ר' ישעיה ריאה יהנה בית־מקדש זה עולה בלהבות וספרי־התורה נשרפים באש. הגרמנים יורים מכל עבר. תחת מטר כדורי המרצחים מתפרץ ר' ישעיה לתוך בית־הכנסת הבוער. הוא רוצה להציל את ספרי־התורה! הגרמנים סוגרים עליו מכל צד ועבר. התקרה אחוזת הלהבות מתמוטטת. ר' ישעיה מחזיק בידיו שני ספרי־תורה. הוא מחפש דרך להמלט מהלהבות ולהציל את כבוד התורה.

לשונות־האש לופפות את ר' ישעיה, חורכות את גופו. הוא מתפתל מכאב. אך ספרי־התורה אינו משמיט מידיו. נשמת ר' ישעיה עלתה השמימה יחד עם גוילי ספרי־התורה. הוא מת על קידוש שם ישראל ותורתו.

ב. ד"ר יעקב (יאני) הרשנהורן

ד"ר הרשנהורן נולד בקוריץ בשנת 1887 לאביו הרב מטעה"מ נחמיה הרשנהורן.

כשסיים את לימודיו בגמנסיה שבז'יטומיר, למד רפואה באוניברסיטה שבקיוב, ובהיותו בן 25 הוסמך לרפואה.

עוד בהיותו סטודנט הצטרף לתנועה הציונית והיה ממארגני ההסתדרות הציונית בקוריץ. גם לאחר שהתפרסם כרופא, לא נטש את שדה הצבוריות היהודית, ושימש כיושב־ראש התנועה הציונית בעיר, היה פעיל בקרנות הציוניות וב„טאז". הוא שימש גם כרופא בית־ספר „תרבות" וה„תלמוד־תורה".

היא היה חביב על הכפריים שבסביבה וגם האוכלוסיה הנוצרית רחשה אמון אליו. שימש כרופא היחידי של המנזר הקורצאי וגם של בית־החרושת לסוכר, שכידוע, לא נתנה בו דריסת־רגל ליהודי.

ד"ר הרשנהורן קיבל בזמנו אות הצטיינות גבוה מטעם הצאר. בשנת 1914

גויס כרופא צבאי ושירת בצבא הצאר עד שנת 1917. הוא שוחרר מהצבא בדרגת סגן־אלוף והוענק לו אות הצטיינות „חרב הזהב", ציון גבוה מאוד. פרס זה תרם לא במעט לפופולריות שלו בקרב האוכלוסיה הלא־יהודית.

את עיקר מרצו השקיע ד"ר הרשנהורן בריפוי הילדים העניים. הוא היה רופא „מושבות־הקיץ" שסידרה חברת „טאז". כאב רחום טיפל בילדים החולים והנחשלים, ולא ילד אחד בלבד הציל מזרועות־המות.

ד"ר הרשנהורן היה אדם עממי בטבעו. הוא היה נקי מיהירות וגאוה. בביתו הורגשה חמימות של משפחה יהודית. גם אשתו מריה יפרמובנה היתה עממית וקיבלה את כל הבא לביתה בסבר פנים יפות. אף היא היתה פעילה מאוד, השתתפה במוסדות־הסעד ושימשה כיו"ר הועד לעזרה לעניי־העיר.

ד"ר הרשנהורן לא נפרד מעל אשתו עד יומו האחרון. הנאצים ביקשו להשאירו בחיים, אך הוא בחר למות יחד עם רעיתו האהובה. לפני מותו ביקש מהרוצחים שיתנו לו סיגריה. בעוד טבעות־העשן מתמרות למעלה, פילחו כדורי־המרצחים את לב הרופא האהוב והנערץ.

ג. ד"ר יהודה צייטלין

ד"ר יהודה צייטלין נולד בשקלוב. מוצאו הוא מהסוחר העשיר והתלמודי יהושע צייטלין, ממקורבי הנסיך פוטיומקין, שנתפרסם בזמנו בייסוד „אקדמיה חפשית" באחוזתו אוסטייה הסמוכה לשקלוב. באקדמיה זו למדו גם מדעי־הטבע, רפואה, בוטאניקה וכימיה. ד"ר צייטלין ספג איפוא בקרבו את רוח העיון והמחקר המדעי של סבו הנודע לתהילה.

ד"ר צייטלין סיים את לימודי־הרפואה במכללה שבורשה, והשתקע בקוריץ כרופא צעיר לפני מלחמת העולם הראשונה. הוא שימש כרופא כללי וגינקולוג (רופא נשים). הוא הצטיין בידי־עותיו הרבות לא רק בשטח הרפואה, כי אם גם בענפי המדע האחרים.

כשקוריץ הוצפה בסוף מלחמת העולם הראשונה בזרם של פליטים, שנמלטו

בעירום ובחוסר־כל, והג׳וינט פתח בעירנו סניף להלבשה והזנה — התייצב הד״ר צייטלין בראש הועד הזה והקדיש את מרצו וזמנו הפנוי לפעולת־סעד זו.

באותה תקופה פרצה מגיפת הטיפוס בקוריץ, שהפילה מאות חללים, גם מהפליטים וגם מתושבי־העיר. בשעת פורענות גדולה זו גילה הד״ר צייטלין את מידותיו התרומיות. הוא הלך מבית לבית ונלחם בכל כוחותיו בשטן המשחית.

ד״ר צייטלין היה אדם רגיש ויפה־נפש, והזוועות שראו עיניו בעבודת־ההצלה עוררו בו דמעות, ולא פעם בכה בכי מר. באחד הערבים שבתקופת פורענות זו מצאתיו בביתו כשהוא מדוכדך מאוד. הוא סיפר שעתה זה ביקר בבית אחד. ההורים ניספו במגפה, ואת הילדים הקטנים מצא שרועים במיטות ההורים שמתו. הצער והעוני של ילדים אלה נגעו מאוד אל לבו והוא התפרץ בבכי. בשיחה זו התעורר בו הפילוסוף־הספקן והוא הביע כמה מחשבות נוגות מאוד על חיי־אנוש עלי־אדמות ועל היסורים שהאדם מתייסר בהם בחייו, שאין איש יודע פשרם.

כשחוסל סניף הג׳וינט בעיר, הועמד הד״ר צייטלין בראש „ועדת הבריאות״ והמשיך בעבודתו לבריאות התושבים. הוא גם דאג לפיתוח ענפי־הספורט והיה ממניחי היסוד של תרבות־הגוף בעירנו.

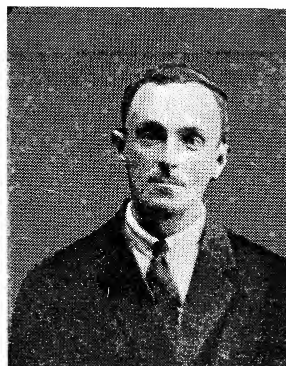
ד״ר צייטלין היה פעיל גם בחיי הציבור. כשהתקיימו הבחירות למועצת העיריה, פנה האגף השמאלי של הפועלים והעמלים, שנתארגן כגוש לבחירות, בבקשה לד״ר צייטלין שיסכים להציג את מועמדותו בראש הרשימה. בזכותו קיבל הגוש השמאלי רוב הקולות, אבל המשטר הפולני עינו היתה צרה בכך ופסל את הבחירות.

בשנת 1935 החליט ד״ר צייטלין להשתקע ברובנה, ששמו הלך שם לפניו, אולם הוא לא ניתק את קשריו עם קוריץ. במקרים מיוחדים של מחלה חמורה היו מזעיקים אותו מרובנה ותמיד היה מוכן להגיש עזרה.

לפני צאתו את העיר ערכו לו המוסדות המקומיים מסיבת־פרידה מפוארת. בדברי הפרידה היה ד״ר צייטלין נרגש מאוד. הוא אמר, מי יתן ועוד ניפגש ימים רבים... ופרץ בבכי.

ניבא לבו ולא ידע את אשר ניבא. כשנכנסו הנאצים לרובנה והתחילו במעשי התעללות והשפלת היהודים, הבין ד״ר צייטלין שהקיץ הקץ. הוא הזריק זריקות־רעל בכל בני־משפחתו ואת הזריקה האחרונה הזריק בו בעצמו.

ד. הרצל זילברמן

ר' הרצל נולד בקוריץ לאביו הרב אביגדור זילברמן, המכונה „אביגדור הדיין". הוא קיבל חינוך מסורתי, אך לא היה איש אוהל ועוד משנות נערותו התמסר בהתלהבות חסידית לתנועה הציונית.

הוא היה ממייסדי „הפועל המזרחי" בעירנו ושימש כיושב־ראש קבוע של מפלגה דתית־ציונית זו.

כל ימיו היה שרוי בדחקות ועניות מנוולת, ללא אמצעי־מחיה. תמיד התהלך רעב, אבל הוא התעלם ממצבו הדחוק, כי כל כולו היה נתון לרעיון הציוני. בתחיית ארצנו ראה תוכן חייו ותמיד שאף להשתקע בארץ ולחזות במו־עיניו בתקומתנו הלאומית.

באופן מיוחד הצטיין כמורשה הקק"ל. בערב פורים או בערב יום־הכפורים היו רואים את הרצל זילברמן כשהוא אץ מבית לבית, מבקר אצל חברי התנועה הציונית ובוחר ביניהם זוגות־זוגות שיתרימו לטובת הקק"ל. כשנודע לו על חתונה, ברית־מילה, מסיבה משפחתית — היה מיד דואג ששמחות אלו לא תסתיימנה ללא התרמה לטובת הקק"ל.

כשנכנסו הסובייטים לעירנו, חשך עליו עולמו. הוא נותק באופן פתאומי מתוכן חייו — הקק"ל. אולם, חזקה היתה התקוה בלבו, שהסיוט הזה חלוף יחלוף והוא עוד יזכה לעלות ארצה.

בזמן הסובייטים סבל חרפת רעב, אולם כשנפגשתי אתו היה שופע אמונה ובטחון: „עוד לא נגמר הכול. התנועה הציונית חיה תחיה ותתקיים לעולמי־עד. איני יודע מי יזכה לכך. אבל בטוחני שישארו שרידים מאתנו, ולו אפילו מתי־מעט, שיזכו לעלות ארצה ולראותה בהיבנותה". היו אלו המלים האחרונות ששמעתי מפיו.

אכזריות הגורל! הרצל זילברמן שכל ימי חייו עמל בהתלהבות גדולה למען ארץ־ישראל, לא זכה לראותה במו־עיניו. וגם בלכתו בדרכו האחרונה לבור־המות חלם והשתוקק לארץ־האבות.

שרגא זבדי ז"ל

מרדכי זילברמן

נולד בקוריץ בשנת 1893 לאביו הרב רב אביגדור הדיין. בצעירותו למד אצל אביו תלמוד ופוסקים והשתלם בכוחות עצמו בלימודי־חול. תמיד היה שקוע בלימודים וללא־הפסק שקד על העשרת והרחבת ספריתו הפרטית. אביו היה איש נאור ולא הפריע לבנו להגות בספרים חיצוניים.

בהיותו בן 12 כבר התפרסם בקוריץ כנואם מזהיר. ביום הזכרון להרצל היה הוא הנואם העיקרי והפליא את כולם בנועם דיבורו.

כשנוסדו בקוריץ בשנת 1912 שעורי־ערב לעברית לפועלים, היה הוא הרוח החיה בשעו־רים אלה. (בין היוזמים של שעורים אלה היו פנחס שורצמן (אבישר), המורה לייבוש רוטבליט ויוסף קליינר).

בשנת 1911 ביקר אנ־סקי בקוריץ. הכיר את זילברמן וראה בו צעיר מוכשר שלגדולות נוצר. זילברמן ביקש מאנ־סקי שיסדר אותו בעבודה. אנ־סקי מילא את בקשתו וסידר אותו בעבודה אצל הברון דוד גינזבורג בפטרוגרד. הברון הופתע מאוד מכשרונותיו של מרדכי זילברמן וכתב לאביו הדיין שיכול הוא להתברך בבנו זה.

זילברמן עבד כפקיד במשרדו של הברון. אולם, כעבור זמן קצר לקחו אנ־סקי לקיוב כעובד בעתון הציוני „דער טעלעגראף". כאן התפרסם זילברמן כעתונאי מזהיר ושמו הלך לפניו.

בשבתו בקיוב תרגם זילברמן את הרומן של מופסן „מדמזל פיפי" מצרפתית לרוסית ומרוסית ליידיש. הוא מסר את התרגום למערכת העתון „אונזער לעבן" שהופיע באודיסה.

פרישמן היה העורך הספרותי של עתון זה והוא התפעל מאוד ממלאכת־התרגום של זילברמן. מחמת צוק־העתים לא זכה התרגום להידפס בעתון, כי היו אלו שנות המהפכה, ועם פרוץ הפרעות נסגר ה„אונזער לעבן".

עם פרוץ המהפכה עזב זילברמן את קיוב וחזר לקוריץ. הוא נהיה

לקורספונדנט ב„אונזער לעבן", שהתחיל להופיע מחדש, והדפיס שם כתבות מחיי קוריץ ומחיי היהודים בווהלין. הוא התפרנס גם ממתן שעורים בעברית וכן נהיה סוכן של „די גרינינקע בוימעלעך" — ספורי מעשיות שהוציא קלעצקין בוילנה.

מרדכי זילברמן נספה בשעת המגפה שפרצה בקוריץ, והוא רק בן 28 במותו.

שמואל ברעם

תלמיד־חכם קורצאי

ביתנו עמד סמוך ל„מאַקאַראָווער קלויז", בו התפללו חסידי הרבי ממקרוב. באותו „קלויז" קנה לו שביתה אחד מבני־עלייה — ר' אברהם השוחט. פיו לא פסק מגירסא יומם ולילה. ובשעה שכל יהודי־העיר ישנו את שנתם — בקע אור קלוש מבית־הכנסת המקרובי: ר' אברהם ישב ועסק בתורה.

בין תפילת מנחה למעריב, או בליל חג לפני „מעריב", היו המתפללים עומדים בחצי ג׳רן עגולה סביב מקום מושבו של רב אברהם, עשו את אזניהם כאפרכסת ושתו בצמא את ספורי הנפלאות שסיפר על הבעש"ט ועל הסבא משפולה. יסיפר רב אברהם את הסיפורים מעשה־אמן, כי הוא נחן בכשרון תאורי, וידע לשלב תמונה בתמונה ולמזג צבעים עזים. ונעים היה לשמוע את סיפורי־המעשיות. הדמיון השתלהב. הכ־ל התחוגג והתרונן, ולעתים התפללו ערבית בשעה מאוחרת בלילה, כי הכול השתוקקו שיטווה ר' אברהם את טווי אגדותיו הלאה והלאה עד אין־קץ. והסיפורים, תכנם כמיהה לארץ הקדושה, וכל סיפור וסיפור היה מסיים ב„ובא לציון גואל במהרה בימינו"

תמונת ר' אברהם חרוטה בזכרוני עוד משנות ילדותי הקדומות. משגדלתי וחזרתי הביתה בשעה מאוחרת בלילה, היתה פתאום קרן־אורה בוקעת את האפילה ראיתי שב„קלויז" אור מהבהב. הייתי ניגש בלאט ופותח את הדלת. אין איש בבית־הכנסת, ורק ר' אברהם השוחט יושב על מקום מושבו הקבוע בסמוך לארון־הקודש ולומד. הייתי נעצר לשעה קלה בפתח ומזין את עיני בחזיון המופלא הזה. וכשבאו המשכימים לבוקר לבית־הכנסת להתפלל תפילת שחרית, היה ר' אברהם מסיים תלמודו, מכבה את הנר והולך לנוח קמעה.

ר׳ אברהם, כפי שמספרים יהודי־העיר, תפילה אחת היתה בלבו, שיאריך השם את ימיו, כדי שיזכה להגיע למעלת הגר״א ולסיים, אף־הוא, את הש״ס ששים פעם. אולם תפילתו לא נתקבלה. לפני פטירתו בכה כילד קטן, שהוא נלקח לישיבה של־מעלה קודם זמנו, שכן אילו חי עוד חדשים מספר — היה מסיים את הש״ס י״ג פעם...

ר׳ אברהם העמיד בנים נאמנים לארץ. בנו, ר׳ שלמה השוחט, עלה עם כל משפחתו ארצה וזכה להימנות בין בוני המולדת. נכדו, מר משה דפנא (בלובשטיין), עלה ארצה לפני 50 שנה ושמורה לו זכות ראשונים, שכן היה העולה הציוני הראשון מקוריץ. נכדו השני, אשר בלובשטיין, מנהל ספריית „תרבות״ בעירנו, הוא היחיד ממשפחה זו שלא זכה לעלות ארצה ונספה בשואה.

ר׳ יצחק פוקס הנפח

עירנו נתברכה בהרבה אומנים בכל המקצועות: בנאים, נפחים, מסגרים, נגרים, פחחים, סנדלרים, חייטים, חבתנים, זגגים, צבעים וכו׳. אנשים תמימים וישרי־דרך, שרבים מהם הורישו את מקצועם לבניהם

זכורים לנו היטב הנגרים, שבכל ימות־השבוע עבדו בכפרים בין האוכלוסיה הלא־יהודית וחייהם היו קשים מאוד. וכשהגיע יום השישי המקווה — חזרו לבתיהם ולמשפחותיהם, נחפזו לבית־המרחץ, וכשעלו מן־הרחצה התלבשו בבגדי־שבת והלכו לבית־הכנסת לקבלת שבת.

מסביב ל„טורוביצה״ — הכיכר העגולה והגדולה שע״י בית־הכנסת הסקוירי — התרכזו כמה נפחיות, ונפחים עמלו, יחד עם בניהם, בפרך וביגיעה רבה, וביושר מצאו פרנסתם.

על אחד מהם אייחד את הדיבור, שכן הכרתיו יותר מאחרים, כי שכנים היינו. היה זה ר׳ יצחק פוקס הנפח, ששני בניו נמלטו מתוך ההפיכה ועלו ארצה עם שרידי־השואה.

ר׳ יצחק אהב את מקצועו ומלאכתו אהבה שאינה תלויה בדבר, כי הוא ראה בה מלאכת־יצירה. היה בו ניצוץ של חכם־חרשים, של אמן. ולכן, מלאכת הנפחות לא היתה לו לשם פרנסה בלבד, אלא ביותר לשם תענוג שהיה לו בהפיכת חומר־הגלם לדמויות וכלים.

רוח־האמן הנביטה בו את הכסופים העזים לפרקי־חזנות. מזמורי התפילה של חזנים ידועי־שם היו שגורים בפיו והוא היה מפזם אותם בשעת עבודתו.

וכשהגיע חזן מפורסם לעירנו, היה ר׳ יצחק מהראשונים שנחפזו לשמוע אל תפילתו ואל רינתו. אם כי עייף היה האיש, כי עבד עבודה מפרכת את הגוף ואת הנשמה — בכל זאת מעולם לא החסיר מלשמוע חזן בעל קול ערב.

זכורה לי שבת אחת, בה עמד להתפלל חזן ידוע בבית־הכנסת של הנפחים (ווידעמקער שוהל). ר׳ יצחק היה מלא עליצות וטרח להזמין את השכנים, שילכו יחד אתו לבית־הכנסת לשמוע את החזן. אותה שעה היתה השכינה שורה על ר׳ יצחק, פניו היו משולהבות, רגליו קלית כאילית ונראה כמי שהושלך מעבר להווי חיי־החולין שלו לעולם אחר.

ולמחרת היום היה ניצב בנפחיה שלו ע״י הסדן, נושב המפוח, מתלהבים הפחמים, הברזל מתלבן, ניצוצות ניתזים, ורבי יצחק, פניו מפויחים, בידו הפטיש הכבד ומגרונו בוקעות „חתיכות" חזנות ששמע מפי החזן החדש.

רבים־רבים כאלה היו בין האומנים שבעירנו. אנשים טובים יישרים שמחים בחלקם. תמיד היתה בת־צחוק מרחפת על פניהם והיו נוחים לגדולים וקטנים כאחד, כי טובי־לב היו אנשים אלה.

אברהם רייז

ר׳ ניסן ברעזנער

בזמן שלטון רוסיה הצארית היה המקשר בין יהודי־קוריץ לבין השלטונות, ה„סטאַרוסטה" הידוע ר׳ ניסן ברזנר מחסידי הרבי ר׳ שמואל ואחר־כך ר׳ מיכלה ברזנר. כשאירע דבר בעיר מיד באו לדרוש בעצת ר׳ ניסן, שדאג ליהודים ואהב לעזור לכל אחד, כפי יכלתו.

תמיד פגשו בביתו את הפריסטאַב סדובסקי, מזכירו מיטיגין ויתר שליטי־העיר. מזכירו היה במשך שנים רבות אהרן שפרכר. כבא־כוח היהודים השתתף ר׳ ניסן בכל ישיבות ה„וולוסט" (מועצה מקימית) שהורכב ברובו מנוצרים והוא היה היחידי שהגן על היהודים.

כשבחור יהודי צריך היה להתיצב לצבא, הרי בלי ר׳ ניסן לא היתה הרשות הצבאית קובעת אם לקבלו או לשחררו. היושב־ראש של ועדת־הגיוס, הרופא לומינסקי הידוע היה נשמע לעצתו. ר׳ ניסן היה „בעל מופת" ממש: הוא היה „ממית" חיים ומחיה „מתים"... הכול לפי הבנתו, והועדה רחשה לו אמון מלא.

בזמנו הלכו להתיצב יעקב קונופיט ויוסף־חיים גילשלק (השמש של בית הכנסת הגדול). הועדה החליטה פה אחד לקבל את קונופיט ולפסול את גילשלק מחמת בריאותו הלקויה. קם ר׳ ניסן ברזנר וטען, שיש לקבל את גילשלק ואילו את קונופיט לשחרר, ועל פיו הוכרע הדבר.

הידיעה הזאת התפשטה בעיר וההתמרמרות היתה גדולה מאוד. כשנודע הדבר לאבי יוסף־חיים גילשלק רץ אל ר׳ ניסן ואמר לו בבכי: מה עוללת לבני? ר׳ ניסן לא שינה את החלטתו וטעמו ונימוקו עמו: יעקב קונופיט הוא אברך משי היושב כל ימיו בבית המדרש ולומד תורה וכוחו עמו, ואילו יוסף־חיים הוא חלש, והצבא ממילא יפסול אותו כעבור כמה שבועות. וכך היה: כעבור זמן קצר חזר גילשלק כשהוא משוחרר מהצבא.

הרבי ר׳ מיכלה ברזנר נפטר בחודש תשרי שנת 1914 ומספר חדשים לאחר־מכן נפטר גם ר׳ ניסן. שני מועמדים היו אז לתפקיד ה„סטארוסטה״: הנגידים הציעו את ר׳ יהושע קוצ׳ר ו„עמך״ הציע את ר׳ לייבוש קרוטופסח. הפריסטאַב סדובסקי רצה בקרוטופסח וכשהמלך חפץ ביקרו — קבע את הבחירות בח׳רף 1915 בבית־הכנסת של חסידי טריסק. הפריסטאַב „בכבודו ובעצמו״ השפיע על התושבים לבחור בר׳ לייבוש קרוטופסח והתוצאה היתה שתשעים ושלושה הצביעו בעד קרוטופסח ושלושים וששה בעד קוצ׳ר. גם ר׳ לייבוש התחבב מאוד על התושבים, אולם בזמן כהונתו פרצה מהפכת אוקטובר שביטלה את משרת הסטאַרוסטה ונבחרה מועצת הקהילה, שניהלה את כל עניני היהודים בעיר.

הרצל פרנקל

אפיזודות מחיי רב יעקב־יוסי הורנשטיין

רב יעקב־יוסי הורנשטיין תרם לא במעט להתפתחותה הכלכלית של קוריץ. הוא היה עשיר מופלג. היו לו אחוזות ויערות משלו בסביבות קוריץ, שמו הלך למרחוק והוא היה ידוע גם בעולם הגדול.

אחר השריפה הגדולה שפרצה בקוריץ בשלהי המאה התשע־עשרה, בה עלו באש כל בתי־המדרשות שבעיר, בנה ר׳ יעקב־יוסי בית־כנסת מפואר על שמו שנקרא „ר׳ יעקב־יוסי׳ס שוהל״. הוא הזמין אומנים בעלי־שם מאודיסה

והם בנו את בית־הכנסת לנוי ולתפארת. אולם, ר׳ יעקב־יוסי היה לא רק עשיר גדול, כי אם גם נדבן גדול ופועל צדקות.

מספרים על יהודי אחד שבא לרבי. הגיש הרבי לוח־זכוכית לעיני החסיד ושאלו: מה אתה רואה? — את כל העולם, השיב החסיד. הגיש לו הרבי ראי ואמר: ומה אתה רואה עכשיו? — את עצמי בלבד. אמר הרבי, כשיהודי מצפה את עצמו בכסף הוא רואה רק את עצמו... אולם, לא כן הדבר בר׳ יעקב־יוסי, שפיזר הרבה צדקה לעניים ומוסדות־עזרה שונים. ועל שלושה גילויים מגילויי נדיבותו אספר בזה: ממיעוט התבואה בשדות חזו מראש ששנת בצורת ממשמשת ובאה. קנה ר׳ יעקב־יוסי בסתיו הרבה תבואה, כי בטוח היה שבאביב יאמירו המחירים והיהודים הדלים והעניים יסבלו רעב. וכך היה. ר׳ יעקב־יוסי צווה לממונה על המחסן שלו לחלק את התבואה לעניים. פעם טייל הוא על המרפסת וראה אשה זקנה וחלשה מתקרבת ובאה ושק בידה. לאחר שהעמיסה עליה את השק עם התבואה כרעה תחתיה מחמת כובד המשא. כשראתה את הגביר מטייל להנאתו הטיחה כלפיו: „זאָל זיין אַזוי גרינג יעקב־יוסי׳ן דאָס לעבן, ווי מיר איז גרינג צו שלעפן די משא״. כששמע ר׳ יעקב־יוסי דברים אלה רקד, ממש, משמחה: הנה זכה הוא לקיים מצוה לשמה. צדקה שמתן קללה בצדה — זוהי הצדקה האמיתית.

ופעם, בערב פסח, בא אליו הסבל שלו ובדמעות בעיניו התחנן אליו שיתן לו 10 רובל, כי אשתו מתה עליו ואין לו הוצאות־קבורה. נתן לו ר׳ יעקב־יוסי את שטר הכסף, הסבל הלך ומאז נעלמו עקבותיו. היה הדבר תמוה מאוד בעיני ר׳ יעקב־יוסי והוא הלך לחקור ולברר פשר דבר. הוברר לו שאשת הסבל חיה וקיימת. הגביר לא התרעם על המעשה, כי אם, להיפך, חיפש את הסבל כדי להחזירו לעבודה. פעם נפגשו במקרה והסבל התודה בפניו „את חטאי אני מזכיר היום״. אמר לו ר׳ יעקב־יוסי: שוטה שכמותך, בגלל 10 רובל כדאי היה לך ל„המית״ את אשתך ול„יתם״ את ילדיך? ואילו דברת אתי גלויות ומפורשות הייתי מסרב לך? ור׳ יעקב־יוסי נתן לו שטר חדש בן 10 רובל והחזיר את הסבל לחצרו.

פעם בא אליו שד״ר מטעם ה„ישיבה״. באו לעמק השווה והשליח עמד ללכת. פתאום נכנס הדַוָר והביא מברק. כשפתח את המברק, קרא ר׳ יעקב־יוסי את השד״ר בחזרה וביקש אותו לתת לו קבלה על סכום הרבה יותר גדול ממה שקיבל. בראותו סימני תמיהה בפני השליח, אמר לו: במברק מודיעים לי, שכמה רפסודות שלי טבעו במים והנזק הוא גדול. ועכשיו, מבין אתה רב יהודי? לשטן יכול אני „לתרום״ סכום כה גדול, ואילו ל„ישיבה״ לא? לכן החלטתי להגדיל את שעור התרומה...

אליעזר אחי־אהרן

מנחם (מנדיל) גורבן

מנחם נולד בקוריץ בשנת 1908 למשפחת עמלים ענייה. מילדותו ראה בבית־אביו את מפלצת הדלות הנאלחת, לחמו היה לחם־דמעה ולא פעם ידע יסורי־רעב. הוא היה מאותם זעומי־הגורל, שנולדו בעצב ובביאתם לעולם באו עמם יסוריהם. דרכי־חייו אבלות היו, התגורר בחדר צר ואפל עם אחיו ואחיותיו, ולא פעם קלל את יומו.

הנער מנחם נחן בנפש פיוטית. כבר מנעוריו התנגן כנורו. הוא היה מאותם יפי־הרוח, שעליהם שר המשורר: „יהי חלקי עמכם, עניי־עולם"...

בהיות נפשו שוקקה ומבקשת לחם ואין, התעורר בלב מנחם חזון גדול, שיום יבוא ויחדל עני מקרב הארץ והאדם לא יחסר לחם לאכול ובגד ללבוש.

כשנחה עליו רוח השירה הביע חזונו במלים אלו:

ניט אמת, אַז פון גאָט געקומען איז דער דלות
הונגער, נויט, פון הימעל זענען געגעבן
פאַר אַלע קען געניג זיין ברויט און אַלעס
פאַר אַלע קען געניג זיין גליק און לעבן
ניט אמת אַז יענער טאָג איז ווייט
אַז יענע צייט וועט קיינמאָל קומען.
ער רוקט זיך אָן, ער קומט.

ככל נערי הדור ההוא קיבל מנחם את ראשית חינוכו ב„חדר". הוא התגלה כנער חריף־מוח ולא פעם הפתיע את רבו ר' שמואליק בשאלותיו החריפות והעמוקות. מנחם הרגיש שחילו לאוריתא והוא הגה בתורה יומם ולילה.

בהכנסו ל„ישיבה" התחבב מאוד על ה„עלוי מפולטבה". ה„עלוי" ניבא לו עתיד מזהיר בהוראה. אולם דאגות הפרנסה נתקוהו מה„ישיבה", כי היה עליו לעזור להוריו העניים.

במנחם מתחילה להתגבש השקפה פסימית על החיים. הוא מכיר באפסות

ההויה. באשר יפנה רואות עיניו עצב ויגון. האדם נתון למשחק הגורל העיור. הנה מפציעה השמש, אך מיד היא מתקדרת בעבים, וחוזר חלילה.

די היינטען וואָס קומען פאַרגייען מיט פלאַמען
צום נעכטן, וואָס איז שוין ניטאָ מעהר.
דער מאָרגן וועט ברענגן אונז פריש־נייע דראַמן
און ווידער ווערט אומעטיק, שווער.
ווייל ס'ווערן צעשוומען די טעג
די נעכט אין פלאַמען פאַרגייען
דער מאָרגן קומט ווידער צושמייכעלט
מיט נייע און פרישינקע דראַמען.

אולם, מנחם משתדל להשכיח מלבו את עצבו והרהוריו הנוגים. הווית־חייו, אמנם, הווית־קוצים, אך החשבון עוד לא נגמר. אזנו נטויה אל רננת כוכבים רחוקה. הוא מקוה, שאי־שם למעלה, בין כוכבי־מרום, יש אוזן שומעת לאנקת עני, יש מי האוסף דמעות העשוקים, ואף שמש חייו זרוח תזרח.

לחברו המתאונן על מר גורלו וקשי־יומו הוא משיב:

מיר זענען די קינדער פון טרויער
אונזערע הערצער זענען פול מיט פיין
מיר ברעכן דעם געטליכן טויער
אַז ס'זאָל אונזער תפילה אַריין...
ניט איינמאָל, ברודער, האָב איך געטאָן קלאַפּן
אין קופערנעם הימעל מיט שטאָלענער שטים...
שווייג! דאַכט זיך מלאכים שוין קלאנגען פערכאַפּן
ס'ווערט ליכטיקער, לייכטער, אַרום און אַרום.

אולם, אמונתו במחר יותר טוב, היא עד כדי ארגיעה. המלאכים לא נעתרו לתפילותיו. ושוב מתקדרים פניו ותוגתו קוססת את לבו:

אַרים, עלנט, בין איך אַליין.
ניט קיינער וויל מיר גאָר פאַרשטיין.
איך הויב די הענט צו גאָט און זאָג
פאַרנעהם די תפילה פון מיין קלאָג
פיהל מיין צער, מיין יעדן זיפץ.
אינם גרונט פון ברונעם טוה איך זעהן

אַז אין הימעל שיינט מיין שטערן
ער שפּאַלט אַ וואָלקן דאָרט אויף צווייען.
איך דערפריי מיר שנעל און לייכט.
זאָג מיר שטערן, מיין געטרייער
ווו איז גליק פאַר מיר באַהאַלטן?
און ווי לאַנג וועל איך מיט פייער
פון מיין ווייטאָק הימלען שפּאַלטן?
אַט פלאַצט מיין האַרץ און בלייב אָן כוח
ס'בלאָזט אַ ווינט, אַ שטאַרקער ווינט
מיין שטערן בלייבט ניט מעהר.
וואָלקען שווערע! היילט זיך און קומט
מיין גליק גיט מיר אַהער!

ב„ישיבה" ספג מנחם את חיבת הארץ ועוד מנערותו חלם על עליה ארצה. הוא היה ציוני בלב ונפש. בהכנסו ל„החלוץ" דרש שמיד ישלחוהו להכשרה. הוא יצא לקלוסובה ושם נבחר כבא־כוח הקיבוץ לניהול תעמולה למען „החלוץ" בערי הסביבה. מנחם נסע מעיר לעיר ובכל מקום הלהיב בנועם דבורו ובלהט חזונו את הנוער והחדיר בו את רעיון תחיית העם והמולדת.

הוא יצא בהתרעה נגד הנוער היהודי שנגרף בזרם הקוסמופוליטיות והצלת האנושות. ביומנו מצאנו כתוב: „ישנה אגדה עברית קדומה, המספרת על גולי־ציון אחרי החורבן שנדדו במדבר וצמאו למים. הישמעאלים הגישו להם נאדות לשתיה. הגולים המתעלפים בצמא התנפלו על הנאדות הללו, אבל כשהגישו אותם אל פיהם נכנסו לקרביהם לא מים אלא אויר עד שנתפקעו מעיהם ומתו. אלה לא היו נאדות מים אלא נאדות נפוחים.

משהו מאימתם של ה„נאדות הנפוחים" היה באידיאל הקוסמופוליטי שנזדמן לצעירי ישראל בדרך עינוייהם בגולה. הנאדות של „הצלת האנושות" היו נפוחים מאויר ולא היו בהם מים חיים, כדי לרוות דורות צמאים".

והוא בטוח שבריטניה תעזור לנו להשיב את הגזילה. הוא מביא דברי יוסף פלביוס, שלאחר חורבן הבית פנו אנשי אנטיוכיה לטיטוס בבקשה לגרש את יהודי עירם. טיטוס לא שמע לבקשתם ואמר להם: היהודים הללו ארצם חרבה ואם אני אגרש אותם — לאן ילכו? „אי אפשר, אומר מנחם, שגויי העולם כיום יהיו יותר רשעים ממחריב הבית".

נפשו הפיוטית של מנחם אינה מסתפקת בעולם העשייה בלבד. היא

מתגעגעת ליופי ואהבה, המטהרת ומזככת את ההוויה. הוא כתב שיר לירי לחברתו שאהב. זהו שיר נחמד, מלא רוך ופיוט, בו מתנגנים צלילי נפש רכה, ענוגה וחולמת.

קום, קום, חאָטש נאָך אַמאָל
צו מיר אַרויף. און שווין —
וועט זיין דער סוף צום שטילן פיין
וואָס קומט פון טיפעניש אַרויס...
כ'וועל קניען שטום פאַר דיר מיין קעניגין
צו דיינע פיס — מיין גורל אויסשפרייטן
ווי אַ כשוף ציל, פון מקדש דיינעם.
טעג, נעכט, ווי שאָטנס בלאַסע, אַרום דיר
וועל איך פאַרפלאַנצן און פאַרוואַנדלען זיי
אין לעבעדיקע בלומען פאַר דיין אויג.

והנה מגיע הרגע המקווה והמאושר: מנחם אושר לעליה. ובחזרו לקוריץ לשם הכנה לעלות ארצה הוא מביע את געגועיו על קלוסובה בשיר מלא השתפכות־הנפש:

בייזע ווינטן בושעווען
צעיושעטע, צעווילדעטע
ווי בייזע חיות ברומען זיי
אין פינסטערניש פון נאַכט.
הויכע בערג פאַרשיטן זיי
ווי בייזע שדים פייפן זיי
הוליענדיק דערביי...
און ווידער וואַכן אויף
אַ שטיבעלע, אַ לעמפּעלע
אַ בעטעלע, אַ קאָלדרעלע
פון קלאָסאָווער געבוי...

מנחם עלה ארצה בשנת 1936. בשנותיו הראשונות בארץ חי חיי דוחק ומצוקה. הוא ידע את מרירות חוסר העבודה. התגורר בתל־אביב אצל משפחת גולוד. לאחר־מכן נתקבל כחבר בקבוץ מעלה־החמשה.

בארץ השתולל אז טרור־הדמים. נפלו חמשת הבחורים שנפילתם זעזעה את הישוב כולו.

מנחם הקדיש לזכרם שיר כתוב עברית בשם „החמישה":

נשמור על המקום בו נפלו חמשה
גבורים ובונים ישרים.
נשמור בעמדות בלילות סוערים.
ועם שחר סיור בהרים.
פזור לימין, לשמאל מול חזית
אויב — קדימה!
מחסה לנו כל רגב, כל סלע בהר
במרץ נשקנו נרימה!

מנחם התגייס לתפקידי שמירה. הוא נהיה גפיר (נוטר) ועם פרוץ מלחמת העולם השניה התגייס לצבא הבריטי. הגיע עם הצבא למצרים ואחר־כך ללוב. שם עבד במחסן־בגדים צבאי. באותו מחסן הכיר את מינה, אשתו לעתיד, ילידת לוב, שעבדה כתופרת.

עם שחרורו מהצבא התהלך מנחם שוב בטל מעבודה והתגורר אצל משפחת גולוד. הועד למען החייל טיפל בו, סידר לו דירה בגבעתיים וכן סידר אותו בבית־חרושת לצבעים ברמת־גן. כעבור מספר חדשים פוטר מהעבודה.

ושוב התרוצצויות בלשכת־העבודה ודחיות בלך ושוב. הלשכה סידרה אותו כפועל זמני בבית־חרושת „צוף".

סוף־סוף הגיע מנחם אל המרגוע: הוא נתקבל כעובד קבוע במחלבת „תנובה" שבתל־אביב. אולם, כאן ארב לו הגורל המר והאכזרי: הוא נחבט בראשו בשעת העבודה ומאז התחיל להתאונן על כאבי־ראש חזקים. הרופאים עשו צילומים ושיקופים שונים, אך לא גילו בו שום ממצא פתלוגי. אולם, פתאום נתנה בו המחלה סימנים מדאיגים מאוד. תקפתהו סחרחורת וראייתו טושטשה. הבהילוהו לבית־חולים בירושלים והרופאים קבעו שיש לנתחו, כי גילו גידול ממאיר במוחו.

מנחם ידע היטב את מצבו החמור ולא שגה באשליות. מדי פעם בפעם שפך לבו לפני רעיתו: למה ועל־מה כה התאכזר הגורל עלי? הנה, לאחר הרבה שנות סבל, נדודים, רעב ועוני באתי סוף־סוף אל המנוחה: יש לי בית, אשה, שני ילדים חמודים ועבודה קבועה. עתה הניח לי הגורל והסיר כפו מעלי ואף לי ניתן ליהנות קמעה מחמודות־תבל, ודוקא עתה באה עלי המחלה הארורה חשוכת־מרפא. למה מגיע לי זאת? מה חטא חטאתי? במי נגעתי לרעה? — היה מנחם קורא בכאבו הגדול.

ואז שר את „שיר הברבור" שלו המחריד בתכנו:

זאָג מיר שטערן, מיין געטרייער
ווי איז גליק פאַר מיר באַהאַלטן
כ'האָב שוין ניט קיין האַרץ מיט פייער
תפילה טאָן און הימלען שפּאַלטן.
זאָג מיר גורל דו פאַרהילטער
ווי האָסטו פאַרשיקט מיין גליק?
צו איז מיין לעבן אַ פאַרשפּילטער
ביז אייביק אַליין נאָר געהן צוריק.
כ'זוך מיין גאָט וואָס כ'האָב פאַרלוירן
מיט שטיל געבעט אין טרויס
כ'וויל ער זאָל מיין תפילה הערן
אין ברייטן, הויכן רוים.

גם על סף המות חיפש מנחם את אשרו והוא קווה שאלוהים יעתר לתפלתו. אבל השמים עמדו דוממים ומחרישים. דבר לא נע ולא זע ביקום. נתחוהו, אולם הנתוח לא הצליח.

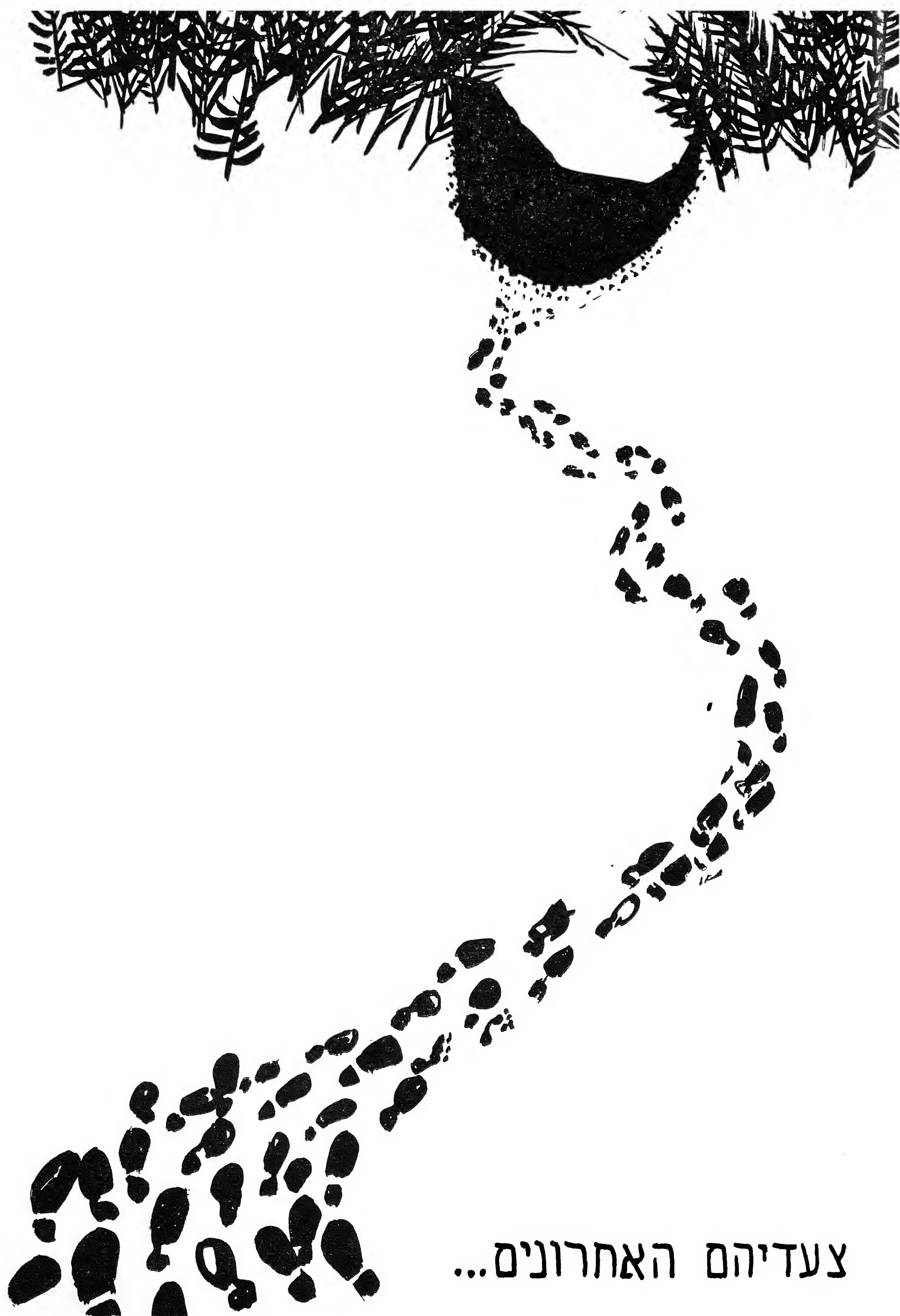
לאחר יסורים קשים במשך 3 חדשים הוציא את נשמתו ב־20 בפברואר שנת 1951. בן 43 היה במותו.

מעטים וקשים היו חיי מנחם. אין ספק שהיה בו ניצוץ של משורר־אמת. במסיבות אחרות היה ניצוץ זה מתלקח ללהבה של שירה לירית מזוככת שהיה בה כדי להעשיר את ספרותנו והוא היה תופס את המקום הראוי לו בחבורת הסופרים והמשוררים. לא זכה מנחם ולא זכינו אנחנו, ויעידו על כך כ־200 השירים הנמצאים בעזבונו הספרותי שלא זכו עדיין לראות אור.

לא־רבות ראתה מינה אשתו את מנחם, לא ארכו ימיו אתה. בסך־הכול 5 שנים גרו יחד. בעודו צעיר, שופע מרץ ומלא־חיים לקחו המות מעליה.

השואָה

צעדיהם האחרונים...

מאיר גילמן ז"ל

יִזְכֹּר!

כולנו כאחד נתייחד עם זכר קדושינו שנטמאו ונשחטו; נתייחד עם זכר עירנו שנשדדה ונשרפה.

כולנו כאחד נקום ונלך ובעינינו נראה ובידינו נמשש ונירתם יחד עם הישישים בעלי זקן שיבה בעגלת העריץ, ועגלה עמוסה בשקי־קמח, שכתמי דם בנינו, הורינו וסבינו עליהם, והצלפת שוטו של הפרא שבאדם תעבור גם על שכמנו אנו.

ועם צעקה של אמא נתייחד, שלנגד עיניה רוטש בקִיר־הבית ראש תינוקה השחרחר, ובאזנינו נשמע הפרפור האחרון של יציאת נשמתו.

ואַל ניבדל מעדת קוריץ ואַל נליט את פנינו בכפותינו, ויחדור באזנינו תקתוק הרובים ונפילת גופותיהם על האדמה הטרושה.

רוכב בערבות! נקום נקמת דם זקנים וישישים, דם אמא ובתה, שיחד נפלו בחבקן את פעוטן.

תדרוש דמם ותשיב להם כגמולם, חרון־אפך ישיגם בכל מקום. ארורים הם בכל מקום מושבם, וימחה זכרם מעולם ועד עולם.

שוכן במרומים!

המצא מנוחה נכונה במעלות קדושים וטהורים כזוהר הרקיע יזהיר את נשמות מאות ואלפים שחוטים ודקורים — בני־קוריץ היקרים.

קבלם וקימם בסתר כנפיך
נשמתם צרור בצרור החיים
ינוחו בשלום על משכבם

אל מלא רחמים!

א. ש. שקאָלניקאָוו (מאָנטרעאַל, קאַנאַדאַ)

זעקס ווייסע ליכט...

איין זילבערנער לייכטער
און זעקס ווייסע ליכט —
קום, צינד זיי אָן
און בענטש די פלאַמען,
וואָס האָבן היים געקושט
די נשמה פון דיין מאַמען
מיט הייליקן גנאָד
אויפן וועג צו גאָט — — —

איין זילבערנער לייכטער
און זעקס ווייסע ליכט —
אזא טרויער טאָג
איבער אַ בלוטיקן שייטער,
ביי א געטאָ־וואַנט
אין אַ וויט פאַרזייט
קברים־לאַנד — — —

איין זילבערנער לייכטער
און זעקס ווייסע ליכט —
קום, צינד זיי אָן
צום טאָג פון וועלט געריכט.

מאיר כהנא

עם פרוץ המלחמה

באחד בספטמבר 1939 ניתן האות להשמדת יהדות אירופה. פולין נכבשה כעבור 12 יום בלבד. בשבעה־עשר בספטמבר של אותה שנה, יום אחרי „ראש־השנה" הגיע לאזנינו רעש של טנקים ואוירונים. בטוחים היינו שהקיץ עלינו הקץ, כי הגרמנים באים. ומה הופתענו בראותנו שהצבא האדום הגיע לשערי קוריץ ושחרר אותנו מהסיוט האיום הזה.

השמחה היתה מהולה בתוגה, כי לא ידענו מה ילד יום; אבל באחה בטוחים היינו, שיד הנאצים לא תשיגנו ולא נובל כצאן־טבחה.

ההסתגלות למשטר החדש כרוכה היתה בקשיים מרובים. בית־הספר העברי „תרבות", שיצאו לו מוניטין בסביבה כולה, נסגר בפקודת השלטונות. וכן נתנה הפקודה לחסל את מועדוני הנוער הציוני. שרפנו את החומר הארכיוני, ואת הספרים העבריים החבאנו כעין מזכרת של העבר המפואר.

זמן רב לאחר־מכן היינו מתאספים, עדיין, בחשאי מתוך תקוה קלושה, שבא יבוא היום ושוב נוכל להתאסף במועדונינו ולפעול את פעולותינו בגלוי. מבחינה אידיאולוגית לא השלים הנוער היהודי עם השלטון החדש, אבל בשטח הכלכלה התחיל הוא להשתלב במעגל החיים ע"י תפיסת משרות ממשלתיות וכן המשיך הוא בלימודיו, לא בעברית, כמובן, כי אם בשפה הרוסית.

השלטון הסוביטי גייס לצבא את כל הנוער שהיה בגיל הצבא. גייסו את שלמה פירקס, בנו של ברוך פירקס, שהיה גר בשכנות עם נטע מרקוס; את אהרן רזניק ואת שמואל גורנשטיין [1] — ועקבותיהם נעלמו.

את הנוער החלוצי ארגנו בקומסומול. בתחילה הזמינו את בני־הנוער והציעו להם לקבל את המצע. אני, למשל, הוזמנתי שלוש פעמים ולא הופעתי. בפעם הרביעית קבלתי הודעה שעלי להתיצב במשרד הנ. ק. וו. ד. קבלו ממני „טביעת אצבעות" ולאחר איומים שונים שחררוני. לאט־לאט דעכה הגחלת של קוריץ העברית והציונית.

עד שבא היום המר והנמהר...אור ליום ראשון בשבוע, 22.6.1941, חצו צבאות גרמניה את גבולות־רוסיה, ללא הכרזת מלחמה, ופרצו כזרם מים אדירים ואין עוצר. הידיעה המדהימה הזאת פשטה בעיר כולה במהירות הבזק.

בקוריץ לא היו אז, עדיין, מקלטי־רדיו ולא יכולנו לקבל אישור מוסמך

---

1. ניצל וחי כעת בפולין.

על המאורע הנורא הזה. גם היהודים וגם הרוסים נבוכו מאוד ולא ידעו מה עליהם לעשות. רק בפניהם של האוקראינים נסתמנה חגיגיות רבה.

המוסדות הסוביטיים עמדו כל הזמן בקשרים עם המוסדות העליונים שבקיוב וקבלו הוראות. בערבו של אותו יום ראינו שהצבא האדום נסוג ללא־סדר. הבינונו שזהו אות מבשר רעות.

ביום המחרת סגרו השלטונות את הכביש הראשי לתנועת אזרחים והפיצו שמועה שעליהם להעביר 5.000 שבויים גרמניים. אולם, תוך כדי כך ארזו מוסדות הממשלה את חפציהם ואת הארכיונים ויצאו לטבורה של רוסיה. יצוין, שהשלטונות הציעו, אמנם, לא באופן רשמי, לכל האזרחים שיעזבו את קוריץ וילכו בעקבותיהם. היהודים, לצערנו הגדול, לא הטו אוזן להצעה זו. רק משפחות בודדות נטשו את העיר והן נשארו בחיים.

השלטון העירוני נשאר בידי ה־Wojenkomat (גיסות־הרישום). יהודי קוריץ היו שרויים במצב־רוח קשה מאוד ולא ידעו מה עליהם לעשות.

ביום הרביעי, 25.6.1941, בשעה 2 אחר־הצהריים, קבלו כל הצעירים צו־התיצבות. עליהם היה להתיצב במקום שהצבא הסובייטי חונה בו. מכל משפחה הוציאו אחד או שניים. עירנו הפכה בין־רגע, מעין, הלוויה ענקית. הצווחות והבכיות עלו עד לב השמים. האמהות התחננו ומררו בבכי שישאירו להן את בניהן, ואין רחמים בדין. זוכר אני את ברל׳ה שכטר ויצחק רוזנבלט, שלרגל עבודתם „הצליחו" הוריהם לשכנע את הרוסים שישאירו אותם בקוריץ. אולם, הלואי והסוביטים לא היו נעתרים „לתפילות" אמהות אלו, כי כמה ימים לאחר־מכן, עם כניסת הגרמנים לקוריץ, היו שני בחורים אלה הקרבנות הראשונים.

נפרדנו מהורינו היקרים בהרגשה שבקרוב נחזור הביתה, ואף אחד מאתנו לא העלה על דעתו שזוהי הפרידה האחרונה, פרידה מהורים, אחים, קרובים וחברים טובים ולעולם לא נוסיף לראות את קוריץ; שעל היהודים יעלה הכורת והעיר תיהפך לתל־חרבות.

בין המגוייסים לצבא האדום היו זאב ליטבק, ליובה ווילנר ודודיה געכט. העבירו אותם לאוסטרוג ומאז לא שמענו עליהם.

הלכנו כל הלילה תחת פיקוד צבאי ולמחרת הבוקר הגענו לזוויהיל, 30 קילומטר מקוריץ. בבואנו לשם התקיפה אותנו טייסת גרמנית. הקצינים הרוסיים נתנו לנו פקודה להתחפר ככל האפשר, לכרות בור ממש בשינים ולהסתיר בו את הראש. שכבנו על הארץ ורעדנו מרוב פחד. התכסינו בשמיכות כדי שלא נראה איש במות רעהו.

האוירונים הגרמניים עשו באויר מין מעשה לוליני והתכוננו להפציץ אותנו, אולם ממש באותו רגע הופיעו כמה אוירונים סוביטיים והניסו את המטוסים הגרמניים. באופן כזה ניצלנו ממות ודאי. קבלנו מדי־צבא בלבד, כי תחמושת ורובים היו אז יקרי־המציאות.

מאז התחילה פרשת הנדודים, שתלא לשוני מלספר פרטי־פרטיהם. הלכנו יומם ולילה, ללא מנוחה וללא שינה. עברנו במשך היממה למעלה מ־40 קילומטר, בהפסקות קטנות של 15־10 דקה. הימים היו חמים מאוד, ימי חודש יולי, והמדים העבים והמגפים הגסים שלא היינו רגילים להם היו עלינו למשא וסבל. התענינו גם בסבל נוסף על שלא קבלנו שום ידיעות מהבית.

כשהמפקד הכריז על מנוחה היינו משתטחים על האדמה ומיד נרדמים. רבים לא קמו כשניתן האות לזוז. ביום היינו מעירים אותם משנתם, אולם בחשכה נעלמו מאתנו ואבדו. כך, למשל, אבדו הגיס של שרה אורבוך, יצחק חנין ואחד בשם חיים, שגר ברחוב ברזדובה ועוד רבים אחרים.

אייזיק חימענים

עם בוא הסוביטים

הסוביטים נכנסו לקוריץ באחד הלילות של שנת 1939 ובבוקר כבר היה השלטון בידם. הפולנים סבורים היו שהצבא האדום חש לעזרתם כדי להצילם מידי הנאצים והתחילו לצעוק: „נאַ פומוץ!", „נאַ פומוץ!" [1] אולם הרוסים אסרו את ראש העיר, בטלו את השלטונות הפולניים והתחילו להנהיג סדרים משלהם.

נוצר „שלטון זמני" שהיה מורכב מה„טריומויראַט [2] הבא: היהודי אברץ, שהיה ממונה על חלוקת המזונות בפלך; ז'ורבליוב, נציג לעניני מסחר ולויטה בתפקיד מבקר. הם הביאו אתם מזכיר מרוסיה בשם סיבירינקה. גם מהצעירים היהודיים נוצר חוג, שמתפקידו היה לעזור לשלטונות בארגון וכינון המשטר החדש בעיר. החוג הורכב מצעירים אלה: לייבל זבודניק, הרשיל וויוואט, מיציק זפרן, מיכל ליטבק ומרדכי סורין.

בארגון הקואופרטיבים השתמשו הסוביטים במנהלי־חשבונות יהודיים. כמנהל חשבונות ראשי גויס דוד לידסקי ואתו יחד עבדו דב ברנשטיין ומיכלסון.

ל„שלישיה" זו צורף מפקח על בתי־הספר, שהתחיל לארגן את חיי התרבות בעיר. הוא פתח את בתי־הספר ה„פובשכניים" והעמידם על 10 כיתות (במקום 7 כתות). התקיימה גם מקהלה גדולה בניצוחו של מר רבינוביץ, שבתקופת פולין האַנטישמית כמעט ושותקה לגמרי. השלטונות פנו לרבינוביץ והציעו לו לייסד מקהלה בין־לאומית של ילדי יהודים ואוקראינים. המקהלה נוסדה ובהופעותיה היתה שרה שירים יהודיים ואוקראיניים. גם החוג הדרמטי חידש את פעולותיו בהנהלת רבינוביץ, משה גילדנמן ואייזיק שניידר.

כעבור חצי שנה לשלטונם בקוריץ נגשו הסוביטים לבצע מפעל בנייה גדול ששינה את פני העיר. הם התחילו לסלול כביש אספלט מקיוב ללבוב והיה עליו לחצות את קוריץ. הוחלט להרוס את הגשר הישן שעל הקורצ'יק ולבנות במקומו גשר בטון מודרני. הכביש החדש עבר דרך חצר ביתו של גורנשטיין, חצה את טחנת־המים של יבקה, פנה לחצר ה„קסיונדז" [3] עד לכביש שע"י משה ליולעכעס. בעבודה גדולה זו תפס משה גילדנמן מקום ניכר בביצוע הטכני.

ביום בהיר אחד ראינו שצבא רב ממרכז רוסיה עובר את עירנו. הופיע

---

1. לעזרתנו! לעזרתנו!
2. Triumvirat – שלטון השלושה.
3. קסיונדז — כומר.

שפע של טנקים ותותחים. השלטונות שלחו לקרוא לי, כיושב ראש ה„גורפו״ („הקואופרטיבים העירוניים״) — ולשאר חברי המינהלה והודיעו לנו שיש לכנס אסיפת המונים, כי הגרמנים התנפלו על רוסיה הסוביטית. האסיפה התקיימה באותו יום, בה הופיעו כל מפקדי הצבא והם הבטיחו לכל התושבים בהחלטיות גמורה שאל יבהלו, כי רוסיה היא מעצמה כה חזקה, ששום גרמני לא יזכה לחדור לקוריץ.

בעיר הורגש מצב חרום. באחד הערבים הופיעו כ־25 מטוסים גרמניים. הם חגו מעל לבית־החרושת לסוכר והסתלקו כלעומת שבאו בלי לפגוע באיש. היהודים התהלכו עגומים. הוכרז מצב מלחמה. אסור היה לעזוב את הבית בלילות. המנהלים בלבד נהנו מתנועה חפשית. על־אף הבטחתם החגיגית התחילו השלטונות לעבד תכנית נסיגה מהעיר. נקבע, כי ברגע שיותן האות לפינוי — יש להימלט בכל הדרכים ובכל אמצעי־התחבורה העומדים לרשותנו.

התחלתי להכין את עצמי לבריחה. עודני אורז את חפצי בא אלי נציג השלטון וצעק: מה לך יושב? הרי כולם כבר נמלטו. הכנסתי בחפזון לתוך מכונית שני שקים עם חפצים, את אשתי ואת ילדי ונמלטנו.

עבדו אצלי ב„גורפו״ שני נהגים — יחיאליק גולדברג ודוד פרלמן. גולדברג היה בנו של גביר. בזמן הסוביטים עבד כנהג. אמרתי לו: יחיאל, קח את המכונית וברח. הוא השיב לי (צר לי מאוד להנציח דברים אלה), בזו הלשון: „לא אסע. ה„אלוהים״ שלי בא לקוריץ״. לצערנו היו בין גבירי קוריץ כאלה שהאמינו בתום־לבב, שהגרמנים יחזירו להם את מה שעקלו והחרימו הסוביטים, המצב יחזור לקדמותו והם יסחרו וינהלו עסקיהם כאות־נפשם. יחיאל היה הקרבן הראשון. הוא נהרג יחד עם אביו בעת שהגרמנים הרעישו בפעם הראשונה את העיר.

נמלטנו והגענו לכפר פישצ׳ב, שהיה מרוחק 8 קילומטרים מקוריץ. שם חנה מחנה הסוביטים שנסוגו מקוריץ. בבוקר קבלנו פקודה, שעלינו לחזור לקוריץ, כי הדפו את הגרמנים מרובנה. השארנו את המשפחות וחזרנו העירה. אנו הרגשנו שפקודה זו ניתנה רק כדי להטעות את הצבור. ההיפך מזה היה נכון: הגרמנים לא נסוגו, כי אם הוסיפו להתקדם ובמהירות מבהילה. בקוריץ שררו תוהו ובוהו. לא היה שלטון ואלפי יהודים עמדו על רגליהם להימלט מהעיר. הנוער הקורצאי היה הראשון שהתחיל לפנות את העיר והלך ברגל בכוון לזוויהיל. אך רבים ממנו נפלו מפצצות הגרמנים. שיחק לי מזלי והגעתי לעומקה של רוסיה. הייתי בסטלינגרד, אחר־כך בקזכסטן, ובזו הדרך נשארתי בחיים.

דב ברגל

כך חרבה העיר...

באחד בספטמבר שנת 1939, כשצבאות־היטלר התנפלו על פולין והחלו להרעיש את הערים והעירות, אחזה אימה גדולה את אוכלוסית־המדינה, ובמיוחד את היהודים. רבים מהם נמלטו לרוסיה, כדי להציל את חייהם. העיר התמלאה יהודים רבים שבאו אליה מהחוץ. מצב־הרוח היה ירוד. היינו עגומים ומדוכאים.

ברובנה, ששים ק"מ מקוריץ, הופיעו אוירוני הגרמנים והרעישו את העיר. רחפה סכנה גדולה גם על עירנו.

ב„שבת שובה" הוציאו השלטונות את היהודים מבתי־המדרשות ואלצום לחפור חפירות־הגנה. באותו יום הופיעו, באמת, אוירוני־הגרמנים וזרעו אימה ומבוכה.

אולם, באורח בלתי צפוי התעוררו יהודי־קוריץ במוצאי־שבת של 17 בספטמבר 1939 לקול הרעש של האוירונים והטנקים הסוביטיים. אין לתאר שמחתנו כשנודע לנו, שאמנם הרוסים נכנסו העירה והצילו אותנו מהשמדה מוחלטת.

האוכלוסיה היהודית נרגעה עם חלופי־המשטר. העיר לא ניזוקה. כעבור חדשיים הוקמה הנהלה חדשה בעיר, המסחר הפרטי חוסל, והוקמו קואופרטיבים סוביטיים. שונה לחלוטין המבנה הכלכלי של חיי־היהודים. רבים קבלו עבודה במוסדות־ממשלה שונים. החיים קבלו צורה נורמלית. היהודים הרגישו קרקע מוצק מתחת רגליהם. כך זרמו החיים עד פרוץ המלחמה בין גרמניה ורוסיה ב־22 ביוני שנת 1941.

הפולשים הגרמניים התקדמו לעבר הטריטוריה הרוסית במהירות רבה ומחו עירות וערים בהפצצותיהם המחרידות והאיומות. בחמשה ביולי הופצצה קוריץ, בתים רבים נפגעו ונהרסו ויהודים רבים נהרגו, ביניהם מאיר מיכלסון, יהושע סנדלר, משה בן ניסל לזבניק ואחרים. לאחר התקפה חזקה נכבשה העיר ע"י צבאות־היטלר.

עם כניסתם נפתח דף היסטוריה עקוב דמים של האוכלוסיה היהודית בעיר. הגרמנים היכו ורצחו כל יהודי שנזדמן בדרכם. מיד עם כניסתם שלחו באש את בית־הכנסת הגדול ואת בתי־המדרשות הרבים. הוציאו את ספרי־התורה יצקו עליהם נפט ושרפום. הלאומנים האוקראיניים הרימו ראש. הנה הגיע היום שקיוו לו, והם התנפלו על בתי־היהודים, שדדו וחמסו ללא־רחם.

בפקודת הגרמנים אורגנה משטרה אוקראינית, שקבלה לידיה הנהלת עניני העיר. בשיתוף עם השלטונות הגרמניים החלה לנהל את העיר ברוח חוקי־הנאצים.

בהתאם לפקודת מפקד העיר נבחר „יודענראט" שמנה 5 אנשים. באמצעות מועצה זו הגשימו הגרמנים את גזירותיהם ביחס ליהודים. המועצה מילאה את ההוראות והפקודות בהכנעה רבה ולא המרתה פי המפקד.

בעיר הורגש מחסור חמור במזון. לחם חלקו לאוקראינים בלבד, אך לא ליהודים. היהודים סבלו מרעב, קור ואימה. בחורף של שנת 42־1941 העבידו את האוכלוסיה היהודית בכל מיני עבודות־פרך: לבנות צריפים, לחפור מנהרות לתחבורה תת־קרקעית, לחצוב אבנים ולכרות שוחות עמוקות. כמה מאות יהודים הופקרו לזלעפות הכפור והשלגים. את הבגדים החמים שדדו מאתנו. עבדנו רעבים ורועדים מקור. רבים מאתנו קפאו ידיהם ורגליהם מהקור האיום והנורא. החיים היו ללא־נשוא. נשברנו שבירת גוף ונשמה והיאוש תקף את כלנו.

בחמשה באוגוסט שנת 1941, ב„חגא" [1] של האוקראינים הנקרא „פריטשיסטה" התחילו הלאומנים האוקראיניים החשוכים בראש מנהיגם, הצורר מיטקה זאוירוכא להשתולל ולהתקלס ביהודים. מיטקה הצהיר בהתלהבות גדולה, שאלוהים שלחו להפרע מהיהודים ולהכחידם מגוי. באותו יום הגיעו העירה אנשי ס. ס. התנפלו על בתי־היהודים, הוציאו מהם בכוח את כל הגברים והובילום בכוון בלתי ידוע. צעקות הנשים והילדים בקעו שחקים. הגרמנים הרגיעו אותם באמרם שהם נשלחים לעבודה ובקרוב יחזרו בריאים ושלמים. הנשים המסכנות האמינו בתום־לב להבטחות אלה ויום־יום ציפו ויחלו לשוב בעליהן. בתקוה זו הובלו אמהות וילדים אלו בשנת 1942 לבור־ההשמדה בחשבם שאי־שם חיים, עדיין, בעליהן ואבותיהם. כשחזרנו העירה בשנת 1944 מצאנו יהודים אלה, שלש־מאות במספרם, קבורים בקבר־אחים גדול, שנמצא כ־2 ק"מ מהעיר.

במצב של אבדן התקוה חלף ועבר חורף שנת 42־1941. היהודים עבדו כל מיני עבודות־פרך, סבלו רעב וקור, ויחלו לבוא האביב. מי שהיה לו מלבוש קבל תמורתו מהאוקראינים קצת קמח ואפו ממנו מצות לפסח. יום־יום הלכו היהודים לסבלותיהם ובלב עמעם, עדיין, שביב של תקוה, שמא יתרחש נס מהשמים, נשאר בחיים ונשוב להיות בני־חורין.

לצערנו הגדול נחלנו אכזבה מרה. הגיע אביב שנת 1942. הריחות המשכרים של חודש מאי הנפלא מלאו את האויר. הטבע קם לתחיה. כל ציץ, כל זלזל אמרו שירה לבורא־העולם. השדות הוריקו במרבד של פרחי־נוי, הנחל זרם בעוז נעורים,

---

1. „חגא" — דבר המעורר רעידה וחלחלה (כינוי גנאי לחגים של עובדי עבודה זרה).

הצפרים הנעימו זמר והיקום כלו צהל ושמח. בתקופת־זיו וזוהר זו חללו הרוצחים הנאציים ועוזריהם האוקראיניים את חוקי־הטבע ועקרו מהשורש בידיהם הרצחניות את האילן העתיק והמפואר של הקהילה היהודית בקוריץ.

ערב חג השבועות שנת 1942 התנפלו הרוצחים הגרמניים ועוזריהם השוטרים האוקראיניים על בתי־היהודים, הוציאו מהמיטות כל בני־המשפחה והובילום ערומים ויחפים למקום מסוים. קצין גרמני בלווי שוטר אוקראיני פרצו דלת ביתנו והובילו אותי, אשתי ובני יחד עם משפחת ברנשטיין שגרו בבית אחד. באגף השני של הבית גרה אשה בשם מלכה אשת אהרן. האשה חולה היתה ולא יכלה לעמוד על רגליה. הרוצחים ירו בה והרגוה במקום. ריכזו אותנו במגרש שברחוב מונסטיר ע״י בית דודיה פלדמן. מצאתי שם הרבה נשים וגברים, צעירים וזקנים, ערומים ויחפים. הם ישבו על הארץ אחוזי־אימה, והאחד שאל ברמז את רעהו מה צפוי להם. כל אחד חש שמשהו נורא ומחריד עומד להתרחש. את הנשים הפרידו מן הגברים. החיות הנאציות צמאות־הדם החלו לחקור את הקרבנות ולדרוש תעודות־עבודה. מכל המחנה הגדול של האבודים הבדילו 200 נערים ונערות צעירים וריכזום במקום נפרד. בתוכם נמנה גם בני. מהאנשים המבוגרים השאירו, באורח פלא, אותי ואת הד״ר וואלאך. את נשותינו יחד עם שאר הגברים, נשים וטף, העלו על מכוניות־משא ועגלות והובילום ליער, 7 ק״מ מהעיר, על־יד הכפר קוזק. שם היו כבר בורות מוכנים מראש שנועדו להשמדת הקרבנות המעונים.

בין המוצאים להורג היה גם הרב לייזער׳ל ירוזלימסקי ומשפחתו. באותו ערב חג השבועות הוציאוהו מביתו והובילוהו יחד עם כל היהודים למוֹת. כן הובילו לשחיטה את רב לייזער זאַפראַן ואשתו בלומה. הוא היה חולה, משותק. נמצא בתוכנו אברך אחד, אהרן חתנו של פסח כלי־זמר. הוא שבר רגל בשעת העבודה. הרוצחים הכריחוהו ללכת לבור ברגלו הכואבת והשבורה. כה גדולה היתה אכזריותם.

כשהשמש עלתה ברקיע והאירה באור יקרות את יער „קוזק" הירוק, והכול נעור לחיים עם תום ליל־מאי, התנפלו החיות הגרמניות־אוקראיניות, בצורת־אדם, על הקרבנות הטהורים וקדושים ושחטו וטבחו ללא־רחם. עוללים ויונקים נגזלו ונחמסו מזרועות אמותיהם והשליכום באכזריות גדולה לתוך השוחות. לא הועילו הבכיות והקולות המחרידים. החיות הגרמניות־אוקראיניות ריוו צמאונן בדם היהודים הטהור, עד שהעשב ביער טבע כולו בזרם הדם החם של יקירינו. יום תמים של ערב חג־השבועות ארך מבול הדמים, שהציפו הרוצחים ההיטלריסטיים את קהילתנו הקדושה. בין הלקוחים למות נמצאו גם ד״ר הרשנהורן ורעיתו. כרופא נכונים היו הגרמנים להשאירו בחיים, אולם הוא ביקש שישאירו

גם את אשתו. כשמבוקשו לא ניתן לו, הלך יחד אתה לבור המות וקיים את הכתוב „הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו".

השחיטה הוצאה אל הפועל בפקודת השלטונות הגרמניים הגבוהים, שתבעו להשמיד את האוכלוסיה היהודית בקוריץ במשך יממה אחת. בערבו של אותו יום, עם סיום ה„אקציה", נגשו שני קצינים גרמניים לקבוצת ה־200 ושאלו אותנו משאלתנו מהי. היש את נפשנו שירכזו אותנו יחד במחנה אחד או ליצור ,עבורנו גיטו ברחוב מסוים. הם הרגיעונו בדברי־הכזב שלהם, שנישאר בחיים, כי ה„האקציה" הגיעה לסיומה.

הנאצים הוציאו פקודה, שעל כל היהודים המסתתרים במקומות־סתר לצאת ממחבואיהם ולהתרכז ברחוב בית־הכנסת, שהוקצה להקמת הגיטו. ביום ראשון של חג השבועות עזבנו את בתינו ועברנו לרחוב בית־הכנסת. ביחד עם הנשים והילדים מהכפרים הסמוכים מנינו כ־1500 נפש. אף משפחה אחת לא יצאה שלימה מהשחיטה. „אין בית אשר אין שם מת". כל משפחה יצאה רצוצה ושבורה. כל אחד איבד לעולמים את האהוב והיקר ביותר שהיה לו בחיים. הבתים היו שדודים ובזוזים. בגיטו לא באנו אל המרגוע. להיפך. החלה תקופת יסורים למשפחות האומללות ששרדו בחיים. החיים היו עלינו למשא. „בבוקר תאמר מי יתן ערב! ובערב תאמר מי יתן בוקר". אולצנו ללכת מדי יום ביומו לעבודות־פרך, המפרכות את הגוף והנשמה. בצאתנו לעבודה נפרדנו מבני הבית. לא היינו בטוחים שנחזור הביתה, כי חטפו יהודים והוציאום מחוץ לעיר. ברחובות היכו מכות־רצח. הלכנו ברחובות צדדיים כדי שלא להיתקל במשמר הגרמני או בשוטר אוקראיני. ליהודי אסור היה לצאת מתחום הגיטו. התקימה מועצת־יהודים שמנתה 7־6 אנשים. יום־יום באו אליה הגרמנים בתביעות וגזירות חדשות על היהודים. תיאבון הגרמנים גדול היה ואי־אפשר היה להשביעו. סיפקו תביעה אחת ומיד באו בתביעות חדשות. החיים נמאסו עלינו. חזרנו מהעבודה רצוצים, שבורים ורעבים, כי לא היה מה לאכול. ישבנו שרויים באפלה, הקור דקר את הגוף, ובטוחים היינו שהלילה יבואו הרוצחים לקחת את נשמותינו.

מהערים והעיירות הסמוכות הגיעו בשורות איוב. היו מופיעים פליטים חדשים שחשבו למלט את נפשם, ולו, לשעה אחת בלבד. כך נמשך ליל־האופל הארוך של גלות־היטלר. התאמצנו בכל כוחותינו שלא להתמוטט. התאמנו את עצמנו לתנאי־החיים הנוראים וקיוינו שבכוחות משותפים, אולי, נתגבר על הכל ונבלה את שונאינו. בבוקר ובערב התאספו יהודים והתפללו. מנין אחד התפלל בבית הרבי הרב יענקל'ה. הוא כבר לא היה בחיים. הוא היה קדוש. עוד בשנת 1941 בשחיטת הפריצ'יסטה הוציאוהו מיטקה זווירוכה עם הגרמנים

מביתו והרגוהו יחד עם עוד יהודים רבים. מכל הרבנים שרד בחיים רק הרב הקדוש הרב ניסל בשקין הי״ד, חתנו של הרב הצדיק ר׳ משה־מרדכי לידסקי. הוא ישב ולמד יומם ולילה.

מדי יום ביומו הורע המצב והחיים בגיטו נעשו ללא־נשוא. הכל חשו וראו בעליל, שהיום הנורא בא יבא, כי הוא לא יפסח עלינו. קנאנו ביהודים שכבר עלו על קדוש־השם. תמיד שוחחנו עליהם, הזכרנו שמותיהם, ובלב קרוע ומורתח, בלב דוי, אמרנו „קדיש" לעלוי נשמתם. לא פעם הרהרנו, הישאר מי בחיים שיזכיר אותנו ושיאמר עלינו „קדיש"? כזה היה הלך־הרוח וכאלה היו הרהורינו. אולם נמצאו בתוכנו יהודים אחדים, שעודדו אותנו, בל יפול רוחנו, ובמקום לחשוב על המות יש לחפש דרך של בריחה והצלה. הם קראו להתמודד עם הגורל ולא ליפול בידי החיות הנאציות.

הגיעו אלינו שמועות, שביערות הופיעו פרטיזנים רוסיים. נתקבלה החלטה סודית לבחור בשני בני־נוער ולהטיל עליהם לחקור בדבר. האחד היה פליט מפולין בשם רוזנשטיין, והשני מזוויהיל בשם וויינשלבוים כבן 20. מחריד הדבר שנמצא בתוכנו בוגד בעמו וכשהגיעה אליו החלטת־הסתרים שלנו, הסגיר את שני הבחורים היהודיים האלה בידי המשטרה האוקראינית. הבחורים האמיצים נאסרו והובלו לרובנה לשם חקירה. בעברם על פני גשר קפץ וויינשלבוים לתוך הנהר וטבע בו. רוזנשטיין לא הספיק לקפוץ והוא נורה במקום. הדבר הזה עשה רושם מדכא על כל יהודי הגיטו, כי שליחים אלה היו קרבנות הציבור, והם הומתו באשמת בוגד ומלשין מבפנים.

לא עבר יום ללא צרות ופגעים. יום־יום יצאנו לעבודת הכפיה ולא היתה שהות בידינו לתכנן תכנית הצלה מהגיהנום הנורא. הגיעו „הימים הנוראים" — ראש השנה ויום־הכפורים. יהודים התכנסו בשתי קבוצות, התחננו והתפללו שיתרחש נס וינצלו ממלכות הרשעה של היטלר רוצח־היהודים.

הרוצחים הגרמניים והאוקראיניים לא שקטו ולא נחו הלמאי עזבו היהודים את העבודה ביום הכפורים והתכנסו בבתי־המדרשות שלהם. הם הופיעו פתאום בגיטו, חדרו לבתים, אספו את היהודים והובילום לעבודה. כשהגענו למקום הטילו עלינו עונש — הפשיטונו וכבדונו במכות־רצח על הגוף הערום. נשאנו כאבנו ובשתנו בחריקת־שנים ועבדנו עד הערב.

למחרת יום־הכפורים נודע לנו שהיום הנורא ממשמש ובא, כי כורים בורות מחוץ לעיר, לשם הכחדת השארית האחרונה מיהודי קוריץ. היהודים אבדו את עשתונותיהם. לא ידעו מה לעשות וכיצד ואיך להציל את החיים.

הצייר : חיים ברגל

יהודי מציץ באימה ובחרדה בעד החלון לבוא הנאצים...

יהודים רבים עבדו „במונאַסטיר" [1] הישן. הנשים באו במרוצה לבעליהן וספרו שהלילה הבא הוא הליל האחרון לחיינו. בלילה הזה תבוצע ה„אקציה" האחרונה של השמדת יהודי־קוריץ. בגיטו הופיעה המשטרה האוקראינית. כמה יהודים ניסו להימלט, אך השוטרים ירו עליהם ופצעום. בין הפצועים היתה פייגה בתו של יוסף קמינשטיין, אשת הרשל בורודצקי.

ניטל מאתנו כושר־העבודה. פנינו למהנדס הפולני, שהובא מורשה. הוא היה אדם ליברלי והתיחס יפה ליהודים. ספרנו לו על העומד להתרחש. הוא השתתף בצערנו, שחרר אותנו מהעבודה ויעץ לנו, שיעשה כל אחד מה שביכלתו ויציל את חייו.

חזרנו לגיטו. יחד אתי גר חברי הרצל יוכט ואשתו מליה סליעפ. הוא נמלט לקוריץ מהשחיטה ברובנה. כן נמצאו הרב ניסל בשקין ואשתו, ישראל מלמד ומשפחתו ונכדות הרב, שרה ורעיה, הבנות של לייזער שאץ מטוטשין.

מהרתי ל„יודענראט" כדי להודע היש תקוה להעביר רוע הגזירה. לא מצאתי אף אחד מחברי המועצה. בחזירתי פגשתי את יוקל מרקוש ואת נחום קורוסטושבסקי. הם חזרו מהמשטרה האוקראינית. שאלתים, מה בפיהם. בעינים מלאות יגון וצער השיבו לי שהכל אבוד. השחיטה תוצא אל הפועל עוד הלילה. לא הוספנו דבר, כי הופיעה המשטרה, והתפזרנו. נכנסתי לביתי. לא עברו 10 רגעים ושמעתי קול־צעקה. מה קרה? יוקל מרקוש איבד את עצמו לדעת בתליה, יחד עם אחות אשתו רחל סקלפניק. מהרתי לביתו. מצאתיו מוטל מת על הארץ ואשתו וילדיו סופדים לו ומבכים עליו. האמת ניתנה להאמר, שיהודים רבים קנאו בו על שכבר נגאל מהאימה הגדולה שכלנו היינו צפויים לה. הבאנו אותו לקבר־ישראל. מדוכאים ומיואשים חזרנו לבתינו.

ליל־אופל, ליל־זועה, פרש כנפיו על פני הגיטו. אין נותנים לצאת החוצה. אימה תוקפת אותנו מפני הליל הגורלי, האחרון בחיינו. אני מהרהר, אנה אסתר מפני הרוצחים? יהודים רבים הכינו מחבואים, מי במרתף ומי בעליית־גג. סברו, שבזו הדרך ישארו בחיים, אך היתה זו, לצערנו, תקות־שוא. נכנסתי לחדרי יחד עם בני. פחד רב תקפני. יחד עם בני ועם הרצל יוכט ואשתו ערכנו ליל־שמורים בבית דינה שטאמער. שם התגוררה משפחת סליעפ. ישבנו כל הלילה, אזנינו היו מחודדות כדי לקלוט את המתרחש ברחוב. הרשרוש הקל ביותר הרטיט את הלב, הנה באים הרוצחים לקחת את נפשותינו.

עבר ליל־הפחדים והשחר עלה. חזרתי לביתי. הופיעו יהודים ברחוב. איש

---

1. מונאַסטיר — מנזר.

אמר לרעהו, הלילה הזה עבר בשלום, אבל מה יהיה הלאה? אליק ליניק סח לי: כרגע, אנו, עדיין, נפגשים. אולם, מי יודע אם נתראה מחר בשעה זו. הרחוב הולך ומתמלא יהודים וכל אחד שואל, מה לעשות ולאן לברוח. אנו נדברים בינינו להמלט בקבוצות קטנות. לברוח מהגיטו, להציל את החיים, ויהי מה. הרוב נבוכו וציפו לנס מהשמים. נגשתי לבית שגר בו בנצי ליטבק. יהודי פקח היה. שאלתי את ר׳ בנצי מה בדעתו לעשות. הוא השיב לי: אנה אברחה? הוא היה מלא יאוש: „אם נגזר מהשמים, אמר, שקהילת קוריץ תחרב — אלך לבור יחד עם כל היהודים". שוטטתי בגיטו, דברתי עם יהודים רבים ושאלתי „לאן בדעתכם להמלט?" נכנסתי לדוד גילמן. אשתו, ברכה, עמדה על יד התנור, הבעירה בו אש ושרפה את בגדיה. חבל, שיפלו בידי הרוצחים. היה זה יום חמישי, ערב חג־הסוכות, הופיעה ברחוב המשטרה האוקראינית, פזרה את המתקהלים והחלה להתבונן במתרחש בגיטו. חשתי שרגעי־חיינו ספורים.

נפרדתי מעליהם ויצאתי מהבית. נכנסתי למאפיה וראיתי שעדיין אופים לחם ויהודים רבים מחכים בתור. קניתי ככר לחם ומהרתי הביתה. ראיתי שכלו כל הקצין ועוד מעט ישמידו את השארית האחרונה של יהודי־קוריץ. בצד השני של הבית גר הרב ניסל בשקין ואשתו בת הרב משה־מרדכי לידסקי והבת השניה עם בעלה ישראל מלמד ושתי הנכדות של הרב לידסקי ממשפחת שץ מטוטשין. היה זה בשעה 7 בבוקר. הרב בשקין ישב ע"י ספר גמרא ולמד. מה אתם חושבים לעשות בשעה גורלית זו? שאלתי את הרב. „מה יש ביכלתנו לעשות? אין עצה ואין תבונה נגד גזר־הדין" — השיב הרב. אבל אל לנו להתיאש, אלא להשליך את יהבנו על בורא העולם. כתוב בספרים: „אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים". השיבותי: רבנו הקדוש, לאיזה נסים יכולים אנו לצפות? הרי הגיטו כבר מוקף מכל צדדיו, ומי שמנסה לצאת — יורים בו. לא הרביתי בוכוחים, כי השעה דחקה, חיינו תלויים מנגד ועוד מעט יגיעו לקיצם. נפרדתי מהרב ובני־משפחתו בדאבון־לב, ברכתים לשלום ונכנסתי לביתי. אמרתי לבני, חיים, אל לנו להחמיץ אף רגע ומיד להמלט מהגיטו. לקחנו שני אתים ושני שקים ריקים, שאם יתפסונו נאמר, שאנו יוצאים לעבודה. סגרתי את דלת־הבית ומסרתי את המפתח להרצל יוכט. הלה סירב להלוות אלי, כי הוא חשש שלא יספיקו כוחותיו להתגבר על הקשיים הצפויים בדרך רבת תלאות זו.

יצאנו מהגיטו ובדרכי עקלתון הגענו לנהר. ראינו הרבה יהודים צעירים נמלטים מהעיר והאוקראינים יורים אחריהם. הלכנו דרך גנים ועצים במחשבה

להגיע לכפר יוזפובקה. ב־5 אחרי־הצהרים באנו למקום ונכנסנו למכר, אוקראיני, בשם קוסטיק. הוא אמר לי פעם, שאם תהא צפויה לי סכנה — אמצא מחסה בביתו. הוא שמח מאוד לבואנו, קבל אותנו באדיבות רבה וכבדנו במאכל ומשתה. לא גונב אליו אף שמץ מהנעשה בעיר. הוא חשש להלין אותנו בביתו, שמא בניו יסגירונו למשטרה האוקראינית, לכן יעץ לנו להסתתר בחורשה הסמוכה לביתו. היתה זו תקופת סתיו, האדמה היתה רטובה ואנו שכבנו בבוץ מבלי להניע אבר, כי לא רחוק מאתנו היה מעבר. האוקראיני היה שולח את בנו הקטן בן ה־9 שהיה מביא לנו במסתרים, בהחבא מאחיו הגדולים, כל יום אוכל ליער. ראינו בו מלאך מושיע.

כעבור יומיים בקשתיו שיסע העירה ולראות השרדו בה, עדיין, יהודים. הוא נסע עם אשתו. כשהגיעו למרכז העיר ראו את החורבן הנורא. תפשו, עדיין, נשים וילדים שהתחבאו במרתפים. מרוב יאוש תלשו הנשים את שערות־ראשן וצעקותיהן וצעקות הילדים הגיעו עד לב השמים. אשת האוקראיני היתה עדינת־נפש, ומרוב התרגשות, למראה הבעותים, הותקפה בהתקפת־לב.

כעבור שבועיים נפגשתי ביערות עם כמה מיהודי־העיר שהצליחו להמלט מזרועות השטן. הם ספרו לי, שאת כל יהודי־הגיטו, אלפיים נפש, הובילו ליער קוזאק, ושם התחוללה הטרגדיה הנוראה, שאין לתארה במלים. שם הומתו השרידים ששרדו מהשחיטה הראשונה. רבים הצילו את חייהם ונסו מהגיטו, אולם ברובם הגדול נפלו בידי הטמאים.

לאחר שנות נדודים מרובים ביערות, מורדפים כחיות־יער, חזרנו העירה ששוחררה ע״י הצבא האדום. בהתקרבנו אליה נפעמו הלבבות למראה החורבן הגדול. לא הכרנו את המקום שרגלינו דרכו עליו. הכל כוסה במייט — מפולת של לבנים שרופות, אפר, גרוטאות ואדמה חרוכה. חפשתי נפש חיה, עד חי, שאוכל לגבות ממנו עדות על רגעי הגסיסה האחרונים של קהילת קוריץ, אולם דממת בית־הקברות שלטה בכל: אלם, שכול ואבדון. הלב נצבט מצער וחרון, ואין לך בפני מי להתריס ולקבול על מעשי־הזוועה שנעשו.

כל בתי־הכנסת ובתי־המדרש נשרפו. רק בית־המדרש של ר׳ אשר עמד בחורבנו, ללא חלונות ולא דלתות. נכנסתי פנימה. בחדר אחד נערם תל ספרים קרועים ושרופים וגוילי ספרי־תורה שטומאו וחוללו. אספתי את היריעות והבאתי אותן לבית יהודי ממזריטש, שהגיע העירה לאחר שעלה מהבור בו הסתתר בשנות הזוועה וההשמדה. המשפחה היהודית השניה שמצאתי בעיר היתה משפחת יוקל מדאַניטשאַב שהסתתר יחד עם אשתו וילדיו אצל אוקראיני אחד.

כן פגשתי עוד כמה משפחות שעתה זה חזרו העירה. בסך הכול ניצלו 75 נפש גברים, נשים וילדים. עליתי על בית־הקברות. הוא היה שדוד וחרב. המצבות נעקרו ממקומן וכל אהלי־הצדיקים נהפכו לעיי־מפולת. יחד עם ד״ר וואלאך ומ. גילדנמן התהלכתי על החורבות ומבטינו ננעצו במראות השממה הגדולה. דם קלח מעינינו בראותנו חלול־הקודש הזה. בלב דוי ובעינים דומעות עזבנו את בית־הקברות. כך הושמדה קהילת קוריץ, שהיו בה 6.000 יהודים. הכול כוסה במשאון.

דאס ליד וואס מ׳האט געזונגען אין קארעצער געטא

עס שוועבט פאַר די אויגן
דאָס שרעקלעכע בילד:
מערדערס מיט גרינע כאַלאַטן.
זיי לויפן אַרום משוגע און ווילד
און אין די הענט האַלטן זיי אויטאָמאַטן.
מ׳שלאָגט מיט די גומעס
מ׳רייסט שטיקער לייב
מ׳טרייבט אַלע אַרויס פון די שטיבער
מ׳טיילט אָפּ באַזונדער אַ מאַן פון אַ ווייב
מ׳טרייבט קיין קאָזאַק צו די גריבער.
עס הערט זיך געשרייען אין דער יידישער גאַס
מענשן פאַרצווייפלט פון שרעק.
קינדערלאַך קליינינקע דערשראָקן און בלאַס
וויינען און שרייען אָן אנ׳עק.
עס לויפן די גויים מיט ליידיקע זעק
העלפן געפונען די יידן,
די שטיבער גראַבירט מען
מ׳מאַכט גאנצע פּעק
פון דעם אומגליק זענען זיי צופרידן.

דאָס ליד איז פאַרפאַסט געוואָרן דורך אייזיק שניידער. די מעלאָדיע צום ליד איז לויט אַ רוסיש פאָלקס־ליד מיטן נאָמען „ראַסקינולאָס מאָריע שיראָקאָ“.

יהודית קרש (שפירא)

כְּתֹב זֹאת זִכָּרוֹן בַּסֵּפֶר... (שמות י"ז, י"ד)

הרבה ספרים נכתבו על השואה האיומה שבאה על יהדות־אירופה. סופרים לשעה וסופרים לדורות גוללו יריעה רחבה של האסון הנורא שפקד את עמנו האומלל ותארו תאור סס־גווני של חורבן הקהילות הגדולות.

השמדת יהודי קוריץ אינה, אלא, טיפה בים הטרגדיה הגדולה. אולם, קדושי־קוריץ קרובים ללבי קירבה מיוחדת, כי במו־עיני חזיתי קלוחים־קלוחים של דם בני־עירנו היקרים והבלתי נשכחים.

בספטמבר שנת 1939, עם כניסת הצבא האדום לקוריץ, חלה תמורה במערך הכלכלי והתרבותי של העיר. נעלמו מהאופק החיילים, השוטרים והפקידים דפולניים ובמקומם באו אנשי־צבא ואזרחים רוסיים.

בשבילנו, בני־הנעורים, היה בתמורה זו מהמרנין את הלב. לא התעמקנו בבעיות החמורות שהעסיקו את עולם־המבוגרים, והמשכנו במשובת־הנעורים שלנו. העיר עמדה על תלה, על רחובותיה וסמטאותיה, ובימות החורף התכסו במרבד־שלג, שעליו החליקו עגלות־חורף לקול צליל פעמוני הסוסים הדוהרים. הרגשתי רגש של חמימות ואושר בביתנו החם תחת כנפי הורי היקרים.

אולם, התחוללה סופה איומה. בקיץ שנת 1941 הוצפה העיר בקלגסי היטלר. הם באו רכובים על כלי־נשק מחרידים ואיומים. חשתי, שעם בואם הקיץ הקץ על טל־הנעורים שלי ועל בטחוני. בכל נימי־לבי הרגשתי שיצורים אלה נושאים בחובם משהו איום לי ולכל היקרים והאהובים עלי.

הגרמנים נכנסו העירה בשבת, שבועיים מיום פרוץ המלחמה הגרמנית־רוסית. היא נכבשה לאחר התקפה גדולה שנמשכה שעות מספר. מצאנו מחסה במרתפים ושוחות. כשהשתלטה דומיה יצאנו לרחוב וראינו צבא מסודר, כולו שופע שמחה ועליזות. היה זה הצבא הגרמני.

בימים הראשונים לא פגעו בנו הגרמנים לרעה. להיפך. הם הצניעו עמוק־עמוק את מזימות ההשמדה. הם העמידו פני משחררים וגואלים.

הגרמנים הודיעו, שאין בדעתם להתערב בחיים הפנימיים של היהודים והציעו לבחור ב„יודענראַט". למועצה זו נכנסו קרוסטושבסקי, גלוברמן וקרַסנוסטבסקי. הוטל עליה לרהט את בתי־הצבא בריהוט נאה, לספק כוחות־עֲבודה, ותו לא.

כחודש לאחר הכיבוש הודיעו הגרמנים שיש לספק להם 300 פועלים

יהודיים. האנשים באו כולם, איש לא נעדר. העלום על מכונות־משא ועקבותיהם נעלמו. ה„יודנראט" התענין בגורל האבודים, אך לא הצליח להציל מפי הגרמנים דבר וחצי־דבר. אולם, נודע הדבר שהיהודים נורו, מיד עם הלקחם, על־יד בית־החרושת לסוכר ושם נקברו. עד אז לא היה ידוע לנו, שהגרמנים משמידים את היהודים בצורה כה אכזרית.

למען הדיוק ההיסטורי, העובדתי, יש לציין שבמלאכת־ההשמדה פתחו האוקראינים. מסתבר שהללו חיכו דורות על דורות לרגע שתינתן להם הרשות להשחית ולכלות את היהודים. נצניה הראשונים של שנאה זו באו לידי בטוי בכתלי בית־החולים. באותם הימים חלתה במחלת טיפוס אשה צעירה בשם מישקה יוז. לאחר השתדלויות מרובות מצד ה„יודנראט" הובאה לבית־החולים. מישקה היתה במצב של חוסר הכרה, אולם, אפילו, במצבה זה הרגישה דקירות חזקות בגופה. היא פקחה את עיניה וראתה שהאחות האוקראינית, בת הכומר, צובטת אותה בסדיזם של חית־טרף. היתה זו התעללות שמטרתה היתה רצח. האומללה התחננה אל האחות שתרפה ממנה, אך היא הקשתה את לבה הערל. רגעים אחדים לפני מותה התחזקה מישקה, התישבה במיטה ואמרה למרצחת האוקראינית: אני הולכת למות, אבל דעי לך, שאחים ואחיות לי והם ישלמו לך כגמולך.

אף־על־פי שמקרה זה מזעזע ומחריד הרי אינו אלא, בבואה דבבואה ממה שעולל לנו האינקויזיטור, הטורקומדה דקוריץ, מיטקה זוירוכה. חוליגן זה התחנך, לבשתנו ולצערנו, בבית יהודי. הוא עבד במאפיה של יהודי ודיבר אידיש רהוטה כיהודי מבטן ומלידה. כשאך נכנסו הגרמנים נהפך לחיה טורפת ועמד בראש כל מיבצעי־ההשמדה שביצעו הגרמנים ביהודים. הוא הרג יהודים באכזריות רבה ולא הבחין בין נשים וילדים. הוא התעטף באיצטלא של ירא־שמים והצהיר שאלוהים שלחו לרחוץ את גופו באמבט של דם־יהודים. אולם, לא באמבט אחד בלבד התרחץ רוצח זה. הוא טבל את עצמו בהרבה־הרבה אמבטים של דם־יהודים.

בחג ה„פריצ׳יסטה" היה הוא היחידי שלא פסח על אף בית יהודי אחד והוציא מהם יהודים להריגה. לא עזרו תחנונים וכסף. הוא נכנס לברל שלח הנפח, שהיו לו שני ילדים, בן ובת. הבן היה בגיל 6, והבת בגיל 12. הוא רצח את הילדים לעיני ההורים. הוא נכנס לביתנו, הוציא מהארון חליפה הדורה והתלבש בה. אחר־כך צווה לשוניה אחי ללכת אתו, ומאז לא הוספנו לראותו.

הרוצח הזה נפל בידי הסוביטים. הוא השתתף בכנופיות הבנדרובצים, שפעלו נגד היהודים והרוסים, ונתפס. במקרה נזדמנתי לבנין הנ. ק. וו. ד. וראיתי את מיטקה. לא האמנתי למראה עיני. הנה תלינה של יהדות־קוריץ

יושב חי ובריא. ברגע זה נעתקו מלים מפי, לא יכלתי להוציא הגה. פרצתי בבכי וברחתי הביתה.

מיטקה הועמד למשפט ברובנה. כעדים נסעו אני, בריל הנפח ואשתו וסיומה הלמן. כל אחד מאתנו העיד על מעשי־הזוועה שעשה רוצח זה. אולם, כשהגיע התור של אשת בריל הנפח, עלתה על הבמה, קרעה מעליה את בגדיה ואמרה לשופטים: אין בכוחי לספר לכם מה עוללה חיה זו ליהודי־קוריץ. אולם, בקשה אחת לי אליכם: אם לא תהרגו אותו — הוציאו אותי להורג!

מיטקה נידון למות, אך כפי שמספרים לא הוצא פסק־הדין אל הפועל, והוא נשאר בחיים.

במרוצת־הימים קבלו הגרמנים לידם את מלאכת־ההשמדה. יהודי אחד בשם יודל קולוברט עבד אצל הגרמנים. פתאום העלילו עליו שהוא גנב שק, הוציאוהו וצוו עליו לכרות קבר לעצמו. כשהבור נכרה ירו ביודל והרגוהו. פעם, באישון־ליל, ריכזו הגרמנים יהודים רבים בככר־השוק, יצאו לקראתם שלושה גרמנים ואמרו: אתם מזוהמים, מלאי־כנים, עליכם למות. לאחר הודעה זו צוו להתפזר ולחזור לבתים.

מעשים אלה הלכו ונשנו והם נתכוונו למוטט את העצבים של יהודי העיר. הגיע התאריך הגורלי: 25.5.1942. לא גונב אלינו מהעומד להתרחש. שכבנו לישון בשקט, אך בארבע לפנות בוקר העירונו משנתנו יריות רבות. כל אחד קם משנתו והסתכל בחלון. ראינו שהגרמנים סוחבים יהודים בכוח. את החולים השליכו לתוך המכונות והביאום לבורות־ההשמדה. זכר ההתעללות שהתעללו הרוצחים בלייזער זפרן הי״ד מקפיא גם כיום את דמי. יהודי זה חלה במחלת השיתוק והיה שנים רבות רתוק למטתו. האוקראינים קשרו רגליו לאוטו וראשו נגרר על הכביש. בצורה כזו הובילוהו ליער קוזק. מאליו מובן שהוא הוציא את נשמתו טרם שהגיע לבור המות.

רוסיה קומוניסטית באה אלי בחצות הלילה וגילתה את אזני שלפנות בוקר עומדים להוציא את היהודים להריגה. מהרתי למשפחת סנדלר שגרה יחד עם הרב לייזער׳ל ומשפחתו. העירו את הרב משנתו, אבל לא היה מנוס, כי סגר עלינו האויב. הם הושמדו למחרת היום ונשארה רק בוזיה, בתו של סנדלר, שהגרמנים השאירוה בין 200 הנערות והנערים הצעירים.

למחרת, לאחר סיום ה„אקציה״ ביער קוזק הודיעו הגרמנים ל„יודנראט״, שהיהודים לא נקברו כהלכה וכי יש לשלוח פועלים לכסות את הבור בשכבת־עפר עבה יותר.

כולנו התגייסנו למלאכת־מצווה זו. מה שראינו שם, דומני, שאין לו אח

ודוגמא בתולדות־ההשמדה של יהדות־אירופה. נגלו לעינינו שלושה בורות: באחד היו קבורים גברים, בשני — נשים ובשלישי — ילדים. על קבר־האחים של הגברים הושיבו את הזקן לייזער שיחער. סמכוהו בסמוכות, הוא ישב ישיבה זקופה והרוח בדרה את זקנו הלבן. במבט ראשון נדמה היה שהוא חי, והוא מתפלל, מקונן, משווע, זועק ומקטרג כלפי שמיא על השחיטה הנוראה. כאילו להכעיס, היה היום בהיר. השמש שפכה את אורה על פניו הקפואים ועל זקנו הלבן של רב לייזער. הוא ישב קפוא, מאובן, אילם. מעיניו המזוגגות ניבט צער, שאין לתארו במלים. מפיו הפתוח למחצה ניכרה מחאה נוראה שנחנקה בגרונו.

הקדוש רב לייזער התנודד הנה והנה, כי מתחתיו, בבור, שקקו, עדיין, החיים. האומללים עוד נאבקו עם מר המות. הבורות התרוממו ושקעו, התרוממו ושקעו. היו אלה פרפורי־הגסיסה האחרונים. כשהנשמה יוצאת מהגוף הולך קולה מסוף העולם עד סופו. ברגעים אלה הוציאו יקירינו את נשמותיהם ביסורים קשים ונוראים.

מי אני וכוחי מה כי אוכל לתאר את אשר ראיתי ושמעתי. זעקותינו קרעו שחקים, ומעיני כולנו ניגר דם. קברנו את הקדוש רב לייזער וכיסינו את קברי־האחים בעפר, בהרבה עפר. הגברים אמרו „קדיש" ולעת־ערב חזרנו הביתה.

מדי יום־ביומו התאספו יהודים בבית פרטי, כי בתי־המדרשות נשרפו, ואמרו „קדיש" לזכר קדושינו.

בבכי ובהתיחדות עם זכר מתינו היקרים נמשכו החיים עד ל„ימים הנוראים" של שנת 1942. במוצאי ראש־השנה באו גרמנים, מידידי־היהודים, והודיעו ליודנראט ששוב חופרים בורות. נציגי־היהודים הודיעו לנו מיד, שאין להחמיץ אף רגע, וכל מי שהיכולת בידו יקום וימלט על נפשו, כי ימיו ספורים.

החלטתי לברוח. הצטרפו אלי גיסתי מיציה שפירא־וילנר וישה מליאר הבן של בוזיה מליאר, נער כבן 12, שהוריו כבר עלו על קידוש־השם והוא נשאר עם סבו יואליק מליאר. האיש היה זקן, בקושי עמד על רגליו, והוא נשאר בגיטו. בדמעות רותחות נפרד מנכדו האהוב, ברך אותו שהמלאכים הטובים ילווהו, ינצרוהו וימלטו את נפשו מכל רע, וביקש אותו שיאמר „קדיש" לזכרו.

תעינו בדרך לילה שלם וכשהאיר השחר שאלנו „גוי" אחד שנזדמן לנו, האם הרחקנו לכת, והוא השיב לנו שאנו נמצאים ק"מ אחד בלבד מהעיר. בדרך פגשנו אשה אחת עם ילדה — היתה זו חייקה שניידער וילדתה בת ארבע. בדרך נעלמו עקבות מיציה ונשארתי עם ישה בלבד. באתי ל„גוי" אחד שהכרתיו מזמן והוא קבלני יפה. בקשתי הראשונה היתה, שיסע לקוריץ ויביא את אמי שנשארה בגיטו. הוא ניאות. בדפיקות־לב עמדתי 4 שעות על־יד החלון והמתנתי לאמי.

שנת 1959. שרידי קוריץ אומרים „קדיש" ע"י קברי־האחים ביער קוזק.

ה„גוי" חזר בגפו. הוא ספר לי, שהעיר עולה באש, הגיטו סגור ומסוגר והמשטרה האוקראינית מנעה בעדו את הכניסה.

האיש הטוב חשש להלין אותנו בביתו ויעץ לנו להסתתר ביער. שם נפגשתי עם מיציה וכך ברחנו היערה.

ביום בהיר אחד ראינו ילדה קטנה הולכת ומתקרבת אלינו. היתה זו הבת של רחל סקלפניק־כץ. קראנו לה ושאלנוה באיזו דרך הגיעה לכאן? בפשטות ותמימות ספרה לנו הילדה ספור נורא, שלשמעו נעשה בשרי חדודין־חדודין.

כשהתפשטה השמועה על האקציה הממשמשת ובאה — ספרה היא — עלתה אמה לעלית־הגג להוריד בגדי־חורף. פתאום ירדה האם בקול־צעקה, שמצאה את הדוד תלוי על חבל בעליית־הגג. היה זה יוקל מרקוש. האם נטלה בידה סכין, לחתוך בה את החבל, ושוב עלתה לעליית־הגג. הילדה המתינה לאמה, אך כשהיא התבוששה לרדת החליטה לעלות ולראות את שלומה. בעלותה ראתה והנה גם אמה אבדה את עצמה בתלייה. וכך לשון הילדה: „כבין אַרויפגעגאַנגען אויפן בוידעם האָב איך געזען אז דער פעטער הענגט. דערנאָך בין איך ארויפ־געגאַנגען נאָך אַמאָל און געזען אַז אי דער פעטער און אי די מאַמע הענגען ביידע".

הילדה דברה בשלווה סטואית, משל, כאילו ראתה כבסים תלויים בעליית־הגג. לשמע דבריה פרצתי בבכי היסטרי. הילדה ישבה אתנו יום תמים. אחר־כך חזרה לבית מצילה, ומאז לא הוספנו לראותה.

כעבור שבועיים נפגשנו ביער עם עזריאל ומלכה ליניק ועם אוקה וליובה שמוטר. הם הצטרפו אלינו וישבנו בצוותא ביער. כמו־כן באה אלינו ילדה אחת, היתה זו פייגה ברנשטיין, הבת של יצחק ברנשטיין. היא באה אלינו יחפה. שאלתיה: דיכן נעליך? היא השיבה, שהן נקרעו, מסרה אותן לתקון ובערב תחזור לקבלן. פליאה היא בעיני, כיצד לא קפאו רגליה היחפות מהכפור שכיסה את הארץ.

בערב בא אלינו הפולני, מכרי משכבר, והודיע לנו שהכפר מלא גרמנים וכלבי־גישוש ומתכוננים לחפש יהודים ביער. הוא יעץ לנו להסתתר בבור, שכרה במיוחד, כדי שנמצא מחסה בו. הבור היה קבר פתוח, אך בלית ברירה נכנסנו לתוכו. שמענו יריות ולאחריהן צעקות מחרידות. הסתבר שביער הסתתרו כ־50 יהודים, שברובם הגדול הומתו. בבור שרר מחנק איום וליובה שמוטר ומיציה שפירא התעלפו. החלטנו להוציאן מהבור ויהי מה. בצאתנו לא שמענו יריות וישבנו על פתח הבור כל הלילה. בבוקר החלטנו לעזוב את המקום ולהמשיך בדרכנו. היה זה ביום 26.12.1942. חכינו לילדה שהלכה לקחת את נעליה אך היא לא חזרה אלינו.

הגענו למקום שהסתובבו בו פרטיזנים והחלטנו להצטרף אליהם. אולם, דבר זה לא היה מהקלים ביותר. הפרטיזנים קבלו לשורותיהם אך אנשים צעירים

בלבד שהיו בידיהם כלי־נשק ושהיו רגילים ללכת מרחקים גדולים מבלי להתעייף. כאלה היו מעטים מאוד בתוכנו, כי החיים בגיטו והנדודים ביערות נתנו את אותותיהם. בכל זאת נתקבלו אחדים מאתנו, ואני בתוכם. נתקבל גם ישראל פוקס, שאף פעם לא חלם על שימוש בנשק, אך השנאה לגרמנים הפכה אותו לאיש אחר, לאדם אמיץ ולוחם.

עזבתי ידידים רבים, שיחד עמהם נדדתי ביערות, בביצות ואגמי־מים והצטרפתי לפרטיזנים. כאן התחילה פרשת־חיים חדשה, שלא פה המקום לגוללה. את מצב רוחי בימים הללו תארתי בשיר שחברתי באחד היערות שבהם נדדתי. וזו לשון השיר:

קאָרעץ דאָס שטעטל ווו איך האָב אַלעס פאַרלאָרן
פון דיר קען איך יעצט חלומ'ן נאָר
אַזוו איך האָב פאַרבראַכט מיינע קינדער יאָרן
פון דעם אַלעמען איז ניט געבליבן קיין שפור.

אויף אַ מינוט קען איך ניט פארגעסן
וואָס יאָרן איז געווען אַזוי ליב
אין קעלט, אין נעץ, אין נישט דערעסן
קלער איך פון מיין וואַרעמער שטוב.

אָ, גאָט! ווי שווער איז צו זיין א ייד
פאַרוואָס קומט מיר אַזויפיל פיין?
איך בין צובראָכן, איך בין מיד
עס מוז צו ליידן א גרעניץ זיין.

ווי אַ חיה, אין מורא, אין שרעק
איך פיל דעם טויט אין יעדן אבר
צוליב וואָס אַ לעבן, צוליב וואָס פאַר צוועק
צו ליגן אין דעם לעבעדיקן קבר?

אָבער פלוצלינג גייט דורך מיין לייב א גרוויל
עס ווערט וואַרם אויף דער נשמה
איך הער ווי מיין אָנגעווייטיקט מויל
זאָגט דאָס וואָרט נקמה!

בתקופת פעילותי בפרטיזנים נפצעתי והוטסתי למוסקבה. בשכבי בבית־חולים הציקתני מחשבה אחת בלבד: לחזור לעירי, אם כי ידוע ידעתי שכל הקרובים ללבי הושמדו. אבל קויתי שאפגש, לפחות, עם חלק מהרוצחים ואעשה בהם שפטים. בפברואר שנת 1944 חזרתי לקוריץ. לא הכרתי את העיר. חפשתי יהודים, עברתי לאורך העיר, מבית־החרושת לסוכר עד בית מישה גילדנמן. שם נפגשתי עם היהודי הראשון, עם עזריאל ליניק. שמחתי לראותו ושאלתיו, הישנם יהודים בעיר. הוא השיבני שבבית גילדנמן גרה גיסתי שחזרה העירה יחד עם עוד כמה משפחות.

התחלתי לעבוד, אך מחשבת־הנקם לא הרפתה ממני. בשנת 1945 נתקבלה פקודה, שיש לפתוח את קברי־האחים כדי לעמוד על היקף ההשמדה. כל אנשי ה„גוראיספולקום" (עיריה) וה„ראיספולקום" (הנהלה אזורית), נסעו לקוזק. גייסו 20 פועלים שמיד נגשו לפתוח את הבורות.

מה שראו עיני לא ניתן לתאור. לסתות, שיניים, שערות, גולגלות — ערימה גדולה של עצמות. זהו הסך הכול העגום של יהודי־קוריץ.

יצחק פיינער

דער לעצטער וועג פון אונזערע קדושים[1]

די גרויסע שחיטה וואָס איז פאָרגעקומען ערב שבועות 1942 איז געווען, אייגנטלעך, די אַכטע. פאר איר זענען פאָרגעקומען זיבן „קליינע" שחיטות.

פון אַנפאַנג האָבן די דייטשן געפאָדערט פון אונזער יודענראַט אַ פּאָר הונדערט יידן אויף אַרבעט, און דוקא די בעסטע כוחות און אינטעליגענטע מענטשן, צוזאָגנדיק אַז מען שיקט זיי אויף א „בעסערער" ארבעט און זיי וועלן זיין אין דער בעסטער אָרדנונג.

מ'האָט זיי אָפּגעפירט א פופצען קילאָמעטער פון קאָרעץ, זיי געצוווּנגען אויסצוגראָבן א גרוב און מ'האָט זיי בעסטיאַליש דערשאָסן.

אַזעלכע שוידערלעכע מעשים האָבן זיך איבערגעחזרט עטלעכע מאָל, אָבער זיי האָבן נישט געטראָגן קיין כאראקטער פון פולקאָמער פאַרניכטונג. דער גרויסער חורבן איז געקומען אויף אונזערע טייערע און ליבע ערב שבועות 1942. א פּאָר טעג פריער, אין איינעם אַן אָוונט, האָבן זיך עטלעכע יידן דערוווּסט, אַז די דייטשן מיט דער אוקראַינישער פּאָליציי האָבן געבראַכט 100 גויים פון די אַרומיקע דערפער אויף גראָבן גריבער פאַר די קאָרעצער יידן. מ'האָט זיי גע־האַלטן אונטער זעהר אַ שטרענגער שמירה און מ'האָט קיינעם פון זיי נישט געלאָזט גיין א היים, ווייל זיי האָבן מורא געהאַט טאָמער וועט זיך „חלילה" געפונען אַ גוי וואָס וועט דערציילן די קאָרעצער יידן צו וועלכן צוועק זיי האָבן געגראָבן די גריבער...

אָבער די שרעקלעכע ידיעה איז דאָך דערגאַנגען צו דער יידישער באַפעלקערונג, נאָר די יידן האָבן נישט געוואָלט גלויבן און געזאָגט, אַז מ'מאַכט סתם אַ פּאַניק. סטייטש! ווי קען אַזעלכעס געשען? נעמען פּראָסט פּשוט לעבע־דיקע מענטשן און זיי שיסן? אמת, האָבן זיי געטענהט, מ'האָט דאָ און דאָרט דערשאָסן אַ יידן, איז, פרעגט זיך אַ קשיא ווען האָט מען ניט געשאָסן און גע־קוילעט יידן? אָבער דאָ רעדט מען דאָך וועגן אַן אויסראָטונג, — אַזעלכעס קען נישט געשען און מ'מאַכט סתם אַ בהלה.

אַזוי האָבן זיך געטרייסט אונזערע ברידער — ביז ס'איז געקומען דער

---

1. עדות דערקלערונג אויפגענומען דורך דער היסטאָרישער קאָמיסיע אין מינכען אין יאָהר 1946. איבערגעוויזן דורך „יד ושם" ירושלים.

שרעקלעכער ערב שבועות 1942. ס׳איז נאָך געווען בלוי אויף דער גאַס, מענטשן זענען געשלאָפן אין טיפן שלאָף — האָט זיך אונז אויסגעדוכט אַז מ׳שיסט. מיר האָבן זיך אויפגעוועקט פון שלאָף און זיך איבערצייגט, אַז ס׳איז נישט קיין חלום, נאָר מ׳שיסט טאַקע ממש. צום אָנפאַנג האָט מען געהערט איינצעלנע שאָסן, נאָר וואס ווייטער איז די שיסעריי געוואָרן שטאַרקער. מיר האָבן זיך זעהר איבערגעשראָקן. אין אונזער ווינונג האָבן געוווינט עטלעכע משפחות, זענען זיי אלע צוגעלאָפן צו די פענצטער און זיי האָבן דערזען א שרעקלעך בילד ווי מ׳טרייבט א טראַנספּאָרט יידן — מענער, פרויען, קינדער און פּיצלעך קינדער וואָס די עלטערן האָבן זיי געטראָגען אויף זייערע הענט.

די אַלע יידן זענען אַרומגערינגעלט געוואָרן דורך דייטשען און אוקראַינישע פּאָליציי. מ׳האָט ספּעציעל געבראַכט עטלעכע הונדערט פּאָליציאַנטן פון ז׳יטאָ־מיר — די ריכטיקע מערדער וואָס האָבן זיך אויסגעצייכנט מיט זייער מערדעריי צו יידן. ווער ס׳איז נאָר אריינגעפאַלן אין זייערער הענט איז שוין נישט אַרויס קיין לעבעדיקער.

דער אוקראַינישער קאָמענדאַנט מיטן נאָמען דאַניליוק איז ארויסגעפאָרן איבער דער שטאָט און געגעבן באַפעלן, ווי אַזוי די מערדער זאָלן זיך נוהג זיין מיט די יידן. מ׳האָט אַלע יידן געפירט צום „גאָלאָוואַ״ (הויפּט) מיטן נאָמען קריזשאַנאָווסקי, א פּאַרביסענער רוצח, א געוועזענער גמינע שרייבער. מ׳האָט זיי באַזוכט און אַוועקגענומען אַלעס וואָס זיי האָבן געהאַט און זיי אָפּגעפירט אין א צווייטער זייט.

נאָך דעם ווי אלע יידן זענען דורכגעגאַנגען די קאָנטראָל זענען אָנגעקומען דער קאָרעצער דייטשישער לאַנדווירט מיט נאָך עטלעכע דייטשישע באַאַמטע און געגעבן אַ באפעל, אַז אַלע יידן זאָלן זיך אויסשטעלן אין רייען. זיי זענען אַרומגעגאַנגען צווישן די שורות, יעדן איינציקן גוט באַטראַכט, און ווער ס׳איז זיי געפעלן געוואָרן האָבן זיי אים געפרעגט, ווי אַלט איז ער און וועלכן באַרוף האָט ער. שיינע און יונגע מענטשן האָט מען געהייסן אָפּגיין אין אַ זייט און זיך אויסדרעהען מיטן רוקן צו אַלע אַנדערע. אַזוי האָבן זיי אויסגעקליבן 200 יונגע און קרעפטיקע יידן און אָפּגעשיידעט זיי פון אַלע אַנדערע.

באַלד זענען אָנגעקומען פיל גוים מיט ליידיקע פערד און וועגענער און אויך עטלעכע „גראָזאָוויקעס״ (לאַסט־מאַשינען). די דייטשן מיט דער אוקראַי־נישער פּאָליציי האָבן אָנגעהויבן טיילן מענער באַזונדער, פרויען באַזונדער און קינדער באַזונדער. די מענער און פרויען האָט מען באַלד אַרומגערינגלט

מיט אַ שטרענגער וואַך און זיי געטריבן קיין קאָזאַק, צו די גריבער. שוואַכע מענער און פרויען האָט מען אַרויפגעזעצט אויף די גראָזאָוויקעס.

די קינדער האָט מען געוואָרפן אין די וועגענער פונקט ווי מ׳וואַרפט שטיינער. דער רוצח האָט אָנגעכאַפּט דאָס קינד ווי ס׳האָט זיך אים געלאָזט: ביים הענטעלע, ביים פיסעלע, ביים קעפּעלע, אָדער פאַר דעם העמדעלע. אַזוי האָט מען אָנגעלאָדן פולע וועגענער מיט קינדער, איינער אויפן אַנדערן, און מ׳האָט זיי אַוועקגעפירט קיין קאָזאַק. ווען ס׳איז אַראָפּגעפאַלן א קינד פון וואָגן, האָט דער פורמאַן, אָדער דער פּאָליציאַנט, עס צוריק ארויפגעוואָרפן ווי מ׳ווארפט ארויף אַ שטיין.

אין קאָזאַק זענען שוין געווען גרייט 5 טיפע גריבער — 8—10 מעטער די ברייט און 4—5 מעטער די טיף. אינעם אַראָפּגאַנג אין די גריבער האָבן געפירט טרעפּ, וואָס זענען ספּעציעל אויסגעגראָבן געוואָרן, כדי די קרבנות זאָלן „באַקוועם" קענען אַראָפּגיין אין דער טיפעניש פון דער גרוב.

מ׳האָט אַלע יידן צוגעפירט אַ פערטיל קילאָמעטער פאַר די גריבער, זיי אַוועקגעזעצט אויף דער ערד און באַוואַכט דורך אַ שטרענגער שמירה. דערנאָך האָט מען גענומען מענער און פרויען, צו 6 פּערזאָן, און זיי אריינגעפירט אין גרוב. פריער האָט זיך יעדער געמוזט אויסטון מוטער־נאַקעט. אין גרוב האָט מען יעדן קרבן געלייגט מיטן פנים אַראָפּ. דאָרט זענען געשטאַנען 6 דייטשן מיט רעוואָלוערן און זיי האָבן יעדן איינציקן אריינגעשאָסן אַ קויל אין קאָפּ.

מיט די קינדער איז פאָרגעקומען גאַנץ אַנדערש. די אַלע וועגענער מיט די קינדער האָט מען צוגעפירט צו די גריבער, און גלייך פון וואָגן אַריינגעוואָרפן לעבעדיקע אין זיי. ווען מ׳האָט אַרײַנגעשלײדערט צוויי וועגענער האָט מען אַריינגעוואָרפן 2 גראַנאַטן און אײַפגעריסן די קינדער.

ביי די גריבער זענען געשען עטלעכע פאַלן וואָס ס׳איז כדאי וועגן זיי צו דערציילן: ביי אונז אין שטאָט איז געווען א גרויסער גביר מיטן נאָמען הורוויץ. צוזאַמען מיט אַלע יידן האָט זיך געפונען די פרוי הורוויץ מיט איר טאָכטער העסיע. דאָס מיידל איז געווען אַ בילד שיינהייט. זי האָט אַרויסגעשיינט פון דער גרוב, און די רוצחים האָבן באַשלאָסן אַז ס׳איז אַן עוולה צו פאַרשניידן אזא יונגע און שיינע בלום. די דייטשן האָבן זיך געבעטן צו העסיען אַז זי זאָל פאַרלאָזן די גרוב. האָט די טאָכטער געזאָגט אַז אָן איר מוטער רירט זי זיך נישט פון אָרט. די רוצחים האָבן נישט געקאָנט פאַרטראָגן אַזאַ „חוצפה" און מ׳האָט איר באַלד דערשאָסן.

ווידער איז פאַרגעקומען א פאַל מיט אונזער ליבן דאָקטאָר יעקב (יאניע) הערשענהאָרן. די דייטשן האָבן זיך דערוווסט אז ער איז אַ גוטער דאָקטאָר, האָבן זיי אים אַרויסגעפיהרט פון גרוב און אים געהייסן גיין אַ היים. האָט ער געבעטן, אז מ׳זאָל אויך באפרייען זיין פרוי. די רוצחים האָבן נישט מסכים געווען דאַצו. האָט דער דאָקטאָר אָנגעצונדן אַ סיגאַר, אַראָפּ אין גרוב און געהייסן אז מ׳זאָל אים הרגנען. ס׳זענען געווען פיל פעלער וואָס קינדער האָבן נישט געוואָלט פאַרלאָזן זייערע עלטערן, און עלטערן זייערע קינדער און זיי האָבן באַשלאָסן עולה זיין אויף „קידוש־השם" צוזאַמען.

אונזער רבי רב לייזער׳ל, ער און זיין פאַמיליע און זיינע חסידים האָבן זיך באַהאַלטן אין אַ חורבה נישט ווייט פון טייך. ס׳איז שוין געווען נאָך 12 אזייגער בייטאָג, האָט זיי באַמערקט א גוי און זיי איבערגעגעבן דער פאָליציי. ס׳זענען געקומען דייטשן מיט אוקראאינישע פאָליציאַנטן און מ׳האָט זיי פאַרנומען.

פריער האָט מען דעם רבי׳ן געמאָלדן, אַזוי ווי זיי וויסן, אַז ביי אים געפינט זיך אַ סך גאָלד, זילבער און חפצים — זאָל מען דאָס אלעס אָפּגעבן, וועט מען זיי באפרייען. די רוצחים האָבן צוזאַמענגענומען אַ היפּש פעקל, געגעבן דעם רבין עס צו טראָגן און מ׳האָט אים מיט זיינע חסידים און פאַמיליע אַוועקגעטריבן קיין קאָזאַק, צו די גריבער....

ד"ר יעקב וואלך

בנתיב החידלון

היה היו בקוריץ אלפים רבים של יהודים. היה נוער מופלא, שהתעמק בבעיות היהדות ובעיות־העולם. בשפתי הדלה אנסה לשיר שיר אבדונו וכליונו של נוער זה וחורבן קהילתנו, שדורות על דורות פיכו בה חיי־יהודים.

עם חתימת ההסכם בין רוסיה לבין גרמניה הנאצית סופחה קוריץ לרוסיה. כשפרצה המלחמה בין „השותפים" הוצפה העיר בזרם של פליטים יהודיים, שנהרו אליה מערים שכנות. הם קיוו להגיע לרוסיה ולהציל את נפשם. ואמנם, רבים הגיעו למטרתם. אולם, אלפים רבים מהם נשארו תקועים בעיר כי הגיעו אליהם ידיעות מחרידות, שבצדי־הדרך המובילה מקוריץ לנובוגרד־ווֹלינסק מתגוללות גוויות של יהודים שהומתו בידי הנאצים.

יום אחד הופיעו רוצחים־גרמניים, כינסו את מנהיגי האוקראינים בביתי, ונתנו להם הוראות איך לנהל עניני־העיר. הם הדגישו במפורש שתקנות אלו לא חלות על היהודים, באשר הם נמצאים מחוץ לחוק. כל יהודי הוא הפקר, יש לפגוע בו ולעשות בו שפטים כטוב בעיני המרצחים. בני־בניהם של חמילניצקי ופטליורה קלטו היטב בלבם את ההוראות ועוד הוסיפו נופך משלהם.

הצו הראשון אשר ניתן ליהודים היה ענידת הטלאי הצהוב בשני מקומות בולטים על החזה ועל הגב. היה זה סימן־היכר שלפיו ידעו הרוצחים להבחין בין יהודים ללא־יהודים. כמו־כן אסרו על היהודים להתהלך על המדרכות ובצידי־הכביש, כי אם באמצע הרחוב, כדי להקל על המרצחים את מלאכת הפגיעה וההתעללות. ואוי לו ליהודי שנתקל בדרכו עם לסטים גרמני.

עם שקיעת החמה אסור היה ליהודי להיראות בחוץ. שוק־המזונות היה פתוח ביום חמישי בשבוע בלבד, משעה 10—11. תוך שעה זו מותר היה ליהודי להכין צרכי־מחיה לכל ימות־השבוע. לא פעם הוקף השוק ע"י גרמנים ואוקראינים והכו, שדדו, רצחו והמיתו כטוב בעיניהם. מובן, שבתנאים כאלה מנעו את עצמם היהודים מלבוא לשוק.

האוקראינים, כידוע לנו, היו צהובים[1] זה לזה ותדיר היו פורצות מריבות וקטטות ביניהם. כפעולות־נקם היו אלה מבעירים את בתי אלה. פעם פרצה דליקה באיזור האוקראיני שבקוריץ. העלילו על שתי צעירות יהודיות, שאף פעם לא

1. צהובים — מתקוטטים, רבים.

דרכו רגליהן מחוץ לתחום היהודי, שהן הבעירו את האש. היו אלה המורה חיה ברנבוים וחברתה הולצמן. דנו אותן למות ביריה. המרצחים פרסמו במודעות גדולות על ביצוע פסק־הדין הקטלני. את שתי הנערות האומללות קברו במרכז ככר־הגויים. מקרים מחרידים כגון אלה חזרו ונישנו לעתים קרובות. כל אשה יהודיה שהיתה בהריון חוסלה מיד לפי הוראות הנאצים, כדי להפסיק את ריבוי הישוב היהודי.

מדי פעם בפעם נתנו צווי־החרמה. חובה היתה לספק לגרמנים כל־מיני חפצים. פקודות אלו קוימו במלואן. הגזירה האיומה ביותר היתה גזירת עבודת־הכפייה. צוו להכין צידה לדרך שתספיק לכמה ימים, עד שיגיעו ל„מקום־העבודה". את האומללים הוציאו מחוץ לעיר, מקום־שם היו בורות כרויים מבעוד מועד וקברו אותם עד האחרון שבהם. השרידים, ששרדו מבני־העיר אחרי המלחמה, ברצותם לכסות קברי הקדושים, אשר הכלבים והזאבים גילו אותם, מצאו קבורים בבורות יחד עם הקרבנות את חבילות האוכל והבקבוקים.

תלא לשוני לספר מה שעוללו לנו הרוצחים הטמאים־האכזריים. אך תירשם־נא כעדות־נצח תמונת זוועה שחזיתי בה בימים הראשונים לכיבוש העיר ע"י הצורר הנאצי: יושב לו הקומנדנט, מפקד־העיר, על מרפסת בית אוכמונוביץ, הוא עם אשתו וילדיו. מרחוק משוטט ילד יהודי כבן 3. המפקד קורא למרצח נאצי, מצווה עליו לתפוס את הילד ולהעיפו באויר כדרך שמעיפים כדור. המרצח יורה בילד כשם שציד יורה בצפור. העולל נופל ארצה מתבוסס בדמו. בני־משפחת הקומנדנט צוהלים, מוחאים כף. הבת הצעירה של הלסטים מתרפקת עליו ומתחננת אליו: „פאפא, מאך דאס ווידער! („אבא, חזור על־כך עוד פעם!") זה כה מצחיק ומענין".

כעבור זמן הוצא צו בדבר הקמת הגיטו. על כל היהודים לעזוב בתיהם ורכושם ולהצטופף בסביבה צרה ברחוב שקולנה. עלי ועל אשתי פסחה הגזירה. כרופא נהניתי מחופש מסוים והרשו לי להמצא מחוץ לתחומי הגיטו. המפקד התאכסן בביתי וכל מה שהיה בבית היה קנינו הפרטי. פעם, בשעת ארוחת־הערב, שאלה אשתי ז"ל את אחד הגרמנים: לשם מה אתם מחסלים את היהודים אנשי־עבודה בריאים וצעירים? הוא השיב בשלוה, כדבר שהוא, בחינת, מושכל ראשון: הרי היהודי מוכרח למות ואנו בוררים לו מיתה קלה ויפה — מיתה ביריה.

השמדה חלקית של יהודי־קוריץ נמשכה, בהפסקות קצרות, עד ערב חג־השבועות שנת 1942. בערב החג הביאו הגרמנים שוטרים אוקראיניים מז'יטומיר. הם הובאו לשם חיסול הגיטו וביצוע המתת כל היהודים. צעירים אלה למרות שנולדו וחונכו כל ימיהם ברוח הקומוניזם, נתגלו כעוזריהם הנאמנים ביותר של

בבורות „קוזק"

הצייר: חיים ברגל

הנאצים ובצעו את ההשמדה כמיטב יכלתם ולא ביישו את אבותיהם — חמילניצקי ופטליורה.

בשעות הלילה הקיפו את הגיטו ומשעה אחת אחר־חצות החלו להוציא משפחות שלמות מבתיהן. את הגברים רכזו ברחוב מונסטירסקי והנשים והילדים נאספו מאחורי ביתו של דודיה פלדמן. הגברים ישבו לאורך הרחוב עד המשכו של רחוב המונאַסטיר הישן.

אותי ואשתי הוציאו מביתנו בשעה 4.30 לפנות בוקר. שעה שהובילו אותי פנה אלי קצין־גרמני בלגלוג: „יודה, איה אלהיך״? כשהגעתי למקום, מצאתי בו אלפים רבים של יהודים. בצד ישבו בנפרד כ־200 יהודים. כעבור מחצית השעה שמעתי צעקת־פרא של נאַצי בפנותו אלי: אתה, בעל־הקרחת, גש הנה! צווה עלי להצטרף לקבוצת־המאתיים, שהיו בה בעלי אומנויות שונות, דהינו, אנשים מועילים לנאצים. חיכינו לאות. נתנה פקודה לאנשי הקבוצה לשוב לבתיהם.

אין בכוחי לתאר מצב־רוחם של האומללים שנותרו בחיים. ישבנו וראינו במו עינינו כיצד חוסלו יקירינו. זקנים, נשים, ילדים וטף עמדו יום תמים ולא נשמעה, אפילו, אנחה, אפילו לא בכי של ילד ולא פעיית תינוק. עמדו כקפואים, כצללים המתנועעים לפקודתו של אחד שאינו מדבר, אלא נותן אותות בלבד. במנוחה ובשקט התפשטו בני־המשפחה ועמדו ערומים כביום הולדם, מבלי להאנח ומבלי לבכות. הניחו בגדיהם תלי־תלים וחיכו לאות מאת הרוצח לרדת לבור ששה־ששה. כשהכריז הרוצח שעל ששת הראשונים לרדת לבור, קפצו לתוכו ששים, כי רצו למהר ולהיגאל מאוירת האימים. הקדושים נפלו ונערמו אחד על גבי השני. רבים נחנקו מעומס גויות המומתים. את הילדים שמו בבור לחוד. כשהתמלא הבור הטילו בו רימונים, והעוללים ויונקים רוסקו ורוטשו. אשה אחת הצליחה להימלט מידי הרוצחים והסתתרה בביתו של דודיה פלדמן. האוקראינים, שפשטו לשדוד ולבוז בתי־היהודים, גילו את האומללה ומסרוה בידי הגרמנים. האשה היתה בחדשים האחרונים להריונה. בדרך תקפוה צירי־לידה וילדה. הרוצח הגרמני הוציא מנרתיקו את כידון־רובהו וחתך את השליה. הוא בעט ברגלו בעובר ובכידון גזר לגזרים את האם. בשקט ובקרירות עמד הרוצח וקינח את כידונו המגואל בדם בבגדי־האשה.

בעת ביצוע החיסול וההשמדה הצליחו רבים להימלט ולהסתתר ביערות. הרבה מהם ניספו בידי המרצחים האוקראיניים, אך לא מעטים מצאו את דרכם לפרטיזנים. קבוצת צעירות הצליחה להחבא במרתף אחד ברחוב שקולנה. מקום סתרן נתגלה לגרמנים. הם הבעירו את הבית והבנות נשרפו חיים.

בתקופת השואה הורגש מחסור במלח. ברחובות העיר הודבקו מודעות שהכריזו, כל מי שיביא לקומנדנט ראש של יהודי יקבל תמורתו ק״ג מלח. הרוצחים האוקראיניים פשטו ביערות לצוד יהודים. הם רצחו אותם, כרתו ראשיהם והביאום לקומנדנט. איום היה לראות את הרוצחים מתהלכים ברחובות העיר וראשי־יהודים בידיהם.

הגרמנים יסדו בעיר מחנה לשבויים הרוסיים. כרופא הוטל עלי הטיפול בהם. סביב המחנה נערמו ערימות של פגרי חתולים, כלבים, בהמות, סוסים וכל מיני נבלות, שהאכילו בהם את השבויים. בית כץ שימש מחסן מיוחד לכל הפגרים האלה, שריח הסירחון הנורא התפשט למרחקים. על קבורת פגרים אלה היו מענישים בכל חומר הדין.

כרופא־המחנה היה עלי לבקר מדי בוקר בבוקר את החולים. לא פעם העלה בפני הטבח נתח בשר שצבעו ירוק — סימן לבשר־נבלה. לשבויים „אסור" היה לחלות. אחרי מחלה של יומיים נורו וחוסלו כי נמצאו בלתי ראויים לשימוש. את השבויים היהודיים המיתו עם הגיעם למחנה.

בוקר אחד, בשעת ביקורי השיגרתי במחנה, מצאתיו ריק מאדם. אמרו לי שהשבויים גויסו לכריית בורות לשם השמדת שארית הגיטו. במהירות הבזק התפשטה הידיעה המחרידה בין תושבי הגיטו. רבים הצליחו להמלט ליערות ולהצטרף לפרטיזנים, אולם רבים נרצחו בידי הרוצחים האוקראיניים.

שרידי הפליטים שחזרו לקוריץ מצאו את העיר חרבה. היא דמתה לבית־קברות. רחובותיה אבלים. בית־הקברות על מצבותיו העתיקות נהרס כולו. חזירים רעו בו. בתי־המדרשות ובתי־הכנסת נחרבו ונשרפו.

כך נעקרו מהעיר חיים מושרשים מדורי־דורות, הכל כוסה במשאון. לא נשארו ציון וזכר לחיי הקהילה. ביערות ובשדות שמסביב נמצאו קברי־המונים, בהם טמונים מאות ואלפי יהודים.

שרידי־הפליטה שחזרו העירה כונו בפי הרוצחים האוקראיניים בשם „ניאָ דוריזקי", כלומר, הלא־נשחטים. הם תיבלו את הכינוי בכל מיני הלצות ולעג. דאגתם היחידה היתה, שמעתה לא יהיה להם למי למכור בצלים. אלה היו רגשי־החרטה וזו היתה ההשתתפות בצער של בני חמילניצקי ופטליורה לשרידים שנותרו בחיים.

אלה הם דברי־זכרון מעטים על השואה האיומה ועל המעשים הנוראים שנעשו בימים הקודרים הללו. אין למוח שום תפיסה בהם. אין להבינם. אין להשיגם בשכלנו ולהסבירם לזולת. קשה להאמין למראה העינים ולשמע האזנים, התקופה בה התחוללו הנוראות האלה לא תתואר ולא תצוייר לעולם.

משה גילדענמאַן ז"ל

חורבן קאַרעץ[1]

(אויסצוגן פון מיין טאָג־בוך)

אנשטאט די דייטשן קומען די באלשעוויקעס

איך וועל זיך באמיען געבן א קורצן איבערבליק פון די געשעענישן פאַר דעם פעריאָד פון דעם 17־טן סעפטעמבער 1939 ביז דעם 2־טן יולי 1941. ד"ה ביז דעם טאָג ווען קאָרעץ איז געוואָרן אָקופירט דורך דער דייטשער אַרמיי.

די מלחמה צווישן דייטשלאַנד און פוילן, וועלכע איז אויסגעבראָכן דעם 1־טן סעפטעמבער 1939, האָט אין צוויי וואָכן אַרום שוין געהאַלטן ביים סוף. די היטלעריסטישע באַנדעס האָבן זיך שוין דעם 15.9 געפונען נעבן טייך בוג. מיט שרעק האָבן מיר געוואַרט, אַז אין די נאָענסטע טעג וועלן זיי אָנקומען צו אונז. גרויס איז געווען אונזער פאַרווונדערונג און פרייד, ווען דעם 17.9 האָט די רויטע אַרמיי איבערגעשטרייכט דעם פויליש־סאָוויעטישן גרענעץ און פאַרנעמענדיק קאָרעץ, אַוועקמאַרשירט ווייטער אויף מערב. די קאָרעצער יידן האָבן זיך צוביסלעך צוגעוווינט צו די נייע באַדינגונגען, וואָס האָבן זיך געשאַפן אונטער דעם סאָוויעטישן רעזשים. דער סוחרישער עלעמענט, וועלכער איז ביי דער נייער אָרדנונג דעקלאַסירט געוואָרן, האָט אָנגעהויבן זוכן נייע קוועלעס פון פרנסה. א טייל זענען געוואָרן באַאַמטע, אָדער אָנגעשטעלטע אין די מלוכהשע אונטערנעמונגען און די ווייניקער אינטעליגענטע און פיזיש שטאַרקע האָבן געאַרבעט אַלס געווייינלעכע אַרבעטער ביי דעם וועג פון קיעוו קיין לעמבערג (לוואָוו), וועלכע די סאָוויעטישע מאַכט האָט אָנגעהויבן בויען. אָנשטאָט די פריוואַטע קראָמען איז איינגעאָרדנט געוואָרן מלוכהשע קאָאָפּעראַטיוון, מיט וועלכע עס האָבן מערסטנטייל אָנגעפירט געוועזענע סוחרים. די דאָזיקע קאָאָפּעראַטיוון האָבן גוט פּראָספּערירט און וואָס ווייטער זענען זיי אַלץ מערער אימשטאַנד געווען צו דעקן די באַדערפענישן פון דער באַפעלקערונג. די יוגנט האָט שטודירט אין די מלוכהשע אַלגעמיינע און פאַך־שולן און דאָס לעבן האָט צוביסלעכווייז אָנגענומען נאָרמאַלע פאָרמען. קיין רדיפות אויף דעם רעליגיעזן געביט, ווי מען

1. פונם בוך „חורבן קאָרעץ" וואָס איז אַרויסגעגעבן געוואָרן מיט דער מאַטעריעלער אונטערשטיצונג פון פרעזידענט פון „אהבת אחים אנשי קאָרעץ רעליף קאָמיטע אַף באָסטאָן".

האָט אונז פריער געשראָקן, אז אין סאָוויעט־רוסלאַנד קומט אַזוינס פאָר, האָבן די קאָרעצער יידן אַבסאָלוט נישט געפילט. אַזוי איז דאָס לעבן געווען ביז דעם 22 יוני 1941, ווען דייטשלאַנד איז אַריין אין קריג מיט רוסלאַנד. מיט דער זעלבער שנעלקייט, מיט וועלכער די דייטשע אַרמייען האָבן צעקלאַפּט פּוילן, האָבן זיי איצט פאַרנומען איין אוקראַינישע שטאָט נאָך דער צווייטער און זיך גערוקט פאָרויס. דריי טעג נאָך דעם אויסברוך פון דער מלחמה האָבן שוין די סאָוויעטישע אַמטן אין קאָרעץ באַקומען א באַפעל זיך עוואַקואירן. עס איז באַלד געוואָרן אַ פּאַניק. די קאָרעצער יידן, וועלכע זענען געווען סאָוויעטישע באַאַמטע אָדער אָנגעשטעלטע, האָבן באַקומען אין זייער דיספּאָזיציע טראַנספּאָרט־מיטלען און צוזאמען מיט די מלוכהשע אַנשטאַלטן פאַרלאָזט די שטאָט. אַ גרויסע טייל פּריוואַטע יידן האָבן געדונגען פאַר גרויסע פּרייזן גויעשע פורן און זענען מיטגעפאָרן. עס זענען געווען אזוינע, וועלכע האָבן זיך געלאָזט גיין צופוס קיין זוויאהיל. נאָר פיל האָבן זיך צוריקאומגעקערט, ווייל צוליב דער איבערגעלאָדנקייט פון די באַנען האָבן זיי נישט געקענט זיך אַריינבאַקומען אין די צוגן. עטלעכע יידן זענען אומגעקומען פון די באָמבעס מיט וועלכע די דייטשן האָבן באַוואָרפן דעם באַנהויף אין זוויאהיל. אַזוי אַרום האָבן זיך עוואַקואירט ביז 1000 יידן, די איבריקע קנאַפּע 4000 יידן זענען געבליבן אין קאָרעץ און מיט שרעק געוואַרט אויף דעם אָנקומען פון דער דייטשער אַרמיי. דעם 29־טן יוני האָט מען שוין אין קאָרעץ געהערט דאָס הילכן פון אַרטילעריע. רעשטלעך פון דער רויטער אַרמיי האָבן שוין פאַרלאָזט אָסטראָג און האָשטשע און איבערגייענדיק דעם טייך גאָרין, אין איילעניש געלאָפן דורך קאָרעץ. דעם 30־טן יוני איז שוין אין קאָרעץ נישט געווען קיין סימנים פון דער רויטער אַרמיי, בלויז עטלעכע פונקציאָנאַרן פון דער ענ־קאַ־ווע־דע האָבן געהאַלטן די אָרדנונג אין שטאָט. דעם 1־טן יולי איז שוין אין קאָרעץ נישט געווען קיין מאַכט. אין די גאַסן האָבן זיך אַרומגעדרייט אוקראַינער מיט צופרידענע פּנימער און אומגעדולדיק געוואַרט אויף זייער „באַפרייער” — אויף דיטלערן.

אין די ערשטע טעג

2־טער יולי 1941. — פאַרטאָג האָבן זיך דערהערט עטלעכע איינצעלנע הארמאַטן־שאָסן און באַלד נאָכדעם א גערויש פון מאָטאָרן און ווילדע געשרייען אין דער דייטשער שפּראַך. שנעל זענען דורכגעפאָרן איבער דער שטאָט די ערשטע דייטשן אויף מאָטאָציקלען און נאָך זיי איז געגאנגען פיעכאָטע און שפּעטער אַרטילעריע. יידן זענען געזעסן אין די הייזער ביי פאַריגעלטע טירן און מיט

שרעק געוואָרט אויף די ווייטערדיקע געשעענישן. דריי טעג האָט זיך קיין איין ייד נישט געוואַגט אַרויסצוגיין אויף דער גאַס. דעם 5־טן יולי האָב איך דערהערט האַסטיקע קלאַפּן אין טיר: — שליס אויף די טיר, אַנישט וועלן מיר זי אויסברעכן — האָט געשריגן א בייזע שטים אין דער אוקראַינישער שפּראַך. ווען איך האָב אויפגעעפנט די טיר איז אין ווינונג אַריין אן אוקראַינער אין באַגלייטונג פון דריי דייטשן. „אַלע מענער קומט מיט אונז מיט אויף אַרבעטן" — האָט דער אוקראַינער באַפוילן. ביז איך מיט מיין זון האָבן זיך געגרייט צו גיין, האָט דער אוקראַינער דערווייל באַוויזן אויפעפנען אַלע שראַנקן, די קעסטלעך פון די טישן, און וואָס עס איז אים געפעלן געוואָרן האָט ער צוגענומען. ווען איך האָב אים געפרעגט צו מיר וועלן זיין לאַנג אויף דער אַרבעט און צו מיר זאָלן מיטנעמען עסן מיט זיך, האָט דער אוקראַינער בייז אָפּגעענטפערט: „אַלע יאָרן האָט איר געטרונקן אונזער בלוט און געפרעסן אונזער פלייש, מעגט איר שוין איצט אַביסל הונגערן".

מען האָט אונז אַוועקגעפירט צו דער „זיעמסקער באָלניצע" (נעבן וואָלאָסט), ווו מיר האָבן שוין געטראָפן עטלעכע צענדליק יידן, וועלכע זענען געווען באַשעפטיקט ביים רייניקן די צימערן און צונויפטראָגן קישנס און קאָלדרעס פון די אַרומיקע יידישע הייזער, ווייל אין דער „באָלניצע" האָט מען איינגעאָרדנט אַ מיליטערישן שפּיטאָל. מיר האָבן געאַרבעט ביז שפּעט אין אָוונט. פאַר דעם אַהיימגיין האָט אונז דער אויפזעער פון דער אַרבעט ארויסגעגעבן צייגנישן אז מיר האָבן געאַרבעט ביי מלוכהשער אַרבעט און האָט אונז אויפגעקלערט, אז ברויט וועלן באַקומען בלויז די יידן, וועלכע וועלן צושטעלן אין דער, פאַר זיי באַשטימטער, בעקעריי, א צייגניש, אז זיי אַרבעטן ביי מלוכהשער ארבעט. די נאָרמע איז 250 גר. א טאָג אויף אַן ארבעטנדיקן פערזאָן. אויף דעם דריטן טאָג אינדערפרי האָבן מיר דערהערט געשרייען, וואָס האָבן זיך געטראָגן פון ישראל פּיטערניקס הויז, וועלכעס געפינט זיך קעגנאיבער דער באָלניצע. און באַלד האָבן צוויי דייטשן ארויפגעפירט אויף דעם הויף פון „באָלניצע" סראָליע פּיטערניקס איידעם, יודקע קאָלאָווערטער (יודקע גוי). זיי האָבן אים צוגעפירט צום פּלויט, וואָס גרענעצט צווישן דער „באָלניצע" און „וואָלאָסטי", אים געגעבן א לאָפּאַטע און געצוואונגען אויסגראָבן א גרוב. ווען די גרוב איז פאַרטיק געוואָרן, האָט איינער פון די דייטשן איבערגעלייענט דעם טויט־אורטייל איבער דעם „יודע" יודקע כאַימעניס, אין וועלכן מען באַשולדיקט אים אין גנבנען „מיליטעריש פאַרמעגן", וואָס איז באַשטאַנען אין צוויי זעק. עס האָט נישט געהאָלפן יודקעס געוויין, און דאָס באַוויזן, אַז די זעק האָט ער נישט געגנבעט, אַז דאָס האָבן

דורכפּאַרנדיקע דייטשן ביי אים צוגענומען עטלעכע נייע זעק און איבערגעלאָזט די צעריסענע מיט די „האַקנקרייצן". זיי האָבן אים געשאָסן און אונז באַפעלן אים פאַרשיטן. דאָס איז געווען דער ערשטער בעסטיאַלישער אַקט מצד די דייטשן, וועלכן איך האָב בייגעוווינט און וועלכער האָט אָנגעוואָרפן אַ שרעק אויף די קאָרעצער איינוווינער.

די „יידן־געזעצן"

דעם 8־טן יולי 1941 זענען איבער דער שטאָט צעקלעפּט געוואָרן גרויסע אַפישן אין דער דייטשער און אוקראַינישער שפּראַך מיט פאָלגנדיקן אינהאַלט.

1. יעדער מין געווער, וואָס יידן באַזיצן, דאַרף תיכף איבערגעגעבן ווערן דער דייטשער אָרטס־קאָמענדאַנטור.
2. יידן איז פאַרבאָטן פאַרלאָזן די שטאָט אָן אַ דערלויבניש פון דער מאַכט.
3. קיין קריסט טאָר נישט איבערטרעטן די שוועל פון אַ יידיש הויז.
4. אויף יעדער יידיש הויז, אויף אַן אָנגעזעענעם אָרט, דאַרף ווערן אויסגעמאָלט, מיט בלויער פאַרב, אַ גרויסער מגן דוד.
5. אַלע יידן, אָנהויבנדיק פון 12 יאָר, מוזן טראָגן צוויי געלע לאַטעס, אויף דער לינקער זייט ברוסט און אויף דער פּלייצע (די לאַטע דאַרף זיין אַ קיילעכדיקע, 7 סאַנטימעטער דיאַמעטער).
6. אין גאַס מעגן יידן זיך באַוועגן בלויז גייענדיק צו און פון דער אַרבעט.
7. יידן איז דערלויבט מאַכן איינקויפן אויף דעם מאַרק בלויז דאָנערשטיק פון 8 ביז 10 אזייגער פרי.

אונטער דער דאָזיקער פאַראָרדנונג איז געווען מיט אַ פעטן שריפט צוגעגעבן: „פאַר נישט אויספירן דעם דאָזיקן באַפעל — טויט־שטראָף".

די קאָנסעקווענצן פון דעם דאָזיקן באַפעל האָבן מיר אַלע גיך דערפילט. צום ערשטן האָבן די דייטשן שוין גאַנץ לייכט דערקענט אַ יידישע וווינונג לויט דעם מגן דוד און געקענט דאָרט טון מיט די איינוווינער און מיט זייער פאַרמעגן וואָס עס האָט זיך זיי געגלוסט. די אוקראַינישע פּאָליציי האָט אויפן סמך פון דער פאַראָרדנונג, אונטער דעם אויסרייד, אַז זיי זוכן געווער, געראַבירט די יידן און זיי טעראָריזירט. די אַלע פּויערים, וועלכע פלעגן אַרויספירן אויף דעם מאַרק אַביסל גרינס, וויסנדיק, אַז די יידן האָבן אַ באַגרענעצטן צייט אויף איינצוקויפן, האָבן געפּאָדערט פאַר זייער „סחורה" אומגעלומפּערטע פּרייזן; פאַר אַ ביסל גרויפּן אָדער פּאַסאָליעס האָבן זיי געוואָלט מען זאָל זיי געבן אָן אַנצוג אָדער אַ גוט קלייד. איך וועל נישט פאַרגעסן דעם מאָמענט, ווען איך בין צום ערשטן

מאָל ארויסגעגאַנגען אין גאַס מיט די געלע לאַטעס. די באַקאַנטע אוקראַינער האָבן געקוקט מיט א געמאַכטן מיטגעפיל, און די מערער חוצפהדיקע האָבן אויף אונז געוויזן מיט די פינגער און געלאַכט. די דייטשן האָבן געקוקט מיט גדלות און פאַראַכטונג. איבערהויפּט האָט געשראָקן, ווען א דייטש איז געגאַנגען הינטער דיר. מען האָט געהאַט דעם איינדרוק, אז ער וועט באַלד ארויסנעמען דעם פּיסטאָלעט און אָנהויבן צילעוון אין דער געלער לאַטע אויף דער פּלייצע, וועלכע האָט זיך אַזוי געוואָרפן אין די אויגן, אויף דער פאָן פון דער טונקעלער מאַרינאַרקע. אויף דעם 2־טן טאָג נאָכן פאַרעפנטלעכן דעם באַפעל פון אָרטס־קאָמענדאַנט איז לויט דער רעקאָמענדאַציע פון דער אוקראַינישער ראַיאָן־פאַרוואַלטונג באַשטימט געוואָרן א „יודן־ראַט” אין פאָלגנדיקן צוזאַמענשטעל: דער יודן־עלטסטער — משה קראַסנאָסטאַוואָסקע. מיטגלידער: יוסף קאַמענשטיין, אהרן קיפּערבאַנד, בורקע גאָלדבערג, יעקב בראָדער און קאָראָסטאַשעווסקי. די אויפגאַבע פון דעם יודן־ראַט איז געווען: צושטעלן אַרבעטער אין די מלוכהשע אַנשטאַלטן און צונויפזאַמלען ביי די יידן פאַרשידענע שטוב־זאַכן, אָנטון און וועש, לויט דער אויפפאָדערונג פון דעם אָרטס־קאָמענדאַנט, קרייז־לאַנדווירט און אוקראַינישע פּאָליציי.

די באַציאונג פון די אוקראַינער

באַלד נאָכן פאַרנעמען קאָרעץ דורך די דייטשן איז געשאַפן געוואָרן אַן אוקראַינישע „ראַיאָנע אופראַווע” (ראַיאָן־פאַרוואַלטונג). אַלס „גאָלאָוואַ” איז באַשטימט געוואָרן א געוועזענער לערער ראָסטיקוס. אין א פּאָר וואָכן ארום האָט ער זיך מיט עפּעס פאַרזינדיקט און אויף זיין אָרט האָט מען נאָמינירט דעם געוועזענעם שרייבער פון וואָלאָסטי — פלאָר קריזשאַנאָווסקי און זיין זון אַלס גענעראַל סעקרעטאַר. איינצייטיק האָט מען געשאַפן די אוקראַינישע פּאָליציי און אַלע אַנדערע מלוכה־אַנשטאַלטן. די אוקראַינישע אינטעליגענץ, וועלכע איז געווען אַזוי אַקטיוו אין די יאָרן 1918—1919 אין די פּעטלורע־צייטן, איז נאָכן אנטשטיין פון דער פּוילישער מלוכה און שפּעטער אין 1939 יאָר, ווען די רויטע אַרמיי האָט פאַרנומען אוקראַינע, אַוועק אין אונטערגרונט. זי האָט געשאַפן פאַרשידענע כלומרשט קולטור אָרגאַניזאַציעס ווי „פּראָסוויטאַ”, „רידניא כאַטאַ” און דאָרטן דערצויגן די יוגנט אין נאַציאָנאַלן גייסט, וועלכער איז דורכאויס געווען אַנטי־סעמיטיש און אין זיי אונטערגעהאַלטן די האָפנונג און דעם טרוים וועגן אַ „סאַמאָסטינע אוקראַינע” (אַ זעלבסטשטענדיקע אוקראַינע). איצט, ווען היטלער האָט פאַרנומען מערב אוקראַינע, האָבן די אוקראַינישע פאַררעטער: באַנדערא,

מעלניקאָוו און אַנדערע, וועלכע האָבן מיטגעאַרבעט מיט דעם אָקופּאַנט, פאַרגעשטעלט היטלערן אלס זייער באַפרייער, און אלס דעם, וואָס וועט פאַרווירקלעכן זייער טרוים. די גאַנצע אינטעליגענץ האָט זיך דאַרום געשטעלט אין זייער דינסט. די יוגנט, וועלכע איז געווען מערסטנטייל זינדלעך פון רייכע פויערים, האָט זייער אימפּאָנירט די נייע מאַכט, וועלכע האָט צוגעזאָגט נישט מאכן קיין „קאָלכאָזן", שאַפן אַ „ווילנע קאָזאַטשעסטוואָ" און האָט דערלויבט ראבירן און אפילו טויטן די יידישע באַפעלקערונג. די דאָזיקע אומשטענדן האָבן געשאַפן פון די אוקראַינער הייסע אָנהענגער און געטרייע דינער פון היטלערן. אין די ערשטע טעג האָבן זיי זיך שוין געשטעלט אין דער שפּיץ פון אַלע אַדמיניסטראַטיווע אַמטן און אַנשטאַלטן. צום ביישפּיל דער פעלדשער דאָווידאָוויטש איז געוואָרן דער נאַטשאַלניק פון סאַניטאַר־אַמט און אין דער ערשטער רייע רעקווייזירט די יידישע אַפּטייקן פון גערשנגאָרן און פאַסאוון און זיי באַזעצט דורך אוקראַינער. דאָווידאָוויטשעס עלטערער זון איז באַשטימט געוואָרן אַלס נאַטשעלניק פון „אַרבעטס־אַמט". דער צווייטער זון איז געוואָרן דער לייטער פון די קאָאָפּעראַטיוון. גראַבאָווסקי, דער זון פון מיכאַלקע קופּיעץ, פון דער נייער שטאָט, איז געוואָרן נאַטשעלניק פון דער פּאָליציי. זיין געהילף איז געוואָרן מיטקא זאוורוכא — א געוועזענער בעקער־יונג. וואלאדיקא דונאיעווסקי איז געוואָרן דער פאַרוואַלטער פון „באָלניצע". פּיעטראָ קאַראַבקאָ — פון די קאַרעצער כאָטאָרעס, איז געוואָרן פאַרטרעטער פון „גאָלאָוואָ" פון דער ראַיאָן פאַרוואַלטונג. די דאָזיקע אוקראַינער זענען ממש געקראָכן פון דער הויט, בכדי צופרידן שטעלן זייערע דייטשע בעלי־הבתים. זיי זענען געווען זייערע וועגווייזערס און אינספּיראַטאָרן, ביים דורכפירן אין לעבן די פאַרפאָלגונגען פון די קאָרעצער יידן. זייענדיק אויסגעשלאָסענע אַנטיקאָמוניסטן, האָבן זיי צוזאַמענגעבונדן דעם באַגריף ייד און קאָמוניסט און געהאָלפן אויסראָטן די דאָזיקע צוויי עלעמענטן פונם וואָרצל. צום ביישפּיל דעם 20־טן יולי האָבן די אוקראַינער פאַרמסרט פאַר די דייטשן דעם פּאָליאַק אָסטראָווסקי — אַן אַרבעטער אין צוקער־פאַבריק, דעם אוקראַינער סקוביק און די צוויי יידישע מיידלעך: העניע גאלצמאַן און חייקע בארענבוים, אז זיי זענען קאָמוניסטן. די דייטשן האָבן זיי ארויסגעפירט אויף דער רוסישער קלאַדבישטשע און דאָרט דערשאָסן. וועגן דעם אָנטייל, וואָס די אוקראַינער האָבן גענומען אין אונזער גרויסן אומגליק, וועל איך שילדערן אין די ווייטערדיקע קאַפּיטלען.

די ערשטע מארדן

דעם ערשטן אויגוסט 1941 איז צו מאיר גורוויצעס הויז צוגעפאָרן אן עלעגאַנטע אויטאָ, פון וועלכער עס זענען אויסגעשטיגן 2 דײַטשע אָפיצערן אין דער באַגלייטונג פון אן אוקראַינער און זענען אריינגעגאַנגען צום ציין־דאָקטאָר שלוגלייט, וועלכער האָט געוווינט אין אונטערשטן שטאָק. די דייטשן האָבן אין ווינונג פארבראכט עטלעכע מינוט און אַוועקגעפאָרן. ווען שלוגלייטס קינדער האָבן זיך אומגעקערט פון דער אַרבעט אהיים, האָבן זיי געטראָפן א שרעקלעך בילד: דער פאָטער איז געלעגן א דערהרגעטער אין א קאַלוזשע בלוט, די מוטער איז געזעסן אין אַ שטול א דערשאָסענע און די באָבע איז געלעגן אונטער דער בעט א טויטע. אין מיטן העלן טאָג איז דורכגעפירט געוואָרן א מאָרד איבער דריי יידן.

דעם 8־טן אויגוסט 1941 האָט מען געבראַכט אין יודן־ראַט א רשימה פון 120 יידן, וועלכע ווערן אויפגעפאָדערט דורך דער פעלדזשאַנדאַרמעריע אויף אַרבעט, און דארפן ווערן צוגעשטעלט ביז 10 א זייגער פרי צו דעם הויז פון באַבושקעוויטשן, ווו עס האָט זיך געפונען די זשאַנדאַרמעריע. איך מיט מיין זון האָבן אויך פיגורירט אויף דער רשימה. פאר 10 זענען מיר שוין געווען דאָרט. מען האָט פארשריבן אונזערע נעמען, פאָרנעמען, פאַך און אַנדערע איינצעלהייטן. בלויז פאָלגנדיקע 8 מאַן האָט מען אויסגעשטראָכן אלס נויטיקע פאַכמענער: מיר אַלס בעטאָן־מייסטער, מיין זון אַלס עלעקטראָטעכניקער (מיר האָבןביידע דאַן געאַרבעט ביי רעמאָנטירן די געביידע פון דער פאָסט). יוסף וואַכברויט דער קאַמאַשנמאַכער, (זאַגאָטאָוושטשיק), וועלכער האָט געמאַכט שיך אויף באַשטעלונג פון אָרטס־קאָמענדאַנט. יוסף באַרטמאַן, א מיליטערישער שניידער. אברהם באַרדאַך, (דער זון פון יצחק חיים־יונה׳ס), וועלכער האָט געבאַקן ברויט פאַר דעם מיליטער. די ברידער משה און הערשל וויליענטשיק (די בינעמעס), וועלכע האָבן אלס סטאָלארעס געמאָנטירט אן אוקראַינישע שול און דעם אַלטן סארין, וועלכער האָט געאַרבעט אין צוקער־פאבריק. די איבריקע 112 יידן האָט מען אַוועקגעפירט אויף לאַסט־אויטאָס אין דער ריכטונג קיין זוואָהיל, און יעדער שפור נאָך זיי איז פאַרשווונדן. נאָך דער מלחמה, אין יאָר 1945, האָט מען לויט אן אָנווייזונג פון א פויער געפונען זייער קבר, אויף א פעלד נעבן דעם דאָרף פולטשין. דער דאָזיקער פויער האָט געזען ווי מען האָט געבראכט די יידן אויף דעם פעלד, זיי געצוווּנגען אויסגראָבן א גרוב, זיי אהין אריינגעטריבן און דערשאָסן. צווישן די 112 יידן זענען געווען אויך די מיטגלידער פון יידן־ראַט בורקע גאָלדבערג און אהר׳ל קיפערבאַנד.

דעם 20־טן אויגוסט, אין טאָג פון דער קריסטלעכער חגא „פּרעטשיסטאַ״, איז געקומען קיין קאָרעץ א גרויסע אָפּטיילונג געסטאַפּאָוצעס און זיך געלאָזט איבער די יידישע גאַסן כאַפּן יידן — בלויז מענער. די דאָזיקע מענער האָט מען געלאַדעוועט אויף פאַרמאכטע לאסט־אויטאָס און אָוועקגעפירט קיין זשיטאָמיר, ווי דער אוקראַינישער „גאָלאָוואַ״ פון ראַיאָן פאַרוואַלטונג האָט פאַרזיכערט. 350 יידן האָט מען דעם טאָג פאַרנומען און, ווי שפּעטער האָט זיך אַרויסגעוויזן, זענען זיי דערשאָסן געוואָרן אויף דעם זעלבן פעלד, ווי די קרבנות פון דעם 8־טן אויגוסט. דאַן איז אויך אומגעקומען דער מיטגליד פון יודן־ראַט יוסל קאמענשטיין. אָנשטאָט די דריי מיטגלידער פון יודן־ראַט, וועלכע זענען אומגעקומען אין די צוויי אַקציעס, זענען באַשטימט געוואָרן אויף זייערע ערטער: לייזער גלאָבערמאַן, יואל׳יק מאַליאַר און איך.

קאָנטריבוציע און רויב

דעם 25־טן אויגוסט איז געקומען קיין קאָרעץ דער ראָוונער געביטס־קאָמיסאַר ד״ר באַיער און געפאָדערט צו זיך 12 „זאַקלאַדניקעס״, צווישן וועלכע איך בין אויך געווען. דאָס איז געווען 9 א זייגער אין דער פרי. ער האָט געגעבן אַ באַפעל, אַז ביז 12 א זייגער זאָל מען אים צושטעלן א קאָנטריבוציע אין דער הויך פון 100 טויזנט דייטשע מאַרק, עטלעכע פּערסישע דיוואַנען, זילבערנעם טיש־געשיר און אַנדערע חפצים. אויב ביז דער באַשטימטער צייט וועט דאָס נישט ווערן צוגעשטעלט, וועלן די 12 „זאַקלאַדניקעס״ ווערן דערשאָסן און די איבעריקע יידן וועלן פארשפאַרט ווערן אין א פאַרשלאָסענער געטאָ. דאָס איז געווען לויט דעמאָלסטיקע באַדינגונגען אַן אומגעהויער הויכע סומע און דאָך איז זי צו דער באַשטימטער צייט געוואָרן געשאַפן און די „זאַקלאַדניקעס״ האָט מען באַפרייט. אויסער דער איינמאָליקער קאָנטריבוציע איז נישט פאַריבער קיין טאָג מען זאָל נישט צושטעלן דעם יודן־ראַט קיין פאָדערונגען אויף פאַרשידענע זאַכן, וואָס די דייטשן און די אוקראַינישע מאכט־האָבער האָבן באַדאַרפט. באַזונדער האָט זיך דערמיט באַרימט געמאַכט דער קרייז־לאַנדווירט אויבער־לייטענאַנט פענצעל. דער דאָזיקער דייטש, צו וועלכנס לויב עס מוז געזאָגט ווערן, אַז ער האָט אין אַ גלייכער מאָס פיינט געהאַט די אוקראַינער ווי די יידן, האָט זיך גאָרנישט געקענט אָנזעטיקן מיטן יידישן רויב. יעדן טאָג האָט ער געגעבן באשטעלונגען אויף אַנדערע זאַכן, וועלכע ער האָט אוועקגעשיקט קיין דייטשלאַנד. אין דער צייט ווען די מאַטעריעלע לאַגע פון די יידן איז מיט יעדן טאָג געוואָרן אַלץ ערגער, זענען זיינע פאָדערונגען דאַקעגן געוואָרן מיט יעדן מאָל

An den Judenrat.

Der Judenrat hat bis 16. X. abends 6 Uhr

zu liefern an den Bezirkslandwirt:

2 Pelze (Silberfüchse f. Damen) nur das Beste

5 Teller

2 Steppdecken

BEZIRKSLANDWIRT

די באַשטעלונג פון קרייז־לאַנדווירט צום יודן־ראַט אויף אַ דאַמען־פעלץ פון זילבער־פיקסן.

אַלץ גרעסער און ווערטפולער. זיין יעדע באַשטעלונג האָט ער באַגלייט מיט דראָאונגעז, אַז ער וועט אָננעמען רעפּרעסיעס קעגן די יידן. דער קרייז־לאַנדווירט איז געווען דער פאַקטישער בעל־הבית פון שטאָט און אים האָבן זיך אונטער־געאָרדנט די ראַיאָן־פאַרוואַלטונג און דער אַרבעטס־אַמט. ער האָט געקענט איבערווייזן די יידן צו אַנדערע קרייז־לאַנדווירטן אין די אַרומיקע שטעט און אפילו אויסליפערן זיי צו דער געסטאַפּאָ. די דאָזיקע באַשטעלונגען האָבן פאַרשאַפט פיל עגמת נפש די קאָרעצער יידן.

איינמאָל האָט ער באַשטעלט ביים יודן־ראַט (די פאָטאָקאָפּיע פון דער באַשטעלונג לייג איך ביי): א לעדערנעם מאַנטל, א שאָפענעם פעלץ, בעט־געשיר און צוויי זילבערנע פיקסן פאַר דאַמען. די גאַנצע באַשטעלונג האָט מען צונויפ־געשטעלט, נאָר זילבער־פיקסן איז אוממעגלעך געווען צו באַקומען. נישט נאָר די יידן האָבן אַזוינע נישט געהאַט, נאָר אפילו קריסטן, ביי וועלכע דער יודן־ראַט האָט געוואָלט קויפן, האָבן אויך נישט געקענט אזוינס צושטעלן. דער קרייז לאַנדווירט איז געוואָרן שטאַרק אויפגעבראַכט אויף דעם יודן־ראַט און האָט מיך מיט משה קראַסנאָסטאַווסקי פאַרשלאָסן אין אַ קעלער און דערקלערט, אַז אויב ביז מאָרגן 10 אינדערפרי וועלן נישט זיין די זילבערנע פיקסן, וועט ער אונז

שיסן. נאָך פיל בקשות איז געלונגען אים איינרעדן, אז ער זאָל נעמען אָנשטאָט די 2 זילבער־פיקסן — 10 פּאָר כראָמעווע שטיוול.

יעדער מאָל, ווען אוועלכע עס איז נישט איז מיליטערישע איינהייט, אָדער א דייטשער באַאַמטער האָט זיך אָפּגעשטעלט אין קאָרעץ אויף איבערנעכטיקן, האָבן די יידן געדאַרפט צושטעלן ליילעכער, קישנס און קאָלדרעס, וועלכע זענען באַלד נאָך זייער אַוועקפאָרן צעראַבירט געוואָרן דורך די אוקראַאינישע פּאָליציאַנטן, אָדער דורך די גויאישע בעלי־הבתים פון די ווינונגען, ווו די דייטשן האָבן גענעכטיקט. אויסער די אָפיציעלע רעקוויזיציעס פלעגן די דורכפאָרנדיקע דייטשן זיך אריינרייסן אין די יידישע הייזער און ראַבירן וואָס זיי האָבן געוואָלט. א קורצע צייט פאָר דעם ליקווידירן דעם געטאָ האָבן די דייטשן געגעבן אַ באַפעל צונויפטראָגן אין יודן־ראַט דאָס גאַנצע מעש און קופּער, וואָס יידן פאַרמאָגן. אויסער די מעשענע לייכטער, שטייסלען, קופּערנע פענדלעך און די מנורות פון די שולן, האָט מען געצווונגען אָפּרייסן אַפילו די מעשענע קליאַמקעס און הענטלעך פון טירן און פענצטער. די יידן האָבן אויף יעדער פאָדערונג אַלץ געגעבן, מיינענדיק, אז אזוי אַרום וועלן זיי פאַרגיטיקן די מערדער און אויסמיידן נײַע גזירות.

יידן ארבעטן

יעדער ייד, סיי מענער, סיי פרויען, האָט זיך באַמיט איינצואָרדנען אויף א סטאַבילן אַרבעטס־פּלאַץ. דערצו זענען געווען פיל סיבות: ערשטנס, ווייל נאָר אויף דעם סמך פון די אַרבעטס־צייגענישן האָט מען געקענט באַקומען די 250 גראַם ברויט א טאָג. שפּעטער איז די ראַציע פאַרקלענערט געוואָרן ביז 130 גראַם. צווייטנס, האָט יעדער ייד געמיינט, אז בשעת א פאַרניכטונג־אַקציע אָדער אַרויס־ליפערונג אויף אַרבעט אין אַ צווייטער שטאָט, פון וואַנען, אגב, קיינער האָט זיך שוין נישט אומגעקערט, וועלן די אַרבעטגעבער זיי באַשיצן. ווי דער פאַרלויף פון די ווייטערדיקע געשעענישן האָבן באַוויזן, איז דער דאָזיקער חשבון געווען דורכאויס א פאַלשער — בשעת דער ערשטער שחיטה, האָבן די אַרבעטס־געבער נישט נאָר זיי באַשיצט, נאָר אַליין איבערגעגעבן אין די הענט פון די מערדער. דריטנס איז געווען פיל נישט זיכערער דאָס געפינען זיך אין דער היים ווי דאָס זיין ביי דער אַרבעט, ווייל גאַנצע טעג פלעגן די דייטשן פון אָרטס־קאָמאַנדאַטור און די אוקראַאינישע פּאָליציי כאַפּן די פרייע יידן צו צופעליקער ארבעט, אויף וועלכער מען איז נישט געווען זיכער מיט דעם לעבן.

אויף פאָלגנדיקע סטאַבילע אַרבעטס־פּלעצער האָבן יידן געאַרבעט:

אין צוקער־פֿאַבריק, וועלכע איז טיילווייז צעשעדיקט געוואָרן בשעת דער מלחמה און איז דורך די דייטשן געוואָרן צוגעגרייט צו דער צוקער־קאָמפּאַניע, האָבן געאַרבעט פֿון 6 ביז 7 הונדערט יידן. מערסטנטייל ביי שוואַרצער פֿיזישער אַרבעט, צו וועלכער די אוקראַינער, וועלכע האָבן אַלע יאָרן די דאָזיקע אַרבעט אויסגעפֿירט, האָבן איצט זיך נישט געוואָלט נעמען. יעדער סטאַבילער אוקראַינישער ארבעטער, וועלכער האָט ביז דער אָקופּאַציע געאַרבעט אין דער צוקער־פֿאַבריק, האָט בשעת דעם איבערגאַנגס־פּעריאָד, ווען די באָלשעוויקעס האָבן פֿארלאָזן קאַרעץ און די דייטשן האָבן אים נאָך נישט פֿארנומען, באַוויזן אָנגנבענען גרויסע קוואַנטומס צוקער, וועלכע זיי האָבן איצט פֿאַרקויפֿט פֿאר אויפֿגעשרויפֿטע פּרייזן אין די אַרומיקע שטעטלעך. דאָס האָט זיי געגעבן אזא גרויסע הכנסה, אז זיי האָבן זיך שוין נישט געניטיקט אין דעם גראָשנדיקן לוין, וואָס די דייטשן האָבן געצאָלט. דאַקעגן די יידן, וועלכע זענען פֿאַראָרעמט געוואָרן, האָבן זיך געניטיקט אין דעם אָפּצאָל. יעדער ייד האָט זיך באַמיט באַקומען ארבעט אין צוקער־פֿאַבריק אויך צוליב דעם, וואָס די אַדמיניסטראַציע פֿון פֿאַבריק איז מערסטנטייל באַשטאַנען פֿון פֿאָליאַקן, די זעלבע, וועלכע זענען געווען נאָך דאַן, ווען די פֿאַבריק האָט געהערט צום גראַף פּאָטאָצקי, און האָבן זייער מענטשלעך און מיט גרויס מיטגעפֿיל באַהאַנדלט די גערודפֿטע יידן. די דאָזיקע פֿאָליאַקן, באַזונדער די ברידער טאַרנאָפּאָלסקי, מאָנטשינסקי און סולטאַן, האָבן אויסגעפּועלט ביי דעם אוקראַינישן דירעקטאָר לאַגוויניענקאָ (אַן אוקראַינער פֿון מערב גאַליציע, אַ היטלעריסט און גרויסער אנטיסעמיט), אַז מען זאָל די יידן צאָלן אָנשטאָט די 2 מאַרק אַ טאָג בעסער מיט „מאַליאַס" לויט דעם מלוכה־פּרייז. דעם דאָזיקן „מאַליאַס" האָבן יידן גענוצט אנשטאט צוקער ווי אויך פֿאַרקויפֿט די פּויערים, וועלכע פֿלעגן פֿון אים אויסאַרבעטן בראַנפֿן. די יידן האָבן געאַרבעט בריגאַדעסווייז אונטער דער אויפֿזיכט פֿון אַן אוקראַינער. די אַרבעט איז געווען אַ שווערע, ווייל זי איז פֿאָרגעקומען אויף דער גאַס אין הארבסט, אָפֿטמאָל אונטער אַ שלאַגס־רעגן. לויט דעם דירעקטאָרס באַפֿעל זענען יידן נישט ארייננגעלאָזט געוואָרן אין דער געביידע פֿון פֿאַבריק. נישט קוקנדיק אויף די שווערע באַדינגונגען האָבן דאָך די יידן געהאַלטן פֿאר אַ גליק ווען זיי האָבן באַקומען אַ שטענדיקע אַרבעט אין דער צוקער פֿאַבריק.

ביז הונדערט יידן האָבן געאַרבעט אין די וואַרשטאַטן פֿון דער אָרגאַניזאַציע „טאָט". דאָס איז אַ טעכנישע אָרגאַניזאַציע, וועלכע האָט זיך פֿארנומען מיט רעמאָנטירן וועגן און צוגרייטן פֿארשידענע מכשירים פֿון האָלץ פֿאר די אַרמיי.

דאָרט האָבן געאַרבעט מערסטנטייל בעלי־מלאכות. די באַהאַנדלונג איז דאָרט געווען א גאַנץ גוטע און יידן האָבן דאָרט גערן געאַרבעט.

אין אָנהויב פרילינג זענען די דייטשן צוגעטראָטן בויען א סאָלדאַטן־היים (אַ קאַנטינע). צוליב דעם צוועק האָבן זיי אויסגעקליבן דעם מויער פון די ווײַנשטאָקס אויף דעם מאַרק און אים גרינטלעך איבערגעאַרבעט. עטלעכע הונדערט ייִדישע אַרבעטער, צווישן זיי פרויען און מינדעריעריקע, זענען געווען דאָרט באַשעפטיקט. די אַרבעט איז דאָרט געווען נישט קיין שווערע, און דער אויפזעער האָט זיך זייער פריינטלעך באַצויגן צו די יידן. דאָס איז געווען א דייַטש פון עלזאַס־לאָטרינגיע מיט דעם נאָמען ראָבערט. ווי ער האָט זיך פאַרטרויט אייניקע יידן, איז ער פון באַרוף אינזשיניער און איז פאַר זיינע פּאָליטישע איבערצייגונגען דעגראַדירט געוואָרן פון אַן אָפיציר אויף אַ געוויינלעכן סאָלדאַט. בשעת דער ערשטער אַקציע האָט ער עטלעכע יידן אויסבאַהאַלטן אין ווױנונג און א סך יידן האָט ער פון דעם אומשלאַגס־פּלאַץ צוגענומען אלס פאַכמענער, אָן וועלכע ער קען נישט פאַרענדיקן די קאַנטינע. אויסער די דריי אויבנדערמאָנטע סטאַבילע אַרבעטס־פּלעצער, ווו עס זענען געווען באַשעפטיקט גרעסערע גרופּעס יידן, איז אויך געווען אזוי גערופענע סעזאָן־אַרבעט, צום ביישפּיל, בשעת „זשניוועס״, האָבן יידן געאַרבעט אויף פעלד־אַרבעט אין גאָלאָווניצער פאָלוואַרק און אין פולטשינער און דעראַזשנער קאָלכאָזן. כאָטש עס האָט געמאַטערט דאָס גיין יעדן טאָג צו 5—6 קילאָמעטער צו דער אַרבעט און צוריק, נאָר דערפאַר איז די אַרבעטער דערלויבט געווען מיט זיך מיטנעמען אויבסט און גרינס, אין וועלכע עס איז געווען א מאַנגל.

אין אויגוסט 1941 האָבן א סך יידן געאַרבעט ביים „קאַבעל״, אַזוי האָט מען א נאָמען געגעבן די אַרבעט ביים דורכלייגן אַן אונטערערדישן קאַבעל, וועלכער האָט זיך געצויגן פון היטלערס הויפּט־שטאַב ביז דער ערשטער פראָנט־ליניע. דאָס איז געווען איינע פון די שווערסטע און אומאַנגענעמלעכסטע ארבעט, וועלכע עס איז מיר אויסגעקומען צו אַרבעטן פאר דער גאַנצער צייט פון דער אָקופּאַציע. דער קאַבעל האָט זיך געצויגן ביי דער זייט פון דעם שאָסיי. אין דעם האַרטן שטאָטישן גרונט האָט מען באַדאַרפט אויסגרובן אַ שמאָלן, אָבער זייער טיפן ראָוו און אין דעם ראָוו פאַרלייגן א קאַבל, וועלכער איז געווען די גרעב פון צוויי פויסטן און אים אָנציען ווי „א סטרונע״, ווי דער אויפזעער האָט געפאָדערט. די דייטשע אויפזעערס פון דער אַרבעט זענען אַרומגעגאַנגען מיט גראָבע שטעקנס אין די הענט און פאַר יעדן זינד געשלאָגן מכות רצח. די שווערסטע פאזע פון דער אַרבעט איז געווען ווען די קאַנאַלן זענען שוין געווען אויסגעגראָבן און מען איז צוגעטראָטן צו פאָרלייגן דעם קאַבעל. מיר זענען געשטאַנען אין די טיפע,

ניט באקוועמע קאַנאַלן, און געצויגן אויף די אַקסלן דעם שווערן קאַבעל און די דייטשן זענען געשטאַנען פון אויבן און זיך זאָרגפעליק צוגעקוקט, אז די „יידן זאָלן נישט שווינדלען", — דאָס הייסט, אז יעדער זאָל גוט ציען. ווען זיי האָבן באַמערקט, אז ביי איינעם פון אונז איז די אקסל אַביסל נידריקער פון דעם קאבעל, האָבן זיי געשלאָגן מיט די שטעקנס. יעדן טאָג איז ביי דער דאָזיקער אַרבעט געווען שווער פארוואונדעטע.

איך וועל דאָ שילדערן איין פאַל, וועלכן איך האָב בייגעוווינט און וועלכער האָט מיר באַוויזן אויף וויפיל אונזער לעבן איז הפקר. בשעתן ציען דעם קאבעל האָט פאַר מיר געאַרבעט א ייד פון שטעטל קיליקיעוו (10 קילאָמעטער פון קאָרעץ). די דייטשן האָבן נישט דערלויבט די יידן פון איין שטאָט זיך אַריבערציען אין דער צווייטער. ווען אַ נייער ייד איז געקומען האָט מען אים באַדאַרפט איבערוויזן דער אָרטסקאָמענדאַנטור. עטלעכע יידן פון די שטעט, וואָס האָבן זיך געפונען אויף דער געוועזענער סאָוויעטישער טעריטאָריע, ווו די דייטשן האָבן ליקווידירט די יידן באַלד נאָך זייער אַריינקומען אַהין, האָבן באַוויזן זיך ראטעווען און זענען געקומען קיין קאָרעץ. מיר האָבן זיי א לענגערע צייט אויסבאַהאַלטן אויף די בוידעמער פון די שולן און אין די קעלער פון רואינירטע הייזער. בכדי זיי לעגאַלי־זירן האָבן מיר זיי אָנגעהויבן מיטנעמען צו דער אַרבעט און אויף דעם סמך פון די צייגנישן, וואָס זיי האָבן יעדן טאָג באַקומען, האָבן זיי געקאָנט אַפּנעמען ברויט און מיט דער הילף פון יודן־ראַט האָט מען זיי דערנאָך אַריינגעצויגן אין אַרבעטס־אמט אין דער רשימה פון יידישע ארבעטער און אזוי ארום זענען זיי אויטאָמאַטיש געוואָרן קאָרעצער. דער קיליקיעווער ייד, וואָס האָט געאַרבעט פאר מיר, האָט זיך ביז דעם קומען קיין קאָרעץ אויסבאַהאַלטן א פּאָר וואָכן אויף די פעלדער צווישן דעם קאָרן. ער איז געווען אזוי אויסגעמאַטערט, אז ער איז קוים געשטאַנען אויף די פיס. מיט די לעצטע כוחות האָט ער געשלעפּט דעם קאַבעל און איך האָב געזען, אז נאָך אין עטלעכע מינוט וועט ער פאַלן פון דערשעפּונג און דאַן וועט אים דער אויפזעער דערהרגענען. דער ערשטער, פאר דעם קיליקיעווער יידן האָט געצויגן משה דער בלינדער (משה מיעשאָק — דער מוליער), אַ געזונטער יונג. איך האָב זיך דורכגערעדט מיט משהן און מיר האָבן באַשלאָסן זיך אָנשטרענגען און ציען דעם קאַבעל אַזוי, אז דער לאַסט, וואָס פאַלט אויף דעם יידן, זאָל זיך איבערוואַרפן אויף אונז און דער ייד זאָל בלויז נאָכגיין און מאַכן דעם אָנשטעל, אז ער אַרבעט. אַזוי ארום וועט ער זיך אַביסל אָפּרוען און זיך אָנגעמען מיט פרישע כוחות. מיר האָבן אזוי געטאָן. דער דייטשער אויפזעער האָט אָבער באַמערקט, אז דער ייד ציט נישט. ווי ארויב־פויגל, וואָס וואַרפט זיך אויף זיין

קרבן, איז ער צוגעלאָפן צו דעם יידן און מיט צוויי האַסטיקע קלעפּ מיט דעם גראָבן שטעקן איבער דעם קאָפּ, האָט ער דעם יידן אַוועקגעלייגט א טויטן אויף דעם אָרט. דער מערדער האָט אַ קוק געטון אויף זיין האַנט-זייגערל און האָט שטרענג באַפוילן, אַז אין איין מינוט זאָל מען אַרויסוואַרפן דעם „יידישן שמוץ" פון דעם גרוב און מען זאָל פאָרזעצן די אַרבעט. דעם גאַנצן טאָג איז דער ייד מיט דעם צעשפּאָלטענעם קאָפּ און מיט דער געלער לאַטע אויף דער ברוסט געלעגן אויף דעם שאָסיי, אויף וועלכן עס זענען אָן אויפהער געפאָרן און געגאַנגען דייטשע אָפיצירן און באַאַמטע. קיינער פון זיי האָט אַפילו קיין אַכט נישט געלייגט אויף דעם געהרגעטן יידן, וואָס איז געלעגן מיט דעם צעבלוטיקטן פּנים אַרויף. אייניקע האָבן בלויז מיט א צופרידענעם שמייכל א קוק געטון אויף דעם „יודע", און ווייטער געגאַנגען אָדער געפאָרן. שפּעט אין אָוונט, ווען מיר האָבן פאַרענדיקט די אַרבעט, האָבן מיר אים אוועקגעטראָגן אויפן בית-עולם און מקבר געווען. דער דאָזיקער פאָרפאַל האָט אונז געוויזן, אז דאָס יידישע לעבן, גלייך ווי דאָס יידישע פאַרמעגן, איז הפקר, און יעדער קען מיט אונז טון אומבאשטראָפבאַר וואָס אים גלוסט זיך.

יעדער אוקראַינישער פּאָליציאַנט, אָדער באַאַמטער, האָט געהאַט ביי זיך אַ יונגן יידן, אָדער אַ יידיש מיידל אַלס שטוב-אַרבעטער, וועלכע האָבן אויסגעפירט די שמוציקסטע ארבעט און זיי באַדינט. די אַלטע יידישע מענער און פרויען, וועלכע זענען נישט פעאיק געווען צו שווערער פיזישער ארבעט, בכדי באקומען ברויט-קאַרטן, זענען געווען באשעפטיקט ביים „פּוצן די שטראסע". גאַנצע טעג האָט מען געקענט זיי זען מיט די בעזעמס אין די הענט ווי זיי פארקערן דעם שאָסיי פון דעם „סאָכאַרני זאַוואָד" ביז דעם „וואָלאָסט". פאַר אַ קריסטלעכער חגא פלעגט מען זיי צווינגען פאַרקערן אויף די גויאישע גאַסן און דאָס מיסט אַרויסטראָגן אין זעק צו די מיסט-קאַסטנס, וואָס מען האָט אַוועקגעשטעלט אין די יידישע גאַסן.

אויסער די געוויינלעכע דערנידערונגען איז אָפטמאָל אויסגעקומען אויס-צושטיין באַזונדערע אַקטן פון סאַדיסטישע אויפפירונגען פון די דייטשע מושלים און זייערע אוקראַינישע באַהעלפערס. איינמאָל האָט א דייטשער סאָלדאַט פון דער „אָרטס-קאָמענדאַנטור" צונויפגעזאַמלט דריי אַלטע יידן מיט גרויע בערד. דאָס איז געווען נאָטע מאַרקוס, ישעיה שמחה צאַליעס און א מלמד פון אונטער די מיהלן ישראליק דעם סטאָלערס אַ ברודער (קליינער). די דריי יידן האָט ער איינגעשפּאַנט אין א וואָגן, אויף וועלכן עס איז געלעגן אַ גרויסע פאַס, אליין האָט ער זיך אַוועקגעשטעלט אויף דעם וואָגן און שלאָגנדיק זיי מיט אַ לאַנגן שטעקן, זיי געצוווּנגען שלעפּן דעם וואָגן איבער דער גאַנצער שטאָט צום טייך

נאָך וואַסער, צו דער גרויסער צופרידנקייט פון די פאַרבייגייענדיקע דייטשן און אוקראַינער.

א גרופּע יידן, אונטער דער שמירה פון עטלעכע אוקראַינישע פּאָליציאַנטן, זענען געגאַנגען אויף פעלד־אַרבעט קיין פּולטשין. נעבן דער אָרטסקאָמענדאַנטור, וועלכע האָט זיך געפונען אין דער געביידע פון דער געוועזענער פּאָסט, האָבן זיי זיך פאַרהאַלטן אויף עטלעכע מינוט, אויסוואַרטנדיק אויף א סאָלדאַט, וועלכער האָט זיי געזאָלט באַגלייטן צו דער אַרבעט, בכדי באַשיצן פון די דורכפאָרנדיקע דייטשן. פון פענצטער פון דער קאָמענדאַנטור האָט אַרויסגעקוקט איינער פון די באַאַמטע און דערזעענדיק א גרופּע יידן, האָט זיך אים פאַרגלוסט איבער זיי זיך א ביסל לוסטיק מאַכן, און ער האָט אויסגעשריגן, אַז די יידן זאָלן אנטבלויזן די קעפּ, ווייל נעבן דער קאָמענדאַנטור איז נישט דערלויבט קיין „יידן" שטיין אין די היטלען. די אוקראַינישע פּאָליציאַנטן האָבן פאַרשטאַנען די ווערטער פון דייטש ווי א געזעץ און פון דאַן אָן געצוואונגען די יידן, דורכגייענדיק נעבן קאָמענדאַנטור, פעלד־זשאַנדאַרמעריע און וווינונג פון קרייז־לאַנדווירט אַראָפּנעמען די היטלען. שפּעטער האָבן זיי דעם „געזעץ" נאָך מערער פאַרברייטערט און געצוואונגען די יידן אַראָפּנעמען די היטלען דורכגייענדיק נעבן יעדן דייטש, אָדער אוקראַינישן פּאָליציאַנט. באַזונדער נישט באַקוועם און פיינלעך איז געווען אויספירן דעם דאָזיקן באַפעל פאַר די יידישע אַרבעטער, וואָס האָבן געאַרבעט אין צוקער־פאַבריק, ווען זיי האָבן ווינטער אין די פרעסט און זאַווערוכעס געמוזט גיין מיט די אַנטבלויזטע קעפּ פון דער פאַבריק, וואָס האָט זיך געפונען אין עק שטאָט, ביז צו זייערע היימען, ווייל דער וועג האָט געפירט דורך דער הויפּט־גאַס, וווּ אַלע
2 שפּאַן האָט מען באַגעגנט א דייטש אָדער א פּאָליציאַנט.

אזוי האָט אויסגעזען דאָס לעבן פון די קאָרעצער יידן אין די ערשטע חדשים פון דער דייטשער אָקופּאַציע. מען האָט געאַרבעט שווער, זיך נישט איבעריק גוט דערנערט, ווייל מיט די 130 גראַם ברויט א טאָג האָט מען זיך נישט געקענט באַנוגנען, האָט מען ביי די פּויערים אויסגעטוישט אָנטועכוואַרג פאַר א ביסל מעל אָדער קאַרטאָפל. אַממערסטן האָט מען געליטן אום ווינטער פון קעלט. דער ווינטער פון יאָר 1941—1942 איז געווען אַ שווערער, עס זענען אָן אויפהער געפאַלן שנייען און די פרעסט האָבן דערגרייכט ביז 30 גראַד. דאַן איז אויסער דער געוויינלעכער אַרבעט צוגעקומען נאָך „עקסטראַ" אַרבעט פון רייניקן וועגן פון שניי און העלפן אַרויסגראָבן די פאַרשאָטענע אין שניי דייטשישע טראַנספּאָרטן. אין דער זעלבער צייט איז געווען א פאַראָרדנונג, אַז יידן זאָלן אָפּגעבן דעם קרייז־לאַנדווירט אַלע פוטערנע מלבושים און אַפילו קעלנער, אויף אָפּצושיקן פאַר

די זעלנער אויף דעם פראָנט. אין לייכטע מלבושים און שיך האָבן די יידן געמוזט גאַנצע טעג אַרבעטן אויף די וועגן און ווען זיי זענען געקומען א היים האָבן זיי געטראָפן קאַלטע נישט אויסגעהייצטע שטובן. די פראַגע פון האָלץ איז דעם ווינטער געווען די שאַרפסטע, ווייל נישט יעדער ייד האָט געהאַט זאַפּאַסן. פּויערים פון די אַרומיקע דערפער וואָלטן גערן געבראַכט האָלץ פאַר די יידן, באַקומענדיק דערפאַר אן אַנצוג אָדער אפילו אַ גאָלדענעם חפץ, האָבן זיי דאָס מורא געהאַט צו טון, ווייל די פּאָליציי האָט דאָס האָלץ רעקווירירט און די וואָס האָבן דאָס געבראַכט, נאָך מערדערלעך געשלאָגן. גייענדיק פון דער אַרבעט האָבן יידן מיט זיך מיטגעטראָגן עטלעכע שפּענדלעך, אָדער טרוקענע צווייגלעך, וואָס זיי האָבן אויף דעם וועג צונויפגעקליבן. מען האָט געהייצט מיט שטוב־מכשירים, מיט מעבל און אַפילו מיט ברעטער פון די פּאָדלאָגעס. צו ענדע ווינטער איז שוין די לאַגע דערגאַנגען דערצו, אז עטלעכע שכנים פלעגן זיך אריבערטראָגן אין איין הויז און דאָס צווייטע צענעמען אויף האָלץ. אַזוי האָט מען געלעבט ביז ערב שבועות 1942.

דער שרעקלעכער ערב שבועות שנת תש״ב (1942)

אין די ערשטע טעג פון מאַי 1942 האָבן זיך פארשפרייט קלאַנגען, אז די דייטשן האָבן מאָביליזירט פּויערים פון די דערפער: קאָזאַק, האָליטשעווקע און מאַראַזאָווקע און זיי אָנגעשטעלט גראָבן דריי גריבער צו 20 מעטער די ברייט און דריי מעטער די טיף. די גריבער האָט מען געגראָבן אין א וועלדל, נעבן דעם דאָרף קאָזאַק. א גרויס שרעק איז באַפאַלן די קאָרעצער יידן פון דער דאָזיקער ידיעה, ווייל איינציִיטיק האָבן אוקראַינער, וועלכע זענען געווען ביי דער מאַכט, פּארטרויט בסוד זייערע באַקאַנטע יידן, אז די דייטשן גרייטן זיך ליקווידירן די קאָרעצער יידן און דערצו גראָבן זיי גריבער. די דייטשע אָנפירער פון ארבעט, צו וועלכע יידן האָבן זיך געווענדעט מיט אָנפראַגעס, צי עס זענען ריכטיק די קלאַנגען וועגן ליקווידירן די קאָרעצער יידן, האָבן געלייקנט און באַרואיקט זיי, אז דאָס גראָבט מען גריבער אויף ארויסבאַקומען זאַמד צו רעמאָנטירן די וועגן. די גריבער זענען געווען פארטיק דעם 10־טן מאַי. שוין 10 טעג אַריבער און די דייטשן האָבן מיט גאָרנישט פאַרראַטן זייער בעסטיאַלישן פּלאַן. אַלץ איז געגאַנגען מיטן נאָרמאַלן וועג. יידן האָבן געאַרבעט ווי געוויינלעך און האָבן זיך שוין צוביסלעכווייז באַרואיקט. מען האָט זיך געגרייט צום יום טוב שבועות. יעדער האָט זיך באַמיט אויסטוישן ביי באַקאַנטע פּויערים א ביסל ווייסע מעל און אויספועלן ביי די דייטשע ארבעטס־געבער א דערלויבניש נישט

צו ארבעטן דעם טאָג. אין דער נאַכט פון מיטוואָך אויף דאָנערשטיק, דעם 21־טן מאַי, ערב שבועות, איז די שטאָט ארומגערינגלט געוואָרן דורך שטאַרקע אָפּטיילונגען אוקראַינישע פּאָליציי, וועלכע איז אָנגעקומען פון זשיטאָמיר און דורך געסטאַפּאָווצעס. 4 אַ זייגער פאַרטאָג האָבן זיך די מערדערס אַריינגעריסן אין די יידישע הייזער, און צונויפגעזאַמעלט אַלע יידן: אַלטע און יונגע, מענער און פרויען און זיי געטריבן צו דער ראַיאָן פאַרוואַלטונג, וועלכע האָט זיך געפונען אויף דער סטאַראָמאָנאַסטירסקע גאַס אין דעם הויז פון דוד פעלדמאַן. 6 א זייגער אין דער פרי האָט מען האַסטיק אויפגעריסן די טיר פון מיין וווינונג און באַלד זענען פול געוואָרן אַלע צימערן מיט באַוואָפנטע דייטשן און אוקראַינישע פּאָליציאַנטן: „אַלע יידן צו דער זאָנדער־רעגיסטראַציע“! איז געפאַלן אַ קורצער באַפעל און שוין האָט מען אונז ארומגערינגלט און ארויסגעפירט פון הויז.

— צו דאַרף איך מיטנעמען מיין פּערסאָנאַל־אויסווייז? — האָב איך איינעם פון די אוקראַינער געפרעגט.

— דו דאַרפסט נאָר מיטנעמען דיין קאָפּ — האָט ער מיר געענטפערט און די איבריקע האָבן זיך ציניש צעלאַכט.

אויפן וועג האָבן מיר באַגעגנט נאָך גרופּעס יידן, וועלכע די אוקראַינער האָבן געפירט. אייניקע זענען געווען צעבלוטיקט. פון אַלע זייטן האָבן זיך געהערט שאָסן און פאַרצווייפלטע געשרייען. דורכגייענדיק נעבן הויז פון שמואליק וויערניק, האָבן מיר געטראָפן ליגען אויף דער גאַס אין אַ קאַליוזשע בלוט דאָס דערהרגעטע טעכטערל פון ד״ר שלוגלייט. ווי הונגעריקע שאַקאַלן האָבן זיך אַרומגעדרייט אין די יידישע גאַסן אוקראַינער און אוקראַינערינס, מערסטנטייל פון דער נייער שטאָט, מיט די זעק אין די הענט. זיי האָבן אונז באַגלייט מיט אומפאַרשעמטע, צעפרידענע בליקן און זיך געוואָרפן אין די פאַרלאָזטע יידישע הייזער נאָך רויב. ווען מען האָט אונז דורכגעפירט נעבן דעם הויז פון מאָטל וויכנעס, איז פון דאָרט אַרויסגעגאַנגען אן אַלטע פויערטע מיט אַ שווערן זאַק אויף די פּלייצעס, אונטער וועלכן זי האָט זיך ממש איינגעבראָכן. אין דעם געסל וואָס פירט פון מאָנאַסטיר גאַס צו אסתר חיה דודס זענען געשטאַנען פיל פרויען און קינדער, אַרומגערינגעלט מיט פּאָליציאַנטן און האָבן יאָמערלעך געוויינט. נעבן דער ראַיאָן־פאַרוואַלטונג זענען געשטאַנען פיל יידן מיט דערשראָקענע פּנימער, אייניקע בלויז אין אונטערוועש און האָבן געוואַרט אויף דער רייע. צווישן זיי האָבן זיך אַרומגעדרייט געסטאַפּאָווצעס אין די בלויע מונדירן און די פּאָליציאַנטן אין שוואַרצע שינעלן מיט שוואַרצע פּילאָטקעס אויף די קעפּ. ווי צעווילדעוועטע חיות האָבן זיי זיך אַלע מאָל געוואָרפן אויף די יידן, יעדע ווײלע

האָט זיך געהערט אַ טעמפּער קלאַפּ, אָדער אַ שאָס פון אַ פּיסטאָלעט, באַגלייט מיט א אויסגעשריי פון דעם פאַרוואונדעטן קרבן. פון אַלע אַרומיקע געסלעך האָבן די מערדערס אַלע מאָל געבראַכט פרישע יידישע משפחות. מען האָט אונז אריינגעפירט אין דער ראַיאָן־פאַרוואַלטונג, ווי מען האָט זאָרגפעליק באַזוכט און צוגענומען אלץ וואָס מיר האָבן געהאַט ביי זיך, אפילו א בלייפעדער אָדער אַ שאַכטל שוועבעלעך און ווען מען האָט אונז פון דאָרטן ארויסגעפירט, האָט מען מיין פרוי מיט מיין 13 יאָריק מיידעלע אוועקגעפירט באַזונדער צו די פרויען און מיר מיט מיין זון צו דער גרופּע מענער, וועלכע זענען געשטאַנען נעבן הויז פון מיכל דעם קצב. דאָ האָט מען געפארמירט גרופּעס צו 40—50 מאַן און אונטער א שטאַרקער שמירה פון דייטשן און אוקראינער אַוועקגעפירט אין דער ריכטונג ווי צום אַלטן מאָנאַסטיר. איך מיט מיין זון זענען שוין געשטאַנען אין די רייען און האָבן געוואַרט אויף נאָך עטלעכע צענדליק יידן אויף שאַפן אַ נייע גרופּע. פּלוצלינג איז צוגעקומען צו אונז דער אָנפירער פון דער אַרבעט ביי דער „קאַנטין״ — דער דייטש ראָבערט, וועלכן איך האָב פריער דערמאָנט און האָט אָנגעהויבן אונטערהאַנדלען מיט דעם נאַטשעלניק פון געסטאַפּאָ, אַז מען זאָל אים באַפרייען זיינע אַרבייטער. ער האָט געטענהט, אז אָן זיי וועט ער נישט באַוויזען פאַרענדיקן די אַרבעט. נאָך אַ לאַנגן שמועס איז אים געלונגען אַרויסבאַקומען ביז 20 מאַן, צווישן זיי אויך מיין זון, וועלכער האָט געאַרבעט אלס עלעקטראָטעכניקער. די דאָזיקע יידן האָט מען געהייסן זיך אַוועקזעצן אויף דער ערד, אויף דעם פרייען פּלאַץ, צווישן מיכל דעם קצבס און חיים איצע מנקרס הייזער. ווייזנדיק אויף מיר, האָט מיין זון געבעטן ראָבערטן, ער זאָל מיר אויך באַפרייען, כאָטש איך האָב דאַמאָלס געאַרבעט אין צוקער־פאַבריק. דער נאַטשעלניק פון געסטאַפּאָ האָט לאַנג זיך מישב געווען און צום סוף מיר דערלויבט ארויסגיין פון דער גרופּע, וועלכע האָט זיך שוין געקליבן אָפּגיין. מען האָט אונז באַפעלן זיך אַוועקזעצן אויף דער ערד מיט די פיס אונטער זיך און אַזוי זיצן אָן באַוועגונג. אַרום אונז זענען געשטאַנען געסטאַפּאָווצעס, וועלכע האָבן אונז געהיט. אין צווישן צייט האָט מען באַפרייט נאָך עטלעכע סטאָליארעס און סתם אַרבעטער, וועלכע האָבן געאַרבעט אין דער אָרגאַניזאַציע „טאָט״. דער אָרטס־קאָמענדאַנט האָט אַרויסגענומען שניידערס, וועלכע האָבן גענייט פאַר דעם מיליטער. אַזוי אַרום האָט זיך אין אונזער גרופּע צונויפגענומען 135 מענער. דערנאָך איז נאָך צו אונז צוגעקומען 65 יונגע, געזונטע פרויען, וועלכע די דייטשן האָבן איבערגעלאָזט אַלס שטוב אַרבעטערינס ביי די מלוכהשע אַנשטאַלטן. וואָס ווייטער האָט מען אַלץ ווייניקער יידן געבראַכט צו דער ראַיאָן

פֿאַרוואַלטונג. אַרום 12 אַ זייגער האָט מען אָנגעהויבן צו פֿירן קראַנקע און פֿאַרוווּנדעטע יידן. איניקע האָבן די פּאָליציאַנטן געטראָגן אויף די הענט און זיי ווי זעק געשליידערט אויף איין אָרט אַנטקעגן דעם ברעזענער קלויז. איך וועל נישט פֿאַרגעסן דאָס בילד ווען מען האָט געבראַכט אליעזר זאַפּראַן, וועלכער איז געווען פֿאַראַליזירט. אַ פּאָליציאַנט האָט אים געשלעפּט פֿאַר די פֿיס און דער קאָפּ האָט זיך געקלאַפּט אין די שטיינער פֿון גאַס. אויסער זאַפּראַנען האָט מען געבראַכט צו טראָגן מאיר גאָרבאַן — דעם בירזשעוויק — פּסח דעם קלעזמערס איידעם. עטלעכע טעג פֿאַר דעם איז ער געוואָרן איבערגעפֿאָרן דורך אַ דייטשישן מאָטאָציקלעט און איז געלעגן מיט אַ צעבראָכענעם פֿוס. די דאָזיקע אומגליקלעכע זענען געלעגן אויף דער ערד און געוואַרט אויף דעם אויטאָ, וועלכער האָט זיי געדאַרפֿט אָפּפֿירן צו די גריבער. ענדלעך איז צוגעפֿאָרן א פֿאַרמאַכטע רויטע מאַשין, די „דאַשעגובקע". דאָס איז געווען אַ ספּעציעלער, הערמעטיש־פֿאַרמאַכטער אויטאָ, וועלכער איז געווען אַזוי איינגעאָרדנט, אַז דער איבערגעבריענטער גאַז פֿון מאָטאָר איז דורך אַ ספּעציעלער רער געוואָרן אַריינ־געלאָזט אין דעם אויטאָ און די וואָס מען האָט געפֿירט, זענען ביז דעם אָנקומען צום אָרט, דורכן גאַז דערשטיקט געוואָרן. מען האָט אָנגעהויבן אַריינשליידערן אין דעם אויטאָ די קראַנקע. אין דעם מאָמענט האָט מען געבראַכט צופֿירן דעם ד"ר יאַניע הערשענהאָרן, מאירל דעם מלמד, בוזיע קראַנצבערג און יוסל שיכער — דער קלענסטער זון פֿון לייזער דעם מאַליער. ווען מען האָט שוין די לעצטע געזאָלט אַריינטרייבן אין דער „דאָשעגובקע", איז אָנגעקומען א דעלעגאַציע פֿון קריסטלעכע אַרבעטער פֿון צוקער־פֿאַבריק און אָנגעהויבן בעטן דעם נאַטשעלניק פֿון געסטאַפּאָ ער זאָל באַפֿרייען דעם דאָקטאָר הערשענהאָרן. זיי האָבן דערקלערט, אַז ער איז דער איינציקער גוטער דאָקטאָר אין שטאָט און איז דער לאַנגיאָריקער פֿאבריק דאָקטאָר, אָן וועלכן מען קען זיך נישט באַגיין. דער נאַטשעלניק האָט אים געהייסן פֿאָרלויפֿיק בלייבן ביז ער וועט זיך פֿאַרשטענדיקן מיט דעם דירעקטאָר פֿון פֿאַבריק. אין דער זעלבער צייט האָט א באַאַמטער פֿון דער אָרטס־קאָמענדאַנטור זיך משתדל געווען פֿאַר שיכערן, וועלכער האָט געאַרבעט אַלס מאליער און האָט געהאַט אויסצוענדיקן שילדלעך פֿאַר דער קאָמענדאַנטור. דעם דאָקטאָר הערשענהאָרן און שיכערן האָט מען געהייסן צוּוואַרטן. ווען מען האָט שוין אַלע קראנקע אָנגעלאָדעוועט אויף דער מאַשין, האָבן די דייטשן א כאַפּ געטון אויך דעם דאָקטאָר און שיכערן און נישט הערנדיק זייערע טענות, זיי אריינגעשטופּט אין דער מאַשין, פֿאַרהאַקט די טיר און זיי אַוועקגעפֿירט. מיר זענען געזעסן אָן באַוועגונג און געוואַרט. אונזער גורל איז נאָך נישט געווען

באַשטימט און וואָס עס קומט פאַר מיט די יידן, וואָס מען האָט אַוועקגעפירט האָבן מיר אויך נישט געוווּסט גענוי. פּלוצים האָבן מיר דערהערט געשרייען פון א פרוי און א נישט נאַטירלעכן משוגענעם געלעכטער און באַלד האָבן מיר דערזען ווי א פּאָליציאַנט פירט צו דער ראַיאָן־פאַרוואַלטונג די טאָכטער פון רעכל דער משוגענער, לאהקע שאַפּירע. ווי באַוווּסט איז די משפּחה פון דעם דיין חיים רב הערץ געווען פּסיכיש־קראַנק און די דאָזיקע קרענק האָט זיך איבערגעגעבן בירושה. לאהקע איז די לעצטע יאָרן געווען נאָרמאַל, זי האָט אַפילו חתונה געהאַט און געבוירן א קינד, נאָר בשעת דער אַקציע, פון שרעק, האָט זי ווידער אַמאָל באַקומען אַן אַטאַק. זי האָט זיך יעדן מאָל אַרויסגעריסן פון דעם פּאָליציאַנטס הענט, וועלכער האָט איר כאַפּנדיק מערדערלעך געשלאָגן. נישט ווייט פון דעם אַריינגאַנג אין דער ראַיאָן־פאַרוואַלטונג איז געשטאַנען א טעלעגראַפן סלופּ. לאהקע האָט אים אַרומגעכאַפּט מיטביידע הענט און אָנגעהויבן אַרום אים טאַנצן. ווען דער פּאָליציאַנט, וואָס האָט איר געפירט, האָט זיך צו איר דערנענטערט, האָט זי אָנגעהויבן שרייען: „הייל היטלער! הייל היטלער"! און זיך היסטעריש צעלאַכט. עטלעכע דייטשן זענען צוגעקומען צו דעם אָרט ווו לאהקע איז געשטאַנען און מיט צעשמייכלטע פּנימער זיך צוגעקוקט צו דער אומגליקלעכער. דערזעענדיק די דייטשן האָט זי מיט א מאָל אויפגעהערט לאַכן און אָנגעהויבן זינגען דעם „אינטערנאַציאָנאַל". איינער פון די דייטשן האָט אַרויסגעכאַפּט זיין פּיסטאָלעט און מיט צוויי שאָסן אין לאַהקען פאַרענדיקט אירע ליידן. אַרום צוויי א זייגער איז צו דער ראַיאָן־פאַרוואַלטונג צוגעפאָרן א גאַנצער טראַנספּאָרט פויערישע פורן אָנגעלאָדן מיט פאַרשידנ־פאַרביקע שטאָפן, ווי אונז האָט זיך פונווייטנס אויסגעוויזן. די דייטשן, וועלכע האָבן דעם טראַנספּאָרט באַגלייט, האָבן באַפעלן, אז עטלעכע יונגע יידן פון אונזער גרופּע זאָלן גיין אויסלאָדעוון די דאָזיקע וואָגנס. מיין זון איז אויך געווען צווישן זיי. מיין זון האָט מיר פון ווייטנס א וויז געטון מיין טעכטערלס גרין פאַלטנדל, וואָס זי האָט געטראָגן, ווען זי איז אָפּגעפירט געוואָרן צוזאַמען מיט דער מוטער צו דער פרויען גרופּע. ווען די וואָס האָבן אויסגעלאָדעוועט די וואָגנס, האָבן אונז דערציילט די שרעקלעכע סצענעס, וואָס די פויערים, וואָס האָבן געבראַכט דאָס אָנטון, האָבן בייגעווינט אויף דעם עקזעקוציע־פּלאַץ, איז דאָס בלוט פאַרגליוועט געוואָרן אין די אָדערן און מיר האָבן ערשט דאַן באַגריפן דאָס גאַנצע גרויזאַמקייט פון דעם געשעעניש.

ביי די גריבער[1]

דעם שרעקלעכן דאָנערשטיק, ערב שבועות, 4 אַ זייגער פאַרטאָג איז צום ליעסניטשיס וווינונג צוגעפאָרן דער נאַטשעלניק פון געסטאַפּאָ אין באַגלייטונג פון אַ שטאַרקער אָפּטיילונג דייטשן און אוקראַינער פּאָליציי און באַפוילן דעם ליעסניטשי מיט זיין פרוי זיי זאָלן קיילן וואָס מערער גענז און הינער און צוגרייטן אַ געשמאַקן מיטאָג, ווייל זיינע דייטשן וועלן דאָ הײַנט אַ גאַנצן טאָג „אַרבעטן". אַ טייל דייטשן האָט ער צעשטעלט אויף דער וואַך אין דעם וועלדל אַרום די גריבער און די איבעריקע האָבן אויפגעעפנט פלעשער מיט בראָנפן און וויין, וועלכן מען האָט מיט זיך געבראַכט עטלעכע קאַסטנס, און זיך אַוועקגעזעצט אויף דעם גראָז און צוגעטראָטן צום טרינקען און זופן. 9 אַזייגער האָט מען געבראַכט די ערשטע גרופּע יידן. זיי זענען געווען מידע פון דעם 8 קילאָמעטערדיקן גאַנג. איניקע זענען געווען שטאַרק צעשלאָגן און פאַרבלוטיקט. מען האָט די יידן געצוווּנגען זיך אויסטון אינגאַנצן נאַקעט, זיי אויסגעשטעלט אין אַ רייע און באַפּעלן צו 6 מאַן אַריינגיין דורך דעם שמאָלן אריינגאַנג אין איינער פון די גריבער. אין איין זייט גרוב איז אויף אַ טישל געשטאַנען פלעשער מיט געטראַנקן, צובייסעכץ און עס איז געלעגן אַן אויטאָמאַט. דער דייטש, וואָס איז געזעסן אויף אַ שטול נעבן טישל, האָט באַפּעלן די זעקס יידן זיך אוועקלייגן אויף דער ערד מיט דעם פּנים אַראָפּ. עס האָט זיך דערהערט אַ סעריע שאָסן, האַרצרייסנדיקע געשרייען און די ערשטע 6 קרבנות זענען אומגעקומען. באַלד האָט מען אַריינגעטריבן אין דעם גרוב די אַנדערע 6 יידן. זיי האָבן באַדאַרפט אויסלייגן די קערפּערס פון די ערשטע געהרגעטע, זיך אויף זיי אַרויפלייגן מיט די פּנימער אַראָפּ און וואַרטן ביז מען וועט זיי שיסן. דער תּליון, וואָס איז געזעסן אין גרוב, האָט פיל געטרונקען און מיט אַ לוסטיקער מינע, צווישן איין כּוס און דעם צווייטען, געטויט צו 6 יידן. אַרום 10 אַ זייגער האָט מען געבראַכט די ערשטע גרופּע פרויען און קינדער, אַ טייל איז געגאַנגען צו פוס און אַ טייל זענען געפאָרן אויף פויערישע פורן. מיט ברוטאַלע באַנעמונגען און שלאָגעריי האָט מען זיי געצוווּנגען זיך אויסטון און מיט דער מעטאָדע ווי די מענער, זיי אריינגעטריבן צו 6 אין אַ צווייטער גרוב, ווו עס איז אויך געזעסן אַ דייטש, וועלכער האָט זיי געטויט. יעדע עטלעכע מינוטן האָט מען צום עקזעקוציע־פּלאַץ געבראַכט פרישע טראַנספּאָרטן מענער, פרויען און קינדער. ווי אַ גהינום האָט

---

1. לויט דער דערציילונג פון קאַזאַקער ליעסניטשי, וועמענס הויז געפינט זיך נישט ווייט פון די גריבער און וועלכער האָט בייגעוווינט דעם גאַנצן פאַרלויף פון דעם מערדערישן טאַט.

אויסגעזען די לאַנקע נעבן די גריבער. די דייטשן און נאָך מערער די אוקראַינישע פּאָליציי האָט זיך לוסטיק געמאַכט איבער די קרבנות און זיי מערדערלעך געשלאָגן. אויף א סך קילאָמעטער ארום האָט מען געהערט די יאָמערלעכע געשרייען פון די פרויען, דאָס געוויין פון קינדער און די קרעכצן פון די נישט־דערשאָסענע אין די גריבער יידן. די קליינע קינדער האָבן די מוטערס געטראָגן אויף די הענט, אריינגייענדיק אין גרוב און זענען צוזאַמען דערשאָסן געוואָרן. די מערדערס האָבן די גאַנצע צייט געטרונקן, בכדי זיך אָננעמען מיט קוראזש און זענען וואָס ווייטער געוואָרן אַלץ ווילדער. ארום 12 אזייגער, האָבן זיך שוין געפונען נעבן די גריבער הונדערטער קאָרעצער יידן, וועלכע האָבן געוואַרט אויף זייער רייע צו דערשאָסן צו ווערן. בכדי די יידן זאָלן זיך נישט לאַנגווייליקן,האָבן די מערדער זיי געצוווּנגען צו סאָרטירן די מלבושים פון די געהרגעטע יידן. זיי האָבן געמוזט זאָרגפעלטיק אויסליידיקן די טאַשן און אויסלייגן די מלבושים אין עטלעכע שטויסן. פרויען קליידער באַזונדער, הויזן באַזונדער, מאַרינאַרקע אויף א צווייטן פּלאַץ און שיך און וועש באַזונדער. פון 2 א זייגער אָן, זענען שוין קיין פרישע טראַנספּאָרטן נישט צוגעקומען, עס איז בלויז פאָרטגעזעצט געוואָרן דאָס פאַרניכטונג פון די צונויפגעטריבענע יידן. וואָס ווייטער זענען די געשרייען און געוויינען אַלץ שטילער געוואָרן. די עטלעכע הונדערט, נאָך נישט דערשאָסענע יידן, זענען דערפירט געוואָרן צו אזא פסיכישן צושטאַנד, אַז זיי האָבן שוין בלויז אומגעדולדיק געוואַרט אויף זייער רייע, און ווען מען האָט באפוילן, אז עס זאָל אַריינגיין אין גרוב די ווייטערדיקע 6 יידן, האָבן זיך אָנשטאָט 6 זיך געוואָרפן צום גרוב עטלעכע צענדליק. צום סוף האָט מען שוין בלויז געהערט די אויטאָמאַטן סעריעס און די גסיסה־אויסגעשרייען פון די דערשאָסענע. די רעליגיעזע האָבן געזאָגט תהילים און די פרויען האָבן באַרואיקט די קינדער און שטיל געקרעכצט. דריי א זייגער איז שוין דער פארניכטונגס־פּלאַץ געווען ליידיק פון יידן און די מערדער האָבן שוין בלויז געלאָדעוועט די מלבושים פון די געהרגעטע און צווישן זיך געאַמפּערט פאַר יעדן חפץ, וואָס מען האָט אין די מלבושים געפונען. פונקט 4 א זייגער איז אָנגעקומען אַ באַפעל פון נאַטשעלניק פון געסטאַפּאָ, אז די אַקציע איז צו ענדע. די אוקראַינער האָבן אויף גיך צוגעשאָטן מיט אַ דינעם שיכט ערד די גריבער און פאַרלאָזט דעם פּלאַץ. צוויי באַזונדערע גריבער זענען געווען פאַרפולט ביז דעם ראַנד. אין זיי זענען אומגעקומען 1600 פרויען און קינדער. די דריטע גרוב איז בלויז ביז דער העלפט פאַרפילט געוואָרן מיט די קערפּערס פון די 600 מענער, וועלכע זענען אין די עטלעכע שעה דערמאָרדערט געוואָרן. 2200 קאָרעצער יידן זענען דער־

הרגעט געוואָרן דעם 21־טן מאַי דאָנערשטיק ערב שבועות. 2200 אומשולדיקע מענטשן זענען אומגעקומען בלויז פאַר דעם איינציקן חטא, ווייל זיי זענען יידן.

נאָך דער אקציע

— די אַקציאָן איז צו ענדע! מאָרגן פרי מוזן אלע איבערגעבליבענע יידן זיך שטעלן אויף זייערע אַרבעטס־פּלעצער. די יידן וועלכע זענען געווען פארשטעקט, מעגן קומען צוריק אין געטאָ. עס דראָט זיי שוין נישט קיין געפאַר.

מיט די ווערטער האָט זיך געווענדעט דער נאַטשעלניק פון געסטאַפּאָ צו די „יידישע פאַך־ארבעטער" און יונגע יידישע פרויען, וועלכע זענען געזעסן אויף דעם פלאַץ נעבן דער ראַיאָן פאַרוואַלטונג, ווו עס איז דורכגעפירט געוואָרן די סעלעקציע פאר דער אַקציע. פונקט פיר נאָכמיטיק, מיט דער דייטשער פּינקטלעכקייט, האָט זיך פאַרענדיקט די שחיטה, וועלכע האָט זיך אָנגעהויבן פיר א זייגער פאַרטאָג. צוויי טויזנט צוויי הונדערט יידן זענען פאַרניכטעט געוואָרן דעם דאָנערשטיק ערב שבועות, דעם 21־טן מאַי 1942 יאָר, צווישן זיי 1600 פרויען און קינדער. נאָך דער מעלדונג פון נאַטשעלניק פון געסטאַפּאָ, האָבן מיר נאָך לאַנג זיך נישט גערירט פון די ערטער, ווי מיר וואָלטן נישט פארשטאַנען די ווערטער פון דעם מערדער, אויף וועמענס באפעל עס איז אין משך פון די צוועלף שעה אַזוי פיל יידישע לעבנס צוגענומען געוואָרן. אויף קיין איין געזיכט האָב איך נישט געזען קיין אויסדרוק פון צופרידנקייט דערמיט, וואָס מ'איז לעבן געבליבן; בלויז א פארגליווערטער שרעק איז געווען אין די אויגן פון די פאַר הונדערט יידן. כ'האָב געקוקט אויף דעם נאַטשעלניק פון געסטאַפּאָ אין דעם עלעגאַנטן מונדיר, מיט די אויסגעפּוצטע הויכע שטיוול, אויף וועלכע ס'זענען געווען סימנים פון פאַרטריקנט בלוט און האָב געזוכט אויף זיין פנים א סימן פון אויפרעגונג. אין זיין רואיקער שטים, אין וועלכער ס'האָט זיך געפילט די זאַכלעכע נאָטע פון א געשעפטס־מאַן, איז נישט געווען צו דערקענען, אַז ער האָט אָקאָרשט בייגעוווינט און דיריגירט מיט אן אַקציע, וועלכע האָט מיט איין מאָל צוגענומען ביי פאָטערס זייערע קינדער, ביי קינדער זייערע עלטערן, ביי מענער זייערע פרויען. אויף זיין אויסגעפּאַשעטן געזיכט האָב איך געזען בלויז א צופרידנקייט און עטוואָס מידקייט, ווי נאָך אַ פאַרענדיקטער, שווערער, אָבער אָנגענעמער אַרבעט.

„איז דאָס א מענטש?" — האָב איך זיך פארגעבן די פראַגע — „אויב

יאָ, שעם איך זיך פאר דער מענטשהייט און באַדויער, וואָס איך בין נישט געבוירן געוואָרן אַן אַנדערע חיה״.

לאַנגזאַם האָבן מיר זיך אויפגעהויבן פון אונזערע ערטער. עס האָט זיך געפילט א שטאַרקער ווייטיק אין די קני פון די צען שעה זיצן אָן באַוועגונג מיט די פיס הינטער זיך.

— קומט יידן אַריין אין רב לייזערלס בית־המדרש, מ׳דאַרף שניידן קריעה און זאָגן „קדיש״, עס איז דאָך ערב שבועות — האָט איינער פאָרגעלייגט. ווי שאָטנס האָבן מיר זיך געלאָזט גיין צום בית המדרש, וועלכער האָט זיך געפונען א הונדערט טריט פון דעם ראַיאָן־פּלאַץ.

עפּעס ווי מיט אַ האַמער אין די שלייפן האָט געקלאַפּט דאָס וואָרט „קדיש״. שוין זאָגן „קדיש״ נאָך די נאָענטע, נאָך די טייערע וועלכע זענען ערשט פריער מיט עטלעכע שעה געווען צוזאַמען מיט אונז. זאָגן „קדיש״ נאָך די, מיט וועלכע דו האָסט ביז פריער מיט עטלעכע שעה געטיילט די ליידן און די פריידן; און שוין זענען זיי נישטאָ, און מער וועסטו זיי שוין נישט זען. עס איז אוממעגלעך זיך צוגעוווינען צו דעם געדאַנק, דער מוח קען נישט פאַרנעמען דאָס גאַנצע גרויזאַמקייט פון דעם געשעעניש.

אויף דעם דיל פון בית־מדרש, צווישן די צעבראָכענע שטענדערס, איז געלעגן א צעוויקלטע ספר־תורה, פון ארון־קודש מיט די צעפראַלטע טירלעך האָט ארויסגעקוקט די צווייטע ספר־תורה אָן אַ מאַנטעלע, דאָס האָבן די אוקראַינער דאָ באַלעבאַטעוועט. יידן האָבן זיך אַ וואָרף געטון אויפהייבן דאָס ספר, אים אַוועקגעלייגט אויף דעם טיש און מיט א באַזונדער זאָרגפעליקייט אים אָנגעהויבן צונויפוויקלען; לאַנגזאַם, מיט ערנסטע פּנימער האָבן זיי דאָס געטאָן. די אַלע איבריקע יידן האָבן נאָכגעפאָלגט יעדע באַוועגונג מיט אזא פאַראינטערעסירונג, ווי זייער איינציקע זאָרג אין דעם מאָמענט איז געווען, אז עס זאָל חלילה אין ערגעץ ניט זיין פאַרקנייטשט קיין שטיקעלע ספר.

בשעת שניידן קריעה האָבן זיך געהערט שווערע זיפצן און אַן איינגעהאַלטענער מאַנספערשוין־געוויין, וועלכער ווירקט פיל שווערער ווי דאָס הילכיקע וויינען פון א פרוי. מען איז צוגעטראָטן צום דאַוונען. איך האָב זיך אַוועקגעזעצט אין א ווינקל און אָבסערווירט די עטלעכע מנינים יידן. דאָס האַרץ איז אין מיר פארשטיינערט געווען, ווי א האַרטע קויל האָט זיך צוגעקויקלט צום האַלז און האָט געשטיקט, נאָר קיין טרער איז נישט אַרויס פון מיינע אויגן... עס איז ערב שבועות... — האָב איך געטראַכט — עס איז ערב דעם יום טוב פון מתן־תורה, ערב דעם טאָג, ווען די וועלט האָט צום ערשטן מאָל אין נאָמען פון גאָט דערהערט

דעם באַפעל „לא תרצח!“ איך האָב געפילט, אז עס הויבט אָן אין מיר וואַקסן דאָס געפיל פון פאַרהאַסונג און שנאה צו דער גאַנצער וועלט, און אפילו צו דעם קליינעם הייפעלע יידן, וועלכע זענען אַזוי פאַרטון אין דער תפילה און רעאַגירן אויף אזא משונהדיקן אופן אויף דער גרויסער עולה, וואָס מען איז קעגן זיי באַגאַנגען, אויף די יידן וואָס דענקן, אַז מיט „קדיש“ זאָגן און מיט שניידן קריעה וועלן זיי צופרידן שטעלן די קדושים און וועלן באַריקזיכטיקן זייער אייגן לעבן־בלייבן.

עפּעס האָט אין מיר אָנגעהויבן שטורמען, און אַן אינערלעכער קול האָט ווי אויסגעשריגן פון מיר „לא זו הדרך“! ניט מיט תפילה דאַרפן מיר ענטפערן אויף די טייכן אומשולדיק פאַרגאָסענעם בלוט — נאָר מיט נקמה!“... און ווען מען האָט געענדיקט „קדיש“ זאָגן בין איך צוגעלאָפן צום בעלעמער, אַ האַסטיקן קלאַפּ געטאָן אין אים און אויסגעשריגן:

— הערט מיך אויס אומגליקלעכע, צום טויט פאַראורטיילטע יידן! פריער מיט אַ שעה האָב איך קוקנדיק אויף דעם צופרידענעם פּנים פון נאַטשעלניק פון געסטאַפּאָ געטראַכט: „אויב דאָס איז א מענטש — שעם איך זיך פאר דער מענטשהייט“ — און איצט, ווען איך קוק אויף אייך, ווי אזוי איר רעאַגירט אויף דער גרויסער עולה, וואָס די דייטשן און אוקראַינער זענען קעגן אייך באַגאַנגען, טראַכט איך: אויב דאָס איז א פאָלק, שעם איך זיך פאר אזא פאָלק. אויב דאָס זענען די אוראייניקלעך פון די יידישע גבורים, פון די מכבים, שעם איך זיך טראָגן דעם נאָמען ייד. ווייסט, אַז מיר זענען אַלע פאַראורטיילט צום טויט — וועט פריער ווער שפּעטער, נאָר איך וועל ווי א שעפּס ניט גיין צו דער שחיטה!“

„שטילער, אַביסל שטילער“ — האָב איך דערהערט דערשראָקענע אויסגעשרייען.

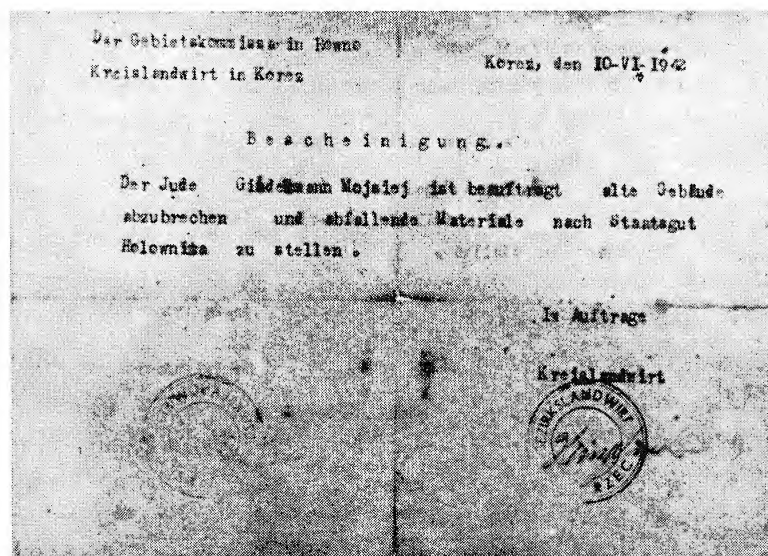
„איך האָב נישט קיין מורא פאַר קיינעם, האָב איך פאָרטגעזעצט און עס שרעקט מיך נישט דער טויט, נאָר איידער איך וועל שטאַרבן מוז איך כאָטש איין דייטש מיט מיינע הענט דערוואַרגן, איין דייטשע פרוי פאַר אַן אַלמנה מאַכן, און איין דייטשיש קינד פאַריתומען און דאַן וועל איך שטאַרבן מיט אַ רואיק געמיט. תמות נפשי עם פלישתים“!

אין געטא

פיר א זייגער נאָכמיטיק איז צו אונז צוגעקומען דער נאַטשעלניק פון געסטאַפּאָ און דערקלערט, אַז מיר זענען פריי און קענען זיך אומקערן אין

אונזערע היימען און פון זונטיק אין דער פרי דאַרפן די איבערגעבליבענע יידן זיך איבערציען אין דעם געטאָ, וועלכע וועט זיך געפינען אין דער שול־גאַס. די גענויע גרענעצן וועט ער אונז מיטטיילן נאָכן פאַרשטענדיקן זיך מיט דער אוקראַינישער מאַכט. שרעקלעך האָבן אויסגעזען די יידישע הייזער נאָך דער אַקציע. די טירן און פענצטער צעפראַלט, דאָס מעבל צעבראָכן, אַלץ וואָס האָט נאָר געהאַט עפעס א ווערט איז צעראַבירט געוואָרן. א גאַנצן טאָג האָבן די פויערים פון דער נייער שטאָט, פאיאנס און זאראַוויע אָן אויפהער געטראָגן פון די יידישע הייזער דעם רויב. בכדי קענען מיט איינמאָל ארויסטראָגן וואָס מערער זאַכן, האָבן זיי אַרויסגעלאָזט פון די איבערבעטן די פעדערן און אין די אָנשיטן געפאַקט דאָס יידישע האָב און גוטס. יידן האָבן נישט געטרויערט נאָך דער פאַרלוירענער, מיט פיל יאָרן שווייס פאַרהאָרעוועטער באַלעבאַטישקייט, ווייל יעדער איבערגעבליבענער ייד האָט דעם טאָג פארלוירן פיל טייערערס, וועלכעס מען קען שוין נישט פאר קיין געלט אומקערן. אין יעדן הויז האָט געפעלט א פאָטער, א מוטער, א קינד. פיל הייזער זענען געשטאַנען ליידיק, ווייל אַלע איינגנטימער זענען אומגעקומען. ווי שאָטנס האָבן זיך עטלעכע יידן אַרומגעדרייט איבער די הייזער און נישט געקענט צו זיך קומען פון דעם שרעקלעכן פאַרלוסט.
זונטיק האָבן מיר זיך אַריבערגעטראָגן אין געטאָ. די גרענעצן פון געטאָ זענען געווען: פון מזרח די רעכטע זייט פון בערעזדיווער גאס, פון מערב די לינקע זייט פון אסטרע געסל, ווו שרה דער וואַטנמאַכערנס פאַבריק איז געווען: פון צפון — דאָס געסל פון וואלאכס הויז און פון דרום — דאָס הויז פון געוועזענער תלמוד תורה און דעם גלחס פאָסעסיע. די דאָזיקע גרעניצן זענען געווען בלויז אָפיציעלע, ווייל דאָס ביסל איבערגעבליבענע יידן האָבן זיך באַגנוגנט מיט די עטלעכע הייזער לענגאויס דער הויפט שול־גאס, פוןביידע זייטן. די יידן האָבן די שרעקלעכע איבערלעבענישן פון דעם דאָנערשטיק, ערב שבועות, פאַראייניקט און פון די שטיקלעך פון די צעריסענע משפחות געשאפן ווי איין משפחה. עס האָבן זיך געשאַפן, ווי מיר האָבן דאָס אין שפּאַס אָנגערופן: „קאָלכאָזן" (קאָלעקטיווע ווירטשאַפטן). אין איין הויז האָבן זיך באַזעצט צו עטלעכע „רעשטלעך" פון משפחות: מענער אָן פרויען, פרויען אָן מענער, עלטערן אָן קינדער און קינדער אָן עלטערן. אין אויגנבליק פון די גרויזאַמע איבערלעבענישן איז פאַר־שווונדן דער באַגריף פון אייגנטום און פון קאַרגשאַפט. יעדער האָט זיך גערן געטיילט מיט דעם לעצטן ביסן. איבערהויפּט די עטלעכע, על פי נס געראַטעוועטע קינדער, האָט מען טראַקטירט ווי אן אלגעמיין אייגנטום. איך מיט מיין זון האָבן זיך באַזעצט אין הויז פון וואָלף דעם מוליער (וואַסערמאַן). צוזאַמען מיט מיר האָט

זיך אַהין אויך איבערגעצויגן משה קראסנאָסטאַווסקי מיט זיין יינגל (זיין פרוי מיט דריי קינדער זענען אומגעקומען); יצחק פיינער מיט זיין משפחה, די פרוי קאָלאָדנע מיט א מיידעלע, איינע חנהקע, אַ מיידל פון קיליקיעוו און חנה טורקעניטש, די טאָכטער פון הערשל דעם מאַשיניסט. די לעצטע האָט געפירט אונזער ווירטשאפט. אזוי האָט אויסגעזען כמעט יעדער הויז. אין איניקע „קאָלכאָזן" האָבן געוווינט ביז 20 מאַן, ווי למשל אין הויז פון רחל גוראַלניק. עטלעכע טעג נאָך דער שרעקלעכער שחיטה האָבן זיך אָנגעהויבן אַרויסווייזן די יידן, וועלכע האָבן זיך באַוויזן, אויף פארשידענע אופנים ראַטעווען. איניקע האָבן זיך אויסבאַהאַלטן אויף דעם בית עולם, צווישן די קברים, אין פאַרמאַס־קירטע קעלערס און בוידעמס, איניקע אין די קאַזעמאַטן פון אַלטן שלאָס. אזוינע יידן איז געווען ביז 800 נפשות. אַזוי אַרום האָט די צאָל יידן אין געטאָ דערגרייכט אין די ערשטע טעג פון יוני ביז 1100. די ערשטע טעג האָבן די יידן, אונטער דעם איינדרוק פון דעם שרעקלעכן פאַרלוסט, געפילט אַ גלייכגילטיקייט צו אַלץ. עס האָט זיך גאָרנישט געגלוסט טון. איניקע האָבן אפילו געזוכט דאָס באַרויִקונג אין בראָנפן, וועלכן מען האָט באַקומען ביי די פויערים, אָפּגעבנדיק זיי דעם לעצטן מלבוש. נאָר צו ביסלעך האָט דאָס לעבן אָנגעהויבן אָננעמען

Der Gebietskommissar in Rowno
Kreislandwirt in Korez

Korez, den 10-VI-1942

Bescheinigung.

Der Jude Gildemann Mojsiej ist beauftragt alte Gebäude abzubrechen und abfallende Materiale nach Staatsgut Holownica zu stellen.

Im Auftrage

Kreislandwirt

אַ צייגעניש פון קרייז־לאַנדווירט, וועלכע באַשטעטיקט אַז דער „יודע" משה גילדענמאַן איז באַפולמעכטיקט צו צענעמען יידישע הייזער און דאָס מאַטעריאַל צושטעלן קיין גאלאווניצע.

נאָרמאַלע פאָרמען. א סך האָט מיטגעווירקט דערצו די נויט און אויך די מאַכט, וועלכע האָט געצוווּנגען די יידן זיך צושטעלן אויף זייערע אַלטע אַרבעטס־פּלעצער, אין קעגנפאַל האָבן זיי געדראָט מיט פרישע גזירות.

דעם 10־טן יוני 1942 האָט מיר צו זיך אויפגעפאָדערט דער קרייז־לאַנדווירט און באַפוילן צונויפשטעלן א בריגאַדע מויערער, מיט וועלכע איך וועל בויען אַן אָקסן־שטאַל אין גאלאווניצע. דעם נויטיקן בוי מאַטעריאַל זאָל איך אַרויסבאַקומען פון יידישע הייזער, וועלכע געפינען זיך אויסער די גרעניצן פון געטאָ. ער האָט מיר געגעבן דאַרויף א צייגניש, אז איך האָב רעכט די דאָזיקע הייזער צעוואַרפן און די ציגל און געהילץ קיין גאלאווניצע צושטעלן. עס איז זיך לייכט פאָרצושטעלן, מיט וואָסער א האַרץ מיר זענען צוגעטראָטן צענעמען די יידישע הייזער, וועלכע זענען מיט אַזויפיל שווייס און מי אויסגעבויט געוואָרן. נאָר ביי דער געלעגנהייט האָבן מיר פאַרשאפן נישט ווייניק עגמת נפש אויך די אוקראַאינישע באַנדיטן, אַממערסטן גויים פון דער נייער שטאָט, וועלכע האָבן באַלד נאָכדעם וואָס מען האָט די יידן פאַרשפּאַרט אין געטאָ, באַזעצט די יידישע הייזער און זיך דאָרט געפילט ווי ביי זיך אין דער היים. איך האָב אין דער ערשטער רייע אָנגעהויבן צענעמען די דאָזיקע הייזער, ווי אויך די הייזער, וועלכע באלעבאַטים זענען פולקאָם פארניכטעט געוואָרן. ווען איך האָב געענדיקט דאָס צענעמען דאָס הויז פון שיינדל שייעכעס. וואָס איז געווען טיילווייז רואינירט פון א באָמבע, בין איך באַלד צוגעטראָטן ברעכן די וואַנט פון שרה אַווערבוכס מויער, וועלכער גרעניצט זיך מיט שיינדל שייעכעס. די עטלעכע גויאישע משפחות, וועלכע האָבן דאָרט געוווינט, זענען אַוועק מיט אן אָנקלאַגע קעגן מיר צו דער פּאָליציי. נאָר די לעצטע איז געווען הילפלאָז קעגן דעם באַפעל פון קרייזלאַנדווירט און האָבן זיי געעצהט זיך ווענדן צו דער דייטשער מאַכט. דעם זעלבן טאָג האָט מיר ארויסגערופן צו זיך אין קאַנצעלאַריע דער קרייז־לאַנדווירט. דאָרטן האָב איך שוין געטראָפן די גויים, וועלכע האָבן געוווינט ביי שרה אַווערבוך און אן אוקראַאינישן פּאָליציאַנט, אלס עדות.

— פאר וואָס צונעמסטו אַ הויז, אין וועלכן עס וווינען אוקראַאינער? — האָט מיר שטרענג געפרעגט דער קרייזלאנדווירט — איך האָב דיר באַפוילן צו נעמען בלויז יידישע הייזער!

— דעם מויער, וואָס איך בין צוגעטראָטן צענעמען איז אַ יידישער — האָב איך רואיק געענטפערט — און די דאָזיקע אוקראַאינער זענען איינוווינער פון דער נייער שטאָט, ווו זיי האָבן אייגענע וווינונגען. איך האָב אויסגעקליבן דעם אָביעקט אויף צענעמען, ווייל ער איז געבויט פון שטאַרקע, גוט־אויסגעברענטע

ציגל, וועלכע גיבן זיך אַמבעסטן איין אויף בויען אַזאַ פעסטע געביידע ווי דער אַקסן־שטאַל, פאַר וועלכע איך בין פאַראַנטוואָרטלעך.

מיין ענטפער האָט באַפרידיקט דעם קרייזלאַנדווירט און ער האָט ארויסגעטריבן די גויים פון דער קאַנצעלאַריע און מיר געהייסן פאָרזעצן די ארבעט. אין א פאָר טעג אַרום איז אויף דעם אָרט, ווו עס איז געשטאַנען שרה אווערבוכס מויער, שוין געבליבן בלויז די פונדאַמענטן און הויפנס צעבראָכענע ציגל.

דער „יודנראַט", וועלכן דער אָרטס־קאָמענדאַנט האָט אויפסניי נאָמינירט, האָט שוין פאַקטיש נישט געהאַט וואָס צו טון. די רעקוויזיציעס האָט מען באגרענעצט, ווייל נאָך דעם, וואָס דאָס יידישע אייגנטום האָבן די אוקראַינער צעראַבירט, האָט מען שוין נישט געהאַט וואָס צו נעמען. דאָס צושטעלן יידישע אַרבעטער אויף צופעליקע ארבעטן איז אָפּגעשטעלט געוואָרן, ווייל עס איז נישט געווען קיין „פרייע" יידן. אַזוי ארום האָט זיך דער „יודנראַט" פאַרנומען בלויז מיט דער עווידענציע פון די סטאַבילע אַרבעטס־פלעצער און האָט צוגעגרייט די אַנקעטעס אויף אַרויסגעבן נייע „פערסאָנאַל אויסווייזן". אזוי איז די ערשטע פאָר חדשים דאָס לעבן אין געטאָ געווען „רואיק", אויב נישט רעכנען קליינע אינצידענטן, וועלכע זענען פון צייט צו צייט פאָרגעקומען. ווי צום ביישפיל, עס פלעגן זיך אַמאָל אריינרייסן אין געטאָ א מחנה שכורע דייטשן און פאָדערן גאָלד, אָדער דורכפאָרנדיקע דייטשן פלעגן צעשלאָגן יידן, וועלכע האָבן זיך אומגעקערט פון דער אַרבעט.

דער „יידישער" שפּיאָן

אין די ערשטע טעג אויגוסט 1942 איז פאָרגעקומען פאָלגנדיקער אויסטערלישער פאָרפאַל, וועלכער האָט פארשאַפט די יידן פון קאָרעצער געטאָ פיל עגמת נפש. אין דער קאָדניערנס מויער, וועלכער האָט לעצטנס געהערט צו ראובן דעם בעקער (קאַגאַן), האָבן די דייטשן איינגעאָרדנט אַ לאַגער פאַר רוסישע קריגס־געפאַנגענע. דער מויער איז געווען אַרומגערינגלט מיט צוויי רייען שטעכעדיקן דראָט און איז געווען ביי טאָג און ביי נאַכט באַוואַכט דורך דייטשן, אָדער דורך וואָלקסדייטשע. דער אויפזעער פון לאַגער, אגב, נישט קיין שעדלעכער דייטש, איז געווען אין גאַנץ פריינטלעכע באַציאונגען מיט משה קראַסנאָסטאַווסקי, וועלכער האָט געבאַקן ברויט פאַר די געפאַנגענע.

דעם 6־טן אויגוסט אינדערפרי איז געקומען צו משהן דער אויפזעער פון לאַגער א שטאַרק אויפגערעגטער און מיטגעטיילט פאָלגענדעס: „היינט ביינאַכט

האָט די וואַך פון מיין לאַגער דערשאָסן א ייד, וועלכער האָט זיך דערנענטערט צום לאַגער, ווייזט אויס מיט דעם צוועק אומשעדלעך צו מאַכן די וואַך און באפרייען די געפאַנגענע. ווען זיי האָבן אים באַפוילן בלייבן שטיין, האָט ער אָנגעהויבן אַנטלויפן. די וואַך האָט אים נאָכגעשאָסן און אים געטויט. איצט ליגט ער אויף דעם וועג, א 30 מעטער פון לאַגער. דאָס איז זייער א נישט אָנגענעמע געשעעניש און קען האָבן שלעכטע פאָלגן. איך, פון מיין זייט, זאָג דיר צו, אז איך וועל די זאַך נישט צעבלאָזן, אויב עס וועלן זיך נישט אַריינמישן די אוקראַינער. יעדנפאַלס, ראַט איך דיר, אַז מען זאָל אים באַלד אָפּרוימען פון וועג, ווייל אַז דורכפאָרנדיקע דייטשן וועלן אים זען ליגן, און זיך דערוויסן ביי וואָסערע אומשטענדן מען האָט אים דערשאָסן, קען דאָס ארויסרופן עקסצעסן קעגן די יידן אין געטאָ".

איך מיט משה קראַסנאָסטאַווסקי זענען באַלד אַוועק אויף דעם אָרט פון געשעעניש. נעבן קאַמינערס אַפּטייק איז געלעגן אין א קאַלוזשע בלוט א שטאַרק אויסגעמאָגערטער מענטש, מיט א געל, שפּיציק בערדל אויף דעם בלאַסן געזיכט. ער איז געווען באָרוועס, אָן אַ היטל און אָנגעטאָן אין א לייוונטענער קורצער העמד איבערגעוואָרפן איבער די הויזן ווי די פּויערים טראָגן. מיר האָבן אים באַטראַכט און פעסטגעשטעלט, אז ער איז א ייד. מיר האָבן צוגערופן נאָך עטלעכע יידן אים אַרויפגעלייגט אויף אַ נאָסילקע און אַוועקגעטראָגן אויפן בית עולם. אויף דעם אָרט, ווו דער געהרגעטער איז געלעגן, זענען געבליבן אַ פּאָר פּרויען, אויף אָפּצוואַשן דאָס בלוט פון די שטיינער און פאַרקערן אַלע שפּורן. מיר האָבן געוווסט, אז דאָס איז נישט קיין שפּיאָן, ווי דער דייטש האָט געזאָגט. לויט אונזער מיינונג איז דאָס געווען א ייד פון אַ נאָענט שטעטל, וועלכער האָט זיך אָנגעטון אין פּויערישע מלבושים, בכדי זיך קענען נישט באַמערקבאַר אַריינצובאַקומען קיין קאָרעץ, ווו עס איז נאָך דאָ א יידישער ישוב. מען האָט צונויפגענומען א מנין יידן אויף דעם בית עולם, באַקומען אַן אלטן טלית מקבר צו זיין און צוגעטראָטן גראָבן די קרקע. פּלוצים איז אויף דעם בית עולם אָנגעקומען א שטאַרקע אָפּטיילונג אוקראַינישע פּאָליציי מיט דעם באַרימטן מיטקע זאַוויערוכא בראש, וועלכער האָט אונז דערקלערט, אַז ער וויל בייזיין בשעת דער קבורה, בכדי זען צי די יידן באַגראָבן נישט נאָך עפּעס מיט דעם שפּיאָן. בשעת מעשה האָבן זיי נאָכאַמאָל באַטראַכט דעם געשלעכט־אָרגאַן ביים געהרגעטן און באַזוכט זיינע מלבושים. אין איינעם פון די הויזן־טאַשן האָבן זיי געפונען דריי הילצערנע, קליינע קלעצלעך אויף וועלכע עס זענען געווען אָנגעשריבן רוימישע ציפערן, אַ שטיקל אָפּגעריזשעטן בלייפעדער און אַ ריין

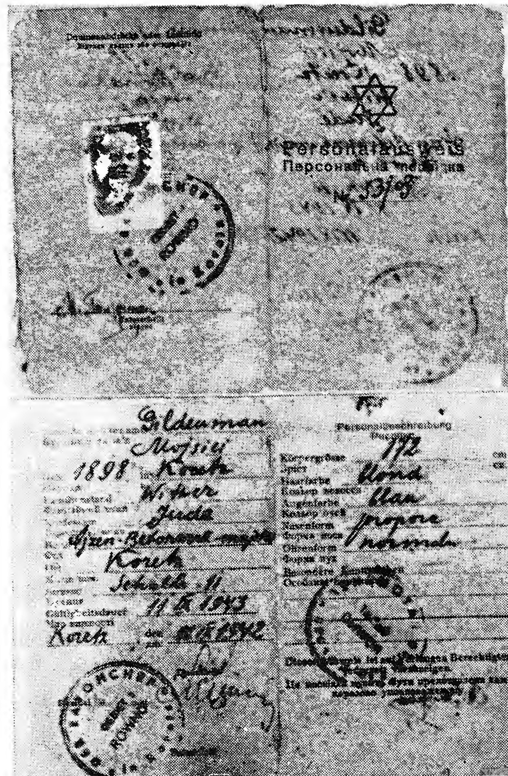
שטיקל פּאַפּיר. זאַוויערוכע האָט לאַנג באַטראַכט די קלעצלעך, וועלכע האָבן אויסגעזען ווי אַ קינדער־שפּילצייג און האָט מיט אַן אַנטשלאָסענעם טאָן דערקלערט: „דאָס זענען נישט סתם קלעצלעך, דאָס איז אַ געהיימער שיפער, מיט וועלכן דער שפּיאָן פלעגט זיך פאַרשטענדיקן מיט זיינע מיטהעלפער, וועלכע זענען געוויס פאַראַן צווישן די יידן אין געטאָ, און וועלכע האָבן אים געזאָלט מיטהעלפן אין דעם באַפרייען דעם לאַגער". מיר האָבן באַלד פאַרשטאַנען, אַז דער דאָזיקער געפערלעכער אַנטיסעמיט פּלאַנירט אַ שרעקלעכע פּראָוואָקאַציע, וועלכע קען אונז זייער טייער קאָסטן און האָבן אים אָנגעהויבן בעטן, ער זאָל דאָס נישט טון. אונזערע ביטעס האָבן נישט געהאָלפן. מיר האָבן דעם אונבאַקאַנטן יידן מקבר געווען, אָפּגעזאָגט „קדיש" און מיט אַ שווערן פאָרגעפיל פאַרלאָזט דעם בית עולם. אויף דעם צווייטן טאָג האָבן מיר זיך דערוווסט, אַז די פּאָליציי האָט אָט די קלעצלעך, וואָס מען האָט געפונען ביים געהרגעטן יידן, אַוועקגעשיקט צום געביטס־קאָמיסאַר קיין ראָוונע און ביילייגנדיק אַ באַריכט, אין וועלכן זיי האָבן באַשריבן דעם גאַנצן אינצידענט, געבעטן צושיקן אַ קאָמיסיע אויף אויספאָרשן די זאַך. מיר האָבן זיך פאָרגעשטעלט ווי אַזוי דער געביטס־קאָמיסאַר וועט אויפנעמען די ידיעה וועגן יידישן שפּיאָן און וואָס מיר קענען דערוואַרטן פון דער אויספאָרשונגס־קאָמיסיע. אַ שרעק האָט אַרומגענומען די יידן אין געטאָ און יעדע שעה האָבן מיר געוואַרט אויף אַ נייע גזירה אין צוזאַמענהאַנג מיט דעם שרעקלעכן בילבול, וואָס די פּאָליציי האָט פּראָוואָצירט.

אויפן דריטן טאָג נאָך דעם אויבן באַשריבענעם פאַל איז געקומען אין „יודנראַט" אַן אַלטער פויער און האָט דערציילט פאָלגנדעס: ער איז פון דעם דאָרף דערמאַנקע, 20 קילאָמעטער פון קאָרעץ, און זיין נאָמען איז וואַסיל גאָסיק. פריער מיט אַ וואָך איז פאַרשוווּנדן געוואָרן פון זיין הויז זיין איינציקער זון, פון אַ יאָר 30, וועלכער איז שוין אַריבער 10 יאָר נישט נאָרמאַל. דער פויער איז אים אַוועק זוכן, און די שפּורן האָבן אים פאַרפירט קיין קאָרעץ. דאָ האָט ער זיך דערוווסט, אַז די וואָך ביים לאַגער פאַר רוסישע קריגס־געפאַנגענע האָט אים דערשאָסן, און די יידן האָבן אים מקבר געווען אויף דעם יידישן בית עולם, ווייל צוליב דעם, וואָס זיין געשלעכטס אָרגאַן זעט אויס ווי געמאַלעט, האָבן זיי אים אָנגענומען פאַר אַ יידן. איצט בעט ער מען זאָל אים אָפּגעבן זיין זון. די דאָזיקע מיטטיילונג האָט געמאַכט אַ שטאַרקן איינדרוק אויף די יידן פון געטאָ און מען האָט באַשלאָסן איינלאַדן די פאָרשטייער פון דער מאַכט, אַז זיי זאָלן בייזיין בשעת דער פּראָצעדור. אין דער אָנוועזנהייט פון דעם קאָמענדאַנט פון דער אוקראַינישער פּאָליציי און אַ פאָרשטייער פון

דער אָרטס־קאָמענדאַנטור, האָט מען אויפגעעפנט דעם קבר. ווען מען האָט אַראָפּגענומען דעם טלית פון געהרגעטן, האָט דער פּויער באַלד דערקענט זיין זון און מיט טרערן אַרויפגעפאַלן אויף אים און אָנגעהויבן קושן. מען האָט צוזאַמענגעשטעלט אַ פּראָטאָקאָל, וועלכן אַלע אָנוועזנדיקע האָבן אונטערגעשריבן. דער פּויער האָט צוגענומען זיין זון און די קאָרעצער יידן האָבן פריי אָפּגעאָטעמט.

דער זומער פון 1942 יאָר

די יידן אין געטאָ האָבן פאָרטגעזעצט זייער „נאָרמאַל" לעבן. יעדער האָט געאַרבעט אויף זיין שטענדיקן אַרבעטס־פּלאַץ. דאָס דערנערונג האָט זיך פאַרבעסערט, ווייל זעענדיק וועלכער תכלית עס איז געוואָרן פון דעם יידישן האָב און גוטס, האָט מען נישט געקאַרגט און נישט געוואָלט טראַכטן אין דער ווייטער פּערספּעקטיוו. מען האָט אויסגעטוישט ביי פּויערים מלבושים אויף מעל און אַנדערע פּראָדוקטן. פון צייט צו צייט האָט מען אַריינבאַקומען אַפילו אַ שאָף אָדער אַ קאַלב אין געטאָ. נחום דער שוחט האָט עס געקוילעט און יידן האָבן געגעסן כשר פלייש. די יידן אין געטאָ האָבן זיך שוין אויף אַזויפיל באַרואיקט, אַז מען האָט שוין אָנגעהויבן צוגרייטן קאַרטאָפל אויף ווינטער און האָלץ צו הייצן. עס איז אַפילו פאָרגעקומען א חתונה אין געטאָ: קוניצע דער בלעכער, וועלכער האָט פאַרלוירן זיין פרוי און קינדער בשעת דער „אַקציע", האָט חתונה געהאַט פאַר אַן עלטערער איינזאַמער פרוי. אויף דער באַרואיקונג האָט געווירקט אין דער ערשטער רייע דאָס פאַרשפּרעכן פון די דייטשן, אז דאָס ביסל איבערגעבליבענע יידן, וועלכע זענען נוצלעך פאַר דעם שטאַט, וועט מען שוין נישט פאַרניכטן. און צווייטנס האָט מען אָנגעהויבן אַרויסגעבן נייע פּאַספּאָרטן פאַר אַלע יידן, אָנהויבנדיק פון 14 יאָר. די דאָזיקע דאָקומענטן זענען געווען געדרוקט אויף גרויען פּאַפּיר מיט א מגן דוד אויף דעם ערשטן ווענטל און פאַרזען מיט אַ פאָטאָגראַפיע. די האַנטווערקער האָבן אויסער דעם באַקומען אַרבעטס־קאַרטן, וועלכע זענען געווען געדרוקט אויף דעם זעלבן פּאַפּיר און אויף דער אויבערשטער זייט איז געווען מיט גראָבן שריפט אָנגעשריבן: „יידישע פאַך־אַרבעטער". אַ באַזונדער גוטע ווירקונג אויף די יידן אין געטאָ האָט געהאַט דער פאַרלויף פון אַרויסגעבן די דאָזיקע דאָקומענטן. די מאַכט האָט געפאָדערט דערביי אויספילן אַ גרויסן פראַגעבויגן אין וועלכן מען האָט באַדאַרפט ענטפערן אויף צענדליקער פראַגעס, ווי, למשל: ווי אַזוי איז די מיידלשע פאַמיליע פון דער מוטער, ווו האָט מען געוווינט פאַר דער מלחמה, וואָסערע בילדונג מען האָט, וועלכע שפּראַכן מען באַזיצט, צו האָט מען קרובים

Personalausweis

Gildeuman

Mojsiej

1898

Witwer

Jude

Koretz

Personalbeschreibung

172

א פּאַספּאָרט, וועלכן די דייטשע מאַכט האָט אַרויסגעגעבן די קאָרעצער יידן עטלעכע וואָכן פאַר דער ליקווידאַציע פון געטאָ.

אין אויסלאַנד א. אז. וו. דאָס דאָזיקע גענויאיקייט און פּינקטלעכקייט ביים אַרויסגעבן די נייע פּאַספּאָרטן האָט געמאַכט דעם איינדרוק, אַז דאָס ביסל איבערגעבליבענע יידן ווערן טראַקטירט אַלס סטאַבילע בירגער פון דער אקופּירטער טעריטאָריע און עס דראָט זיי שוין נישט די געפאַר פון פאַרניכטונג. די גרעסטע טייל יידן האָבן אַזוי געטראַכט. עס האָט אַפילו נישט געהאָלפן די דערציילונג פון הערצל יוכט, וועלכער האָט זיך געראַטעוועט פון ראָוונער געטאָ בשעת דער ליקווידאַציע, און וועלכער האָט איבערגעגעבן, אַז אין ראָוונע האָבן די דייטשן אַ חודש פאַר דער פולקאָמער ליקווידאַציע אויך אָנגעהויבן אַרויסגעבן נייע פּאַספּאָרטן.

בלויז א קליינע גרופּע יידן, וועלכע איך האָב אַרום זיך קאָנצענטרירט,

האָבן זיך נישט געלאָזט איינשלעפּערן דורך דעם דייטש און האָבן נישט געגלויבט, אַז מען וועט אונז לאָזן לעבן. באַלד נאָך דער ערשטער שחיטה, האָבן מיר זיך אָרגאַניזירט און באַשלאָסן אַוועק אין די וועלדער צו די פּאַרטיזאַנער. אַז אונזער לעבן איז הפקר, האָב איך געזען בשעת דער דייטש האָט געהרגעט דעם קיליקיעווער יידן. אַ צווייטער פאַל, וועלכן איך וועל באַשרייבן, האָט דאָס באַשטעטיקט. דאָס איז געווען אין יאַנואַר 1942. איך האָב זיך אומגעקערט מיט אַ גרופּע יידן פון דעם דאָרף סאכאוואליע קיין קאָרעץ. מיר האָבן דאָרט געאַרבעט ביים בויען אַ באַן ליניע פון סאכאוואליע קיין פּישטשאוו אויף אַרויספיהרן האָלץ פאַר דער קאָרעצער צוקער־פאַבריק. ווען מיר זענען געווען נישט ווייט פון דעם זשערע־בילאווקער בריקל האָבן מיר פון וויטנס דערהערט האַרצרייסנדיקע געשרייען פון אַ פרוי, און ווען מיר זענען צוגעקומען נענטער האָבן מיר דערזען אַ שוידערלעכן בילד. די צוויי דייטשן, וואָס באַוואַכן די בריק, האָבן הילכיק געלאַכט. איינער האָט געהאַלטן אויף דעם שפּיז פון זיין ביקס א פּאַרבלוטיקט קינד פון א 8—7 חדשים און האָט דאָס געוואָרפן צום צווייטן. דער האָט דאָס געכאַפּט אויף זיין באַגנעט און דאָס צוריקגעוואָרפן דעם ערשטן. א פרוי מיט צעלאָזטע האָר איז מיט אַ יאָמערלעך געוויין געלאָפן פון איינעם צום צווייטן, געבעטן די גזלנים, געקושט זייערע קליידער ביז זי איז אין אָנמאַכט אַ פאַל געטון אין מיטן וועג א פאַרחלשטע. דאַן האָט איינער פון די מערדער איר אריינגערוקט זיין באַגנעט צווישן די אַקסל, אים רואיק אַרויסגעצויגן און אָפּגעווישט דאָס בלוט מיט דעם קלייד פון דער אומגליקלעכער. אין דעם מאָמענט איז דורכגעפאָרן אַ פויער, האָבן זיי אים אָפּגעשטעלט און באַפוילן „צונעמען דאָס שמוץ פון דער שטראַסע". די פרוי מיט דעם קינד האָט דער פויער געבראַכט קיין קאָרעץ, ווו אייניקע האָבן אין איר דערקענט אַ יידישע פרוי פון שטעטל יאראן, נעבן זוואָהיל. דער דאָזיקער פאַל האָט נאָך אַמאָל באַשטעטיקט, אז מיר זענען אינגאַנצן שוצלאָז און אַז אונזער לעבן איז נישט נאָר אָפּהענגיק פון אַ באַפעל פון דער העכערער מאַכט, נאָר אפילו פון א „וויץ" פון א דורכגייענדיקן דייטש אָדער פּאָליציאַנט. דאַן איז שוין ביי מיר רייף געווען דער געדאַנק וועגן אַוועקגיין פון דעם געטאָ אין די וועלדער, וועלכן איך האָב זיך געקליבן פאַרווירקלעכן אין זומער. נאָך דער ערשטער „אַקציע", ווען איך האָב געזען ווי עס איז אין איין טאָג, אויף אַזאַ אַכזריותדיקן אופן פאַרניכטעט געוואָרן 2200 יידן, צווישן זיי מיין פרוי מיט דעם 13 יאָריק טעכטערל, בין איך דורכגעדרונגן געוואָרן מיט דעם ווילן נקמה צו נעמען. איך בין שוין געווען זיכער, אַז פריער אָדער שפּעטער וועט מען מיך אויך הרגנען, נאָר מיין

Bemerkungen (Vermerk)

Diese Meldekarte dient als Ausweis. Sie ist von dem Inhaber stets bei sich zu fuehren. Bei Beginn und Beendigung einer Arbeit ist die Meldekarte dem Betriebsfuehrer zur Eintragung vorzulegen. Der Inhaber der Meldekarte ist gesetzlich verpflichtet, den [illegible] Beendigung [illegible] Arbeitsamt zu melden. Zuwiderhandlungen werden bestraft.

Mit Nachstehendem bin ich bekannt.

Arbeitsamt:
Урад праці:

Abteilung: M. V.
Відділ:

Nr. AE
Ч. картки праці:

JÜDISCHER FACHARBEITER

MELDEKARTE
КАРТА ЗГОЛОШЕНЬ

für: Gildenman Moisiej

geb.: 1898

Beruf: Ajzen-Betonwerk majster
Фах:

Berufsgruppe: 26
Група звання:

Wohnhaft: Schul
Strasse Nr. 11
Вулиця ч.

Unterschrift des Arbeitsamt

Siegel

GEBIET ROWNO

אַ מעלדע קאַרטע, וועלכע מען האָט אַרויסגעגעבן בלויז פאַר יידישע בעלי־מלאכות

איינציקער פאַרלאַנג איז געווען, פאַר דעם טויט כאָטש איין דייטש מיט מיינע הענט דערהרגענען. איך האָב אָנגעהויבן רופן יידן צום קאַמף, צום ווידערשטאַנד. איך האָב דאַן פאַרפאַסט אַ ליד, וועלכעס איז אגב געוואָרן שטאַרק פאָפולער אין קאָרעצער און אַנדערע געטאָס, מיט פאָלגנדיקן אינהאַלט:

טעג פון יסורים, פון ליידן, ציען זיך לאַנגזאַם אַוועק,
און זיי פארבייטן
ווי שאטנס פון ווייטן
נעכט פון דערוואַרטונג, פון שרעק.
און דאס הארץ, פול מיט שמערץ,
געפינט נישט אין ערגעץ קיין רו.
דאך גלוסט זיך שטארק לעבן,
און טאקע דערלעבן
פון נקמה די גליקלעכע שעה.
עס איז נישט געלעבט, נישט געשטאָרבן, שטענדיק אין פחד און נויט
צי איז דען נישט שענער

שטאַרבן ווי מענער
אין קאַמף מיט אַ העלדישן טויט.
יונג און אַלט, קומט אין וואַלד!
רייסט זיך פון געטאָ אַרויס!
צען וועלן פאַלן,
צען וועלן בלייבן.
צום קאַמף אַלע יידן, פאָראויס!

נישט אַלע יידן האָבן זיך אָפּגערופן אויפן רוף צו גיין אין וואַלד צו די פּאַרטיזאַנער, צו נישט לאָזן זיך שעכטן ווי די שאָף, צו נעמען זיך צום געווער. איך וויל דאָ איבערגעבן אייניקע געשפּרעכן מיט יידן פון געטאָ, פון וועלכע מען קען זען די שטימונגען און וועלכע וועלן געבן אַן ענטפער אויף דער פראַגע, וועלכע מען פאַרגיט מיר: „פאַרוואָס האָבן אַזוי וויניק יידן אויסגעקליבן דעם וועג פון קאַמף?"

ווען איך האָב זיך געווענדעט צו יוזיק מיכעלסאָן — דער זון פון מאיר מיכעלסאָן דעם אייגנטימער פון דער דרוקעריי, אַז ער זאָל מיט מיר מיטגיין אין וואַלד, האָט ער מיר געענטפערט:

— מיר האָט געזאָגט דער לייטער פון דער דרוקעריי, וועלכער איז זייער אַן אָנשטענדיקער דייטש, אַז אין היטלערס פּראָגראַם איז נישטאָ אַזאַ געזעץ וועגן פאַרניכטן אַלע יידן. עס ווערן בלויז פאַרניכטעט די נישט נוצלעכע יידן. אָבער אַזוינע, צום ביישפּיל, ווי דו, וועלכער אַרבעטסט אַלס אינזשיניער, אָדער איך אַלס זעצער, וועט ער נישט אומברענגען. און עס איז דאָך פאַרשטענדלעך, ווייל ער האָט נישט קיין אוקראַינער אונז צו פאַרבייטן. און ווען ער פאַרניכטעט אונז, וואָלט ער אונזערע פלעצער געמוזט באַזעצן מיט דייטשן, וועלכע ער דאַרף בעסער אויף דעם פראָנט און אַזאַ נאַר איז נישט היטלער, ער זאָל דאָס טון. און צווייטנס האָב איך נישט קיין מוט, איצט אויף ווינטער אַוועקגיין אין וואַלד.

ווי עס האָט מיר דערציילט אַן אוקראַינער וועלכער האָט מיט יוזיקן צוזאַמען געאַרבעט אין דרוקעריי, איז ווען די געסטאַפּאָ האָט אין טאָג פון ליקווידאַציע אַרומגערינגלט דעם בנין פון דרוקעריי, האָט יוזיק צוזאַמען מיט דוד גילמאַן (דער זון פון שלמה קיוועס) זיך אויפגעהאָנגען. אויף דערויף האָט ער געהאַט מוט.

ראש־השנה 1942 בשעתן דאַוונען, האָב איך געזאָגט צו יוקלען, דעם זון

פון נאָטע מאַרקוס, אַז נאָך יום־טובים גיי איך אַוועק אין וואַלד צו די פּאַרטיזאַנער און אויב ער וויל קען ער מיטגיין. יוקל האָט זיך צעלאַכט און געענטפערט:

— איך האָב דיך, משה, געהאַלטן פאַר א קליגערן ווי דו ווייזט זיך אַרויס. וואָסאַרע זינען האָט איצט אַוועקגיין אין וואַלד, ווען דער דייטש איז שוין אין מאָסקווע און וועט פאַרנעמען די גאַנצע וועלט. מיר וועלן זיך נאָר גוט אויס־מאַטערן און דערנאָך ערשט אומקומען. די לאַגע אין געטאָ האָט זיך פיל פאַרבעסערט, עס לאָזט זיך אויסטוישן ביים פּויער א חפץ פאר ביסל ווייסע מעל און אַפילו פיש אויף שבת האָב איך אויך אַמאָל. און אויב עס וועט אַזוי גיין, וועט ביי מיר קלעקן זאַכן אויף טוישן נאָך אויף 5 יאָר.

זיינע 5 יאָר האָבן זיך געענדיקט ווייניקער ווי אין 2 וואָכן ארום.

ווען איך האָב יואליק מאַליאַר געזאָגט, אַז מיין זון וועט אין נאָענסטע טעג פאַרלאָזן די געטאָ און איך מוז נאָך זיין אַ פּאָר וואָכן, ווייל איך פיר אונטערהאַנדלונגען מיט אַ פּאָליאַק וועגן געווער און דאַן וועל איך אויך אַוועקגיין צו די פּאַרטיזאַנער, איז ער דערציטערט געוואָרן פון אויפרעגונג:

— דו ווערסט אונז אומגליקלעך מאַכן — האָט ער אויסגעשריגן — אַז מען וועט זיך דערוויסן אז איר זענט אַוועק צו די פּאַרטיזאַנער, קען מען חלילה אַלע יידן אין געטאָ דערפאַר אויסהרגענען. דו זאָלסט דאָס נישט וואַגן צו טון!

משה קראַסנאָסטאַווסקי, מיט וועלכן איך האָב געוווינט צוזאַמען, האָט זיך קאַטעגאָריש אַנטזאַגט מיט מיר מיטגיין אין די וועלדער. ער האָט געטענהט, אז נאָך דעם וואָס ער האָט פאַרלאָרן די פרוי מיט דריי קינדער האָט שוין דאָס לעבן ביי אים נישט קיין ווערט, און ער וועט בלייבן אין געטאָ און וואַרטן אויף דעם סוף. עס האָבן נישט געהאָלפן מיינע אַרגומענטן וועגן נקמה, וועגן דעם, אַז עס מוזן זיך ראַטעווען עטלעכע יידן, בכדי זיי זאָלן קענען עדות זאָגן וועגן אונזער חורבן. וויסנדיק וועגן זיינע באַציאונגען מיט דעם נאַטשעלניק פון פּאָליציי מיטקע זאַווערוכע, האָב איך אַ זאָג געטון משהן:

— דו שטעלסט זיך פאָר, וועלכן פאַרגעניגן דו וועסט פאַרשאַפן מיטקען, אז ער וועט דיר פירן צום גרוב אויף שיסן?

— זיי רואיק — האָט מיר קראַסנאָסטאַווסקי דערויף געענטפערט — נישט נאָר דעם פאַרגעניגן וועל איך אים נישט פאַרשאַפן, נאָר אפילו קיין איין פאָדעם פון מיינע און דיינע זאַכן, וואָס זענען אין הויז וועלן אין זיינע הענט נישט אַריינפאַלן.

— וואָס דענקסטו טון — האָב איך מיט פאַרוווּנדערונג געפרעגט.

— איך האָב צוגעגרייט עטלעכע פלעשער מיט בענזין און אין דער

לעצטער מינוט וועל איך פאַריגלען די טיר, אָנצינדן דעם בענזין און פאַרברענט ווערן צוזאַמען מיט דעם הויז.

— דערצו דאַרף מען האָבן פיל מוט און שטאַרקן ווילן — האָב איך געזאָגט — דאָס איז אַ העלדנטאַט. אָבער זאָג מיר, וואָס וועט דאָס געבן דעם יידישן פאָלק. איך בין מיט דיר נישט מסכים. אויף אַזאַ אופן אומקומען על קידוש השם וויל איך נישט. איך וויל נאָכפאָלגן אונזערע גרויסע יידישע העלדן — דעם אַלטן מתתיהו און יהודה המכבי. איך וויל אומקומען טאַקע מיט „שמע ישראל" אויף די ליפן, אָבער מיט געווער אין דער האַנט.

די עטלעכע ביישפּילן, וואָס איך האָב געגעבן, שפּיגלען אָפּ די שטימונגען פון דער גרעסטער טייל איינוווינער פון געטאָ און דאָס איז געווען די סיבה, וואָס אַזוי ווייניק יידן זיך געראַטעוועט אין די וועלדער, אין די רייען פון פּאַרטיזאַנער, ווו מען האָט געהאַט דאָס מעגלעכקייט נקמה נעמען און אויב שטאַרבן איז מיט אַ העלדישן טויט.

די לעצטע טעג

ראש השנה 1942 האָבן די יידן געדאַוונט אין דער געוועזענער שוסטער־שול. דאָס איז געווען די איינציקע גאַנץ געבליבענע שול, וועלכע איז צוליב איר קליינעם פאָרמאַט נישט פאַרוואַנדלט געוואָרן דורך די דייטשן אין אַ תבואה־לאַגער. די יידן, וועלכע האָבן געמוזט זיך צושטעלן צו דער אַרבעט אין דער נאָרמאַלער צייט, האָבן געדאַוונט שפּעטער. איך וועל קיינמאָל נישט פאַרגעסן דידאָזיקע צוויי טעג ראש השנה. די גאַנצע תפילה איז באַגלייט געווען מיט געוויינען פון די פאַרזאַמלטע פרויען און מענער. אַלע יידן פון געטאָ זענען געווען אין שול, אפילו די ווייניק גלויביקע האָבן געדאַוונט מיט גרויס כוונה, אַלע האָבן געפילט, אַז די איינציקע הילף, וואָס זיי קענען איצט דערוואַרטן, איז נאָר פון גאָט. די פיינלעכסטע מאָמענטן זענען געווען בשעת „קדיש" זאָגן, ווען אַלע פאַרזאַמעלטע האָבן אין איין קול געזאָגט, ווייל קיין איינער איז נישט געווען ווער עס זאָל נישט האָבן נאָך וועמען צו זאָגן „קדיש". אויף דעם צווייטן טאָג נאָך ראש השנה האָבן זיך פאַרשפּרייט קלאַנגען, אַז די דייטשן קלייבן זיך ליקווידירן דאָס ביסל יידן, וואָס געפינט זיך אין די געטאָס אויף וואָלין. א שטאַרקע שרעק האָט אַרומגעכאַפּט די יידן פון געטאָ פון דער דאָזיקער ידיעה. עס האָבן נישט געהאָלפן די טרייסט־ווערטער פון די דייטשע און אוקראַינישע אַרבעטס־געבער. צו פריש איז נאָך געווען אין זכרון דער שרעקלעכער ערב שבועות, אויף זיך לאָזן איצט פאַרבלענדן דורך פאַלשע צוזאָגן. ווען די דאָזיקע קלאַנגען האָבן זיך

פאַרשפּרייט צווישן די פּויערים, האָבן זיי אָנגעהויבן ארײַנקומען אין געטאָ און פאַרלייגן זייערע באַקאַנטע יידן, אַז זיי וועלן זיי אויסבאַהאַלטן ביי זיך ביז די געפאַר וועט פאַריבער. פיל לייכט־גלויביקע יידן האָבן זיך געלאָזט איינרעדן דורך די כיטרע אוקראַינער און זיי דערווייל אָפּגעגעבן זייער לעצט פאַרמעגן און אָפּגערעדט וועגן דער צייט, ווען זיי וועלן קענען אויך אַליין צו זיי קומען. ווי עס האָט זיך שפּעטער אַרויסגעוויזן, האָבן די דאָזיקע בעלי־טובהניקעס, נאָכדעם וואָס זיי האָבן צוגעראַבירט דאָס פאַרמעגן די יידן אפילו אויף זייער שוועל נישט אַרויפגעלאָזט. די בהלה איז געוואָרן מיט יעדן טאָג אַלץ גרעסער. ווען מען האָט געפרעגט די באַקאַנטע אוקראַינער, וועלכע זענען געוועזן ביי דער מאַכט, צו עס זענען ריכטיק די קלאַנגען וועגן ליקווידירן די געטא, האָבן זיי געקנייטשט מיט די אַקסלען און געענטפערט:

— די דייטשן פאַרטרויען דען אונז זייערע פּלענער? ראַטעוועט זיך, ווער עס האָט דאָס מעגלעכקייט.

איך מיט מיין זון מיט נאָך 16 יידן האָבן באַשלאָסן פאַרלאָזן די געטאָ אין די נאָענסטע טעג. דער אָפּהאַלט איז געוועזן אין געווער, וועלכע עס האָט געדאַרפט ברענגען אַ פּאָליאַק פון דאָרף דערמאַנקע. מיטוואָך, דעם 23־טן סעפּטעמבער אינדערפרי, האָבן מיר מיטגעטיילט די צוויי יינגלעך, וועלכע האָבן, לויט מיין אויפטראַג, געהאַלטן אונטער דער אָבסערוואַציע דעם מויער פון איצע ווייטמאַן, ווו עס האָט זיך געפונען די פּאָליציי, אַז עס זענען אָנגעקומען עטלעכע לאַסט־אויטאָס מיט פרעמדע פּאָליציאַנטן. אין אַ פּאָר שעה אַרום האָבן זיי מיר ווידער מיטגעטיילט אַז 4 גרויסע אָפּטיילונגען פּאָליציי זענען אַרויסגעגאַנגען שטאַרק באַוואָפנטע פון ווייטמאַנס מויער און אַוועקגעגאַנגען אין 4 באַזונדערע ריכטונגען. איך האָב פאַרשטאַנען, אַז די דאָזיקע פּאָליציאַנטן זענען אַוועקגעשטעלט געוואָרן בכדי פאַרשטאַרקן דאָס באַוואַכן פון געטאָ און די אַרויסגענג פון שטאָט. מער וואַרטן האָבן מיר שוין נישט געקענט און נאָך אַ קורצער באַראַטונג האָבן מיר באַשלאָסן פאַרלאָזן זאָפאָרט די געטאָ. צו דריי, צו פיר מאַן האָבן מיר אין פאַרשידענע פּונקטן זיך אַרויסבאַקומען פון געטאָ און אָפּגערעדט זיך טרעפן ביים אַרויסגאַנג פון שטאָט אין הויז פון וואַסיל קאַוואַליעץ, וועלכער האָט זיך אַרויסגעוויזן פאַר אַ גרויסן יידן־פריינט (דער אַרויסגאַנג פון געטאָ און דאָס הרגנען אַן אוקראַינישן פּאָליציאַנט ווערט גענוי באַשריבן אין מיין בוך „אויפן וועג צום זיג״). איך בין אַרויסגעגאַנגען מיט מיין זון און מיט מיין פלימעניק סיאָמקע גייפּמאַן דורך אָסטרער גאַס. אונזער פּלאַן איז געוועזן זיך אַריינבאַקומען אין שלאָס־פּאַרק און אַנטקעגן דעם קאָסציאָל איבערגיין דעם טייך און דורך

ד׳ פויערישע גערטנער זיך דערלאַנגגן צום אַרויסגאַנג פון שטאָט. איך האָב געהאַט אַ פּיסטאָלעט מיט 5 קוילן צו אים. דאָס איז געווען דאָס איינציקע געווער, וואָס איז אונז געלונגען צו באַקומען. מיר האָבן באַשלאָסן, אַז אויב מיר וועלן אָנטרעפן אויף פּאָליציי אָדער דייטשן, זאָלן מיר זיך לעבעדיקערהייט אין די הענט נישט איבערגעבן. אין ערגסטן פאַל בין איך געווען אַנטשלאָסן צו שיסן מיין זון מיט סיאָמקן און מיט דער לעצטער קויל זיך, ווייל מיר האָבן געוווּסט, אַז אויב מען וועט אונז כאַפּן לעבעדיקע, קען אונז דערוואַרטן אַ פיל שווערערער טויט. ארום 5 אזייגער זענען מיר געווען ביי קאוואליעצן אין הויז, וווּ מיר האָבן שוין געטראָפן אביגדור זאיקע, לאזיק גערשפעלד, הערשל כאַפּקעס און דבורה מיט פייגע קאפטאן (טעכטער פון בערקע דעם טרעגער). ביז אין אָוונט זענען אָנגעקומען משה מילרוד, מאָטל באַזשיק און שטערנשיש (מאַליע פון די זעק אַן איידעם). ווען עס איז געוואָרן פינצטער האָבן מיר פאַרלאָזט קאוואליעצס הויז און דורך די גאלאוויניצער פעלדער אַוועק אין דער ריכטונג קיין וואָדניק. די גאַנצע נאַכט זענען מיר געגאַנגען און פאַרטאָג זענען מיר שוין געווען אויף יענער זייט טייך סלוטש אין די געדיכטע וועלדער נעבן דאָרף מישיאקאוו.

די ליקווידאציע פון געטא

פרייטיק, י״ג תשרי, שנת תש״ג, ערב סוכות, האָט דער דאָקטאָר יעקב וואלאך, וועלכער האָט באַדינט דעם לאַגער פון רוסישע קריגס־געפאַנגענע, געקומען ווי יעדן טאָג אינדערפרי אין לאַגער אויף אַ באַזוך. צו זיין גרויס פאַרווונדערונג האָט ער אין לאַגער נישט געטראָפן די געפאַנגענע. בלויז עטלעכע קראַנקע האָבן זיך אַרומגעדרייט און די אויפזעערס, וועלכע האָבן אים זייער נישט פריינטלעך אויפגענומען, און געגעבן אָנצוהערן, אַז ער זאָל פאַרלאָזן דעם לאַגער. די דאָזיקע קאַלטע אויפנאַמע האָט אים באַאומרואיקט און ארויסגייענדיק האָט ער א פרעג געטון איינעם פון די קראַנקע געפאַנגענע, וועלכן דער דאָקטאָר וואלאך האָט דאָס לעבן געראַטעוועט, ווו זענען די איבריקע? דער קראַנקער האָט אים בסוד מיטגעטיילט אַז דער גאַנצער לאַגער איז אַוועקגעגאַנגען גראָבן גריבער פאַר די יידן, וועלכע מען וועט היינט אויסענדיקן. ד״ר וואלאך איז באַלד אַוועק אין „יודנראַט״ און איבערגעגעבן די דאָזיקע שרעקלעכע ידיעה. אין עטלעכע מינוטן האָבן שוין אַלע יידן אין געטאָ וועגן דעם געוווּסט און עס איז געוואָרן אַ שטאַרקע בהלה. אייניקע יידן זענען באַגאַנגען זעלבסטמאָרד. אַ גרופּע דרייסטערע האָבן באַשלאָסן זיך אַרויסרייסן פון געטאָ, נאָר עס איז שוין געווען צו שפּעט. ווי מיט אַן אייזערנעם רינג איז שוין געווען באַזעצט, דורך אוקראַינער

פּאָליציי און געסטאַפּאָ־לייט, אַלע גאַסן, וואָס גרענעצן זיך מיט דעם געטאָ און באַלד האָבן זיך אַריינגעריסן אין געטאָ אַ מחנה געסטאַפּאָווצעס און אַלע יונגע פרויען צונויפגעטריבן צום הויז פון משה מלכה מעניס. דאָרט האָט מען זיי אריינגעשליידערט אין קעלער, וואָס איז געווען אונטער דעם הויז, אין וועלכן די מערדער האָבן פריער אָנגעוואָרפן פיל פעדערן פון יידיש בעטגעוואַנט, אונטערגעצונדן די פעדערן און דעם קעלער פאַרשלאָסן. עד לב השמים האָבן דערגרייכט די געשרייען פון די לעבעדיקערהייט געברענטע יידיש פרויען. אַ צווייטע גרופּע תלינים האָבן, שלאָגנדיק מערדערלעך די מענער, זיי געטריבן צום שאָסיי. באַלד נאָכדעם ווי עס האָט זיך אָנגעהויבן די „אַקציע", האָט אָנגעפאַנגען ברענען דאָס הויז פון וואָלף וואַסערמאַן. דאָס האָט משה קראַסנאָסטאַווסקי אויסגעפירט זיין צוזאָג. פאַריגלנדיק די טירן, האָט ער אויסגעגאָסן בענזין און אים אונטערגעצונדן. דאָס פייער האָט שנעל אַרומגעכאַפּט דאָס גאַנצע הויז און אַרויסרייסנדיק זיך דורך די פענצטער זיך אַריבערגעוואָרפן אויף די שכנישע געביידעס. באַלד האָט אָנגעהויבן ברענען דאָס הויז פון ליאָווע דעם שניידער (גייפּמאַן) און עס איז געשאַפן געוואָרן ווי אַ וואַנט פון פייער, וואָס האָט אָפּגעטיילט איין טייל שול גאַס פון דער צווייטער. דאָס פייער האָט זיך שנעל פאַרשפּרייט און אין אַ האַלבע שעה אַרום איז שוין די גאַנצע געטאָ געשטאַנען אין פלאַמען. די מערדערס זענען געווען געצוווּנגען זיך אַרויסציען פון געטאָ. זיי האָבן זיך אַוועקגעשטעלט פון ווייטנס פון די ברענענדיקע הייזער און געכאַפּט די יידן וועלכע האָבן אין גרויס שרעק זיך געוואָלט ראַטעווען פון פייער. א סך יידן, דערזעענדיק די מערדערלעכע פּנימער פון די דייטשן און אוקראַינער מיט די אָנגעשטעלטע אויף זיי ביקסן, האָבן זיך געוואָרפן צוריק, אויסקלייבנדיק בעסער דעם טויט אין די פלאַמען פון ברענענדיקן געטאָ, איידער פון די הענט פון דייטשע און אוקראַינישע מערדער. לויט דאָס עדות זאָגן פון אוקראַינער און פּאָליאַקן, וועלכע זענען בייגעווען בשעת דער ליקווידאַציע, איז דעם טאָג געלונגען די מערדערס אויסצוכאַפּן זייער א קליינע צאָל יידן, וועלכע זיי האָבן אַוועקגעפירט צו די גריבער, ווו עס איז פאָרגעקומען די ערשטע שחיטה, און דאָרט זיי דערשאָסן. פיל יידן זענען דעם טאָג פאַרברענט געוואָרן אין אַ גרויסע צאָל איז געלונגען צו אַנטלויפן און זיך באַהאַלטן אין די קעלערס פון שלאָס און אויף דעם בית עולם. אויף דעם צווייטן טאָג איז אויף דעם אָרט פון דער געוועזענער געטאָ געלעגן הויפנס ציגל און זיך טליענדיקע געהילצער. די גוים פון דער נייער שטאָט און זאַראָוויע האָבן זיך צוגעקוקט צו דער שריפה פון געטאָ און באַדויערט וואָס דאָס יידישע פאַרמעגן גייט אַוועק מיט דעם פייער, אָנשטאָט

אַרײַנפֿאַלן אין זייערע הענט. זיי האָבן אָבער נישט רעזיגנירט פֿון געדאַנק זיך באַרײַכערן אויף דעם חשבון פֿון די אומגליקלעכע ייִדן און נאָך לאַנגע חדשים נאָך דער ליקווידאַציע, האָט מען געקענט זען ווי די גוים גראָבן צווישן די חורבות פֿון געטאָ און ברעכן די איבערגעבליבענע ווענט, זוכנדיק ייִדישע אוצרות. די פֿולקאָמע ליקווידאַציע פֿון קאָרעצער ייִדנטום האָט נאָך געדויערט, נאָך דער „אַקציע" עטלעכע וואָכן. יעדן טאָג האָט מען געבראַכט אין דער פּאָליציי אייניציקע ייִדן, וועלכע די פּאָליציי האָט, מיט דער הילף פֿון דער אָרטיקער באַפֿעלקערונג, אויסגעפֿונען. אייניקע אוקראַינער האָבן אַליין געבראַכט די ייִדן, וועלכע זיי האָבן צוגעזאָגט אויסבאַהאַלטן ביז די מלחמה וועט זיך ענדיקן. נאָר זיי האָבן די ייִדן, נאָכדעם וואָס זיי האָבן פֿון זיי אויסגעפּרעסט זייער לעצטן חפֿץ, איבערגעגעבן צו דער מאַכט. עס זענען געווען פֿאַלן, ווען די גוים האָבן אַליין דערמאָרדעט די ייִדן, וועלכע האָבן זיך אָנפֿאַרטרויט זיי. דוד פּערל, מיט זײַן פֿרוי האָבן זיך אויסבאַהאַלטן בײַ אַ באַקאַנטן פּויער אין דאָרף מאָ־ראָזעווקע. ווען דער פּויער האָט בײַ זיי צוגענומען אַלץ, וואָס זיי האָבן פֿאַרמאָגט, האָט ער מיט אַ האַק דערהרגעט דודן מיט זײַן פֿרוי צירל מיט אַ מיידעלע פֿון אַ יאָר 8 און זיי באַגראָבן בײַ זיך אין שטאַל. אַזוינע פֿאַלן זענען געווען אַ סך. די ייִדן וואָס מען האָט געבראַכט אין פּאָליציי, פֿלעגן בײַנאַכט די פּאָליציאַנטן אַרויספֿירן אונטער דער שטאָט, אָדער אין שלאָס־פּאַרק, און דאָרט זיי דערשיסן. אַזוי אַרום, אַז עס איז אפֿילו נישט באַוווּסט דאָס אָרט וווּ זייער געביין געפֿינט זיך.

אַזוי זענען אומגעקומען די לעצטע קאָרעצער ייִדן.

אביגדור זאיקה

השחיטה בעיר החדשה (די נייע שטאט)

באחד ביולי שנת 1941 נתמלאה „העיר החדשה" בשפעת קלגסי־היטלר. חששתי להשאר לבדי בבית והלכתי לחותני לייזער יורש. בערב חזרתי ללינת־לילה. בחצות שמעתי דפיקה חזקה בדלת וטרם שעמדתי על טיבה של נקישה זו נפרצה הדלת בכוח והתפרץ הרוצח האוקראיני הנודע לשמצה פטרו ביץ'[1] ועמו חמשה מאנשי הגסטאפו. אחד הרוצחים כוון אקדח מול לבי ודרש ממני זהב. אמי ואשתי, שהחזיקה תינוק בזרועותיה, התחננו שיניחונו, ולו למען התינוק. מאחר ולא מצאו את הזהב המבוקש — הסתלקו הרוצחים ולא פגעו בנו לרעה.

הבנתי שלא טוב להישאר בעיר החדשה, שמספר היהודים בה היה מועט, והחלטתי להשתכן אצל אחד ממכרי שבעיר הישנה. בבואי העירה ראיתי שבית־הכנסת הגדול אחוז כולו להבות ואתו יחד בערו בנין ה„ישיבה" ובנין בית־המדרש.

לשמש בית־המדרש, שמואל, היה חתן בשם שמואל פריצקר. הלה נמלט עם משפחתו, בת שש הנפשות, לכוון העיר החדשה. הגרמנים תפסוהו והובילוהו לטחנות שע"י ה„גרבובשצ'ינה". שם הרגו אותו ואת בני־ביתו והטילו את גוויותיהם בתוך אגם של מי־מדמנה. כשנודע לי הדבר, כאב לבי מאוד. נתתי לשני כפריים „מתנת־יד" הגונה והם משו את גוויות הקדושים מאגם הבוץ והבאתין לקבר ישראל.

באותם הימים רצחו את רופא־השינים ד"ר שלוגלייט עם אשתו וחמותו. הם הומתו במקום מגורם, בבית גורביץ. כעבור כמה ימים הוציאו הגרמנים, יחד עם שני אוקראינים ופולני אחד, את הולצמן ואת שושנה ברנבוים, הביאון לבית־הקברות הנוצרי והרגון.

הגרמנים סדרו רשימה של חשובי־העיר. ביניהם נמצאתי אני, גיסי לייבל גליס ושני האחיינים שלי פיני ומשה מילרוד. כל רגע צפיתי שיבואו לקחתני. הופיע שוטר יהודי מה„יודענראט". שמו היה ישראל פונר, גיסו של יענקל כצמנ'ס, והודיע לאשתי שמפקד משטרת־המחוז דורש שמיד אתיצב לפניו. ולא — דמי בראשי.

בעת צרה זו התייצב לימיני ראש המשטרה העירונית פטרו גרבובסקי.

---

1. Petro Bicz

הלכתי אצלו ובדמעות בקשתיו שיצילני. הוא יעץ לי לחזור הביתה ולא להתיצב. עשיתי כדברו. כל הלילה שכבתי בעליית־גג וזעה קרה כסתה גופי מהפחד בפני הבאות. בשש בבוקר הופיעה אצלי בת אחותי ובבכי מר ספרה לי שאביה כבר אינו בין החיים וגם אחיה נספו.

פטרו גרבובסקי שלח אלי את שני אחיו להזהירני שלא אמצא בבית. באותו יום חטפו כ־500 יהודים. את חמש מאות הקדושים הביאו מחוץ לעיר והרגום. לימים הראה לי פולני אחד, חברי לעבודה, שקע אחד באדמה ואמר לי: פה קבורים חמש מאות מאחיך שנרצחו בחג הפריצ׳יסטה. כשנטמנו נתלל תל־עפר. עכשיו התיבשו הגוויות, התל נעלם וגם האדמה שקעה.

לאחר הרצח ההמוני הזה נמשכו החטיפות לעבודה, וכמובן — איש לא חזר לביתו. על־פי נס נצלו רק וולף פינקלשטיין (נמצא ברוסיה) ומוטיל שמשונ׳ס. כך נמשכו הדברים עד לחיסול ההמוני בערב חג־השבועות. אז הובאו העירה 2000 שוטרים מז׳יטומיר ונוספה עליהם המשטרה האוקראינית המקומית. הם הקיפו את העיר מכל עבריה, ואיש לא הצליח לברוח.

לפנות בוקר עלה הכורת על „העיר החדשה". הגרמנים ועוזריהם האוקראיניים עברו שיטתית מבית לבית והוציאו מהם את היהודים. כשהקיפו את ביתי אמרה לי אשתי, בוניה יורש, שאקפוץ בעד החלון, אולי אצליח להימלט ולהישאר בחיים. רק ניסיתי לעלות על אדן־החלון והנה — כדור המרצחים פלח את האויר ולא היה מנוס.

כניסתם לבית היתה רצחנית מובהקת. כך נראות חיות יער עם צאתן לשחר לטרף. הם לא נתנו לנו, אפילו, לקחת אתנו לחם ומים. לקחו אותי, אמי דבורה, אשתי בוניה ושלושת בני, עקיבא, אברהם ועמנואל. ממני הלכו לחמותי איידיל יורש, לקחו אותה ואת כלתה רבקה יורש ושתי בנותיה איטל ומירה׳לה. אחר־כך הלכו לבית יעקב יורש. הוא שכב חולה במיטה ולא יכול היה לקום. הרוצחים ירו בו, אך הוא נפצע בלבד. כלתו לקחה אתה את ילדה האחד בלבד, כי הילד השני ישן שינה עריבה וחבל היה להעירו. בטוחה היתה שהאוקראינים יגלו גילוי הומני ויניחו לילדה להמשיך בשנתו. כשנכנסו האוקראינים וראו שיעקב יורש מגלה, עדיין, סימני־חיים ולא עוד אלא שנכדו ישן שנת ישרים — בערה חמתם והמטירו עליהם מטר של כדורים. הוציאו את הסבא ונכדו וקברו אותם בבור שכרו בחצר. את הרצח הזה וסתימת הגולל על קדושים אלה ביצע הסולטיס ב„כבודו ובעצמו" בעזרת כמה אוקראינים.

משם הלכו לזלטה אורכה [2]. לקחו אותה, בתה מלכה, כלתה גניה ואת ילדיהן. הובילו את כולנו העירה, לגיא־ההריגה. בדרך ראינו הרבה הרוגים מוטלים ברחובות. הגענו למקום־הריכוז ע״י בית דודיה פלדמן. שם הפרידו בין הגברים והנשים. לא אוכל לשכוח את בכי־הילדים. המבוגרים, כאילו, השלימו עם ההכרח הנורא והאיום והם בכו במסתרים. הילדים לא תפשו את המתרחש וסבורים היו שדמעותיהם תרככנה לב־הרוצחים.

בהיותנו שרויים בציפיה למות הרצחני, נגשו כמה גרמנים וביררו מהמון הלקוחים למות כ־200 צעירות וצעירים. בתוכם אף אני הייתי. אחר־כך הוברר יי שהיינו זקוקים לרוצחים ככוח־עבודה. לא אוכל לשכוח את התמונה המזעזעת שהתחוללה סביב חנה מילרוד. היא היתה נערה יפת־מראה. אותה שעה ישבה על־יד אמה, דודתה ואחיה. את אביה הוציאו מזמן להורג. האם חששה שמא ירצו הגרמנים להשאיר את הבת בחיים ואמרה לה: מה טעם תשארי את לבדך, הרכיני ראשך, הגרמנים לא יבחינו בך ונלך יחד לקוזק. אולם, נגש אליה גסטפואי אחד ואמר לה: עודך צעירה ויפה וכוחך אתך. אין דבר, כשיכלו כוחותיך ולא תוכלי לזוז ממקומך — שמור לך מקום בטוח באחד הבורות שביער קוזק [3].

הייתי בין ה„מאושרים" שנשארו בחיים ועבדתי במחצבה הסמוכה לעיר. המנהל הכללי של המפעל היה אדם הגון ועשה למעני הכול שאשאר בחיים.

המנהל גלה אזני שעל שארית יהודי־קוריץ מאיים כליון מוחלט ועלי אפוא להימלט על נפשי. חזרתי לגיטו, צררתי צרור קטן של חפצים והתכוננתי לברוח ליער במגמה להצטרף לפרטיזנים, שכבר פעלו בימים ההם במרחק של מאות קילומטרים מקוריץ.

בדרך נתפסתי ע״י המשטרה האוקראינית שחשדה בי שהנני פרטיזן. הביאוני לבית זלמן ויטמן, בו נמצאה הגיסטאפו. הכוני מכות רצח והטילוני למרתף־הבית. בשעה 6 בבוקר בא לגיסטאפו מנהל המחצבה ותבע את שחרורי. הוא ספר שהלך אצלו לאיבוד פועל מומחה בשם זאיקה, ואם לא ישחררוהו ישותק המפעל כולו. ראש הגיסטאפו שקל את הדבר והחליט לשחררני שחרור ארעי, שהרי אני ממילא בידו, ולמאי נפקא מינה אם אסתובב עוד מספר שבועות, ובפרט שהמפעל החדש זקוק לי.

חזרתי לעבודתי והמשכתי לעבוד עוד 3 חדשים. עבדתי יחד עם שבויים

---

2. Orecha

3. חנה נשארה בחיים. היא הצליחה להימלט ליערות. הצטרפה לפרטיזנים ונפלה חלל באחד הקרבות שעל־יד הכפר קליצק.

סוביטיים. מפיהם נודע לי, שהם כרו בורות בקוזק. הבנתי פרוש הדבר והתכוננתי לבריחה. התארגנה קבוצה שמנתה 12 איש, בתוכם מישה וליוניה גילדנמן, לזר גרשפלד, וולף מילרוד, הרשל קצב ושתי הבנות של „בערקע דער טרעגער".

נמלטנו לכפר מישיקובה. מטרתנו היתה להגיע לידי מגע עם הפרטיזנים. במישיקובה נמצאתי יחד עם שמריהו כצמן, ריבה אהרנשטיין ובנה, רחל ווינשטיין ובנה, שייקה בעל־עגלה, מיכאל (אביו היה בעל טחנת־רוח על־יד הכפר גולובניצה) ונחמה'קה מרקוש. יום אחד הלכה רחל ווינשטיין לבקש לחם. האוקראינים תפסוה, כרכו חבל סביב צוארה והחניקוה. אתה יחד הלך בחור ממזריטש. גם בו עשו האוקראינים אותו מעשה, אולם הוא שם את עצמו כמת והאוקראינים סברו שהוא נחנק. הבחור הזה חזר אלינו כשהחבל כרוך סביב צוארו וספר לנו על סופה המר של רחל ווינשטין.

מיערות אחרים הצטרפו אלינו ברל בסיוק ובנו וכן בנו של יוסקה קמינשטיין. פעם, בשעת מצוד שערכו גרמנים ואוקראינים ביער, הם נתפסו, והרוצחים הרגו אותם לאט־לאט כדי להאריך פרפורי־גסיסתם. באותו יום נרצחו גם אריה כצמן ומרדכי ברמן.

בהיותי במישיקובה באו אלי פולנים וספרו לי את הספור הנורא על סופו המר של יואל'יק מאליאר. מי לא הכיר את מאליאר? גם התושבים הנוצרים כבדוהו. את רב יואל'יק הוציאו מביתו, עינוהו והטילו את גופתו על־יד הכפר ריטשקה. הפולנים ספרו שבמו־עיניהם ראו והנה כלבים רעבים מגרמים את עצמות רב יואל'יק ועורבים מנקרים את עיניו.

מאחר ולא הצלחנו לגלות עקבי הפרטיזנים חזרנו, אני ולזר גרשפלד, העירה. בקוריץ היה גנב מועד, פושע מפורסם, בשם פאַבלו קובליץ[4]. טרם צאתנו, שילשנו בידו „מנחה" הגונה ותנאי התנינו עמו והיה אם נאלץ לחזור עליו לתת לנו מחסה בביתו. פבלו קיים את הבטחתו.

אחר חורבן קוריץ נשארו יהודים בודדים בלבד, שהצליחו להימלט מהגורל המר שפקד את יהודי־העיר, בהסתתרם בבונקרים ובעליות־גג. בגילוי יהודים מסתתרים מלאו הילדים תפקיד טרגי מאוד. כשנתפס ילד יהודי תועה ברחוב עונה קשות בידי המשטרה, כדי שיגלה היכן מסתתרים יהודים. הילד לא עמד בעינויים הקשים ונאלץ לגלות הכול. אין לנו, חס ושלום, לדין ילדים אלה לכף־חובה. הם עלו בלהבות ומתו מות קדושים וטהורים יחד עם כל יהודי־העיר.

---

4. Kowalec

פעם בא פאַבלו קובליץ וספר לי שאצל משפחה פולנית הסתתרו וועלוויל, חתנו של וולף פירקס, בנותיו מטל ופסיה, אשת וועלוויל והבת הקטנה חוה. הדבר נודע לגיסטאַפּו והם שחטו תחילה את המשפחה הפולנית ואחר־כך את כל היהודים שהסתתרו אצלה.

אצל פבלו הסתתרנו כל החורף ועם הפשרת השלגים חזרנו ליערות. הרגשנו את עצמנו קצת בטוחים, כי בסביבה פעלו פרטיזנים. נדדנו מיער ליער. פעם, בשעת התנפלות פולנים עלינו, נרצח לזר גרשפלד. אני הצלחתי להימלט.

בפברואר שנת 1944 חזרתי העירה. היא היתה כבר כבושה בידי הסוביטים. הרהרתי על דבר אחד ויחידי: נקם! התקשרתי עם הנ. ק. וו. ד. ומסרתי את שמות הרוצחים שהיו ידועים לי יפה.

את כל חמתי שפכתי על ראש תליני־קוריץ, מיטקה זווירוכה[5], ימח שמו וזכרו. נשארו בחיים שניים מנערי־קוריץ, שראו במו־עיניהם את מעשי־הזוועה של מיטקה ובאו לבית־המשפט להעיד נגדו. האחד היה הנכד של „בעריל דער וואסערפירער" והשני היה בנו של לייבל קומיץ.

נערים אלה נפצעו בלבד והאוקראינים כיסו אותם בשכבת־עפר דקה. כשהסתלקו ההורגים ניערו מעליהם את העפר ונמלטו ליער בחשכת־הלילה.

לא ידוע לי מה היה סופו של מיטקה. הסוביטים לא היו, כנראה, מעונינים להוציאו להורג.

כשעזבתי את קוריץ והמשכתי בנדודי טרם ידוע היה מה יהיה גורלו של רוצח אכזרי זה, ועד היום לא פוענחה תעלומת קצו.

---

5. Zawierucha

זליג חריף

כיצד ניצלתי מצפרני־המות

הגרמנים נכנסו העירה בתמוז 1941. הם באו מכוון רובנה. בליל שבת הופיעה קבוצת־סיירים, והרוסים החלו לסגת. בשבת בבוקר הופיעו טייסות מרובות של אוירונים, שהקדירו את פני השמים, והמטירו אש על העיר. ההפצצה איומה היתה והצבא הסוביטי החל לפנות את העיר.

כל יהודי־העיר שגרו במרכז נמלטו לרחוב ברזדובה והסתתרו במרתפים. כשיצאנו ממחבואינו, שקקו רחובות העיר מקלגסי־היטלר. כשרק נכנסו, שלחו באש בית אחד שעמד במרכז־העיר. הרוצחים החזיקו בידיהם גרזינים והם קדמונו בצעקות־פרא: עתה הגיע קצכם, יהודים ארורים! נמלטנו איש־איש לביתו. היה בעירנו רופא־שניים בשם ד״ר שלוגלייט. הגרמנים נכנסו לביתו, רצחו אותו, את אשתו וחמותו.

שעתיים לאחר כניסתם שרפו הרוצחים את בית־הכנסת הגדול והמפואר, שהיה פאר העיר וגאונה. האוקראינים החלו מיד לשוד ולבוז בתי־היהודים. הם הגישו לשלטונות רשימה של עשירי העיר ונכבדיה. מיד הוציאום לכפר פושצ׳וב ושם רצחום. בין המומתים היו אפרים גורלניק, אלתר גורלניק ובנו, לייבל גורלניק, יוסל קליינר, יעקב חבולקיס, ברוך הוברמן ודוד רזנושצ׳יק.

לאחר רצח ה־350 יהודים בחג ה„פריצ׳יסטה״ של שנת 1941, על־יד בית־החרושת לסוכר — חלה הפוגה במעשי־הרצח עד ערב שבועות של שנת 1942. את חג מתן־התורה, שהצווי העליון שבה הוא „לא תרצח״, בחרו הגרמנים כמתאים לביצוע הרצח ההמוני של יהודי־העיר. הם לא חמלו על זקנים וחולים. את החולים המיתו במטותיהם. האוקראינים באו בעגלותיהם ושמו בהן את המומתים. דם המתים ניגר מהעגלות וכיסה את הרחובות. האוקראינים נהנו מַמראה הדם. צחקו בקול רם וספקו כפיים מרוב שמחה.

אחר־כך התפרצו לבית־החולים. היו שם יולדות. הרוצחים חטפו את העוללים, רטשו ורסקו אותם, נתנו בידי האמהות האומללות את שני פלגי־הגוף של עולליהן ואמרו להן: קחו אתכם את הזוהמה הזאת וקברו אותה ביער קווק.

אף אני ובני הובלנו לבור־המות, ובודאי יש מהענין לספר כיצד ניצלנו מההשמדה ונשארנו בחיים.

קוריץ זכתה לכמה גרמנים, שבסתר־לבם היו ממתנגדי משטר־הדמים של היטלר ועשו כל מה שביכלתם כדי להציל יהודים ממות. אחד מהם היה

רוברט, שאמרו עליו שהיה קומוניסט ותיק, שפעל בשורות הנאצים בשליחות שרות המודיעין הסוביטי. יום לפני השחיטה הביא לי רוברט 2 מריצות לתיקון והתרה בי, שאם לא אתקן אותן עד שעה 5 אחה"צ — דמי בראשי. בדיוק בשעה זו הופיע הגרמני, קיבל את המריצות המתוקנות ובטפחו על שכמי בקשני לבוא למחרת היום, בשעה 9, למסעדת־הגרמנים והוא יכבדני בחבילת־מזון. ושוב התרה בי, שאם לא אופיע — דמי בראשי.

לפנות בוקר לקחו את כל היהודים לקוזק ואף אני, בני ואשתי בתוכם. התפשטנו יחד עם כולם וחכינו למות. פתאום אמר לי בני: אבא, אדון רוברט רץ! הוא פנה אליו בדמעות: רוברט, הושיענו! עוד מעט יוציאונו להורג! — לשם זה באתי לכאן — השיב הגרמני.

הוא נגש לראש הגיסטאפו ואמר לו: הנפח הזה ובנו דרושים לי. מוכנה עבודה רבה עבורם, וזולתם אין מי שיבצע אותה. תן לי אותם. אין דבר. הם לא ימלטו מידיך. יסיימו את העבודה ואז תעשה בהם מה שלבך חפץ. אמר הלסטים: לא אתן! עלי להמיתם מיד עם כל היהודים. שמע הקומנדנט התנצחות זו ושאל, במה הענין. אמר לו רוברט: כך וכך הדבר. הקומנדנט צווה להשאירנו בחיים למספר ימים.

בדרך גלה רוברט את אזני וצווה עלי מיד לברוח ליער. הוא הבטיח לי, שלפי מיטב ידיעתו לא יגיעו הגרמנים ליערות. הוא נחם אותי, שלא רחוק היום והנאצים ינוסו בבהלה מהארצות הכבושות בידיהם. נפרדתי ממנו, ברחתי ליערות ושם הצטרפתי לפרטיזנים.

שיינדיל חיימענים (יפה דמבסקי)

אין שאטן פון טויט

ווען מיר זענען קליינע קינדער געוועזן און געגאַנגען אין שוהל, האָבן אונזערע לערער אונז דערציילט שרעקלעכע געשיכטעס וועגן אמאָליקע אַלטער־טימלעכע העראָען וואָס האָבן אין זייער לעבן געקעמפט מיט מוראדיקע, אויסטער־לישע חיות; האָבן אויף אַ צווייגל פון א בוים דורכגעשניטן אָקעאַנען און האָבן גאַנץ אַליין געוואַנדערט אין וויסטע וועלדער און האָבן געקעמפט מיט שווערי־קייטן, וואָס שטייגן איבער א מענטשלעכע קראַפט.

הערענדיק די מעשיות איז אויף אונז געפאַלן א גרויסער שרעק און ביינאַכט פלעגן מיר גוט פאַרקלאַפּן טיר און פענסטער, גוט זיך איינגעניורעט אונטער דער דיקער איבערבעט, און דאָס קינדערשע האַרץ האָט אַלץ געקלאַפּט פאַר מורא.

אָרימע, קאָרעצער יידישע קינדער! אין יענע ווינטער נעכט, ווען אונזערע אומפאַרגעסלעכע מאמעס האָבן אונז גוט צוגעדעקט, אז מיר זאָלן נישט מורא האָבן צו שלאָפן — האָבן מיר זיך גאָרניט פאָרגעשטעלט אז די הערָאען־לעגענדן קענען ווערן פאַר אונז א גרויזאַמע ווירקלעכקייט, אז אויף אונזערע שוואכע קינדער־אקסלען וועלן מיר דאַרפן דורכטראָגן בערג פון טרויער און גרויסע געפאָרן, אַז מיט אונזערע קינדערשע באָרוועסע פיסלעך וועלן מיר וואַנדערן אַליין אין וויסטע וועלדער, געיאָגט דורך ווילדע מענטשן־חיות און איבערלעבן שרעקלעכע בילדער וואָס פאַרגליווערן דאָס בלוט אין די אָדערן.

זייענדיק א מיידעלע פון 11 יאָר האָט זיך ווי א שטאַרקער דונער אַרויפ־געלייגט אויף מיר די גרויזאַמע האַנט פונעם גורל, אַוועקגערויבט פון מיר מיינע אַלע טייערע און ליבע און מיר איבערגעלאָזן אליין אין א שרעקלעכער וועלט אָנגעפילט מיט מוראדיק בלוט־דורשטיקע מענטשן־חיות.

אָנגעהויבן האָט זיך דאָס אַכזריות׳דיקע גורל־שפיל מיטן דערמאָרדן פון מיין טאַטן דורך די נאַצישע חיות. ס׳זענען געווען דאַן זעהר טרויריקע טעג. אונזערע אויגן האָבן בלויז געזען ווי די דייטשע אַרמיי גייט אויף רוסלאַנד. אין איינעם פון די גורל׳דיקע טעג האָט זיך אָפּגעשטעלט אין אונזער גאָס(מיר האָבן געוווינט אונטער די מיהלן) אַ גרופע דייטשן און האָבן איינגעאָרדנט זייער קיך ביי אונז אויפן הויף. נאָך זייער פאַרלאָזן האָבן זיי איבערגעלאָזן דייטשישע זעקלעך. מיין טאַטע האָט געהאַט אַ שלעכט געפיל. ער פלעגט אַרומגיין אין

שטוב ברעכנדיק די הענט און זיך בעטן: קינדער, לאָזט מיר נישט איבער, מ׳וויל מיר הרגענען.

אין א קורץ שטיקל צייט שפּעטער האָט זיך באזעצט א גרופּע ס. ס. דייטשן אינעם שפּיטאָל. דאָס איז געווען צוויי מאָנאַטן נאָכדעם ווי די דייטשן זענען אַריין אין קאָרעץ. מ׳האָט אָנגעהויבן צוזאַמענטרייבן יידן אויף אַרבעט. דעם טאַטן האָט מען גענומען צו קערן דעם הויף פונעם שפּיטאָל און מיין שוועסטער איטע צו וואַשן וועש.

ס׳זענען אריבער א פּאָר שעה און די מאמע האָט מיר געזאָגט כ׳זאָל גיין רופן דעם טאַטן ווייל ער האָט נאָך נישט געפרישטיקט. כ׳בין אריין אין הויף פונעם שפּיטאָל, דערזען דעם טאַטן שטיין און קערן און פון זיין קאָפּ האָט זיך געגאָסן בלוט. נעבן אים איז געשטאַנען אַ דייטש מיט אַ נאַגייקע. כ׳בין צוגעלאָפן צו אים און אָנגעהויבן צו וויינען און שרייען, פאַרוואָס ער שלאָגט מיין טאַטן. דער טאַטע האָט זיך אויך צעוויינט.

אין א פּאָר שעה ארום האָט מען אים אָפּגעלאָזן און ער איז אריינגעקומען אין שטוב. ער האָט זיך גלייך אַנידערגעלייגט, מיר האָבן אים אָפּגעוואַשן דאָס בלוט און געלאָפן רופן א דאָקטאר. מ׳האָט אים פאַרבאַנדאַזשירט דעם קאָפּ און ער איז געבליבן ליגן.

ארום 12 ביינאַכט זענען אריינגעקומען צוויי ס. ס. לייט און האָבן געהייסן דעם טאַטן גיין מיט זיי. מ׳האָט אים נישט געלאָזט זיך אָנטון. ער איז אַרויס אין די הינטער־וועש.

שפּעטער האָב איך געהערט צוויי מאָל שיסן. דאָס האַרץ האָט מיר שלעכטס געזאָגט. ווען מ׳האָט צעלאָזט די יידן פון דער ארבעט אין שפּיטאָל, האָב איך געזען אַלע גייען, נאָר מיין טאַטע איז ניטאָ. כ׳בין צוגעלאָפן צו דוד ביכמאַן און אים אָנגעהויבן בעטן ער זאָל מיר זאָגן וווּ איז דער טאַטע. ער האָט מיר נישט געענטפערט ווייל ער איז געווען זייער דערשלאָגן פון דעם וואָס זיינע אויגן האָבן געזען מיט אַ פּאָר מינוט פריהער.

דאָס איז געווען דער לעצטער טאָג פון מיין טאַטנ׳ס לעבן. ער האָט אויסגעגראָבן מיט זיינע אייגענע הענט פאַר זיך אליין א גרוב. מ׳האָט אים צוגע־בונדן מיט קייטן צו א בוים, און אַרום אים זענען געשטאַנען א סך יידן. א דייטש האָט געלעזן דעם אורטייל. מ׳האָט אים פאַראורטיילט צום טויט, ווייל מ׳האָט ביי אים געפונען דייטשישע זעק.

מיין טאַטע האָט זיך געבעטן, אז מען זאָל אים לאָזן זיך געזעגנען מיט זיין ווייב און קינדער. די תשובה אויף זיין בקשה איז געווען א שטאַרקער שאָס.

מיין טאַטע האָט אויסגעשריען: שוין! דאָס איז דער סוף! מ׳האָט אויסגעשאָסן נאָכאַמאָל און מיטן פּראָקלאַד פון דער ביקס האָט מען אים געגעבן עטלעכע שטאַרקע קלעפּ אין קאָפּ. דערנאָך האָט מען אים צוגעשאָטן און צולאָזט די יידן.

נעבן אונז האָט געוווינט א גוי מיטן נאָמען פלאַרקע. זיין זון האָט געהייסן וואסיורקע. ווען די דייטשן זענען אריין איז ער געוואָרן א פּאָליציאַנט. ער האָט געהאַט אויף אונז א גרויסן כעס, און דאָס איז געווען זיין שטיקל ארבעט.

צוויי מאָנאַטן זענען מיר געווען אַליין. יעדן טאָג האָט מען געהערט אַז ס׳דערנענטערט זיך די שחיטה. ערב שבועות אין דער פרי האָט מען אָנגעקלאפּט אין טיר און ס׳זענען אַריין דייטשישע און אוקראַינישע־פּאָליציאַנטן. מ׳האָט מיר ארויסגעטריבן מיט דער מאַמען. כ׳האָב אָפּגעלאָזט איר האַנט און מיינע לעצטע ווערטער צו איר זענען געווען: מאַמע, מ׳גייט אונז הרגענען.

כ׳בין אריין אין א פּאַס פון תבואה וואָס איז געשטאַנען ביי אונז אין די זאַסיקן, כ׳בין דאָרטן געזעסן ביז כ׳האָב דערהערט אז ס׳איז שטיל. כ׳בין אַרויס אין גאַס און געזען אז מ׳טרייבט די יידן אין געטאָ. כ׳האָב געזאָגט, אז כ׳וועל נישט גיין אין געטאָ, ווייל דאָרט איז א זיכערער טויט. כ׳בין אריין צו אונז אין שטוב. אַלץ איז געווען צוראַבירט. כ׳האָב מיך שטאַרק צעוויינט. דאַן איז אַריין די פלאָרטשיכע און אָנגעהויבן שרייען: אַרויס פון דאנען! גיי אין געטאָ, ווייל דו טאָרסט מער נישט זיין דאָ.

נעבן דער פלאָרטשיכע האָט געוווינט א פּאָליאַק מיטן נאָמען פּיורא. כ׳בין צו אים אריין און ער האָט מיר אויפגענומען מיט גרויס וואַרימקייט און רחמים. כ׳האָב ביי אים געגעסן און געשלאָפן אויפן בוידעם.

צו פּיוראן פלעג קומען א שוסטער. געהייסן האָט ער בראָנעק. ער האָט געוווינט אויפן ראַוונער טראַק. כ׳האָב אים געבעטן ער זאָל מיר געפונען א פלאַץ. האָט ער מיר געזאָגט אַז צו אים קומט אַריין אַ גוי מיטן נאָמען איוואַן, פונעם דאָרף ווילִיע, 30 קילאָמעטער פון קאָרעץ, און ער וועט מיר אויפנעמען צו זיך. ער האָט געענדערט מיין נאָמען אויף זשעניא און אָפּגערעדט צווישן זיך, אַז ס׳דאַרף פאַרבלייבן א סוד און קיינער טאָר פון דעם נישט וויסן.

כ׳האָב מיך געזעגנט מיט אַלע קאָרעצער יידן און אוועקגעפאָרן מיט בראָנעק׳ן. ביינאַכט זענען מיר אָנגעקומען קיין ווילִיע — א דערפל פון 140 הייזער. אויף מאָרגן האָבן אלע גויים פון דאָרף געוווּסט אז איוואן האָט געבראַכט מיט זיך א יתומה, א קרובה. כ׳האָב זיי געזאָגט, אז כ׳שטאָם פונעם דאָרף יאראַן (נעבן זוואהיל) און כ׳האָב פארלוירן מיינע עלטערן נאָך זייענדיק גאָר א קליין

קינד. די גויים האָבן אויף מיר שטאַרק רחמנות געהאַט און האָבן זיך אזש איבערגעצלמ'ט אויף מיר.

איוואן האָט געהאַט אן אלטע מוטער. זי האָט מיר שטאַרק ליב געהאַט, ווי איר אייגען קינד און האָט מיר אויסגעלערנט זייערע אלע מאָדליטוועס וואָס מ'דאַרף זיך מאָדליוועז פאַר כריסטוסן און דער „הייליקער מוטער". כ'האָב מיר געבוקט פאַר די איקאָנעס און שטאַרק געוויינט. איוואַנס מאַמע האָט מיר געזאָגט אז כ'בין אַ הייליקע.

אָבער נישט לאַנג האָבן זיך געצויגן די טעג פון „גליק". ס'האָט זיך אַרויסגעוויזן אז איוואַן איז געוועזן אַ אָנפירער פון די באַנדעראָווצעס. אין איינעם אַן אָוונט איז ער אַוועק מיט זיינע באַנדיטן און האָט אויסגעקוילעט אַ גאַנץ דאָרף מיט פאָליאַקן. ער האָט מיר געגעבן אפוואַשן די מעסערס און די שפיזן פונעם בלוט.

אין אַ פּאָר טעג אַרום זענען געקומען קיין ווילע פּאָליאַקן מיט דייטשן און אָנגעהויבן פאַרברענען דאָס דאָרף און אויסהרגענען די מענטשן. כ'האָב מיך באַהאַלטן אין אַ גרוב מיט 40 גויים. נעבן אונז איז געווען אַ צווייטע גרוב מיט 35 גויים. יענע האָט מען אַנטדעקט און מ'האָט זיי אַלע דערשאָסן. מיר זענען געבליבן לעבן. די גויים האָבן געזאָגט אַז דאָס איז אין זכות פון דער יתומה.

אין דער הריגה איז אומגעקומען איוואַנס מוטער. איך האָב געוווּסט, אז מיין לאַגע איז יעצט שלעכט. און איוואן האָט מיר טאַקע געזאָגט, אַז נאָכ'ן טויט פון זיין מוטער דאַרף ער מיר שוין מער נישט האָבן. בין איך אוועק צו זיין שוואָגער, וועלכער האָט מיר גערדאַרפט אוועקפירן אויף ארבעט, אַלס דינסט. פלוצלינג איז געקומען צו לויפן אַ שייגעץ און מיר געזאגט אַז איוואַן רופט מיר. כ'בין געגאנגען צו אים. איוואַנס אויגן זענען געווען „איבערגעדרייט" פון שכרות, און מיין האַרץ האָט מיר געזאָגט שלעכטס. ער האָט מיר אַוועקגעזעצט אין אַ צימער ווו די הינטערשטע טיר איז געווען פארקלאַפּט. איוואן האָט מיך באַשולדיקט אז כ'האָב אָנגעוויזן אויף אַ פּלאַץ ווו ער האָט באַהאַלטן זאַכן און מ'האָט זיי געגנ'בעט. כ'האָב אים אָנגעהויבן בעטן ער זאָל אויף מיר רחמנות האבן, ווייל כ'ווייס פון גאָרנישט. ער האָט געהאַלטן אַ רעוואָלווער אין האַנט. האָט ער אויסגעשאָסן אין וואַנט און געזאָגט: זעהסט דאָס לאָך? — אַזאַ לאָך וועט באַלד זיין ביי דיר אין קאָפּ. פון קאַרעץ ביסטו אַנטלאָפן, נאָר פון מיינע הענט וועסטו שוין נישט אַנטלויפן.

דערנאָך האָט ער מיר געהייסן זיך לייגן אויף דער ערד און אָנגעהויבן

שלאָגן מיטן פּראַקלאַד פון דער ביקס איבער מיין גאַנצן קערפּער. דאַן האָט ער אַריינגערופן זיינעם א חבר און געזאָגט: היט איר, ביז כ׳וועל ברענגען שטריק, מיר וועלן איר בינדן, זי וועט אַזוי ליגן ביז 2 ביינאַכט, און דאַן וועט זי אַלעס דערציילן.

כ׳ווייס נישט מיט וועלכן כוח, נאָר כ׳האָב מיר באַפרייט פון די שטריק און געלאָפן צו איוואַנס שוואָגער. איך האָב דערזען אַז איוואַן לויפט נאָך מיר. כ׳בין שנעל אַריין אין א וואַלד. דאָרט האָט איוואַן מורא געהאַט אַריינצוגיין, ווייל אין וואַלד זענען געווען פּאַרטיזאַנער.

לויפנדיק אין וואַלד בין איך פאַרלאָפן אין א גרויס געדעכטעניש. פּלוצים האָב איך דערזען א שרעקלעך בילד, וואָס פון גרויס שרעק האָט מיין האַרץ אויפגעהערט צו קלאַפּן: כ׳האָב דערזען חיות — ווייסע און ברוינע. כ׳האָב געטראַכט אין האַרצן אַז דאָ איז מיין סוף, און ס׳וועט פון מיר קיין זכר נישט בלייבן. נאָר ס׳האָט זיך אַרויסגעוויזן אַז דאָס זענען געווען ווילדע ציגן, וואָס טשעפּן ניט קיין מענטשן.

כ׳האָב מיך אָנגעלאָנט אויף אַ צווייג פון א בוים און אָנגעהויבן וויינען אויף א קול. אפשר וועט עמיצער קומען און מיר ראַטעווען. ס׳איז מיר געווען זעהר קאַלט. כ׳בין געגאַנגען באָרוועס און מיינע מלבושים זענען אויך געווען צעריסן.

מיטאַמאָל האָב איך דערהערט מרוקען פון בהמות. כ׳האָב פאַרשטאַנען אַז נישט ווייט פון דאַנען דאַרף זיין א ישוב. כ׳האָב מיר געלאָזט גיין מיטן קול און דערזען פּאַסטוכער. כ׳האָב זיי געבעטן זיי זאָלן מיר ברענגען צו די פּאַרטיזאַנער. זיי האָבן מיר אָנגעוויזן אויפן דאָרף נאָווא הוטא. כ׳בין אַריין אין דעם ערשטן הויז און געבעטן אַז מ׳זאָל מיר אַרויפלאָזן אויפן אויוון. די פּאַליאַטשקע איז שנעל אַרויס פון הויז און באַלד זענען אַריין צוויי פּאָליאַקן מיט ביקסן און מיר גענומען מיט זיך. זיי האָבן מיר חושד געווען אַז כ׳בין א שפּיאָנקע פון די באַנדעראָווצעס. ווען די איינוווינער פונעם דאָרף האָבן זיך דערוווּסט אַז כ׳בין א „שפּיאָנקע״, האָבן זיי אָנגעהויבן שרייען: גיט אונז די באַנדעראָווקע, מיר וועלן זי אויף שטיקלעך צערייסן! זי האָט שוין גענוג „ליאַכעס״ געהאַרגעט.

די צוויי באַוואָפנטע פּאָליאַקן האָבן מיר אַריינגעפירט אין א שטאַל, אָנגעטון מיר לייצעס אויפן האַלז און געזאָגט, אַז אויב כ׳וועל נישט זאָגן צו וואָס כ׳בין געקומען — וועלן זיי מיר הענגען. כ׳האָב מיר געהאַלטן ביי מייניגען — כ׳בין א פּויליש מיידעל, א יתומה.

זיי האָבן מיר געבונדן די הענט און די אויגן, אַרויפגעוואָרפן אויף א

וואָגן און מיר אָוועקגעפירט צום שטאָב פון די פּאַרטיזאַנער. 4 טעג האָט מען מיר געפּאָרשט. כ׳האָב געקושט די הענט פון מיינע פאַרשער און געזאָגט, אז כ׳פריי מיך זייער וואָס כ׳האָב דערזען פּאַרטיזאַנער. כ׳בין געווען זייער קראַנק, פון די קלעפּ וואָס איוואַן האָט מיר געגעבן האָב איך באַקומען א שרעקלעכע ווונד און ס׳האָט געראנען א סך מאַטעריע פון אונטער מיין אויער. כ׳האָב נאָר געבעטן אַז מ׳זאָל מיר לאָזן רוען. כ׳האָב, אפילו, נישט פאַרלאַנגט קיין עסן און טרינקען.

כ׳האָב געבעטן די פּאַרטיזאַנער אז זיי זאָלן מיר מאַכן פאַר אַ פּאַרטיזאַנקע. זיי האָבן זיך אויסגעלאַכט. אַ מיידעלע פון 12 יאָר וועט ווערן א פּאַרטיזאַנקע ?

זיי האָבן מיר אָוועקגעגעבן צו איינער א גויע פאר א פּאַסטושקע. דאָרט ביז איך פאַרבליבן 2 יאָר. הגם איך בין געווען ווי פארמויערט אין א וואַנט, דאָך זענען דערגאַנגען צו מיר קלאַנגען, אז דער גרעסטער שונא פונעם יידישן פאָלק האָט געקראָגן די מפּלה. קאָרעץ איז באַפרייט געוואָרן און יידן קערן זיך צוריק צו איר.

כ׳האָב אָנגעהויבן בעטן די גויע, אז זי זאָל מיר לאָזן פאָרן קיין קאָרעץ, זיך אויסוויינען אויפן גרויסן קבר פון מיינע טייערע און ליבע.

אזוי האָב איך מיר אומגעקערט צו אונזער חורב׳ער היים. אומגעקערט זיך צום גרויסן ברידער־קבר, צו דער גרויסער אימה פונעם טויט. דאָס האַרץ טריפט בלוט ווען כ׳דערמאָן מיר אז אַלעס איז אָוועק, נישטאָ מער די, וועלכע ביז אונזער לעצטן אָטעם וועלן מיר טראָגן זייער הייליקן אָנדענק.

משה גורביץ

התלאות והיסורים שעברו עלי [1]

ערב חג הסוכות שנת 1942, לפני חיסול הגיטו, פרצה קבוצה של ששה אנשים, ואף אני בתוכה, את טבעת ההסגר והצליחה להגיע למשפחת אוקראינים שגרה מחוץ לקוריץ.

מגמת פנינו היתה להגיע לכפר וודניק, השוכן 12 ק״מ מעירנו. אך עברנו את חמשת הק״מ הראשונים, נתפסנו ע״י שני שוטרים אוקראיניים שהחזירונו בכוח למשטרת קוריץ.

באותו יום, כל יהודי שנתפס מחוץ לגיטו, הושלך למרתף בנין המשטרה, כדי להוציאו להורג, עם התחלת ה„אקציה״ בקוזק. ידענו את הצפוי לנו, אך התרחש נס גדול: כשהגענו למשטרה, נקרא המפקד דנילוג לחרוץ את גורלנו. הלה הכיר את אמי, חנה־רחל גורביץ, ובזכותה החליט לשחררנו. הוא פנה אלינו בצעקות, כביכול: „מה לכם בורחים מבתיכם ועלינו, המשטרה, לשמור על רכושכם? שובו לבתיכם, ומיד״.

חזרנו לגיטו ברגשות מעורבים: שמחנו על שניצלנו מכף־הרוצחים והצטערנו על שבריחתנו לא הצליחה.

באותו יום הגיע אלינו מר בגינסקי, פולני מכפר יוזפובקה, שעבד בימים עברו אצל אמי, והבטיח לה להצילני ממות. התחפשתי כילד נוצרי, הצטרפת אליו ואל בנו ויצאנו לביתו. הוא החביאני אצלו 8 ימים. בלילות לנתי בעלית־הגג שבביתו ובימים היה מוציאני ליער וצידני במזון ומים לכל היום.

ביום השלישי לשהותי אצלו, חזר מר בגינסקי מקוריץ ובפיו „בשורות איוב״. במלים פשוטות ונוראות שדקרו את בשרי כמדקרות־חרב תאר לפני את חורבן העיר. את בן דודתי, נח [2] צחובוי, הכיר בין הנרצחים שהיו מוטלים בבורות קוזק. את דודתי, לאה צחובוי, שהסתתרה עם אמי במקלט הובילו בידים מורמות עם שאר היהודים שהיו בגיטו. על גורל אמי ואחותי לא היה ידוע לו דבר.

אין לתאר את הרגשתי, הרגשת ילד בן עשר, שמשפחתו וקרוביו היחידים ניספו, ונשארתי בודד וגלמוד בתוך עולם מלא אויבים, ללא תקוה להציל את חיי.

רציתי לחזור לעירי קוריץ, ויהיה אשר יהיה. אולם מר בגינסקי עצר

---

1. מיומנו של ילד בן עשר (המערכת).
2. התברר שטעות היתה בידו. נח נהרג במסיבות אחרות, כפי שאספר להלן.

בעדי ובקשני להצטייד בסבלנות ולחכות לידיעות יותר ברורות ומהימנות. חמשה שבועות התיסרתי ביסורים קשים ונוראים, עד שבלילה אחד קבלתי מפי מר בגינסקי את הידיעה המשמחת, שאמי וקרובי נצלו והם נמצאים לא רחוק ממני ביער.

סמוך לחצות הלילה, יצאתי בלווי מר בגינסקי. הקור היה חזק מאוד. כעבור שעתיים של הליכה ביערות הגענו למקום מחבואם של אמי וקרובי על־יד הכפר וודניק.

התרגשותי למראה אמי אין לתארה במלים. הרגשתי את עצמי כגוזל החוזר לקינו. קרובי ספרו לי את אשר עבר עליהם: הם הסתתרו בבונקר ברחוב ברזדובה בבית חסיה בוק. הבונקר נבנה ע״י אמי והתנאים ששררו בו היו קשים מנשוא. היו בו מקומות לשמונה אנשים, אך עם התחלת ה„אקציה״ נצטופפו בו עוד 7 אנשים. אתם יחד נמצאה בעלת הבית, חסיה, אשת חיים רואה חשבונות ובתם הקטנה שהיתה חולה ובכתה וצעקה בקולי־קולות וסכנה את חיי היושבים בבונקר.

לעיניהם התרחש מחזה איום ונורא שלעולם לא ישכחוהו: אחד מאנשי הבונקר התחיל לחנוק את הילדה לעיני אמה. האם האומללה, בראותה את הדם הנוזל מאפה ופיה של ילדתה, החליטה ללא היסוס לעזוב את הבונקר ולהתמסר בידי הרוצחים. דבריה האחרונים היו: „מצפוני אינו נותן לי להשאר אתכם. איני רוצה שבאשמת בתי תיהרגו כולכם״, ועזבה את הבונקר.

עוד לא הספיקה דלת הבונקר להינעל וכבר נשמעו צריחות המרצחים שהתכנסו לשמע צעקות הילדה.

המצב בבונקר הלך והחמיר. המים והמזון אזלו. כוחות־הגוף הלכו והתמעטו והיאוש תקף את כולם. שרה׳קה פוקס, כלתו של חיים לאזר, לא החזיקה מעמד ותלתה את עצמה, כדי לשים קץ ליסוריה.

הסיכויים לבריחה, שהוחלט עליה מדי ערב בערב, הלכו ונתמעטו, כי משמר אוקראיני מזוין הסתובב יומם וליל בקרבת מקום, ולא פעם הפעיל את נשקו. אחר השמדת כל היהודים שנתפסו בבתים ובעליות־הגג הוחמרו החיפושים ע״י קבוצות אוקראינים, שידעו על הימצאם של יהודים בבונקרים. בזה האופן נתגלה גם הבונקר בו הסתתרו אמי, אחותי וקרובי.

ברגע של דומיה שלפני המות נשמע קולו של ניקולאי מכפר מורוזובקה ששאל אם אמי חנה נמצאת בבונקר. בלי חישובים רבים ניגשה אמי לפתח הבונקר, וכאשר הכירה את ניקולאי התחננה אליו שלא יסגיר אותם למשטרה. תוך כדי שיחה הופיע שוטר ושאל, הנמצאים בבית הזה יהודים? לתמהונם הרב של

הנמצאים בבונקר השיב ניקולאי, שאין איש, והבטיח לאמי שיציל את כל המסתתרים בבונקר.

הוחלט שבחצות הלילה יוציא ניקולאי את האנשים מחוץ לעיר. בשמונה בערב בא, קרא לאמי החוצה, הסביר לה את דרך הבריחה ודרש שתוך כמה דקות יצאו שניים־שניים מהבונקר ובריצה להגיע למקום המיפגש. אמי ניגשה לפתח הבונקר והסבירה את דרך הבריחה. היא פנתה בצעקה לאחותי יהודית, שסבלה אותו יום מכאבי ראש חזקים, כדי שתהיה מהראשונות לבריחה. אך בנות דודתי שנצלו רק למחרת סיפרו, שברגעים הגורליים של הבריחה נרדמה יהודית ובזמן הבהלה לא העירוה.

הזוג הראשון שהצליח לצאת משטח הגיטו ולהגיע למקום המיפגש היו אמי ודודתי לאה צחובוי. אחריהן הגיעו נח ועוד כמה מאנשי הבונקר. כשהתברר לאמי שיהודית לא הגיעה, דרשה מניקולאי לחזור מיד ולהציל את בתה ואת אלה שעדיין נשארו בבונקר.

את שליחותו מילא מיד, אך הוא חזר ובשורת „איוב״ בפיו: המשמר שעל־יד הבונקר התחלף ולא היה בכוחו לפעול מאומה.

באותו רגע נשמעה צעקה שהמשטרה רודפת אחרינו. אני ולאה צחובוי פנינו לכוון אחד, ונח ושאר הניצולים — לכוון אחר. באותו לילה הגיעו לכפר וֹודניק שתי הנשים היחידות, ועל גורלו של נֹח לא היה ידוע דבר.

סופם של אנשי הבונקר היה אכזרי מאוד: למחרת בשעה 11 נתגלו ע״י הרוצחים. שתי בנות דודתי הצליחו להימלט והצטרפו לאמי ודודתי, ואילו השאר, ואחותי ביניהם, הוצאו להורג.

אמי נפגשה עם מר בגינסקי וביקשה אותו לדאוג למחבואנו החדש אצל מר נדולסקי ביוזפובקה. במשך השבועיים הראשונים לשהותנו במקום התחלנו להתרגל לחיים החדשים, חיים של סבל, רעב ופחד יום־יומי. באחד הימים קיבלנו אורח יקר שלא קוינו לו: חזר אלינו נח וסיפר לנו על נדודיו רבי הסבל משעה שנפרדנו.

עוד לא נרגענו מהזוועות שהתנסינו בהן וכבר הודיענו מר נדולסקי, שלמחרת יתקיימו בכפר חיפושים מדוקדקים לשם החרמת תבואות. בחצות הליל הובילנו ליער. בהגיענו לשם הכרנו מיד שבמקום זה הסתתרו יהודים. הסימנים לכך היו שרידים של מדורה ותפוחי־אדמה צלויים שהיו מפוזרים בשטח. עוד אנו סוקרים את המקום נתגלתה לעינינו גופה, שלא יכולנו לזהותה מחמת האפלה. פחד גדול נפל עלינו. הצטופפנו בפינה אחת וחכינו לאור הבוקר. ורק אז זהינו את גופת

הצבע שיחר, הבן של אליעזר הצבע. בפיו היה, עדיין, בקבוק המים. הוא נרצח ע״י אוקראינים שהתעללו בגופתו, עקרו מפיו את שיני הזהב והפשיטוהו.

התרחקנו מספר צעדים מהגוויה וחילקנו בינינו את מנת הלחם היומית של 100 גרם לנפש. עוד אנו נוגסים בתיאבון את הלחם והנה שומעים אנו צעקות בשפה האוקראינית: „עצרו! תפסו אותה״! הספקנו להשתטח על הארץ ולעינינו נתגלתה עז פראית, שהרועים לא הצליחו לתפסה. זרקנו עליה מקל, ומרוב פחד שינתה את כוונה וכן עשו גם הרועים.

כעבור 5 שבועות לשהותנו אצל מר נדולסקי הוחלט ע״י משטרת מחוז קוריץ לערוך חיפושים מדוקדקים ביערות ובסביבת קוריץ, כדי לצוד את שארית היהודים המסתתרים ביערות ובבתי האיכרים, להביאם לבורות קוזק וע״י כך לסיים את כיסוי הבורות.

באחד הימים האלה הגיעו לאזנינו קולות של יריות רבות: המשטרה האוקראינית התקרבה למקום מחבואנו. נצלנו ממות ודאי, הודות לטוב לבו של מר נדולסקי, שהחליט לברוח ליער והשאיר אותנו במחבוא שבביתו. בלב רועד הצטמקנו כולנו בפינה ושמענו את קולותיהם וצעדיהם של הרוצחים שהסתובבו על־יד הגורן. למזלנו הרב הם לא גילו אותנו.

בבית הסמוך נתגלו שני ילדים מילדי עירנו, ומיד נרצחו.

מפחד המשטרה האוקראינית אולצנו לעזוב את המקום והמשכנו בחיי הנדודים בסביבות הכפרים ווֹדניק וקרצ׳יץ בהם פגשנו אנשים רחמנים שהודות להם נשארנו בחיים.

בינתיים התאמתו השמועות על קיום יחידות פאַרטיזאַנים ששוטטו בסביבה לשם ביצוע פעולות שונות. מטרתנו היתה להצטרף אליהן וע״י כך להנצל.

חורף שנת 1943 היה קשה מאוד באוקראינה. במיוחד, אנו הרגשנו אותו. הקור היה ללא נשוא, ורגלינו היו יחפות. היערות חדלו לשמש לנו מחסה, כי הסתובבו בהם הבאַנדרוֹבצים. מצאנו מחסה בגורן של מכר אמי אנטק שפלינסקי. כחודש ימים שהינו באותו מקום. באחד הערבים ירד גשם שוטף שלא פסק. הסתתרנו בין ערמות הקש שבגורן ונפלה עלינו תרדמה חזקה. התעוררנו לקולות מוזרים שהגיעו מהחצר. ראינו אנשים בלבוש של פרטיזאַנים ולפי דיבורם הרוסי קבענו שאלה הם פאַרטיזאַנים אמיתיים.

מר שפלינסקי הודיע לנו בשמחה, שבנו מסיע את הפאַרטיזאַנים לשם ביצוע פעולת חבלה בחוה הסמוכה לכפר.

עם עזיבתו של מר שפלינסקי קם נח, ומבלי להגיד דבר התחיל לרוץ

לעבר ה„פאַרטיזאַנים״ שכבר התרחקו מהחצר. הוא הדביקם והציג את עצמו כיהודי המורדף ע״י הגרמנים ורצונו האחד הוא להצטרף לפרטיזאַנים הרוסיים.

הם קיבלוהו ברצון והוא הצטרף אליהם. בהגיעם לחוה התברר שכוח גרמני נמצא במקום, ומיד נסוגו. בדרכם חזרה התברר לנח, לפי התנהגותם הגסה, שאלה אינם הפאַרטיזאַנים האמיתיים שלהם קווה. בהתקרבם לכפר קרצ׳יץ לחש לו העגלון, בנו של מר שפלינסקי, שישתדל מיד לברוח, כי אלה הם באַנדרובצים.

נח קפץ מהעגלה והתחיל לרוץ אלינו, כדי להודיע לנו על הסכנה הצפויה לחיינו. האוקראינים קפצו מעגלותיהם, התפזרו בשטח ושמו לנו מארב. שנים מהם רדפו אחרי נח והשיגוהו לא רחוק מאתנו. נשמעו צעקותיו של נח שנדקר בגופו 14 דקירות.

רצתי מיד לכוון הצעקות אולם אחד הרוצחים דחפני בכוח. מיד אחרי הרצח האכזרי ניתנה פקודה להובילנו ליער. שם הפרידו בין הנשים והילדים. נמצא בתוכנו גם מר שפלינסקי. הוא היה הקרבן הראשון. הוא נדקר 24 פעם בפגיונותיהם של הרוצחים. צעקותיו הלכו למרחקים.

הקרבן השני אני הייתי. אותו פגיון, שדקר את בן דודי נח, נשלח לעבר גופי. כאשר ראו בנות דודתי את הפגיון הצמוד לגופי, פרצו בצעקות נוראות. בשנייה גורלית זו הופיע סייר והודיע לקצין שהחזיק בי, כי הגרמנים הולכים וקרבים.

מיד הורם הפגיון מעל גופי וניתנה לנו פקודה להימלט. חוור כמת קמתי ממקומי והצטרפתי לקרובי שנתקהלו סביב גופתו של נח. כרינו בידינו בור והגופה שהיתה עדיין חמה נקברה כשדמעותינו מכסות את הקבר הרענן.

האבל הכבד על אבדן יקירנו נח הצעיר, הרעב והיאוש שהגיעו לשיאם, הובילונו יום־יום לקבר הקדוש. ואני, ילד בן 10, הגבר היחידי בחבורה, אמרתי „קדיש״ לעלוי נשמתו של נח.

למרות הסבל לא נפלה רוחנו והמשכנו בנדודינו באומץ ובתשוקה עזה לחיות, להנצל מידי הרוצחים ולהגיע למקום מבטחים. אך חדשים רבים עברו עד שהגענו לכך.

חיה סרבר

מהשואה הגדולה...

עלה בגורלי המר להנצל ולהשאר בחיים. אומרת אני „בגורלי המר", כי מה טעם בחיי לאחר שאבד לי היקר מכל, לאחר שנטרפה ילדתי היקרה, כרוב זך וטהור זה, שבאותם ימים עגומים ואיומים היה קובלת לפני חזור וקבול: אמא, העולם כה יפה, השמים כה בהירים, ולמה אין לנו מקום ביופי זה? היא דברה כחכמה, כאדם גדול.

פליטת־קברים אני. נסתי מגיא־ההריגה הנורא ועיני ראו קברים רבים, קברי יקירינו ומחמדינו, תפארתה וגאונה של העיר. מהם רבים שלא זכו להגיע לקבר ישראל והרוצחים התעללו בגוויותיהם הקדושות. ראיתי אצבעות ידיהם ורגליהם מקוטעות ומושלכות בחוצות־קוריץ.

חיות בזכרוני תמונות ההרג והאבדון, עת קוריץ כלה נהפכה לגרדום אחד. הומה בלבי כשאון־גלים שוועת הלקוחים למות, שלא נשכחם, שננצור זכרונם בלבותינו, ונספר לאלה שנשארו בחיים, כיצד הם עונו וכיצד הומתו.

ואני נותרתי כעדות חיה לימים הנוראים ההם. ואספר מה שעיני ראו בפשטות, ללא קשוטי־לשון, דברים כהויתם: בשכנותי התגוררה מורה בשם חיה ברנבוים וחברה היתה לה בשם הולצמן. ראיתי והנה שני פולנים ושלושה אוקראינים מובילים את שתי הבנות האומללות. הביאון לבית־הקברות הנוצרי. בפראות של חיות־טרף ירו בהן הרוצחים מטר של כדורים. הן נפלו מתבוססות בדמן לתוך בור שהוכן לכך עוד קודם לכן.

פעם, בלכתי לתומי ברחוב, ראיתי מחזה אימים: הוציאו מבתיהן את אשת הרב הצדיק רבי יענקלה, את גולדה שוצמן ואת טניה גרשפלד. מרחו את פניהן בצואה, נתנו להן מטאטאים וציוו עליהן לרקוד ולשיר.

אצל אסתר קיפרבנד מצאו דגל אדום. אמרו עליה שהיא קומוניסטית. הרוצחים עטפוה בדגל זה, סחבוה לרחוב ושם המיתו אותה. יחד אתה הומתו שרה זילברמן ודבורה ליטבק, באשר חשדו בהן שהן מהקומסומול.

יום אחד אספו לתוך הגן שעל יד ביתי להקת נערים ונערות. הגרמנים צוו על הנערות לכבס לבנים ועל הנערים פקדו להביא מים מהנהר. הרוצחים תלו על מוטות דודים גדולים וכבדים והטילו אותם על שכם הילדים המסכנים. הירידה לנהר היתה נוחה, אך לא כן העליה שהיתה כרוכה במאמצים גדולים גם ללא־מיטען על השכם. הגרמנים האיצו בהם ולא נתנו להם לנוח. כשעלו בדי עמל

רב על הגבעה, בעטו בהם הרוצחים, הם נדרדרו למטה והדודים אחריהם. היה עליהם לשאוב שוב מים ולעלות, וכך הלך ונשנה הדבר מספר פעמים. תשו כוחותיהם של הנערים ולא יכלו לזוז מהמקום. הגרמנים הכום מכות־רצח והילדים פרפרו בידי המרצחים. לכמה מהנערים היו אחיות שעמדו למעלה על הגבעה, ובראותן את גסיסת אחיהן, הרימו קול צעקה ותחנונים, שירפו מהם. אולם, הטמאים אטמו אזניהם, ורק כשנדמה היה להם שאין הנערים מגלים סימני־חיים — קמו והסתלקו.

הלכתי פעם להתיצב בתור לקחת לחם. הלכה אתי ילדה בשם חיה׳קה. שם אמא היה זלאטע די פאַרבערין. שלא במתכוון עלתה על המדרכה, שההליכה עליה היתה אסורה ליהודים. שוטר הלם אותה בקת־הרובה ודחפה לכביש. מראשה פרץ זרם של־דם. באותו רגע עברה מכונה מלאה גרמנים. מכונת־המרצחים עלתה על הילדה, דרסה ורטשה אותה, כשם שמרטשים חתול.

ערב חג־השבועות, לפני השחיטה הגדולה, הוציאו מהבית את אסתרמן, התופרת האילמת. היא התנגדה וסרבה ללכת. סחבוה בכוח, הרגו וקברו אותה מתחת לבית־הנזירות. הלכו הנזירות והתאוננו בפני השלטונות, הלמאי קברו יהודיה בקרבתן. הלכו והוציאוה משם וקברוה במקום אחר.

הדבר המחריד ביותר שראיתי קשור באשת יוסקה קרוטופסח. היא הסתתרה עם ילדה באחד המרתפים. הרוצחים גילו אותה ורצחו את הילד בזרועותיה. עם הילד המת הובילוה לבור־המות. אולם, האם סרבה להשלים עם העובדה שהיא נושאת בזרועותיה ילד מת, וכל הזמן דברה אליו, חיכה, לטפה ונשקה לו.

בערב חג־השבועות עבדתי אצל המהנדס נאַוואַרוב. הופיעה בביתו פלוגה שלימה של אנשי ס. ס. בראותי אותם חשתי שהחיסול מתקרב ובא. נטלתי את ילדתי ועלינו על עליית־הגג. הגרמנים התהוללו והשתוללו בבית־המהנדס. ב־2 אחרי חצות שמעתי קולות ויריות. שמעתי קולו של יענקל בן אברהם סיטנר, שהתחנן אל האוקראינים שיניחוהו בחיים. כן שמעתי קולותיהם של אסתרמן, לאה וכברויט ושני ילדיה. כל הלילה שמעתי קולות קורעים שחקים. ב־4 לפנות בוקר השתרר שקט. הגרמנים חזרו לחצר בית־נורוב, התרחצו, שרו ורקדו.

יומיים לאחר־מכן עלתה אלי לעליית הגג אשת המהנדס ובקשתני לרדת כי חלפה הסכנה, באשר הגרמנים הודיעו במודעות גדולות, כי ליהודים שנותרו בחיים לא צפויה סכנה כלשהי. ירדתי עם ילדתי. ראיתי את החורבן הגדול. התגוללו ספרים, טליתות וכרים קרועים. אספו את כלנו. היינו, בערך, כ־1.100

איש. היהודים לא האמינו להבטחות הגרמנים וידעו היטב שגורלם נחרץ. ברחתי לבית נורוב והסתתרתי בעליית־הגג של הרפת שלו.

בראש־השנה התגנבתי לגיטו. ראיתי שבבית אחד התאספו כשני מנינים של יהודים. נזדמנו לשם שני ילדים, לא מקוריץ, שנמלטו מהשחיטה באחת העיירות הסמוכות. הילדים התחננו שיתנו להם להכנס למקום בו מתפללים, כדי שיוכלו לקונן על מות הוריהם שנטבחו לעיניהם באכזריות כה גדולה.

יהודי־קוריץ המעטים התגוללו על הארץ, הכו „על חטא" ובקשו רחמים. דמעותיהם רתחו ויכלו להמס לב־ברזל, אך הם לא המסו ולא שינו את גורלם המר.

מרים וידרו (וילנר)

מה שראו עיני...

בי״ח באב שנת 1941 התקימה השחיטה הראשונה בממדים „קטנים״. הושמדו אז כ־300 יהודים מאחורי בית־חרושת לסוכר. הרוצחים התעללו במיוחד ברב יענקה׳לה. הובילוהו ערום, רק תחתוניו על בשרו, בחוצות־העיר כדי לבזות את צלם האדם שבו. האוקראינים קנטרוהו בלעגם: יהודי, איה אלהיך? הרי אין לך אלוהים. הרב החריש ולא השיב למחרפיו דבר. דמו נתערב בדם שאר יהודי־עירנו שנטבחו באותו יום.

כעבור חודש ימים נתקימה שחיטה שניה — של גברים בלבד. כ־300 איש הוצאו ליער סוכובוליה ושם הוצאו להורג. בין המומתים היו אבי, בוזיה וילנר , אחי וואָווא וילנר ובעלי שוניה שפירא.

אולם, שחיטות אלו היו „מבוא״ ל„אקציה״ הגדולה שנתקיימה בערב חג השבועות שנת 1942. עמדתי בבית ברודצקי שברחוב מונסטירסקה והשקפתי בעד החלון. ראיתי כיצד סחבו את יקירינו להריגה. סדרו אותם בשורות והביאו אותם עד בית פלדמן. משם הם הלכו ברגל עד קוזק. בין הצועדים בדרכם האחרונה ראיתי את חיה וורניק עם שתי בנותיה ונכדתה, ריבה ברנדס עם אחותה, חסיה רוזנברג, „זלאָטע די גענזעריך״ וכן רבים־רבים אחרים. משני הצדדים הלכו שוטרים מזוינים. הקרבנות צעדו בשקט ולא הוציאו הגה מפיהם.

שיחק לי מזלי וקבלתי אינפורמציה על השחיטה הממשמשת ובאה. האחיות סוניה ופניה ברק, בנות חאסקיל הרצען, עבדו אצל קצין גבוה מהגיסטאַפּו. הן ידעו על השחיטה. לילה לפני חג השבועות בקרה אצלן ידידתי הטובה חאַרקובה (היתה זו יהודיה לא קורצאית שיצאה לשמד) והן גילו לה את הדבר. ב־11 בלילה באה אלי חרקובה וגילתה גם לי את הסוד הנורא. כשאך ראיתיה מיד הבנתי שבשורה רעה בפיה. הודעתי לשכנים על־כך, לרב אליעזר ירוזלימסקי ובני־ביתו, ולכל מי שהיה באפשרותי להודיע.

אני, גיסתי איטה שפירא ואמה, פייגה גוטניק ואָוה הלפאַנט הלכנו לבית אברהם ברודצקי. שם גרה חברתי שרה־פייגה ברודצקי (מבית קמינשטיין). בבית הזה התגוררו שני קצינים גרמניים, שגילו יחס אוהד ליהודים, ובטוחים היינו שנוכל להוושע על־ידם.

ואמנם, קצינים אלה לא הכזיבו. בעזרתם מצאנו מקלט במרתף בית

ברודצקי. היינו 11 איש. רק ברודצקה הזקנה עם נכדה לא ירדו למרתף. היא אמרה שבזכות הילד לא יובילוה לשחיטה.

במרתף ישבנו אני ובני אריה בן שנתיים ומחצה, אוה הלפנט, דבורה ברודצקה עם ילדה בן החמש, פייגה גוטניק, אליעזר גילמן ומשפחת שוסטק. כל הזמן הגיעו לאזנינו יריות וצעקות. שמענו כיצד באו הרוצחים ולקחו אתם את הזקנה ונכדה. הילד בכה וצעק: אמא! והזקנה דברה אל עצמה שהיא הולכת למות.

אחרי השחיטה עלינו למעלה. הראשונים שפגשתי היו משה קליינר ויענקל פרס. הם ספרו לנו שהכל נגמר. אדמת יער־קוזק בלעה בקרבה 2.200 מיהודי־העיר.

כפי שידוע לנו מעדויות אחרות השאירו הגרמנים מספר נערות צעירות ובריאות. מרים גלוברמן שהתגוררה בבית אחיה אליעזר גלוברמן נמצאה על המגרש שעה שאספו את הנערות. מפיה שמעתי שהמסכנות ישבו על הארץ מהבוקר עד הערב, ידיהן שכולות לאחור והסתכלו שבכל פעם הגיעו מקוזק עגלות טעונות מלבושי המומתים. בחזרה העלו על עגלות אלו זקנים וילדים והובילום להריגה. הגרמנים לא לקחו את כולם בבת־אחת, ואלה שנלקחו למות נפרדו במלים נרגשות וקורעות־לב מיקיריהם שעדיין נשארו על המגרש וחיכו לתורם.

אחרי השחיטה הראשונה קיבלתי מפי הגברת פוקס תאור מפורט כיצד הוצאו יקירינו להורג. היא הצליחה להמלט מהבור, הסתתרה בין השיחים שבחורשה והסתכלה כיצד מפשיטים מהאומללים את בגדיהם ומובילים אותם ערומים לבור. סידרו אותם שורות־שורות בתוך הבור ויירו בהם. כיסו אותם בשיכבת־עפר דקה והניחו עליהם שורה שנייה, וכן הלאה, עד שהבור נתמלא [1].

כשיצאתי החוצה ביום השחיטה, בשעה 4 אחה"צ, ראיתי ברחוב ברזדובה את גוויותיהם של יאשה שפילברג ואשתו פאַניה לבית שטילרמן. הם, כנראה, רצו להימלט והרגו אותם. אספנו אותם והבאנום לקבורה.

בפינה אחרת מצאתי את שמואל פינקלשטיין הרוג בגן של גיסו עמנואל ציטרין. הוא עמד עטוף בטלית בתוך בור עמוק וצר. הגרמנים צוו עליו לחפור במו־ידיו את הבור, הכניסוהו בו והרגוהו. גם אותו אספנו והבאנו לקבר־ישראל.

מה שראו עיני ביער קוזק אינו ניתן, כלל, לתאור. מדי שבוע בשבוע הלכנו לכסות את הבורות, כי השועלים סחבו את גוויות המתים.

---

1. הגברת פוקס הוצאה להורג בשחיטה השנייה.

דורה רבינוביץ (שטרסברג)

טיפה מים הדם והדמע

(מזכרונותי)

ביום הראשון לכניסתם רצחו הגרמנים את שיקע סנדלר (בנו של אברהם הגבאי). הוא נרצח בשוק ע"י הבית של סוקניק. הרוצחים עשו ג'סטה „הומנית" והתירו להביאו לקבר־ישראל. זה היה „קינוח־ידים" הראשון של הברברים, שבאו למחות אותנו מעל פני האדמה.

עם הקמת הגיטו גויסתי לעבודה. נמצאתי עם רוזה פוקס, חסיה ברן ושרה שץ, נכדת הרב לידסקי. הטילו עלינו לנקות מרתף גדול, בו עמדו סוסים רבים. עבודה זו היה עלינו לסיים במשך שעה אחת בלבד, ולא — ירצחונו ויטילו את גוויותינו על ערימת־הזבל הענקית. עבדנו למעלה מכוחותינו ומלאנו את המשימה העל־אנושית שהוטלה עלינו. אך בזה לא שלמה, עדיין, מנת היסורים והבזיונות. כדי לחלל ולטמא את צלם־האדם שבנו רתמו הרוצחים אותי ואת הסיה ברן בעגלה טעונה לבנים וציוו עלינו לסחוב אותה. הם החזיקו פרגולים בידיהם והצליפו עלינו כשם שמצליפים על בהמות־עבודה.

אחר־כך הועברתי לעבודה בבית־החרושת לסוכר. מצאתי שם את הסיה גורביץ ועוד כמה נערות שאת שמותיהן לא אזכור. היה עלינו לתפור ולתקן שקים במחסן גדול, בלתי מוסק. במחסן שרר, ממש, קור סיבירי. אצבעות־הידיים נתכוצו והתכופפו. קפואות היינו כגושי־קרח, אך פרגול־המרצחים הצליף ותבע „תוצרת".

באותם הימים התחוללה הטרגדיה האיומה של חברתי יאסיה וויינשטוק. היא עבדה כמטפלת בבית נוצרי אחד. כשהחלה ה„אקציה" מצאה מקלט אצל המושינסקים. איתרע מזלה ונקלע לשם פולני אחד שמסר אותה למשטרה. האינקביזיטורים הללו המציאו אמצעי־עינוי „מקורי": במשך 8 ימים רצופים האכילוה מלפפונים חמוצים בלבד, שמלחו אותם במנה גדושה של מלח. האומללה כמעט ונשרפה מהצמא האיום והנורא. היא פתחה פיה, שרבבה את לשונה החרוכה וזעקה זעקות־יאוש: אש בוערת בגופי! הבו לי מים! ולשם הגדשת סאת־יסוריה העמידו המרצחים על־ידה כל־מיני משקאות. אחר־כך הוציאוה מהצינוק, סחבוה בשערותיה לאורך רחובות קוריץ בואכה לבית־הקברות. כשנגררה לשם, כבר לא היתה בחיים.

יום לפני החיסול הסופי של הגיטו, התחפשנו אנכי, אחי דב ואמי (אבי

מזמן כבר לא היה איתנו) בבגדי איכרים והתחמקנו דרך סימטאות לצד הגשר שעל־יד בית־הספר „תרבות״.

לאמי הרשו לעבור, כי דמתה לגויה, אבל אותי ואחי דב הקטן שנשאתיו בזרועותי עיכבה המשטרה וחקרה אותנו, לאן פנינו מועדות.

טענתי שברצוני להגיע לבית־החולים, כי אני חשה בשיני. השוטרים הורידונו מתחת לגשר והיכו אותי ואת אחי מכות־רצח. לאחר שכילו בנו חמתם, נתנו לנו להמשיך בדרכנו בלעגם לנו, שממילא לא ישאר אף יהודי אחד בחיים.

כשעברנו את הגשר סטינו מהכביש, ויחד עם אמי שחכתה לנו ברחנו לאן שהרגלים נשאו אותנו.

שמואל וידרו

כיצד נמלטתי מבור־המות

ערב חג השבועות שנת 1942 פלחו את האויר, בשעה 4 לפנות בוקר, יריות רבות. היה זה האות, כי פנה יום — יומם של יהודי־עירנו. ואמנם, מיד התחילו ההורגים לאסוף את מחמדינו, כדי לשלחם לבורות המות שבקוזק.

אנוכי, נער בן 11, הלכתי יחד עם אמי רייצה. אחותי חנה ואחי משה ז״ל[1] נשארו בבית, מוצנעים תחת הכסתות. הם היו קטנים מאוד, ואמי האמינה שהרוצחים לא ישפכו חמתם על עוללים ויונקים.

כפי שספרה לי גויה אחת לאחר שחרורי, נכנסו לביתנו שודדים אוקראי־ניים לשוד את הכלים והרהיטים, ובראותם שני הילדים משחקים ומשתעשעים תחת הכסתות החמות — סתמו את פיותיהם בסחבות והביאום ללא רוח־חיים לקוזק. וכך נתערבבו דמיהם בדם אמם.

את המובלים לטבח כינסו ע״י בית פלדמן — גברים מעבר מזה ונשים מעבר מזה. הילדים נשארו ליד אמותיהם. אמי, שבשעות האחרונות לחייה נחה עליה, כנראה, רוח־נבואה, פנתה אלי ואמרה שאתחמק לעבר הגברים, כי לבה מנבא לה שבכך תבוא ישועתי.

וכאשר ניבאה אמי כן היה: הגרמנים השאירו בחיים 200 גברים ונשים בתוכם 15 ילדים, ואף אני ביניהם.

בשעה 4,30 אחר־הצהרים שוחררנו ממקום הריכוז וניתנה לנו הרשות לחזור — איש־איש לביתו. הגרמנים, ברצותם להסתיר את מזימות־הרצח וההשמדה שלהם, הודיעו ברוב ערמה, במודעות גדולות, כי תמה פרשת הרצח ומהיום ולהבא לא יגעו ביהודי לרעה. ולכן, כל אלה שהסתתרו במרתפים, בבונקרים, בבורות ובעליות־גג יצאו־נא ממחבואיהם, כי לא נשקפת להם שום רעה.

חזרתי לביתנו. הוא היה שדוד ופרוץ. שעה לפני כן הוציאו את אחי ואחותי. המיטה היתה, עדין, חמה מחום גופיהם הקטנים. בין־רגע קפצה עלי כאילו, הזקנה. נהייתי אדם מבוגר, ולפתע תפסתי את האסון הגדול שבא עלי במלוא משמעותו התהומית, במלוא אימתו וזוועתו. רק אתמול התרפקו חמודים אלה על אחיהם „הגדול״, רק אתמול התענגתי על הליטופים והחבוקים של אמי,

---

1. את אבי רצחו בשבועיים הראשונים לכניסת הגרמנים העירה. הרוצחים אספו אז 300 יהודים „לעבודה״, ואף אבי היה ביניהם. מ„עבודה״ זו לא חזר איש.

שדלה שפת־אנוש להביע גודל אשרם — ועתה כולם, כולם, הלכו רחוק ממני. לא ניתן לי, אפילו, לחבק חיבוק אחרון את חנה'לה ואת משה'לה, לכבוש פני בפניהם ולנסוך עליהם דמעות פרידה אחרונה. ועתה שכלתי אותם, נותרתי לבדי ואין איש מכל יקירי אתי. אפסו החיים מביתנו, אפסו.

עודני בוכה על גורלי המר והנה צליפת פרגול ביתרה את בשרי. שוטר אוקראיני התנפל עלי כחיה טורפת ועיניו רשפו רשפי זעם ונקם. „מה לך יהודון, כי תיילל, צא מכאן!

נמלטתי על נפשי וברחתי לרחוב שקולנה ששם גר דודי, אבא וידרו. קויתי שאמצאהו בחיים. לאשרי הרב הצניע את עצמו דודי במרתף־ביתו והרוצחים לא גילוהו. ספרתי לו את הקורות אתי וכן גליתי אזנו על תוכן המודעות של הגרמנים שלא צפויה שום סכנה לחיינו.

כעבור יומיים מצאתי את דודי השני, יהושע רוזנברג [2]. נשארתי אצלם.

הגרמנים קימו, בתחילה, את הבטחתם והעסיקונו בעבודה. בחלקם הגדול עבדו הנשארים בחיים במחצבה שהיתה חיונית מאוד למכונת־המלחמה הגרמנית. אני ודודי אבא וידרו עבדנו במסעדת החיילים. הוא היה מוביל מים ואנוכי הייתי מבקע עצים להסקה. בעברו ברחוב היו הפושעים האוקראיניים מתקלסים ומתעללים בו, מצליפים בכל אברי־גופו כשם שמצליפים בסוס משתולל, ומדי ערב־בערב היה חוזר הביתה מצולק צלקות נוראות, כולו שותת דם. בלילה לא היה עוצם עין, כי כל גופו כאב עליו ואנחותיו הדידו גם את שנתי.

כך התענינו יחד מחג השבועות עד ערב סוכות. בלילה האחרון שלפני חג הסוכות נפלה עלי תרדמה, כי עייף הייתי מהעבודה הקשה, ושכבתי על הארץ כהרוג. בשנתי העמוקה שמעתי דפיקות חזקות בדלת. נחרדתי ממקומי ובאפלה בקשתי ללפות את דודי, שכרגיל היה שוכב לידי. לגודל האימה נוכחתי לדעת, שהדוד איננו, לא חזר מהעבודה.

כשפתחתי את הדלת, נכנס „שייגעץ" אחד, ממכרי אבי ובישר לי בשורת „איוב", שהגרמנים החליטו לכלות ולהשמיד את שארית יהודי־העיר. שבויים סוביטיים כבר כרו את הבורות, העיר סגורה ומסוגרת, מוציאים את היהודים ממחבואיהם, מרכזים אותם בבית ווייטמאן ומשם — לבורות שבקווזק. גם דודי כבר כלוא ומחכה למותו.

---

2. הדוד רוזנברג הצליח להימלט מהעיר לפני התחלת השחיטה השנייה. הוא התחבא בכפר אחד סמוך לקוריץ, אך נתגלה ע"י גוי אחד שהרגו במקום. דודי אבא וידרו הובל יחד אתי לאחר מכן לבור המות ונספה.

ה„שייגעץ" יעצני להמלט מיד מהבית ולמצוא מקום סתר. בצאתי החוצה ראיתי והנה העיר מוקפת ע"י המון חיילים גרמניים ושוטרים אוקראיניים. בריחה מהעיר לא יכלתי, אפילו, להעלות על הדעת, כי על כל השבילים והמ־בואות הופקדו מרצחים מזוינים היטב. באפילת הליל התחמקתי מהם ועליתי על עלית־ביתו של שמריהו דער מוליער. שם שכבתי שלושה ימים ושלושה לילות, ללא־אוכל וללא־מים. הייתי ניזון מחציר יבש שמצאתי בעליית־הגג.

הוצאתי חרש שני רעפים מהגג והסתכלתי בעד הפתח בנעשה בעיר. שמעתי יריות רבות ובכל פעם ראיתי שמובילים קבוצות של יהודים לכוון בלתי ידוע. והמנצח על „המלאכה" הזאת הוא מיטקה זווירוכה...

ביום הרביעי הרגשתי שכוחותי הולכים וכלים. החלטתי לרדת ממקום־מחבואי, כי, ממילא, אני צפוי אלי־מוות, מוטב שאמות יחד עם אחי ואחיותי. ממול נמצאה מסעדה של „פאָלקס־דויטשן". הללו לא התענינו בי והניחו לי להיזון משיורי־סעודה. אולם „שיקסע" אחת הכירתני ומיד היא הלשינה עלי בפני המשטרה. השוטרים עלו על עלית־הגג, חיפשו וחיפשו ולא גילו אותי. אולם ה„שיקסע" הארורה רקעה ברגלה באדמה וצווחה בקולי־קולות: כאן מסתתר „זשיד" קטן! ואז עלו השוטרים האוקראיניים שנית על עליית־הגג, בדקו ופשפשו בכל הפינות עד שגילוני.

הביאוני לחנות של זלמן ווייטמאן. בקומה השנייה נמצאה המיפקדה של המשטרה האוקראינית. לתוך החנות הזאת דחסו קרוב למאתיים איש. הצפיפות היתה איומה. לא היה, אפילו, מקום להעמיד עליו את כף־הרגל. עמדנו צפופים ומכווצים ככלוב מלא עוף. אוכל ומים לא נתנו ולא היה גם אויר לנשימה, כי החנות היתה סגורה, ללא חלונות, ונשמרה מבחוץ בקפדנות ע"י עשרות שוטרים אוקראיניים.

היהודים הגיעו לבית ווייטמאן שבורים ורצוצים — שלדים חיים. פייגה קמינשטיין הובאה על עגלה כשהיא פצועה. והנה הובא יהודי ערום, כשגופו נתון בשק. היהודי הזה לא דבר, כלל, אלא התפלל.

החושך המעובה בהבלה של החנות הסתומה והאטומה עינה את מחשבתי. הצצתי בין חרכי־הדלת וראיתי שהכל קודר ונח. הרחובות עמדו ריקים ושוממים. בתי־העיר עמדו סתומים וחתומים ושותקים, ולא ראיתי, ולא שמעתי ברחוב אלא דממה וחשיכה.

ליל־הזוועות התקרב לקיצו. הכוכבים נעשו חורים, פני המזרח הכסיפו ובמרחקים נשמע קול גבר קורא. החיים נעורו. אף בליבותינו נעורה התקוה,

יתכן וברגע האחרון יתרחש נס. היהודים התחילו להתפלל תפילת „שחרית" וחיכו בדפיקות־לב לצפוי להם.

פתאום נשמע רעש מחריש אזניים של אופניים שהתקרבו אלינו. מיד נפתחו הדלתות וראינו שיירה גדולה של כ־20 עגלות. בין־רגע הקיץ הקץ על כל האשליות. אנו הולכים למיתה וכליה. ואז נתחוללה זועה שאין לתארה במלים. בצויחה ובבכיה יצאו האומללים מהחנות, התנפלו איש על צואר רעהו וביקשו סליחה ומחילה. היהודים אמרו „וידוי" בקול בוקע רקיעים. האוקראינים ציוו עלינו לעלות על העגלות. על כל עגלה ישב שוטר מזוין בנשק אוטומטי ובצדדים רכבו על אופניים שוטרים מזוינים.

כשהעלו את לאה מרקובצקי על העגלה פרצה מפיה שירת „התקוה" אדירה, שכמוה עוד לא נשמעה. כולנו הצטרפנו אליה, כולנו שרנו — בכינו יחד אתה, והרוצחים עמדו משתאים על מקומותיהם. לאה החביבה והבלתי נשכחת! היא עמדה בשנות חייה היפות ביותר, בעצם פריחתה וליבלובה, אבוקת־החיים, עדיין, דלקה בגופה בכל חומה ועוזה. לזכר שירתה המחרידה, לזכר פניה המעוותים מכאב, מזדעזעת נפשי עד היום. כך עלו יהודים על „קידוש השם" בכל הדורות ובכל הזמנים.

מסע־המות זז מהמקום. מקוריץ לקוזק היה מרחק של 7 קילומטר. כשעברנו בעיר ראינו אוקראינים עומדים וממררים בבכי. כן, היו גם כאלה! הם התאבלו עלינו. העגלות התנהלו בעצלתיים. יצאנו לשדות. היום היה יפה, אור־יקרות הזהיב את שדות־השלף. באחו נשמע קול־עגל, צפרים אמרו שירה, סיעות־סיעות של חסידות חגו בתכלת הרקיע, מתכוננות לנדוד לארצות־השמש, ילדי־האוקראינים עסקו במעשי־משובה, הכל צהל ושמח — וכאן מובלים אנשים לטבח. כה צעיר אני, בכיתי בלבי, ומדוע נגזר עלי למות?

הגענו למקום. אנוכי ישבתי על העגלה האחרונה. הבורות העמוקים היו כבר מוכנים. צוו עלינו להתפשט — גברים, נשים וילדים ביחד ולערום את המלבושים לערימה אחת. האומללים עמדו אלמים ומאובנים. איש לא דבר ואיש לא זעק. מתוך אימה איומה שהיתה חקוקה בפניהם חיכו בשלוה לנטילת נשמתם מהם. הם היו המומים ושקועים בהזיה שהיא מעבר להויה, מעבר לחיים. צללי־אדם עמדו על פתח הבור — חולים, מעונים, דוויים, מדוכאים ורצוצים.

יער־קוזק הקשיב כשהוא שקוע בשתיקתו, מהורהר ומשתאה, כאילו לא האמין בטרגדיה הנוראה המתחוללת בקרבו. העלים הרוטטים על ענפיהם היו מלאי חרדה. לבי דפק בקרבי, כאילו, ברצונו לנתר מגופי. בקשתי לרוץ הראשון לבור, כי הידוע לכם מה פרוש לעמוד על־סף הבור מוקף תליינים ולראות כיצד

מוליכים את היקרים לך מכל, את חבריך בני־גילך, שיחד אתם גדלת, כיצד מובילים אותם למוות, ותורך יגיע אחר־כך?

לאחר שכולם התפשטו סדרו אותם בשישיות. צוו על ששת הראשונים לקפוץ לתוך הבור ולשכב כשפניהם למטה. בין הראשונים שירדו לבור היתה ילדה קטנה מז׳יטומיר. היא שאלה ברוב תמימותה, אם הכדורים מכאיבים. ירו בה מספר כדורים עוד בעמדה בבור, לפני שהספיקה לשכב. על־ידה שכב בערל דער שלאָסער. הוא קיבל צרור כדורים ועדיין נשם ונאבק עם המוות. יהושע נודלמן שכב בבור וקרא „שמע ישראל״. אך הוא לא הספיק לסיים את תפילתו, כי הכדורים פילחו את לבו. ילדו בן השש שכב לידו, מוחו רוסק והשתפך על גופת אביו. על ידם שכבו פייגה קמינשטיין וחברי הטוב פרץ וויימאן (ממשפחת לייבל קומץ). פרץ הרגיש פתאום שהוא חי, התפרץ בשארית כוחותיו מהבור ונמלט ליערות. אַך, כפי שמוסרים, נרצח כעבור שלושה חדשים ע״י הכפר הושצ׳ה. גם גדליה הנהג נמלט, ממש, ברגע האחרון. במו־עיני ראיתי כיצד השוטרים האוקראיניים ירו עליו, אך לא פגעו בו. גדליה הטוב חי כמה חדשים ביערות, אך הוא חזר לקוריץ והסגיר את עצמו בידי המשטרה, כי החיים, ללא אשתו וללא ילדיו, נמאסו עליו.

אני ירדתי האחרון לבור, שכבר היה מלא למעלה ממחציתו. הסתכלתי בגויות המרוסקות ושמעתי קולות עמומים עולים מירכתי הבור. כמעט וטבעתי בשלולית הגדולה של הדם החם שקלח קלוחים־קלוחים. ליח המוחות המרוסקים נדבק לגופי הערום. על ידי שכבה אשה אחת, שעדיין ניכרו בה סימני חיים. גופה המעוות מיסורי־גסיסה התפתל לאורך ולרוחב הבור. עם כל זרם דם שפרץ מלבה המנוקב מכדורי המרצחים יצאה מפיה יללה מחרידה שהקפיאה את דמי. שפתיה מלמלו הברות מקוטעות, שנחנקו בפרפורי הגסיסה.

ישבתי בבור, השענתי את ראשי על ידי והמתנתי למות. מיטקה זווירוכה התקרב אלי וירה בי פעמיים. כדור אחד פגע בצלע הימנית והשני — בצלע השמאלית[3]. למזלי, היו הפצעים קלים, כי הקלעים לא חדרו עמוק לבשרי. מתוך אבדן ההכרה צנחתי על המתים כשאני מתבוסס בדמם.

המשטרה הסתלקה מיד מהמקום ובאו גויים לכסות את הבור. פתאום הרגשתי שאני חי, כי שמעתי צעדים מתקרבים לבור. שמעתי גוי אחד שואל את רעהו: איך לכסות את הבור? השיב השני: תכסה בשכבת עפר דקה, כשם שכסית אתמול, כי מחר יביאו יהודים חדשים.

3. על סופו של מיטקה — עיין בדברי עדותה של איטה שפירא.

נדמה היה לי, שגוי אחד הבחין בי שאני חי, אך אינו שם לבו לכך. הם כיסו את הקבר בשכבת עפר דקה. שכבתי ולא גיליתי סימני חיים. בדי עמל רב עשיתי לי מחיצה, כדי שאוכל לשאוף אויר. כששמעתי שהגויים סיימו עבודתם והתרחקו מהמקום, קמתי וניצבתי על רגלי. פצוע הייתי, אך הרגשתי שעוד כוחי עמי, וביכלתי להימלט.

על ידי שכב לייבל קמינשטיין. הורדתי ממנו את תחתוניו, שמשום־מה לא השגיחו הרוצחים שהוא לבוש בהם, כסיתי בהם את מערומי ועליתי מהבור כשכולי שטוף דם. נשארתי עומד על שפת הבור, שעדיין שקקו בו חיים. אבריהם המרוסקים של המומתים, עדיין, פרפרו, התעותו בגסיסתם והתבוססו בדמיהם. הסתכלתי בעיניהם הקפואות שצפו אלי כשואלות למה ומדוע? באזני הדהד קולו העמום של לייבל קמינשטיין, שהמלה האחרונה שלו היתה: „קדיש״! שיאמרו „קדיש״ לזכר נשמתו!

היום העריב והרגשתי קור בגופי. פתאום נחתה יד חמה על כתפי. הפניתי את ראשי וראיתי את שומר־היער, עם החצוצרה בידו, כשהוא ממרר בבכי. הוא אמר לי: ברח, ילד, ברח! המלט ליער, כי כאן אויבים אורבים לך על כל צעד ושעל. ברח ותישאר בחיים.

ברחתי בכוון ליער כשאני מגואל כולי בדם. הגעתי להצטלבות־כביש ושם נעצרתי. נתקלתי בשוטר ומיד התחמקתי ליער. באה לקראתי עגלה שישבו עליה שלושה גויים ושלוש גויות. הגויים אמרו לי ללכת לכפר הסמוך, אך הגויות קרצו לי בעיניהן, ומקריצות אלו הבנתי שהגויים טומנים פח לרגלי. כך נדדתי עד שהגעתי לחוות שבקלצק. נגשתי לבית אהד — וגרשוני. התקרבתי לבית שני ושלישי ובכל מקום גרשוני. אולם, גויה אחת פרצה בבכי למראה גופי הפצוע והשותת דם, הכניסתני לביתה, כבדתני בזוג מכנסיים ומרחה את גופי בשמנת של פרה צעירה היפה לריפוי פצעים.

כשבא בעלה, קדר לפי מלאכתו, סיפר לי שביער מסתובבים ארבעה ילדים יהודיים, והראה לי גם את הדרך אליהם. הגעתי לשם ומצאתים. היו אלה זלטקה נודליר ואחיה יוסי, חנה וסרמן וחיים־דוד וימן. הם היו בגילי — בני 12—11. כשרצתי לקראתם ברחו מפני, כי לא הכירוני וחשבו שמילדי הנכרים אני. ילדים אלה כבר חיו ביער מספר שבועות. ביום הסתובבו בין העצים ובלילה לנו בכפר הפולני הסמוך צ׳רצ׳יש. הפולנים הטיבו עמהם והביאו להם אוכל למקום לינתם.

כעבור יומיים עזבוני הילדים ונשארתי לבדי בצ׳רצ׳יש. באחד הלילות נכנס למקום לינתי בחור קורצאי. היה זה ישה מילרוד. הוא ספר לי שבכפר הסמוך

ישנם הרבה יהודים. נדברנו ללכת לכפר ההוא. כעבור זמן קצר חזרו ארבעת הילדים. עם אחד מהם, חיים־דוד וויימן, נשארתי יחד כשנה, עד שנהרג ע״י באַנדרובצים שהתחפשו כפרטיזנים. שכבתי בבקתה חולה טיפוס, וחיים־דוד הלך להביא לי קצת חלב. בדרך תפסוהו הרוצחים והרגו אותו ובחורה אחת מסֶלִשטש.

נשארתי לבדי בבקתה, חולה ועזוב. יום אחד הביאו אלי את יעקב פאר, שאף הוא חולה היה. וכך שכבנו שנינו קודחים מחום.

הגעתי לאפיסת הכוחות. הייתי נפוח כולי מרעב. ראייתי טושטשה וכמעט שהוכיתי בסנורים. רק לפי הקול הכרתי את האנשים.

כך שכבתי זמן ממושך עד שבאו אברהם גולנדר (הגר כעת ברובנה), מומה אסתרמן ובנימין אנופולסקי (החיים ברוסיה), הרשיל אסתרמן, יעקב מילרוד (נהרג אחר־כך בחזית) ומשה חריף (נמצא בארץ). הם הביאו לי אוכל, ולאט־לאט חזרתי לאיתני.

כשהאויב הנאצי נמחץ יותר ויותר ע״י הצבא הסובייטי הכובש — התחיל להתנקם בכפריים באמתלה שהם עוזרים לפרטיזנים. בזה האופן שרפו הגרמנים 36 כפרים. מכל הכפרים האלה שרדה נפחיה אחת בלבד, שבה עבדו ישראל פוקס ויעקב גלוזבנד (נמצאים בארץ). הצטרפתי אליהם ועזרתי להם בעבודתם תמורת אוכל שקבלנו.

כעבור זמן גויסו השניים ע״י הפרטיזנים כנפחים, ואנוכי נשארתי אצל גוי אחד כרועה וכעוזר במשק. עם הגוי הזה גרתי עד ששוחררה הסביבה ההיא ע״י הסובייטים בשנת 1944. הייתי אז נער בן 13.

איך האב פארזאמט...

איך האָב פאַרזאָמט צום גרויסן פּיין אייערן,
איך האָב פאַרזאָמט צו די הייליקע פייערן...
אַלע וועגן האָבן סכנה׳דיק געברענט ארום אייך,
אלע בריקן זענען געזונקן אין גיהנום־טייך.

איך בין דאָ געשטאַנען אונטער א בלייענעם הימל,
פאַרטייעט צו דער ערד, אין אַ שרעק געווימל, —
געצאַפּלט ווי א שמעטערלינג פאַרן קאַלטן ליכט פון דער וועלט,
פאַר די טויט רויכן, וואָס האָבן זיך אימה׳דיק צעהעלט.

איך האָב געשריען מיט טרויער־קולות צו דער וועלט,
האָב גערופן צו דער זון, וואָס האָט זיך געשטעלט
יעדן טאָג פאַר מיינע אומעטיקע אויגן —
מיט אן אָפּן האַרץ איז מיין פּיין צו איר געפלויגן,
נאַר זי האָט זיך, ווי די וועלט שטום
צום בלייענעם מערב פאַרבויגן
אין אַ בלינדן, לאַנגן שווייגן — — — —

איך האָב געשיקט צו אייך בטחון־שטאַפּעטן,
האָב געשיקט דעם געוויסן — דעם טויט איבערבעטן
אין די חיה׳שע הענט פון דעם נאַצי:
איך האָב געוואָלט מיט מיין גאַנצער פּראַצע
אויסלייזן ביי אים אייער לעבעדיקן קאָפּ —
כ׳האָב געצערט ווי אין טרוקענעם ווינט אַ סנאָפּ.
— — — — — — — — — — — — — — —
איך האָב פאַרזאָמט צום גרויסן פּיין אייערן,
איך האָב פאַרזאָמט צו די הייליקע פייערן...
האָב זיך אָנגעזונדן דאָ ווי אַ ליכט צו נעילה,
— איך וויל אייך בעטן, בעטן מחילה. — — —

לִי נָקָם וְשִׁלֵּם (דברים ל״ב, ל״ה)

דיאַדיאַ מישאַ (משה גילדענמאַן) ז״ל

קאַמף און געראַנגל אין וואַלד

(פון מיינע פּאַרטיזאַנער זכרונות)

דעם 2־טן סעפּטעמבער 1941 איז פאַרעפנטלעכט געוואָרן די לעצטע פאַראָרדנונג פון דעם „פּלאַץ־קאָמענדאַנט״ וועלכע האָט צווישן אנדערעס געלויטעט: יעדער ייד, אין עלטער פון 12 יאָר און ווייטער מוז טראָגן אויף דער לינקער זייט ברוסט און אויף די פּלייצעס געלע לאַטעס.

די געלע לאַטעס האָב איך געטראָגן ביז דעם אַרויסגיין פון געטאָ. ווען איך מיט מיין זון זענען אריבערגעגאַנגען דעם טייך, האָבן מיר איינער דעם צווייטן אַראָפּגענומען די לאַטעס און אויף אַ ווײַלע זיך פאַרטראַכט, וואָס מיר האָבן צו טון מיט זיי און ווי אינסטינקטיוו האָבן מיר זיי אריינגעלייגט אין טאַש. ווי שפּעטער האָט זיך אַרויסגעוויזן האָבן מיר דעמאָלט געטראַכט איינס און דאָס זעלבע. ווען מען אונז הרגענען איז קיין אונטערשיד, צי מען וועט ביי אונז געפונען די לאַטעס, צו ניין, וועלן מיר זיך אָבער ראַטעווען און איבער־לעבן דעם דייטש, וועלן זיי בלייבן ביי אונז אַלס אָנדענק פון די מאָמענטן פון ליידן, פּיין און דערנידערונגען. עס איז אָבער נישט באַשערט געווען אונזערע לאַטעס זאָלן דערלעבן די ענדע פון קריג און די מפּלה פונעם דייטש.

פּאַרטיזאַנער אין געצעלט

די לאַנגע ווינטער־נעכט אין וואַלד זענען אונדז שוין נמאס געוואָרן. עס איז שוין צוויי וואָכן אריבער נאָך אונזער געלונגענעם איבערפאַל אויף דעם שטעטל ראַזוואַזשאַוו, ווו מיר האָבן צעקלאַפּט דעם גאַרניזאָן און צוגענומען עטלעכע וואַגנס מיט ווייצענעס מעל, פלייש און געלן צוקער. מיט עסנוואַרג זענען מיר געווען פאַרזאָרגט אויף אַ לענגערע צייט. און אויסנוצנדיק דאָס וואָס א גאַנצן מעת־לעת איז געפאַלן אַ געדיכטער שניי וועלכער האָט פאַרשאָטן אונזערע שפּורן, זענען מיר אָפּגעפאָרן א 70 קילאָמעטער, זיך פאַרוקט אין אַ וואַלד־געדעכטעניש און צוגעטראָטן איינאָרדענען דעם לאַגער. צום ערשטן האָבן מיר אויסגעגראָבן ברונעמס און אויפגעשטעלט „קאַיבאַשן״, דאָס איז א ספּעציפישער פּאַרטיזאַנישער געצעלט, וועלכער ווערט געמאַכט פון דינע אָפּגערייניקטע סאָסנע־ביימלעך מיט די שפּיצן אַרויף, וועלכע ווערן צוזאַמענגעבונדן מיט א בעראָזעווער דין צווייגל. די גאַנצע געביידע ווערט אַרומגעלייגט מיט פיל היי, וועלכעס איז

אויף די לאָנקעס צווישן די וועלדער פאַראַן איבערגענוג. בלויז אויף איין אָרט לאָזט מען איבער אַ לאָך אויף אַריינגיין, וועלכעס ווערט געוויינלעך פאַרהאָנגען מיט אַן אַלטן זאַק. אינמיטן קאַיבאַש ווערט אוועקגעלייגט א קוואַדראַט פון פיר גראָבע קלעצער, צווישן וועלכע מען צעלייגט דאָס פייער. אַרום די קלעצער, אויף אַ גראָבן שיכט היי, זיצן אָדער ליגן די פאַרטיזאַנער. אזא קאַיבאַש ווערט אויפגעשטעלט אין משך פון עטלעכע מינוט און איז אויסגערעכנט אויף 10—12 מאַן. צוויי פאַרטיזאַנער האַלטן שטענדיק די וואַך אין יעדן קאַיבאַש — איינער אין דרויסן צוליב וואַכזאַמקייט און איינער אינעווייניק. דער לעצטער האָט די אויפגאַבע אונטערצוהאַלטן אַ שטענדיק פייער, אויפזידן אָן איבעררייס וואַסער אויף טיי, און ביינאַכט, בשעת די פאַרטיזאַנער שלאָפן, אַכטונג געבן, אַז קיינער זאָל נישט פאַרברענען די שטיוולביים פייער.

מיר זענען געוויינלעך געשלאָפן אין אָנטאָן, אין די שיך, מיט די פיס צום פייער. ווען איינער פלעגט בעת דעם שלאָפן אויסציען די פיס צו נאָענט צום פייער, אָדער זיי אַרויפלייגן אויף די קלעצער, פלעגט דער דיזשורנע, מיט דעם לאַנגן שטעקן וועלכן ער האָט געהאַלטן אין דער האַנט אַ קלאַפּ טאָן איבער די פיס און דאַן האָט דער פאַרטיזאַנער זיך צוריקגעצויגן ביז דעם אָרט, ווו עס דראָט נישט קיין געפאַר.

אויפהענגען די פאַרעטער...

עס איז שוין גוט נמאס געוואָרן מיינע חברים צו זיצן אַריבער צוויי וואָכן אָן א „שטאָך אַרבעט”. די דייטשן איז שוין אויך נמאס געוואָרן אונז צו זוכן אָן א רעזולטאַט און זיי האָבן זיך אומגעקערט אין זייערע גאַרניזאָנען. די פאַרטיזאַנער האָבן אָנגעהויבן ריידן וועגן אַרויסלאָזן זיך אויף אַן אָפּעראַציע. די פּראָפּאָזיציעס זענען געווען איינע פאַנטאַסטישער פון דער צווייטער. די פלענער איינער דרייסטער פונעם אַנדערן. קיין דיווערסיעס [1] דורכפירן האָבן מיר נישט געקענט צוליב מאַנגל אין אויפרייס־מאַטעריאַל. דעריבער האָבן מיר באַשטימט מיט קליינע גרופּעס זיך אַרויסלאָזן איבער דעם ראַיאָן און מאַכן א געיעג אויף די סטאַראָסטעס, געהיים־אַגענטן און משפחות פון די אוקראַינישע פּאָליציאַנטן. מיין באַפעל האָט געלויטעט: די סטאַראָסטעס און געהיים־אַגענטן אויפהענגען אויף די טויערן פון זייערע הייזער און די פּאָליצייאישע משפחות

1. דיווערסיעס — אָנגרייפן (התקפות־פתע).

„צעבאמבירן“, דאָס הייסט אויף דעם פּאַרטיזאַנישן זשאַרגאָן: צונעמען די קי, חזירים און אפילו הינער און די ווירטשאַפט אונטערצינדן. צוויי צילן האָבן מיר געוואָלט דערגרייכן דורך דער אָפּעראַציע: ערשטנס, באַשטראָפן זיי פאַר פאַראַט, און צווייטנס, אָנוואַרפן אַ שרעק אויף די אַלע, וואָס האָבן סימפּאַטיזירט און מיטגעהאָלפן דעם דייטש. מיר יידן האָבן דערביי נאָך געהאַט אַ דריטן ציל, דאָס איז נקמה נעמען אין די אוקראַינישע פאַרעטער, וועלכע האָבן זיך אונז גוט איינגעקריצט אין זכרון נאָך פון דער צייט ווען מיר זענען געווען אין געטאָ.

מיר האָבן זיך צוטיילט אין פיר גרופּעס, זיך צעגאַנגען אין אַלערליי ריכטונגען און האָבן זיך אָפּגעשמועסט אין פינף טעג אַרום, ד.ה. שבת, זיך צוזאַמענטרעפן אין דעם כוטאָר (דאָרף) יאַקאָוויעץ, אויף דער גרענעץ פון זשיטאָמיר און קיעווער גובערניע. מיט איין גרופּע פון 30 פּאַרטיזאַנער האָב איך אָנגעפירט. מיט דער צווייטער גרופּע פון 25 פּאַרטיזאַנער, באַוואָפנטע מיט אויטאָמאַטן, מיט איין קוילן־וואַרפער, האָט אָנגעפירט מיין זון, וועמענס פּאַרטי־זאַנישער פּסעוודאָנים איז געווען „ליאָנקאַ“. מיט די איבעריקע צוויי גרופּעס — דימיטרענקאָ און סאַבאַלעוו.

שאָטנס צווישן די ביימער

שבת פאַרטאָג בין איך אָנגעקומען אין כוטאָר יאַקאָוויעץ מיט מיין גרופּע ווו איך האָב שוין געטראָפן דימיטריענקאָ און סאַבאַלעוון מיט זייערע פּאַרטיזאַ־נער. אַלע זענען געווען לעבעדיק און געזונט. עס האָט נאָר געפעלט ליאָנקע מיט זיין אָפּטיילונג. מיר האָבן זיך אָנגעהויבן טיילן מיט אונזערע אָפּגעטוענע מעשים. אין משך פון די עטלעכע טעג האָט מען אויפגעהאַנגען עטלעכע צענדליק סטאַראָסטעס און פּאָליציאַנטן, פאַרברענט אַריבער 30 ווירטשאַפטן, וועלכע האָבן געהערט צו פּאָליציאַנטן און געהיים־אַגענטן, און אָנגעוואָרפן אַ שרעק אויף די דייטשן און זייערע באַהעלפערס אויף הונדערטער קילאָמעטער אַרום. אין דאָרף פּאַוואָלאָוויטשי האָב איך אויפגעהאַנגען דעם סטאַראָסטע צוזאַמען מיט זיין פרוי, ווייל בשעת דער פּערזענלעכער רעוויזיע האָב איך געפונען ביי אים אין טאַש אַ ביטע צום „געביטס־קאָמיסאַר“ ער זאָל באַשטראָפן 37 פּויערים דערפאַר וואָס זיי האָבן אָן אַ דערלויבניש געקליבן אין וואַלד טרוקענע צווייגלעך צום הייצן. די ביטע האָט אונטערגעשריבן אַנשטאָט דעם מאַן, וועלכער איז געווען אַן אַלפאַבעט, זיין פרוי יעוודאָקיאַ. אַלס אַ מיטשולדיקע האָב איך זי אויפגעהאַנגען ביי דער זייט פון איר מאַן.

ווען מיר האָבן זיך שוין אָנגערעדט גענוג, האָבן מיר צעשטעלט פּאָסטנס אַרום דעם כוטאָר און זיך געלייגט אָפּרוען נאָך דער נאַכט־עסקאַפּאַדע [2].

איך האָב נישט געקענט איינשלאָפן. איך בין געווען אומרואיק צוליב דעם, וואָס מיין זון איז נאָך נישט דאָ. יעדע ווײַלע בין איך צוגעגאַנגען צום פענצטער וואָס איז אַרויסגעגאַנגען צום וואַלד. פּלוצים האָט זיך מיר אויסגעוויזן ווי שאָטנס לויפן אַרום איבער דעם וואַלד, באַהאַלטנדיק זיך אונטער די גראָבע בוימער. איך האָב זיך אויפמערקזאַם צוגעקוקט און באַמערקט ווי די שאָטנס דערנענטערן זיך צום פאַרפרוירענעם טייכל און דאָרט ווערן זיי פאַרשוווּנדן. איך האָב אויפגעוועקט עטלעכע חברים. איידער זיי האָבן נאָך באַוויזן צו צוגיין צום פענצטער האָבן זיך דערהערט עטלעכע שאָסן און אַן אויסגעשריי און קרעכצן פון דעם פּאַרטיזאַנער, וועלכער איז געשטאַנען אויף יענער זייט פון שטאַל אוי־פן פּאָסטן. איך האָב אַ געשריי געטון: „צום געווער!" און באַלד זענען אַלע פּאַרטיזאַנער געשטאַנען גרייט. ווי נאָר מיר האָבן זיך דערנענטערט צו די פענצטער, האָט זיך אויף אונז אַ שאָט געטאָן אַ האָגל פון קוילן און אַלע שויבן זענען ארויסגעפלויגן. איך האָב געגעבן א באַפעל אַוועקצושטעלן זיך צו די ווענט צווישן די פענצטער און אויסוואַרטן. איין פּאַרטיזאַנער האָב איך אַרויס־געשיקט אויף דעם בוידעם ער זאָל פון דאָרטן, נישט באַמערקבאַר, אויספאָרשן די סיטואַציע. עס איז מיט אַמאָל שטיל געוואָרן ווי פאַר אַ שטורם. אין אַ פּאָר מינוט אַרום האָט דער פּאַרטיזאַנער פון בוידעם מיר מיטגעטיילט, אַז אויף דעם פאַרפרוירענעם טייכל צווישן די הויכע ברעגעס געפינט זיך אַן אָפּטיילונג דייטשן פון אַרום 50 מאַן און אַ צווייטע, נישט קלענערע גרופּע, רינגלט אַרום דעם כוטאָר, כדי אָנצופאַלן אויף אונז פון הינטן.

די לאַגע איז געווען זייער ערנסט. אָבער דאָ איז געשען א נס. אין דעם קריטישן מאָמענט איז אָנגעקומען ליאָנקע מיט זיין גרופּע פּאַרטיזאַנער. זיי האָבן צעגראַמירט די דייטשן, 23 נאַציס מיט אַן אָפיציר ווערן געפאַנגען.

פונעם פאַרהער וואָס איך האָב דורכגעפירט האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז די גרעסטע טייל פון זיי זענען פאָלקס־דייטשן פון דער קאָלאָניע אַנטאָ נעבן דער שטאָט נאָוואָגראַד־וואָלינסק. זיי האָבן אָנגעהויבן בעטן רחמים, נאָר אויף מיין פאַרלאַנג האָבן זיי מיר גענוי געשילדערט די פאַרניכטונג פון נאָוואָגראַד־וואָלינסקער יידן, צווישן וועלכע איך האָב געהאַט פיל פריינט און באַקאַנטע, ווייל די דאָזיקע שטאָט איז געלעגן 28 קילאָמעטער פון מיין געבורט־שטעטל. אויף

2. עסקאַפּאַדע — מוטוויליקע טהאַטן (עלילות גבורה).

נ ק מ ה !

דער קינסטלער : חיים באַרגאל

זייערע פּנימער האָב איך דערקענט, אַז זיי האָבן נישט קיין קליינעם חלק גענומען אין אָט דער אַקציע. איך האָב באַפוילן זיי אַוועקשטעלן ביים וואַנט פון שטאַל און דערשיסן.

דער אָפיציר האָט געזען דעם סוף פון זיינע סאָלדאַטן און האָט זיך אָפּגעזאָגט צו ענטפערן אויף מיינע פראַגן. נאָר מיינע חברים האָבן אים דורך אַלערליי „מיטלען" געצוווּנגען צו רעדן און ער האָט אונדז דערציילט אַז ער הייסט אָבער־לייטענאַנט קנאפּף און שטאַמט פון שטוטגאַרט. נאָך דעם ווי ער האָט אויסגעהיילט זיינע ווונדן וועלכע ער האָט באַקומען אונטער מאָסקווע, איז ער צוגעטיילט געוואָרן אַלס אינטענדאַנט[3] צו א דעוויזיע עס־עס וועלכע האָט זיך פאַרנומען מיט אויסראָטן די פאַרטיזאַנער פון זשיטאָמירער און קיעווער געגנט.

א גערעכטער פּסק־דין

ליאנקן איז געפעלן געוואָרן דעם אָפיצירס העלער מונדיר מיטן ברוינעם קאָלנער און העלע מאַנקעטן און ער האָט באַשלאָסן צו טוישן זיין אַלטע היפּש אָפּגענוצטע מאַרינאַרקע אויף דעם דייטשישן מונדיר. ווען ער האָט אַרויסגענומען פון די טאַשן די זאַכן אויף איבערלייגן אין דעם נייעם מלבוש, האָט ער אָנגעטראָפן אויף די געלע לאַטעס, וועלכע מיר האָבן געטראָגן מיט זיך זייט אונזער אַרויסגיין פון געטאָ. ער האָט זיי זאָרגפעליק אויסגעגלייכט אויף דער האַנט און, ווייזנדיק דעם אָפיצער, געפרעגט צו ער ווייסט וואָס דאָס איז. „ניין" האָט דער אָפיצער געענטפערט. — וועל איך דיר באַלד אויפקלערן — האָט ליאנקע געזאָגט — דאָס האָט אייער פירער פאַראָרדנט אונדז יידן צו טראָגן אַזעלכע לאַטעס, כדי אונדז צו דערנידעריקן. מיר האָבן זיי געטראָגן אויף דער ברוסט און אויף די פּלייצעס. „נעם אַראָפּ שנעל דאָס העמד!" און נישט וואַרטנדיק, האָט ער אַראָפּ־געריסן פון אָפיציר זיין העמד און מיט צוויי נאָדלען צוגעשפּילעט דעם אָפיציר די לאַטעס איינע צו דער נאַקעטער ברוסט און די צווייטע צו די פּלייצעס.

איצט טו זיך אויס נאַקעט, ווייל מיין מוטער און 13־יאָריק שוועסטערל האָט מען אויך פאַר דעם טויט אויסגעטון נאַקעט. אַלע פאַרטיזאַנער האָבן מיט נייגעריקייט נאָכגעפאָלגט די סצענע. אין איין מינוט האָבן זיי אַראָפּגעריסן פון אים די הויזן, שטיוול, און אונטערוועש. ער איז געבליבן שטיין פאַר אונדז ווי

---

3. אינטענדאַנט — הויפּט־מפקד.

די מוטער האָט אים געבוירן. דער פראָסט איז געווען ביי 15 גראַד און עס האָט געבלאָזן אַ שטאַרקער ווינט. „איצט גיי פאָראויס"! האָט אויסגעשריען ליאנקע און מיט דער האַנט, אין וועלכער ער האָט געהאַלטן דעם פּיסטאָלעט האָט ער אים געוויזן די ריכטונג צו דער גרופּע דערשאָסענע דייטשן. דער אָפיציר איז געהאָרכזאם געגאַנגען אומקוקנדיק זיך מיט שרעק יעדע ווילע אויף ליאנקען. מיט אַמאָל האָט אים ליאנקע באַפוילן אומקערן זיך צוריק און האָט אים אָפּגעפירט נאָך אַ 50 מעטער. די גאַנצע צייט האָט ער מאַניפּולירט מיט דעם צינגל פון פּיסטאָלעט, אַזוי ווי ער האָט זיך געקליבן אויסשיסן. אויף דעם אָרט ווו עס איז געווען דער פאַרהער האָבן זיי זיך אָפּגעשטעלט. „אָט דאָס, וואָס דו האָסט די פּאָר מינוט געפּילט, האָבן מיר יידן געפילט די גאַנצע צייט פון אונזער זיין אין געטאָ. איצט לייג זיך אַוועק מיטן פּנים אַראָפּ." דער דייטש האָט געפאָלגט. ליאנקע האָט זיך איבער אים איבערגעבויגן, צוגעשטעלט דעם פּיסטאָלעט צו זיין קאַרק און געהאַלטן אין אַזאַ פּאָזיציע עטלעכע מינוט. דער דייטש האָט זיך יעדע ווילע געכאַפּט מיט דער האַנט ביי דעם קאַרק און האָט אומגעדולדיק געוואַרט שוין אויף דער ענדע.

„דאָס וואָס דו לעבסט איצט איבער, האָבן איבערגעלעבט דעם 22־טן מאַי 1942, 2.200 יידן פון שטעטל קאָרעץ, צווישן וועלכע עס איז געווען מיין טייערע מוטער און געליבט שוועסטערל, ווען מען האָט זיי נאַקעטע אַריינגעפירט אין גרוב, געצוווּנגען אויסגלייכן די קערפּערס פון די פריער דערהרגעטע, זיך אַרויפלייגן אויף זיי מיטן פּנים אַראָפּ און דאַן האָט זיי אַ דייטש געשאָסן."

ביי די ווערטער האָט ליאנקע אַריינגעשאָסן צוויי קוילן דעם דייטש אין קאָפּ.

„ער קען דא בלייבן"

מיט א צייט שפּעטער האָט אונז דערציילט א פּויערטע פון כוטאר יאקאוויעץ: אויף דעם צווייטן טאָג נאָך אייער פאַרלאָזן דעם כוטאר זענען אָנגעפאָרן פיל דייטשן. זיי האָבן אַרומגערינגלט פון אַלע זייטן אונזערע הייזער, צונויפגעזאַמלט די איינוווינער און אָנגעהויבן א פאַרהער. בעת דעם פאַרהער האָבן זיי אונז געשלאָגן ביזן פאַרלירן דעם באַוווּסטזיין און געפּאָדערט מיר זאָלן זיי אָנווייזן, ווו עס זענען דער „דיאדיא מישא" מיט זיינע פּארטיזאַנער. מיר האָבן אַלע אין איין קול געזאָגט, אַז מיר קענען דיר אפילו נישט. צוויי שעה האָבן זיי אונז געמאַטערט. נאָכדעם האָבן זיי אונז געהייסן אַרויפלייגן די געהרגעטע דייטשן אויף די וואָגנס. ווען זייער עלטסטער איז צוגעגאַנגען צו דעם

נאַקעטן קערפּער מיט דער געלער לאַטע אויף דער פּלייצע און האָט אים איבער־געקערט, האָט ער דערזען אָנשטאָט אַ פּנים אַ שטיק רוי פלייש, און באַמערקנדיק אויך די לאַטע אויף זיין ברוסט, האָט ער מיט פאַראַכטונג א שטויס געטון מיטן שפּיץ פון שטיוול און געזאָגט — „דאָס איז אַ יודע, ער קען היר בלייבן". ווען אלץ איז געווען פאַרטיק צום אָפּפאָרן, האָבן זיי אונטערגעצונדן דעם כוטאר פון אַלע זייטן און זענען אַוועק. מיר אומגליקלעכע איינוווינער אין איין זומער־מלבוש האָבן געמוזט אין דעם פראָסט זיך לאָזן אין די אַרומיקע דערפער זוכן אַ דאַך איבערן קאָפּ. פאַרן פאַרלאָזן דעם כוטאָר האָבן מיר דעם דייטש פאַר־שלעפּט אין וואַלד, די וועלף זאָלן אים אויפפרעסן.

בתיה זאלוסקא (פוקס)

אין קאַרעצער געטא און אין די וועלדער

מיין רעטער אַנטאָן קריגער

אין יאָר 1937 האָב איך חתונה געהאַט און זיך באַזעצט אין ראָוונע.

ווען ראָוונע איז איינגענומען געוואָרן דורך די נאַציס, איז מיין מאַן, שכנא מאַרקוס, באַשולדיקט געוואָרן אין קאָמוניזם און איז פאַראורטיילט געוואָרן צום טויט דורך די היטלעריסטישע מערדער. מיט אים צוזאַמען זענען אויך דער־מאָרדעט געוואָרן בערל שניידער, אַליק פערטשיק און שלמה סיראטע פון קאָרעץ.

אין אָנפאַנג יאָר 1942 זענען אַריין די געסטאַפּאָ־לייט צו מיר אין שטוב (כ׳בין דאַן נישט געווען אין הויז) און האָבן דערמאָרדעט מיין טאָכטערביילע. מיין צווייטע טאָכטער, צלה, איז על־פי נס געבליבן לעבן.

נאָך דער ערשטער גרויסער שחיטה אין ראָוונע, האָבן די רוצחים צונויפגעזאַמעלט יונגע און קרעפטיקע פרויען און האָבן זיי געשיקט אַרבעטן אין די הייזער ביי די דייטשן. אין מיין גורל איז אַריינגעפאַלן צו אַרבעטן ביים מאַיאָר סיפּיאַר. דאָרטן האָב איך באַקענט א דייטש מיטן נאָמען גוסטאַוו קריגער, וועלכער האָט געאַרבעט אַלס בוכהאַלטער אין אַ גרויס פּראָוויאַנט־געשעפט. קריגער איז געווען אַ באַהאַלטענער קאָמוניסט.

גוסטאַוו קריגער

העכערע כוחות האָבן זיך אַ סברה אַריינגעמישט, ווייל אַזוי דערקלער איך דעם פאַקט, וואָס איינמאָל האָט מיר הער קריגער אַריינגערוימט אַ סוד, אַז ער וועט אַלעס טון כדי כ׳זאָל בלייבן לעבן.

דורך אים בין איך טאַקע געראַטעוועט געוואָרן מיט מיין טאָכטער צילה, וואָס איז דאַן אַלט געווען צוויי יאָר, און אויך אַ קאָרעצער מיידל מיטן נאָמען פאַניע מאַרשאַלעק [1].

---

1. נאָך מיין רעטונג האָב איך געשריבן צו דער בערלינער פּאָליציי און געבעטן, אַז זי זאָל אויפזוכן מיין רעטער, אַנטאָן קריגער. צום באַדויערן האָב איך דערהאַלטן אַ תשובה, אַז הער קריגער איז געשטאָרבן.

דער טראַגישער טויט פון ד״ר צייטלין מיט זיין פאַמיליע

נישט ווייט פון מיר האָט געוווינט דער באַרימטער קאָרעצער דאָקטאָר צייטלין. כ׳האָב זיך אָפט געטראָפן מיט אים אין ראָוונער געטאָ. ער האָט געוווינט צוזאַמען מיט זיין פאַמיליע. כ׳האָב אים באַקאַנט געמאַכט מיטן הער גוסטאַוו און דער גוטער דייטש האָט צוגעזאָגט אַז ער וועט אַלעס טון כדי צו ראַטעווען דעם דאָקטאָר מיט זיין גרויסער משפחה.

איינמאָל איז געקומען צו מיר דער דייטש און מיר מודיע געווען: „לויף שנעל א היים, נעם דיין קינד, און קום צו מיר. און אויב ס׳וועט מעגלעך זיין וועל איך גיין צום דאָקטאָר צייטלין און זאָגן אים ער זאָל זיך ראַטעווען״. די וואַגאָנען זענען געשטאַנען גרייט ארויסצופירן די לעצטע פאָר הונדערט ראָוונער יידן קיין נאָווא־דאָלינע. דאָרט איז געווען אַ שטיינהאקעריי, און די גריבער זענען, הייסט עס, געווען אָנגעגרייט.

כ׳בין אַוועק צום דייטש מיט מיין קינד און מיט פאַניע מאַרשאַלעק. ער האָט אונז באַהאַלטן ביי זיך אין הויז.

צומאָרגנס, ווען דער דייטש האָט מיר געבראכט עסן, האָט ער מיר דער־ציילט אַז באַלד אינדערפרי איז ער געגאַנגען צום דאָקטאָר צייטלין, אָבער צו זיין גרויסן באַדויערן האָט ער זיי אַלע געטראָפן טויט. זיי האָבן אויסגעהויכט זייערע הייליקע נשמות דורך גיפט וואָס דער דאָקטאָר האָט אַריינגעשפריצט אין זייערע אָדערן. זיי זענען אַלע געלעגן אין די בעטן. דאָס אייניקל איז געלעגן אין דער מוטערס הענט. דער זון, ניומא, איז געלעגן מיט דער מאַמען צוזאמען. די עלטסטע טאָכטער איז געווען צוזאַמען מיט איר מאַן. דער דאָקטאָר אליין איז געזעסן ביי זיך אין קאַבינעט אויף אַ שטול און די שפריצע האָט געשטעקט ביי אים אין האַנט.

דער וועג פון ראָוונע קיין קאָרעץ

אין אַ קורצער צייט שפּעטער האָב איך געבעטן דעם דייטש ער זאָל מיר ברענגען קיין קאָרעץ. כ׳האָב געוואָלט זיין צוזאַמען מיט מיינע ברידער און שוועסטער אין די לעצטע גסיסה־טעג. כ׳האָב אים געגעבן דעם אַדרעס פונעם קאָרעצער קריסטלעכן שאָפער וועגנסקי. דער דייטש האָט געבראַכט דעם שאָפער צו מיר. ווען ער האָט מיר דערזען איז ער געוואָרן שטאַרק איבערראַשט און זיך אָנגעהויבן צלמ׳ן. זיינע ערשטע און לעצטע ווערטער זענען געווען: זאָל דיר גאָט העלפן, און ניט איך.

ווען כ׳האָב דאָס דערציילט דעם דייטש, האָט ער זיך זייער אויפגערעגט און

געזאָגט: אויב דער אוקראַינישער שוויין וויל דיר נישט העלפן — וועל איך שוין זען ווייטער וואָס כ׳האָב צו טון פאַר דיר. כ׳וויל זאָלסט בלייבן לעבן, כדי דו זאָלסט קענען דערציילן דער וועלט וואָס דער פאַרפלוכטער פירער האָט געטאָן דיין פאַרפייניקט פאָלק.

ער איז אַוועק פון מיר זייער אָן אויפגערעגטער. אין אָוונט איז ער געקומען מיט אַ פּאַקעט עסן און געזאָגט, אז ער וועט קומען צו מיר אין דריי טעג אַרום.

אויפן פערטן טאָג איז ער געקומען מיט זיינעם א חבר, וואָס פלעגט ארומפאָרן מיט אַ קינאָ־אַפּאַראַט און פאָרשטעלן אַנטי־יידישע פאָרשטעלונגען פאַר דער אוקראַינישער באַפעלקערונג. זיי האָבן מיר דערציילט, אז זיי זענען געווען אין קרעמעניץ, לוצק, דובנא, און ניט געטראָפן קיין איין איינציקן יידן.

כ׳האָב אים זייער געבעטן ער זאָל פאָרן קיין קאָרעץ און זען אויב ס׳זענען נאָך פאַראַן יידן. ווען ער איז צוריקגעקומען האָט ער זיך זייער געפרייט וואָס ער האָט נאָך געטראָפן יידן אין קאָרעץ.

אויפן צווייטן פרימאָרגן האָט ער מיר געבראַכט אוקראַינישע קליידער און אַ גרויסן קויש, אין וועלכן די פויערטעס טראָגן זייער מילכוואַרג. ער האָט אויך געבראַכט קליידער פאַר מיין קליינער טאָכטער און פאַר פּאַניע מאַרשאַלעק.

באַלד פאַרטאָגס האָט ער מיר געהייסן אַריבערגיין די באַן־ליניעס נעבן וואָקזאַל. דאָרט האָט אויף אונז געוואַרט די פּראָפּאַגאַנדע־מאַשין. מ׳האָט אונז צוגעפירט ביז האשטש. די גאַנצע צייט האָבן מיר געקלערט, ווער ווייסט, אפשר פירט מען אונז צו דער געסטאַפּאָ, ווייל זיצנדיק אין דער פאַרמאַכטער מאַשין האָבן מיר נישט געוווּסט ווו מיר געפינען זיך.

נעבן האשטש איז די מאַשין שטיין געבליבן און דער דייטש האָט געזאָגט, גייט שנעל אַרויס, ווייל די מאַשין איז עטלעכע מאָל קאָנטראָלירט געוואָרן און מיר האָבן מורא אז מ׳וועט עפנען די טיר און אונדז אַנטדעקן.

ס׳איז נאָך געבליבן א מהלך פון 28 קילאָמעטער ביז קאָרעץ. הער קריגער האָט מיר געגעבן אַ טוך מיט געלט און געזאָגט: „בערטאָ, פאַרליר נישט דיין מוט. וועסט נאָך נקמה נעמען פאַרן פאַרגאָסענעם בלוט פון דיינע ברידער און שוועסטער. כ׳וועל נאָך קומען קיין קאָרעץ און דיר דערציילן גוטע נייעס.״

ווען כ׳בין געבליבן שטיין אויפן שאָסיי קאָרעץ־ראָוונע האָב איך נישט געוווּסט ווו כ׳געפין מיר. ס׳איז מיר געווען פינצטער אין די אויגן און כ׳האָב נישט געקענט שטיין אויף די פיס. כ׳האָב געקוקט אויפן וועג ווי אין חלום. ווייַ, וויי, וואָס איז פון אונדז געוואָרן! אויף דעם וועג איז דאָך אַמאָל אַזוי פריילעך געווען. קאָרעצער יוגנט האָט געמאַכט אויספלוגן אויף דעם שאָסיי און זייערע

לידער האָבן געהילכט אין די ווייטע פעלדער און וועלדער. און איצט איז אַלץ אזוי וויסט, אַזוי טרויעריק, מ׳זעט נישט, אפילו, קיין סימן פון אַ יידן.

כ׳בין געגאַנגען מיט מיין קינד א באָרוועסע, אויפן אוקראַינישן שטייגער און אָנגעקומען אין דאָרף קודרינקא נעבן קאָרעץ. די היץ איז געווען זייער שטאַרק. ס׳איז געווען פאַר שניט־צייט. כ׳האָב מיר איינגעשטעלט און געבעטן ביי אַ גוי א טרונק וואַסער. ווען זיין פרוי האָט אַרויסגעבראַכט דאָס וואַסער — האָט זי מיר גלייך דערקענט און געזאָגט, דו ביסט דאָך די פרוי פון שכנא מרקוס. ס׳איז מיט מיר געשען א גרויסער נס. די גויע האָט אונז אַריינגענומען צו איר אין הויז, געהייסן זיך אָפּרוען און געגעבן עסן. איר מאַן האָט איינגעשפּאַנט דעם וואָגן, אַרויפגעלייגט שטרוי אַז מ׳זאָל אונז נישט באַמערקן און געבראַכט אונז ביז סאמאסטריעל, 18 קילאָמעטער פאַר קאָרעץ.

פון דאָרטן זענען מיר געגאַנגען צו פוס ביז קאָרעץ. אָנקומענדיק אין שטאָט האָב איך געזען יידן אַרבעטן אין דער שטיינהאַקעריי. ווען כ׳האָב מיר דערנענטערט האָבן זיי מיר געוווּנקן אַז כ׳זאָל נישט גיין אויפן שאָסיי, נאָר אויף א זייטיקן וועג.

צווישן די יידן האָב איך דערקענט שוניאַ שאַפּיראָ. ער האָט געשריען צו מיר, כ׳זאָל גיין דורכן קלויסטער, אַראָפּגיין אויף דער שקאָלנא־גאַס און פון דאָרט גיין ווייטער.

אַזוי בין איך געגאַנגען ביז כ׳בין אָנגעקומען אין קאָרעצער געטאָ. דער ערשטער איז מיר אַקעגן געקומען מאַרקוש. ער האָט מיר באַלד דערקענט און אָנגעזאָגט אַ פריילעכע בשורה, אַז מיין שוואָגער וואָלף טקאַץ׳ לעבט. מיין שוועסטער און מיין מוטער האָב איך, צום גרויסן ווייטאָק, שוין נישט געטראָפן. מ׳האָט זיי געהרגעט ביי דער ערשטער שחיטה.

דער האַרץ־רייסנדער „ווידוי" פון ר׳ ישעיה אוכער

ווען כ׳בין אַריין אין געטאָ, האָב איך געטראָפן, צוזאַמען מיט מיין שוואָגער, אונזער באַליבטן שכן און גבאי פון דער שוהל ר׳ ישעיה אוכער. ער האָט מיר דערציילט, ווען די דייטשן זענען אַריין אין שטאָט, האָבן זיי געשאָסן זיין איין־און־איינציקן „קדיש". זיין מאַמע, חייקע, איז געלאָפן ראַטעווען איר זון, האָבן די רוצחים איר אויך געהרגעט.

ר׳ ישעיה איז געזעסן אין געטאָ איינער אַליין. ער האָט כמעט נישט געשלאָפן, נאָר טאָג און נאַכט אַריינגעקוקט אין הייליקע ספרים, געהאַלטן אין איין דאַוונען און „תהלים" זאָגן.

אין די לעצטע שעה'ן פאַרן טויט, איידער מ'האָט די יידן געפירט צו די גריבער, האָט ר' ישעיה אָנגעצונדן פיל ליכט און האָט זיך געגרייט זאָגן „ודוי".

כ'האָב מיר שטאַרק צעוויינט און געבעטן: ר' ישעיה, האָט רחמנות, קומט מיט מיר, לאָמיר בעסער שטאַרבן פון הונגער, איידער פאַלן אין די הענט פון די רוצחים. און ר' ישעיה האָט טרויריק געענטפערט: בתיה, מיין קינד, כ'וועל נישט גיין. פאַר אונז יידן איז נישטאָ קיין באַהעלטעניש. ער האָט ארויפגעלייגט אויף מיר זיינע הענט און מיר געבענשט, געוויינט ווי א קליין קינד, און געזאָגט, אַז דו וועסט לעבן בלייבן, דערצייל וואָס מ'האָט געמאַכט פון די קאָרעצער יידן.

מיר האָבן זיך צעקושט. ר' ישעיה האָט אָנגעטון דעם טלית, אַרויפגערוקט אים איבערן קאָפּ, און מיט אַ קול וואָס קען רירן אַ שטיין, האָט ער אָנגעהויבן זאָגן „וידוי". די ליכט האָבן טרויריק געברענט און איינגעהילט דאָס צימער אין אַ הילע פון אַ גרויסן, שרעקלעכן יום־הדין.

יידן, ס'ברענט אַ פייער! ראַטעוועט זיך!

די פאָר וואָכן וואָס כ'האָב געוואוינט אין קאָרעצער געטאָ זענען געווען זייער שרעקלעכע. פון מיין הארץ האָט זיך בלוט געגאָסן, קוקנדיק אויף די חורבות און הערנדיק די געשרייען פון אונזערע טייערע ווען מ'האָט זיי געפירט צו דער שחיטה.

כ'האָב גוט געוווּסט, אַז מ'וועט קאָרעץ מאַכן יודן־ריין און ס'וואַרט אויף איר דער זעלבער גורל וואָס האָט געטראָפן די ראָוונער יידן. יעדן טאָג האָב איך געוואַרט אויף א ידיעה פון דייטש, כדי צו וויסן וואָס כ'האָב ווייטער צו טון.

צוויי טעג פאַר דער צווייטער אַקציע איז אָנגעקומען אין קאָרעץ די פּראָפּאַגאַנדע־מאַשין און פאַרגעשטעלט א פילם אין זאַל „סאקאל". ס'איז צו מיר געקומען א קליין קינד און מיר איבערגעגעבן א בריוו. כ'האָב דערקענט די האַנטשריפט פון גוסטאַוו קריגער. אין בריוו איז געווען געשריבן: „מ'גראָבט גריבער! נאָך היינט זאָלסט דו פאַרלאָזן קאָרעץ. גיי שנעל צום דייטש, וואָס פירט אָן מיט דער שטיינהאַקעריי אין קאָרעץ און ער וועט דיר זאָגן וואָס דו האָסט צו טון." ס'האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז הער קריגער האָט איבערגערעדט מיטן אָנפירער פון דער שטיינהאַקעריי אז ער זאָל מיר ראַטעווען.

כ'בין באַלד אַריין אין קאָרעצער יודנראַט און געטראָפן דאָרט משה קראַסנאָסטאַווסקי זיצנדיק ביים טיש. ער האָט אויסגעשריען: בתיה, כ'גלויב אַז דו האָסט נייעס פונעם דייטש! כ'האָב אים אַלעס דערציילט. מיט שוואַרצע פאַרבן האָב איך אים געמאָלט אונזער האָפנונגסלאָזע לאַגע — מ'מוז אַמשנעלסטן

פאַרלאָזן דעם געטאָ, אַניט זענען מיר אַלע פאַרלוירן. יעדע מינוט איז גורל׳דיק. ס׳ברענט אַ גרויס פייער. לאָמיר זיך ראַטעווען.

שווידערלעכע טויט־סצענעס

יענער טאָג איז געווען זייער אַ טרויעריקער. מאַרקוש האָט זיך אויפגעהאָנגען. מענטשן זענען געלאָפן ווי משוגע. מ׳האָט נישט געוווּסט ווי אַזוי צו אַנטלויפן. אַלע גאַסן זענען געווען אָפּגעשלאָסן און באַוואַכט דורך אוקראַינישע פּאָליציאַנטן.

יענעם טאָג איז צו מיר געקומען ראזא סאפיר מיט אירע קינדער. זי האָט מיר געזאָגט, אַז זי האָפט אַנטלויפן צו דעם גוי יוזעף, וואָס האָט געאַרבעט ביי זיי אין פאַבריק. אין די לעצטע מינוטן האָב איך געזען אהרן שיינקער מיט זיין פרוי טייבעל. זיי האָבן מיר געזאָגט אז זיי האָבן באַקאַנטע קריסטן אין דאָרף בודקי.

יענער טאָג זאָל זיין פאַרשאָלטן. מיינע אויגן האָבן זיך צוגעקוקט צו אַזעלכע גרויזאַמע בילדער, וואָס עד היום נעמט מיר נאָך אַרום אַ שרעקלעכער שוידער. כ׳האָב געהאַט א שכן אין געטאָ, געהייסן האָט ער נייטערמאַן. ער האָט געוווינט מיט זיינע קינדער און שוועסטער. זיי האָבן געהאַלטן פעקלעך אין די הענט און זיך געלאָזט גיין אין וועג אַריין — יעדער באַזונדער. ווי שרעקלעך איז געווען צוצוקוקן, ווי אַזוי דער אייגענער פאָטער פאַרלאָזט זיינע קליינע קינדער און לאָזט זיך אַוועק אַליין אויף קידוש־השם.

אין יענעם טאָג האָט מען געבראַכט צוריק יחזקאל (חאסקעל) דעם רימערס ביידע טעכטער, פייגע און סאָניע. די מיידלעך זענען אַנטלאָפן און האָבן געהאָפט צו קומען קיין רוסלאַנד, נאָר אַ קאָרעצער גוי האָט זיי דערקענט און זיי געבראַכט צוריק קיין קאָרעץ. מ׳האָט די אומגליקלעכע מיידלעך דערמאָרדעט אויפן קריסטלעכן צמענטאַזש. ווען זייער פאָטער האָט זיך דערוווּסט פונעם גרויסן אומגליק, האָט ער זיך גלייך אויפגעהאָנגען אין דער צוקער־פאַבריק, וווּ ער האָט געאַרבעט.

א טאָג פאַר דער לעצטער שחיטה האָט א דייטש ארויסגעפירט פון קאָרעץ ניוסיאַ און אידאַ מיכעלסאָן, וועלכע האָבן ביי אים געאַרבעט. ער האָט זיי געוואָלט ראַטעווען, נאָר מ׳האָט זיי גלייך אָפּגעהאַלטן אונטער דער שטאָט און אויפן אָרט זיי געהרגעט. דערוויסנדיק זיך פון דעם אומגליק האָט זייער ברודער, יוזעק מיכעלסאָן, זיך גלייך אויפגעהאָנגען.

דער טויט פון די צוויי שוועסטער איז געווען פאַר מיר אַ שרעקלעכע

איבערלעבונג. ניוסיאַ מיכעלסאָן איז געווען מיין בעסטער פריינט. מיר האָבן זיך צוזאַמען געלערנט און אויך גוטע שכנים געווען.

אָבער, ווי מ׳האָט מיר דערציילט, זענען נישט אַלע קאָרעצער יידן אומ־געקומען פּאַסיוו אויף קידוש־השם. ס׳זענען אויך געווען פאַלן פון מוטיקן ווידער־שטאַנד, און וועגן אַזעלכע צוויי פאַלן וויל איך דאָ דערציילן:

חיים רייזעלעס דעם קצב׳ס צוויי זין האָבן זיך בשעת דער ערשטער שחיטה באַהאַלטן אויף אַ בוידעם. ווען די דייטשן זענען געקומען זיי אַראָפּ־נעמען מיט גוואַלד — זענען זיי אַרויפגעפאַלן אויף די מערדער מיט גראַבליעס אין די הענט און זיי דערשטאָכן ביז טויט. דערנאָך האָט מען זיי דערמאָרדעט.

און אַ צווייטער פאַל: ביי די טויט־גריבער איז אַרויפגעפאַלן בן־ציון (בענצי) קראַסנאָסטאַווסקי אויף אַ דייטש, מיט זיינע נעגל אויסגעשטאָכן אים די אויגן און דערשטיקט. דערנאָך איז ער מערדערלעך דערהרגעט געוואָרן.

מיין אַנטלויפן פון געטאָ

נאָך די אַלע שרעקלעכע בילדער האָב איך שוין גאָר פאַרלאָרן דעם מוט צו אַנטלויפן. נאָר דאָ האָט מיר מיין קינד געשטאַרקט און געבעטן: מאמע, זעהסט דאָך אַלע אַנטלויפן לאָמיר אויך לויפן. זי איז נאָך געווען זייער יונג, אָבער זי האָט שוין פיל פאַרשטאַנען. זי האָט געשריען: כ׳וויל לעבן! קום, לאָמיר לויפן!

כ׳האָב אָנגעטון מיינע אוקראַינישע מלבושים און געגאַנגען זוכן דעם דייטש פון דער שטיינהאַקעריי. ווען כ׳בין צו אים געקומען, האָט ער מיר אַריינגענומען אין צווייטן צימער און געזאָגט אז ער קען גוט דעם הער קריגער און ער ווייסט וואָס ער האָט געטון פאַר מיר. ער האָט מיר אָנגעזאָגט: ווען מ׳וועט דיר כאַפּן — זאָלסט דו נישט דערמאָנען ניט קריגערס און ניט מיין נאָמען.

ער האָט מיר געהייסן גיין מיטן וועג פונעם קארצ׳יק. איצט, האָט ער געזאָגט, איז נישטאָ קיין וואַך. כ׳בין דורכגעגאַנגען דאָס בריקל און זיך געלאָזט גיין ווייטער. כ׳האָב געזען ווי די אוקראַינישע פּאָליציי טרייבט די יידן. זייערע פרויען האָבן שוין געטראָגן מיט זיך יידישעס האָב און גוטס. פון צייט צו צייט האָב איך געהערט שיסערייען.

ווען כ׳בין דורכגעגאַנגען מיט מיין קינד דעם טייך, האָב איך זיך געטראָפן מיט יוזיק׳ן, וואָס האָט געאַרבעט ביי סאפירן אין פאַבריק. ער האָט מיר סאַרקאַסטיש א פרעג געטון צו מ׳הרגעט שוין די יידן. כ׳האָב אים ניט געענטפערט. ער איז געגאַנגען שנעל צו זיך אַ היים און גלייך איז אַרויסגעלאָפן פון דאָרטן ראזא סאפיר מיט אירע קינדער.

כ׳בין געווען מיד פון וועג און כ׳האָב מיר באַהאַלטן אַ־20 מעטער פון זיין הויז, אונטער א בוים. דעמזעלבן אָוונט האָב איך געזען ווי צוויי אוקראַינישע פּאָליציאַנטן האָבן געפירט ראזא סאפיר מיט אירע קינדער און אויף יוזיק׳ס הויף האָט מען זיי געהרגעט.

די שרעקלעכע נעכט אין די וועלדער

צוויי וואָכן צייט האָב איך געוואַנדערט פון איין דאָרף צום צווייטן, נישט וויסנדיק ווו כ׳געפין מיר. קומענדיק אין דאָרף בודקי האָב איך דאָרט געטראָפן די שוועסטער שמוטער. וויסנדיק, אַז כ׳קען גוט נייען, האָבן זיי מיר פאָרגעשלאָגן פאַרבלייבן אין דעם דאָרף, ווייל כ׳וועל דאָ געפונען מיין ברויט. אין אָוונט בין איך אַרומגעגאַנגען צווישן די מאַזורן פון דאָרף און זיי האָבן מיר געהאָלפן. כ׳האָב געניית פאַר זיי פעלצן און אויך געלערנט זייערע קינדער. ווען ס׳איז געקומען פאַר „באזשע נאַראדזעניע״ האָב איך געלערנט מיט די קינדער די קאָלענדעס. מיין לערע האָט שטאַרק אויסגענומען ביי די עלטערן. ס׳איז מיר איצט זעהער צונוץ געקומען וואָס כ׳פלעג אַמאָל זיצן און זיך צוהערן צו די „מאָדליטוועס״ פונעם קאָרעצער קסיאָנדז. פון מיינע קריסטלעכע שכנים האָב איך געלערנט זייערע מנהגים.

כ׳האָב מיר אויפגעהאַלטן אין בודקי אַ פּאָר מאָנאַטן. איינמאָל איז געקומען קיין בודקי די קאָרעצער פּאָליציי און געמאַכט אַ „ריינינקונג״ פון יידן אין די וועלדער ווי אויך אין די הייזער. כ׳האָב מיר שוין מער ניט געקענט אויפהאַלטן און געמוזט אַוועק אין וואַלד.

די נעכט אין די וועלדער זענען געווען זייער שרעקלעכע. מ׳האָט אַלעמאָל געהערט שיסערייען ווי אויך געשרייען פון יידן. כ׳בין געווען אין אַ שטענדיקער סכנה, ווייל ס׳האָבן זיך אַרומגעדרייט הונגעריקע וועלף.

אין איין אָוונט איז געקומען צו מיר אין וואַלד דער צווילינג גוראַלניק און האָבן מיר דערציילט אז זיי ווילן איבערגיין איבערן סלושץ׳, ווייל זיי האָבן געהערט, אַז פון יענער זייט טייך געפונען זיך פּאַרטיזאַנער. כ׳האָב זיי געבעטן אז זיי זאָלן מיר נעמען מיט זיך און זיי האָבן מיר צוגעזאָגט אז מאָרגן וועלן זיי קומען. אָבער צום גרויסן ווייטאָק — מאָרגן זענען זיי שוין מער נישט געווען צווישן די לעבעדיקע. מ׳האָט זיי דערשאָסן.

דער טרויעריקער סוף פון גדליה דער שאָפער

אין צוויי טעג שפּעטער איז געקומען צו מיר גדליה דער שאָפער און דערציילט אַז אהרן שיינקער מיט זיין פאַמיליע האָבן מיר געוואָלט באַזוכן. נאָר אויפן וועג האָט זיי די אוקראַינישע פּאָליציי געהרגעט.

ווען גדליה איז געקומען צו מיר האָט ער אויסגעזען שרעקלעך. ער איז געווען פאַרוואקסן און קראַנק. גדליה האָט מיר געזאָגט, אויב דו וועסט לעבן בלייבן, זאָלסט דו דערציילן אז כ׳האָב שוין נישט געהאַט מער קיין כוח זיך אַרומדרייען אויף אַזאַ שרעקלעכער וועלט, אַז מיין געפּייניקטער קערפּער איז מער נישט בכוח איבערצוטראָגן די פּיין. מיין איינציקער וועג איז צוריקקערן זיך קיין קאָרעץ און זיך איבערגעבן אין די הענט פון דער פּאָליציי.

כ׳האָב אים זייער געבעטן ער זאָל זיך מרחם זיין אויף זיך אַליין. כ׳האָב מיר באַמיט אים באפרייען פון זיין שווערן געמיט, אָבער מיינע רייד האָבן אויף אים נישט געווירקט. ער האָט געזאָגט: כ׳קען מער נישט לעבן אויף דער וועלט אָן מיין פרוי און אָן מיין קינד. אַ שאָד וואָס כ׳בין אַנטלאָפן פונעם ברידער־קבר. ס׳איז נישטאָ מער קיין האָפנונג אַז איינער פון אונז וועט בלייבן ביים לעבן.

מיט דעם יאוש־געדאַנק איז ער אַוועק קיין קאָרעץ און האָט זיך גלייך איבערגעגעבן אין די הענט פון דער פּאָליציי. די מערדער האָבן אים באלד דערקענט. ער האָט געלעבט אין קאָרעץ בלויז אַ פּאָר מאָנאַטן. איידער זיי האָבן אים געהרגעט, האָבן די צווייפיסיקע חיות־מערדער מבזה געווען דעם צלם־האדם און דעם צלם־אלקים אין דעם גוטן גדליה׳ן: זיי האָבן אים איינגעשפּאַנט ווי אַ פערד אין א וואָגן און ער האָט געשלעפּט פעסלעך וואסער פאַר דער פּאָליציי. צום סוף איז געקומען אַ באַפעל צו שיסן גדליה׳ן. די רויבער האָבן מיט גדליה׳ן אַ „חסד" געטון: זיי האָבן אים געבראַכט אויפן יידישן בית־עולם און אים דאָרטן דערשאָסן. [2]

מיין ערשטע באַגעגעניש מיט די פּאַרטיזאַנער

אין אַ קורץ שטיקל צייט האָבן גוטהערציקע גויים מיר איבערגעפירט דעם סלושטש און מיר געבראַכט אין דאָרף פּיפּלע. כ׳בין געווען ביי אַ קריסט מיטן נאָמען מיקאלאיצ׳יק און גענייט פאַר אים פּעלצן. איינמאָל א אָוונט האָב איך

2. די ידיעה האָבן מיר איבערגעגעבן איינוווינער פון בודקי, וואָס פלעגן אָפט באַזוכן קאָרעץ.

געזען ווי צוויי סאָלדאַטן דערנענטערן זיך צום הויז. כ׳האָב מיר זייער דערשראָקן, ווייל כ׳האָב געמיינט אז דאָס זענען באַנדעראָווצעס. ווען כ׳בין געלאָפן זיך באַהאַלטן, האָט מיר דער קריסט געזאָגט אַז כ׳זאָל נישט מורא האָבן: **דאָס זענען פּארטיזאנער!** כ׳האָב מיינע אייגענע אויערן נישט געגלויבט דאָס וואָס כ׳האָב געהערט. אַזוי גרויס איז געווען מיין איבערראַשונג. צווישן די פּאַרטיזאַנער האָב איך אויך געפונען אַ ייד פון קיעוו מיטן נאָמען קופערשמיד. דער קריסט האָט אריינגעפירט צו זיך אין הויז די פּאַרטיזאַנער און האָט מיר פאָרגעשטעלט פאַר זיי אַלס אַ יידיש קינד. ווען קופערשמיד האָט מיר דערזען האָט ער זיך שטאַרק צעוויינט. מיין עלנטקייט, מיין געפייניקטעס געזיכט האָבן אים גערירט ביז טרערן. איינער אַ פּאַרטיזאַן האָט זיך אָנגערופן צו קופערשמידן: חבר קאַפּיטאַן, באַרואיק זיך! ער האָט מיר געפרעגט פון וואַנען כ׳בין און וויאַזוי כ׳בין לעבן געבליבן. ער האָט צוגעגעבן אז כ׳בין די ערשטע פרוי וואָס ער האָט באַגעגנט אין קריג.

קופערשמיד האָט מיר צוגעזאָגט אז ער וועט מיר קומען נעמען אין זיין אָטריאַד (פלוגה) אויב ער וועט קריגן אַ הסכמה פון שטאַב. זיין אָטריאַד האָט זיך ניט אויסגעצייכנט מיט אַ ספּעציעלער ליבע צו יידן. ער האָט זיך הערצלעך געזעגנט מיט מיר און צוגעזאָגט אז ער וועט מיר קומען נעמען.

דערווייל האָב איך גענייט קאַמאַפלאַזש־מלבושים (מלבושי־הסוואה) פאַר די פּאַרטיזאַנער און כ׳פלעג מיר טרעפן מיט זיי. איינמאָל, זיצנדיק ביי דער מאַשין, האָב איך געזען דורכגען א פּאַרטיזאַנערין. ווען זי איז אַריין צו מיר אין צימער האָט זי, צו מיין גרויסער איבערראַשונג, מיך ארומגענומען און אָנגעהויבן שטאַרק צו קושן. זי האָט מיר געפרעגט: בתיה, דו דערקענסט מיר נישט? — איך בין איטע שפירא! איטע האָט אויסגעזען וואונדערבאַר אין אירע פּאַרטיזאַנער מלבושים. זי האָט געזאָגט: קום מיט מיר. דאָ אין וואַלד וועסט דו טרעפן באַקאַנטע. זי האָט זיך געפונען אינעם אטריאַד מיטן נאָמען שיטאָוו. כ׳האָב דאָרט געטראָפן מיין קוזין ישראל פוקס. ער האָט געאַרבעט ביי די פּארטיזאַנער אַלס שמיד. כ׳האָב מיר זייער דערפרייט זעענדיק פּאַרטיזאַנער און צווישן זיי אויך מיינע גוטע באַקאַנטע.

אינעם „אָטריאַד" פון גענעראַל מעדוועדיעוו

אין א פּאָר טעג שפּעטער איז געקומען א פּאַרטיזאַן מיט אַ באַפעל אַז מ׳זאָל מיך ברענגען אין אטריאַד. ס׳האָט זיך אַרויסגעוויזן אַז דער שטאַב האָט באַשלאָסן מיר אויפצונעמען, ווייל זיי האָבן מורא געהאַט, אַז די באַנדעראָווצעס

װעלן מיר כאַפּן מיט די קאַמאַפלאַזש־מלבושים און דאַן װעל איך זײַן געצװוּנגען אױסצוגעבן דאָס אָרט װוּ ס׳געפֿונען זיך פּאַרטיזאַנער.

דער אָטריאַד װאָס האָט מיר אױפגענומען איז געװען דער באַװוּסטער אטריאַד פֿון גענעראַל מעדװעדיעװ. ער האָט געציילט א װעלכע 6.000 מאַן. צװישן זײ א פּאָר און דרײַסיק יידן פֿון טוטשין, מעזריטש, ראָװנע און אױך רוסישע יידן.

די דיסציפּלין פֿון דעם מעדװעדיעװ־אטריאַד איז געװען א מורא׳דיקע. אזױ פֿיל, אַז, אפילו, פּאַרטיזאַנער פֿון אַנדערע אָטריאַדן האָבן שטאַרק מורא געהאַט פֿאַר די מעדװעדעװצעס. דאָס איז געװען א ספּעציעלע שטראָף־גרופּע (פּלוגת־עונשין) װאָס איר אױפגאַבע איז געװען כאַפּן לעבעדיקערהײט נאַצישע פֿירער װאָס האָבן זיך אױסגעצײכנט מיט זײער אכזריות, ברענגען זײ אין פּאַרטיזאַנער־שטאַב און דאָרטן שיסן זײ לעיני כל הפּאַרטיזאַנער.

מײַן ערשטע „פֿײַער־פּראָבע"

דאָ האָט זיך אָנגעהױבן פֿאַר מיר אַ לעבן פֿון גבורה און פֿון גרױסע געפֿאַרן. כ׳װעל דערצײלן פֿון מײַן ערשטער „טבילת אש", פֿון דעם סכנות׳דיקן מיבצע װאָס כ׳האָב אױסגעפֿירט מיט נאָך פּאַרטיזאַנער פֿון מײַן אטריאַד. ס׳איז דערהאַלטן געװאָרן אַ באַפֿעל פֿון מאָסקװע צו גײן קײן נאָװאָגראַד־װאָלינסק און ברענגען א לעבעדיקן דעם דײַטשישן קאָמענדאַנט פֿון דער שטאָט װעלכער האָט אָנגעטאָן גרױסע צרות דער באַפֿעלקערונג. דאָס „שטיקל אַרבעט" האָבן מיר געמאַכט צוזאַמען מיט פּאַרטיזאַנער פֿונעם גענעראַל קאָבפּאַק.

װי אזױ האָבן מיר געכאַפּט דעם קאָמענדאַנט ? מיר האָבן פֿאַרפּוצט א פּאַרטיזאַנערין אין כלה־קלײדער, באַהאָנגען דעם װאָגן און די פֿערד מיט קאָלירפֿולע־לענטעס, מיטן גאַנצן קנאַק פֿון אַן אוקראַיִנישער חתונה. דער „חתן" איז געװען א זון פֿון א פּאַרטיזאַנער־משפּחה װאָס איז געזעסן אין נאָװאָגראַד־װאָלינסק און איז געשטאַנען מיט אונז אין קאָנטאַקט. מיר האָבן זיך אַלע אױסגעפּוצט װי ריכטיקע „מחותנים" און געפֿאָרן אױף דער „חתונה".

דער נאָװאָגראַד־װאָלינסקער „מחותן" האָט אײַנגעלאַדן צו זיך דעם קאָמענדאַנט מיט זײַן פֿרױ נעמען אָנטײל אין דער „חתונה" שמחה. מ׳האָט דעם קאָמענדאַנט געגעבן צו טרינקן די בעסטע משקאות, און װען ער איז געװען שכור־לוט האָט מען אים געזאָגט אַז מ׳פֿירט אים צוריק „אַ הײם". אזױ װי דער „מחותן" איז געװען זײער אַן אינטימער פֿרײַנט פֿונעם קאָמענדאַנט איז אים גאָרניט אײַנגעפֿאַלן װאָס דאָ טוט זיך. די פּאַרטיזאַנער האָבן אים אַרױפֿגעזעצט אױף

אַ וואָגן און אים באַלד פאַרפירט אין וואַלד. מ׳האָט אים צוגעבונדן צו א בוים, פאַרשטאָפּט דאָס מויל און ער האָט געוואַרט אויף זיין גזר־דין.

אויף מיר האָבן די פּאַרטיזאַנער ארויפגעלייגט א ספּעציעלע אויפגאבע: אויסטון דעם קאָמענדאַנטס ווייב אינגאַנצן נאַקעט. ווען זי איז געבליבן שטיין ווי די מאַמע האָט איר געהאָט, האָט מען אַנגעפילט דעם שליטן מיט שניי און מ׳האָט איר אַריינגעזעצט אין אַ שניי־וואַנע. איר לייב איז געוואָרן בלוי פון קעלט. כ׳האָב אויסגעריסן שטיקער אייז און זיי אַרומגעלייגט אַרום איר צאַפּלדיק לייב. מיר האָט אַרומגענומען אַ מאָדנעס געפיל. כ׳נעם נקמה מיט מיינע אייגענע הענט!

ווען מען האָט איר געבראַכט אין וואַלד, האָט זי זייער געבעטן אַז מ׳זאָל איר לאָזן לעבן, ווייל זי וועט אונדז דערציילן זייער נוצלעכע זאַכן. זי האָט טאַקע אונז איבערגעגעבן וויכטיקע ידיעות, און דערנאָך האָט מען איר צוגעבונדן צום זעלבן בוים ביי וועלכן ס׳איז געשטאַנען געבונדן איר מאַן און מ׳האָט זיי ביידע דערשאָסן.

מיר פאַנגען אַ נאַצישן ריכטער לעבעדיק

די צווייטע אויפגאַבע וואָס אונזער אטריאַד האָט גענומען אויף זיך איז געווען פאַרן קיין ראָוונע און ברענגען א לעבעדיקן דעם דייטשישן ריכטער, וואָס האָט שטענדיק פאַרמשפּט צום הענגען אומשולדיקע קריסטן וועלכע ער האָט הושד געווען אז זיי זענען פאַרטיזאַנער. צו דעם צוועק האָבן מיר זיך באַנוצט מיט דריי פּאַרטיזאַנער וואָס זענען געווען רוסישע דייטשן און האָבן, פאַרשטייט זיך, באַהערשט גוט די דייטשע שפּראַך. זיי זענען געקומען קיין ראָוונע אַלס דייטשישע אָפיצירן מיט געהעריקע דאָקומענטן וועלכע זענען צוגעגרייט געוואָרן דורך אונזער מקשר אין ראָוונע.[3]

זיי זענען געקומען אין א לאַסט וואָגן און געמאָלדן דעם וועכטער, אז זיי האָבן אַ באַפעל אַרויפצוקומען צום ריכטער. אַרויפקומענדיק אויבן האָבן זיי געטראָפן ביים ריכטער דעם גענעראַל קאָך, היטלערס רעכטע האַנט. זיי האָבן זיך נישט פאַרלוירן, אויפגעהויבן די הענט, אויסגעשריען „הייל היטלער״, און אַרויסגענומען דעם דאָקומענט וועלכער האָט באַוויזן, אז דער ריכטער דאַרף

---

3. כ׳וויל דאָ באַמערקן, כדי קלאָר צו מאַכן די געשיכטע, אַז מיר זענען געשטאַנען אין פאַרבינדונג מיט דייטשן, וואָס פלעגן אונז באַוואָרענען מיט מונדירן און אויך מיט געהעריקע דאָקומענטן.

קומען אויף אַ דרינגענדער זיצונג אין קרעמעניץ. דער ריכטער האָט זיי געוואָלט מכבד זיין מיט אַ שנאַפּס, אָבער זיי האָבן געזאָגט, אַז די צייט איז קורץ און מ׳טאָר זיך נישט פאַרזוימען.

ווען דער ריכטער איז אַריין אין מאַשין, האָט ער געגעבן אַ באַפעל צוויי דייטשישע זעלנער זיי זאָלן פאָרן פאַראויס. אָבער ווען דער „פויגל״ איז שוין געזעסן אין מאַשין, זענען די פּאַרטיזאַנער זיכער געווען, אַז ער וועט שוין פון זיי נישט„אוועקפליען״.

נעבן דעם דאָרף צומאַן (אונטער ראָוונע) האָבן די פּאַרטיזאַנער זיך אָנגעטראָפן מיט א סך מיליטערישע מאַשינען, וואָס האָבן פאַרשטעלט דעם וועג. האָט דער ריכטער געגעבן אַ באפעל צו זיינע היטער זיי זאָלן מאַכן פאַר אים א וועג. ער האָט נישט געוווסט, דער הונט, אַז דאָס איז זיין לעצטער וועג. ווען מ׳האָט זיך דערוויטערט א פּאָר קילאָמעטער פון די מאַשינען, האָבן די פּאַר־טיזאַנער פאַרשטאָפּט דאָס מויל פונעם ריכטער און דערשאָסן זיינע צוויי היטער.[4]

דער גענעראַל מעדוויעדיעוו האָט געגעבן אַ באַפעל ברענגען דעם ריכטער א לעבעדיקן, נאָר ער איז דערשטיקט געוואָרן אויפן וועג, ווייל די גאַנצע צייט איז זיין מויל געווען פאַרשטאָפּט.

דערזעענדיק דעם טויטן קערפּער פונעם ריכטער איז באפאלן א גרויסע פרייד די יידישע פּארטיזאַנער. מיר האָבן געזען ווי דער גאָט פון נקמה האָט אָנגעהויבן משפטן די רשעים. דער ריכטער האָט געהאָט אויף זיין געוויסן פיל יידישע קרבנות.

דער אומגעלונגענער אַטענטאַט אויפן גענעראַל קאָך

נאָך אונזערע גרויסע הצלחות איז אָנגעקומען אַ באַפעל פון מאָסקווע, אַז מיר מוזן ברענגען א לעבעדיקן דעם גענעראַל קאָך. ס׳וועט פאַלן די נאַצישע פּרעסטיזש ווען מ׳וועט זיך דערוויסן, אַז היטלערס רעכטע האַנט איז פאַרמשפּט געוואָרן דורך אַ פּאַרטיזאַנער־טריבונאַל. כ׳האָב מיר געריסן מיט אַלע כוחות אז מ׳זאָל מיר אויך שיקן אָפּצורוימען פון דער וועלט דעם גרעסטן מערדער, וואָס איז געווען פערזענלעך פאַראַנטוואָרטלעך פאַר אַלע שחיטות פון די פוילישע יידן. כ׳האָב אים געוואָלט דערשטיקן מיט מיינע אייגענע הענט. נאָר צו אַזאַ געפערלעכער אונטערנעמונג האָט מען קיין פרויען נישט געשיקט. זייענדיק

---

4. די פּאַרטיזאַנער פלעגן אַרויספּוצן אויף די אויסמאַטן „בעזשומניקי״, און בשעת מ׳פלעג אויסשיסן האָט מען נישט געהערט קיין רעש.

א שוועסטער אינעם פּאַרטיזאַנער־שפּיטאָל איז מיין אויפגאַבע געווען באַזאָרגן די פּאַרטיזאַנער מיט גיכער הילף מיטלען, על כל צרה שלא תבוא. צו דער אויפגאַבע האָט מען אויסגעוויילט די בעסטע חברים פון אונזער אטריאד. כ׳האָב זי׳ געבענשט, אז דער זכות פון מיליאָנען יידישע אומשולדיקע קרבנות זאָל זיי ביישטיין.

צום גרויסן באַדויערן האָט זיך די אונטערנעמונג געענדיקט מיט אַ גרויסער קאַטאַסטראָפע. ווען די פּאַרטיזאַנער זענען געקומען קיין ראָוונע איז דאָן געפּאָרן קאָך מיט זיין גאַנצער סוויטע צו דער באַן און אַלע גאַסן זענען געווען באַוואַכט פון ס.ס.־לייט. די קאָנטראָל איז געווען זייער אַ שטרענגע. ס׳איז צוגעגאַנגען צו די פּאַרטיזאַנער א דייטשישער אָפיצער און געזאָגט אַז זיי זאָלן אַרויספאָרן אונטער דער שטאָט און געבן אַ באַפעל אז אַלע זאָלן איצט גוט היטן די שטאָט. איין פּאַרטיזאַן האָט אויסגעשריען: „צום באפעל״! און געגומען פאָרן. אין דעם מאָמענט האָט דער דייטשישער אָפיצער באַמערקט אז ס׳איז עפּעס נישט אין אָרדנונג און האָט גענומען נאָכפאָרן נאָך די פּאַרטיזאַנער. ווען די פּארטיזאַנער האָבן באַמערקט אז דער אפיצער יאָגט זיי נאָך מיט אַ שטאַרקן טעמפּאָ און רופט צו זיך הילף — האָבן זיי פארשטאַנען אז זיי זענען פארלוירן. דאָן האָבן זיי אָפּגעשטעלט די מאַשין און ווען די דייטשן האָבן זיך דערנענטערט האָבן זיי געוואָרפן גראַנאַטן, כדי צו באַשיצן זיך. מיט דעם לעצטן גראַנאַט האָבן די פּאַרטיזאַנער זיך אַליין אויפגעריסן.

כ׳גיי קיין ברעזנע אויף לעבן און אויף טויט

און אָט איז געקומען דער מאָמענט וואָס דער קאָמאַנדיר פון אונזער אטריאד האָט אויף מיר אַרויפגעלייגט א פאַראַנטוואָרטלעכע שליחות, וואָס ס׳איז כמעט געווען זיכער אז כ׳וועל זיך נישט אומקערן א לעבעדיקע. כ׳האָב געדאַרפט איבערפירן קיין ברעזנע א געהיימע מיליטערישע שריפט צו א דאָרטיקן קריסט, וואָס איז געשטאַנען אין פארבינדונג מיט די פּאַרטיזאַנער און אויך מיטברענגען מיט זיך ידיעות פון דאָרטן.

כ׳האָב זיך געזעגנט מיט אַלע יידן און מיט מיין טאָכטער וועלכע איז דאָן אַלט געווען $2\frac{1}{2}$ יאָר, ווייל כ׳האָב געוווסט אז כ׳גיי אויף אַ זיכערן טויט. אָבער כ׳האָב געהאַט א שטאַרקן ווילן צו דערפילן די אויפגאַבע אלס א יידישע פּארטיזאַנערין.

מיט מיר איז מיטגעגאנגען סאָניאַ א זעכצן יעריק יידיש מיידל פון מאָסקווא, א קאָמסאָמאָלקע. ווען מיר זענען אָנגעקומען אין דאָרף מאָקווין האָבן אונז

פאַרטיזאַנער און געראַטעוועטע פון די וועלדער אויף אַ אזכרה אין תל־אביב יאָהר 1959

ט׳שטייען פון אויבן (פון רעכטס צו לינקס): 1. שלום ראבער (שוניא); 2. שמואל ווידרא; 3. איטע קאַרש (שאַפּיראָ); 4. שמחה גילדענמאַן („ליאָנקאַ״); 5. צבי (הערשיל) פאר; 6. זהבה נודלער; 7. עטיל קליינער.

צווייטע שורה (פון רעכטס צו לינקס): אביגדור זאיקע; 2. ישראל פוקס; 3. הערשל גראָספּייס; 4. גראָספּייס; 5. לאה צעכאָוואי (שאַפּיראָ); 6. יוכבד האַלפּערין (צעכאָוואַי); 7. גאָלדע זאיקע (בערעזאָוו).

דריטע שורה (פון רעכטס צו לינקס): 1. מלכה ליניק; 2. חוה סאָרין; 3. חיה סאַרווער; 4. מאַניע שטראַסבערג; 5. דאָראַ ראַבינאָוויטש (שטראַסבערג); 6. דב באַרגאַל; 7. דבורה פירקעס (סמאָליאַר).

אָפּגעהאַלטן באַנדעראָווצעס וואָס האָבן זיך פאַרשטעלט פאַר רוסישע פאַרטיזאַנער. מיר האָבן זיך שטאַרק דערשראָקן, נאָר מיר האָבן געוווסט אז אונזער אויפגאַבע איז אויף לעבן און טויט. מיין גוט באהערשן די אוקראַינישע שפּראַך האָט צונישט געמאַכט יעדן חשד אַז כ׳בין אַ פאַרטיזאַנערין. די באַנדעראָווצעס האָבן אונז געבראַכט מיט זייערע אייגענע פערד קיין ברעזנע.

דער קריסט האָט זיך זייער דערפרייט מיט אונז, ווייל ער האָט געהאַט איבערצוגעבן זייער וויכטיקע ידיעות. כ׳האָב געקראָגן אַ גענויען דין־וחשבון וויפיל דייטשיש מיליטער געפינט זיך אין ברעזנע. צווישן אַנדערס האָט ער מיר

דערציילט אז די דייטשן גרייטן זיך צונעמען די בהמות און פערד פון אלע אַרומיקע דערפער. די ידיעה האָט געהאַט א גוואלדיקע באַדייטונג פאַר אונז. זייער געוואַגטע פאַרטיזאַנער פון אונזער און פון קאבפאק׳ס אטריאד האָבן אַרומגערינגלט די אַלע דערפער, אוועקגענומען מיט זיך אלע בהמות און פערד, און גאָרנישט געלאָזט פאַר די דייטשן. און היות ווי איך האָב געבראַכט די וויכטיקע ידיעה, איז מיין כבוד זייער געשטיגן אין די אויגן פון די פאַרטיזאַנער. אפילו די צענטראַלע מאַכט אין מאָסקווע האָט פון מיר געוווּסט.

אין ברעזנע בין איך אָנגעקומען אַרום חצות אין איינער אַ נאַכט פון חודש מערץ 1943. כ׳האָב געמוזט די זעלבע נאַכט פאַרלאָזן דאָס אָרט. דער קריסט האָט געשפּאַנט זיינע פערד און האָט אונז אַרויסגעפירט פון ברעזנע. ער האָט אונז געבראַכט אין אַ וואַלד און געוויזן דעם נאָענטסטן וועג צו אונזער ציל. 10 קילאָ־מעטער פאַר אונזער אטריאד זענען אַקעגנגעקומען סירים („ראזוויעטשיקי״) וועלכע האָבן געבראַכט מיט זיך פערד פאַר אונז.

די פאַרטיזאַנער האָבן אונז אויפגענומען מיט גרויס פרייד. די גרעסטע פרייד איז געווען ביי די יידן, וועלכע האָבן מיר שוין באַוויינט פונקט ווי מ׳באַוויינט אַ טויטן. זיי האָבן זיך גאָרנישט געגלויבט אז כ׳וועל צוריקקומען, ווייל ארום ברעזנע איז געווען זייער פיל דייטשיש מיליטער און די קאָנטראָל איז געווען גאָר א שטרענגע [5].

אַ גרויסע פרייד האָט מיר דאַן פאַרשאַפט די ידיעה אַז ד״ר וואלאך לעבט. אין איינעם א טאָג איז געקומען צו אונז אין אטריאד אַן ארמענער מיטן נאָמען סיערקיסאַן. ער האָט מיר דערציילט אז ער האָט זיך געטראָפן מיט אַ קאָרעצער דאָקטאָר־פאַרטיזאַן מיטן נאָמען וואלאך. פון אים האָב איך מיך דערוווּסט אז ד״ר וואלאך האָט געקראָגן פיל אויסצייכנונגען פונעם פאַרטיזאַנער־שטאַב.

כ׳האָב זייער שווער געאַרבעט אינעם פאַרטיזאַנער־שפּיטאָל. אויף מיינע הענט האָב איך געטראָגן שווער פאַרוווּנדעטע פאַרטיזאַנער. זיי האָבן מיר דערפאַר זייער ליב געהאַט און אָפּגעגעבן כבוד. אונזער אטריאד איז זייער אָפט באַמבאַר־דירט געוואָרן און כ׳האָב געדאַרפט טראָגן די שווער פאַרוווּנדעטע פון איין פלאַץ צום צווייטן.

---

5. די קאָמסאָמאָלקע סאָניאַ האָט מען דערנאָך געשיקט אַליין אויספירן אַן אויפגאַבע, נאָר זי איז אויפן וועג דערשאָסן געוואָרן דורך די באַנדעראָווצעס.

מיין טאָכטער צילה ראַטעוועט פיל פּאַרטיזאַנער

פון הונגער־טויט

מיין טאָכטער צ י ל ע
אַלס 7 יעריק קינד

מיר האָבן באַקומען אַ באַפעל פון דער צענטראַלער מאַכט אַריבערצוגיין אין אַן אַנדער וואַלד. מיין קינד, צוזאַמען מיט די פּאַר־וואונדעטע, האָט מען געוואָלט שיקן קיין מאָסקווע. ס׳איז געקומען צו דעם צוועק אַ ספּעציעלער אַעראָפּלאַן. כ׳האָב זיך געבעטן אַז מ׳זאָל מיר אויך נעמען, ווייל כ׳קען נישט זיין אָן מיין קינד. האָט מען מיר געענטפערט: אַזעלכע ווי דו דאַרפן מיר דאָ האָבן.

בלית־ברירה האָט דער שטאָב איינגעאָרדנט מיין קינד אין דאָרף פּיפּלא ביי אַ קריסט מיטן נאָמען פּיליצון. די פּאַרטיזאַנער האָבן איבערגעלאָזט דעם קריסט אַ פערד און אָנגעזאָגט גאַנץ שטרענג אַז ער זאָל אַכטונג געבן אויפן קינד ביז מ׳וועט עס קומען נעמען.

אין אַ פּאָר טעג אַרום איז דאָס דאָרף באָמבאַרדירט געוואָרן דורך די דייטשן. דאַן האָט גענומען דער קריסט מיין טאָכטער, האָט זי אריינגעפּירט אין אַ געדיכטן וואַלד און זי איבערגעלאָזט אַליין, „אויף גאָט׳ס חסד״. זעקס וואָכן איז זי געווען אַליין אין וואַלד. זי האָט זיך דערנערט פון פאַרשידענע קרייטעכצן. מיט איר קינדערשן אינסטינקט האָט זי אָפּגעקליבן גראָזן וואָס האָבן געהאַט אַ וויטאַלן ווערט. די פּאַרטיזאַנער האָבן זיך נאָכהער באַנוצט מיט איר „אַנטדעקונג״ און געקאָכט מיטאָגן פון די גראָזן.

כ׳וויל דאָ באַמערקן אַ וויכטיקע באַמערקונג, אַז דאַן זענען מיר געווען אַרומגערינגעלט פונעם נאַציישן שונא און אַזוי ארום אָפּגעשניטן פון אלע אַרומיקע דערפער, ביי וועלכע מיר פלעגן קריגן שפּייז און מלבושים. מיין טאָכטערס אַנטדעקונג האָט פּשוט געראַטעוועט פיל פּאַרטיזאַנער פון א הונגער־טויט.

ווען מ׳האָט געפונען מיין קינד איז עס געווען געשוואָלן פון הונגער. איר גאַנצער קערפּער איז באַדעקט געוואָרן מיט מאָך. דאָס גאַנצע לייב אירס איז באַוואַקסן געוואָרן מיט האָר ווי ביי אַ בער. כ׳האָב מיך זייער דערשראָקן, ווייל כ׳האָב מיט מיינע אויגן ניט דערקענט מיין קינד. נאָר דער דאָקטאָר האָט מיר באַרואיקט. ער האָט געזאָגט אז פונעם ווילדן עסן איז איר קערפּער פאַרווילדעוועט

געוואָרן. ווען זי וועט אָנהויבן לעבן א נאָרמאַל לעבן, וועט זי צוריק קריגן א מענטשלעכן קערפּער. און כך הוה. מיט דער צייט איז דער מאָך פאַרשוווּנדן פון איר קערפּער.

די ערשטע פּאָר טעג האָט מיין צילה נישט גערעדט. מיר האָבן געמיינט, אַז פון שרעק איז זי שטום געוואָרן. אָבער אין אַ צייט אַרום האָט זיך אומגעקערט צו איר דאָס לשון. ווען זי האָט אָנגעהויבן רעדן, האָט זי אונז דערציילט א שרעקלעכע פּאַסירונג וואָס האָט מיט איר פּאַסירט: ווען זי איז געווען ביים קריסט, זענען די בעלי־בתים אַוועק אין וואַלד זיך באַהאַלטן פאַר די דייטשן און מ׳האָט איר געלאָזט אַליין אין הויז. דאַן זענען געקומען צוויי זעלנער און אַריינגעשאָסן אין הויז. צופעליק איז אין יענער נאַכט געקומען צו באַזוך אַ קריסטין מיט איר קינד. די קויל האָט געטראָפן דער קריסטין און זי איז באַלד טויט געבליבן. מיין צילה האָט זיך באַהאַלטן אונטער אַ שאַפע און אַזוי איז זי לעבן געבליבן.

דריי שווידערלעכע ווערטער: קאָרעץ איז געשטאָרבן!

ענדע יאָר 1944 בין איך באַפרייט געוואָרן פונעם אטריאַד. די פּאַרטיזאַנער האָבן מיר געבראַכט קיין קאָרעץ דורך נאָוואָגראַד־וואָלינסק. אריינפאָרנדיק אין שטאָט האָב איך דערהערט גאַנץ באַקאַנטע קולות. צו מיין גרויסער איבעררעאשונג האָב איך דערזען פונוויטנס געניא באקאלסקא און בעבא גילדענמאַן. כ׳האָב אויסגעשריען גאָרניט מיט מיין קול: בעבא! ער איז צוגעלאָפן צו מיין וואָגן, און ווען ער האָט מיר דערקענט האָט ער זיך שטאַרק צעוויינט. אין קורצע ווערטער האָט ער מיר אַלעס דערציילט. ער האָט מיר געזאָגט בלויז דריי שווידערלעכע ווערטער: קאָרעץ איז געשטאָרבן! נישטאָ מער צו וועמען צו קומען. ס׳זענען בלויז געבליבן די טרוקענעביינער פון אונזערע אַלע טייערע און ליבע.

די פּאַרטיזאַנער האָבן געהאַט אַן אויפגאַבע ברענגען מיר צום נאַטשאַלניק פון קאָרעץ. ער האָט מיך זייער וואַרעם אויפגענומען און געזאָגט אַז ס׳איז פאַר אים א גרויסער כבוד אויפצונעמען ביי זיך א פּאַרטיזאַנערין.

כ׳האָב מיר ביי אים אָפּגערוט. אין אָוונט בין איך אַרויסגעגאַנגען אַ קוק געבן אויף אונזער חרוב׳ער שטאָט. כ׳האָב געבעטן אַ זעלנער אַלס באַגלייטער, ווייל דאַן זענען נאָך געווען אין קאָרעץ באַנדעראָווצעס. מיין ערשטער וועג איז געווען צו זען דאָס הויז ווו כ׳בין געבוירן געוואָרן. ליידער, האָב איך געטראָפן אַ באַרג מיט שטיינער וואָס איז געווען פאַרוואַקסן מיט גראָז. כ׳האָב זייער געוויינט צוקוקנדיק זיך צו דעם חורבן. כ׳האָב מיך אַרומגעקוקט אַרום און אַרום. די

איינציקע הייזער וואָס זענען געבליבן שטיין האָבן אויסגעזען ווי מצבות אויף די קברים פון מיינע נאָענטסטע.

אויפן צווייטן טאָג בין איך אַרויסגעפאָרן קיין ראָוונע. די שטאָט איז נאָך דאַן באָמבאַרדירט געוואָרן דורך די דייטשן. אין אָנהויב 1945 בין איך מיט נאָך יידן אַרויסגעפאָרן פון ראָוונע און אָנגעקומען אינעם לאַגער פון פערנוואַלד. כ׳בין געווען 2 יאָר אין קיבוץ „קדימה״.

אין יאָר 1947 האָב איך מיך געפונען אויף דער שיף „עקזאָדאס״ („יציאת אירופה״). ווען די שיף איז געקומען צו די ברעגן פון לאַנד, האָט די בריטישע מאַכט זי אוועקגעפירט צוריק קיין דייטשלאַנד אויף דער ענגלישער זאָנע.

אין 15־טן מאַי 1948 בין איך געקומען אין לאַנד צוזאַמען מיט מײַן טאָכטער, צילה.

ד ב ב ר ג ל

הדרך לפרטיזנים ולשחרור

בבוקרו של ערב סוכות שנת 1942 נמלטתי עם בני מהגיטו. מכאן ואילך מתחילה פרשת תלאות ונדודים, גהינום עלי־אדמות, במלוא משמעותה של מלה זו.

תחנתנו הראשונה היתה אצל מכר אוקראיני, שקבלונו בסבר פנים האכילנו והשקנו וגילה השתתפות כנה באסוננו הגדול.

בהיותנו אצל האיש הטוב והמיטיב הזה נתקלנו באשה אוקראינית שעבדה ביער. היא גילתה אזנינו שלא רחוק מכאן נמצאת משטרת־קוריץ האוקראינית ועורכת מצוד על יהודים. היא כבר תפשה רבים מהם והרגה אותם. אך האשה הרגיעתנו והבטיחה לנו שלא תגלה לאיש דבר הימצאנו במקום הזה.

הלב ניבא לנו רעות, כי חשדנו בה, לא נתנו אימון בדבריה, ולא רצינו לסמוך על נסים. החלטנו להימלט מהמקום הזה.

במרחק של 5 ק״מ גר פולני, ממכרי, בשם קוטשינסקי. שמנו פעמינו אליו. הלכנו אחוזי פחד ובעתה בשבילים לא נודעים. האזנו לרחש עצי־היער והלב התפעם לכל רשרוש העלים. מרחוק ראינו אור בוקע מחלון אחד הבתים. התקרבנו חרש, בלאט, הצצנו פנימה וראינו את מכרנו הפולני מסב עם אשתו. על־ידם ישב אדם שלא היה מוכר לנו. הם שוחחו ביניהם על יהודים. האורח התבטא, שאילו נפל יהודי לידיו היה מיד מסגירו לגרמנים. הוא עשה עלינו רושם איום והתחמקנו מהבית. נזכרנו שלא רחוק מכאן מתגורר אחי הפולני הזה. כפופים ושחוחים שרכנו דרכנו באפילת־היער. מאושרים היינו, אילו בלעה אותנו האדמה חיים. בדי עמל רב הגענו למטרתנו. התנפל עלינו כלב שחור שמראהו כמראה זאב טורף. הפולני יצא מביתו ובראותו אותנו לחש לי באוזן, שנמלט מיד וללא שהיות, כי בביתו נמצאים שוטרים אוקראיניים. הם באו לחפש את בנו, שהגרמנים גיסוהו לעבודה, ונמלט.

נכנסנו בעבי־היער. גשם החל לרדת, נרטבנו והקור אכל את בשרנו. היה זה ליל־שבת. השעות חולפות והגשם אינו פוסק. עייפים היינו וחפשנו מקום להניח עליו את ראשינו. התישבנו על האדמה הרטובה ותמכנו איש את רעהו. הרהרנו על מצבנו האומלל. אוי לנו, שכך עלה בגורלנו. רעדנו מקור ומפחד. נרדמנו, וכשהתעוררנו משנתנו כבר האיר הבוקר. הסתכלנו בסביבה הנאה, הזנו עינינו ביפי־הטבע והלכנו הלוך ושוב, כדי להחם את גופינו.

פתאום שמענו שמישהו מתהלך ביער. היה זה מיודענו, הפולני קוטשינסקי.

הוא נד לנו, השתתף בצערנו והביא לנו לחם ותפוחי אדמה חמים. התחננו אליו שיצילנו ויסתירנו באיזה מקום שהוא. הוא חשש להסתירנו בביתו, כי היה צפוי בכל שעה ושעה לבקור־פתע של המשטרה, ויעץ לנו להשאר, לפי שעה, ביער. בהיותנו ביער הרהרתי בלבי, הנה עברו כבר שבועיים מאז שנמלטנו מהעיר, אנו נודדים ותועים ועדיין לא נקרה בדרכנו אף יהודי אחד, שנוכל לשאול את פיו, השרד בחיים מישהו מיהודי־קוריץ. עלינו להעמיק בעבי־היער, אולי ניתקל בשריד, או בפליט אחד.

הפולני ספר לנו, שמספר ק״מ מכאן, בליובומירקה, נמצאים יהודים שנמלטו מקוריץ. נתקלנו ביער במלונות עזובות ומכאן למדנו, שודאי, גרים בהן בני־אדם. ואמנם, פגשנו קבוצה של יהודי־קוריץ שהצליחו להמלט. מצאתי כ־20 יהודים, גברים ונשים. הפגישה היתה נרגשת מאוד ובכינו בכי מר על גורלנו האיום. זכורים לי שמות כמה מהם: אברהם בארדאך וילדיו, הנפח מאיר גורלניק, משה גורלניק וצבי רייזברג. שאלתים, מה בדעתם לעשות, והם השיבו שכאן מקומם עד יעבור זעם, ולא יוסיפו לנדוד.

דעתי היתה הפוכה מזו. סבור הייתי, ככל שנרחיק לכת מסביבות העיר, כן יגדלו סכויי־ההצלה.

היה ליל־סתיו קר ועגום. הקור הציק לנו מאוד. קמנו מהאדמה הרטובה והלכנו לחפש ביתו של כפרי אחד מידידי. ראינו אור בוקע מבית אחד האוקראינים. נכנסנו פנימה ולשברנו הגדול מצאנו שם שוטר אוקראיני. הלה שאל את האכר, מי ומה אנחנו? בדיתי אמתלה, שאנו צמאים ובאנו לרוות צמאוננו. אמר השוטר: תן להם מים, ישתו, וילכו מכאן. עזבנו את הבית והסתכלנו מאחורינו, האין השוטר יורה בנו.

הירח האיר את הרקיע. הלכנו ולא ידענו לאן, עד שהגענו לנהר סלוטש. על שפתו הבחנו בבור עמוק, שתוכו היה רצוף אבנים. אמרתי לבני, נרד לבור ונשכב בתוכו עד שיאור היום. עייפים ונפחדים נרדמנו בסביבה זרה זו. התעוררתי לקול הדיש שאחד האכרים דש את תבואתו בגורן. שאלתיו, כיצד לעבור את הנהר והוא הראה לנו את הדרך הנכונה. המשכנו בדרכנו ושקענו בבוץ עמוק, עד שהגענו לגשר הנטוי על־פני הנהר. בלכתנו נתקלנו בנער יהודי מקוריץ, יוסל קטשקה, שאף הוא תר וחפש יהודים. הוא הצטרף אלינו ונדדנו יחד.

הדרך היתה משובשת בביצות ואגמי מים. בסביבה ההיא התגוררו פולנים עניים ומרודים. שאלנום, שמא נמצאים יהודים בסביבה. הם השיבו לנו, שהרבה יהודים עברו במקומות אלה ומסתתרים, קרוב לודאי, ביער הסמוך. המשכנו בדרכנו ולפתע שמענו שלא הרחק מאתנו מדברים יידיש. הלכנו בעקבות הקול עד שהגענו

לקבוצה גדולה של יהודים, מפליטי־קוריץ. הקבוצה מנתה כ־50—30 נשים וגברים. ביניהם מצאתי את יעקב רבין ובנו, מוטיל־מיכל החיט ושני ילדיו, מוטיל שיחר וחברתו ואחרים ששמותיהם לא זכורים לי. נדברנו בינינו לערוך מגבית ולקנות אצל האוכלוסיה הפולנית נשק־הגנה. חסל סדר צאן־טבחה. אם יתנפלו עלינו המרצחים — נשיב באש ונתגונן.

תקענו אהלינו ביער. אספנו עצים, הבערנו אש, צלינו תפוחי־אדמה ובשלנו שרשי־כרוב שמצאנו בשדות. החיינו את נפשותינו. כך חיינו ביער כארבעה שבועות. פעם, בלילה אחד, באו אלינו בהולים ונפחדים יהודים שהסתתרו ביער שבליובומירקה. הם ספרו לנו שדבר הימצאם שם נודע למשטרת־קוריץ. המרצחים הקיפו את היער ורצחו יהודים רבים. בין הנרצחים היו אהרן שיינקר עם אשתו וילדיו, אריה ברב, יעקב כץ, מאיר גורלניק, משה גורלניק, סוניה פינקלשטיין ואברהם בארדאך וילדיו.

הם ספרו לנו, שלמשטרה נודע כי אנו נמצאים פה. „בשורת איוב" זו זרעה יאוש בלבותינו ולכל רשרוש העלים נעו לבותינו כנוע עצי־יער. הפולנים שבסביבה הזהירונו שנמלט מהיער, כי המשטרה עוקבת אחרינו.

מה לעשות? אנה נמלט מפני המרצחים? סגר עלינו האויב. הגשם יורד ומרטיב אותנו עד לשד־העצמות. כבר חלפו חדשיים משעה שנמלטנו מהעיר ואנו תועים ביערות ואגמי־מים ומורדפים כחיות־השדה. לא ידענו אף לילה אחד ללא נדודי־שינה. הכתונת בלתה על בשרנו. והאיום ביותר: האויב כבר רצח כמאה יהודים שנמלטו, וכמאה, עדיין, נודדים ואין קץ ליסוריהם.

לילה אחד שמענו חילופי־יריות. לבנו, ממש, חדל מלדפוק. בשארית כוחותינו התקדמנו לעבי־היער. התפלגנו לקבוצות קטנות ורבים הלכו מאתנו ללא־שוב. החלטנו ללכת על פני האדמה הטובענית של היערות, כי שמענו שבסביבה פועלים פרטיזנים. אולי ירחמו עלינו ויספחונו לשורותיהם.

בדרך אמרו לנו הכפריים, שלא רחוק מכאן נמצאים יודיל קליינער, משה־מוטיל קליינר ובתו אטיל. באחד היערות העבותים נפגשנו עם יהודים מקוריץ וסלישטש. הם התפזרו ביער ולנו תחת כפת השמים. נדברנו בינינו שעלינו להתארגן וללכת לחפש את הפרטיזנים, להלוות אליהם, כדי שנוכל להתגונן בפני חבורות־הרוצחים שהופיעו ביערות. הדרכים שהובילו לפרטיזנים היו משובשות בסכנות חמורות. נדדנו ביערות־עד, שקענו בביצות עמוקות וכפשע היה בינינו לבין טביעה. הלילה רד. לא ידענו לאן לפנות. התישבנו על האדמה הרטובה, הבערנו אש והתחממנו. כך ישבנו עד עלות השחר. המשכנו בנדודינו עד שהגענו לבאבער. שם מצאנו הרבה יהודים מעירות פולסיה. הלכנו

יחד על פני בתי־פולנים. הם קבלונו יפה, אך חששו להלין אותנו מפחד המשטרה הגרמנית והאוקראינית, שחפשה פרטיזנים ויהודים. הם הוזהרו על־ידי המשטרה כי מי שילין בביתו פרטיזן או יהודי ייענש בכל חומר הדין ואת ביתו יעלו באש.

הגיע חודש נובמבר שנת 1942. החורף היה בעיצומו. מאחר ולא ראינו סימן של פרטיזנים בסביבה, התחלנו לחשוב על ישיבת־קבע ביער. בנינו בקתות שקלענו אותן מענפי־העצים. קראו להן „קאַרניקעס״. לעמוד בהן בקומה זקופה היה מן הנמנע, אלא לשבת ישיבה שפופה בלבד. הבערנו אש על האדמה, אך היא כבתה, מחמת שלמלונות חדרו מים ורגלינו היו תמיד רטובות. בקתות אלו היו, בעצם, קברים חיים. בקבר כזה נמצאו, לרוב, כעשרים איש. הצפיפות היתה איומה והלכלוך עשה בנו שמות. החיים היו ללא־נשוא. פרצו מגפות ורבים חלו. אולם, למרות הכל, נחשבנו כמאושרים, כי יהודים רבים לא זכו, אפילו, לבקתות כאלה והם שכבו יומם וליל על הארץ המכוסה שלג וכפור. רבים מתו מרעב וקור.

בבקתה שנמצאתי עם בני נמצאו גם שניאור וולמן, וולף מסלישטש, מלכה ועזריאל ליניק וזליג חריף עם בנו.

התנאים הבלתי אנושיים האלה נתנו אותותיהם בנו. האומללים החלו ליפול כזבובים. הראשון גווע יודיל קליינר בגיל 55, יעקב רבין כבן 30, אשה בשם שפרה מקוריץ, נערה מרוקיטנה, קוזיול, בגיל 20 וכן רבים אחרים. אף אֲני ובני חלינו ושכבנו תחת כפת השמים על האדמה המכוסה שלג. מחלתי כה אנושה היתה, שזמן רב שרוי הייתי במצב של חוסר־הכרה. אולם, השם יתברך רחם עלי ולמות לא נתנני.

כך חיינו ארבעה חדשים, מספטמבר שנת 1942 שעה שנמלטנו מהגיטו בקוריץ עד שלהי שנה זו.

הגיע חודש ינואר שנת 1943, החורף היה קשה ואכזרי. ירדו הרבה שלגים והקור הגיע ל־30—25 מעלות. הגענו, כמעט, לאפיסת־הכוחות מתנאי־החיים האיומים. האוכלוסיה הפולנית שהיתה תומכת בנו הפסיקה את התמיכה, כי הגרמנים עשו שפטים בכפרי הפולנים והעלום באש.

אולם הרצון לחיות גבר על הכול. רצינו לחיות ולזכות לראות במפלתם של הרוצחים הנאצים, השונאים הגדולים ביותר של העם היהודי ושל האנושות כולה. רצינו להשאר עדים חיים של הטרגדיה היהודית הגדולה. תקוה זו חסנה וחשלה אותנו במאבק האיום עם פגעי־הטבע.

בבוקרו של יום חורף אחד, שעה שהתחוללה סופת־שלג איומה, קמנו כלנו, כל פליטי־קוריץ והעירות הסמוכות, קמנו והחלטתנו נחושה — ללכת ולחפש את הפרטיזנים. עליהם השלכנו יהבנו.

סוף־סוף זכינו להגיע לפרטיזנים. הם נמצאו בכפר שהיה מאוכלס אוכלוסיה של פולנים. הם התיחסו אלינו יפה. משמר של פרטיזנים נכנס אתנו בשיחה ושאלנו, מאין אנחנו ולאן פנינו מועדות. ספרנו להם הכל. הכניסונו לבית אחד והציגונו לפני המפקד שלהם. פנינו אליו שיספח אותנו לשורות הפרטיזנים וביחד נלחם ברוצחים הנאצים. ומה גדולה היתה אכזבתנו כאשר סירב לקבלנו, כי לא היה בידינו נשק. הוא בחר מאתנו רק מי שהיה מצוי נשק בידו. ואלה היו: האחים משה ומוטיל קליינר, ישראל פוקס, איטה שפירא ועוד אחדים מעירנו. הרוב הגדול מאתנו אנוסים היו לחזור ליער.

אולם, עצם העובדה שלא רחוק מאתנו משוטטים הפרטיזנים, נסכה אומץ ובטחון בנו. הם היו מבקרים לעתים קרובות בכפרי הפולנים. בכפר וויניטשה סלקו אוקראיני אחד, סוכן הנאצים. רוצח זה גרם צרות רבות ליהודים. הם תפסוהו, המיתוהו ביריה, אותו ועוד כמה מרצחים. תנועת הפרטיזנים הלכה הלוך והתרחב. היערות שקקו מכלי־הנשק הנוקם והגואל. הנוער היהודי זרם מרצונו החפשי לשורות הפרטיזנים. מראשוני המתנדבים היו ליובה וילנר, יעקב יתום, בריל בסיוק והרשל אסתרמן. לאסוננו הגדול, כעבור זמן קצר נרצחו הם ע״י האויב.

כשנודע לגרמנים שבכפרי־הפולנים נמצאים פרטיזנים, הטילו הם על התושבים קנסות כבדים, שרפו בתים וערכו הרג רב באוכלוסיה המקומית. נפוצו שמועות, שהגרמנים מתעתדים לערוך מצוד ביערות כדי לגלות יהודים.

מעצם השמועה הרעה הזאת בלבד אחז אותנו מין רוח־טרוף והחלטנו להימלט על נפשנו. גמענו שטחים עצומים מבלי להעצר. עברנו בשבילים שרגל אדם טרם דרכה בהם. הגענו לבקתה, ללא דלתות וללא חלונות. על הארץ היה מפוזר חציר יבש. בפנים היה תנור ועליו תבן. עלינו עליו, התכסינו היטב, שלא נראה לאיש. פתאום שמענו קול צעדי־אדם ההולך ומתקרב אלינו. ראיתי אשה עם ילד עומדים ומסתכלים פנימה. היתה זו אשה יהודיה מקוריץ, שכנתי מהימים ההם. שמה היה ריבה פינקלשטיין, בתו של יצחק אהרנשטיין, ובעלה היה סיומה פינקלשטיין. את הבעל רצחו הגרמנים מכבר ועתה היא נודדת בודדה וגלמודה עם ילדה היחיד. היא ספרה לנו שהגרמנים נמצאים בקרבת מקום וכבר הספיקו לרצוח כמה יהודים. ריבה עזבה אותנו, כי היא הלכה לחפש מחסה אצל משפחת מכרים־פולנים, ואני עם בני המשכנו בנדודינו. חזרנו ליער שעל־יד כפר וויניטשה. נפגשנו שם עם יהודים שנמלטו מקוריץ וסלישטש. מפיהם נודע לנו, שהגרמנים רצחו שלושה בחורים יהודיים מעירנו: את בריל בסיוק, משה יתום ומיכל קמנשטיין.

כל הבקתות היו כבר תפוסות ונאלצנו להקים לנו בקתה לעצמנו. תוך

קבוצת לוחמים־פרטיזנים הנמצאים בארץ

שורה ראשונה עומדים (מימין לשמאל): 1. שלום רבר; 2. שמואל קויפמן; 3. איטה קרש (שפירא); 4. שמחה גילדנמן; 5. עזריאל ביצ׳מן; 6. יצחק פיינר.
שורה שניה יושבים: 1. ישראל פוקס; 2. חוה סורין; 3. צבי פאר; 4. יפה דמבסקי (חימעניס); 5. לאה בייצ׳מן (פיינר); 6. אסתר פיינר.

שהיינו שקועים בעבודה הופתענו הפתעה יוצאת מגדר הרגיל: זכינו לבקור של שתי נשים מבנות עירנו — בתיה גילמן ושרה שיחר, בתו של אליק רוזנברג. בעלה יוסף שיחר וילדם הקטן נרצחו ע״י הגרמנים ערב שבועות שנת 1942.

כעבור מספר ימים לשבתה אתנו בבקתה יצאה שרה רוזנברג־שיחר למושבה הסמוכה, כדי להביא מזון, אך היא לא זכתה לחזור אלינו. בני־בליעל עלומי־שם רצחוה בדרך. בתיה גילמן, אף היא עזבה אותנו. נשארתי עם שני יהודים חולים שחלו מקור ורעב.

הרגשתי שכלו כל הקצין, ואם לא אמצא מחסה בבית חם, ולו אפילו ליום יומיים, לא אוכל להחזיק יותר מעמד. עמד לגורלי ולימיני מכר פולני אחד, שהכניסני לביתו, נתן לי לבנים, כבדני בארוחה חמה והציע לי מטה. מי שלא התנסה ביסורים אלה, לא יוכל לתאר לעצמו את העונג שגרמה לי השינה במיטה, לאחר ירחי „שינה״ על האדמה הקרה והרטובה. אך, חיש מהר גזו, חלפו, שעות־

האושר. ביום השני גלה מיטיבי ואיש חסדי את אזני, שהגרמנים משוטטים בסביבה. הוא רתם את עגלתו ואמר לנו שיסיע אותנו למקלט בטוח. עברנו מרחק של 6 ק״מ והגענו להר גבוה שעל־ידו עמדה בקתה רעועה. האכר אמר לנו, כאן תלינו, ולמחרת היום אביא לכם מזון. הוא חזר לכפר ונשארנו לבדנו. המקום היה שומם ונורא. לא נראתה נפש חיה. בטוחים היינו שהקיץ עלינו הקץ. אולם, על איבוד לדעת לא חשבנו. הצמאון לחיים היה גדול מאוד וגמרנו אומר להתאים את עצמנו, איכשהו, לתנאים איומים אלה. בידי החלשות והרפות קצצתי ענפים מהעצים והעליתי אש כדי לחמם את הגוף שקפא מקור. ירד אלינו ליל־אופל. החשכה היתה נוראה. צנחתי על הארץ ושכבתי על־יד כותל אחד ובני צנח ושכב ליד הכותל שממול. כך נרדמנו לשעה קלה. פתאום שומע אני קול־צעקה ואנחות של בני. האש כבתה ואפילה שררה בבקתה. נגשתי אליו והוא צעק שידיו ורגליו כואבות מהטחב והקור. ניסיתי להרגיעו, אך הוא זעק שטוב לו המות מחיים כאלה. הדלקתי אש כדי לראות מה קרה לבני. חלחלה אחזתני בראותי שכל גופו מכוסה רמשים ושרצים וביניהם רבץ נחש גדול שהשתרע לאורך גוף בני. תפסתי בידי בול־עץ והתחלתי להלחם במזיקים אלה. התגברתי על הנחש, רצצתי את גלגלתו, השלכתיו לתוך האש ושרפתיו.

ושוב חליתי ולא יכולתי לעמוד על רגלי. היינו שנינו חולים והרהרנו שבמקום הזה נאבד ואיש לא ידע את מקום־קבורתנו. מלאי המזון אזל ורעבנו פשוטו כמשמעו. הפולני חדל להביא לנו אוכל, כי הוא חשש ל„עורו״.

שביב תקוה היתה לנו הופעתם של שלושה יהודים מסלישטש בבקתה שלנו. הם נראו שמחים ועליזים ועודדו אותנו שלא ניפול ברוחנו, כי קצו של האשמדאי הולך וקרב. חורף שנת 1942־43 הגיע לסיומו. באחד הלילות שמענו שהרבה אנשים הולכים ומתקרבים לבקתתנו. היו אלה יהודים מכרים מקוריץ וסלישטש. הם ספרו שהגרמנים מתחקים על עקבותיהם ולפיכך נמלטו לכאן. נהגנו בהם מידת הכנסת־אורחים והכנסנום למלונתנו. בין הבאים היו יעקב פיקובסקי, (הוא היה חולה) יוסל הסנדלר ואשתו מסלישטש, מאיר קרויטופסח וילדו, נער מסלישטש בשם גורפינקל ואשה אחת, נטקה, עם בתה בת ה־16. הדוחק והצפיפות היו ללא־נשוא, אך מה יכלנו לעשות?

בבוקר אחד הופיעו 2 גברים והציצו לתוך הבקתה שלנו. הם החזיקו רובים טעונים בידיהם וכוונו אותם כלפינו. הם שאלונו, מה מעשינו כאן ומי אנו. ספרנו להם הכל. מסתבר, שהפחד היה פחד שוא, כי היו אלה פרטיזנים. למחרת היום שמענו רעש גדול, ומיד לאחריו נראו להבות־אש ותמרות עשן שבאו מכוון הכפר וויניטשה. נודע לנו שהגיעו לכפר גרמנים לחפש יהודים

ופרטיזנים. הם שלחו באש כמה בתים ודרשו מהפולנים שיגלו להם מקום מחבוא של היהודים. אולם, לשבחם ייאמר, שהם אף פעם לא הסגירו יהודי למרצחים הגרמנים.

מצבנו נהיה חמור, כי ביערות התחילו לפעול כנופיות של מרצחים אוקראיניים, שנהירין היו להם שבילי היערות והמקומות השוממים. המשכתי לנדוד עם בני ביערות המכוסים אגמי־מים, אולי נפגוש פרטיזנים בדרך. עברנו 30 ק״מ והגענו לכפר פיפלה. על השלג ראינו עקבות בני־אדם. נתקלנו בחבורת נשים וגברים שמנתה כ־50 איש. היו אלה יהודים מקוריץ והסביבה. ביניהם מצאתי את פסח קערטשער ובנו, וולף שתדלן ואחיו, האחים וולמן, חיים־אבא גוטמן, אשר איידלמן ובני־משפחתו. הם ספרו לנו שבכפר באבער המרוחק כ־20 ק״מ נמצאים פרטיזנים רוסיים. בוססנו בבוץ ובשלג והגענו לכפר. אך, לרוע מזלנו, מצאנו אדמה חרוכה. הגרמנים מחו מעל פני האדמה את הכפר, כי ידעו שהוא משמש קן לפרטיזנים־קומוניסטים.

בתנאים בלתי־אנושיים, פחד, קור, רעב ומגפות, חיינו חורף 1943 עד חודש מארס. האביב הלך והתקרב, השלג הפשיר, המים כיסו את השדות וגם חדרו לבקתות שלנו. הטבע קם לתחיה, האדמה הוציאה עשבים ופרחים, העצים לבלבו ורננו. יצירי־הטבע נתנו שבח והודיה לבורא. יפעה זו עוררה בנו רגשות מעורבים. תוגה וחדוה שמשו בערבוביה. שמחנו, כי קוינו שעם בוא האביב יבא זמן שחרורנו. אולם, מאידך, כרסם הצער את הלב, בזכרנו את קוריץ הנפלאה, בזכרנו שאיבדנו את היקר לנו מכל, את משפחותינו האהובות והבלתי נשכחות. זכורני, שבני הביא לי מהחוץ לתוך הבקתה האפלה פרח שקטף. ברכתי עליו ברכת „שהחיינו" ובכיתי בלב שבור וקרוע על שאנו היהודים אבדנו כל כך הרבה חיים צעירים ע״י החיות הגרמניות ה„מתורבתות".

במאי שנת 1943 נודע לנו, שבמושבה הפולנית מטשולינקה נמצאים פרטיזנים רוסיים בהנהלת קובפק. כולנו, בנעורינו, זקנינו וטפינו, קמנו והלכנו למקום ההוא. נתקלנו במשמר של פרטיזנים. הודענו להם, שבדעתנו להצטרף לשורותיהם. הופיע המפקד שלהם, רופא, ושאלנו, מה הם המניעים שהניעו אותנו להסתפח אליהם. השיבונו להם: רצוננו להלחם באויב הגדול ביותר של העם היהודי ושל האנושות כלה. הרופא בחר מאתנו את הצעירים והבריאים ביותר. למעלה מגיל 40 סרב לקבל. לא עזרו תחנוני ההורים שרצו ללכת יחד עם בניהם. בלב שבור נפרדתי מבני יחידי ונשארתי בודד ועזוב בעולם.

מעירנו נתקבלו לפרטיזנים בחורים אלה: משה־וולף מילרוד, מוטיל שיחר, מוטיל קליינר, משה קלינר, חיים ברגל, בריל הוברמן, פרלמוטר, הרשל אסתרמן,

אברהם אסתרמן, משה פובונזק, וולף שתדלן וכן נתקבלו בחורים רבים מעירות אחרות. בודדים וספורים מהם נשארו בחיים. ברובם הגדול נפלו מות־גבורים לרגלי הרי־הקרפטים בלחמם עם הפשיסטים הגרמנים. כפי שהזכרתי נפלו בקרבות נואשים אלה: ליובה וילנר, יעקב יתום, מוטיל שיחר והאחים מוטיל ומשה קלינר.

אם כי נפסלנו כלוחמים, עבדנו אצל הפרטיזנים בשדות שנכבשו על ידם. הם העסיקו גם חיטים, סנדלרים ונפחים יהודיים. עבדו אצלם ישראל פוקס, יעקב גלוזבנד, בריל ליפין וזליג חריף. כך חיינו בתקוה שעוד מעט וניגאל מגלות היטלר.

הגיעו „הימים הנוראים״. אם כי כל ימות־השנה היו ימים נוראים, התאספו שלושה מנינים של יהודים, גברים ונשים, בבקתה שגרו בה אשר איידלמן ובני־ביתו. אין לתאר במלים תפילת החג בביקתה זו. תפילת ו„נתנה תוקף״ קבלה משמעות מוחשית מאוד. בלב קרוע ומורתח איחלנו איש לרעהו שנזכה להגאל, אנו הקומץ הקטן של היהודים, שהגורל כה המר לנו, שכל אחד מאתנו הוא בבחינת איוב, ששיכלנו את בנינו, בנותינו ונשותינו, שביתנו חרב ונשדד, ומתנכלים לחיינו ומורדפים כחיות־השדה, ואין כסות לעורנו ומתגוררים בשוחות ומערות כאדם הקדמון, ולחם אין, וכוחות הגוף הולכים ופוחתים ואין כוח לעמוד על הרגלים, ומגור מסביב, אימה וחשכה. בכינו הרבה בכי על הגורל היהודי המר. יהודים מאמינים היינו ונשארנו דבקים בעולמו של הקב״ה. לא חטאנו לאלוהים ולא נתנו תפלה לו. ולמה כה המר לנו שדי?

התחילו מנשבות רוחות קרות, רוחות־סתיו. העצים עמדו בשלכתם. היער עמד מעורטל. היהודים שנמצאו ביערות החלו בהכנותיהם לקראת חורף 1943־44. בשכנותנו, ממש, שוטטו פרטיזנים, ראינו את פניהם, והם נראו לנו כמלאכי־ישע. זה נסך בטחון בלב. הגיעו אלינו שמועות שהגרמנים החלו לסגת והצבא הסוביטי מתקדם ומוחץ את האויב הנאצי. אולם, בכפרים החלו להופיע כנופיות אוקראינים לאומניים, פרעו פרעות ביהודים והרגו מהם רבים. היה פחד להשאר ביערות והתקדמנו בעקבי הפרטיזנים. בלכתי ביער ראיתי עגלה רתומה לשני סוסים ועליה שני רוסים שרים ועליזים. הם נעצרו ושאלוני מי ומאין אני. ספרתי להם את כל „היחוס״ שלי. אמרו לי לעלות על העגלה ובשרו לי את הבשורה המשמחת שהצבא האדום כבש את קיוב, ולכן הם כה צוהלים ושמחים, ועתה הם נוסעים למפקדה שבכפר וויניטשה.

נתקלתי במכר פולני שקבלני יפה והציע לי להשאר בביתו עד ליום השחרור. הוא ספר לי שבכפר נמצאים יהודים. הלכתי לחפש אותם ומצאתי את

יצחק פיינר ומשפחתו, בריל ליפין ואשתו ועוד כמה משפחות. הרגשתי את עצמי מאושר שזכיתי להמצא בין יהודי־עירנו.

אור ליום ארבעה בינואר 1944 הגיעו אלינו גברים ונשים מהכפר הסמוך וספרו לנו, שלכפר הגיעה מכונה ועליה כ־20 אנשי־צבא, אך אין הם יודעים אם זה חילים רוסיים או גרמניים. אחר־כך נודע לנו, שאלה הם סיירים סוביטיים. מה גדולה היתה שמחתנו לראות את פניהם ולהגאל מהרוצחים הגרמנים. בין הסיירים האלה נמצאו גם יהודים שנשלחו לקו־האש הקדמי. הם התרגשו מאוד למראה פנינו, כי בטוחים היו שלא נשאר זכר ליהודים. שהינו מספר ימים בחברת החיילים, עד שהם עזבו אותנו בהתקדמם לחזית.

נפגשתי עם יצחק פיינר, בריל ליפין ועוד יהודים רבים מעירות אחרות. ערכנו רשימה של יהודי־קוריץ שנשארו בחיים ונדדו ביערות. מספרם הגיע ל־75 נפש גברים, נשים וטף. החלטנו לעזוב את היערות, ויהי מה, להתקדם בעקבי הצבא הסוביטי, שכבר שלט בסביבה כולה. הסוביטים קבלונו יפה וכבדונו במאכל ומשתה. הם הראו לנו את הדרך לקוריץ ולאחר תלאות רבות חזרנו לעיר החרבה.

צבי פאר

כך נקמתי ברוצחים...

מהרגע הראשון שדרכה רגלם הטמאה של הגרמנים על אדמת קוריץ התפללתי בלבי, מתי תגיע השעה שאוכל לנקום ולהפרע מהאוקראינים, שרצחו את הורינו וילדינו בהנאה סדיסטית של חיות־טרף. למען האמת, צאצאי־פטליורה אלה היו הראשונים שפתחו בזבח־הדמים. הם, כאילו, חיכו לשעת־הכושר זו שתותר הרצועה ויוכלו לעשות ביהודים מה שלבם חפץ.

האוקראינים נשלחו על ידי הגרמנים לחטוף יהודים ולענותם בכל מיני עבודות קשות ובזויות. בשעת העבודה היכו אותם ועינום ללא צל של־רחמים. פעם ישבתי בביתה של ביילה רייזברג והשקפתי בעד החלון. פתאום שמעתי אוקראיני צועק: ז׳יד, עמוד! הוצאתי את ראשי וראיתי את ברוך גולדברג ועל־ידו עומד נער אוקראיני קטן. השרץ המתועב הזה התעלל בגולדברג, תלש את כל שערות זקנו, בעט בכל חלקי גופו ומשכו בכוח לנהר. ברוך הלך ככבשה נאלמה והרוצח הקטן — אחריו. דמי נתרתחו, סבלנותי פקעה וחשתי לעזרת גולדברג, שפניו היו מגואלים בדם. כשראני הרוצח הקטן נמלט על נפשו ובזה האופן הצלתי את גולדברג ממות בטוח. עמדתי על שפת הנהר ובקשתי לטבול במימיו. בהכנסי המימה ראיתי והנה שני גרמנים בלווית הנער האוקראיני הולכים ובאים לקראתי. הם תפסוני ולקחוני לכנסיה. בדרך הפליאו מכותיהם בי, ואין ביכולתי לתאר את גודל האכזריות שגילו חיות־אדם אלה. בבואי לכנסיה ראיתי איש יהודי שרוע על הארץ ועליו רוקד, מקפץ ומכרכר אוקראיני אחד ושירה בפיו: „עוד לא אבדה אוקראינה״! שאלתי את הרוצח, למה תענה את הבן־אדם הזה? הוא הסתכל בי בעיניו הרצחניות ואמר: חכה, חכה, עוד מעט וגם גורלך יהיה כגורל הז׳יד המצורע הזה. הסתכלתי ביהודי המעונה וראיתי שזהו מאיר סירוטה. הוא היה מגואל כולו בדם ורפש, ובקושי הכרתיו. בטוח הייתי שגם לי צפוי גורל מר ואכזרי זה, אך לא היה מנוס, כי השטח היה מוקף ע״י משטרה אוקראינית.

לפתע נגש אלי קצין גרמני וקרא: „קאם היער, יודע! ומיד העמידני לנקות את חדרי־השימוש. עבודתי מצאה חן בעיניו והוא שאלני היש ברצוני להמשיך בעבודה אצלו? מובן שעניתי בחיוב. הוא ציידני בתעודה מתאימה ושלחני לעבודה אחרי בית־החרושת לסוכר, מקום שם עמד מחסן מלא חמרי־נפץ. השטח כולו היה זרוע רימונים ופצצות. עבודתי היתה לנסוע עם הגרמנים לכפרים הסמוכים, להביא משם חמרי־מזון ולבשל בשביל 40 גרמנים. מחשבתי הראשונה היתה

להרעיל את הרוצחים, אבל נמלכתי בדעתי מה בצע בדבר, שהרי במעשה זה אמיט שואה ואביא כליה על שארית הפליטה של יהודי־קוריץ. המשכתי אפוא בעבודתי ומלאתי תפקידי באמונה.

אולם, ידעתי שחיים אלה ניתנו לי במתנה, כי במוקדם או במאוחר יובילוני לקוזק וגורלי יהיה כגורל כל אחי. ולכן לא השליתי את עצמי והתחלתי לחשוב על בריחה, לא לשם הצלת נפשי בלבד, כי אם לשם נקמה ברוצחים האיומים האלה. כבר בשבתנו בגיטו התארגנה קבוצת פרטיזנים שמנתה 12 איש. קצת „נשק" היה בידינו — צעצועי־פורים, אקדחים מעץ. בכלי־מלחמה „אדירים" אלה יצאנו לדרך ובלבותינו החלטה נחושה — להרוג, לאבד ולהשמיד עד כמה שאפשר יותר רוצחים. היינו צמאים לדם הפורעים.

צבי פאר כפרטיזן

הלכנו בשדות גולובניצה ויצאנו לכביש יוזפובקה. ראינו באופק כמה זוגות אופנים מתקרבים אלינו. היו אלה שוטרים אוקראיניים. אני ומוטל'ה רייזברג החלטנו להרשות להם להתקרב ובהיותם קרובים אלינו צעקנו: „ידים למעלה"! הם הופתעו ונשמעו לפקודה שלנו לזרוק את האופנים עם מיטען הנשק שעל גביהן.

מוטל׳ה כונן כלפיהם את אקדח־העץ שלו ואיים עליהם שאם יורידו ידיהם — דמם בראשם. התקרבתי לאופנים והורדתי שני רובים. מוטל׳ה הכתיף על כתפו את הרובה, ואת אקדח־העץ שלו מסר לאוקראיני מתוך התגרות: ראו־נא גם ראו במה מסוגל יהודי להטיל עליכם אימת־מות. — נכון, השיב אחד מהם, רק ז׳יד מצורע מסוגל למעשים כאלה. — אל פחד, איבן, אמר מוטל׳ה, אני אהרוג אותך ברובה שלך, אך לא בכדורים, כי על כלב שכמותך חבל לבזבז כדור. וכך חיסלנו אותם בקת־הרובה אחד־אחד.

מיהרנו מאוד כדי להגיע ליוזפובקה. כשהגענו ליער שעל־יד הכפר הבחנו בשני בתים. העירונו את הגויים משנתם ואילצנו אותם לרתום את הסוסים. לקחנו בידינו את המושכות ופנינו לעבר הכפר הושצ׳ה. בהתקרבנו שמה ראינו ששוטרים אוקראיניים דולקים אחרינו. החלטנו לחצות את הכפר ויהי מה. נסענו במהירות כזו עד שהשוטרים נבהלו ונסו לכל עבר. פרצנו לתוך בנין המשטרה ומצאנו בו מגפים, מדים ונשק, שהספיקו לצייד פלוגה שלמה. הדבר החשוב ביותר בשבילנו היו התעודות, מכונות־הכתיבה ומכשירי־הטלפון.

לקחנו אתנו את כל הכבודה הזאת, חצינו את נהר סלושטש, ואת שני הגויים שהיו עמנו בעגלות שלחנו ל„בית־הבראה" בגן עדן... ירדה עלינו חשיכה והסתתרנו ביער לא הרחק מכפר מישקובה. חכינו לזריחת החמה כדי שנוכל להמשיך בדרכנו. בצאתנו לדרך שמענו שקשוק אופני־עגלות וצניפת־סוסים. בטוחים היינו שהגרמנים או האוקראינים התחקו על עקבותינו והם דולקים אחרינו. לעינינו נגלו עגלות־גויים טעונות כדים גדולים. קפצנו ממקומנו ופקדנו על הגויים לרדת מעל העגלות, כדי לבדוק את תוכן הכדים, כי על־פי־רוב היו מסתירים בהם חמרי־נפץ. מצאנו שם חלב שהיה מיועד לגרמנים. שפכנו את החלב על הארץ ופקדנו על הגויים לשוב לבתיהם. הם פרצו בבכי, כי הגרמנים ירצחו אותם אם הם לא יספקו להם את החלב. צידנו אותם במכתב בו היה כתוב שהחלב נלקח ע״י הפרטיזנים. המכתב היה חתום בחותמת שגלפנו אותה בתפוח־אדמה גדול. בזה האופן שחררנו את הגויים מאימת הגרמנים.

עם חשכה המשכנו בדרכנו. בשעה אחת אחר־חצות הגיע לאזנינו קול־צעדים ומיד לאחריו: „סטוי, סטוי, קטו טאָם"! (עמוד! עמוד! מי שם?). הטענו את נשקנו והתכוננו לפגוש את האויב. אולם, הסתבר שאלה היו פרטיזנים. צעקנו אליהם: אל־פחד, אחים, אנו פרטיזנים של הקפיטן „דיאדיא מישה". בקשנו להתחבר אליהם, כי כל הזמן פעלנו על דעת עצמנו, אך מכיון שרעבים היינו, כי זה שלושה ימים לא בא אוכל לפינו, קבענו להפגש אתם במקום מסוים למחרת היום, ובינתים נגשנו לכפר הקרוב להביא אוכל משם.

באנו לכפר והעירונו משנתו את ה„סולטיס". הלה, בראותו אותנו, החליף את צבעיו כזיקית, החויר והאדים חליפות, כי ידע את הצפוי לו. פקדנו עליו להכין אוכל לכך וכך אנשים, בהדגישנו שכל מי שאינו ממלא מיד את פקודתנו — אנו שולחים אותו ישר לגן־עדן... בקשנו לשלוח אתו שני אנשים להביא את האוכל, אך הוא אמר שאין צורך בכך. הבינונו שברצונו להזעיק עזרה ומיד היסלנו אותו. נכנסתי לדיר, שחטתי כבשה שמנה ועד הבוקר בישלתיה כדי להכין צידה לדרך. עם שחר הסתלקנו מהכפר וחכינו לפרטיזנים שצריכים היו להגיע, בהתאם למוסכם בינינו. הם הגיעו בזמן והמשכנו ללכת אתם. בשעות־הצהרים הגענו ליער שבו הסתתרו 140 משפחות של יהודים. היה עלינו למצוא מקום־סתר למשפחות אלו, כדי שלא ימותו מרעב או מפגיעות האויב. החלטנו ללכת ל„פינסקער בלאָטעס". בערב הראשון היה עלינו לעבור תחת גשר שעברה עליו רכבת והוא היה נתון לשמירה מעולה. הצלחנו להעביר את היהודים בשלום. עם הנשק בידינו התקרבנו לבית בודד ביער, לקחנו מהגוי שני שוורים וכמה ככרות לחם. את הבשר אכלו הבוגרים ואילו את הלחם מסרנו לפעוטות שלא יגועו ברעב.

וכך המשכנו לילות על גבי לילות. בימים חיינו במסתרים. הנשק הלך ונתרבה מיום ליום. כל אקדח שמצאנו אצל גוי לקחנו אותו ואיש לא העז לעמוד בפנינו. תנאי חיינו היו אכזריים: השלג הראשון שימש כר לראשינו והשלג שירד לאחריו שימש כשמיכה.

אבל נחמה גדולה היתה לנו: התחלנו לנקום באויבינו בכל העוז והעצמה. שחררנו יהודים ממחנות־ריכוז וחיבלנו ברוצחים האוקראיניים. וכך המשכנו עד ברינסק — רעבים, צמאים ועיפים.

ביערות ברינסק התחלנו להרגיש את הרעב בכל מוראותיו ונוראותיו. במקומות־ישוב עזר לנו הנשק להשיג אוכל. אך במקומות אלה לא היה זכר לישוב ולא נמצא סימן של נפש חיה, כי הפשיסטים שרפו את הכפרים שלאורך הגבול. ואם התקרבו אלינו מטוסים סוביטיים במטרה להצניח אלינו מזון ותחמושת, הרי, לצערנו, הם לא יכלו להושיע לנו, כי היינו מוקפים על־ידי ארבעה גדודים של גרמנים. אולם דבר זה לא הפחיד אותנו והמשכנו במלחמתנו עד שהגענו למקום בו מצאנו הרבה מחסנים מלאים מזון, שהגרמנים הביאו בשביל חיל־הגבולות.

כשחזרנו לאיתננו התחלנו לסלול שדה־תעופה, כדי לאפשר לסוביטים להביא לנו מזון וחמרי־נפץ. סלילת שדה־התעופה ארכה חודש ימים בלבד, כי עבדו בסלילתו מספר גדול של אנשים. ראשוני האוירונים ספקו לנו קצת נשק וקצת חומר־נפץ שעזרו לנו לעשות שפטים במרצחים.

בכפר אחד התפזרנו בבתים, כי החלטנו לא להוסיף ל„ערוך גלות״ ביערות. הרגשתי שבעל־הבית מקורב ליהודים וספרתי לו כי אני יהודי מקוריץ. הוא חבקני, ולאחר שהבטחתי לו שלא אגלה את הדבר לשכניו, ספר לי כי ביער הסמוך לכפר מתחבאים יהודים, ובתוכם יהודים מקוריץ. בקשתיו שיביאני אליהם. הוא הסס ללכת עמי מפחד שכניו, אך הראה לי את הדרך. המקום לא היה מוכר לי, כי הוא היה מרוחק כמה מאות ק״מ מקוריץ. אולם, דבר זה לא הרתיעני. לקחתי עמי מכונת־יריה, עליתי על סוס והגעתי לכפר אחד. פתאום שמעתי אנשים מדברים יידיש. הסתכלתי היטב וראיתי לפני שתי נערות. כדי שלא להבהילן פניתי אליהן ביידיש, בקשתי מהן להתקרב אלי ולא לפחד כי אני פרטיזן יהודי. שאלתי אותן: איפה מסתתרים היהודים? הן נבהלו כי חשדו בי שאני מרגל אוקראיני. נערה אחת אמרה אל חברתה: „פעם אחת מתים, ולא פעמיים״. הן כבר רגילות לדברים כאלה. כדי לנסותני הכנים דברי הוציאה אחת מהן „סידור״ מתחת לחולצתה ואמרה לי, אם אוכל לקרוא בו סימן שיהודי אני, ואם לא, איני אלא מרגל. לקחתי את „הסידור״ ובקול מר וחנוק מדמעות אמרתי „קדיש״ לעלוי נשמת אשתי ובני. הבנות בכו יחד אתי בכי קורע שחקים ואמרו לי, שאצטרף אליהן.

נכנסנו ליער עבות והלכנו בדרך לא־דרך. כשהגעתי ומצאתי עדה גדולה של יהודים, נודע לי כי יום ששי היום, באשר ראיתי את היהודים מתפללים ליד מדורה, שהיתה דלוקה בתוך סוכה אחת. היהודים עמדו סביבה ופניהם מפויחים. הטף ביקש אוכל וההורים האומללים מררו בבכי, כי אין להם במה להאכיל את עולליהם.

שאלתים אם יש ביניהם גם יהודים מקוריץ. ענו לי שנמצאת כאן משפחת סורין מקוריץ, אך היא מרוחקת קצת מהמקום הזה. ילד אחד הובילני לשם. את גברת סורין מצאתי כשהיא מדליקה שני מקלות במקום נרות. נכדיה ישנו סביב לאש. נמצאו שם עוד 40 נפש — רעבות, צמאות ובלויות. היא אמרה לי שפעוטות אלה הם ילדי בתה, שהיא ובעלה כבר לא נמצאים בחיים.

דברתי על לב האנשים שיחזקו את לבם, כי מסביב נמצאים הרבה פרטיזנים. ישבתי אתם כל הלילה. למחרת היום נסעתי וכעבור מספר ימים חזרתי עם עגלה מלאה מכל־טוב. הדבר הזה היה כרוך בסכנת־נפשות, אבל הצלתי הרבה יהודים ממיתת־רעב.

כשהתאוששו היהודים מהרעב והמחלות שפקדום התחלנו לנוע לעבר אוקראינה. הגנירל שלנו הודיע לכל היהודים המסתתרים ביערות שיצאו ממחבואיהם ויצטרפו אלינו. בדרך עשינו שפטים באוקראינים, גרשנו אותם

מבתיהם, יחפים וערומים, ושרפנו את בתיהם. ומי שהוציא הגה מפיו — שרפנו אותו ואת ביתו.

במו עינינו ראינו איך תפסו האוקראינים תינוקות יהודיים ונפצו את גלגלותיהם בעצים, כי „בשביל ז׳יד קטן כזה אין צורך בכדור״. הצטערתי שלא היה סיפק בידי להתעכב במקום הזה זמן מתאים, כדי לכלות את כל זעמי ברוצחים אלה. בפקודת המפקד צריך היה להתקדם. נפצעתי פצע קל ונשלחתי לבית־חולים ברובנה. בצאתי משם שאלני המפקד, אם ברצוני ללכת לגבול, או להלחם בנאצים. עניתי לו, כי יש את נפשי להלחם בנאצים, אולם, אך ורק, באזור קוריץ, כי מכיר אני היטב את הרוצחים, שידיהם שפכו את דם היהודים. הוא עשה את רצוני ושלחני לקוריץ. נתמניתי למפקד־פלוגה שמנתה 32 איש. נכנסנו לכפר, ואך שמענו יריה אחת ומיד שרפנו אותו על אנשיו. אחר־כך ניתנה הפקודה שלא להרוג, אלא לגרש את התושבים למקום שייטב בעינינו.

אולם, כמה שהרגנו בהם, עדיין, לא יכולנו לכבות את אש הנקמה שבערה בלבותינו. רק מי שראה מה עוללו הפורעים האוקראיניים ליהודים — הוא בלבד יוכל להבין אותנו. היינו יותר אכזריים מחיות־טרף. אבדנו את רגש הרחמנות ואת צלם האדם שבנו. בראותנו את דם האוקראינים הוקל ללבנו. הרגשנו שאנו ממלאים בזה חובה קדושה לקדושינו. היינו צמאים לדם הרוצחים. ריח דמם הטמא הרגיע, השקיט את דמנו הסואן והגועש.

ואם תקשו, כיצד זה נתגלגלתי לחיה־טורפת — הבה ואספר לכם מה עשו בי האוקראינים: קשרוני בחוט תיל לעץ ונשארתי עקוד וכפות 4 ימים ללא אוכל וללא מים. אך לא די בזה. הם ירקו בפני, הרביצו בי ומתחת לרגלי הבעירו אש, שליחכה את גופי וכיסתה אותו בפצעים קשים ונוראים. וכדי שלא אחלץ מהמוקד הפקידו עלי שומר שישמור עלי עד יציאת נשמתי. בדרך נס נצלתי ע״י רועה אוקראינית, אחותם של שני שוטרים אוקראיניים, שנעתרו להפצרותיה, הרגו את השומר ואותי הצילו ממות.

קטנה, קטנה מאוד, היתה הנקמה שנקמנו באויבינו. רחוקים מאוד היינו ממילוי הצו: „כי מחה אמחה את־זכר עמלק מתחת השמים״.

יעקב פאר

בנדודים

הגרמנים לא פתחו במעשי־רצח עם הכנסם העירה. הם הצניעו עמוק־עמוק את מזימותיהם השטניות ועורו בנו את האשליה שאכן אין בדעתם לפגוע בנו.

אולם עד מהרה גילו הרוצחים את כוונתם האמיתית, שעיקר בואם הוא להרוג, לאבד ולהשמיד את יהודי־קוריץ. ביום בהיר אחד הופיעו פלוגות ס. ס. והחלו לחטוף אנשים צעירים לעבודה, או שכינסו אותם באחת החצרות והיכו אותם מכות־רצח.

אבי עבד בבית־המטבחיים של הגרמנים. יום אחד בא אבא ובפיו בשורה מחרידה, כי הגיעו שמועות לאזניו, שמחר תתקיים שחיטה ביהודים. החלטנו להסתתר בבית־המטבחיים, שנמצא מחוץ לסכנה.

גרנו על יד הבית של עזריאל ומלכה ליניק. נכנסתי לביתם, כדי לקחת אתי את בנו גרשון. אותה שעה נמצאה בבית בתו שרה. כשהמתנתי לשובו של גרשון ראיתי והנה הרחוב מתמלא שוטרים גרמניים. שרה פרצה בקול מחריד: אבא, אנו אבודים! כששמעתי את קולה קפצתי עם גרשון לגן והתחלנו לרוץ בכוון הנהר. שרה קפצה אף היא והסתתרה בגן שעל יד ביתם, אולם „גויה" אחת גילתה ומסרה אותה לידי הגרמנים.

הגרמנים ירו עלינו אך לא פגעו בנו. נכנסנו לשכונה „פיינס" שבעיר החדשה שהיתה מאוכלסת ברובה נוצרים והתערבנו ביניהם. עוד אנו הולכים והנה באים לקראתנו שני שוטרים גרמניים מזוינים וצורחים: יודע, האלט! לא היה מנוס, ולכן עשינו את עצמנו כאילו אנו הולכים לקראתם. אולם כשהם היפנו את מבטם נמלטנו לחצר הראשונה. הם דלקו אחרינו ואנו רצנו כמטורפים. פתאום אבדתי את גרשון ונשארתי לבדי, אולם כשהגעתי לקצה העיר מצאתיו.

שכבנו כל הלילה על עלית־הגג של בית־המטבחיים. בבוקר שמענו שאנשים באים וקוראים בקול גדול לאבי: הרשקו! הרשקו! בתחילה נבהלנו, אולם כששמענו שהקול הוא קולו של שכן בית־המטבחיים — נרגענו. הוא אמר לנו, שהגרמנים הוציאו להורג כמה אלפים מיהודי־העיר, ואילו אלה שנשארו בחיים יוסיפו לחיות ואיש לא יגע בהם לרעה. ולכן, יכולים אנו לחזור בשקט וללא־פחד העירה.

לא רצינו להאמין לו. אמרתי לאבי, אלך ואוכח אם כנים דבריו. בבואי העירה ראיתי יהודים רבים יוצאים ממחבואיהם — מי שעלה ממרתף ומי שירד מעלית־גג. על ביתנו מצאתי חותמת של שעוה, פרושו של דבר, שהבית ריק מיהודים.

סכנתי את עצמי והורדתי את החותמת. את אמי ושני אחי לא מצאתי בו. הם נלקחו יום קודם לכן ליער קוזק. הכול היה הפוך וחרב. תקפני כאב גדול למראה החורבן והעזובה. מרוב צער שקעתי בתרדמה ובלבי התפללתי הלואי וארדם לנצח, כי מה טעם בחיים כאלה, לאחר שהיקרים והאהובים עלי ביותר נגזלו ממני לעולמים. בשינה שמעתי רעש ובכי. כשהתעוררתי ראיתי את אבי עומד על־ידי ומקונן על החורבן הנורא.

היה זה אחרי ה„אקציה" הראשונה. לאחר השחיטה הזאת הוקם הגיטו ברחוב שקולנה. גרנו בבית סירוטה יחד עם דבורה ופיגה קפטן. ביתנו שימש כמרכז. באו אלינו מישה גילדנמן ובנו, יעקב יתום וליובה ווילנר והתחלנו לחשוב על רכישת נשק ועל ייסוד פרטיזנקה. אני שמשתי כמקשר חשאי.

לביתנו נזדמן גם קצין גרמני, שהיה ממונה על מחנה שבויים רוסיים. הוא הכיר את אבי, כי היה קונה בשר בבית־המטבחיים בשביל השבויים. הקצין הזה היה ידיד־היהודים והיה מבלה אתנו בערבים.

פעם אחת הוא הופיע בביתנו והכריז בקול רם: מחר כל היהודים אבודים, כי בפקודת הממונים עליו שלח את השבויים לחפור בורות בקוזק.

לא רצינו להאמין לו. שלחנו אוקראיני אחד בשם חוודקו בחונצ׳יק יחד אתי כדי להווכח, הנכונה היא הבשורה האיומה הזאת.

בדרך היה עלינו לעבור על פני שני כפרים: ווזדוב וקוזק. האוקראינים ממש השתגעו מרוב שמחה. הם רקדו ברחובות וצהלו: מחר הורגים את כל היהודים! מחר נוביל את רכוש היהודים ונמלא בו את בתינו!

כשהגענו לקוזק ספרו לנו ה„גויים" שאמנם ראו שבויים רוסיים מובלים בכוון ליער קוזק, ויום קודם לכן גייסו בכפר את כל אתי־חפירה. בכפר עמדו הרבה שוטרים אוקראיניים ולא נתנו לנו להתקדם. בשבילים צדדיים הגענו למקום וראינו שאמנם עומדים שבויים רוסיים וחופרים בורות ארוכים ועמוקים...

בשובנו העירה, כשהגענו לגשר־העץ פגשתי בגוי אחד ממכרי שהתחיל לצעוק: אינך רואה מה שמתחולל בעיר? אל תחזור! קום וברח! ואמנם ראיתי שיהודים רבים נמלטים מהעיר, הם רצים מעל לגשר, הגרמנים יורים בהם, הם צונחים ונופלים לתוך הנהר והמים מאדימים מדמיהם.

בלית ברירה חזרתי לעיר החדשה, ששם טרם נעשה טבח ביהודים. בבית אחד הגויים מצאתי את ליובה ווילנר ויעקב יתום. הם אמרו לי שאבי הלך לכפר טטרבקה להביא נשק ומחר נצא כולנו ליער ונצטרף לפרטיזנים.

מאוחר בלילה באו עזריאל ומלכה ליניק ואמרו לנו: עלינו לברוח מיד. את גרשון כבר תפסו הגרמנים ואנו נמלטנו בנס.

הלכנו כולנו דרך השדות עד שהגענו לחווה אחת. ראינו שנער יהודי רץ לקראתנו. היה זה ילד קורצאי. קראו לו מומה שטעקעליס. הוא התחנן אלינו שנקחהו אתנו.

בעל החווה הכניסנו לאורווה שלו. מצאתי שם את מיכל פולישוק, יוסל פיגובט ויהודי אחד מורשה שהתגורר זמן מסוים בעירנו.

בעל החווה חשש להלין אותנו זמן רב אצלו ואנוסים היינו ללכת. את עזריאל ומלכה איבדתי בדרך. כשהלכתי לאסוף מזון בבתי־האכרים — לא מצאתים עם שובי. נשארתי אפוא עם מומה בלבד. היינו שני ילדים עבריים בתוך סביבה ששרצה מרצחים על כל צעד ושעל. הגענו לחווה שניה. בעלת־הבית הסתכלה בי ולא הבנתי פשר סקרנותה. לאחר כמה רגעים של מבוכה שאלתני: אתה יהודי? אל תפחד. אינך בודד. בקרבת מקום מסתתרים עוד יהודים. היא נטלתני בידה והביאתני למקום־סתר. שם מצאתי את איטה שפירא, מיציה ווילנר, ישה ופניה מֵאַליאַר. ספרתי להם ממה שראיתי בעיר העולה באש. הם אמרו לי: השאר אתנו, ובאשר נלך — תלך גם אתה.

כעבור מספר ימים החלטנו ללכת לכפר מישקוב. בדרך מצאנו קבוצה גדולה של יהודים מקוריץ ומזוויהיל. הם היו מזוינים ברובה אחד בלבד. היהודים האלה עוררו צער רב. הם היו רעבים וכמעט ערומים, כי הבגדים שעל בשרם נעשו קרעים־קרעים. החלטנו לחזור לקוריץ ולהוציא את המלבושים שהחבאנו אותם במקומות־סתר טרם שנמלטנו מהעיר.

על־יד הכפר איסציה נתקלנו בקבוצה גדולה של אוקראינים שרצו לעצרנו. נמלטנו, אך הם תפסו את „ניומה בילקעלע", ולא ידוע לי מה עלה בגורלו.

בלית ברירה בטלנו את התכנית לחזור העירה ולהצטייד במלבושים. הקור היה בעיצומו. התישבנו ביער והעלינו מדורה. מולי ישבה בתו של סירוטה. היא אמרה למסובים: הביטו־נא וראו, שומר־היער מתקרב אלינו ואתו עוד „מישהו". לא שמנו לב לדבריה ואמרנו לה שזהו דבר של מה־בכך. אך פתאום היא צעקה: אנו אבודים! ורק אז ראינו ששוטרים גרמניים ואוקראיניים מזוינים מכתרים אותנו. בדרך נס הצליחו כולם להסתתר בעבי־היער עוד לפני שהמרצחים הספיקו להפעיל את נשקם. ברוצי בין העצים נתקלתי במומה שטעקעליס ואחיינו הרשל שטעקעליס, אך אבדתים לאחר זמן.

שוב נשארתי בודד בעולם. חפשתי דרך כיצד להתקשר עם הפרטי־זנים ומחוז־חפצי היה להגיע לכפר לוויטשה, שבו פעלו חטיבות מאורגנות וחזקות של פרטיזנים. יחידי תעיתי ונדדתי ביערות־עד שדומני כי רגל־אדם טרם דרכה בהם. הייתי נתון לסופות וסערות ולקור איום. קשה לי

כיום להבין כיצד עמדתי בכל אלה. בלכתי ביער ראיתי פתאום מעין מדורה קטנה. אך היה זה אור שבקע מאחד הבתים. החלטתי להיכנס פנימה. בעלת־הבית קבלתני יפה ואמרה לי: השאר אצלנו ללינת־לילה. עוד היא מדברת אלי והנה נכנסו שני יהודים מסלישטש. הם אמרו לי שלא רחוק מכאן מסתתרים יהודים מקוריץ. ואמנם מצאתי את גלוזבנד ואת דבורה קפטן, וכן יהודים אחרים. הם החליטו ללכת לכפר לנטשין. הצטרפתי אליהם. בהגיענו לכפר ראינו שהתושבים נמלטים היערה יחד עם פרותיהם. שאלתים לפשר דבר והם השיבו, שהכפר מוקף צבא גרמני שבא לשדוד את בהמתם. נמלטנו על נפשנו.

סמוך לכפר לוויטשה הרגשתי שכוחותי עוזבים אותי. שכבתי על הארץ והרהרתי, מאין יבא עזרי? נשמתי תצא והכלבים יגזרו לגזרים את גופתי. אזרתי שארית כוחותי ובזחילה על ארבע הגעתי כל עוד רוחי בי לבית אחד. כיבדוני בארוחת־ערב, אך בצאתי הרגשתי שחולשתי הולכת וגוברת. לא יכולתי לעמוד על רגלי. בדי עמל רב זחלתי ליער ושכבתי כהרוג על האדמה הקרה. בטוח הייתי שזהו הסוף ואין לי אלא לחכות ליציאת הנשמה.

אולם, נעלמים הם דרכי־החיים. כשחשך עלי העולם והתחלתי להיפרד מהחיים — נצנץ אור גדול. בבוקר עם השכמה ראיתי „שייגעץ" קטן שיצא לשדה עם עדרו. כשראני התחיל לרוץ בכל כוחותיו לכוון הכפר. בטוח הייתי שהוא רץ להזעיק את המשטרה, אך טעות היתה בידי. הוא חזר עם גויה זקנה. היא שאלתני מאין אני, ומיד חזרה והביאה לי תבשיל חם ובגדי־חורף. בערב בא חתנה וגרזן בידו. הוא חטב עצים, הניחם על־ידי והעלה מדורה. במקום הזה שכבתי 6 שבועות, ויום־יום הביאה לי הגויה אוכל וחתנה הבעיר מדורה שלא אקפא בקור.

סוף־סוף הצלחתי להגיע לכפר לוויטשה, שהיה מלא פרטיזנים. מצאתי שם את איטה שפירא. היא כבדתני באוכל ונמצאתי בחברתה זמן מסוים.

כעבור זמן הלכתי לגוי אחד להסתתר בביתו. כשיצאתי בבוקר ראיתי צבא גדול ורב מקיף את הכפר. היה זה צבא סוביטי. אחד הקצינים נגש אלי ואמר: אל תפחד, נערי, המפלצת הנאצית מוגרה — שחררנו אתכם!

שמחה גילדנמן

„לִי נָקָם וְשִׁלֵּם"... (דברים ל"ב, ל"ה)

לאחר האקציה הגדולה שנתקיימה בחודש מאַי 1942 בה ניספו 1.500 יהודי קוריץ ובתוכם אמי ואחותי בת השלוש־עשרה — התחיל אבי ז"ל להטיף ליהודי העיר לברוח ליערות.

במתי מעט יצאנו אל הבלתי־נודע — לביצות, יערות־עד ופגעי טבע קשים וחמורים. קבוצה קטנה היינו — אבי, כותב הטורים האלה, בן דודי סיומה גייפמן, האחיות דבורה ופייגה קפטן, הרשל פאר (חאפקעס), לייזער (לאזיק) גרשפלד, אביגדור זאיקה, משה מילרוד, נח רייזברג ואחד ממזריטש ששמו אינו זכור לי. היו בידינו שני אקדחים בלבד.

באנו במגע עם הפרטיזנים והם הורו לנו דרך המובילה לקבוצת יהודים. תכניתנו היתה להתאחד עם יהודים אלה ובכוחות משותפים להעביר את המשפחות אל מעבר לקו־החזית. קבוצת־יהודים זו היתה מזוינת ברובים וברימוני־יד. אולם המשימה לא בוצעה, כי על יד קלוסובה גילו אותנו האוקראינים והזעיקו את הגרמנים. נתפתח בינינו קרב עז. היתה זו טבילת האש הראשונה שלי. הטלתי את הרימון שבידי ומההתפוצצות נהרגו שני גרמנים ואחד נפצע קשה. בקרב זה אבדנו את נח רייזברג.

חלק מהיהודים התפזר ונשארתי עם אבי, סיומה גייפמן, הרשל פאר ועוד כמה אנשים מברזנה וליודוויפול. החלטנו להתארגן כקבוצת פרטיזנים, אך ידוע ידענו ששמותינו העבריים יהיו לנו למכשול, לכן החלטנו לשנותם לשמות לועזיים. כל אחד קבל כינוי. אני חדלתי להיות שמחה, וקבלתי את השם „ליונקה סמיונוב" ובתור שכזה הייתי נודע ביערות זמן רב. השם של הרשל שונה ל„גרישקה" ושם אבי שתוארו הראשון היה קפיטן שונה ל„דיאדיה מישה".

התאחדנו עם הפלוגה הגדולה של גנרל סובורוב, שפעלה בסביבות קיוב וקוריסטין. אנוכי שמשתי כקצין־סיירים.

וכאן עלי לספר את האודיסיאה שלי, את המסע הגדול רב העוז והתנופה מקלינקיביץ לאודיסה, מרחק של כ־2.000 ק"מ.

וכך היה המעשה: היה לנו קשר אלחוט ישיר באמצעות אוירונים. שדה־התעופה המוסווה של הפרטיזנים נמצא בקרבת העיר נאַרובלה שברוסיה הלבנה. בלילה היו נוחתים האוירונים, מביאים אתם נשק וחמרי־מזון ובחזרה לקחו אתם את הפצועים.

בשנת 1943 הגיע אלינו באחד המטוסים האלה חרושצ׳וב, וסמוך לבואו הפציצו הגרמנים את שדה־התעופה. נמלטנו ליערות, ושניים־שלושה שבועות שהה עמנו חרושצ׳וב עד שהצליח לחזור למוסקבה.

באפריל שנת 1943 קבלנו באלחוט הודעה מהמפקדה הראשית של הפרטי־זנים בחתימת וורושילוב, כי בקו חרסון־אודיסה משוטטות יחידות פרטיזנים מפוזרות, ללא מגע וקשר עם המפקדה, ויש לכן לשלוח אחד הפרטיזנים, שיעביר לשם מכשיר אלחוט, ובזה האופן ליצור את הקשר בין פרטיזנים אלה לבין מוסקבה.

מאחר ושמשתי כקצין־סיירים נפל הפור עלי. ורושילוב שלח אלינו ממוסקבה בחורה אחת, אלחוטאית מומחית שהיתה בקיאה ב„אלפא ביתא מורז״. תחת פיקודי נמצאו 12 פרטיזנים ויצאנו לדרך, כשכל אחד טעון 8 קילו חומר־נפץ. הפקודה אמרה, שתוך כדי 6 שבועות עלינו להגיע ליעד ולחזור לבסיסנו.

בדרך פגשנו אנשים רבים שרצו להצטרף לפרטיזנים. מפיהם נודע לנו שקימות אפשרויות בלתי מוגבלות לחבל במרכזי־הכוח של הגרמנים. אולם נאסר עלינו לעשות פעולה כלשהי. במקום אחד הראו לנו על טונה וחצי „טרוטיל״ (חומר נפץ) שהשאירו הסוביטים עם נסיגתם. החלטנו שבשובנו נעבד תכנית כיצד להשתמש בחומר־נפץ זה.

הגענו למקום ומצאנו בו חבורה של 40 פרטיזנים. האלחוטאית נשארה אתם, כדי להדריכם כיצד להשתמש במכשיר־האלחוט, ואנו חזרנו בכוון לבסיס. עצם הימצאו של חומר־הנפץ הדריך את מנוחתנו. הנה נתנה לנו הזדמנות לעשות שפטים ברוצחי־היהודים. הגורל זימן לי לנקום את דם אחותי בת השלוש־עשרה שממעמקי הבור בקוזק זעקה שהיא רוצה לחיות.

חזרנו איפוא למקום שבו הוצנע חומר־הנפץ והחלטנו להשאר בו שבועיים ולבצע פעולות חבלה. היה זה לא רחוק מחרסון. במקום הזה לא פעלו הפרטיזנים. נמצאו שם שני מכרות פחם, שהגרמנים ניצלו אותם לצרכי תעשיית המלחמה שלהם, ואנו החלטנו לפוצצם.

באנו בדברים עם כמה מפועלי המקום ומפיהם נודע לנו שביום א׳ העבודה שובתת. הכנסנו קרוב ל־200 קילו „טרוטיל״ בפרוזדור הראשי של המכרה ובין־רגע הוא נהפך לגל של מפולת. היתה זו מכה קשה לגרמנים. תעשיית הנשק שלהם בסביבה זו כמעט ושותקה. רושם המיבצע הזה היה כביר, והגרמנים חפשו תחבולות כיצד לחסל אותנו.

הם טמנו פח לרגלינו בדמות בחור נוצרי צעיר, שביום בהיר אחד הופיע במחננו והודיע שברח משבי הגרמנים ומשאלתו היחידה היא להספח אל הפרטי־זנים. הוא עשה עלינו רושם טוב ולא חשדנו בכשרים. קבלנוהו, אך בכל זאת

נהגנו בו זהירות. הבחור הזה משוכנע היה שאנו מיפקדה של חטיבת־פרטיזנים גדולה.

אנשי הגיעו לאפיסת הכוחות מההתאמצות הגדולה והחלטנו ללין באחת החוות הסמוכות. סדרנו תורנות־לילה. המשמר התחלף כל שעתיים. כשעמדתי על המשמר ראיתי והנה הבחור הצעיר מתקרב אלי ואומר, עתה זה קמתי משנתי ואני מוכן לעמוד במקומך.

האמנתי לו ושכבתי לנוח. כעבור שעה קלה שמעתי שמישהו מעיר אותי. אחד החברים אמר לי בחרדה: הרי איש אינו עומד על המשמר. מיד תפסתי את הנעשה. ראיתי שתיקי נעלם, הרובה האוטומטי שלי איננו וגם הבחור איננו.

עוררתי את כל הפרטיזנים ושאלתי את בעל־הבית הידוע לו לאן הלך הבחור הצעיר. הוא השיב שהלז הלך לחווה סמוכה, ומיד יחזור. בצאתנו החוצה ראינו והנה הבחור הזה מתקדם לקראתנו בראש פלוגת גרמנים, שהתכוננו לכתר אותנו. ראיתי שנפלנו בפח. לאשרנו היתה הקמה גבוהה והצלחנו להסתתר בה ולהימלט. נשארו בידינו עוד 300 קילו חומר־נפץ והחלטנו להשתמש בו. חיכינו כמה לילות כדי להטעות את הגרמנים כאילו עזבנו את המקום, ולאחר שנחנו פוצצנו שתי רכבות.

לילה אחד נטלנו לעצמנו חופשה ושכבנו לישון. כשקמנו בבוקר ראינו שהשדות כאילו עטויים במעטה של שלג. אך חיש הבחנו שאלה הם מיליונים של כרוזים הכתובים בגרמנית ואוקראינית. כשלקחתי ביד חוזר אחד ראיתי שכתוב בו כדלקמן: על שדות אוקראינה הופיעה כנופיה בולשביסטית שבראשה עומד יהודי בשם ליונקה סמיונוב (בסוגריים היה כתוב שמחה גילדנמן) שמוצאו מקוריץ. היהודי הזה גרם נזקים חמורים לצבא הגרמני ולעם האוקראיני. עבור ראשו — חי או מת — קבענו פרס של 50 דסיטינות אדמה, שני סוסים, פרה ושק מלח.

כשראינו את הכרוזים החלטנו לחזור לבסיס. בטוחים היינו ששמע הכרוזים הגיע גם לשם ובוודאי ידאגו לנו.

צעירים היינו ושטופי דמיונות, לכן החלטנו שאין לחזור לבסיס במלבושינו המרופטים, אלא מלובשים יפה ורכובים על סוסים יפים, והכל כדי לעשות רושם.

בסביבות קוריסטין נודע לנו שבכפר הסמוך מחזיקים הגרמנים 150 פרות חולבות בשביל מפקדת הגיסטאפו ונוסף על כך היו מצויים שם 25 סוסים אבירים. על המחנה הזה שמרו גרמנים, אבל מספרם היה מועט והמשמר היה חלש למדי. החלטנו איפוא לגנוב את הפרות והסוסים. התקרבנו למקום וראינו שמדי שעתיים מתחלף המשמר. חכינו בקוצר־רוח 5 שעות. עם התחלף המשמר התקרב אחד מאתנו ובסכין שבידו רצח את הזקיף הגרמני. נכנסנו לרפת והוצאנו את הפרות והסוסים.

הגרמנים הרגישו בכך, התחילו לירות עלינו אך פחדו להתקרב כי הם היו מעטים. לילה שלם ארך המסע עם השלל הגדול ולעת בוקר הגענו לבסיס. שם ידעו על הכרוז שפרסמו הגרמנים וחששו לחיינו. ומה גם שבמקום 6 שבועות שהינו בדרך למעלה משלושה חדשים.

המיבצע הזה היה הגדול ביותר שביצעתי בתקופת היותי פרטיזן.

כמובן, לא תמיד היינו עטורים הילה של נצחונות. האויב הנאצי הקיז מאתנו דם רב. בין הנופלים בקרב עם הגרמנים היה בוזיה מלמד. הוא פעל ביחידה של הגנרל קובפאק. הוא השתתף ב„מארש" הגדול מפולסיה לקרפטים. בהרי הקרפטים סבל קובפאק אבידות גדולות, ובאחד הקרבות נפל הנער הקורצאי בוזיה מלמד.

חיים ברגל

בסופת הקרבות...

קיץ 1941. צבאות־הנאצים, מזוינים בכלי־מלחמה איומים, שדדו, רצחו, הדבירו עמים וממלכות תחתם, ואין עוצר. בשמי קומץ היהודים — שנותר בשטח הכיבוש הגרמני ונע ונד בשבילים שהובילו מזרחה — הסתמנו אותות מבשרים סופה איומה ונוראה הממשמשת ובאה.

הדרך היחידה שנותרה לבריחה חסומה היתה ע״י האויב האכזרי. היינו רעבים, שדודים ורצוצים. בלב קננה השאלה הגורלית: מי יודע מה צפוי לנו? הכבישים המו משיירות צבא־הכיבוש. האוקראינים הרגישו שהותרה הרצועה, לית דין ולית דיין, והם לוונו בקריאות גנאי ולעג.

ראינו בעליל את הצפוי לנו. כל מי שהיה גלוי־עיניים לא שגה באשליות ובדמיונות. הנאצים הלמו בשערי־מוסקבה ועד סטלינגרד הגיעו. הסוביטים נסוגו, כשהאויב מקיז מהם דם רב. נדמה היה, שהמבול הנאצי ימחה הכול, ומחשבי קִצין התנבאו שאחרית הימים הגיעה.

אולם, על־אף־הכול לא נתפסנו להלכי־רוח של „ומחר אתה ובניך עמי״, כי כוח־החיים פיעפע בנו והוא הדביר את רוח־הנכאים. חשבנו על בריחה וקשירת קשרים עם הפרטיזנים. מדי פעם בפעם הצלחנו להשיג ידיעה על המתרחש בסביבה. מאינפורמציה זו למדנו שיש פתח להצלה.

הגרמנים השאירוני בחיים כ„יהודי מועיל״ ואף את אבי, למרות גילו הגבוה, לא הוציאו להריגה. אך ידוע ידענו, שהננו כחומר בידי הנאצים, שברצותם מניחים לנו וברצותם מאבדים אותנו, ולכן ניצלנו את שעת־הכושר והתכוננו לבריחה. הידיעה על כריית בורות בקוזק לשם חיסול סופי של הגיטו החישה את ביצוע תכנית־הבריחה. שני חברי, משה מילרוד ומרדכי שיחר, הקדימוני ונמלטו ליערות, אך אנוכי נשתהיתי קמעה, כי לא היה קל לשכנע את אבי שיעזוב את הבית. אבא חזר מהרחוב וסיפר, שהרב ניסן בשקין מתנחם בכתוב בספרים הקדושים ש„אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם, אל יתיאש מן הרחמים״. בדי עמל רב שיכנעתי את אבי שבעת צרה כזו אין להשליך יהבנו על פסוקים — ויצאנו לדרך.

רבות רעות שבענו עד שהצלחנו להגיע לפרטיזנים. מלאי־שמחה רצנו לקראתם. היתה זו פלוגה מחטיבת קופבק. מצאנו ביניהם יהודים רבים ובתוכם את מוטיל שיחר ומשה מילרוד. הפגישה היתה נרגשת מאוד.

פרטיזנים בהרים

הצייר: חיים ברגל

אנשי מטה־הפלוגה שאלונו לרצוננו. ביקשנו אותם שיספחונו אליהם. הבדיקה הרפואית מצאה אותנו כשרים להצטרף ללוחמים, אך את אבי סרבו לקבל מפאת גילו. נפשי היתה קשורה בנפש אבי ולא יכולתי לעזבו בודד בסביבה פראית, בה שוטטו כנופיות הבאנדרובצים והתנכלו לחיי היהודים. אך אבי היה חדור ברגשות־נקם, ובקול חנוק מדמעות אמר לי: „זאָרג נישט פאַר מיר, גיי, מיין קינד, און נעם נקמה!״ („אל תדאג לי, בני. לך ונקום באויבינו!״).

„טבילת־האש״ הראשונה שלי היתה בכפר ביליצ׳קי. שרפנו כפר־פורעים זה והרבה רוצחים הוצאנו להורג. משם המשכנו דרומית־מערבית. ביום נחנו, אולם בלילות התלקחו קרבות אכזריים, עקובי־דם, עם הכוחות הגרמניים והמשטרה האוקראינית. התקדמנו בדרכים משובשות בביצות ושוחות. פוצצנו גשרים וחדרנו, ממש, לתוך לוע־הארי. חיבלנו במיתקנים הצבאיים הגרמניים וארבנו לתגבורת שנשלחה לחזית.

בתחילה, לא נמצאתי בפלוגה אחת עם חברי מילרוד ושיחר, אולם אחר־כך נספחתי אליהם. בפגישותינו היינו מעלים זכר חברינו ומשפחותינו והיינו גאים על־כך, שלפחות בודדים וספורים זכו להימנות בין הלוחמים, המגינים על כבוד־האדם.

חטיבת־קובפק התקדמה דרומה. נצחונותיה רבים היו, אבל הם עלו בהרבה חיי־אדם. המצב היה חמור ומסוכן. הנאצים הטילו למערכה נגדנו כוחות ניכרים. ההרעשות מהאויר גרמו לאבידות בנפש ובציוד. סיירינו היו מודיעים לנו, שהגרמנים מרכזים כוחות גדולים הנערכים להתקפה.

בסתיו של שנת 1943 הקיץ הקץ על חיי משה מילרוד. לילה קודם לכן ישבנו שלשתנו ביער ע״י טרנופול. הלילה היה קר וגשום. העצים עמדו בשלכתם. משה הרגיש מועקה קשה בלב. הוא, כאילו, חזה מראש את סופו הקרוב. אך הוא ראה בהקרבת חייו דבר שאין מנוס ממנו, כי המולך הנאצי עוד יבלע הרבה קרבנות־אדם עד שימוגר ויובס.

עם עלות השחר הגיעה „שעת האפס״. שני הצדדים נערכו להתקפה רבתי. משה מילרוד שכב מאחורי מכונת־ירייה „מקסים״ ואני עזרתי על־ידו. אוירוני־האויב הופיעו והנמיכו טוס. הפצצות חרשו את השטח ומכונות־הירייה טרטרו ללא־הפסק. אי־אפשר היה להרים את הראש. הפקודה היתה לא לפתוח באש. כשעה ארכה ההרעשה. קציר־הדמים גדול היה. הפצועים זעקו, אך קצרה ידנו מלהושיע להם.

כשנעלמו מהאופק אוירוני־האויב התרוממתי וביקשתי להגיד משהו למשה, אך הוא שכב דומם, ללא־ניע, וידיו צמודות למכונת־הירייה. כדור־המרצחים חדר

לראשו ויצא דרך הלסת. כתם־דם גדול האדים את תלתליו השחורים. קשה היה לעצור בעד הדמעות שחנקו את גרוני. רגעים ספורים בלבד לפני ההרעשה תלש שבלים מהקמה, הסווה בהן את מכונת־היריה ואמר בצער רב: „ראה־נא, כמה לחם משמידים אנו במו־ידינו!" קשה היה להשלים עם הרעיון שמשה איננו עוד.

עם דמדומי ערבית קברנו אותו בין קבוצת־שיחים.

מרדכי שיחר נמצא אז בגיזרה אחרת של החזית. באחד הלילות נפגשתי עמו. ספרתי לו שמשה איננו. הוא קיבל את ההודעה האיומה באלם ובדומיה.

הגרמנים עקבו אחרינו ללא־הפוגה. ההפצצות הלכו וכבדו מיום ליום. תוך קרבות ואבידות קשות הצלחנו לחבל במתקני־הנפט של האויב. הרבה בחורים יהודיים נפלו בקרבות אלה. מוטיל קליינר נפצע בזרועו. נשאתי את המימיה שלו וחפציו, והחלפתי, מדי פעם בפעם, את התחבושת שעל הפצע. הוא התאזר בסבלנות והבליג על כאבו.

בלילה אחד, בשעת נסיגה, נעלם בחשיכה ומאז לא ראיתיו. באחד הקרבות נאלצנו לעזוב מישלט ונשארה בו כיתה לשם חיפוי. בכיתה זו נמצא משה פובונזק, בחור מלודז, שהגיע לקוריץ בשיירת־פליטים. בחור אמיץ זה לא עזב את המיקלע עד שאזל הכדור האחרון.

בקרב בדלאַטין סבלנו אבידות ניכרות. בקרב זה נפל גם משה שיחר. קרה לנו אסון: כשצלחנו בלילה את הנהר פרוט, נתקלנו במארב גרמני, שקצר את כולם, ואך אני בלבד נשארתי. נמלטתי, ובחשכת־הלילה התגלגלתי מקיר תלול לתוך הנהר. המים, לאשרי, רדודים היו במקום זה, ולא טבעתי.

אלה הם קצות ספורי על חיי כפרטיזן. במציאות עמדתי בפני מיבחנים הרבה יותר קשים וחמורים, מכפי שיש ביכלתי לתאר.

זהבה מאירי (סרבר)

בצנחנית בצבא האדום

כשנכנס הצבא האדום לעירנו, גויס הנוער הקורצאי, ואף אני בתוכו, לקומסומול.

יום אחד לפני כניסת הגרמנים עזבתי את העיר עם הצבא הסוביטי והגעתי לדניפרופטרובסק. שם נפגשתי עם דודתי שהתגוררה בקריבורוג. היא לקחתני אליה. לאחר שהתיצבתי לפני מזכירות הקומסומול ביליתי שבועיים בקולחוז שבקריבורוג.

בלבי גמלה החלטה להתגייס לצבא האדום. הגרמנים התקדמו במהירות מבהילה ורחפה עלי הסכנה ליפול בידי האויב. ומאידך, בקשתי לתרום אף אני את חלקי במיגור ובהבסת הצורר הנאצי.

מזכירות הקומסומול שלחתני לרוסטוב ושם גויסתי לצבא. מחמת רצינות המצב גויס שם כל הנוער בעל כושר גופני מתאים. לאחר שעברתי בדיקה רפואית ופסיכוטכנית קפדנית וחמורה — נמצאתי כשרה לחיל־האויר. משם שלחוני לסטלינגרד יחד עם עוד 200 בחורות לא־יהודיות.

בסטלינגרד עברתי קורס לצניחה שנמשך חצי שנה. לאחר מכן הועברתי ללנינסק (מהצד השני של הוולגה) ואף שם התאמנתי ששה חדשים. האימונים היו קשים מאוד. היו מצניחים אותנו מגובה של 100 מטר.

כשהצבא הגרמני התקדם לעבר סטלינגרד עברתי עם הצבא האדום לסברדלובסק ונמצאתי בשדה־התעופה באַראַמיל (בסביבות סברדלובסק).

עם כיבוש רוסטוב ע״י הגרמנים התחלתי לפעול כצנחנית. הוצנחתי לסביבות רוסטוב, לשם פעולה מאחורי קווי־האויב. נמצאתי במקום שמם שבועיים ימים, באתי במגע עם פרטיזנים, העברתי אליהם נשק ותחמושת וגם מיסמכים ופקודות חשובים.

פעם אירעה לי „תקרית" רצינית ומסוכנת מאוד, שאך בנס נשארתי בחיים. שלחנו מישדר למפקדה שלנו שישלחו אוירון לקחתנו. המישדר הגיע לאזני הגרמנים, וכשטסתי באוירון הופיעו לקראתנו 4 מטוסי־קרב גרמניים. התפתח קרב אוירי בין המטוס שלנו לבין מטוסי האויב. מטוסנו נפגע והתחיל לבעור. אנוסים היו לצנוח. צנחנו במרחק של כמה מאות מטרים ומרחוק הבחנו במטוס שלנו הבוער. מטוסי האויב הסתלקו, כי חששו לחצות את קווי־ההגנה שלנו.

המפקדה חששה לחיינו, כי היא איבדה את הקשר איתנו וסבורה היתה

בני־קוריץ לוחמי הצבא האדום

עומדים מימין לשמאל: 1) פרידל גלפנבון. 2) חיים פוקס. 3) מרדכי ברמן. 4) ישה נרבוס. 5) זהבה מאירי (סרבר).

יושבים מימין לשמאל: 1) יוסף לזבניק. 2 ניסן צנטר. 3) מנדל ברטמן. 4) רוניס

שאבדנו. לפנות בוקר גילו אותנו כוחותינו. בשעת הצניחה נפצעתי ברגלי פצעים קשים ושכבתי כחודש ימים בבית־חולים.

לאחר שעזבתי את בית־החולים הוטל עלי ללמוד נהיגה והתחלתי לעבוד בשדה־תעופה. נהגתי אוטוסטרטיור. האוטו הזה היה מתקרב לאוירון וע״י המגע עמו התחיל המנוע לפעול. היתה זו עבודה אחראית ומסוכנת מאוד, כי אף־על־פי שנמצאנו כ־60 ק״מ מהחזית, היו המפציצים הגרמניים פוקדים אותנו לעתים קרובות. באוטו שלי נמצא תמיד רופא צבאי, שמתפקידו היה להגיש עזרה רפואית לפצועי ההרעשה.

כך תרמתי אני את חלקי במיגור האויב. הרגשתי את עצמי אדם חפשי, שניתנה לו היכולת לנקום עם הנשק ביד. השלטונות הסוביטיים ניסו להשפיע עלי שאשאר במוסקבה ואף צידוני בפנקס חבר־המפלגה. אך נשאתי לבי לעלות ארצה ובעזרת פעילי ההברחה עליתי.

יצחק קליינר

מביעותי הימים ההם...

ב־22 ביוני 1941, עם פרוץ המלחמה בין ברית־המועצות וגרמניה הנאצית, התקיימה בקוריץ אסיפת־עם מטעם השלטונות הסוביטיים, בה הודיעו על פרוץ המלחמה. ומיד לאחר ההודעה התחילו לנהור שיירות של הצבא האדום לחזית.

כשבועיים לאחר פרוץ המלחמה הופצצה קוריץ מהאויר ע״י האויריה הנאצית. בהפצצה זו נספו כמה יהודים, ששמותיהם, לצערי, לא זכורים לי. נהרסו כמה בנינים, בתוכם הבתים של אשר שיחר וסוקניק.

כעבור 10 ימים, בערך, מאז ההפצצה נכנסו לקוריץ צבאות־היטלר. כניסה זו היתה מלווה בהפגזת־תותחים, שלא גרמה נזקים ניכרים, לא ברכוש ולא בנפש.

בימים הראשונים שרר שקט בעיר וחכינו במתיחות גדולה למה שילד יום. מיד נוכחנו לדעת שהיתה זו דממה ערב סער. לא יצא, אפילו, שבוע ימים, והגרמנים התחילו לגייס יהודים לעבודה — לכל מיני עבודות: שטיפת הרצפות בבתי הקלגסים, שהשליכו מהם את המשפחות היהודיות; צחצוח נעליים והעברת מזון ותחמושת. הגיוס הזה היה מלווה בהתעללות איומה: בימים כתיקונם היה סוחב את העגלה צמד־סוסים, אבל הנאצים פסקו שה„סוסים״ הטובים ביותר הם יהודים בעלי זקנים ארוכים. ולכן רתמו בכל עגלה 6 או 8 „סוסים״ כאלה. על העגלה ישב חיל גרמני עם שוט בידו והיה מצליף ביהודים כבסוסים ממש.

היהודים מררו בבכי, רגליהם כשלו, דם רב ניגר מפניהם המצולקים, אבל לפני סיום יום־העבודה לא שוחרר איש, אפילו, אם הוא עמד על סף־המוות. ואמנם, רבים מ„סוסים״ אלה, מטובי יהודי־קוריץ, הוציאו את נשמותיהם עוד טרם שהעריב היום.

בין ה„סוסים״ האלה היה גם סבי יודל קליינר. יהודי ירא־שמים, שכל ימי־חייו עבד ועמל קשה ולא נגע באף אדם לרעה. כששחררו את סבי מלהיות „סוס״, היה נוהג ללכת לכפרים שבסביבה לזגג חלונות בבתי האוקראינים, כדי לקבל כשכר עמלו ככר לחם, או כמה תפוחי־אדמה, כי אוכל לא היה והרעב הציק מאוד.

ערב חג השבועות 1942 התעוררנו לפנות בוקר לקול צעקות ויריות. כעבור מספר דקות נפרצה דלת ביתנו והוציאונו החוצה. ברחובות העיר התגוללו גויות רבות של יהודים שדמם החם ניגר כמים.

הובלנו למגרש שע״י בית דודיה פלדמן, שהמה ושקק מהמוני יהודים. חלקו את האומללים לשני מחנות: 1) נשים, ילדים וזקנים. 2) גברים בעלי כושר־עבודה. אבי נשאר בקבוצה השניה, ואני, אמי אסתר קליינר וחמשת הילדים נשארנו בקבוצה הראשונה. התחלתי להתקרב לעבר אבי, אבל מיד נתכה עלי מכה חזקה מידי גרמני צעיר שעמד על המשמר בל יברח איש. אבדתי את ההכרה לרגעים מספר, אבל התאוששתי והצלחתי להגיע, לא ידוע לי כיצד, לאבי, שציווני לחזור לאמא, לקחת את אחי הצעיר ממני, יוסל׳ה, ולברוח למכר שלנו, פולני.

כשהגעתי למקום — כבר לא מצאתי אותם, כי בינתים גדל מאוד מספר המובלים לטבח ושררה אנדרולומוסיה נוראה. החלטתי לברוח בגפי. התקרבתי לגדר שע״י בית „זוזיק״. על־יד השער ישבה חוה פירקס, בתו של וולף פירקס. ביקשתיה לזוז הצידה כדי שאוכל לשבת. היא שאלתני, מה בדעתי לעשות. השיבותי לה, כי בורח אני, ואם יש ברצונה יכולה היא להצטרף אלי. היא השיבה לי, שלא תברח, כי אינה יכולה לעזוב את אמה.

ברחתי דרך הגן של „בית זוזיק״ לכיוון ה„קלאטקעס״ שעל פני הנהר. לא רחוק מהם עמדו שני גרמנים מזוינים ב„שמייסערים״. הם פתחו ביריות ובצעקות שאעמוד. רצתי, והם דלקו אחרי, עד שעברתי את המים ע״י תחנת־החשמל לכיוון בתי־הגויים. גוי אחד עצרני והכניסני לביתו. בחצר הבית עמד צלב גדול מעץ ועל־ידו בור עמוק. הגוי הוריד אותי לבור וכיסני בענפים. כשבאו הגרמנים ושאלו את הגוי, שמא ראה ילד יהודי בורח, השיב הלה שלא ראה ולא שמע. כשהסתלקו רודפי הוציאני מצילי מהבור ואמר לי לברוח בכוון השדות. רצתי כל היום מבלי לדעת מה יהא בסופי.

לפנות ערב נכנסתי לבית גוי אחד וביקשתי ממנו פת־לחם. הוא מילא בקשתי והוסיף שיכול אני ללון אצלו באורווה. ישנתי כל הלילה. למחרת היום התחלתי ללכת בכוון העירה. בהתקרבי לעיר פגשתי גוי אחד, ממכרי אבי, שסיפר לי שאבי מחפש אותי. בעיר מצאתי קומץ קטן של יהודים ששרד מהשחיטה האיומה. בין הניצולים היו אבי, סבי, דודי מוטל קליינר ודודתי אטל.

למחרת השחיטה כלאו את כל היהודים בגיטו, שהחיים בו היו קשים מאוד והצפיפות היתה איומה. כל הגיטו הוכנס במיטת סדום של ה„שוהל־גאַס״. חיינו שם כצללים.

מספר חדשים אחרי השחיטה הראשונה באו אלינו גרמנים וספרו שחופרים בורות חדשים ביער קוזק. קמה בהלה גדולה בין היהודים שבגיטו, וכל מי שיכול היה נמלט על נפשו.

אנחנו, חמש נפשות, ברחנו לידיד פולני, ששמו היה קזיק זלימסקי [1]. למחרת היום הלך הפולני העירה לראות את מראות־החורבן. הוא חזר מזועזע מאוד וסיפר שהעיר עולה באש וכל יהודי הנתפס — נרצח במקום.

שהינו בביתו ימים מספר, כי לא יכולנו להאריך שבת אצלו, מחמת קירבת המקום לעיר. ברחנו לכיוון היערות, כי ידענו שמשוטטים בהם פרטיזאַנים. לאחר תלאות רבות הגענו לפרטיזאנים, אבל הם סרבו לקבלנו, כי באותם הימים קיבלו רק מי שהיה לו נשק ביד.

כך חיינו ביערות כמו חיות־השדה. אוכל לא היה לנו והרעב היה גדול, כל הסביבה היתה דלה מאוד. בלילות הלכנו לכפרים, לבקש אוכל מהמאזורים. האיכרים נענו לנו ברצון, אבל היו ימים שגם להם לא היה מה לאכול. תקופה זו היתה קשה מאוד. פרצה מגיפת הטיפוס. החורף היה עז ונורא. ישבנו על השלג מסביב למדורות כשכולנו קודחים מחום. אף אני חליתי בטיפוס וכדי להחלימני האכילוני בלביבות מקליפות של תפוחי־אדמה.

סבי היה אדם זקן ולא יכול היה לשאת את הרעב, הקור והמחלות. הוא הוציא את נשמתו ביער וקברנו אותו בין העצים. רבים מאתנו קנאו בו, שזכה כבר להיגאל מכל הצרות והיסורים שעוד נכונו לנו.

אבי ודודי מוטל הצליחו להתקבל כפרטיזנים. בביקורם הראשון אצלי ואצל דודתי, ספרו להם ששייגעץ אחד הכה את עזריאל ליניק על שבא לבקש פת־לחם. בשמעם את הדברים, קמו ממקומותיהם והלכו לכפר (הם היו ששה במספר, בתוכם שלושה רוסים). הם מצאו את השייגעץ כשהוא רוקד בחתונה. נגשו אליו ושאלוהו, למה הוא מציק ליהודים. מבלי לחכות לתשובה מפיו — הרגו אותו לעיני כל החוגגים. מאז השתנה היחס ליהודים.

אבי היה חבלן אצל הפרטיזנים. השתתף עמו עוד יהודי אחד שקראו לו בשם „משה דער מעזריטשער". מזמן לזמן פקדו הגרמנים את הסביבה בכוחות גדולים ושרפו את השדות ואת הבתים, כדי להכרית פת־לחם מפי הפרטיזנים.

דודי מוטל קליינר נהרג בהרי הקרפטים בקרב הגדול שפרץ בין הפרטיזנים לבין הגרמנים.

אבי וכל חבריו נהרגו יומיים לפני כניסת הצבא האדום בחזרה לקוריץ. הם נפלו בפיצוץ רכבת מלאה גרמנים ותחמושת בסביבות פינסק.

---

1. אני מזכיר, במיוחד, את שמו, כי לא היו רבים כמוהו. הוא סיכן את חייו לשם הצלת יהודים. לבסוף רצחו הגרמנים, אותו ואת משפחתו, כי מצאו אצלו את וולוויל גינצבורג. הרוצחים הוציאו להורג את וולוויל ולאחר שהרגו את הפולני ובני משפחתו — העלו את ביתו באש.

ש. ג.

דיאדיא מישא ז״ל

אין בדעתי לגולל יריעה רחבה של גילדנמן האדם, העסקן, האמן, הסופר והנוקם. ההסטוריון, שיכתוב פעם את תולדות השואה וגילויי־הגבורה של מעטים מול רבים, יקבע לגילדנמן את המקום הראוי לו, כי „דיאדיא מישא" התמזג מיזוג עליון עם מושגי־השואה „מאבק", „יערות" ו„הצלה". גילדנמן התעלה לדמות סמלית, אם לא אגדתית, ביערות־אוקראינה, עת שרצו בהם לאלפיהם ולרבבותיהם לסטים גרמנים מזוינים. האויב הנאַצי הטיל למערכה כוחות גדולים, כדי לתפוס את „דיאַדיאַ מישאַ" חי, או מת. וגילדנמן יצא מגוב־האריות חי ושלם, ולא עוד אלא הפליא מכותיו ברוצחי־עמנו.

אספר איפוא „קצות דרכיו": משה גילדנמן נולד בקוריץ בשנת 1898 ובה חי רוב ימיו. הוא היה הכוח הער והמתסיס בחיים הציבוריים והתרבותיים שבעירנו. במשך 15 שנה שימש כיושב־ראש ארגון בעלי־המלאכה בקוריץ. מטעם הארגון השתתף בהנהלת ה„פאָלקס־באַנק" וב„קופת גמילות־חסדים" של הסוחרים הזעירים. כמו־כן היה פעיל ב„טאָז", ב„צנטוס" ובהנהלת „בית־היתומים".

לא היתה, כמעט, פעולה לטובת מוסד פילנטרופי, ללא השתתפותו הפעילה של גילדנמן. הוא היה הלב של „חוג החובבים" בעיר. הוא היה גם הבמאי וגם מחבר הפזמונים. שימש כמנצח התזמורת והמקהלה וארגן חוג של מנדוליניסטים ע"י בית־ספר „תרבות", שהורכב מתלמידי בית־הספר. הוא ניצח גם על מקהלת „פרייהייט" ומדי שנה בשנה היה מציג הצגות, שעמדו על רמה אמנותית נאותה.

אחת ההצגות המוצלחות ביותר, שהשתתפו בה קרוב למאה איש, בלווי מקהלה גדולה, היה המחזה שגילדנמן כתב בעצמו וגם חיבר את המוסיקה. שם המחזה הוא „דער קעניג פון די שנאָרערס". כל ההכנסות מהצגה זו היו קודש לתמיכה ביתומים ועניי־העיר.

ביתו היה מרכז האמנות בקוריץ. כל אמן שבא מהחוץ ראה לעצמו זכות וכבוד לבקר אצל גילדנמן.

גילדנמן התכונן לכתוב את תולדות קוריץ בעוד העיר עמדה על תילה. יחד עם חברו הרצל זילברמן אסף זכרונות ותעודות הסטוריות לצורך ההיסטוריוגרפיה של העיר.

השואה גרמה לתפנית הרת־גורל בחיי גילדנמן. האדם השקט והצנוע הזה נוטל בידו חרב נוקמת. הוא יודע היטב, שלא יוכל לגמול לרוצחים „עין תחת עין", אולם שוועת הלקוחים למות מדידה את שנתו וקוראת לנקם.

איני יודע, אם יד הגורל היתה בדבר, ביום השחיטה הגדולה ערב חג השבועות 1942, הבדילוהו הגרמנים לחיים. הוא חזר מבורות־המות עם עוד יהודים, שהגרמנים החליטו ל„האריך" את חייהם למספר חדשים. גילדנמן נכנס לבית־הכנסת היחידי, שעדיין עמד על תילו ושמע את קומץ הניצולים אומר „קדיש" לזכר המומתים. גילדנמן עלה על הבמה והכריז בקול : זוהי התגובה על הרצח ? באמירת „קדיש" ננקום את נקמת דם יהודי קוריץ השפוך ? והוא קורא לתגובה אקטיבית, ליטול נשק ביד ולצאת ליערות.

מעטים נענו לקריאתו. ב־23 בספטמבר 1942, לפני חיסולו המוחלט של הגיטו, התחמקו מהגיטו גילדנמן עם עוד 11 יהודים, כשבידם אקדח אחד עם 5 כדורים, והגיעו ליערות שמעבר לנהר סלוץ'. קבוצה זו שמשה גרעין ל„יעווריסקאַיאַ גרופה" (פלוגה יהודית) בפיקודו של „דיאדיא מישא". כדי לרכוש נשק פשטו על שומר יער ורכשו להם שני רובים. אחר־כך ארבו לקבוצת שוטרים, ליד הכפר ילנה, ולידם נפל שלל של 6 רובים, 2 אקדחים ושלושה רימוני־יד.

מאחר וביערות הסביבה לא נמצאו פרטיזנים רוסיים, והשתוללו שם הבאַנדרובצים, נדדה הקבוצה לפולסיה. בין קלוסוב לרוקיטנה כותרה ע"י גרמנים ורבים קיפחו את חייהם. שרידי הקבוצה הצליחו להגיע ליערות שבמחוז ז'יטומיר. כאן נוצר הגדוד של „דיאַדיאַ מישאַ", שערך קרבות רבים ופיזר חילות־מצב קטנים, שחנו בעיירות ובכפרי הסביבה. אנשיו פוצצו את הגשר שעל נהר טיטאַרוב ליד העיירה ברוסילוב ואת בנין הקולנוע, בעת הצגה חגיגית לחיילים גרמניים בעיירה נאַרובלה. הם הוציאו להורג את קומיסר־המחוז הגרמני בצאַפוביצ'י, פוצצו גשר ליד אולאֶבסק ועשו עוד פעולות נקם רבות.

אחרי השחרור נתקבל גילדנמן לראיון אצל וורושילוב, שהציע לו עבודת־הנדסה אזרחית בעורף. הוא השיב, שמגמתו להמשיך במיבצע הנקמה ולהגיע כמנצח לברלין.

גילדנמן סיים קורס קצר לקצונה בפאָוולובסק, התגייס לחייל ההנדסה וסיים את המלחמה בדרגת סרן בברלין הכבושה. בברטסגרטן חרת גילדנמן בבית בו התגורר הצורר

הגדול באותיות עבריות מלים אלו: „אני, משה בן אשר הלוי, נשארתי בחיים אחריך, אחרי שדנת אותי למוות. עם ישראל חי!"

משה גילדנמן היה עטור אותות הצטיינות גבוהים ומדליות על פעולותיו ביערות ובצבא האדום, ביניהם: אות מיסדר „הכוכב האדום", „מלחמת המולדת" וצלב „גרונוולד" הפולני.

מיד, עם שחרורו, ראה גילדנמן כחובתו הקדושה להעלות על הכתב את חורבן קוריץ. בשבתו בפריס נגש למלאכה קדושה זו, וכאן התגלה גילדנמן כסופר בעל סגנון מעולה וכמספר מוכשר מאוד.

הוא הוציא את ספרו „חורבן קוריץ", שהוא תאור הסטורי־עובדתי, נאמן למציאות, בו גולל גילדנמן כהיסטוריון מובהק את תולדות השמדת יהודי קוריץ על כל מוראותיה וזוועותיה.

אולם, גילדנמן הלוחם והנוקם, לא הסתפק בתאור החורבן בלבד, כי אם כיד כשרונו הטובה עליו תאר גם את עלילות הגבורה והמאבק. בספרו „אויפן וועג צום זיג" שהוציא בפריס סיפר בכוח אמנותי רב את פרשת הנקם ברוצחי עמנו.

בשנת 1951 עלה ארצה והשתכן בנס־ציונה. אולם, בהגיעו אל הנחלה, תקפה אותו מחלה ממארת, ששיתקה את גופו. הוא התייסר במשך שנתיים ביסורים קשים, ובשבת, 10 באוקטובר 1597, הוציא את נשמתו, והוא רק בן 59 שנה.

גם במקום מגוריו זה היה מקובל ומכובד על התושבים, ולאחר מותו הנציחה המועצה המקומית את שמו על הרחוב בו התגורר בשנות־חייו האחרונות.

במעשיו הציב לעצמו גילדנמן אנדרטה מפוארת, מצבה של יהודי גדול ואוהב־עמו. הוא נשא זכר קדושי העיר בלבו השותת דם וראה מתפקידו הקדוש לנקום את דמם. והוא עשה זאת בכל מקום ובמיטב יכלתו וכשרונו.

קוריץ לאחר החורבן

משה גילדענמאַן ז״ל

איבער די חורבות פון קאָרעץ[1]

קומט מיט מיר, קאָרעצער יידן!

איך האָב געבענקט נאָך דיר מיין געבורט־שטעטל קאָרעץ!

איך האָב געטראַכט וועגן דיר, שפּרייזנדיק, אַלס פּאַרטיזאַנער, איבער די געדיכטע, ווילדע וועלדער פון אוקראַינע און ווייס־רוסלאַנד!

עס האָט זיך מיר דערמאָנט דיינע אָרעמע, שמאָלע געסלעך, מאַרשירנדיק מיט דער רויטער ארמיי, איבער די ברייטע „שטראָסן״ פון די רייכע דייטשע שטעט!

איך האָב דיר געזען אין די חלומות אין די לאַנגע ווינטער־נעכט, ביים פּאַרטיזאַנישן פייער!

איך האָב געטרוימט וועגן דער גליקלעכער שעה, ווען מיינע פיס וועלן ווידער אַמאָל איבער דיין ערד טרעטן!

און די שעה האָב איך דערלעבט. איך בין אין אַ זוניקן אלול פרימאָרגן, נאָך יאָרן וואַגלעניש, הונגער, נויט און שרעק, ווידער אַמאָל צו דיר געקומען.

ווי אַנדערש זעסטו איצט אויס, מיין היים־שטעטל. איך האָב דיך נישט דערקענט — אַזוי פאַרענדערט ביסטו געוואָרן. איך גיי ארום איבער די עטלעכע גאַנץ געבליבענע גאַסן, און זוך מיינע קרובים, פריינט, חברים, סתם באַקאַנטע און געפין זיי נישט. ווי אַ ווילדער שטורם איז אַדורכגעגאַנגען איבער דיר און האָט פאַרניכטעט אַלע און אַלץ. בלויז חורבות און אומבאַוווסטע קברים איז געבליבן פון דעם איינעם פון די עלטסטע ישובים אויף וואָלין. פון די 5000 יידישע נפשות איז כמעט קיינער נישט געבליבן. איינזאַם דריי איך זיך אַרום אויף ד׳יינע חורבות און האָב נישט פאַר וועמען מיין צער און ווייטיק אויסגיסן. איך באַגעגן אין די יידישע גאַסן בלויז צופרידענע פּנימער פון די אוקראַינישע רוצחים. זיי וווינען אין די יידישע הייזער, זיי זענען אָנגעטון אין יידישע מלבושים און געניסן רואיק, מיט אַ ריינעם געוויסן, פון דעם האָב און גוטס וואָס זיי האָבן אויסגעראַבירט ביי זייערע קרבנות. איך קוק אויף דער שרעקלעכער ווירקלעכקייט און טראָג זיך אַריבער מיט די געדאַנקען אין דער פאַרגאַנגענהייט.

---

1. פונעם בוך „חורבן קאָרעץ״, וואָס איז אַרויסגעגעבן געוואָרן מיט דער מאַטעריעלער און מאָראַלישער אונטערשטיצונג פון פּרעזידענט פון „אהבת אחים אנשי קאָרעץ, רעליף קאָמיטע אָף באָסטאָן״.

איך דערמאָן זיך בילדער, געשטאַלטן, עפּיזאָדן, וועלכע וועלן קיינמאָל פון מיין זכרון נישט אויסגעמעקט ווערן. 600 יאָר האָסטו געלעבט מיט אַ זאַפטיק יידיש לעבן. מיט דעם סטאַאיציזם, צוגעבונדנקייט צו דער אמונה און טראַדיציעס פון פיל דורות געזונטע, האַרעפּאַשנע, אָרנטלעכע יידן, האָסטו איבערגעלעבט אַלע גזרות, רדיפות און ליידן, וועלכע די יידן פון וואָלין און פּאָדאָל האָבן געהאַט אויסצושטיין אין משך פון דיין 600־יאָריקן עקזיסטענץ. עס האָבן דיר נישט אויסגעמיטן, אין יאָר ת״ט, די באַנדעס פון כמיעלניצקין, וועלכע גייענדיק קיין אָסטראָג, האָבן אַ הוליע געטון אין דיינע יידישע גאַסן. ווי אַ לעבעדיקער עדות איז געשטאַנען אויף דעם אַלטן בית עולם די שטיינערנע מצבה אויף דעם ברידער־קבר פון די קדושים פון יענער שחיטה. וויפיל גרויסע פערזענלעכקייטן האָסטו, אונזער שטעטעלע קאָרעץ, דער וועלט געגעבן! ווּעמען איז נישט באַוווּסט דער נאָמען פון אונזער גרויסן בן־עיר, דעם צדיק ר׳ פּינחסל קאָרעצער זצ״ל. ווער האָט נישט געהערט וועגן דעם וועלט־באַרימטן באַריטאָן פון דער קייזערלעכער אָפּערע, סיביריאַקאָוו, וועלכער איז געווען דער זון פון אַן אָרעמען קאָרעצער חזן. וועגן די ברידער מיש, דעם כעמיקער און אַדוואָקאַט, וועלכער האָט זיך קונה־שם געווען אין סוף 19־טן און אָנהויב 20־טן יאָרהונדערט. דעם באַרימטן העברעאישן דיכטער מאיר טשודנער, וואָס מ׳ווייסט ניט ווו ער איז אומגעקומען, און דעם זון פון אהרן בער דעם סופר, דעם טאַלענטירטן דיכטער יעקב סיגאַל, וואָס וווינט איצט אין קאַנאַדע. צי קען מען פאַרגעסן די ליכטיקע געשטאַלט פון „קאַזיאָנעם ראַבינער" נחמיה הערשענגאָרן, אָט דעם גרויסן יידן, וועלכער האָט זיך גענומען און פאַרווירקלעכט אזא נאָבעלע מיסיע, ווי טראָגן בילדונג צו די אָרעמע מאַסן. דאָס האָט ער געגרינדעט די תלמוד־תורה, ווו קינדער פון אָרעמע בעלי־מלאכות, טרעגערס, קליינהענדלער, האָבן אומזיסט באַקומען נאַציאָנאַלע, רעליגיעזע און וועלטלעכע דערציאונג און בילדונג, און וועלכע האָט אַרויסגעגעבן עטלעכע דורות איידעלע און געבילדעטע האַנטווערקער און קליינהענדלער. אויסער דעם האָט ער געגרינדעט די פאָלקס־ביבליאָטעק, אין וועלכער איר האָט געקענט געפינען ערנסטע פילאָזאָפישע ווערק, קלאַסיקער פון אַלע פעלקער אין דער יידישער און רוסישער איבערזעצונג, און אַפילו שאָמערס ראָמאַנען, מיט וועלכע די אָרעמע דינסט־מיידלעך האָבן זיך אַזוי ענטציקט. און איצט די פיל דורות קאָרעצער נגידים־פילאַנטראָפּן, נגידים־שתדלנים און כלל־טוערס, וועלכע האָבן נישט קוקנדיק אויף זייער גרויסן רייכטום, נישט פאַרלאָרן דאָס געפיל פון מיטלייד צום אָרעמאַן.

ווער געדענקט נישט די וווּנדערבאַרע מעשהלעך פון דעם גרויסן נדבן

ר׳ יעקב יוסף הארענשטיין, וועלכער איז פון אן אָרעם מעקלערל אויסגעוואַקסן אין דעם גרויסן גביר, דעם אייגנטימער פון וועלדער, מילן און צוקער־פאַבריקן, און וועמענס הויז און קאַסע איז געווען אָפן פאַר יעדן נויטבאַדערפטיקן, געפאַלענעם און אומגליקלעכן. עס איז נישט געווען קיין צופאַל, וואָס דווקא קיין קאָרעץ האָט נאָך דעם פּאָגראָם אין יאָר 1919 דער זוויהלער עילוי, הרב שארין, איבערגעפירט זיין ישיבה „אור תורה״. און טאַקע אין דעם זעלבן בנין פון דער תלמוד־תורה האָבן זיך יידישע בחורים געלערנט אויף רבנים, שוחטים און דינים. דער עילוי האָט געוווסט, אַז אין דעם שטעטל, וועלכעס איז באַוווסט געווען מיט זיינע אייגענע למדנים, וועט די ישיבה קענען ווייטער עקזיסטירן און ער האָט זיך נישט אַנטוישט. די גאַסטפריינטלעכע קאָרעצער יידן האָבן גערן גענומען ישיבהניקעס אויף „טייג״ מנדר געווען נדרים אויף אויסהאַלטן דעם דאָזיקן אַנשטאַלט, וועלכער האָט ביז זיין ליקווידירן זיך, מיטן אָנקומען פון דער סאָוויעטן־מאַכט אין יאָר 1939, אַרויסגעגעבן פיל למדנים און תלמידי חכמים. פון די דאָזיקע חורבות שוועבן אַרויס, ווי לעבעדיקע, די געשטאַלטן פון פיל דורות, עס טראָגן זיך איבער זיי די גייסטער פון די אומפאַרגעסלעכע טייערע יידן און ווי אין אַ קאַליידאסקאָפּ בייטן זיך די בילדער. איך דערמאָן מיך דאָס גאַנצע פילפאַרביק יידיש לעבן פון אונזער אָרעם שטעטל, אָנהויבנדיק פון יאָר 1905, ווען אונזער קליין שטעטעלע האָט מיטגעמאַכט, צוזאַמען מיט דעם גרויסן רוסישן פאָלק, די רעוואָלוציע. עס דערמאָנט זיך די סאָציאַליסטן, וועלכע האָבן אַזוי געגלויבט, אז מיט דער באַפרייאונג פון דעם רוסישן פּראָלע־טאַריאַט און מיט דעם אַראָפּוואַרפן דעם צאַר, וועט קומען אויך די באַפרייאונג פון דעם יידישן פאָלק. ווי ערלעך־אויפריכטיק זענען זיי געווען: נאָטקע דער מאָלער, באבל שארין, אשר־זעליק דעם מלמדס, זיידל פייפער, חייקע בארענבוים און פיל אַנדערע. עס דערמאָנט זיך דאָס אימפּולסיווע לעבן פון קאָרעץ צווישן דער ערשטער וועלט־מלחמה און דער צווייטער, ווען עס האָט זיך געגרינדעט א סוחרים, אַ קליינהענדלער און אַ האַנטווערקער פאַראיין. ווי אַזוי יעדער פון די דאָזיקע פאַראיינען האָט געוואָלט פאַרכאַפּן די השפּעה אויף דער יידישער גאַס, וואָס האָט זיך אמבולטסטנס אויסגעדריקט אויף די „אָבשטשע סאָבראַניעס״ פון פאָלקס־באַנק און גמילת־חסדים קאַסע. עס דערמאָנט זיך דער קאַמף, וואָס האָט זיך צעפלאַקערט פאַר דעם כסא הרבנות, נאָכן טויט פון דעם קלוגן רב לידסקי זצ״ל. דאָס גאַנצע שטעטל האָט זיך צעטיילט אויף צוויי לאַגערן: דער סוחרישער, מישטיינס געזאָגט בורזשואַזער עלעמענט, האָט געוואָלט, אז רב הקהל זאָל ווערן לידסקיס איידעם — הרב ניסעלע באשקין — און די אָרעמע שיכטן, מיט וועלכע

עס האָט אָנגעפירט דער האַנטווערקער פאַראיין, ווו איך בין געווען פּרעזעס, מיט דער מיטהילף פון דעם פּרנס פון דער קהלה דוד דער באַנדער (ראַניס) האָבן געוואָלט דורכפירן דעם זון פון אביגדור דעם דין, — הרב אַבראַמטשיק זילבערמאַן. ליידנשאַפטלעך איז געווען דער דאָזיקער קאַמף, אפילו די אינטערוועניץ פון לוצקער רב סאראטשקין און פון ראָוונער רב מה יפית האָבן נישט געהאָלפן — קיינער פון די צדדים האָט נישט געוואָלט זיך אונטערגעבן און דער קאַמף האָט זיך געצויגן ביז דער דייטשער אָקופּאַציע און ליקווידירט האָט אים דער דייטש, וועלכער האָט אויף אַן אכזריותדיקן אופן געהרגעטביידע רבנים... דאָס אַלץ דערמאָנט זיך קוקנדיק אויף דעם חורבן און עס גלוסט זיך פאַר עפּעס א נאָענטן פריינט אויסרעדן דאָס האַרץ, נאָר ארום איז פוסט. איך זע בלויז הויפנס צערואינירטע יידישע הייזער, פרעמדע, פרעמדע נישט פריינטלעכע פּנימער, סימנים פון מאָרד, פון דערנידערונג און פּיין... איין טרייסט איז נאָר געבליבן — דאָס איז דער געדאַנק, אַז נישט אַלע קאָרעצער יידן האָט דער דייטש און זיינע אוקראַינישע באַהעלפערס פאַרניכטעט. ערגעץ צעזייט איבער דער גרויסער וועלט, איבער ימים און די ווייטע לענדער לעבן נאָך קאָרעצער יידן, צו וועלכע די האַנט פון דייטשן מערדער האָט נישט דערגרייכט. ערגעץ ווייט, ווייט פון דאַנעט געפונען זיך קרובים און פריינט פון די אומגעקומענע קאָרעצער יידן, וועלכעס הערצער האָבן געבלוטיקט אויף דעם גרויסן חורבן פון אונזער שטעטל, ערגעץ וווינען קאָרעצער יידן, וועלכע האָבן נישט פאַרלוירן די ליבע און בענקשאַפט צו זייער היים־שטעטל ווו זיי זענען געבוירן און דערצויגן געוואָרן, מיט וועלכן זיי זענען מיט טויזנטער פעדעם פאַרבונדן און וועלן דאָס שוין קיינמאָל נישט זען. יאָ, מיינע נאָענטע, טייערע קאָרעצער לאַנדסלייט, איך טרעט איצט איבער די געסלעך פון אונזער אָרעם שטעטל און לעב איבער שרעקלעכע יסורים, קוקנדיק אויף די חורבות, ווו יעדער שטיינדעלע דערמאָנט מיר וועגן די ליידן פון אונזערע קדושים, דעם לעצטן דור קאָרעצער יידן. נאָר איך פיל, אז איר זענט דאָך מיך מקנא, וואָס איך האָב זוכה געווען צו זען מיט מיינע אויגן די דאָזיקע שפּורן פון פאַרניכטונג און לאָזן א טרער אויף די הייליקע ערטער, וועלכע זענען אַן עדות געווען פון די ליידן און פּיין פון אונזערע מאַרטירער. טאָ קומט מיט מיר מיט, מיינע קאָרעצער באַקאַנטע און אומבאַקאַנטע, קרובים און פריינט, מאַכט מיט מיר מיט מיין לעצטן שפּאַציר איבער אונזער חרוב געמאַכט שטעטל, קוקט מיט מיינע אויגן אויף אונזער אַלטער היים, דערמאָנט אייך צוזאַמען מיט מיר אייערע קינדער־יאָרן, דאָס גאַנצע שטייגער לעבן פון אַמאָליקן קאָרעץ, זאָל זיך מיר דאַכטן, אַז איר באַגלייט מיר און אַז איר העלפט מיר טרויערן. קומט

מיט מיר מיט. איך וויל פילן אייער נאָענטקייט, איך וויל נישט זיין אַזוי איינזאַם אין דעם שרעקלעכן, שווערן מאָמענט.

אויף דעם מארק־רינג

מיר קומען אויף דעם מאַרק־רינג. נעבן וויטמאַנס מויער בלייבן מיר שטיין און קוקן מיט פאַרוווּנדערונג אַרום, נישט גלויבנדיק די אייגענע אויגן. די רייע געמויערטע קראָמען, אָנהויבנדיק פון מאַשקע שכנעס בודקע און ענדיקנדיק מיט עליע געכמאַנס לעדער־קראָם, זענען פאַרשוווּנדן געוואָרן, ווי אין דער ערד איינגעזונקן געוואָרן. רעכטס דאָס זעלבע. נישטאָ די מויערן פון שײנדל שייעכעס, אַוועַרבוכס, גאָלדבערג, ליפינס און די שמאָלע געמויערטע און הילצערנע קלייטלעך, וואָס האָבן אַרומגערינגלט דעם מאַרק. הויפנס מיט ציגל זעען מיר אויף דעם אָרט. פון דעם אָרט ווו מיר שטייען זעען מיר די פאַרברענטע שול־גאַס און די פערספּעקטיוו אויף עטלעכע קילאָמעטער ביז דעם „פּאָטשעוועדער זאַפּוסט". מיר זוכן און געפינען נישט די יידישע סוחרים, וואָס פלעגן שטיין אויף די שוועלן פון זייערע קראָמען און אויף אַ צעבראָכענעם רוסיש, לויבנדיק זייער סחורה, אַריינבעטן די פאַרבייגייענדיקע קונים. מיר זעען זיי ניט אַרומלויפן מיט פאַרשמאַכטע, פאַרדאגהטע פּנימער פון איינעם צום צווייטן אויף כאַפּן אַ גמילת־חסד, בכדי נישט דערלאָזן דעם וועקסל צום פּראָטעסט. מיר זוכן און געפונען נישט די קליינע סוחרימלעך, „די שאָטימאַיעשניקעס", וואָס פלעגן זיך אַרומדרייען צווישן די פויערישע פורן, מיט דעם בעזמענדל אין דער האַנט און איינהאַנדלען אַ שאָפן פעלכל, אַ פונט גריבעס, אָדער אַ פּאָר לויט חזיר־האָר. עס פעלט דאָ בעניע „קאַלייארמערראַק" מיט דער לאַנגער בייטש אין דער האַנט, עס דערמאָנט זיך מאָטעלע־פישעלע, אָט דאָ פלעגט ער שטיין אין אַ קרייז פון גוים און יידן און פאַר אַ ביסל טאַבאַק צו זיין ליולקע פלעגט ער דריי מאָל אַ קלאַפּ טון מיט דער געזונטער האַנט איבער זיין פאַרשמאָלצעוועטער הייז, און אויסקרייען ווי אַ האָן, צו דער גרויס צופרידנקייט פון די פאַרזאַמלטע. אָט דאָ, נעבן רחל גוראַלניקס קלייט, פלעגן שטיין די איינגעשמירטע אין מעל און פעטס „טעליזשניקעס" מיט די הונגעריקע אויסגעמאַגערטע פערדלעך, וואָס האָבן מיט אַראָפּגעלאָזטע קעפּ געקייעט אַ ביסל טרוקענע שטרוי און געטריבן מיט די אויסגעקראָכענע וויידלען די פליגן פון די „קאַראָסטיעווע" קערפּערס. אויף די וועגענער און אויף דער ערד פלעגן שלאָפן טרעגערס און געוואַרט, מען זאָל זיי רופן אויסלאָדעווען אַ פּאָר קאַסטנס באַקאַליי, אַ פעסל הערינג, אָדער אַ זעקל צוקער. ווו זענט איר אָט די פעסטע טרעגערס, מיט די פלאַטשיקע פלייצעס,

די אונטערגעגארטעלטע מיט די גראָבע שטריק? ווו איז חנא מיט דער ווייסער באָרד, ווו איז בערקע קאַפּטאַניק מיט דעם 100 קילאָאיקן זאַק מעל אויף די פּלייצעס? ווו זענט איר, אָרעמע האַרעפּאַשנע יידן? וואָס האָט איר פאַרלאָזט דעם פּלאַץ, וועלכן אייערע פאָטערס און זיידעס האָבן אייך בירושה איבערגעלאָזט? פאַר וואָס האָט איר, פעסטע יידן, פאַר וועלכע גוים האָבן מורא געהאַט, קיין איין דייטש מיט אייערע שטאַרקע הענט נישט דערוואָרגן? פאַר וואָס האָט איר נישט אויפגעברויזט מיט אייערע פּשוטע נשמות, און נישט אויסגענוצט אייערע שטאַרקע קערפּערס? פאַרוואָס האָט איר זיך געלאָזט אָן ווידערשטאַנד פירן צו דער שחיטה? עס איז שטיל אַרום. קיינער ענטפערט נישט אויף דער דאָזיקער אָנגעווייטיקטער פראגע. עס דריקט ממש דאָס שטילקייט פון דעם דאָזיקן מאַרק-פּלאַץ, וועלכער איז הונדערטער יאָרן פאַרהילכט געווען מיט דעם געמיש פון יידיש און גויאישע שפּראַכן, מיט שבועות און גוטמוטיקע קללות פון די אָרעמע איינקויפערינס פון הינער און אייער, מיט די געפלאָכטענע קוישלאַך אין די הענט. אַלץ איז פאַרשוואונדן, ווי דורך אַ בייזער ים־כוואַליע אָפּגעשווענקט... קומט, קאָרעצער יידן, אַוועק פון דאַנען, דאָס האַרץ ווערט צעריסן, קוקנדיק אויפן איצטיקן חורבן און פון דערמאָנען זיך ווי אַזוי דער דאָזיקער מאַרק־רינג האָט אויסגעזען אַמאָל. קומט בעסער, מיינע פריינט, אויף דעם בית־עולם, לאָמיר באַזוכן די קברים פון די פיל דורות קאָרעצער יידן, וועלכע האָבן געלעבט מיט א נאַטירלעכען לעבן און זענען געשטאָרבן מיט אַ נאַטירלעכן טויט, קומט לאָמיר זיך באַהעפטן מיט זייערע נשמות און צוזאַמען באַווינען דעם לעצטן דור קאָרעצער יידן.

אויף דעם בית־עולם

לאַנגזאַם גייען מיר צו גענעסיע שטיליערמאַנס מויער אויף אַראָפּקירעווון אין דער שול־גאַס. שראליק־געשלס (מאַנטיקס) מויער איז גאַנץ. אין דער ווינקל־קלייט איז אַ שוסטער־וואַרשטאַט. 2 אוקראַינישע יונגע שוסטערס, מיט לאַנגע, אָנגעשמירטע מיט פעטס „טשופּרינעס" קלאַפּן פלעקלעך אין די זוילן און זינגען אַ ליד. אין גענעסינס מויער דאָרט, ווו עס איז געווען אברהם קאַפּצאַנס גאַלאַנטערי קראָם, אין זלאָטמאַנס אייזן־קראָם, געפינט זיך איצט אַ מלוכהשער קאָאָפּעראַטיוו. מיר גייען אַריין אין שול־גאַס. צי דאָס איז זי? דאָס איז די גאַס, ווו מיר האָבן אונזערע קינדער־יאָרן פאַרבראַכט, ווו מיר זענען אין חדר געגאַנגען, ווו עס האָבן געוווינט די שוסטערס און שניידערס, וואָס האָבן אונז די ערשטע שיך און קליידער גענייט? עס איז פאַרשוואונדן די אָרעמע הילצערנע הייזלעך, וואָס זענען געווען

ווי צוגעקלעפּט איינס צום צווייטן, וואָס זענען ווי אַרויסגעוואַקסן איינס פון דעם צווייטן. דורך בשותּפותדיקע בוידעמס און ווענט זיך משדך געווען און ווי זייערע בעלי־בתּים יאָרן לאַנג אין פריידן און ליידן צוזאַמענגעלעבט. בערג מיט ציגל, פאַרברענטע געהילצן, פון וועלכע עס סטאַרטשעט אַרויס ערטערווייז אַן איבערגעבּרענט צעבויגן אייזערנעס בעטל. צווישן אַן אויסגעדרייטן „קאָסיאַק" פון אַ טיר און אַ גאַנץ געבליבן געמויערט ווענטל זעען מיר פאַרשטופּט „שמות" פון אַ צעריסענעם מחזור, וואָס אַ גלויביקע האַנט האָט באַהאַלטן, מען זאָל חלילה, מיט די פיס נישט טרעטן די הייליקע שריפטן. אין דעם אַלגעמיינעם חורבן, וואָס איז פאַר אונזערע אויגן, קען מען בלויז, לויט אייניקע סימנים, זיך אָנשטויסן, ווי ווער פון אונזערע אַלטע באַקאַנטע האָט געוווינט. אָט דאָ איז, דאַכט זיך, געווען די פּאָסעסיע פון דינקע בוף די „יאַבלאָניטשקע". אויף פיל מעטער, נאָך איידער מען האָט זיך דערנענטערט צו איר הויז, האָט מען שוין געשפּירט דעם שמעק פון עפּל, וואָס מען פלעגט דאָ שטענדיק לאָדעווען אויף וואָגנס, אויף אַרויסשיקן קיין ראָוונע צום באַן. אַנטקעגן איז געווען דער בלאָק צונויפגעשמידטע וווינונגען פון אברהם האָשטשער דער שניידער, שיינדל שיוועבוכער, יוסל דעם ציבולניק, שמוליק באַלאַי. ווייטער איז געווען דאָס שוסטער־שולכל און נאָך ווייטער אין שמאָלן געסל האָבן געוווינט די „מידניקעס"־שקליאַרעס. עס דערמאָנט זיך דאָס שמאָלע, ווי אַריינגעפּרעסט צווישן די צוויי נגידים יוקל דעם יאַבלאָניק און יוסל סאַרנער, קליין שטיבעלע פון דעם אַלטן מוכר ספרימניקס קאָס, דעם הינקנדיקן יידל, וואָס פלעגט אַרומטראָגן צום פאַרקויפן הבדלהס, ציצית, שיר המעלותן און לוחלעך. קיין סימן איז פון דעם אַלעם נישט געבליבן. מען זעט בלויז פון דאַנען די בלאַנקנדיקע ווייסע ווענט פון מיקאָלע קלויסטער מיט די הויכע קאָלאָנעס, מיט די אָפּגעהילעטע צלמים אויף דעם פריש אָפּגעפאַרבטן גרינעם דאַך. אויף דעם פאָן פון די יידישע חורבות זעט ער אויס ווי פעסטער און העכער, און שטרייכט נאָך מערער אונטער דעם קאָנטראַסט צווישן אונזער אומקום און זיין אומבאַרירלעכקייט.

מיר שטעלן זיך אויף אַ ווײַלע אָפּ נעבן הויז פון וואָלף וואַסערמאַן דעם מוליער. עס איז פון דעם הויז געבליבן בלויז די פעסטע צעמענטענע פליטע פון גאַניק מיט צוויי טרעפּלעך. דאָ האָב איך געוווינט, זייענדיק אין געטאָ, צוזאַמען מיט משה מאיר דעם בעקער (קראַסנאָסטאַווסקי). אין דעם הויז האָב איך נאָך דער ערשטער אַקציע געמאַכט די געהיימע פאַרזאַמלונג פון מיין דיווערסיע־גרופּע און אונטער דעם טרעפּל האָב איך אויסבאַהאַלטן מיין פּיסטאָלעט, מיט וועלכן איך האָב זיך געקליבן אַוועקגיין אין וואַלד צו די פאַרטיזאַנער. מיר

דערנענטערן זיך צו דעם אָרט, ווו עס איז געשטאַנען די רויטע שול, ר׳ אשרס שול און דער בית־המדרש. עס איז געבליבן בלויז דער געמויערטער האַלז פון דעם גרויסן קעלער, וואָס האָט זיך געפונען אונטער דער גרויסער רויטער שול — דעם שענסטן מקום קדוש אין קאָרעץ, מיט דעם קינסטלעך געשניצטן ארון־קודש, וואָס איז געמאַכט געוואָרן עטלעכע יאָר פאַר דער ערשטער מלחמה, דורך דער איניציאַטיוו פון דאַמאָלסדיקן גבאי, דעם אַדוואָקאט הערש פינקעלשטיין. דעם שווערן טויער, איבער וועלכן עס איז געווען מיט געגילדעטע אותיות אָנגעשריבן: „זה השער לד׳ צדיקים יבואו בו״, האָט אַ דייטשישע באָמבע אויפגעריסן אויף דעם צווייטן טאָג, נאָכדעם ווי קאָרעץ איז פאַרנומען געוואָרן דורך די דייטשן. ווי ווילדע חיות האָבן זיי זיך געוואָרפן צום ארון קודש, אַרויסגעשליידערט אויף דעם בעלעמער די ספרי תורהס, אָנגעלייגט אויף איין סטאָס אַלע סטענדערס און זיי אונטערגעצונדן. דאָס איז געווען דעם 3־טן יולי 1941. ווען די יידן פון די שכנותדיקע הייזער האָבן דערזען די קנוילן רויך און פייער, וואָס האָבן זיך אַרויסגעריסן דורך די פענצטער, האָבן זיי געכאַפּט עמערס מיט וואַסער און געלאָפן לעשן די ברענענדיקע שול, נאָר זיי זענען באַגעגנט געוואָרן מיט אַ האָגל פון קוילן. די דייטשע מערדער זענען געשטאַנען דערנעבן און מיט צופרידנקייט געקוקט אויף די פרוכטן פון זייער אַרבעט. ישעיה שרה־רבקהס (דער פוטערניק) איז דאַן מערדערלעך צעשלאָגן געוואָרן דורך די דייטשן און האָט זיך אין שרעק ערגעץ באַהאַלטן. זיין משפחה האָט אים געזוכט און נישט געקענט געפונען און פון דאַן אָן זענען אַלע זיינע שפורן פאַרשוואונדן. אין מיטן העלן טאָג איז אַוועק מיט דעם פייער די גרויסע, רויטע שול, וועלכע איז קנאַפּע 200 יאָר געווען דאָס צירונג פון דעם קאָרעצער יידנטום. דעם זעלבן טאָג איז אויך פאַרברענט געוואַרן דער בית־המדרש. אַ ריינער פלאַץ איז אויך אויף דעם אָרט, ווו עס איז געשטאַנען די תלמוד־תורה, אין וועלכער ס׳האָט זיך שפּעטער געפונען די זוואָהילער „ישיבה״. מען זעט נישט און מען הערט נישט די רוישנדיקע „תלמוד תורה קלעצלעך״, — אָט די טייערע קינדערלעך פון די אָרעמסטע שיכטן פון קאָרעצער באַפעלקערונג. עס רייסט זיך נישט אַרויס פון די אָפענע פענצטער פון צווייטן שטאָק, די זיסע שטימע פון אַ ישובניק, וואָס איז מעביר די סדרה, גרייטנדיק זיך פאַר אַ בעל־קורא אין אַ דאָרף אויף די ימים־נוראים. אַלץ אַרום איז ווי אויסגעשטאָרבן. עס הערט זיך בלויז דאָס וויען פון אַ הונט אויף דעם גאַנץ געבליבענעם גלחס הויף, וואָס גרענעצט מיט דער געוועזענער תלמוד תורה. דורך די איבערגעדרייטע צעבראָכענע טרעפּ לאָזן מיר זיך אַראָפּ אין דער ריכטונג פון דער פאַרברענטער באָד. די דאָזיקע טרעפּ זענען אַלע יאָרן זאָרגפעליק רעמאָנטירט און אין אָרדנונג געהאַלטן

געוואָרן פון די געלטן וואָס די צניעותדיקע קאָרעצער פרויען האָבן אויף דעם ציל געשפּענדעט. עס שטייט גאַנץ דאָס שטיבל פון דעם לעצטן בעדער משה סוק — דעם קליינטשיקן פאַרקריפּלטן יידעלע מיט אַ שטענדיק געשוואָלענער באַק. עס איז אויך נישט צעשטערט דאָס הויז פון ניסל לאַזעווניק. אויף דער שוועל פון הויז שפּילן זיך צוויי אומריינע קריסטלעכע קינדער. מיר קומען צו צו דעם „טויטן בריקל". צוויי ברעטער פּאָר פוסגייער זענען איבערגעוואָרפן איבער דעם ראָוו, ווו דאָס בריקל איז געווען. דער וועג צו דעם, פון ביידע זייטן, איז מיט גראָז פאַרוואַקסן. נישטאָ מערער קיין יידן אין קאָרעץ און דאָרום איז שוין נישט נויטיק דאָס בריקל, וועלכעס האָט געפירט בלויז צום בית עולם.

דער לעצטער דור קאָרעצער יידן האָט דורך אַנדערע וועגן און אַנדערע בריקן זיין לעצטן וועג דורכגעמאַכט. לאָמיר דאָ שטיין און באַטראַכטן ווי אַזוי זעט אויס די דאָזיקע גאַס, ווו עס האָבן געוווינט די אָרעמע טרעגערס, טעליזשניקעס, בעלי־עגלות און וואַסערטרעגער — די צעצקעס, קאַפּטאַניקעס, עוועדקעס און כאראמימכעס. אין די קליינע נידריקע הייזלעך, באַדעקט מיט שטרוי, אָדער דראַניצעס, וואָס האָבן אויסגעזען ווי גויאישע כאַטקעס, צוגעטוליעט צו דעם געמויערטן פּאַרקן פון בית עולם, האָבן דורות לאַנג געוווינט אָט די האָרעפּאַשנע יידן און האָבן זיך אַזוי גוט געפילט אין שכנות מיט דעם עולם האמת. שטענדיק האָט מען דאָ געטראָפן זיך שפּילן אין זאַמד אין מיטן גאַס פיל קינדערלעך ־ מיט געקרייזטע קעפּלעך, מיט קלוגע, ברענענדיקע, שוואַרצע אויגעלעך. זיי האָבן געלאַכט, געוויינט און באַטראַכט יעדן דורכגייער מיט נייגעריקע בליקן. ערב שבועות, יאָר 1942, בשעת דער ערשטער אַקציע, זענען אַלע איינוווינער פון דער דאָזיקער אָרעמער „אויטאָנאָמיע", דערמאָרדעט געוואָרן און זייערע הייזער האָבן די גויאישע שכנים אויף האַלץ צעראַבירט. שטיל און אומעטיק איז נעבן דעם אַריינגאַנג אויפן בית עולם, גאָרנישט ווי אין חודש אלול. עס פילט זיך גאָרנישט, אַז עס איז עטלעכע טעג פאַר ראש השנה, פאַר די ימים נוראים. צי האָט אַזוי אויסגעזען דאָס אָרט אין דעם חודש אין משך פון הונדערטער יאָרן ?... פון ווייטע שטעט און שטעטלעך פלעגן קומען אהער יידן און יידענעס אויף קבר אבות... פון דעם „טויטן בריקל" ביז דעם אוהל זענען געשטאַנען אין צוויי רייען אָרעמע יידן און יידענעס מיט אויסגעשטרעקטע הענט און מיט רחמנות־פּנימער געווינטשט די דורכגייער, אַז זיי זאָלן אויסבעטן אַ כתיבה וחתימה טובה און דערביי געבעטן אַ נדבה. צווישן די אָפּגעריסענע אָרעמעלייט האָט מען געקענט זען אויך בעל־הבתישע גבאיטעס מיט די זיידענע קאָפּטיכלעך און גרויסע לעדערנע „ראַדיקולן" אין די הענט. די לעצטע האָבן מיט מערער

דרייסטקייט געבעטן א „פּאָזשערטוואָוואַניע״אויף חתונה מאַכן אַן אָרעמע כלה, אָדער אויף אַרויסשיקן אַן אָרעמען קראַנקן אין אַ סאַנאַטאָריום...

ווען מען איז אַריינגעגאַנגען אין אוהל האָט מען געזען זיצן ביי טישן יידן און יונגעלייט. נעבן יעדן איז געשטאַנען אַ טעלער, אין וועלכן עס איז געלעגן אַ צעטל מיט געדרוקטע קידוש־לבנה אותיות. אויף דעם צעטעלע איז געווען אָנגעשריבן, אויף וועלכן צוועק מען בעט צו שפּענדן: אויף תלמוד תורה, ביקור חולים, טאַז, צענטאָס, אַ נויטיקע נדבה, פאַר אַ ניסתר אאז״וו.

„אין דעם טעלער האָט איר פאַרגעסן אריינלייגן״ — פלעגט מען דעם נדבן דעליקאַט דערמאָנען און יידן האָבן געגעבן, ווער וויפיל האָט געקענט, אָדער געוואָלט. עס איז שוין געווען גאַנץ לייכט אין בייטעלע, ווען מען האָט זיך דערנענטערט צום לעצטן עטאַפּ, ד״ה צו יונה זרחס אָדער צו אַן אַנדערן פון דער חברה קדישא, וועלכע זענען געשטאַנען אויף די טרעפּ נעבן א שטיבל פון די צדיקים און האָבן געבעטן געבן אויף מאיר בעל הנס און אויף קויפן אייל פאַר די נר תמידס, וואָס האָבן געברענט אין אייניקע שטיבלעך...

אַזוי האָט אויסגעזען דאָס הייליקע אָרט אין משך פון פיל יאָרן, אָט אזא האָבן מיר אים געזען אין אונזערע רעיונות. און וואָס זעען מיר איצט? דער געמויערטער פּאַרקן, וועלכער האָט מיט אַ שטיינערנעם, פעסטן רינג אַרומגענומען דעם בית־עולם, איז נישטאָ; די אוקראַינער האָבן אים נאָך אין 1942־טן יאָר צענומען און מיט די שטיינער אויסגעפלאַסטערט אַ גאַס אויף דער „זאַראָוויע״, און עס איז פאַרשווונדן געוואָרן דער גרענעץ, וואָס האָט אָפּגעטיילט דעם עולם האמת פון דער ארומיקער וועלט. דער בית עולם איז געוואָרן א רשות הרבים, אַזוי ווי דאָס יידישע לעבן און דאָס יידישע פאַרמעגן בעת דער דייטשער ממשלה.

מיר טרעטן אַריבער דעם געוועזענעם גרענעץ און דערנענטערן זיך צו די טרעפּ. ר׳ יעקב־יוסף האָרנשטיינס מצבה, פון ווייסן קעראַמער מירמלשטיין, איז פאַרניכטעט. עס וואַלגערן זיך בלויז אויף דער ערד ווייסע שטיקלעך שטיין, אייניקע מיט אַ געגילדעטן אות, וואָס קוקט אַרויס, ווי עס דאַכט זיך, מיט רחמנות. פון די צוויי רייען געמויערטע „שטיבלעך״ פון צדיקים איז קיין זכר נישט געבליבן. הונדערטער יאָרן זענען געשטאַנען אָט די „שטיבלעך״ מיט די אריינגעמויערטע שטיינערנע מצבות, אויך וועלכע עס איז געווען אויסגעקריצט די נעמען פון די גרויסע רבנים, גאונים, צדיקים, די מעשים טובים, וואָס זיי האָבן פאַר זייער לעבן אויפגעטון און די הייליקע ספרים, וואָס זיי האָבן מחבר געווען. אין אייניקע פלעגט ברענען אַ נר תמיד. הונדערטער מתפללים פלעגן יעדעס יאָר צוציען די דאָזיקע שטיבלעך. דורך די קליינע פענצטערלעך פלעגן יידענעס אַריינלייגן

שרידי יהודי־קוריץ אומרים „קדיש" בשנת 1959 ביער קוזק ע"י קבר־האחים

צעטעלעך, אויף וועלכע עס איז געווען אָנגעשריבן זייערע בקשות צו גאָט. בשעת מעשה פלעגן זיי דאָ אויסוויינען זייער ביטער האַרץ און בעטן דעם הייליקן צדיק, ער זאָל זיך פאַר זיי משתדל זיין ביים רבונו של עולם. וויפיל צעבראָכענע הערצער פלעגן זיך פון די דאָזיקע שטיבלעך אומקערן באַרויִקטע, פול מיט מוט און האָפנונג. מיט דער שמאָלער, מיט גראָז פאַרוואַקסענער סטעזשקע גייען מיר אַרויף אויף דעם באַרג. דער גאַנצער בית עולם איז פאַר אונזערע אויגן. מיר זעען אים פון עק צו עק. עס שטערט שוין נישט די הונדערט יאָריקע בוימער, וואָס זענען אויסגעהאַקט געוואָרן דורך די אוקראַינער. מיר ציטערן אויף דערזעענדיק דאָס שרעקלעכע בילד, וואָס עס האָט זיך פאַר אונז ענטפּלעקט. מיר זעען אַ גרויסן חורבן — איין פעלד פון צעבראָכענע, אויסגעדרייטע, פאַראומרייניקטע מצבות; אייניקע וואַלגערן זיך אַרום אויף דעם באַרג און אייניקע זענען אַראָפּגעקייקלט ביז דעם טייך. וויפיל מי, וויפיל צייט, וויפיל כוח האָט מען באַדאַרפט האָבן אויף צו צעברעכן די דאָזיקע פעסטע מצבות פון זאַמד־שטיין, גראַניט און בעטאָן? וויפיל ווילדע אכזריות און אומבאַגרענעצטע שנאה האָט מען באַדאַרפט האָבן, אויף דורכצופירן די דאָזיקע בעסטיאַלישע אַרבעט? די אוקראַינער האָבן דאָס זאָרגפעליק געטון. דאָ האָבן זיי געהאַט די מעגלעכקייט צו זעטיקן די אייביקע שנאה צו אונזער פאָלק און אַרויסווייזן איינצייטיק זייער איבערגעגעבנקייט און מיטשטימונג מיט דער היטלעריסטישער בעסטיע, וועלכע האָט אונז געוואָלט עוקר מן השורש זיין. דער דאָזיקער אונמענטשלעכער אַקט האָט באַדאַרפט זיין דער אויסדרוק פון „דער נייער אָרדנונג אין אייראָפּע”, וועלכע היטלער, מיט דער הילף פון די אוקראַינישע און אַנדערע זיינע מיטהעלפערס, האָט געוואָלט איינפירן. אָט די נייע אָרדנונג, וועלכע האָט זיך געזאָלט באַזירן אויף וואַנדאַליזם, אויף נישט רעספּעקטירן קיין מענטשלעכע רעכט און אויף באַשמוצן און פאַרניכטן יעדעס הייליקטום.

מיר שטייען ווי צוגעקאָוועט צום אָרט און קענען זיך ווייטער נישט רירן. לינקס איז דער רואינירטער בית עולם און רעכטס זעען מיר דאָס הערלעכע בילד פון דער „נייער שטאָט” און פון דער „זשידקיוקע”. איינגעזונקן אין פּרעכטיקע אויבס־גערטנער, שטייען די ווייסע פּויערישע הייזלעך, פון וועלכע עס אָטעמט מיט רו און זאָרגלאָזיקייט. און ווי שומרים, וואָס היטן די דאָזיקע רו, שניידן זיך אויס אויף דעם פאָן פון דורכזיכטיקן, בלויען הימל די קאָנטורן פון „קאָזמאַ־דעמיאַנאָווסקע” אין „פּיאַטניצע”קלויסטערס... אין אַ גאָרטן ביים ברעג פון טייך זיצן אוקראַינערינס און „שנירעוון” אויף שפּאַגאַט גרויסע בלעטער טאַבאַק און זינגען אַ ליד. אין מיטן טייך אויף אַ שטיין זיצט אַן אַלטער פּויער

און כאַפּט פּיש... אויף דעם הויף פון ליכטס גאַרבאַרניע שטייען צוויי פּוערים און הענגן אויף שטריק שאָפענע פעלן צום טריקענען... אַלע, נישט־יידן, טוען זייער טאָג־טעגלעכע אַרבעט רואיק, נאָרמאַל, ווי עס וואָלט גאָרנישט פאָרגעקומען קיין אויסערגעוויינלעכעס אין די לעצטע עטלעכע יאָר. פּונקט אַזוי האָבן זיי געלעבט און געאַרבעט ביז די שרעקלעכע טעג פון אונזער אומקום. עס מאַטערט נישט דאָס געוויסן ביי די דאָזיקע מערדערס, וועלכע האָבן אזא אַקטיוון אָנטייל גענומען אין דער פאַרניכטונג פון אונזער לעצטן דור קאָרעצער יידן. די דאָזיקע הענט, וועלכע זענען מיט אומשולדיק יידיש בלוט פארפלעקט, וועלכע האָבן יידיש האָב און גוטס צעראַבירט, קלייבן איצט איבער טאַבאַק, כאַפּן פיש, טריקענען פעל. עס איז ביי זיי אַלץ אַזוי נאַטירלעך. מיט אַזאַ נאַטירלעכקייט האָבן זיי פון יידישע מצבות געמאַכט שאַרף־שטיינער און געמויערט קעלערס. מיט אזא רואיקן געמיט טראָגן זיי די פאַרבלוטיקטע מלבושים, וואָס זיי האָבן פון די געהרגעטע יידן אַראָפּגעשלעפּט. אַזוי רואיק שלאָפן זיי אויף די קישנס, וואָס די יידישע פרויען האָבן אין די לאַנגע ווינטער־נעכט די פעדערן געפליקט און פאַר זייערע טעכטער אַלס נדן צוגעגרייט. מיט דער זעלבער רואיקייט טראָגן די אוקראַאינערינס פאַרטוכער פון זיידענע טליתים אויפגענייטע. אוקראַאינער בינדן אונטער זייערע הויזן מיט רצועות פון תפילין און וויקלען הערינג אין בלעטלעך פון ש״ת. יונגע אוקראַאינער טראָגן קדושין־רינגלעך, וואָס זיי האָבן אַראָפּגעצויגן פון די אָפּגעהאַקטע פינגער. זיי פירן אויבסט פון די גערטנער אין קינדער־וועגעלעך, אין וועגעלעך פון די יידישע קינדער, וועלכע זיי האָבן מיט זייערע הענט דערוואָרגן... טאָג־טעגלעך זעען זיי די פרוכטן פון זייער רוצחישער אַרבעט און זייער געוויסן מאַטערט זיי נישט, ווייל לויט זייער באַגריף זענען מיר דאָך נישט קיין מענטשן, מיר זענען יידן...

פארשאָלטן זאָל ווערן דאָס פאָלק, וואָס האָט געבוירן די כמיעלניצקיס, זשעליעזניאַקס, גאָנטעס, פּעטליורעס און באַנדערעס! דאָס פאָלק וואָס האָט אונזער שווערן גלות־וועג מיט אונזער אומשולדיק בלוט באַצייכנט! עס זאָלן קיינמאָל קיין רו נישט האָבן, די וואָס האָבן געהאָלפן דעם דייטש צו פאַרניכטן דעם לעצטן דור קאָרעצער יידן און געשענדעט דאָס הייליקע אָרט, ווי פיל דורות קאָרעצער יידן האָבן אין אייביקן רו גערוט.

מיט עקל, מיט פאַראַכטונג רייסן מיר אָפּ דעם בליק פון דער פאַלשער גויאישער וועלט און גייען זוכן די קברים פון אונזערע קרובים און פריינט, וועלכע האָבן זוכה געווען שטאַרבן אויף זייערע אייגענע געלעגערס און צו קבורה קומען אויף דעם הייליקן אָרט און נישט אין די אומבאַוווּסטע קברים, מיט וועלכע

די וועגן און פעלדער פון אוקראַינע זענען באַזייט.. שוין אריבער אַ שעה צייט, אַז מיר דרייען זיך אַרום איבער דעם בית עולם און קענען נישט געפינען די קברים, וואָס מיר זוכן. עס איז אוממעגלעך זיך צו אָריענטירן צווישן די סטאָסן צעבראָכענע מצבות און גריבער פון די געשענדעטע אָפענע קברים. אומעטום וואלגערן זיך מענטשלעכע שאַרבנס און פוס־ביינער. אויף איין אָרט ליגט אַ געפּייגערטער פערד און אַ מחנה הינט רייסן פון אים שטיקער פלייש. נישט ווייט פון דעם טויער, וואָס גייט אַרויס אויף דער זאַראָוויע גאַס, זעען מיר צוויי גרויסע, טיפע גריבער; דאָס האָט מען עקסהומירט די קערפּערס פון פּאָליאַקן, וועלכע זענען אויף דעם יידישן בית עולם דערשאָסן געוואָרן. די גריבער האָט מען געלאָזט אָפן.

מידע פון זוכעניש, זעצן מיר זיך אַוועק אויף אַ פען פון אַן אָפּגעזעגטן באַרן־בוים. עס דערמאָנען זיך דערינערונגען פון די גליקלעכע קינדער־יאָרן. אויף דעם בוים זענען מיר געקראָכן אום תשעה באב רייסן בארן און זיך געהיט פאַר לייב דעם באַגרעבער, אָט דעם פעסטן הויכן יידן, מיט דער שניי־ווייסער באָרד, מיט דעם גראָבן שטעקן אין דער האַנט... עס דערמאָנט זיך טענצעריכע די זאָגערין (אָבערשטערן), וועלכע פלעגט אַ גאַנצן חודש אלול דאָ אַרומגיין צווישן די קברים און מיט איר אייגנאַרטיקער, האַלב זינגנדיקער און האַלב וויינענדיקער שטים העלפן די וואָס זענען געקומען אויף קבר אבות, אויסבעטן אַ גוט יאָר. מיר פלעגן באַוווּנדערן איר רעטאָרישן טאַלענט, ווען זי פלעגט אין אַ קינסטלערישער, פּליסיקער שפּראַך ארויסלייגן אירע בקשות פאַר דער מצבה, גלייך ווי זי וואָלט גערעדט צו אַ לעבעדיקן מענטשן. ווי גוט וואָלט געווען ווען עס קומט איצט צו אונז צו באָבע די רעבעצן. ווי אַ לעבעדיקע זעען מיר אָט די נידעריקע יידענע מיט דער קעסטלדיקער שאַל אויף די אַקסלען, מיט די ברילן אויף דעם שטענדיק צעשמייכלטן, גוטמוטיקן געזיכט און מיט דעם גראָבן „קרבן מנחה" סידור אין דער האַנט. זי וואָלט זיך אַוועקגעשטעלט, אָנשפּאַרנדיק זיך אויף דעם שטעקן און וואָלט געפרעגט: ווער זענט איר, יידן, און וועמען זוכט איר?" „איך בין משה מיכליע ריטשקער און זוך דעם קבר פון מיין מוטער" — וואָלט איך איר געענטפערט. „קום וועל איך דיר ווייזן". און זי וואָלט מיך אַוועקגעפירט מיט זיכערע טריט, מאַניפּולירנדיק צווישן די קברים. זי וואָלט זיך נישט טועה געווען — אַ האַלבן יאָרהונדערט האָט זי דאָך פאַרבראַכט אויף דעם „פעלד" און האָט דאָ געקענט יעדן שטיינדל. אָנווייזנדיק מיט דער האַנט אויף אַ מצבה וואָלט זי געזאָגט: „אָט זענען מיר געקומען". זי וואָלט דריי מאָל אַ קלאַפּ געטאָן מיט איר שטעקן און געזאָגט: „מיכליע בת איטע, מיכליע בת

איטע! דייך זון משה איז געקומען צו דיר. בעט אויס פאַר אים ביים בית דין של מעלה אַ גוט יאָר, ער זאָל שוין באַהיט זיין פון צער, פון ווייטיקן, פון אומגליקן און פון שלאַפקייטן. אַזוי ווי עס גייט איצט אַ ניי יאָר, זאָל דיין איינציקן בן יחיד ווערן אום ראש השנה אונטערגעשריבן און אום יום כפור אונטערגעחתמעט אַ יאָר פון געזונט, אַ יאָר פון פרנסה, אַ יאָר פון בשורות טובות, ישועות ונחמות א. אז. וו...". ווי אין א חלום זעען מיר די דאָזיקע געשטאַלטן, מיט ווייטיק אין דעם האַרצן דערמאָנען מיר זיך די בילדער, וועלכע מיר וועלן שוין קיינמאָל נישט זען...

אומזיסט דרייען מיר זיך אַרום נאָך אַ לאַנגע צייט אויף דעם בית עולם, די קברים וואָס מיר זוכן איז אוממעגלעך צו געפונען... אַ כאָפּטע שקצימלעך טרייבט אַרויף א טשערעדע בהמות און פערד צום פּאַשן צווישן די קברים... זיי קוקן אויף אונז מיט נייגעריקייט. זייערע פאַרוווּנדערטע פּנימער וואָלטן ווי געפרעגט: „וואָס טוען דאָ אויף אונזער „פּאַסטווויסטקע" אָט די „פּאַרשיווע זשידעס"? גיטליער (היטלער) האָט דאָך פאַרשפּראָכן אַלע אויסהרגענען!"

מיט אַ צעבראָכן געמיט, ווי פאַרשטומטע, קלייבן מיר זיך פאַרלאָזן דעם בית עולם. עס מאַטערט דער געדאַנק, אז מיר גייען אַוועק פון דאַנען אויף אייביק און לאָזן איבער דעם אומאָרדנונג, וואָס אונזערע שונאים האָבן דאָ געמאַכט. מיר זענען אַזוי הילפסלאָז, אַז מיר זענען אפילו נישט אימשטאַנד, לכל הפחות, אַרומצוזימען דאָס הייליקע אָרט, אַז פערד און בהמות זאָלן דאָס נישט פאַראומרייניקן. מיר ווייסן, אז אין עטלעכע יאָר אַרום וועט איבער די הייליקע קברים דורכגיין דער אוקראַינישער אַקער־אייזן. דער בית עולם וועט אין אַ פּויעריש פעלד פאַרוואַנדלט ווערן און די אוקראַינישע רוצחים וועלן דאָס ברויט עסן, וועלכעס וועט אויסוואַקסן פון דער ערד, וואָס אייערע קערפּערס האָבן באַזאַפּטיקט. מיר ווייסן דאָס און קענען זיך נישט קעגנשטעלן, פּונקט ווי מיר האָבן זיך נישט געקענט קעגנשטעלן קעגן דעם, וואָס זיי האָבן פון אַלע קברים איין קבר געמאַכט און פון אַלע מצבות איין מצבה געמאַכט.

איבער די יידישע גאסן

מיט לאַנגזאַמע שריט פארלאָזן מיר דעם בית עולם און גייען אַרויס קעגן אפרים גוראַלניקס הויז. שטיל איז אין דער גאַס. קיין זכר איז נישט געבליבן פון די גוראלניקס, גענומטשיקעס און פיל אַנדערע משפחות תבואה־הענדלער, וועלכע פלעגן אַליין טראַגן די שווערע זעק מיט ווייץ און קאָרן אין זייערע „זאַסיקעס". קיינער איז נישט געבליבן פון די יידן, וואָס האָבן יאָרן

לאַנג געהאַנדלט מיט די גוים, זיי געלט געבאָרגט, פיל טובות געטון און טאָקע דורך זיי דערמאָרדעט געוואָרן. אומבאַוווּסטזיניק פּאַרקירעווע איך נעבן אהרן טרובאַטשס מויער און גיי אין דער ריכטונג צו דער „טאָרגאָוויצע". יעדעס הויז אין דעם שמאָלן געסל דערמאָנט מיר אָן אַנדערן באַקאַנטן. אין דעם הויז האָט געוווינט שמואליק בירעשעס, דער בעל־עגלה. אָט דאָ האָט געוווינט יולעק דער קלעזמער. אַנטקעגן האָבן געוווינט די מאַרקוסעס און די מוטשניקעס, די משפחה באַנדאַרעס, וועלכע פלעגן אַ גאַנצע וואָך אַרומגיין איבער די דערפער מיט דעם בונד רייפן אויף די אַקסל. אין דעם, איינגעוואַקסן אין דער ערד, שטיבל האָבן געוווינט די שאַיעוועטשעס און דער אָרעמער, שטאַרק ערלעכער מוליער מאַרקעל, וועלכער פלעגט פּאַסטן יעדן מאָנטיק און דאָנערשטיק. פון חיים סאַפּירס פאַבריק גייט אַ רויך און פויערים באַלעבאַטעווען דאָרט, גלייך ווי עס וואָלט זייער אייגנטום געווען. און אָט איז דער פּלאַץ, ווו עס איז דאָס „ווידומקע" שולכל געשטאַנען. דער מקום קדוש, וואָס איז בשעת דער גרויסער שרפה, זייענדיק אַרומגערינגלט מיט פייער, נאָך על פּי נס גאַנץ געבליבן. איך קוק אויף דעם בערגל צעבראָכענע ציגל און עס לעבט אויף אין מיין זכרון בילדער פון די יונגסטע קינדער־יאָרן. אין דעם „בעל מלאכיש" שולכן האָב איך אַלע יאָרן געדאַוונט. א שטיק לעבן איז ביי מיר פאַרבונדן מיט דעם אָרט. אָט זע איך זיך, אַלס קליין קינד, אום שמחת תורה, בשעת די הקפות... איך שטיי אויף אַ באַנק. אין דער האַנט האַלט איך אַ פאָן, אויף וועלכער עס ברענט אַ ליכטל אַריינגעשטעלט אין אַ רויטן עפּל. יידן מיט די ספרי תורה׳ס אין די הענט דרייען זיך אַרום מיט צעשטראַלטע פּנימער אַרום בעלעמער, און יעדער ייד קושט די תורה און ווינשט: „דערלעבט איבער א יאָר". אָט זע איך זיך אין אַ פּראָסטיקן פרימאָרגן, לויפן מיט דעם רויט סאַמעטענעם תפילין־זעקל אונטער דער האַנט צום ערשטן מנין, איך אייל זיך אָפּדאַוונען נאָך איידער איך גיי אין „אוטשילישטשע". איך דערמאָן זיך די גוטמוטיקע, פאַרדאגה׳טע געזיכטן פון די בעלי מלאכות אין אַ וואָכנדיקן בין השמשות, ווען זיי פלעגן זיך אָפּרייסן פון זייערע וואַרשטאַטן און זיך אַריינכאַפּן אין שולכל אויף אָפּדאַוונען אַ מנחה־מעריב. עס דערמאָנען זיך די זעלבע שניידערס, קאָוואַלעס, סטאָליאַרעס אין א יום טובדיקן טאָג, אין די אַלטמאָדישע ריינע מלבושים, מיט די אויסגעקעמטע בערד, מיט די שווערע באַוועגונגען. עס דערמאָנען זיך זייערע צעפלאַמטע פּנימער בשעת „טאָרגעס", ווען זיי האָבן פאַרגעסן אין זייערע טאָג־טעגלעכע דאָגות און איינער ביים אַנדערן געוואָלט אויסדינגען שישי אָדער מפטיר. נישטאָ מערער די „ווידומקע", נישטאָ דער שמש מענדל פראָסקורער מיט דער

צעפּאַטלטער באָרד און בייזן קוק אַריבער דיברילן, נישטאָ מערער די מתפּללים, אַלץ איז פאַרשווונדן. נישטאָ מערער דאָס קליינע שטיבל, וועלכעס איז געווען ווי צוזאַמענגעוואַקסן מיט דער שול, ווו עס האָט געוווינט דער לעצטער גבאי ישעיה אוכער.

מיט אַ באַזונדער וואַרעם געפיל דערמאָנט זיך די משפּחה אוכער. עס דערמאָנט זיך דער אַלטער משה, וועלכן אַלע האָבן אַזוי ליב געהאַט פאר זיין גוטסקייט און אָרנטלעכקייט; זיין פרוי חנה, די אָרעמע פרוי, וועלכע פלעגט זיך גאַנצע טעג אָפּגעבן אין דינסט פון אָרעמעלייט. זי פלעגט זאָרגן, אַז אַן אָרעמע קימפּעטאָרן זאָל האָבן אַ יויכל אָדער אַ ביסל איינגעמאַכטס אויף דערקוויקן די נשמה. נאָך אין געטאָ זייענדיק האָט זי געדענקט וועגן אַן אָרעמען קראַנקן, אָדער אַ הונגעריקן און אים געטראָגן הילף. עס דערמאָנט זיך ישעיה אוכער. אָט דער איידעלער יונגערמאַן, מיט דעם שטענדיקן שמייכל אויף דעם געזיכט, האָט מיט זיין רעליגיעזן סטאָאיציזם איבערגעלעבט אַ שווערע טראַגעדיע: אין דער ערשטער שחיטה האָבן די דייטשע מערדער געהרגעט זיין פרוי און איינציקן זון משהלען, אויף וועלכן ער האָט זיך פיל יאָרן נאָך דער חתונה דערוואַרט און אַ נאָמען געגעבן נאָך זיין ערלעכן פאָטער. פוסט און שטיל איז אויף דער „טאַרגאָוויצע". מען הערט נישט דאָס קלאַפּן פון די האַמערס אין די „קוזניעס" פון וואָווע בערזאוו און מאָטל שאַלאַך. עס טראָגט זיך נישט איבער דער „טאַרגאָוויצע" די זיסע שטים פון יצחק דעם קאָוואַל, וועלכער פלעגט אונטערזינגען אַ ימים־נוראימדיקן ניגון בשעת זיין שווערער אַרבעט.

לאָמיר נאָך אַקוק טון ווי עס זעט אויס די „קאָמיסאַריע". אין הויז פון קאָוואַל משה פּאָלישוק ווינען אוקראַינער. נישטאָ מערער דער דאָזיקער בערעזנער חסיד, דער ספּעציאַליסט, צו וועלכן עס פלעגן קומען פויערים פון הונדערטער קילאָמעטער צו מאַכן אַ האַק, זייענדיק זיכער, אז קיינער וועט קיין בעסערע נישט מאַכן. אויף דער גאַנצער קאָמיסאַריע ווינט איצט בלויז איין ייד — דאָס איז יחזקאל דעם רימערס זון. מיר גייען לענגאויס דעם שליאַך אין דער ריכטונג צו „אונטער די מילן". אַ גאָרטן פאַרזייט מיט קאַרטאָפל איז אויף דעם אָרט, ווו עס איז געווען פינקעלשטיינס הויז, זיידל פייוועש בראָדערס, שיקע דעם זייגערמאַכערס און די פּאָזשארנע. פון אַ באָמבע זענען די אַלע הייזער פאַרברענט געוואָרן. מיר וואַרפן אַ בליק לינקס אויף דער בערעזדיווער גאַס; אויף די גאַנקעס פון די גאַנץ געבליבענע יידישע הייזער זיצן פויערים און פויערטעס און שמועסן געמיטלעך. פון די אָפענע פענצטער פון סאָסל לייזערס הויז הערט זיך א שיכורער געזאַנג. מיר פאַרקירעוון רעכטס אויף דער מאָנאסטיר

גאַס. די דאָזיקע גאַס האָט כמעט נישט געליטן פון די באָמבעס. אַלע הייזער זענען גאַנץ ווי אויך די בערעזנער שול און דער טריסקער קלויז, וועלכע זענען פאַרוואַנדלט געוואָרן אין מאַגאַזינעס פון תבואה. נישט ווייט פון דעם אַלטן מאָנאַסטיר ווינען אין עטלעכע הייזער די פאָר מנינים לעבן געבליבענע יידן. זיי זעען אויס ווי מענטשן וואָס האָבן זיך געראַטעוועט פון א זיך טרינקנדיקער שיף: אויסגעמאַטערטע, מיט דערשראָקענע בליקן פול מיט רעזיגנאַציע. זיי זיצן דאָ צייטווייליק. יעדער טראַכט וועגן אַוועקפאָרן פון קאָרעץ וווהין עס איז נישט, נאָר נישט דאָ. עס איז שווער צו וווינען אויף אַ בית־עולם. עס איז אוממעגלעך יעדן טאָג צו זען פאר די אויגן דעם גרויסן חורבן. מיר גייען אַראָפּ מיט דעם שמאָלן געסל, אונטער דער געמויערטער וואַנט פון מאָנאסטיר, צום טייך, מיר גייען איבער דורך אַ צייטווייליק בר׳קל, אַנטקעגן קליינפעלדס גאַרבאַרניע און קומען אַריין אויף דער גאַרבאַרסקע גאַס. אין די שיינע הייזער פון די געוועזענע אייגנטימער פון די גאַרבארניעס, פון די סאָלאָמיאַניקעס און קליינפעלדס ווינען אוקראַינער. דורך די פענצטער קוקן אויף אונז, מיט פאַרבאָרגענער שנאה, מערדערישע פּנימער פון די אוקראַינישע רוצחים. זיי זענען שטאַרק נישט צופרידן וואָס די „נעדאָביטקעס“ (נישט דערשלאָגענע) , ווי זיי רופן די עטלעכע איבערגעבליבענע יידן, קומען אין „זייער“ גאַס און באַטראַכטן „זייערע“ הייזער. הערשל סאָלאָמיאַניקס שול איז פאַרברענט. אויף די פאַרוואַקסענע מיט גראָז חורבות פּאַשעט א שיקסעלע אַ ציג. מיר וועלן נאָך אַ קוק טון אויף יעקב יוסף האָרענשטיינס שול. מיר פאַרקירעוון אין געסל צווישן סאָראָקעס הויז און די „אָליניצע“ פון די כאַרבאשעס. עטלעכע פויערישע פורן שטייען אויף דעם הויף פון דער „אָליניצע“. עפּעס אַן אוקראַינער, ווייזט אויס דער איצטיקער בעל הבית, אמפּערט זיך מיט אַ „זאַוויזניק“ פאַר דעם פּרייז. דורך דעם בריקל נעבן איווקעס מילכען גייען מיר צו צו האָרנשטיינס שול. די געביידע איז נישט גערירט, נאָר אינווייניק האָבן גויאישע סטעלמאַכערס געמאַכט אַ וואַרשטאַט אין וועלכן זיי אַרבעטן אויס וואָגנס פאַר דעם מיליטער. דערמיט ענדיקן מיר דעם לעצטן שפּאַציר איבער אונזער ליב שטעטל קאָרעץ. אַזוי זעט אויס איצט דאָס שטעטל, אין וועלכן יידן האָבן געוווינט נאָך פון דעם 14־טן יאָרהונדערט. נישטאָ מערער דאָס יידישע שטעטל. קיין זכר איז פון דעם אַלעם נישט געבליבן. אויף אייביק איז דאָס אָפּגעמעקט געוואָרן פון דער ערד, דורך היטלערן און זיינע אוקראַינישע באַהעלפער. ימח שמם וזכרם!

ז. רוטענבערג

דער אלטער קארעצער בית־עלמין

געווען אין קאָרעץ אַ בית־עלמין. אַ באַרג באַוואַקסן מיט אַלטע בוימער און קוסטעס, האָבן די קאָרעצער יידן אויסגעקליבן אַלס אָרט פאַר זייער אייביקער רוה. אַרומגעצוימט מיט אַ פלויט, געמויערט פון רויטע ציגל און גרויע שטיינער, וועלכע די צייט האָט באַדעקט מיט גרינעם מאָך.

הינטערן באַרג איז געפלאָסן דער טייך, וואָס האָט אָפּגעטיילט די גויאישע שטאָט פון דער יידישער. דורך דער קלאַדקע, וואָס איז געווען איבערגעלייגט איבערן טייך פלעגן די גויעס טראָגן זייערע פּראָדוקטן צום יידישן מאַרק. געווען דאָרט אַ קוואַל וואָס האָט אַרויסגעשלאָגן פון אונטערן הייליקן אָרט. דאָס וואַסער — קרישטאַל־לויטער און קיל. גערופן האָט מען דאָס „די קרעניצע", און אין די הייסע זומערדיקע שבתים פלעגן יידן גיין און שעפּן דאָס וואַסער און זיך קוויקן מיט דער פרישקייט און קילקייט פון דעם וואַסער.

קיינער געדענקט נישט ווען מען האָט דאָס הייליקע אָרט געגרינדעט, אָבער מען איז זיך משער, אַז עס האָט באַדאַרפט אַלט זיין אַרום 300 יאָר. צעטיילט איז דאָס הייליקע אָרט געווען אין צוויי טיילן: דאָס נייע און דאָס אַלטע. דאָס אַלטע הייליקע אָרט איז געווען פאַרוואַקסן און פאַרלאָזן. עס ווייזט אויס, האָט שוין קיינער פון די משפחות נישט געלעבט און קיינער איז שוין נישט געקומען וויינען און בעטן אויף זייערע קברים אין די אלול־טעג. די מצבות, אָבער, זענען געשטאַנען פעסט, שטאַרקע, ווי עדות פון אַ פאַרשווונדענעם לעבן און וואַלטן אוודאי משיחן דערלעבט.

געווען דאָרטן אַ שותפותדיקע מצבה פון אַ געליבט פּאָרל, וואָס כמיעלניצקי׳ס מערדער האָבן אומגעבראַכט. דער קבר איז באַשריבן אין אַנסקי׳ס „דיבוק", וועלכן אַנסקי האָט געשריבן דורכפאָרנדיק דורך קאָרעץ. געווען זענען דאָרט אויך שטיבלעך פון „גוטע יידן", צדיקים און גאונים, מיט וועלכע קאָרעץ האָט שטאָלצירט, און פון דור צו דור איבערדערציילט זיך די נסים ונפלאות פון די רביים.

דורות און דורות האָבן אויפגעהאַלטן דעם „נר־תמיד" אין די שטיבלעך, און די הייליקע ביינער האָבן דורות־לאַנג פאַרנומען דאָס געוויין פון יידישע צעבראָכענע הערצער. יאָרן לאַנג האָבן זיך געקליבן די קוויטלעך מיט בקשות אויף זייערע קברים.

איצט, נאָך דעם גרעסטן חורבן פון אַלע חורבנות, ליגן די ערלעכע מצבות אַראָפּגעקייקלטע אין טייך און גויעס טרעטן אויף זיי מיט די פיס און וואַשן אויף זיי וועש. איניקע זענען צעבראָכן געוואָרן דורכמאַכנדיק דעם משופע׳דיקן וועג פון באַרג אַראָפּ צום טייך, אַנדערע אָבער זענען דאָך געבליבן גאַנץ און ליגן אין דעם קלאָרן וואַסער און שיינען אַרויס מיט זייערע אויפשריפטן „הצדיק״ אָדער „איש תמים וישר״. נאָך אַנדערע האָבן זיך צום טייך נישט דערקייקלט, צושמעטערט געוואָרן און ליגן הינטערן באַרג, און אויף די שפּליטערס קען מען לעזן „ב״ר״ „כהן״, אָדער זען אַ פּאָר כהנ׳ישע הענט מיט צעשפּרייטע פינגער.

פיל שטיינער זענען צעראַבירט געוואָרן דורך די גויים און דינען זיי אַלס „זשאָרנעס״ צום מאָלן מעל.

די שטיבלעך פון די צדיקים זענען צענומען געוואָרן און פון די ציגל האָבן די פּויערים געמאַכט אויוונס און הרובעס. די ווייסע קוויטלעך זענען זיך צעפלויגן איבער דער שטאָט ווי פויגל וואָס זענען פאַרבליבן היימלאָז נאָך דעם ווי קונדסים האָבן צעשטערט זייערע נעסטן. נישט געווען מער פאַר זיי קיין מקום־מקלט, פונקט ווי פאַר זייערע שרייבער.

אומקערנדיק זיך קיין קאָרעץ נאָכן גרויסן חורבן, זענען מיר, אַ פּאָר שרידים, געגאַנגען זען דאָס הייליקע אָרט, צי איז נאָך עפּעס פאַרבליבן. עס איז שוין געווען כמעט אַ ליידיקער פּלאַץ, פאַרוואַקסן מיט גראָז. אין איין ווינקל איז די ערד געווען פריש צערויעט. אַ צופעליק פאַרבייגייענדיקע גויע האָט אונז דערציילט, אַז דאָ האָבן די נאַציס דערשאָסן און באַגראָבן פיל יידן. אויך פּאַרטיזאַנער און סתם אומשולדיקע זענען דאָ באַגראָבן געוואָרן.

איך האָב זיך דערוווסט, אַז חנה קויפמאַן מיט איר מאַן הערשעלע ליגן דאָרט, ווייל מ׳האָט זיי געכאַפּט זיך אויסבאַהאַלטן ביי איוואַן סיניע. מען קען נישט וויסן צי האָט ער זיי אויסגעגעבן, צי האָט מען זיי געפונען צופעליק. אַזוי׳ צי אַזוי — ס׳איז דער זעלבער סך־הכל. קאָרעצער יידן זענען נישטאָ און אויך זייער בית־הקברות עקזיסטירט נישט מער.

שרידי בית־הקברות בשנת 1960

שמחה גילדנמן

בשובי העירה

חזרתי לקוריץ בהתחלת פברואר שנת 1944. נכנסתי לעירנו השדודה והחרבה מנובוגרד־וולינסק. עברתי על פני הגשר הקטן שע״י בית־החרושת לסוכר שבבניתו עבדוּתי בשנת 1940.

עליתי על הגשר ולא יכולתי להמשיך. עמדתי ובכיתי. הנה עומד אני בשערי העיר שבה נולדתי, גדלתי עם הורי, ועתה אף אחד לא מחכה לי — לא אמי ולא אחותי, לא ידידי ולא מכרי. לאן אני חוזר ולמי אני חוזר? אין יותר יהודים בקוריץ, אין מכרים. נשארו הגויים בלבד.

נאבקתי עמי, הלהכנס העירה? הרי אני עולה על בית־קברות גדול, והעליה על בית־עלמין קשה ומדכאה. התגברתי על עצמי ובאתי העירה. פגשתי פנים מוכרות של גויים, אך הם לא הכירוני. הייתי לבוש במדי קצין סוביטי, והם לא העלו, אפילו, על דעתם שבבה גילדנמן חוזר כקצין. הגעתי לביתנו שנשאר שלם. דלתותיו היו פתוחות. נכנסתי פנימה. השעון נשאר תלוי על הקיר בדיוק כפי שעזבנו אותו. הארון עמד על מקומו. מיטת אחותי אף היא עמדה במקומה הקבוע. על הרצפה היה מפוזר קש ושני שוטרים רוסיים שכבו עליו. השענתי את עצמי על מזוזת הדלת ופרצתי בבכי. נזכרתי בימי־האושר עת אמי קבלתני בפניה הקורנות ואחותי הקטנה התרפקה עלי. עתה נדם קולן, אינן ולעולם, לעולם, לא אוסיף לראותן. לקול בכיי התעוררו השוטרים משנתם. אחד מהם שאלני: חבר קצין, למה זה תבכה? השיבותי להם: אני מהבית הזה. פעם גרתי בו ביחד עם הורי. הוא הסתכל בי וראיתי שהוא משתתף בצערי, אבל הרגשתי שאין הוא משיג את עומק כאבי.

השתהיתי דקות מספר ויצאתי מהבית. החלטתי לא לחזור יותר — לא לביתי ולא לעירי. הסתובבתי ולא מצאתי אף יהודי אחד. מרחוק ראיתי את השכן שלנו הפולני קרוטביץ׳. הוא התקרב אלי ולא הכירני. שאלתיו: למה זה תתנכר אלי? ואז הוא פרץ בבכי ונשק לי. הוא לקחני לביתו, כבדני בארוחת־ערב ולנתי אצלו. מפיו נודע לי שחזרו העירה מהיערות כמה מיהודי־קוריץ. הוא מסר לי שחזרו מיציה וילנר ואוקה וליובה שמוטר והן נמצאות בבית שמוטר. מיד רצתי אליהן ויחד החלטנו לגור בביתנו. שהיתי אתן כשבועיים ואחר־כך חזרתי ליחידתי שהתקדמה לחזית.

במאי שנת 1944 נמצאתי בסביבות פודקמין בין ברודי לטרנופול. ב־19 של אותו חודש נפצעתי קשה בידי ושכבתי בבתי־החולים בדובנו וז׳יטומיר.

ב־18 בינואר שנת 1945, יום הולדתי, חזרתי שנית לקוריץ והפעם כנכה.

השלטונות מינוני כמפקח צבאי על בית ספר פולני, וכקצין־פרטיזן נמניתי בין האַקטיבה של המחוז שמנתה 42 איש.

קבלתי נשק והשתתפתי בקרבות עם הבנדרובצים. אולם לא הקרבות ענינו אותי בימים ההם. הייתי תפוס כולי על־ידי מחשבה אחת ויחידה — להגיע לבורות קוזק.

אני ואבי המנוח חשבנו על עליה לארץ ובפעם האחרונה רצינו לראות במו־עינינו את המקום בו נקברו יהודי־קוריץ, וביניהם אמי ואחותי.

לאחר מאמצים מרובים „זכיתי" להגיע לקוזק. בפעם הראשונה בקרתי בגיא־הריגה זה 8 ימים לאחר ה„אקציה". הגרמנים הרשו לעשרה יהודים לגשת למקום ולכסות את הבורות שהיו פתוחים. עלה בגורלי להמנות אז בין עשרת היהודים הללו.

תלא לשוני לתאר את זוועת קוזק. מה שראו עיני בביקורי הראשון אינו ניתן לתאור. גופות המומתים היו נפוחות מלהט השמש. גוי אחד הצביע לנו על קבר בודד שהיה מרוחק כ־150 מטר מקבר־האחים וספר, כי בהתחלת ה„אקציה" ברחה אשת בוניק גילדנמן, אחיו של משה גילדנמן מהאוטובוסים, והגרמנים הרגוה וקברוה במקום.

כסינו אז את הבורות והערמנו גבעה בגובה של 1½ מטר. סבורים היינו שגבעה זו תשמש אנדרטת־זכרון. אבל בבואי בפעם השניה לא מצאתי זכר לה, כי הגופות התיבשו, ולכן שקעה האדמה. כל השטח היה מכוסה עשבי־בר והרבה עצמות־אדם היו פזורות מסביב.

ספרו לי, שהגויים מפחדים לעבור על פני קברי־האחים. הם קוראים לקברים אלה: „בורות היהודים". נשמות המתים מרחפות עליהם, ולכן הם עוקפים אותם. ואסיים את דברי על בקורי בעיר החרבה בשני ספורי זוועה: באמצע שנת 1945, עם סיום המלחמה, נתגלה שבנו של וולצי שליאסער הסתתר אצל משפחה אוקראינית, שאחד מבניה היה בנדרוביץ. הם פחדו לשחרר את הילד שמא יגלה לשלטונות מעשי בנם ולכן החזיקוהו במרתף אפל. להרגו פחדו, אך גם לשחררו לא רצו. וכך נרקב הילד במרתף שנה ומחצה.

העיר כבר שוחררה והילד חשב שעדיין הגרמנים שולטים בה. המשטרה הסוביטית ערכה חיפושים נרחבים כדי לגלות בנדרובצים, ובמקרה גלתה את הנער בן ה־11. הוא נראה כפרא־אדם, צפרניו היו באורך של 3 סנטימטר. והתופעה הבלתי רגילה, שגם ד"ר וולך התקשה בפענוחה — לנער הקטן הזה צמח זקן ארוך שהגיע כמעט לברכיו.

והמעשה השני קרה בכפר ווזדוב. שם התחבאה משפחת גורלניק שמנתה כ־11 איש. היהודים שחזרו מהיערות ידעו שהמשפחה מתחבאה אצל גוי אחד. הם מסרו את הדבר למשטרה הסוביטית שערכה חפוש ומצאה את כולם הרוגים וקבורים בבור שבמחסן. ממראה ההרוגים ניתן היה לקבוע, שהם נהרגו ימים ספורים בלבד, לפני כניסת הצבא האדום לקוריץ.

כעבור זמן קצר עזבתי את קוריץ. קשה היה לחיות יום־יום בגיא־הריגה זה. אך תמונות הזוועה ילווני כל ימי חיי.

עזריאל בייטשמאַן

א בלאט פון חורבן

(דער שרעקלעכער סוף פון דער משפחה פערל)

ס׳איז געווען אין קאָרעץ א ייד מיטן נאָמען דוד פערל. אַלע האָבן אים געקענט און זיין פרוי יענטע. אין די פּאָר טרויעריקע שורות וועל איך שילדערן זייער שרעקלעכן אומקום.

נאָך דער ערשטער שחיטה איז צו מיר צוגעגאַנגען דוד און האָט מיך געפרעגט אויב איך קען א גוי פון מאראזעווקע מיטן נאָמען סאַפקע. הגם זיין מומע פון מאראזעווקע האָט אים געזאָגט אז דער גוי איז אן אָרענטלעכער און האָט ליב יידן — פונדעסטוועגן וויל ער הערן אויך מיין מיינונג. כ׳האָב אים געענטפערט אַז כ׳קען סאַפקע׳ן גאַנץ גוט, אָבער טו ווי דו פאַרשטייסט, ווייל אין אַזעלכע זאַכן איז שווער צו געבן אן עצה.

מער האָב איך נישט געזען דוד׳ן. פאר דער צווייטער שחיטה בין איך אַנטלאָפן אין די וועלדער און כ׳האָב מיך צוריקגעקערט אָנפאַנג יאָר 1944. די מאַכט איז שוין געווען ביי די סאָוויעטן און איך האָב אָנגעהויבן צו אַרבעטן ביי דער נ.ק.וו.ד. אויף דער צווייטער וואָך פון מיין קומען קיין קאָרעץ האָב איך מיר געטראָפן מיט סאַפקע׳ן. ער האָט זיך זייער דערפרייט וואָס איך לעב און ער האָט זיך מיט מיר ממש צעקושט. מיין ערשטע פראַגע איז געווען צו ער האָט געזען דוד׳ן און אויב ער ווייסט וואָס איז מיט אים געשען. זיין ענטפער איז געווען אז ער ווייסט נישט אַוו זענען אומגעקומען די טריט פון זיין טייערן און ליבן פריינד דוד.

די געמאַכטע אומשולדיקייט האָט דערוועקט אין מיין האַרץ אַ פאַרדאַכט, ווייל אין די יאָרן פון קריג האָבן רעגירט אין מאראזעווקע די באַנדעראָווצעס און סאפקע איז געווען זייער סאָלטעס. ס׳איז קיין ספק נישט אז זיינע הענט האָבן פאַרגאָסן יידיש בלוט.

די סאָוויעטן האָבן נישט געוווּסט, אַז ער איז געווען אַ באַנדעראָוויץ און זיי האָבן אים מאָביליזירט צום פראָנט צוזאַמען מיט אַנדערע אוקראַינער וואָס האָבן געוווינט אין קאָרעץ.

איינמאָל, צוויי אַ זייגער ביי נאַכט, האָט מיך אויפגעוועקט אַ שאַרפער קלינג פון דעם טיר־גלאָק. אז כ׳האָב געעפנט די טיר האָב איך דערזען דעם נאַטשאַלניק פון דער נ. ק. וו. ד. ער האָט געפרעגט צו איך קען סאפקען. ס׳זענען דערגאַנגען ידיעות אַז ער איז געווען אַ באַנדעראָוויץ און מען האָט געגעבן אַ באַפעל צו זוכן

געוועז ביי אים אין שטוב. 4 א זייגער פאַרטאָג זענען אָנגעקומען 25 נ. ק. וו. ד. לייט, און איך צווישן זיי, אין דאָרף מאראזעווקע און מ׳האָט אַרומגערינגלט סאפקעס הויז. מיר זענען אַריינגעגאַנגען אין הויז און געטראָפן זיין ווייב און זיין שנור. דער זון האָט געדינט אין דער רויטער אַרמיי.

מיר זענען געווען באַוואָפנט מיט לאַנגע שפּיזן און האָבן געאַקערט מיט זיי די ערד. נאָר, ליידער, האָבן מיר ביז 7 א זייגער פרי גאָרנישט געפונען. מיר האָבן שוין געטראַכט זיך אומקערן מיט ליידיקע הענט. אז כ׳בין אַרויס פון שטאָל האָב איך נישט ווילנדיק אריינגעזעצט די שפּיז און כ׳האָב דערפילט אז זי האָט זיך אָנגעשטויסן אין א ברעט. די זאַך איז מיר געווען פארדעכטיק און כ׳האָב געפרעגט סאפקעס פרוי אויב זי האָט נישט קיין באַהעלטעניש אין הויף. זי האָט געענטפערט אַז זי האָט אַ קעלער אין וועלכן זי פלעגט אויסבאַהאַלטן ברויט פוי די אויגן פון די דייטשן. כ׳האָב איר געגעבן א לאָפּאַטע און געהייסן אויפדעקן דאָס באַהעלטעניש. קיין גרויסן חשק האָט זי נישט געהאַט, נאָר אז זי האָט דערזען וואָס ס׳דראָט איר — האָט זי אויסגעפירט דעם באפעל.

ווען זי האָט אוועקגענומען די שיכטע ערד האָט זיך באַוויזן א ברעט. איך האָב דאָס אויפגעריסן מיטן שפּיז און כ׳האָב דערזען אַ קערפּער פון אַ מענטש. ווען מיר האָבן אים אַרויסגענומען האָבן מיר דערזען אין גרוב נאָך צוויי קערפּערס. די קערפּערס האָבן זיך שוין געפונען אין א לאַגע פון פונאַנדערפאַלן און דאָס פלייש האָט זיך אָפּגעטיילט פון די ביינער. ס׳איז שווער געווען צו דערקענען ווער זענען דאָס די טויטע. מיר האָט באַלד אָנגעהויבן עקבערן אין מוח א שרעקלעכער געדאַנק: ווער זענען זיי? אפשר איז דאָס דוד, זיין ווייב און זיין מיידעלע? די גויע האָט אָנגעשטעלט אַן אומשולדיק פּנים: זי ווייסט גאָרנישט, נישט זי האָט געהרגעט די מענטשן און נישט זי האָט זיי באַגראָבן.

מיר האָבן גענומען די קערפּערס, זיי אָוועקגעפירט אין קאָרעצער שפּיטאָל און איבערגעלאָזט זיי ביז ס׳וועט זיך ענדיקן די אויספאָרשונג.

מיר האָבן אָוועקגעשיקט צוויי נ. ק. וו. ד. לייט קיין נאוואגראד־וואלינסק צו זוכן סאפקען. זיי האָבן זיך צוריקגעקערט און געזאָגט אַז ס׳זענען דערגאַנגען קלאַנגען אז ער דרייט זיך אַרום אין ביעלאקאראביץ ביי זשיטאָמיר.

אין דריי וואָכן אַרום זענען אָנגעקומען קיין קאָרעץ צוויי מיליטער־פּאָליציאַנטן פון דער נ. ק. וו. ד. און געבראַכט מיט זיך סאפקע׳ן. איך בין געווען דער ערשטער וואָס איז צוגעגאַנגען צו אים און געפרעגט: דו קענסט מיך? ער האָט געענטפערט אַז ער האָט געקענט א סך קאָרעצער יידן, נאָר וועגן מיר האָט ער גאָרנישט געהערט. — און דוד׳ן האָסטו געקענט — האָב איך ווייטער געפרעגט. דער

רוצח האָט זיך געמאַכט נישט וויסנדיק. — און ווער האָט באַגראָבן דוד׳ן אין דיין הויף? — האָב איך אים אַלץ נישט אָפּגעלאָזט.

די נ. ק. וו. ד. לייט האָבן אים „ווייך״ געמאַכט מיט די ספּעציעלע „מכשירים״ אין זייערע הענט, און דאַן האָט סאַפּקע געעפנט זיין מויל און דערציילט דעם גאַנצן אמת: ער האָט גענומען צו זיך דוד׳ן, זיין ווייב און זייער מיידעלע און זיי באַהאַלטן אין זיין שטאַל. אין משך פון דער צייט האָט ער אָנגעהויבן צו ציטערן אז די דייטשן וועלן אים הרגנען ווען זיי וועלן אַנטפּלעקן ביי אים יידן, און ער האָט אָנגעהויבן בעטן דוד׳ן אז ער זאָל פאַרלאָזן זיין הויז. אָבער דוד האָט זיך נישט וויסנדיק געמאַכט און איז ווייטער געזעסן. דאַן האָט סאַפּקע אָנגעהויבן זיי אויסהונגערן, ער האָט ביי זיי אַוועקגענומען ברויט און וואַסער. אָבער, סאיז א נס געשען, מ׳ווייסט נישט ווער, א ייד צו א גוי; נאָר אַן אומבאַקאַנטער האָט זיי יעדע נאַכט געבראַכט עסן און טרינקען.

אז סאַפּקע האָט איינגעזען, דאָס די מעשה נעמט נישט קיין סוף — האָט ער באַשלאָסן זיי צו דערשטיקן. מיט זיינע בערישע לאַפּעס האָט ער תחילת דערשטיקט דוד׳ן, דערנאָך יענטן און צום סוף זייער מיידעלע. די דריי דערוואָרגענע האָט ער באַהאַלטן אין אַ גרוב.

סאַפּקע איז צוגעשטעלט געוואָרן צום געריכט, אָבער די שטראָף איז געווען זייער אַ לייכטע: פאַר זיינע „מעשים טובים״ אַלס באַנדעראָוויץ און פאַר פאַרגיסן דאָס אומשולדיק יידיש בלוט האָט ער געקראָגן 8 יאָר „גלות״ פון קאָרעץ, ס׳הייסט אז אין משך פון די יאָרן טאָר ער זיך נישט באַווייזן אין שטאָט.

דער דאָקטאָר פון שפּיטאָל האָט נישט אויפגעהערט קלינגען צו מיר אז כ׳זאָל אַוועקנעמען די טויטע קערפּערס. כ׳האָב גענומען מיט זיך עזריאל ליניק און יצחק פיינער, מיר זענען צוגעגאַנגען צום שפּיטאָל און מיר האָבן גענומען אין אונזערע הענט די פאַרגליווערטעביינער פון די דריי קדושים. אין דרויסן איז געווען זייער קאַלט. דער פראָסט האָט פאַרגליווערט די ערד און ס׳איז געווען זייער שווער צו גראָבן אַ קבר.

ס׳האָט זיך אַרויסגעוויזן, אז אין דער צייט פונעם קריג האָט מען באַגראָבן אויפן יידישן בית־עולם א סך אוקראַינער און דערנאָך האָט מען זיי אריבערגעפירט אויפן גויאישן בית־הקברות.

אין איינעם פון די אָפענע גריבער האָבן מיר באַהאַלטן די ביינער פון דוד׳ן, יענטן און זייער קינד. איך האָב געזאָגט „אל מלא רחמים״, און מיט אַ צעבראָכן האַרץ האָב איך מיר צוריקגעקערט א היים.

נחמה נעלסאָן (קראַנצבערג)

ד ע ר י נ ע ר ו נ ג ע ן...

יאָר 1942. אוזבעקיסטאַן. אַ קאַלטע פרעמדע ווינטער־נאַכט. אין קיביטקע איז קאַלט און נאַס. אויפן טיש צאַנקט אַ נאַפטילקע. אויפן בעט ליגט חנה׳לע. זי איז שוין עטלעכע טעג קראַנק.

מיט פאַרפרוירענע הענט און מיט דעם גאַנצן אָטעם באַמי איך זיך צוגליען מיט אַ פונק פון אַ שוועבעלע אַ פּאָר קוילן וואָס ליגן אויף אַ שטיקל אייזן. אין דרויסן בושעוועט אַ ווינט. די צווייגן פון די בוימער קלאַפּן אין פענסטער, ווי זיי וואָלטן וועלן זיך אַריינרייסן אין קיביטקע — איר הערט, ליובא, זאָגט צו מיר הנה׳לע, ווי שרעקלעך דער ווינט וויינט אין דרויסן ?

„ער וויינט נישט״, חנה׳לע, זאָג איך. און ווילנדיק זי אַביסל צושטרייען, טו איך אַ זאָג צו איר : „דו ווייסט אַז כ׳בין אַמאָל געווען אַ קליין קינד ? דו גלויבסט מיר ? אז כ׳בין אַ קליין קינד געווען פלעגט מיר מיין מאַמע אין אַ זעלכע נעכט זאָגן : „מאַך צו דיינע אויגעלעך, מיין קינד, הער זיך צו און דער ווינט וועט דיר אַ מעשה׳לע דערציילן״.

איך זע פאַר זיך מיין מאַמעס טייער פנים. איך טראָג מיך אַריבער אין דער ווייטער פאַרגאַנגענהייט. מיר וווינען ביי ציטרינען אין הויף. איך ליג אין בעט. אויפן טיש שטעט אַ לעמפּל מיט אַ פּאַפּירענעם אַבאַזשור, וואָס וואַרפט סודות׳פולע שאָטנס אויף די ווענט. אין דרויסן איז אַ זאַווערוכע. די בוימער פון ציטרינס סאָד קלאַפּן מיט זייערע צווייגן צו אונז אין די פענסטער. דער ווינט וויינט און קרעכצט אין קוימען. „מאַמעלע, דו הערסט, עמיצער וויינט אין דרויסן״ — זאָג איך אַ דער־שראָקענע — „ניין, מיין קינד, דאָס רעש׳ט אַזוי דער ווינט, מאַך צו די אויגן און דער ווינט וועט דיר איינשלעפערן״. און אַליין גייט זי צו אַלע מאָל אַן אומרואיקע צום פענסטער, קוקט אין דרויסן ווי זי וואָלט געוואַרט אויף עמיצן.

„מאַמעלע, זאָג איך, וואָס זעסט דו דאָרט אין דרויסן ?״ — גאָרנישט, מיין קינד, דער שניי שיט און שיט אָן אויפהער. ער האָט שוין פאַרשאָטן דעם גאַנצן וועג. אין דער מאַמעס שטימע פילט זיך אַ שטאַרקע אומרואיקייט.

עס איז שוין שפּעט אין אָוונט און דער טאַטע איז נאָך נישט געקומען פון סטאַראַז׳אוו, ווו ער אַרבעט אין די וועלדער. איך זע פאַר זיך גרויסע בערג פון שניי, אויף דעם סטאַראַז׳אווער וועג, און דער שניי־באַרג פאַרשטעלט מיין טאַטן דעם וועג צו אונז. איך שלאָף איין. און ווען איך שטיי אויף איז שוין גרויסער טאָג. די

זאָוויערוכע האָט זיך באַרואיקט, דורך די פאַרפרוירענע שויבן רייסן זיך אַריין קאַלירטע זונען־שטראַלן.

איך דערהער מיין טאַטנס פריילעכע שטימע. איך לויף אַרויס אין הויף. דאָרטן זע איך גרויסע פויערישע שליטנס מיט האָלץ. מיין מאמע זאָגט, אַט וועלן באַלד קומען אָרעמע ווייבער מיט שליטעלעך און וועלן מיט דעם ביסל האָלץ זיך דערוואַרמען די נשמה.

— וואָס פאַר אַ שייכות האָט דאָס האָלץ צו דער נשמה? — פרעג איך אַ פאַרוואונדערטע. איך פאַרשטיי דאָס ניט מיט מיין קינדערשן שכל...

און ערשט, נאָך פיל, פיל יאָרן, ווען איך אַליין האָב דורכגעמאַכט נויט, הונגער און קעלט — האָב איך ערשט אַליין פאַרשטאַנען אַז ס׳ליידט דערפון נישט נאָר דער גוף, נאָר אויך די נשמה...

משה נייטרמן

בני־קוריץ בצ׳ליאבינסק (1946—1941)

(פרק זכרונות מנדודי ברוסיה הסוביטית)

בקיץ 1944 הגעתי לצ׳ליאבינסק. לא במקרה נזדמנתי לעיר תעשייתית זו שבהרי אוראל, כדרך שבאתי לעשרות מקומות אחרים באותן שנות־נדודים ברחבי רוסיה הסוביטית. צ׳ליאבינסק היתה לי בימים ההם מטרה ממש: בעיר זו התגוררו שני אחי ובה גם „מושבה" קורצאית ניכרת.

„קולוניה" מבני־קוריץ בצ׳ליאבינסק, טבורה של הרי אוראל — הכיצד?

ב־22 ביוני 1941, עם פלישת הגרמנים לטריטוריה הסוביטית, החל השלב השני במלחמת העולם השניה. ימים אחדים אחר מכן גויסו בקוריץ וסביבתה ע״י משרדי הגיוס הצבאיים אלפי יוצאי־צבא בגילים שונים וביניהם כמה מאות מיהודי קוריץ.

זכורני היטב המאורע של גיוס זה באותו יום של ה־25 ביוני. הגיוס הזה היה המהלומה הראשונה שהונחתה עלינו בעקבי המלחמה והורגשה בכל משפחה ומשפחה. אחר־כך באו מהלומות הרבה יותר כבדות, מהלומות איומות ועקובות מדם הורינו, ילדינו ואחינו היקרים — החטיפות, השחיטות, המיתות המשונות — עד לירידתה שאולה של הקהילה היהודית הקדושה בקוריץ. אבל המהלומה של אותו יום — יום הגיוס — היתה הראשונה, ולכן היא חרותה היטב בזכרוני.

הבכי והיללות קרעו שחקים. האנשים הרגישו, כי הפעם הפרידה היא לעולמים. לנשיקות־הפרידה לא היו קץ וגבול. בקרן זוית עמדתי אני הקטן, הסתכלתי בסצינות־הפרידה הקורעות לב, ונחמתי את אמי במלים תמוהות: „אמא, אנו עוד נקנא בהם"...

ההיתה זו פליטת־פה בלבד? מכל משב אויר הרגשנו שהעולם עומד לפני תמורה גדולה. באותם ימי־קיץ יפים ובהירים שגשג ופרח הכול סביבנו, אך עולמנו הלך ונחרב נגד עינינו, מבלי לדעת, למה ומדוע?

ימים מספר אחר מכן, כאשר נשמעו רעמי התותחים בחזית המתקרבת, כאשר הנסיגה המבוהלת של הצבא האדום והבריחה הנואשת של מאות יהודים מפולין דרך קוריץ ברגל ובכלי־רכב שונים, גרמו לדכאון רב בקרב האוכלוסיה וניבאו רעות — הלכנו מספר צעירים למשרד הגיוס ובקשנו להתנדב לצבא וללכת בעקבי אחינו שגויסו. אך התשובה היתה קצרה: „אין שום פקודה לגיוס נוסף".

המגויסים שגויסו ביום 25 ביוני הועברו לכוון קיוב. כ„זאַפּאַדניקים" (מערביים), דהינו, יוצאי מחוזות אוקראינה ובילורוסיה המערביים, שנשתייכו עד 17 בספטמבר 1939 למדינת פולין — לא סופחו לכוחות הלוחמים, אלא נשלחו לעורף הרחוק,לצ׳ליאבינסק, אחד ממרכזי התעשיה הכבדה ברוסיה הסוביטית. המגויסים ממערב אוקראינה ובילורוסיה היוו אז את הגרעין הראשון של פלוגות־עבודה הידועות בשם „ראַבּוֹצ׳יאֶ באַטאַליוֹני" שהוקמו עם פרוץ המלחמה והקיפו אחר־כך מיליוני אנשים באותו צבא־עובדים ענקי.

ההחלטה הזאת בנוגע למגויסים היתה, ללא ספק, תוצאה של מדיניות גבוהה ונתקבלה עקב שינוי עמדתם של הסוביטים כלפי ממשלת פולין בגולה, היא ממשלת גינרל שיקורסקי בלונדון. אז נתעוררה השאלה: האם ה„זפדניקים" נתיני פולין הם, או אזרחי רוסיה הסוביטית? בעיית ה„קראַסים" (גלילות הספר), חבלי אוקראינה ובילורוסיה המערביים, שמשה סלע מחלוקת בין רוסיה ופולין. על רקע זה פרצו מריבות דיפלומטיות רבות. פעמים מספר שינו הסוביטים את עמדתם בשאלת הגדרת נתינותם של ה„זפדניקים". אך בשנת 1944 כבר גובשה עמדה אחידה וברורה בשאלה זו מצד הסוביטים: הפולנים והיהודים יוצאי המחוזות הנ"ל נחשבו כאזרחי פולין, לכשירצו; לעומת זה, האוקראינים והבילורוסים, אפילו רצו, לא הוכרו כאזרחי פולין.

השתלשלות ענינים זו הביאה לכך, שהמגויסים מקוריץ, יהודים ואוק־ראינים, נמצאו בחטיבה אחת בפלוגת־עבודה (ב„קולונה" מספר 5) ושוכנו בצ׳ליאבינסק על־יד בית־החרושת לטנקים „צ׳ליאבינסקי טאַנקובי זאַווֹד".

בזה האופן קמה ה„קולוניה" של בני קוריץ בצ׳ליאבינסק בשנת 1941, בתקופת מלחמת העולם השניה.

נדודי לעבר אסיה התיכונה לא היו מקרה. הגעתי לטשקנט עם זרם הפליטים הגדול, אשר נהר לעורף במאורגן ולא במאורגן. ב־3 ביולי 1941 ניתן צו ע"י סטאַלין על פינוי מוחלט של אמצעי־ייצור (מכונות וציוד) וכוח אדם מהמקומות הסמוכים לחזית העלולים ליפול בידי האויב. בהתאם לכך הועברו במאורגן בתי־חרושת שלמים, על כל עובדיהם, למקומות חדשים בעורף, ביחוד לסיביריה ולהרי אוראל.

אך גדול מזה היה זרם הפליטים והעקורים הבלתי מאורגן, יהודים בעיקר, שעזבו מקומות מגוריהם בערים ועיירות שעמדו ליפול בידי הנאַצים וחפשו מקומות חדשים ברחבי רוסיה הסוביטית.

זרם הפליטים הבלתי־מאורגן פנה, ביחוד, לעבר אסיה התיכונה, לטשקנט „עיר הלחם". אנשים ציפו למצוא במקומות החמים האלה, ש„זורעים בהם פעמים בשנה", תנאים יותר טובים מאשר באזורים הקרים.

פניתי אפוא גם אני לעבר אסיה, בפרט שבלב היתה חבויה תקוה נפלאה ומעודדת, התקוה: „לשוב לארץ אבותינו״. המטרה היתה: להיות קרוב, קרוב יותר למחוז־חפצך...

זכורני הויכוח באותו יום גורלי, השלושה ביולי 1941, יום בו עזבתי את בית־הורי ונפרדתי לעולמים מאבא, אמא ואחותי היקרים; זוכר אני את הויכוח עם חברי וידידי יואל קניצ׳ר, חבר לספסל הלימודים ובמחתרת הציונית של הימים ההם. הויכוח נסב על השאלה הגורלית: ללכת, לעזוב את העיר ולפנות לדרך ה„בלתי נודעת״ או להשאר, לחלק את גורלנו יחד עם כל היהודים? כל אותם הימים לא יכולנו להחליט ולקבוע: „זו דרכנו״! אך באותו בוקר של השלושה ביולי 1941 קמתי בהחלטה נחושה, כאילו ניתן הצו האלקי: „לך לך מארצך וממולדתך״!

טענתי באותו ויכוח עם ידידי, כי מלחמה משותפת זו של המערב ורוסיה עם הגרמנים תביא לידי מיפנה גם ביחס הסוביטים ליהודים ולציונות. כל הדרכים מובילות לציון, אפילו, דרך רוסיה...

כך עזבתי את קוריץ

באמונה זו עזבתי את בית־אבא, ברגעים האחרונים ממש, כשהאויב האכזרי בשער וכל הדרכים חסומות. ברגעים אחרונים אלה בקוריץ ראיתי בחזיוני את העיר כשהיא שוקעת. הרחובות ריקים מאדם. אי פה, אי שם, רץ אדם ביגונו הרב: לאן? אל מי? מי יתאר את הפחד ואת היאוש של אותו יום? הפחד והיאוש של הנידונים למות!

לאור אמונה זו, כי דרכי מובילה לציון, עברתי כל שנות גלות רוסיה הסוביטית. תמיד ידעתי לאן פני מועדות וחפשתי את הדרך.

אך המציאות מרה היתה. נתבדו התקוות שתלו הפליטים בטשקנט „עיר הלחם״. להיפך, טשקנט היתה סמל הרעב. ברחובות העיר הזאת ראו באותן השנים המונות מזעזעות של גסיסת אנשים מרעב. בקולחוזים ובסובחוזים, בערי ועיירות קזכסטן, אוזבקיסטן וקירגיזסטן מצאו את מותם אלפי אנשים מרעב, ממחלת הדזינטריה האסיאַתית ומטיפוס.

באוזבקיסטן מצאו את מותם כמה מבני קוריץ. חברי הטוב, אדם עדין־נפש, ראובן ברנשטיין, מת באביב ימיו מתאונה בעבודה בבית־החרושת בעיר קוקאַנד (על צומת הדרכים טשקנט — פרונזה). בבדידותו הגדולה, בסביבה זרה ונכריה, בתנאים בלתי רגילים — לא עמד מול השינוי הפתאומי והדרסטי בחייו. וכך קיפח את חייו באופן טרגי.

באחד הקולחוזים ע״י העיר אוֹטאַשי במחוז נאַמאַנגאַן מת ברעב אבא ראַבין. באחד הימים בזמן הנסיעה רבת־השבועות מקויבישב לטשקנט פגשתי את אבא רבין בהיותו באותה שיירת־פליטים („אֶשאֶלון״) בה נסעתי גם אני. אבא רבין מצא לו חברים בדרכו ולא רצה להיפרד מהם. בפעם האחרונה ראיתיו בהתחלת חודש אוקטובר 1941 בתחנת־הרכבת צ׳רטוק (על־יד נמנגן).

שנה אחר מכן נודע לי מפי אחד מחבריו, כי אבא רבין הוציא את נשמתו אחרי ימים של רעב וחולי. כוחותיו לא עמדו לו במאבק היומיומי הקשה על פת־לחם. כך מצא את מנוחתו בקבר אשר באוזבקיסטן הרחוקה.

נתבדו גם התקוות לעלות דרך פרס או אפגניסטן. אמנם, היו מקרים בודדים שצעירים חצו בהצלחה את הגבולות לארצות השכנות. אולם, במהרה נסתמו הפרצות בגבולות ולא היתה שום אפשרות לנסות את מזלנו בדרך זו. אשר לצבא אנדרס, הרי מספר היהודים שנתקבלו לצבא זה היה זעום מאוד, מחמת הנטיות האנטישמיות של החוגים הפולניים הרשמיים. ותקוה קלושה זו „לעלות״ במרוצת הזמן בעזרת הצבא הפולני אבדה כליל בשנת 1943 עם ניתוק היחסים הדיפלומטיים בין ממשלת הסוביטים לבין הממשלה הפולנית. השלטונות הסוביטיים חיסלו אז את ה„דלגטורות״, הן הנציגויות הפולניות, שהיו פעילות בארגון ובמתן עזרה לנתינים הפולניים.

לא ראיתי דרך אחרת אלא זו: להצטרף אל אחי, להגיע אל ה„קולוניה״ הקורצאית בצ׳ליאבינסק. זו היתה קרן־האור היחידה בחשכה שהשתררה אז בעולמנו.

הדרכים לציון, למולדת הנכספת — סגורות. ומסביבך לא רע, לא אח — גלמוד ובודד בסביבה זרה ונכריה.

בצ׳ליאבינסק

מדלג אני על ה„אודיסיאה״ שלי עד שהגעתי ל„מושבה״ הקורצאית. זוהי פרשה רבת־תלאות ויסורים. בתקופת נדודי בשנות המלחמה, נפגשתי עם בני־קוריץ. על כמה מפגישותי עם קורצאים אספר בזה: בקיוב נפגשתי עם נ. חנין. הוא היה מבין המגויסים בקוריץ, אך חלה ונשלח לבדיקות בבית־החולים צבאי בקיוב. הוא מסר לי דרישת שלום ראשונה ממאות הקורצאיים המגויסים, שנמצאו באותם הימים במחנות בקרבת קיוב. חנין, חייל בצבא האדום, פנה ללכת לבית־החולים הצבאי, ומאז נעלמו עקבותיו.

בנמנגן פגשתי את מר קמינר, רופא־השיניים. על מצבו ומצב־רוחו בימים ההם אפשר ללמוד מדבריו הבאים: „דודך, עליו השלום, חברי היקר אשר

טובבין, אמר לי באחד הימים לפני מותו ב־1941, כשהרגיש בכל רע: נדמה לי כי יום יבוא והחיים יקנאו במתים. דומני, היום הזה הגיע". בנימה פסימית זו סיים מר קמינר את דבריו.

בנמנגן גרו גם משפחות צ'צקי ונחום זפרן. בטשקנט פגשתי את הרשל פיינר ומשפחת טסלר.

בהיותי באוזבקיסטן שמעתי על פעילותו של העורך־דין שטרסברג בקרב החוגים הפולניים בקירגיזיה. לא זכיתי לראותו, כי נאסר ע"י שלטונות הסוביטים.

כאלה היו הפגישות. אך הפגישה עם הקורצאי הראשון בצ'ליאבינסק היה בה משהו שונה מהפגישות הקודמות. ההרגשה היתה אחרת. פה, בצ'ליאבינסק, כאילו נשמתי באוירה הביתית.

בו במקום סופר לי על כל הקורצאים שבמקום ועל תולדות ה„קולוניה". המושבה הקורצאית בצ'ליאבינסק התקימה, בערך, 5 שנים. המגוייסים מקוריץ חולקו בשני מקומות־עבודה ראשיים והם: „הטרסט המיוחד לבנייה" (O.C.M.) 22 ובית החרושת מס' 8. רובם של המגויסים שוכנו בצריפים. בשנה הראשונה שרר משטר צבאי בפלוגות־העבודה. בכל בוקר התקים מסדר ולעבודה הלכו בסך. אחר־כך חל שינוי: המשטר הצבאי בוטל, אך כל אחד מהמגויסים הוכרז כמרותק למקום־עבודתו. הוא קיבל תעודה שנקראה בשם „ברוֹן", לאמור, העובד מרותק למקום־עבודתו שהוא חיוני, ובתוקף עובדה זו אין לשום גוף אחר, אפילו, מוסד צבאי רשות לגייס אדם כזה בלי הסמכת מנהל־העבודה, ששמו חתום באותה תעודה.

בני קוריץ היו מרוכזים במקום אחד והודות לכך יכלו לראות איש את רעהו, למסור רשמים, להתיעץ ולהתיחד. עובדה זו עשתה את הקורצאים משפחה אחת גדולה, שהיתה מקור נחמה ועידוד לרבים.

מה היו פני החיים החברתיים של יוצאי־קוריץ בצ'ליאבינסק? בשנים הראשונות היה המצב אפור למדי. עבדו מצאת החמה עד לשקיעתה, והמגויסים ידעו רק את מקום־עבודתם ואת „מיטת הקומותיים" בצריפים. בשנת 1944 חל שינוי לטובה. תנאי העבודה שופרו.

באותו שנה שוחררה קוריץ ע"י הצבא האדום. אך בד בבד עם הבשורה המשמחת הזאת הגיעתנו „בשורת איוב" איומה: הושמדה קהילת קוריץ ויהודיה השקטים, הפשוטים והנאמנים לצור ישראל הורדו חיים שאולה.

לאמיתו של דבר, ציפינו בחרדה רבה ליום השחרור. הרגשנו מרחוק, כי גורל אחינו תחת הכיבוש הנאַצי היה רע ומר. מזמן לזמן פורסמו ידיעות ע"י משרד־האינפורמציה הסוביטי על רדיפות, הריגות ושחיטות המוניות של האוכלוסיה

האזרחית בשטחי הכיבוש באוקראינה ובילורוסיה. ידוע ידענו היטב, מה פירושו של הביטוי „אוכלוסיה אזרחית" וקראנו: יהודים!

זכורני הרושם המדכא שעשתה עלי עוד בשנת 1942 הודעתו הרשמית של מר ו. מולוטוב בשם ממשלת רוסיה הסוביטית „על אכזריות הנאצים בשטחי־הכיבוש". בין יתר העובדות הובאו במיסמך זה ידיעות על מספר ההרוגים בשחיטות הטוטליות של האוכלוסיה האזרחית בעיירות ברזנה, קוסטופול ועיירות אחרות בסביבות קוריץ. לפי המספרים שפורסמו היה ברור, כי המדובר הוא בישוב היהודי.

בהתחלת 1944 (חדשים מספר אחר השחרור) פורם בעתון „איגוד הפטריוטים הפולנים" (Z. P. P.) מאמרו המזעזע של ד"ר אמיל זומרשטיין (הציר הידוע ב„סיים" הפולני) על השחיטות ברובנה. אחר־כך הופיעו פרסומים אחרים וידיעות מפורטות על אבדן יהדות ווהלין. לא היו אפוא שום ספקות ביחס לעירנו.

אולם, על אף כל הידיעות והפרסומים, הלב לא האמין, לא רצה להאמין... בלב פנימה עוד פעמה התקוה: אולי, אולי נשאר מישהו ממשפחתך בחיים...

מיד אחר השחרור כתבתי לעיריה („גורסוביט") ובקשתי להודיעני על בני משפחתי. אולי... כולנו, כל בני קוריץ, כתבנו. וכולנו קבלנו תשובה אחידה: „בני־משפחתך הוגלו ע"י הגרמנים לכיוון בלתי ידוע"...

הימים ההם של קיץ 1944 קודרים ועלובים היו. תמו כל התקוות בלב לראות את פני אבא ואמא, פני אחותך, פני כל חבריך וקרוביך היקרים.

בני־קוריץ היו מתאספים ערב־ערב בבתיהם. באוירה ביתית ומשפחתית נדונו בכובד ראש הבעיות האקטואליות שנסרו בעולמנו. ביחוד נסבו השיחות על בית־אבא, על המשפחות, על אחים ואחיות, על הורים וילדים שהורדו שאולה ביד־אכזרים. הזכרונות הקיפו תקופות שונות בחיי הקהילה היהודית בקוריץ. הרבה גם דובר בימים ההם על אחינו וקרובינו בארץ־ישראל ועל התקוה הגנוזה בלבותינו „לשבת אחים גם־יחד". גם השפה העברית לא נשכחה מלב רבים מבני־עירנו. לעולם לא אשכח את החוויה של קריאת „בעיר ההריגה" לביאַליק בעברית בשנת 1945 בצ'ליאבינסק.

באותה שנה התקשרנו גם עם הועד הקורצאי שהוקם בארץ־ישראל. לפי בקשת מר א. זינגרמן יזמתי רשימת כל הקורצאים בצ'ליאבינסק והעברתיה ארצה. היתה זו הרשימה הארוכה והשלימה ביותר של קורצאים שנשארו בחיים אחרי השואה הגדולה.

לאחר מכן התחילו להגיע חבילות מבני־קוריץ בארץ־ישראל ואמריקה. חבילות אלו שלח הועד בארץ־ישראל, בהתאם לרשימות שהומצאו על־ידי.

בימים ההם של שנת 1944 ידוע היה כי מתקרב יום הנצחון וכי בקרוב תמוגר החיה הנאצית. אך למרות נצחונות רוסיה ובנות־בריתה שררו יאוש ומבוכה בקרב אחינו. שאלנו את עצמנו: האם הנצחון המתקרב יהיה גם נצחוננו? מה יביא לנו יום־הנצחון? מה הפיצוי שנקבל מול מיליוני הקברים של אחינו?

רוח חיים ותקוה הפיחה בנו הידיעה על מתן הרשות מטעם ממשלת בריטניה ליסד בריגדה עברית. צבא עברי במלחמה נגד הנאצים! אך הספיקות כרסמו בלבותינו: מה יהיה עלינו? מה אפשרויותינו וסיכויינו בעתיד? אנו פה, בצ׳ליא־בינסק, וביתינו נחרבו. משפחותינו הושמדו, אין לנו בית, אין לנו משפחה, יתומים ושכולים אנחנו. לאן נחזור בתום המלחמה?

ברור היה אז, כי במצב של שנת 1944 היה לנו מוצא אחד ויחידי — להיאחז בנתינות הפולנית. היה זה עוגן־הצלה בשבילנו.

בשנת 1944 החל לפעול „אגוד הפטריוטים הפולנים״, שהקים סניפים בכל המקומות בהם נמצאו נתיני פולין. באותה שנה נהייתי פעיל באיגוד זה ונתמניתי ליושב־ראש ועד האיגוד בסניף בית־החרושת לטנקים, בו עבדו רוב־רובם של בני־קוריץ.

בינואר 1946 החלה הריפטריאציה של נתיני פולין בצ׳ליאבינסק. כדאי לספר כאן על „תקרית״ שנסתיימה למזלנו ב„אפי־אנד״. ועד איגוד הפטריוטים בסניף בית־החרושת לטנקים ארגן נשף פרידה לחבריו הריפטריאנטים. בין הנוכחים היו אורחים סוביטיים רבים, באי־כוח הנהלת בית־החרושת ומזכיר המפלגה הקומוניסטית בבית־החרושת. החלטנו כי בפתיחת החלק הרשמי של הנשף ינוגנו ההימנונים הסוביטי והפולני ע״י הכנר הקורצאי נחום (נושקה) וסרשטרום.

אחר שפתחתי כיושב־ראש הועד את המסיבה נוגנו ההימנונים, אבל בסיום ההמנון הפולני נדהמנו לשמוע את צלילי... „התקוה״. הכנר עמד על „טעותו״ ומיד הפסיק. למזלנו, האורחים הסוביטיים לא השגיחו בדבר ובאי־כוח הועד המרכזי בצ׳ליאבינסק (אעפ״י שהיו ביניהם קומוניסטים יהודיים) התעלמו מכך.

בחודש מאי הגיע התור לרפטריאציה של הפולנים שנמצאו בצ׳ליאבינסק. באותו חודש התפרקה בעצם ה„מושבה״ הקורצאית. רוב־רובם של בני־עירנו יצאו את רוסיה הסוביטית. רק מעטים מהם נשארו בצ׳ליאבינסק. היו אלה בודדים שהתחתנו והקימו משפחות ברוסיה הסוביטית. הרוב מבין יוצאי צ׳ליאבינסק נמצאים בישראל.

חמש השנים בצ׳ליאבינסק הטביעו את חותמן בכל אחד ואחד מאתנו. שנים אלה היו מכריעות בגורל האנושות כולה. פרק זמן זה לא ימחה מזכרוננו לעד.

אברהם וידרו

פעולתי ב„בריחה"

בשנת 1939 נאסרתי בקוריץ ע"י השלטונות הסוביטיים. הם נזכרו ב„חטא קדום" שלי, כי בשנת 1936 השתתפתי עם פנחס רשיש בכינוס ציוני בזדולבונוב.

הגלוני לצפון הרחוק, על־יד הרי חרעבעט והעבידוני בעבודת־פרך בבירוא עצים ביערות עד. נקודות־האור היחידות בחיי־עבדות אלה היו לי פגישותי עם כמה מבני עירנו. נפגשתי עם מאיר גלוזבנד, יעקב פרימרמן, הנכד של שמריהו הבנאי (נכדו השני מת באוזבקיסטן), יעקב רזנושצ'יק ושני הבנים של יוחנן סמוליאַר. באוזבקיסטן נפגשתי עם הרשיל הימלפרב ומשפחתו, ציטרין, הרשיל וויוואַט, יונטל שניידר ומשפחתו ועוד.

לאחר ההסכם שנחתם בין גנרל שיקורסקי לבין השלטונות הסוביטיים החלו אזרחי פולין להשתחרר ורוכזו באוזבקיסטן. חודש לאחר סיום המלחמה חזרתי לפולין ושהיתי זמן־מה בלובלין. משם נסעתי לוינה, לשטח הכיבוש האמריקני, בתקוה לעלות ארצה. בבואי שמה נודע לי על קבוצת צעירים ציונים העוסקת בהעברת יהודים לארץ־ישראל, דרך הגבולות. החלטתי להצטרף לקבוצה זו. פעולה זו כונתה בשם „בריחה".

את „הבריחה" אירגנו אנשי שארית־הפליטה. ההתחלה נעשתה באסיה הדרומית, בעיר סאמאַרקנד. שני היוזמים והמארגנים הראשונים היו: מוליה קושצ'נסקי (כיום חבר קיבוץ „המעפיל") ואוסקר (כיום חבר קיבוץ לוחמי־היגטאות). הם ציידו את הניצולים ב„קומאַנדירובקות", (רשיונות־תנועה) שאיפשרו להם לזוז ממקום למקום. אנשים אלה הועסקו בקולחוזים, והצליחו לקשור קשרים חשובים, שהביאו תועלת רבה לענין „הבריחה". ואמנם, בדרך זו הועברו יהודים רבים לגבולות פולין, רומניה והונגריה.

ב־26 בנובמבר שנת 1945 באתי לוינה ושם נפגשתי עם שני השליחים הראשונים שהגיעו מהארץ — ד"ר ארנסט וולף (מקיבוץ גבעת־חיים) וארתור, כיום אשר בן־נתן מנהל משרד הבטחון. הם באו לארגן יחד אתנו את „הבריחה". מוינה עברתי לעיר לינץ שבאוסטריה. אני, אברהם ווינגרטן מקוסטופול ויהודי אחד בשם קפלינסקי התחלנו להעביר קבוצות קטנות של יהודים לזלצבורג במטרה להביאם לגבול איטליה.

הדרך לאיטליה היתה קשה מאוד. הבאנו את האנשים במכונות לתוך יער עבות, ומשם היה עלינו לעשות דרכנו ברגל עד גבול איטליה. ההליכה היתה

בלילות בלבד, וצריך היה לעבור 14 ק"מ ביערות האלפים העבותים והמושלגים. העליות והירידות התישו את כוחות האנשים והיה צורך לעודדם שהנה עוד מעט נגיע ונחצה את הגבול. הדרך היתה משובשת בסכנות גדולות. היו מקרים, שבחשכת הלילה נידרדר יהודי מראש ההר למטה, ואז הכרח היה לעצור בעד כל השיירה, לסרוק את השטח, ולגלות את הנופל.

ביחוד, גדול היה צערן של האימהות, שהחזיקו את ילדיהן בזרועותיהן. הטיפוס בהרים המושלגים התיש את כוחותיהן, אבל הן התגברו על כל הקשיים והחזיקו מעמד. על יד מפלי המים המרובים היינו מרוים את צמאוננו ונחים קמעה. האנשים נמצאו במצב־רוח מרומם, על־אף הסופות, השלגים, והסכנות האחרות שארבו לנו על כל צעד ושעל, כי חיזקה את לבם התקווה שעוד מעט ויגיעו לחוף שממנו יפליגו לארץ־ישראל, משאת־נפשם.

היינו ממשיכים בהעברת יהודים לאיטליה ונזהרים שלא להיתקל במשמר־הגבול. בגבול אוסטריה־איטליה הסתובבו מישמרות משותפים של אוסטרים ואמריקנים, ששמרו בקפדנות בל יסתנן איש לאדמת איטליה.

במעבר אחת השיירות שמנתה כ־120 איש הלך בראש השיירה בחור יהודי בשם שבתאי, משארית הפליטה. פתאום בא אלי במרוצה ומסר לי, שצפויה לנו סכנה גדולה, באשר שלושה אנשים מזוינים מתקרבים אלינו. אספתי מספר בחורים צעירים ואמרתי להם: עליכם לשמור על פקודתי, והכול יבוא על מקומו בשלום. היה בידינו נשק. הקפנו את שלושת החיילים האוסטריים וציווינו עליהם למסור את נשקם. הם מילאו אחר הפקודה ללא־התנגדות.

שקלנו שיקול יסודי להשאירם בחיים, שטמן בחובו סכנה של גילוי נתיב הבריחה, או לחסלם. החלטנו בכל זאת לשחררם, כי זה עלול היה להתנקם בנו במקרה שיתגלה הדבר ולהכשיל את כל תכניות הבריחה בגזרה זו.

החרמנו את הכדורים, החזרנו את הרובים ושיחררנו אותם.

למחרת היום בא משמר־הגבול האמריקני, שבתוכו נמצא קצין יהודי בשם לוין. התחילו לחקור אותי ואת שבתאי מי הם ה־120 היהודים שחצו את

התמונה משמאל ☚

עומדים מימין לשמאל: 1) יצחק פיינר. 2) אסתר פיינר. 3) יוסף בסרמן (לא קורצאי). 4) בתיה זלוסקה (פוקס). 5) לא קורצאי. 6) שמעון בורד (מרובנה). 7) איטה בורד (פורשפן). 8) עזריאל בייצ'מן.

שורה שניה — מימין לשמאל: 1) חיים נרבוס. 2) מטל פירקס. 3) אליהו גלוזבנד. 4) בת־שבע פיינר. 5) לאה פיינר (בייצ'מן).

שורה שלישית — מימין לשמאל: 1) מרק רוט (מלבוב). 2) רוזה פירקס (רוט). 3) אהרן'לה פיינר. 4) מרים פורשפן (פרלשטיין). 5) יעקב פרלשטיין.

שרידי הפרטיזנים וניצולי היערות במחנה פרנוואַלד בגרמניה

גבול איטליה? היה בינינו חייל הבריגדה, יהושע ברנדיס משכונת מונטפיורי, והוא בדה מלבו בדיה, שאלה הם פולנים שתעו בדרך ואנו הצלחנו להביאם למחוז־חפצם. לולא הקפיטן לוין שעמד לצידנו היה מצבנו „עדין" למדי. הוא טשטש את הענין, והתקרית נסתיימה בכי־טוב: 120 יהודים הובאו לחופי איטליה!

פעולות „הבריחה" התרכזו בנמלי איטליה, הולנד וצרפת. מיום ליום הלך והתרחב צוות הפעילים, שחרפו את נפשם להצלת יהודים. הגיע לגרמניה מאיטליה הח' מוליה קושצ'נסקי, מפעילי „השומר־הצעיר", מארגן מוכשר, שהתחיל לארגן את יוצאי תנועות־הנוער החלוציות. הוא רתם לעבודה זו את אבא וויינשטיין מקובנה ואת משה וויסזנד (העובד כיום במשרד־הבטחון). שני אלה עברו לאינסברוק והתחילו לארגן משלוחי־יהודים דרך האלפים לאיטליה.

עם התרחבות פעולות „הבריחה" וההצלה, שדרשו הרחבת סגל הפעילים, באו לעזרתנו שליחי „ההגנה", שרבים מהם שרתו בבריגדה. התכנית היתה לרכז את הניצולים בנמלים שונים בהולנד וצרפת, ובשעת־הכושר להעלותם ארצה. תכנית זו היתה נועזה מאוד וכרוכה בקשיים גדולים. „ידידינו" הבריטים הפעילו כוחות גדולים, כדי לשים לאַל את העלאת הניצולים ארצה והם שמרו על כל הדרכים והשבילים שהובילו לנמלים. ואמנם, הפעולה הראשונה נכשלה. בחודש מארס 1946 תפשו הבריטים קבוצה שמנתה 65 איש בעודה נמצאת על אדמת גרמניה. האנשים נכלאו במחנה מבודד, ועל חיילי־הבריגדה ציוו לעזוב את המקום.

לא ידענו מה עלה בגורל קבוצה זו, ובמקרה נודע לנו מפי כומר אחד שהם כלואים בבית־מסגד. נציגי הסוכנות עשו מאמצים רבים כדי לשחרר יהודים אלה. לאחר עמל רב והתרוצצויות מרובות ומיגעות הסכימו הבריטים לשחררם ולהרשות להם להמשיך בדרכם, מתוך הבטחה מפורשת, שהם לא יוברחו ארצה.

התמונה משמאל ☚

הקבוצה מימין — עומדים בצד ימין: 1) יישה אסתרמן 2) עמנואל ציטרין 3) פולה גלר־שפטל 4) חיה צ'צ'קי 5) (הילד) דודה טקץ 6) משה סמוליאַר 7) (הילד) אליהו גלוזבנד
יושבים בצד ימין: 1) אליק קליקשטיין 2) רחל קליקשטיין 3) דבורה שניידר 4) בתיה (פוקס) זלוסקה 5) פולה ברזוב (כץ)
הקבוצה באמצע — שורה א' מימין לשמאל:
1) יוכבד צכובוי (הלפרין) 2) קרסנוסטבסקי חיה 3) קרסנוסטבסקי מאיר 4) טניה קולודני
שורה ב' — יושבים מימין לשמאל: 1) צלה זלוסקה 2) לב (אודליר) זלטקה 3) אהרן פיינר
הקבוצה משמאל — עומדים מימין לשמאל: 1) בת־שבע וישניבסקי (פיינר) 2) ברן הסיה (קנדה) 3) זלוסקי יצחק (מרובנה) 4) בזנוסה 5) ברן חיה (קנדה) 6) יום־טוב שניידר 7) פייביש אזרוב
יושבים מימין לשמאל: 1) אסתר פיינר 2) בתיה בזנוסה (גילמן) 3) לוסיה גכמן 4) הרשל הימלפרב 5) יצחק פיינר 6) גולדה אזרוב

שרידי־קוריץ במחנה ניצולים בפרנוולד (גרמניה) באספת אזכרה לקדושינו בשנת 1947

בתנאים אלה נגזר עלינו להמשיך במלאכה שראינו בה יעוד חיינו. לאחר מאמצים על־אנושיים, תוך סיכון וחירוף־נפש, הצלחנו להבריח לאיטליה אלפי יהודים, שנמצאו על עברי פי־פחת, רעבים, שדודים ורצוצים; יהודים אומללים, שהצליחו בדרכים מופלאות להימלט מציפרני־המוות.

בכל פעולות ההצלה שהשתתפתי בהן תרתי אחר יהודים מקוריץ. אין לשער גודל אשרי, כשהצלחתי להביא יהודי מקוריץ לחוף מיבטחים. הרגשתי שבמעשה זה אני ממלא חובה קדושה לעירנו השרופה באש וליהודיה הטבוחים. ואמנם, בין מישלוחי־היהודים לאיטליה נמצא מספר יהודים מקוריץ, ואלה הם: הרצל פירקס ואשתו, בנם יקותיאל, בריל בוף, אשר קלייפלד, מוטיל סורין וחברתו, ישראל־לייב סובול, פלק רוזנבלט ובוזיה וידרו וחברתו.

עם בואם של שאול אביגור ואהוד אבריאל לפריס חל שינוי בתכניות „הבריחה". באתי לצרפת כדי לשמוע מפי שאול את פרטי תכניתו. מגמתו היתה להפנות את הפליטים לצרפת ומשם להעלותם ארצה בדרך הים. כנקודת ריכוז נקבעה העיר ליאון. נסעתי לשם עם אהוד אבריאל. החלטנו להביא 200 יהודים מגרמניה. בקבוצה זו, שהובאה מגאַלינגען, נמצאו גם שתי הבנות של הרצל פירקס, עזריאל בייצ׳מן ואשתו ופופה זרמבה. הם היו הראשונים שהגיעו לחופי־הארץ באניה „ביריה" בשנת 1946.

במסגרת ספרנו, המיועד להנצחת זכר קדושינו, לא ניתן לגולל יריעה רחבה של אחת הפרשיות המופלאות והנועזות ביותר, היא פרשת „הבריחה" וההצלה. רצה הגורל, וזכיתי להיות בין המשתתפים במפעל היסטורי זה של הצלת שרידי־־השואה, שבתוכם נמצא גם מספר ניכר מבני־עירנו.

י ז כ ו ר

א

משפחת אברט צפורה (ישראל)

אברט רבקה	אם	—	נהרגה בקוריץ
„ יעקב	אח	—	„ „
„ אייזיק	בנו	—	„ „
„ רחל (ראה פיינר)	אחות	—	„ „
„ דבורה (ראה קרס)	אחות	—	„ „
אדלר יהושע־לייב (סבא של אתרוג בוריס) . .		—	נהרג ברובנה
„ מיכאל ומשפחתו		—	נהרג בקוריץ
„ ישראל ומשפחתו		—	„ „

משפחת אוברשטרן מנדל ושלמה (ישראל)

אוברשטרן לאה (למשפחת קייזרמן)	אם	—	נהרגה בקוסטופול
„ רבקה (ראה פיבין רבקה)	אחות	—	„ בהושצ׳ה
„ שמואל עם אשתו ובנו	אח	—	„ בקוסטופול
„ מיכאל	בן־דוד	—	„ בקוריץ
„ מייטה	בת־דודה	—	„ „
„ גולדה	בת־דודה	—	„ „
„ ינטה	בת־דודה	—	„ „
„ חנה	בת־דודה	—	„ „
„ קיילה	בת־דודה	—	„ „

משפחת מנחם־מניס שמש (ישראל)

אויסטר חיה	אשה	—	נהרגה בקוריץ
„ דב־בער (סופר סת״ם)	חותן	—	„ „
„ ביילה	חותנת	—	„ „
„ בתיה	גיסה	—	„ „
„ אברהם	גיס	—	„ „
„ משה ואשתו	גיס	—	„ „
„ קלמן ואשתו	גיס	—	„ „

משפחת אושר (אוכר) היימן, אסתר, ובײלה (אמריקה)

אוכר ישעיהו		—	נהרג בקוריץ
„ חייקה	אשתו	—	„ „
„ משה	בנם	—	„ „

אוכר ישעיהו

משפחת אוליצקי חיים (רוסיה)

אוליצקי זלמן עם אשתו וילדיהם	אח	—	נהרג בקוריץ
„ לייבל	אח	—	„ „
„ רבקה (ממז׳יריץ)	אשתו	—	„ „
„ הניה	אחות	—	„ „
„ פריידל	אחות	—	„ „
„ זיידל	אח	—	„ „

משפחת אוסטר מוטל (אמריקה)

אוסטר עוזר	אח	—	נהרג בקוריץ
„ רחל (משפיטובקה)	אשתו	—	„ „
„ ?	בנם	—	„ „
„ ?	בנם	—	„ „

אוסטר רחל־לאה		—	נהרגה בקוריץ
„ משה בן רחל־לאה	בן	—	„ „
„ הנצי	אשתו	—	„ „
„ ברכה בת רחל־לאה	בת	—	„ „
? שמואל	בעלה	—	„ „

אוסטרובסקי		— נהרג בלוצק
„ סוניה (לבית שטילרמן)	אשתו	— „ „
עם 4 ילדיהם		

משפחת אוצ׳יניק בוזיה (ישראל)

אוצ׳יניק מאיר	אב	— נפל בצבא האדום
„ חיה (לבית פלדמן)	אם	— נהרגה בקרילוב ע״י קוריץ

אורבוך משה		— נהרג בקוריץ
„ שרה׳קה (לבית גולדברג)	אשתו	— „ „
„ פולה	בתם	— „ „
„ רבקה	בתם	— „ „

אורבוך שרה (אשת אהרן)		— נהרגה בקוריץ
„ הינדה	בת	— „ „
? אסתר (ראה קיפרבנד)	בת	— „ „
„ פנחס בן שרה	בן	— „ „

אוריחר יוסל		— נהרג בקוריץ
„ ביילה-רייזה (לבית שניידר)	אשתו	— „ „
„ משה	בנם	— „ „
„ בלומה	בתם	— „ „

משפחת אוריחר צבי (אמריקה)

אוריחר נחה	אשתו	— נהרגה בקוריץ
„ ברכה	בתו	— „ „
„ חיה	בתו	— „ „
„ זלטה	אם	— „ „
„ חיים	אח	— „ „
„ מלכה	אחות	— „ „

משפחת אזרוב פייביש (ישראל)

אזרוב בריינדל (לבית גורלניק)	אשה	— נהרגה בקוריץ
„ פייגה	בת	— „ „
„ שרה	בת	— „ „

אזרוב אברהם . . . . אב — נהרג בקוריץ
„ לאה (לבית גלר) . . . . . . אם — „ „
„ שלמה . . . . אח — „ „

אזרוב בריינדל

אזרוב פייגה

אזרוב שלמה

אטיל בת מטל חיה־דוד׳ס . . . . . . — נהרגה בקוריץ
עם 3 ילדיה.

אייזנוורג דוד . . . . חותן פבה — נהרג ברובנה
„ אטיל (ראה פבה) . . . . . . בתו — „ „
„ בתיה . . . . בתו — „ „

אלברט ישראל . . . . — נהרג בקוריץ
„ חנה (לבית גורלניק) . . . . . . אשתו — „ „
ו־2 ילדיהם

משפחת אלברט מרדכי (ישראל)

אלברט נחמה (ראה דרלייכטר) . . . . . אחות — נהרגה בקוריץ

אלטמן יצחק . . . . — נהרג בקוריץ
„ ציפה . . . . אשתו — „ „

משפחת אלטשטיין אריה ואברהם (ישראל)

אלטשטיין שלמה . . . . אב — נהרג בקוריץ
„ מניה . . . . אם — „ „

אלטשטיין שיינדל (ראה גלר)	אחות	—	נהרגה בקוריץ
„ בתיה	אחות	—	„ „

אלטשטיין בתיה

משפחת אלצפון משה (ישראל)

אלצפון (למשפחת שניידר) ביילה־רייזה	אם	—	נהרגה ברובנה
„ אברהם (בומה)	אח	—	„ „
עם אשתו ו־2 ילדיהם		—	„ „
„ ריבה	אחות	—	„ „
„ קלרה	אחות	—	„ „

אנופולסקי בירל		—	נהרג בקוריץ
„ פייגה	אשתו	—	„ „
„ לאה׳לה	בתם	—	„ „
„ וואווע	בנם	—	„ „
„ אייזיק	בנם	—	„ „

משפחת אסתרמן ניומה (רוסיה)

אסתרמן אפרים	אב	—	נהרג בקוריץ
„ ?	אם	—	„ „
„ ברכה	אחות	—	„ „
„ פנינה	אחות	—	„ „
„ מוניה	אחות	—	„ „

משפחת אסתרמן ? (אמריקה)

אסתרמן גיטל	אם	—	נהרגה בקוריץ
„ חנה	אחות	—	„ „
„ מוטיה	אח	—	„ „
„ יוחה	אחות	—	„ „
„ גיסיה עם בעלה	אחות	—	„ „
„ אברהם	אח	—	„ „

משפחת אסתרמן ישה (אמריקה)

אסתרמן מנדל	אב	—	נהרג בקוריץ
„ ?	אם	—	„ „
„ אברהם	אח	—	„ „
„ הרשל	אח	—	נפל בפרטיזנים
„ פירל	אחות	—	„ בקוריץ

משפחת אסתרמן יהושע (ישראל)

אסתרמן רעיה	אשה	—	נהרגה בקוריץ
„ מנדיל	בן	—	„ „
„ משה	בן	—	„ „
„ אסתר	בת	—	„ „
„ אידל	בת	—	„ „

משפחת ארליך דוציה (ישראל)

ארליך מאיר	אב	—	נהרג בקוריץ
„ משה	אח	—	„ „
„ גוטה (מורשה)	אשתו	—	„ „
„ הינדה	בתם	—	„ „

משפחת אשכנזי איזיק (קובה)

אשכנזי חנה	אחות	—	נהרגה בקוריץ
„ רייזל	אחות	—	„ „
עם 3 ילדיה			

אשמן נתן		—	נהרג בקוריץ
„ אסיל (לבית שיינרמן)	אשתו	—	„ „
„ פסח	בנם	—	„ „
„ אסתר	בתם	—	„ „

משפחת אתרוג בורים (ישראל)

אתרוג שמחה	אב	—	נהרג בקוסטופול
„ צפורה	אם	—	„ „
„ פנחס	אח	—	„ „

ב

משפחת בוגומולניק גרשון (ישראל) ומנדיל (אמריקה)

בוגומולניק יעקב־יוסף	אב	—	נהרג בקוריץ
„ ביילה	אם	—	„ „
„ יהודה	אח	—	„ „
„ לאה	אשתו	—	„ „
„ שרה	אחות	—	„ „
„ חיה (אשתו של רימרמן לייבל)	אחות	—	„ „
„ הרשל	אח	—	„ „

בוגומולניק לייבל	אח	—	נהרג בקוריץ
„ טוניה	אחות	—	„ „

בוכבינדר אלעזר		—	נהרג בקוריץ
„ חנה	אשתו	—	„ „

בוכברייער אשר		—	נהרג בקוריץ
„ גולדה (לבית קלייפלד)	אשתו	—	„ „
„ זיסל	בתם	—	„ „
„ ?	בתם	—	„ „

בולבינסקי משה (מוודניק)		—	נהרג בקוריץ
" לאה (לבית ברעם)	אשתו	—	" "
" חיסיה	בתם	—	" "
" תהלה	בתם	—	" "
" יהושע	בנם	—	" "

משפחת בוף (אלישקוביץ) צביה (ישראל)

בוף חיים	אב	—	נהרג בקוריץ
" פרל	אם	—	" "
" מטל	אחות	—	" "
" מאיר	דוד	—	" "
" שיינדל (לבית ויואט)	אשתו	—	" "

משפחת בוף בירל (ארגנטינה)

בוף שלמה	אב	—	נהרג בקוריץ
" חיינה (לבית בורשטיין)	אם	—	" "
" גולדה	אחות	—	" "

משפחת בוקסבוים אברהם (ישראל)

בוקסבוים שרה	אשתו	—	נהרגה בקוריץ
" יום־טוב	בנו	—	" "
" חיים	בנו	—	" "
" לייבל	אח	—	" "
" בלה	אשתו	—	" "
" יום־טוב	בנם	—	" "
" הינדה	אחות	—	" "
" מיכלה	אחות	—	" "

בורד ירוחם		—	נהרג בברזנה
" שרה־לאה (לבית וינשלבוים)	אשתו	—	" "
" עזריאל	בנם	—	" "
" ?	בנם	—	" "

בורשטיין ברל		— נהרג בקוריץ
„ חיניה (לבית מוליר)	אשתו	— „ „
„ סוסיל	בתם	— „ „
„ לייבל	אחי ברל	— „ „
„ חיינה (ראה בוף)	אחות „	— „ „
„ ינטה (ראה קוזושמן)	אחות „	— „ „
„ רחל	אחות „	— „ „

בזונובה ? (ראה גריב)		— נהרגה בקוריץ
„ סוניה (ראה גולד)	בתה	— „ „

משפחת בידרס פיניה (רוסיה)

בידרס אטל (לבית גרוספייס)	אשה	— נהרגה בקוריץ
„ סוניה	בת	— „ „
„ ?	בת	— „ „
„ הרשל	בן	— „ „

בידרס אלי		— נהרג בקוריץ
„ טמה	אשתו	— „ „
עם 4 ילדיהם		

בידרס בן־ציון (גיס של דודקה לייבל)		— נהרג בקוריץ
„ רחל (למשפחת פאר)	אשתו	— „ „
„ פרומה	בת	— „ „
„ שמואליק	בן	— „ „

בידרס לוי		— נהרג בקוריץ
„ רחל (למשפחת בלנק)	אשתו	— „ „
„ דוד	בנם	— „ „
„ חנה	בתם	— „ „

משפחת בידרס אליהו (ישראל)

בידרס מנדל	אב	— נהרג בקוריץ
„ טויבה (לבית טריגר)	אם	— „ „
„ איטה	אחות	— „ „
„ זיידל	בעלה	— „ „
„ משה	בנם	— „ „

בידרסביילה	בתם	—	נהרגה בקוריץ
„ ראובן	בנם	—	„ „
„ ריסל	אחות	—	„ „
„ שמחה	אח	—	„ „
„ ינטה	אחות	—	„ „
„ לייבל	דוד	—	„ „
„ לאה׳קה (מרומנוב)	אשתו	—	„ „
„ ברל	בנם	—	„ „
„ הרשל	בנם	—	„ „
„ שמואל	בנם	—	„ „
„ יעקב	דוד	—	„ „
„ מחלה	אשתו	—	„ „
„ מוניה	בנם	—	„ „
„ חיה	בתם	—	„ „
„ ראובן	בנם	—	„ „
„ מיכאל	דוד	—	„ „
„ מירל (מפולונובה)	אשתו	—	„ „
„ יהושע	בנם	—	„ „
„ חנה־איטה	דודה	—	„ „
„ מנדל (פון אונטער די מילען)	בעלה	—	„ „
„ מיכאל	בנם	—	„ „
„ ביילה (ראה כאראַמימחה)	דודה	—	„ „

משפחת בידרס אביגדור (ישראל)

בידרס ריסל (לבית כאראמימחה)	אשה	—	נהרגה בקוריץ
„ ?	בת	—	„ „
„ ?	בת	—	„ „
„ ?	בת	—	„ „
„ ?	בת	—	„ „
„ יצחק	אב	—	„ „
„ שרה׳קה	אם	—	„ „
„ שמואל	אח	—	„ „
„ רייזל (ממז׳ירריץ) עם שלושת ילדיהם	אשתו	—	„ „
„ מאיר	אח	—	„ „
„ חנה עם שלושת ילדיהם	אשתו	—	„ „
„ פריידל (ראה לזבניק)	אחות	—	„ „
„ ? (ראה שניאור)	אחות	—	„ „

משפחת ביידל דב (אמריקה)

ביידל	רחל (למשפחת רודניק)	אם	—	נהרגה בקוריץ
„	לייבצה	סבא	—	„ בהולובניצה
„	בתיה (רודניק)	אחות	—	„ בקוריץ
„	דוד	דוד	—	„ בריצ׳קה
„	דבוסיל	דודה	—	„ „
„	מניכה	בת־דודה	—	„ „
„	מרדכי	בן־דוד	—	„ „
„	לייזר	דוד	—	„ „
„	לאה	דודה	—	„ „
„	גרשון	בן־דוד	—	„ „
„	לאה	דודה	—	„ „
„	פייגה	דודה	—	„ „
„	סוניה	דודה	—	„ „

משפחת בייצ׳מן עזריאל (ישראל) ואליעזר (רוסיה)

בייצ׳מן	איטה (לבית כאראַמימחה)	אשת עזריאל	—	נהרגה בקוריץ
„	שמחה	בן „	—	„ „
„	הינדה	בת „	—	„ „
„	לייבל	אב	—	„ „
„	קורל	אם	—	„ „
„	פרימה (ראה זבודניק)	אחות	—	„ „

משפחת בייצ׳ר צבי ודוד (ישראל)

בייצ׳ר	חיים	אב	—	נהרג בקוריץ
„	שרה	אם	—	„ „

בייצ׳ר חיים

בייצ׳ר שרה

ביכברייער	חיים		— נהרג בקוריץ
„	משה	אחיו	— „ „
„	שלמה	אחיו	— „ „
„	מנוחה	אחותו	— „ „
„	פרומה	אחותו	— „ „
ביכמן	דוד (בן־דוד של קליגרמן)		— נהרג בקוריץ
„	מאיר	אשתו	— „ „
„	מאיר (בן־דוד של קליגרמן)		— „ „
„	פסיה	אשתו	— „ „
„	ציזיה	בתם	— „ „
„	רבקה (ראה צויק) בת־דודה של קליגרמן		— „ „
„	גננדל „ „ „		— „ „
„	לאה „ „ „		— „ „
„	מרים „ „ „		— „ „

משפחת צ׳רנה בכר (אַנגלוביץ) (ישראל)

בכר	איציק	אב	— נהרג ברובנה
„	חוה (למשפחת טייטלמן)	אם	— „ „
„	צירל (ראה פרול)	אחות	— „ „
„	פיציה	אח	— „ ברוסיה
„	חנה	אחות	— „ ברובנה

בכר איציק

בכר חוה

בכר צירל

בכר פיציה

בכר חנה

משפחת בלאַי בוזיה (קנדה)

בלאי	טוביה	אב	— נהרג בקוריץ
„	מייטה	אם	— „ „
„	בבל (ראה גרשמן)	בת	— „ „

בלאי.	שמואל		— נהרג בקוריץ
„	מטל	אשתו	— „ „
„	אליק	בנם	— „ „
„	שפרה	בתם	— נהרגה בקוריץ
„	חסיה (די בידערן)	אמא של מטל	— „ „

משפחת בלדר פסח (אמריקה)

בלדר	חליה	אח	— נהרג בקוריץ
„	חייקה (לבית לזבניק)	אשתו	— „ „
„	?	בנם	— „ „
„	מליה	אחות	— „ „
„	שמריהו	אח	— „ „

משפחת בלובשטיין בוזיה (רוסיה)

בלובשטיין	אשר	אב	— נהרג בקוריץ
„	רבקה (ריקל)	אם	— „ „
„	דבורה	אחות	— „ „

משפחת בלימן (ליניק) מלכה (ישראל)

בלימן	אליק	אח	—	נהרג	בקוריץ
„	מלכה	אשתו	—	„	„
„	מטל	בתם	—	„	„
„	ריבה	בתם	—	„	„

בלימן	ישראליק		—	נהרג	בקוריץ
„	מניה	אשתו	—	„	„
„	רבקה	בתם	—	„	בקוסטופול
„	פייגה	בתם	—	„	בקוריץ
„	מרדכי	בנם	—	„	„
„	יוכבד (לבית גולדברג)	אשתו	—	„	„

משפחת בלימן משה ורבקה (ישראל)

בלימן	שמואל	אב	—	נהרג	בקוריץ
„	מרים (ראה רוזנשטרום)	אחות	—	„	„

משפחת בלמן חיים ודב (ישראל)

בלמן	פייגה	אשת בלמן חיים	—	נהרגה	בקוריץ
„	אבא	בן „ „	—	„	„
„	לייבל	בן „ „	—	„	„
„	שמואל	אח	—	„	„
„	פניה	אשתו	—	„	„
„	לייבל	בנם	—	„	„
„	הרשל	בנם	—	„	„
„	פייבל	אח	—	„	„
„	ברכה (למשפחת בלנק)	אשתו	—	„	„
„	מוגה	בתם	—	„	„
„	פייגה	בתם	—	„	„
„	מרדכי	בנם	—	„	„
„	יצחק	בנם	—	„	„
„	חיה (ראה לקרניק חיה)	אחות	—	„	בלודביפול
„	חנה (ראה גרושקה חנה)	„	—	„	„

משפחת בלנק שמואל (ישראל)

בלנק	חיה־מלכה	אם	— נהרגה בקוסטופול
„	ברכה (ראה בלמן)	אחות	— „ בקוריץ
„	אסתר (ראה שטרנשיס)	אחות	— „ במז׳יריץ
„	חיים	אח	— „ בקוריץ
„	טובה (לבית פרלמוטר)	אשתו	— „ „
„	גיטלה	בתם	— „ „
„	אברהם	אח	— „ „
„	רחל (ראה בידרס)	אחות	— „ „

בלנק חיים

בלנק (פרלמוטר) טובה

בלנק גיטלה

בלנר	אייזיק		— נהרג בקוריץ
„	?	אשתו	— „ „
„	אהרן	בנם	— „ בצבא האדום
„	?	בתם	— „ בקוריץ
„	דבוסיה	בתם	— „ „

בלנר	וולף		— נהרג בקוריץ
„	חיה (לבית לזבניק)	אשתו	— „ „
„	יעקב	בנם	— „ „

משפחת בסיוק אפרים (ישראל)

בסיוק	רחל־לאה	אם	— נהרגה בקוריץ
„	מרדכי	אח	— „ „

משפחת בסיוק אליעזר (ישראל)

בסיוק מאיר	אח	—	נהרג בקוריץ
" יהושע	אח	—	" בוילנה
" סוניה	אשתו	—	" "
" ליונצ׳יק	בנם	—	" "
" יחיאל	בנם	—	" "
"ביילה (ראה ברנשטיין)	אחות	—	" בקוריץ
" סימה (ראה האופשטיין)	אחות	—	" בלודז׳
" דב	דוד	—	" בקוריץ
" זלטה	אשתו	—	" "
" יחיאל	בנם	—	" ?
" פייגה	בתם	—	" ?
" שרה	בתם	—	" ?

משפחת בסיוק פנחס ודב (ישראל)

בסיוק מלכה (לבית קליינר)	אשתו של פנחס	—	נהרגה בקוריץ
" נוניה	בנו	—	" "
" רייזל	אחות	—	" "
" נוניה	בנה	—	" "
" ליבה (לבית פירקס)	אשתו של דב	—	" "
" נוניה	בנו	—	" "
" פריידל	בתו	—	" "

בסיוק (קליינר) מלכה

בסיוק רייזל

משפחת בסיוק מרדכי (ישראל)

בסיוק	חיה־ליבה	אם	—	נהרגה בקוריץ
„	לייביש	אח	—	„ „
„	חסיה	אשתו	—	„ „
„	אברהם	בנם	—	„ „
„	בלה	בתם	—	„ „
„	אלקה (ראה קופיקה)	אחות	—	„ „
„	איטה	אחות	—	„ „

בקון			—	נהרג בקוריץ
„	רבקה (לבית זילברמן)	אשתו	—	„ „

בקר	בני		—	נהרג בקוריץ
„	פסיה	אשתו	—	„ „
„	בירל	בנם	—	„ „
„	גרשון	בנם	—	„ „
„	חנינא	בנם	—	„ „

בקרמן	ריבה (מכפר טופצ׳ה), בת־דודה של מרקוביצקי		—	נהרגה בקוריץ

משפחת בקש יעקב (קובה)

בקש	?	אם	—	נהרגה בקוריץ

משפחת ברגד אליהו (ישראל)

ברגד	איידל	אם	—	נהרגה בקוריץ
„	אסתר	אחות	—	„ „
„	מלכה	אחות	—	„ „
?	? (מרובנה)	בעלה	—	„ „
„	ביילה	אחות	—	„ „
„	ליובה	אחות	—	„ „
„	פייגה (ראה דרלכטר)	אחות	—	„ „

משפחת דב ברגל (ישראל)

ברגל	רוזה	אשה	—	נהרגה בקוריץ

ברגל רוזה

ברדך	איטה (אשת איציק חיים־יונה׳ס)		— נהרגה בקוריץ
„	מירקה (ראה רייזברג)	בתה	— „ „
„	חסיה	בתה	— „ „
„	אברהם	בנה	— „ „
„	ביילה	כלתה	— „ „
„	דוד	נכדה	— „ „
„	לאה	נכדתה	— „ „
„	צירל	בתה	— „ „
?	מנדל	בעלה	— „ „
?	?	נכדתה	— „ „
?	?	נכדה	— „ „
„	צסיה	בתה	— „ „
„	משה	בנה	— נפל בצבא האדום

ברדך	זלמן (הבנאי)		— נהרג בקוריץ
„	חיה (אשתו של יהושע דער בערז׳ביק) . .	בת	— „ „

ברו	בירל		— נהרג בקוריץ
„	בריינדל (לבית גייפמן)	אשתו	— „ „
„	?	בתם	— „ „
„	לאה	אם	— „ „

משפחת ברודצקי הרשל (קנדה)

ברודצקי	שרה־פייגה (לבית קמינשטיין) . .	אשה	— נהרגה בקוריץ
„	?	בן	— „ „
„	אברהם	אב	— „ „
„	חיה־אטל	אם	— „ „

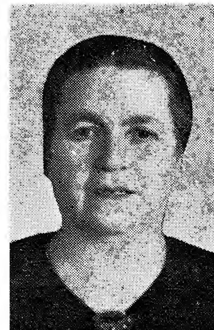
ברודצקי דבורה	אחות	—	נהרגה בקוריץ
„ מוסיק	בנה	—	„ „

משפחת ברודר אברהם (ישראל)

ברודר חיה׳קה	אם	—	נהרגה בקוריץ

משפחת ברודר ברכה וחיה (ישראל)

ברודר פייגה־חסיה (למשפחת ליידרמן)	אם	—	נהרגה בגטו ורשה
„ חיים	אח	—	„ „ „
„ שרה (ילידת ישראל)	בתו	—	„ בפרטיזנים
„ דוד	אח	—	„ בביליסטוק
„ הנציה	דודה	—	„ בקוריץ
„ רייזל (ראה שוחט)	דודה	—	„ „

ברודר פייגה־חסיה

ברודר חיים

ברודר שרה

ברודר דוד

משפחת ברודר בביל, שמעון, שלמה ויוסף (ישראל)

ברודר	שרה	אם	— נהרגה בקוריץ
„	יעקב	אח	— „ „
„	איטה	אשתו	— „ „
„	פניה־פייגה	בתם	— „ „
„	מלכה (ראה שטרנשוס)	אחות	— „ ברובנה
„	רוזה	אחות	— „ בקוריץ
„	גניה (גיטל)	אשת שמעון	— נהרגה בלודביפול
„	צבי	בן של „	— „ „
„	משה	בן של „	— „ „

משפחת ברז אהרן (רוסיה)

ברז	אבא	אב	— נהרג בברזדוב
„	שיבה (מברזדוב) עם 4 ילדים	אם	— „ „

ברז	דוד		— נהרג בקוריץ
„	חנה (לבית הלמן)	אשתו	— „ „
„	רחל	בתם	— „ „
„	פניה	בתם	— „ „

משפחת ברז שמחה (ישראל)

ברז	חנה (חסיה) (לבית גילמן)	אשה	— נהרגה בקוריץ
„	מיזיה	בת	— „ „

ברז דוד

ברז שרה

ברז משה

ברז דוד	אב	—	נהרג בקוריץ
„ שרה	אם	—	„ „
„ משה	אח	—	„ בסרני
„ רחל	אשתו	—	„ „
„ חיים	בנו	—	„ „
„ רבקה	בתו	—	„ „
„ יצחק	אח	—	„ ברובנה
„ ?	אשתו	—	„ „
„ רבקה	בתו	—	„ „
„ ברוניה	אחות	—	„ בלבוב לאחר המלחמה 1946

ברז חנה (חסיה)

ברז יצחק

אשת ברז יצחק

ברז ברוניה

משפחת ברז בלומה, רחל, ברכה, יצחק וברוריה (ישראל)

ברז מרים	אם	— נהרגה בקוריץ
" יוסף	אח	— " "
" זלטקה (מרפלובקה)	אשתו	— " "
" אהרן	בנם	— " "
" גולדה	בתם	— " "

משפחת ברזוב־זאיקה גולדה (ישראל)

ברזוב בנימין	אב	— נהרג בקוריץ
" מרדכי	אח	— " "

משפחת ברזוב ייזה (רוסיה)

ברזוב וואווע (הנפח)	אב	— נהרג בקוריץ
" ?	אם	— " "
" ?	אח	— " "

ברזניק יהושע		— נהרג בקוריץ
" ?	אשתו	— " "
" שמחה	אחי יהושע	— " ביערות
" ?	אשתו "	— " בקוריץ
" רוזה	אחות יהושע	— " "
" חומה	" "	— " "

משפחת ברטמן מיכאל (ישראל)

ברטמן מלכה	אם	— נהרגה בקוריץ
" יוסף	אח	— " "
" שרה (לבית פינרט)	אשתו	— " "
" יצחק	בנם	— " "
" אברהם	אח	— " "
" שפרינצה (לבית נרבוס)	אשתו	— " ביערות
" סימה (ראה וינר)	אחות	— " בקוריץ
" סוניה (ראה דונגדר)	אחות	— " "
" יעקב	דוד	— " "
" יצחק	דוד	— " "

ברטמן יוסף

בריצ'קה	פסח		— נהרג בקוריץ
„	הניה ובתה בריינדל	אשתו	— „ „

בריק	אסתר (דודה של סולומיאניק)		— נהרגה בקוריץ
„	איטה	בתה	— „ „
„	ישראל	בנה	— „ בברזנה
„	תרצה	אשתו	— „ „
„	פנחס	בנם	— „ „
„	?	בתם	— „ „
„	מרדכי — עם אשתו וילדיו		— „ „

משפחת בריק חיה ואליהו (ישראל)

בריק	דוד	אב	— נהרג בקוריץ
„	לנצה	אם	— „ „
„	איטה	אחות	— „ „
„	בן־ציון	דוד	— „ „
„	חנה	דודה	— „ „
„	טובה (ראה סולומיאניק)	דודה	— „ „
„	אסתר	דודה	— „ „
„	ישראל	בנה	— „ „
„	מרדכי	בנה	— „ „
„	איטה	בתה	— „ „

בריק	חיים		— נהרג בקוריץ
„	חיה	אשתו	— „ „
„	שמואל	בנם	— „ „
„	וולה	בתם	— „ „

משפחת ברך אליעזר (פולין)

ברך	יחזקאל		— נהרג בקוריץ
„	שיינדל	אשתו	— „ „
„	סוניה	בת	— „ „
„	פייגה	בת	— „ „
„	שמואל	בן	— „ „

ברמן	משה (מנובוגרד־ווליסנק)		— נהרג בקוריץ
„	גולדה („ „)	אשתו	— „ „

משפחת ברמן מרדכי (ישראל)

ברמן	סלובה (לבית גוניק מרובנה)	אשה	— נהרגה ברובנה
„	לאה (לבית כגן)	אם	— „ בקוריץ

משפחת ברמן־רוטנברג זלטה (אמריקה)

ברמן	רחל	אם	— נהרגה בקוריץ
„	מוטל	אח	— „ „
„	?	אשתו	— „ „
„	יוסף	אח	— „ „

ברן	צבי עם משפחתו		— נהרג בקוריץ

משפחת ברן ברכה (פולין)

ברן	שלמה	אב	— נהרג בדובנה
„	קריינדל ועוד 2 אחיות	אם	— „ „

ברנבוים	יוסף		— נהרג בקוריץ
„	איטה (לבית זלצמן)	אשתו	— „ „
„	שרה	בתם	— „ „

ברנבוים מכלה		—	נהרגה בקוריץ
„ חייקה	בת	—	„ „
„ הרשל	בן	—	„ „
„ ? (מברזנה)	אשתו	—	„ „
ו־2 ילדיהם			
„ יוסף	בן	—	„ „

משפחת זינמן אסתר (ישראל)

ברנבוים משה	קרוב	—	נהרג ע״י ורשה
„ רבקה	אשתו	—	„ „
„ פייגה (ראה שטרן)	בתם	—	„ „

משפחת ברנדווין שמואל (ישראל)

ברנדווין חיה	אשה	—	נהרגה בקוריץ
„ נח	בן	—	„ „
„ פייגה	בת	—	„ „
„ מטל	בת	—	„ „
„ לייזר	אב	—	„ „
„ חיה־לאה	סבתא	—	„ „
„ מאיר	אח	—	„ „
„ סוניה	אשתו	—	„ „
„ ריבה	בתם	—	„ „
„ אסתר	אחות	—	„ „

משפחת ברנדס משה ומרים (ישראל) ומאיר (פולין)

ברנדס אליעזר	אב	—	נהרג בקוריץ
„ שרה	אם	—	„ „
„ יצחק עם אשתו	אח	—	„ ביערות
ברנדס ולף (וולף קולק)		—	נהרג בקוריץ
„ גולדה	בתו	—	„ „
„ מרים	בתו	—	„ „
„ ריבה	בתו	—	„ „

ברנדס ריבה

ברנשטיין אהרן		—	נהרג באוליק
„ חוה (לבית מיז׳יריצ׳סקי)	אשתו	—	„ „
„ בת־שבע	בתם	—	„ „

ברנשטיין יצחק		—	נהרג בקוריץ
„ ביילה (למשפחת בסיוק)	אשתו	—	„ „
„ ראובן	בנם	—	„ ברוסיה
„ פייגה	בתם	—	„ בפרטיזנים
„ חיה׳לה	בתם	—	„ בקוריץ

משפחת ברעם שמואל (ישראל)

ברעם צבי־נטע	אב	—	נהרג בקוריץ
„ אסתר (עם בעלה)	אחות	—	„ „

ברעם צבי־נטע

ברעם אסתר

ברעם ראובן

ברעם	ראובן	אח	— נהרג בדובנה
„	סוניה (למשפחת קופמן מדובנה)	אשתו	— „ „
„	זליג	בנם	— „ „
„	רבקה	אחות	— „ בקוריץ
„	מרים	אחות	— „ „
„	לאה (ראה בולבינסקי)	אחות	— „ „

ברעם רבקה

ברעם מרים

ברעם לאה

משפחת ברק אביגדור (רוסיה)

ברק	יצחק (מטוז'ין)	אב	— נהרג בקוריץ
„	וויכנה	אם	— „ „
„	אסתר	אחות	— „ „
„	חיים	אח	— „ „

ברק	משה־הרש		— נהרג בקוריץ
„	חייקה (לבית פונדיה)	אשתו	— „ „

ברש	סוניה — דודה של גילמן דבורה		— נהרגה בקוריץ
„	דבורה	בתה	— „ „

משפחת ברשק שרה (ישראל)

ברשק נח	אח	— נהרג בצבא האדום
„ מנדל	אח	— „ „

ברשק מנדל

ברשק נח

בשקין ניסן	רב העיר	— נהרג בקוריץ
„ גוטא (לבית לידסקי)	אשתו	— „ „

הרב בשקין ניסן

הרבנית בשקין גוטא

ג

משפחת גוטניק שמעון (ישראל)

גוטניק דב (ברל)	בן	—	נהרג בדרך לפרטיזנים

גוטניק דב (ברל)

משפחת גוטניק משה־בער (ברזיל)

גוטניק שיינדל	אם	—	נהרגה בקוריץ	
„ גיסיה (ראה כץ גיסיה)	אחות	—	„	„
„ פייגה ובעלה יצחק	אחות	—	„	„
גוכמן אברהם		—	נהרג בקוריץ	
„ בריינדל	אשתו	—	„	„
„ שמואל	בנו	—	„	„
„ אסתר (לבית גורלניק משה)	כלתו	—	„	„
„ פנחס	נכדו	—	„	„
„ בוקי	אחיו	—	„	„
„ משה	אחיו	—	„	„
„ איציה	אחיו	—	„	„
גולד יואל (צלם)		—	נהרג בהושצ׳ה	
„ סוניה (לבית בזונוב)	אשתו	—	„	„
„ ?	בנם	—	„	„
„ ?	בנם	—	„	„

גולדברג בוזיה (בן־דוד של פינקלשטיין שמעון)		— נהרג בקוריץ
עם אשתו ו־2 ילדיהם		
„ סוניה (בת־דודה של פינקלשטיין שמ״ע ז)		— „ „
„ יוכבד (ראה בלימן)		— „ „

משפחת גולדברג פנחס (ישראל)

גולדברג ברוך	אב	— נהרג בקוריץ
„ אסתר	אם	— „ „
„ רחל (ראה קנטור)	אחות	— „ „
„ הינדה (ראה קופרמן)	אחות	— „ בקוסטופול
„ יחיאל	אח	— „ בקוריץ
„ רבקה (לבית ציקמן)	אשתו	— „ „
„ בומה	בנם	— „ „
„ ריבה	בתם	— „ „
„ חייקה (קנט)	אחות	— „ „
„ בבה	אחות	— „ „
„ ברל	בעלה	— „ „

גולדמן בירל בן מאיר		— נהרג בקוריץ
„ ינטה	אשתו	— „ „
„ מיכאל	בנם	— „ „
„ מאיר	בנם	— „ „
„ נטע בן מאיר	אח	— „ „

משפחת גולדמן נטע (ישראל)

גולדמן בתיה	אם	— נהרגה ע״י קוריץ

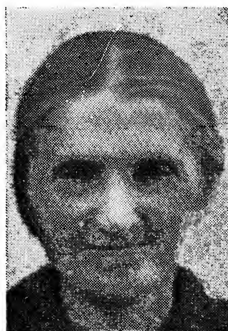
משפחת גולדמן זהבה, שמחה (ישראל) ואריה (אמריקה)

גולדמן יוסף	אב	— נהרג בקוריץ
„ הודל	אם	— „ „
„ אפרים־ברוך	אח	— „ „

גולדמן ינטה	אם	— נהרגה בקוריץ
„ גיסיה	בתה	— „ „
עם בעלה וילדיה		
„ מיכאל	בנה	— „ „

גולדמן יוסף

גולדמן הידל

גולדמן אפרים־ברוך

גולדמן רב יענקל׳ה		— נהרג בקוריץ
„ רבקה (לבית הרב קורף)	אשתו	— „ „
„ מיכאל	בנם	— נפל בחזית
„ יצחק	בנם	— נהרג בקוריץ
„ ?	בנם	— „ „
„ אבא — אחיו של רב יענקל׳ה		— „ „

גולדמן ליטמן		— נהרג במז׳יריץ׳
„ שפרה (לבית שניידר)	אשתו	— „ „
„ פרל	בתם	— „ „
„ פכיל	בתם	— „ „
„ חיה	בתם	— „ „
„ גולדה	בתם	— „ „

גולדמן מיכאל — דוד של בכר צ׳רנה		— נהרג בקוריץ
„ חיים „ „ „ „		— „ „
„ יצחק „ „ „ „ . . .		— „ „
„ נסים „ „ „ „		— „ „

גולדנגורן יהושע		— נהרג ברובנה
„ פסיה (לבית סילומיאניק)	אשתו	— „ „
„ גרישה	בנם	— „ „
„ דוניה	בתם	— „ בורשה
„ כוניה	בתם	— „ ברובנה

משפחת גולדנר אהרן, חיה ואברהם (רוסיה)

גולדנר יצחק	אב	— נהרג בקוריץ

גולדפרב הודל		— נהרגה בקוריץ
„ ישראל	בנה	— „ „

גולדפרב זיסיה		— נהרג בקוריץ
„ מלכה — בת־דודה של ברודר		— נהרגה בקוריץ

גולדפרב נחום		— נהרג בהושצ׳ה
„ שיינדל (לבית קרוט פסח)	אשתו	— „ „
„ ליובה	בתם	— „ „
„ פיני	בנם	— „ „

משפחת גולדשטיין נחמה (ישראל)

גולדשטיין פרץ	אח	— נהרג בהושצ׳ה
„ חנה־רחל (לבית קצב)	אשתו	— „ „
„ בתיה	בתם	— „ „
„ צ׳רנה	בתם	— „ „
„ מנחם	אח	— „ בקוריץ
„ חיסיה (לבית קופרשטיין)	אשתו	— „ „
„ מרדכי	בנם	— „ „
„ יהושע (שוניה)	בנם	— „ „

משפחת גולוד יהודה (ישראל)

גולוד פייגה (לבית ריינרמן)	גיסה	— נהרגה בקוריץ

גולוד פייגה

גולוד נחום

גולוד צ׳רנה

גילוד נחום	בנה	— נהרג בקוריץ
„ צירנה	בתה	— „ „
„ ישראל	בנה	— „ „
„ שלמה	בנה	— „ „

גולוד ישראל

גולוד שלמה

גולוד משה (מבריקוב) — קרוב של זינגרמן עם משפחתו		— נהרג בקוריץ
גולצמן מוציה		— נהרגה בקוריץ

משפחת גולצמן פישל (ישראל)

גולצמן פריידל	אם	— נהרגה בקוריץ
„ מיריל	אחות	— „ „
„ רבקה	אחות	— „ „

משפחת גופמן טובה וברל (ישראל)

גופמן וולף	אח	— נהרג בסרני
„ זלטה	אשה	— „ „
„ יהושע	בנו	— „ „
„ חסיה	בתו	— „ „
„ פייגה	בתו	— „ „
„ שמואל ואשתו	אח וגיסה	— נהרגו בקוריץ
„ שלמה	אח	נהרג בנובוגרד־וולינסק
גופמן חסיה (לבית נרבוס)		— נהרגה בקוריץ
„ מוניה	בתה	— „ „

משפחת גורביץ חנה־רחל (ישראל)

גורביץ אידה (ראה קליגר אידה)	בת	—	נהרגה בקוריץ
גורבן רחל		—	נהרגה בקוריץ
„ זלטה	אח־תה	—	„ „
„ מאיר	בן רחל		„ „
„ לאה (בת פייסי הכלי־זמר)	אשתו	—	„ „
„ משה	בנם	—	„ „
„ רבקה	בתם	—	„ „
„ שמחה	בן רחל	—	„ „
„ ברכה (לבית פוקס)	אשתו	—	„ „
„ חוה	בתם	—	„ „
„ מינדל	בתם	—	„ „
„ משה	בנם	—	„ „
„ יצחק	בנם	—	„ „

משפחת גורינשטיין שמואל (ישראל)

גורינשטיין פייגה	אם	—	נהרגה בקוריץ
„ יששכר	אח	—	„ „
„ יוסף	אח	—	„ „
„ יצחק	אח	—	„ בטוצ׳ין
„ שרה	אחית	—	„ בהושצ׳ה
עם 2 ילדיה			

גורלניק אפרים		—	נהרג בקוריץ
„ אלתר (בן אפרים)	בנו	—	„ „
„ רבקה (לבית מליאר)	אשתו	—	„ „
„ מוטל	בנם	—	„ „
„ חנה בת אפרים (ראה אלברט)	בת	—	„ „
„ הניה בת אפרים (ראה שיק)	בת	—	„ „
„ דבורה	קרובה	—	„ „

גורלניק דוד		—	נהרג בקוריץ
„ קוניה	אשתו	—	„ „
„ יצחק	בנם	—	„ „
„ יוליק	בנם	—	„ „

משפחת גורלניק טובה (ישראל)

גורלניק אסי	אם	— נהרגה בלובומירקי
„ משה	אח	— „ בקוריץ
„ שיינדל	אשתו	— „ „
„ יואליק	בנם	— „ „
„ אשר	אח	— „ „
„ חנה	אחות	— „ „
„ לאה	בת דודה	— „ בלובומירקי
„ משה	בן־דוד	— „ „
„ פיני	בן־דוד	— „ „

משפחת גורלניק גניה (רוסיה)

גורלניק הרשל	בעל	— נהרג בקוריץ
„ סוניה	בת	— „ ביערות
„ מנחם	בן	— „ „
„ יצחק	בן	— „ „
„ לייצה	האם של הרשיל	— „ בקוריץ
„ הינדה	אחות של הרשיל	— „ „
„ פריידה	„ „ „	— „ „
„ רבקה	„ „ „	— „ „
„ סוסיה	„ „ „	— „ „
„ ברל	אח „ „	— „ במזיריץ'

גורלניק טוביה		— נהרג בקוריץ
„ חיה	אשתו	— „ „
„ חלף	בנם	— „ „
„ טובה	בתם	— „ „

גורלניק יואל		— נהרג ?

גורלניק יונה		— נהרג בקוריץ
„ רבקה	אשתו	— „ „
„ זיסל	בתם	— „ „
„ מיכלה	בתם	— „ „

גורלניק יעקב		—	נהרג בקוריץ
" בוזיה	בן	—	" "
" ?	בת	—	" "
" ?	בת	—	" "

משפחת גורלניק-אסתרמן חנה (אמריקה)

גורלניק יצחק (איציק)	אח	—	נהרג בקוריץ
" גולדה (לבית שניידר)	אשתו	—	" "
" מוניק	בנם	—	" "
גורלניק לייבל		—	נהרג בקוריץ
" לאה (מקובל)	אשתו	—	" "
" יודיל	בן	—	" "
" מוניה	בן	—	" "
" דובה	בת	—	" "

משפחת גורלניק פרידל ויצחק (ישראל)

גורלניק לייבל	אב	—	נהרג בקוריץ
" זלדה (למשפחת ריידלר)	אם	—	" "
" צירל (ראה שלופבנד)	אחות	—	" "
" מוטל	דוד	—	" "
" חוה	אשתו	—	" "
" משה	בנם	—	" "
" פרידל	בנם	—	" "
" חנה־ריבה	בתם	—	" "
" טובה	בתם	—	" "
" אסתר	בתם	—	" "
" רחל	בתם	—	" "

משפחת גורלניק ? (אמריקה)

גורלניק מאיר (ליובאָמירקער)		—	נהרג בקוריץ
" רחל	אשתו	—	" "
" אשר	בן	—	" "
" מיכאל	בן	—	" "
" לאה (ראה וכברויט)	בת	—	" "
" ליובה	בת	—	" "

גורלניק מאיר		—	נהרג בקוריץ
„ הנציה	אשתו הראשונה	—	„ „
„ רחל	אשתו השניה	—	„ „
„ משה	בנו	—	„ „
„ זלטה (לבית מלמד) עם 3 ילדיהם	אשתו	—	„ „

גורלניק משה (בנו של מאיר לובומירקר)		—	נהרג בקוריץ
„ זלטה (לבית מלמד)	אשתו	—	„ „
„ מאיר	אביו	—	„ „

גורלניק משה	דוד של קליינר	—	נהרג בקוריץ
„ שיינדל (לבית קליינר)	אשתו	—	„ „
„ אסתר (ראה גוכמן)	בתם	—	„ ?
„ איטה (ראה שיחר)	בתם	—	„ ?
„ פנחס	בנם	—	נהרג בסיביר ביערות
„ טובה	בתם	—	„ בקוריץ

גורלניק נוסיה		—	נהרג בקוריץ
„ ינטה	אשתו	—	„ „
„ פסיה (ראה רבינוביץ)	בתם	—	„ „
„ גיסל (ראה כץ)	בתם	—	„ „
„ בריינדל (ראה אזרוב)	בתם	—	„ „
„ משה	בנם	—	„ „
„ פייגה (ראה רוזנשטרום)	בתם	—	„ „
„ טובה	בתם	—	„ „

גורלניק פייגה		—	נהרגה בקוריץ
„ מלך		—	„ „
„ 2 ילדים תאומים		—	„ „

משפחת גורלניק משה (ישראל)

גורלניק רחל	אם	—	נהרגה בקוריץ
„ חנה (ראה גלוברמן)	אחות	—	„ „
„ חיה (ראה סנדלר)	אחות	—	„ „
„ אסתר (ראה פומרנץ)	אחות	—	„ ברובנה

גורנשטיין רוזה (בת אחות של שניידר ליזה) . — נהרגה בשומסק

גושר חסיה (פלדש) . . . . — נהרגה בקוריץ
„ אלטה . . . . בת — „ „
„ יעקב . . . . בן — „ „
„ שלמה . . . . בן — „ „
„ דוד . . . . בן — „ „
עם אשתו וילדיו

גיטלמן משה . . . . — נהרג בקוריץ
„ גיסיה (לבית לבוניעץ) . . . . . . אשתו — „ „
„ הניה . . . . בתם — „ „

גיטרמן חנצ׳ה . . . . — נהרגה בטוצ׳ין
„ בת־שבע . . . . בתה — „ „

משפחת גילגון אברהם ונחמן (ישראל)

גילגון חיים . . . . אח — נהרג בקוריץ
„ פירל (לבית רייזלמן) . . . . . . אשתו — „ „
„ אטל . . . . בתם — „ „

גילגון פירל

גילגון חיים

גילגון אטל

משפחת גילדנמן שמחה (ישראל)

גילדנמן גולדה (למשפחת מנס מטוצ׳ין) . . . אם — נהרגה בקוריץ
„ פייגה־זלדה . . . . אחות — „ „

גילדנמן	איטה		— נהרגה בקוריץ
„	בוניק בן איציק	בן	— „ „
„	פולה (לבית פומרנץ מרובנה)	אשתו	— „ „
„	משה בן איציק	בן	— „ „
„	חיה (לבית וינטיק)	אשתו	— „ „

משפחת גילמן־מלמד לאה (ישראל)

גילמן	אברהם	אח	— נהרג בקוריץ
	עם אשתו, בנו ובתו		
„	יוסף	אח	— „ „
	עם אשתו ושני בניו		
„	צבי	אח	— „ „
„	חוה (מטוצ׳ין)	אשתו	— „ „
„	עקיבא	בנם	— „ „
„	רחל	בתם	— „ „

משפחת גילמן יעקב (ישראל) וישראל (אמריקה)

גילמן	אייזיק	אב	— נהרג בקוריץ
„	פייגה	אם	— „ „
„	חנה־חסיה (ראה ברז)	אחות	— „ „
„	שיבה (לבית ליניק)	אשת ישראל	— „ „
„	?	בנו של ישראל	— „ „

משפחת גילמן דבורה (ישראל)

גילמן	דוד	אב	— נהרג בקוריץ
„	ברכה (לבית גרינברג)	אם	— „ „

גילמן	וועלוול		— נהרג בקוריץ
„	שפרה (מלכה־מעניס)	אשתו	— „ „
„	סיומה	בנם	— „ „
„	פייגה	בתם	— „ „
„	ליובה	בתם	— „ „

משפחת גילמן־פרבר (אמריקה)

גילמן	לאה (למשפחת סיטנר)		— נהרגה בקוריץ
„	סימה (ראה קרמן)	בתה	— „ „

משפחת גילמן־גוטמן צפורה (ישראל)

גילמן	מאיר	אח	— נהרג בקוריץ
„	אטיל	אחות	— „ „

משפחת גילמן זלטה ובתיה (ישראל)

גילמן	פנחס	אב	— נהרג בקוריץ
„	פרימה (למשפחת שינפון)	אם	— „ „
„	אליעזר עם משפחתו	אח	— „ בקלצק
„	ישראל עם אשתו ו־2 ילדיהם	אח	— „ „
„	משה	אח	— „ „
„	שפרה עם 2 ילדיהם	אשתו	— „ „

משפחת גילמן ירחמיאל, שמעון וחנה (ישראל)

גילמן	שיינדל	אם	— נהרגה בקוריץ
„	אסתר (ראה צכובוי)	אחות	— „ „
„	זלמן	אח	— „ „
„	דובה (לבית קליגשטיין)	אשתו	— „ „
„	חיים־צבי	בנם	— „ „
„	הרשל	דוד	— „ „
„	שרה	אשתו	— „ „
„	עקיבא	בנם	— „ „
„	רחל	בתם	— „ „

משפחת גייפמן אהרן (קובה)

גייפמן	מנוחה (לבית מנס) (מטוצ׳ין)	אשה	— נהרגה בקוריץ
„	שמחה	בן	— „ „
„	ליובה	אב	— „ „
„	חנה (לבית פורשפן)	אם	— „ „
„	בריינדל (ראה ברו)	אחות	— „ „
„	פירל (ראה כגן)	אחות	— „ „
„	חיה	אחות	— „ „
„	מניה	אחות	— „ „
„	דבוסיה (ראה שטרנשוס)	אחות	— „ „

גילר חייקה		—	נהרגה בקוריץ

גילר חייקה

גילשלג מיכל		—	נהרגה בקוריץ
„ מרדכי		—	„ „

משפחת גינזבורג שמואל (ישראל)

גינזבורג יוסף	אב	—	נהרג בקוריץ
„ בלומה	אם	—	„ „
„ דורה	אחות	—	„ „
„ זאב (ועלוול)	אח	—	„ „
„ פסיה (לבית פירקס)	אשתו	—	„ „
„ בבי (מאיר)	בנו	—	„ „
„ ?	בתו	—	„ „

משפחת דגוני (גכט) נח ויצחק (ישראל)

גכט אהרן־לייב	אב	—	נהרג בקוריץ
„ ינטה (לבית רוזנפלד מזביהיל)	אם	—	„ „
„ דוד (דודה)	אח	—	נפל בצבא האדום
„ דבורה (ווערע)	אחות	—	נהרגה בקוריץ

גכט אהרן־לייב

גכט ינטה

גכט דוד (דודע)

גכט דבורה (וועווע)

גכמן אברהם		—	נהרג בקוריץ
„ רייזל (לבית סגל)	אשתו	—	„ „

משפחת גכמן לוסיה (ישראל)

גכמן אהרן	אב	—	נהרג ברדזיבילוב
„ יוכבד (לבית פינקלשטיין)	אם	—	„ „
„ הרצל	דוד	—	„ בקוריץ
„ חיה	דודה	—	„ „
„ רחל	דודה	—	„ „

משפחת גכמן שרה, משה, כרמלה ויואל (ישראל)

גכמן חיה (ראה גלזר)	אחות		נהרגה ביערות ברזנה
„ אברהם	אח	—	„ ?
„ דורה	אשתו	—	„ ?
ו־2 ילדיהם			

גלוברמן	אליעזר (מסרני)		— נהרג בקוריץ
„	חנה (לבית גורלניק)	אשתו	— „ „
„	בוזיה	בתם	— „ „
„	אשר	בנם	— „ „
גלוזבנד	הרשל — סבא של הימלשטיין בלה		— נהרג בקוריץ

משפחת גלוזבנד יעקב (ישראל)

גלוזבנד	רבקה	אשה	— נהרגה בקוריץ
„	שרה	בת	— „ „
„	איטה	בת	— „ „
„	חסקל	בן	— „ „
„	הרש	אב	— „ „
„	טובה (ראה מלמד)	אחות	— „ „
„	אטל	אחות	— „ „
גלוזמן	שרה		— נהרגה בקוריץ

משפחת גלון לייבל (רוסיה)

גלון	הרשל	אב	— נהרג בקוריץ
„	?	אם	— „ „
„	מיכאל	אח	— „ „
גלושיבר	נח		— נהרג בקוריץ
„	הינדה (לבית שכטר)	אשתו	— „ „
„	אברהם	בנם	— „ „
„	מאיר	אח של נח	— „ „
„	ליובה	אשתו	— „ „
„	טוסיה	בתם	— „ „
„	דוציה	בתם	— „ „
„	דודיק	בנם	— „ „
„	רייזה	אחות של נח	— „ „
„	מיטל	בנה	— „ „
גלזר	בוזיה		— נהרג ביערות ברזנה
„	חיה (לבית גכמן)	אשתו	— „ „
	ו־3 ילדיהם		

גלטיר	ניסל		—	נהרג בקוריץ
"	?	אשתו	—	" "
"	ליפשה	בתם	—	" "
"	פייגה	בתם	—	" "
"	שרה	בתם	—	" "
"	אברהם	בנם	—	" "
"	מאיר	בנם	—	" "
"	יעקב	בנם	—	" "

משפחת גלים יהושע (ישראל)

גלים	גולדה (לבית פריצ׳פה)	אשה	—	נהרגה בקוריץ
"	גידל	בן	—	" "
"	מלכה	אם	—	נהרגה בקוריץ
"	לייבל	אח	—	" "
"	גליה (לבית זאיקה)	אשתו	—	" "
"	יעקב	בנם	—	" "
"	משה	בנם	—	" "
"	אסתר	בתם	—	" "
"	קיילה	בתם	—	" "
"	יעקב	אח	—	" "
"	רייזל (מסלישטש)	אשתו	—	" "
"	מוניה	בנם	—	" "
"	חיה	אחות	—	" "
"	רבקה	אחות	—	" "
"	משה	אח	—	" "

משפחת גלנדר חייקה, אהרן ואברהם (רוסיה)

גלנדר	יצחק	אב	—	נהרג בקוריץ
"	?	אח	—	" "

משפחת גלפנבון פרידל (ישראל)

גלפנבון	מרדכי	אב	—	נהרג בקוריץ
"	רחל	אם	—	" "
"	דוד	אח	—	" "
"	משה	אח	—	" "

גלר גרשון (מקוסטופול)		—	נהרג בקוריץ
" שיינדל (לבית אלטשטיין)	אשתו	—	" "
" יוסף	בנם	—	" "
" רחל	בתם	—	" "
ועוד 2 בנות ששמותיהן לא ידועים . .		—	" "

גלר גרשון

גלר שיינדל

משפחת גלר צבי (ישראל)

גלר ריבה	אם	—	נהרגה בקוריץ
" לאה	אחות	—	" "

גלר ריבה

גנדלמן חיים (מקוסטופול)		—	נהרג בקוריץ
" שרה (לבית שציגל)	אשתו	—	" "
" ?	בתם	—	" "

גרובשטיין יוסף		— נהרג בקוריץ
" אסתר (מאוסטראה)	אשתו	— " "
" ברײנדל	בתם	— " "
" ברל	בנם	— " "
" ?	בתם	— " "

משפחת גרוד ישראל (ישראל)

גרוד משה	אב	— נהרג בדובנה
" חנה	אם	— " "
" מאיר	אח	— " "
" יונה	אח	— " בלבוב
" אײזיק	אח	— " בדובנה
" חוה־רחל	אשתו	— " ברובנה
" אסתר	בתו	— " "
" אײזיק	בנו	— " "
" חנה (לבית פולק)	דודה	— " "

משפחת גרוס יעקב (ישראל)

גרוס דובה (לבית כגן)	אשה	— נהרגה בקוריץ
" בתיה	בת	— " "
" יואל	בן	— " "
" לײב	בן	— " "
" גולדה	בת	— " "

גרוסמן יצחק		— נהרג בברזנה
" חנה	אשתו	— " "
" גרשון	בנם	— " "
" מרים	בתם	— " "

גרושקה משה		— נהרג בקוריץ
" חנה (למשפחת בלמן)	אשתו	— " "
" לײב	בנם	— " "
" דב	בנם	— " "

גריב גציה		— נהרג בקוריץ
" ? (לבית בזונובה)	אשתו	— " "

גרינפלד	פניה	בת־דודה של צ׳צקי	— נהרגה בברנוביץ
„	?	בעלה	— „ „
„	?	בנם	— „ „
„	שולמית	בת־דודה	— „ „
	עם בעלה ובתה		— „ „
גרשטיין	אייזיק		— נהרג בקוריץ
„	אסתר (לבית ברזדובסקי)	אשתו	— „ „
„	זלטה	בתם	— „ „
„	שלמה	בנם	— „ „
„	ליפא	בנם	— „ „
„	לילה	בתם	— „ „
„	חיה	בתם	— „ „
„	מאיר	בנם	— „ „
גרשטיין	לייזר		— נהרג בקוריץ
„	ברכה	אשתו	— „ „
„	גיסיה	בתם	— „ „
גרשטיין	לייזר		— נהרג בקוריץ
„	צירל (לבית שניידר)	אשתו	— „ „
„	חיה	אחות	— „ „
„	פייגה	אחות	— „ „

משפחת גרשמן ? (אמריקה)

גרשמן	בבל (לבית בלאי)	אשה	— נהרגה בקוריץ
„	דוציה	בת	— „ „

משפחת גרשפלד אילנה (ישראל)

גרשפלד	אסתר־הינדה	אם	— נהרגה בקוריץ
„	יצחק	אח	— „ „
„	פייגה	אשתו	— „ „
„	דוד	בנם	— „ „
„	אליעזר	אח	— „ „
„	טובה (לבית שטילרמן)	אשתו	— „ „
„	קלרה	בתם	— „ „
„	דוד	בנם	— „ „

משפחת גשל (אשל) אברהם (ישראל)

גשל	בתיה (למשפחת פוזנר)	אם	— נהרגה בקוריץ
„	גולדה	אחות	— „ „
„	שיינדל (ראה דהב)	דודה	— „ „

ד

דהב	בן־ציון	גיס של אשל	— נהרג בקוריץ
„	שיינדל (למשפחת גשל)	אשתו	— „ „
„	לאה	בתם	— „ „
„	בריינדל	בתם	— „ „
„	זלמן	בנם	— „ „
דודלזק	אברהם		— נהרג בקוריץ
„	איטה	אשתו	— „ „
„	זיסל	בתם	— „ „
„	שרה	בתם	— „ „
„	חוה (ראה זבודניק)	אחות	— „ „
דונדר	יעקב	אב	— נהרג בקוריץ
„	רחל	אשתו	— „ „
„	גדליהו בן יעקב	בן	— „ „
„	סוניה (לבית ברטמן)	אשתו	— „ „
„	רחל	בתם	— „ „
„	צבי	בנם	— „ „
„	בתיה בת יעקב	בת	— „ „
„	אייזיק	בן	— „ „

משפחת דופיין (הימלשטיין) בלה (ישראל)

דופיין	ברל	אב	— נהרג בקוריץ
„	אסתר	אם	— „ „
„	יוסף	אח	— „ „
„	משה	אח	— „ „
„	בוזיה	דוד	— „ „

משפחת דידיביצ׳ר סופיה (ישראל)

דידיביצ׳ר דובה	אם	—	נהרגה בקוריץ
„ אטל (ראה מלמד)	אחות	—	„ „

משפחת דידיביצ׳ר לייבל (רוסיה)

דידיביצ׳ר חיה (לבית קוצ׳ר)	אשה	—	נהרגה בקוריץ
„ יואל	בן	—	„ „
„ מוסיק	בן	—	„ „
„ שאול	אב	—	„ „
„ פייגה	אם	—	„ „
„ חיים	אח	—	נפל בקרב
„ רחל	אחות	—	נהרגה בקוריץ

משפחת דידיביצ׳ר אסתר (אמריקה)

דידיביצ׳ר פריידה	אם	—	נהרגה בקוריץ
„ חיה	אחות	—	„ „
? יוסל (מברזנה)	בעלה	—	„ „
? רחל	בתם	—	„ „
? ?	בנם	—	„ „
„ אטיל	אחות	—	„ „
„ רבקה	אחות	—	„ „
„ ביילה	אחות	—	„ „

משפחת דראך הרשיל וחיים (רוסיה)

דראך הניך	אב	—	נהרג בקוריץ
„ זלטה	אם	—	„ „

משפחת דריל איציק (פולין)

דריל ביילה (בת יואל כליזמר)		—	נהרגה בקוריץ
דרלייכטר נחמה (לבית אלברט)		—	נהרגה בקוריץ
„ רבקה	בתה	—	„ ברובנה
„ חיים	בנה	—	„ „

דרלכטר ממציה (סבתא של פרימרמן)		—	נהרגה בקוריץ
„ יקיר	דוד	—	„ ברובנה
„ איטה	אשתו	—	„ „
„ אברהם	בנם	—	„ „
„ מניס	דוד	—	„ בקוריץ
„ רבקה	אשתו	—	„ „
„ פייבל	בנם	—	„ „
„ משה	בנם	—	„ „
„ טובה	דודה	—	„ במזיריץ
„ אברהם	בנה	—	„ „
„ יקיר	בנה	—	„ „
„ מלך		—	נהרג בקוריץ
„ פייגה (לבית ברגד)	אשתו	—	„ „
„ ציפה (ראה קרוטופסח)		—	„ „

ה

הוברמן דוד	(דוד של בלמן)	—	נהרג בקוריץ
„ ינטה	אשתו	—	„ „
„ דב	בנם	—	„ „
„ חנה	בתם	—	„ „
„ חיים	דוד	—	„ „
„ זיסל	אשתו	—	„ „
„ צלי	בנם	—	„ „
„ רחל	בתם	—	„ „

הולצמן הרשל		—	נהרג בקוריץ
„ צירל	אשתו	—	„ „

משפחת הופשטיין יחיאל (ישראל)

הופשטיין סימה (לבית בסיוק)	אשה	—	נהרגה באושביץ
„ יוסף	בן	—	„ „
„ ישראל	בן	—	„ במידנק
„ רבקה	בת	—	„ „

משפחת הוק אברהם (רוסיה)

הוק רחל (לבית ברק)	אם	— נהרגה בקוריץ
„ טוביה	אח	— „ „
„ רחל (לבית קורלנציק)	אשתו	— „ „

משפחת הורביץ ? (ישראל)

הורביץ ישראל	אב	— נהרג בקוריץ
„ עקיבא	דוד	— „ „
עם אשתו ו־2 ילדיו		

הורביץ עקיבא		— נהרג באוסטרוג
„ חנה־דוציה (לבית צוקר)	אשתו	— „ „
„ שרה	בתם	— „ „
„ רבקה	בתם	— „ „

משפחת הורביץ (דרוקיר) פסיה (ישראל)

הורביץ עקיבא	אח	— נהרג בקוריץ
„ נחמה	אשתו	— „ „
„ ישראל	אח	— „ „
„ דובה	אשתו	— „ „
„ אייזיק	דוד	— „ „
„ פרל	אשתו	— „ „
„ אַסיה	בתם	— „ „
„ רחל (אשת שמואל)	דודה	— „ „

הורביץ רחל (אשת שמואל)		— נהרגה בקוריץ

משפחת הימלפרב צבי (ישראל)

הימלפרב לייב	אח	— נהרג בקוריץ
„ זלטה (לבית דודלזק)	אשתו	— „ „
„ רחל	בתם	— „ „
„ דוד	בנם	— „ „
„ חנה	בתם	— „ „

משפחת הימלפרב יוסף (ישראל)

הימלפרב סוסיל . . . . אם — נהרגה בקוריץ
" בצלאל . . . . אח — " "
" פייגה (מברנובקה) . . . . . . אשתו — " "
" דוד . . . . בנם — " "
" שמחה . . . . דוד — " "
" שרה׳קה . . . . אשתו — " "

משפחת הימלפרב מניה (רוסיה)

הימלפרב שמחה . . . . אב — נהרג בקוריץ
" שרה . . . . אם — " "
" אלקה (ראה זבודניק) . . . . . . אחות — " "

משפחת הלמן פניה (אמריקה)

הלמן יוסף (מסטורוז׳וב) . . . . . . אב — נהרג בקוריץ
" חייקה . . . . אם — " "
" סיומה . . . . אח — " "
" חנה (ראה ברז) . . . . דודה — " "

משפחת הלפרין חנינא ושרה (ישראל)

הלפרין קריינדל (ראה ברן) . . . . אחות — נהרגה בדובנה
" פייגה . . . . אחות — " בזדולבונוב
עם בעלה ובתה
" בנימין . . . . אח — " במיז׳וץ׳
עם אשתו ו־4 ילדיו
" ריבה . . . . אחות — " בזדו׳בונוב
עם בעלה

משפחת הרינשטיין גיגה (קנדה)

הרינשטיין אהרן . . . . אב — נהרג בקוריץ
" יוחה . . . . אם — " "

משפחת הרינשטיין מאיר (אמריקה)

הרינשטיין ריבה (ראה פינקלשטיין) . . . . אחות — נהרגה בקוריץ
" מוניה עם בעלה . . . . אחות — " "

משפחת הרשנהורן בוריס (אנגליה)

הרשנהורן יאני־יעקב ד״ר (ראה צלום עמ׳ 310) .	אב	—	נהרג בקוריץ
„ מניה	אם	—	„ „

הרשנהורן מניה

משפחת הרשנהורן מרדכי (ישראל)

הרשנהורן יעקב	אב	—	נהרג ברובנה
„ ציפה	אם	—	„ „
„ בבציה (ראה כץ)	אחות	—	„ „
„ רוזה (ראה פומרנץ)	אחות	—	„ „
„ חומה	אחות	—	„ „

הרשנהורן רחל (אשת אהרן)		—	נהרגה בקוריץ
„ ליובה	בנה	—	„ „
„ גרישה	בנה	—	„ „
„ רוזה (לבית ליברמן מקליבן)	אשתו	—	„ „

ו

משפחת ד"ר וולק יעקב (ישראל)

וולק שיינה	אשה	—	נהרגה בקוריץ

וולק שיינה

משפחת ויגמן דוד ומאיר (רוסיה)

ויגמן אברהם	אב	—	נהרג בקוריץ
" רחל	אם	—	" "
" בריינדל	אחות	—	" "
" מליה	אחית	—	" "

ויגמן רחל

משפחת וידרו אברהם (ישראל)

וידרו	בתיה־ברכה (למשפחת קרסלר)	אשה	— נהרגה בקוריץ
״	בירל	[illegible]	— ״ ״
״	חיים	בן	— ״ ״
״	יעקב	בן	— ״ ״
״	יהושע	אב	— ״ ״
״	פייגה	אם	— ״ ״
״	חנה (ראה רוזנברג)	אחות	— ״ ״
״	יעקב	אח	— ״ ״
״	? (מברזנה)	אשתו	— ״ ״
״	?	בנם	— ״ ״
״	בריינדל (ראה צנטר)	אחות	— ״ ״
״	יצחק־לייב	אח	— ״ ״
״	יוסף	אח	— ״ ״
״	אליהו	דוד	— ״ ״
״	ריסל	אשתו	— ״ ״
״	יואל	בן־דוד	— ״ ״
״	נעמי (לבית קרסנוסטבסקי)	אשתו	— ״ ״
״	יהושע	בנם	— ״ ״
״	?	בנם	— ״ ״
״	אבא	בן־דוד	— ״ ״
״	? (מסרני)	אשתו	— ״ ״
״	?	בנם	— ״ ״
״	משה	בנם	— ״ ״

וידרו בריינדל

וידרו ברוך

וידרו חיים

וידרו רחל (לבית קוקוט)	אשתו	—	נהרגה בקוריץ
" גולדה	דודה	—	" "
" משה (ממזיריץ)	בעלה	—	" "
ו־4 ילדיהם		—	" "

משפחת וידרו שמואל (ישראל)

וידרו יעקב	אב	—	נהרג בקוריץ
" רעיה	אם	—	" "
" חנה	אחות	—	" "
" משה	אח	—	" "

משפחת וידרו ברוך (קנדה)

וידרו פנחס	אב	—	נהרג בקוריץ
" ינטה	אם	—	" "
" שרה	אחות	—	" "

משפחת ויואט הרשל (רוסיה)

ויואט לייבל	אב	—	נהרג בקוריץ
" סטיסיה	אם	—	" "
" מלכה	אחות	—	" "

משפחת ויואט אבא ובורה (פולין)

ויואט משה	אב	—	נהרג בקוריץ
" גיטל	אם	—	" "
" תהלה	אחות	—	" "
" אברהם	אח	—	" "
" פריידקה	אחות	—	" בלוצק
עם בעלה ובנה		—	" "
" פסיה	דודה	—	" בקוריץ
" שיינדל (ראה בוף)	דודה	—	" "

ויזנר דב	(דוד של וילנר)	—	נהרג בקוריץ
" שרה	דודה	—	" "

משפחת ויטמן דוציה (אמריקה) ובוזיה (צרפת)

ויטמן זלמן	אב	—	נהרג בקוריץ
„ לאה	אם	—	„ „
„ פרדקה	אחות	—	„ „
„ הסיה	אחות	—	„ „
„ נחמה	אחות	—	„ „
„ מוטל	דוד	—	„ „
„ שרה	אשתו	—	„ „
„ בעריש	בנם	—	„ „
„ שמעון	בנם	—	„ „
„ אלתר	בנם	—	„ „
„ פרדל	בתם	—	„ „
„ לאה	בתם	—	„ „

ויטמן זלמן

ויטמן פרדקה

ויטמן נחמה

וילנצ׳יק משה		—	נהרג בקוריץ
„ אטיל (לבית קליינר)	אשתו	—	„ „
„ נחום	אחיו של משה	—	„ „
„ רבקה (לבית טבקרקה)	אשתו	—	„ „
„ יצחק	בנם	—	„ „
„ פנחס	בנם	—	„ „
„ ?	בנם	—	„ „
„ הרשל	אחיו של משה	—	„ „
„ חנה	אשתו	—	„ „
„ לייבל	בנם	—	„ „

ועוד 2 בנים

משפחת וילנר מיציה (ישראל)

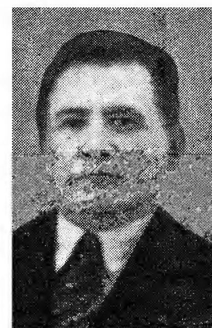
וילנר ברוך (בוזיה)	אב	—	נהרג בקוריץ
„ אברהם (וואווע)	אח	—	„ „

וילנר ברוך (בוזיה)

וילנר אברהם (וואָווע)

משפחת וילנר יצחק ודבורה (ישראל)

וילנר גציל	אב	—	נהרג בקוריץ
„ מיכלה	אם	—	„ „
„ אריה (ליובה)	אח	—	נפל בפרט זנים
„ אסתר	אחות	—	נהרגה בקוריץ
„ ז׳ניה	אחות	—	„ „
„ דוציה	אחות	—	„ „

וילנר גציל

וילנר מיכלה

וילנר אריה (ליובה)

וילנר אסתר

וילנר דוציה

וילנר ג'ניה

משפחת ויימן אברהם (ישראל)

ויימן	לייבל	אב	— נהרג בקוריץ
"	בתיה	אם	— " "
"	פרץ	אח	— " "
"	רחל	אחות	— " "
"	יעקב	דוד	— " "

משפחת בלנק אריה (ארגנטינה)

וינטיק	לייב	דוד	— נהרג בקוריץ
"	פייגה	אשתו	— " "
"	חוה (ראה גילדנמן)	בת	— " "
"	יחזקאל	בן	— " "
"	לוסיה (לבית קרוסטושבסקי)	אשה	— " "
"	?	בתם	— " "
וינר	מנשה		— נהרג בקוריץ
"	סימה (לבית ברטמן)	אשתו	— " "
וינר	שרה — סבתא של ויסברג חיה		— נהרגה בקוריץ
"	בירל (די עזרא'ס)	דוד	— " בהושצ'ה
"	ינטה	אשתו	— " "
"	מאיר	בנם	— " "
"	מיכאל	בנם	— " "

משפחת וינר מתתיהו ופרידה (ישראל)

וינר	מגדל	אח	— נהרג בברזנה
„	בתיה (לבית סויצר)	אשתו	— „ „
	עם 3 ילדיהם		
„	אליעזר	אח	— „ „
	עם אשתו וילדיו		
ווינר	יעקב (גיס של גרוספיים הרשל)		— נהרג בקוריץ
„	דובה (לבית וסרמן)	אשתו	— „ „
„	פירל	בתם	— „ „
„	שיינדל	בתם	— „ „
„	?	בתם	— „ „
וינשטוק	מינדל	?	— נהרגה בקוריץ
„	רשה	?	— „ „

משפחת וינשטיין ביליה (אמריקה)

וינשטיין	מוטל	[illegible]	— נהרג בגיטו ורשה
„	סבינה	אשתו	— „ „
„	נורמה	בתם	— „ „
„	רוזה	בתם	— „ „
„	יעקב	אח	— נהרג בקוריץ
„	לאה (לבית שיחר)	אשתו	— „ „
„	יחיאל	אח	— „ „
„	רחל (לבית פינקלשטיין)	אשתו	— „ „
„	חיה׳לה	בתם	— „ „
„	(וולף) זאב	בנם	— „ „
„	(למל) אשר	בנם	— „ „
וינשלבוים	בן־ציון		— נהרג בקוריץ
„	רחל (לבית מיז׳יריצ׳סקי)	אשתו	— „ „
„	דוד	בנם	— „ „

משפחת וינשלבוים אריה (ישראל)

וינשלבוים	שרה־לאה (ראה בורד)	אחות	— נהרגה בברזנה

משפחת רבקה וינשלבוים (ישראל) ונחמה (פולין)

וינשלבוים ברל	אב	— נהרג בקוריץ
„ מלכה	אם	— „ „
„ בילה־רחל	אחות	— „ „
„ לאה׳קה	אחות	— „ בלוצק
„ נחום־יצחק	אח	— „ „
„ לאה (למשפחת שקליוק מברזנה)	אשתו	— „ „
עם בנה		
„ אסתר	סבתא	— „ „

וינשלבוים ברל

וינשלבוים מלכה

ו׳נשלבוים נחום־יצחק

וינשלבוים לאה

משפחת וינשלבוים־שפירא שרה (אמריקה) ופניה (קנדה)

וינשלבוים גציה (מבודנובקה)	אב	—	נהרג בקוריץ
„ רחל	אם	—	„ „
„ צבי (הרש)	אח	—	„ „
„ מסיה	אחות	—	„ „
„ פיניה	אח	—	„ „

משפחת וינשלבוים שרה (ישראל)

וינשלבוים פייגה	אם	—	נהרגה בלוצק
„ לייבל	אח	—	„ „
„ חייצה	אשתו	—	„ „
„ רחל׳ה	בתם	—	„ „
„ נטע	אח	—	„ „
„ אסתר	אשתו	—	„ „
עם 2 ילדיהם			
„ שאול (שיילק)	אח	—	„ „
„ בוזיה	אשתו	—	„ „
עם 2 ילדיהם			
„ שיינה־רחל (ראה מילרוד)	אחות	—	„ בקוריץ
„ לאה (ראה קרמר)	אחות	—	„ „

משפחת וינשלבוים יעקב (ישראל)

וינשלבוים רייזל	אם	—	נהרגה בקוריץ
„ חיה	אחות	—	„ „
„ זייבל	דוד	—	„ במזיריץ׳
„ רחל	אשתו	—	„ „
„ שלמה	בנם	—	„ „
„ דבורה	בתם	—	„ „
„ בריינדל	בתם	—	„ „
„ ?	בנם	—	„ „

ויסברג יקיר		—	נהרג ברוסיה
„ דובה (לבית ליברמן)	אשתו	—	„ „
„ ?	בתם	—	„ „
„ ?	בתם	—	„ „

משפחת ויסברג חיה (ישראל)

ויסברג דינה (לבית וינר)	אם	— נהרגה בסרני
„ ינטה	אחות	— „ „
„ רבקה	אחות	— „ „
„ מלכה	אחות	— „ „
„ בתיה (ראה מיז׳יריצ׳סקי)	דודה	— „ ברובנה
ויסברויט הניך		— נהרג בקוריץ
„ חיה (למשפחת סיטנר)	אשתו	— „ „
„ אידה	בתם	— „ „
ויסמן חנה (אחות איטה קליינר)		— נהרגה בקוריץ

ויסמן חנה

משפחת ווייצנהויז־דגני יוסף (ישראל)

וויצנהויז יוכבד (יוחה) (לבית שנידר)	אם	— נהרגה בקוריץ
„ ראובן	אח	— „ „

משפחת וכברויט־דרור מינה (ישראל)

וכברויט גיטל	אם	— נהרגה בקוריץ
„ רבקה	אחות	— „ „
וכברויט יוסף		— נהרג בקוריץ
„ לאה (לבית גורלניק מאיר)	אשתו	— „ „
„ סוניה	בת	— „ „
„ פיניה	בן	— „ „

משפחת וכברויט יוסף ומשה (זיידל) (ישראל)

וכברויט צירל	אם	— נהרגה בקוריץ
„ אסתר (ראה שיינרמן)	אחות	— „ „

משפחת וכברויט פיניה (רוסיה)

וכברויט ראובן	אם	— „ „
„ צ׳רנה	אב	— נהרג בקוריץ
„ ?	אחות	— „ „

ולדמן יוסף (ממז׳יריץ)		— נהרג במז׳יריץ
„ חיה	אשתו	— „ „
עם 3 ילדיהם		
„ פרץ		— „ „
„ מלכה	אשתו	— „ „
עם 4 ילדיהם		

משפחת ולדמן הירש (ישראל)

ולדמן רחל (למשפחת דורפמן)	אשה	— נהרגה בסטורוז׳וב
„ זיסיה	בן	— „ „

וליכעוועער חיים		— נהרג ברוקיטנה
„ חסיה (לבית רזניק)	אשתו	— „ „
„ ?	בנם	— „ „

משפחת וולקוב זאב ומתתיהו (ישראל)

וולקוב יחיאל	אב	— נהרג בדומברוביצה
„ אסתר (לבית ברנדס)	אם	— „ „
„ יעקב	אח	— „ „

משפחת וסרמן רחל (ישראל)

וסרמן משה	בעל	— נהרג ברוקיטנה
. יעקב	בן	— „ „

וסרמן משה

וסרמן זאב		—	נהרג בקוריץ
„ חיסיה (לבית דברעס)	אשתו	—	„ „

משפחת וסרשטרום נתן (אמריקה)

וסרשטרום בן־ציון	אב	—	נהרג בקוריץ
„ רחל	אם	—	„ „
„ ישעיהו	אח	—	„ באוליק
עם משפחתו			
„ אלקה	אחות	—	„ בקוריץ
„ חיה־דינה	אחות	—	„ „

וסרשטרום בן־ציון

וסרשטרום רחל

וסרשטרום ישעיהו

וסרשטרום אלקה

וסרשטרום חנה־דינה

וקסליר בן־ציון		— נהרג בקוריץ
" צביה	בתו	— " "

משפחת ורניק יצחק (ישראל)

ורניק חיה	אם	— נהרגה בקוריץ
" גולדה (ראה שוצמן)	אחות	— " "
" רבקה (ראה טשודנר)	אחות	— " "
" בן־ציון	אח	— " "
" מאיר	אח	— " "

ז

משפחת זאיקה אביגדור (ישראל)

זאיקה בוניה (למשפחת יורש)	אשה	— נהרגה בקוריץ
" עקיבא	בן	— " "
" אברהם	בן	— " "
" עמנואל	בן	— " "
" דבורה (לבית הימלפרב)	אם	— " "
" גליה (גלה) (ראה גליס)	אחות	— " "

זאיקה לייבל			—	**נהרג**	**בקוריץ**
„ קוקה (לבית יפה)	אשתו		—	„	„
„ אברהם	בנם		—	„	„
„ שרה	בתם		—	„	„
זבודניק וולף			—	**נהרג**	**בקוריץ**
„ שרה־לאה	אשתו		—	„	„
„ משה	בנם		—	„	„
„ פרימה (לבית בייצ׳מן)	אשתו		—	„	„
וילדיהם					
„ מינדל	בת		—	„	„
ובעלה					

משפחת זבודניק שלום (פולין)

זבודניק חיה	אשה	—	נהרגה	בקוריץ
„ שפרה	בת	—	„	„
„ שרה	בת	—	„	„
„ שלמה	אב	—	„	„
„ שפרה	אם	—	„	„
„ סניה	אח	—	„	„
„ רבקה	אשתו	—	„	„
„ יוכבד	בתם	—	„	„
„ שרה	בתם	—	„	„
„ חסיה	אחות	—	„	„

משפחת זבודניק חיים (ישראל)

זבודניק טוביה	אב	—	**נהרג**	**בקוריץ**
„ פירל	אם	—	„	„
„ שמעון	אח	—	„	בסרני
„ גולדה (לבית קרקובסקי)	אשתו	—	„	בסרני
וילדיו				
„ ?	אחות	—	„	בקוריץ
„ ?	אחות	—	„	„
זבודניק שמעון		—	**נהרג**	**בקוריץ**
„ גולדה (לבית קרקובסקי)	אשתו	—	„	„

משפחת זבודניק צפורה, אריה, יוסף, דב וחיה (ישראל)

זבודניק יעקב־יוקיל	אב	—	נהרג בקוריץ
„ רבקה־לאה	אם	—	„ „
„ אלקה (לבית הימלפרב)	אשת יוסף	—	„ „
„ אהרן	בנו של יוסף	—	„ „

זבודניק יעקב־יוקיל

זבודניק רבקה־לאה

זבודניק משה		—	נהרג בקוריץ
„ פסיה (לבית גורלניק)	אשתו	—	„ „
„ יחזקאל	בנם	—	„ „
„ ניוסיה	בנם	—	„ „
„ יעקב		—	„ „
„ חוה (לבית דודלזק)	אשתו	—	„ „
„ איטה	בתם	—	„ „
„ זיסל	בתם	—	„ „

משפחת זגרסון חיים (ישראל)

זגרסון ברכה	אם	—	נהרגה בקוריץ
זוליר מרדכי		—	נהרג בקוריץ
„ חייקה (לבית שימלפרב)	אשתו	—	„ „
„ שיבה	בתם	—	„ „
„ ?	בתם	—	„ „

זוסמן	**חיה**		— **נהרגה בקוריץ**
„	**גרישה**	**בנה**	— „ „
„	**פירה**	**אשתו**	— „ „
„	**ליובה ד״ר**	**בן**	— „ **בורשה**
„	**?** (לבית החזן סירוטה מורשה)	**אשתו**	— „ „
זייגרמן	אברהם־יצחק		— **נהרג בקרסנוסטב**
„	**חוה** (לבית זפרן)	**אשתו**	— „ „
	עם 7 ילדים		

משפחת זילברמן יואל ז״ל (ישראל)

זילברמן	הרשל	**אב**	— **נהרג בקוריץ**
„	**חנה** (לבית ריבק)	**אם**	— „ „
„	**שרה**	**בת**	— „ „
„	**יהודית**	**בת**	— „ „
„	הרצל (ראה צלום עמ׳ 313)	**דוד**	— „ „
„	רבקה (ראה בקוין)	**דודה**	— „ „
„	**אברהם** (הרב)	**דוד**	— „ „
„	מירל (לבית זילברשטין ממזיריץ)	**אשתו**	— „ „

משפחת זינגרמן שרה ואברהם (ישראל)

זינגרמן	דב (ברל)	**אב**	— **נהרג בקוריץ**
„	ברײנדל	**אם**	— „ „
„	**בנימין** (בוניק)	**אח**	— „ **ביערות**
„	סוניה (לבית רײזנברג — אשת האח משה ז״ל		— „ **בקוריץ**
„	**צבי**	**בנה**	— „ „
„	**יוסף ואשתו**	**דוד**	— „ **בבריקוב**
„	**שמואל**	**בן־דוד**	— „ **בקוריץ**
„	**צ׳רנה** (לבית חרבש)	**אשתו**	— „ „
	עם 3 בנותיהם		
„	**משה**	**בן־דוד**	— „ „
„	**מאיר עם משפחתו**	קרוב	— „ **בבריקוב**
„	**חיים עם משפחתו**	**בנו**	— „ „
„	**שרה**	**בתו**	— „ „
„	**יוסף**	**בנו**	— „ **בשבי הגרמני**
„	**רחל**	**בתו**	— „ **בקוריץ**

משפחת גולצמן שיינדל (ישראל)

זינגר	נטע (השוחט)	אח	— נהרג בקוריץ
„	הודל	אשתו	— „ „
„	שרה	בתם	— „ „
	עם 2 ילדיה		
„	שבע	בתם	— „ „
„	(שלייפמן) אטל־שרה	אחות	— „ „

משפחת זינמן אסתר (ישראל)

זינמן	חיים־מרדכי	דוד	— נהרג בקוריץ
„	יוכבד (ראה פינקלשטיין)	בתו	— „ ברוסיה
זלצמן	? (אשת יהושע זלצמן)		— נהרגה בקוריץ
„	בבה	בנה	— „ „
„	רחל (לבית ליניק)	אשתו	— „ „
„	?	בנם	— „ „

משפחת זלצמן יוסף (ישראל)

זלצמן	רבקה	אם	— נהרגה בקוריץ
„	איטה (ראה ברנבוים)	אחות	— „ „

משפחת זפרן נחום ויעקב (ישראל) ומיציק (פולין)

זפרן	אליעזר	אב	— נהרג בקוריץ
„	בלומה (לבית פרידמן)	אם	— „ „
„	יוסף	דוד	— „ בז׳ברוב
„	בייקה (ראה פוגר)	בתו	— „ בבוצ׳יניצה
זצר	אפרים	דוד של בכר צ׳רנה — נהרג	
„	לאה	אשתו	— „
„	צבי	בנם	— „
„	הינדה	בתם	— „
„	חיים	בנם	— „
„	יעקב	בנם	— „
זצר	עזרא		— נהרג בקוריץ
„	צ׳רנה (לבית חרבש) ו 3 ילדיהם	אשתו	— „ „

ח

משפחת משה ואברהם ? (ארגנטינה)

חוה יעקב־מיכאל׳ס (תופרת)	אם	—	נהרגה בקוריץ
? גולדה „ „ „ . . .	אחות	—	„ „
„ חנה	אחות	—	„ „
? רייזל (ראה קורפול)	אחות	—	„ „

משפחת חיימניס אייזיק (ישראל)

חיימנים אטיל (אשת ברוך)	דודה	—	נהרגה בקוריץ
„ שיינדל	קרובה	—	„ „
„ מאטל	קרובה	—	„ „

חימנים דב		—	נהרג בקוריץ

משפחת חיימניס (דמבסקי) שיינדל (ישראל)

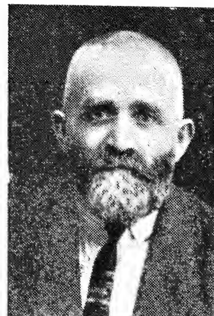
חיימנים יהודה	אב	—	נהרג בקוריץ
„ חיה (לבית בלנק)	אם	—	„ „
„ איטה	אחות	—	„ „
„ איזיק	אח	—	„ „

חיימניס חיה

משפחת ברשק רבקה, סוניה ושיינדל (ישראל)

חיריק	דוד	דוד	— נהרג בקוריץ
„	בת־שבע	אשתו	— „ „
„	בן־ציון	בנם	— „ „
„	נח	בנם	— „ „

חיריק דוד

חיריק בת־שבע

משפחת חמרה חיה (רוסיה)

חמרה	פיניה	אב	— נהרג בקוריץ

משפחת חמרה מיכאל (ישראל)

חמרה	פריידה	אשה	— נהרגה בקוריץ
„	ברוך	בן	— „ „
„	בתיה	כלה	— „ „
„	מרים	נכדה	— „ „
„	גולדה	בת	— „ „
„	רבקה	בת	— „ „
„	חיה	בת	— „ „
„	שפרה	בת	— „ „
„	איטה	בת	— „ „
„	שרה	בת	— „ „
„	צביה	בת	-- „ „
„	יצחק	בן	— „ „
„	רבקה	אחות	— „ „

חמרה	מאיר (נגר)		— נהרג בקוריץ
„	אטיל	אשתו	— „ „
„	בירל	בנם	— „ „

חמרה	מניס — דוד של פורטנוי יוסף		— נהרג בקוריץ
„	גננדיל	אשתו	— „ „
„	סוסיל	בתם	— „ „
„	הניה	בתם	— „ „

חנין	לייבל (ספר)		— נהרג בקוריץ
„	פסיה	אשתו	— „ „
„	יצחק	בנם	— „ „
„	משה	בנם	— „ „
„	נטע	בנם	— „ „

משפחת חרבש גדליהו (רוסיה)

חרבש	אהרן	סבא	— נהרג בקוריץ
„	בתיה	סבתא	— „ „
„	יעקב	אב	— „ „
„	מניה (מנובוגרד־ווֹלינסק)	אם	— „ „
„	ליובה	אחות	— „ „

משפחת חרבש ביילה (אמריקה)

חרבש	דוד	אח	— נהרג בקוריץ
„	יהושע	אח	— „ „
„	אסתר	אחות	— „ „

משפחת חרבש אהרן (ישראל)

חרבש	משה	אח	— נהרג בקוריץ
„	חייקה	אשתו	— „ „
„	ברוך	בנם	— „ „
„	דבורה (ראה קמנשיין)	אחות	— „ „
„	אסתר (ראה קוורט)	אחות	— „ „

משפחת חרבש אברהם וברוך (ישראל)

חרבש מטל (לבית פירקס)	אשת אברהם	— נהרגה בקוריץ
„ רבקה	בתם	— „ „
„ דבורה	בתם	— „ „
„ פנחס	אח	— „ „
„ שיינדל (לבית חיריק)	אשתו	— „ „
„ נח	בנם	— „ „
„ דבורה	בתם	— „ „
„ רחל	בתם	— „ „
„ צ׳רנה (ראה זצר)	דודה	— „ „
„ צ׳רנה (ראה זינגרמן)	בת־אחות	— „ „

חרבש נח

חרבש שיינדל

חרבש פנחס

חרבש צבי (קרוב של מצמן מרדכי)		— נהרג בקוריץ
„ סלובה (לבית רוזנשטרום)	אשתו	— „ „
„ גולדה	בתם	— „ „

חרבש שמחה		— נהרג בקוריץ
„ ביילה (לבית פירקס)	אשתו	— „ „
„ ישראל	בנם	— „ „
„ איטה	בתם	— „ „
„ יצחק	בנם	— „ „

חרבש שפרה — בת־דודה של ויסברג חיה . . .	— נהרגה בקוריץ
„ רייזל — „ „ „ „ „ . . .	— נספתה ברוסיה

משפחת חריף זליג (ישראל) ואליק (רוסיה)

חריף	רבקה (לבית ליפין)	אשת זליג	— נהרגה בקוריץ
„	פייגה	אם	— „ „
„	מריסיה	אחות	— „ „
„	חיה	אחות	— „ „
„	מיכאל	אח	— „ „
„	חסיה	אשתו	— „ „
„	לאה	בתם	— „ „
„	שבע	בתם	— „ „

ט

טובבין	פניה		— נהרגה בז׳יטומיר
„	שמעון	אחיה	— „ בקוריץ

טובבין	שניאור (מסלישטש)		— נהרג בקוריץ
„	רוזה (לבית רוזנברג)	אשתו	— „ „
„	שמואל	בנם	— „ „
„	דבורה	בתם	— „ „

משפחת טורצ׳ינסקי מרדכי ויהודה (ישראל)

טורצ׳ינסקי	מרים	אם	— נהרגה ברובנה
„	אסתר	אחות	— „ „

טורצ׳ינסקי מרים

טורצ׳ינסקי אסתר

טורצ׳ינסקי ישראל	אח	— נהרג ברובנה
„ גולדה	אשתו	— „ „
„ אריה	אח	— „ „
„ לאה	אשתו	— „ „
„ פועה	בתם	— „ „

משפחת טורקניץ שפרינצה ומרדכי (ישראל)

טורקניץ חנה	אחות	— נהרגה בקוריץ
„ לייבל עם משפחתו	אח	— „ „
„ ינטה עם משפחתה	אחות	— „ „
„ יצחק עם משפחתו	אח	— „ „

טיטיון זיסל — חותנתו של ברז יצחק		— נהרגה בקוריץ
„ פרידה	גיסתו	— „ „
„ ברל	גיס	— „ „
„ בוניק	גיס	— „ „

טייטלמן בוזיה — דוד של בכר צ׳רנה		— נהרג באוסטרוג
„ גיסיה	אשתו	— „ „
„ ריבה	בתם	— „ „

טיכשניידר הניה — דודה של רויצמרינג		— נהרגה בקוריץ
„ איטה	בתה	— „ „
„ חיה־גולדה	בתה	— „ „
„ חיים	בנה	— „ „

משפחת טסליר מנדל וזלטה (קנדה)

טסליר מלכה	אם	— נהרגה בקוריץ
„ פייגה (ראה בלמן)	אחות	— „ „
„ שלמה	אח	— „ „

טקץ׳ הניה (לבית נייטרמן)		— נהרגה בברזנה
„ יעקב	בנה	— „ „

משפחת טקץ' וולף (אמריקה)

טקץ' פסיה (לבית פוקס) . . . . . . אשה — נהרגה בקוריץ
„ הרשל . . . . בן — „ „
„ ישראל . . . . בן — „ „

טריברמן מלכה . . . . — נהרגה בקוריץ

טשודנר רבקה (לבית ורניק) . . . . . — נהרגה בקוריץ
„ עדנה . . . . בתה — „ „

י

יגודה בנימין . . . . — נהרג בקוריץ
„ טייבל (לבית רייזלמן) . . . . . . אשתו — „ „

יגודה ישעיהו . . . . — נהרג ע״י הושצ׳ה
„ דובה (לבית קליגרמן) . . . . . . אשתו — „ „

יוז דוד־לייב . . . . — נהרג בקוריץ
„ חיה . . . . אשתו — „ „
„ אברהם . . . . בנם — „ „
„ ליזה . . . . בתם — „ „
„ מיציק . . . . בנם — „ „
„ מניה (לבית רוזנשטרום) . . . . . אשתו — „ „
עם 2 ילדיהם

יוכט הרצל . . . . — נהרג בקוריץ
„ מליה (לבית סליעפ) . . . . . . אשתו — „ „

יונה (ציצס) — מוהל . . . . — נהרג בקוריץ

משפחת יורש מינה, בוזיה ופנינה (ישראל)

יורש	אליעזר	אב	—	נהרג בקוריץ
„	איידל	אם	—	„ „
„	בוניה (ראה זאַיקה)	אחות	—	„ „
„	מרים (ראה פוקס)	דודה	—	„ „
„	עמנואל	קרוב	—	„ „
„	חנה	קרובה	—	„ „
„	רבקה (מברז'ניצה)	אשת בוזיה	—	נהרגה בקוריץ
„	גיטל	בתו של בוזיה	—	„ „
„	מרים	„ „ „	—	„ „
„	יעקב	קרוב	—	„ „
„	מרים	אשתו	—	„ „
„	לייבל	בנו	—	„ „

משפחת יורש דוד (ישראל)

יורש	רחל (מדובנה)	אשה	—	נהרגה בקוריץ
„	רייזל	בת	—	„ „
„	פסיה	בת	—	„ „
„	יעקב	אב	—	„ „
„	נחמה	אם	—	„ „
„	שמעון	אח	—	„ „
„	דבורה	אשתו	—	„ „
„	פסיה	בתו	—	„ „
„	גיטל	בתו	—	„ „
„	מרים־גיטל	אחות	—	„ „

יורש מרים־גיטל

משפחת צווייג ישראל (רוסיה)

יעקב בן יצחק (שמש בית־הכנסת יעקב־יוסף הורנשטיין)
עם אשתו ו־3 ילדיו — נהרגו בקוריץ

יעקב	(מלכה־מעניס)		נהרג בקוריץ
„	אסתר (מקופיטוב)	אשתו	„ „
	עם 2 בנותיהם		
„	שפרה (ראה גילמן)	אחות	„ „
יפה	זוזיק		נהרג בקוריץ
„	בתיה (לבית פינקלשטיין)	אשתו	„ „
„	אברהם	בנם	„ „
„	אסתר	בתם	„ „

משפחת ירונסקי פסח, אסתר וחיה (ישראל)

ירונסקי	מרים	אם	נהרגה בקוריץ
„	חסיה	אחות	„ „
„	אטיל	אחות	„ „
„	דבורה	אחות	„ „
„	חנוך־הניך	אח	„ „
ירושלימסקי	אליעזר (כבוד מורנו ורבנו)	דוד הרב יוזפוב	נהרג בקוריץ
„	שיינדל	אשתו	„ „
„	יצחק	בן	„ ברובנה
„	שרה (מברזנה)	אשתו	„ בקוריץ
„	אהרן	ילדם	„ „
„	שמואל	בן	„ בסרני
„	? (מסרני)	אשתו	„ „
	עם ילדיהם		
„	יוסף	בן	„ בקוריץ
„	דבוסיל	בת	„ „
„	אהרן	בן	„ „

ירושלימסקי אהרן

ישראלי'ם דוד		—	נהרג בקוריץ
„ איטה (ראה פירקס)		—	„ „
יתום חיים־יהודה'ל		—	נהרג בקוריץ
„ טייבל (לבית סקלאַר)	אשתו	—	„ „
„ יעקב	בנם	—	„ „
„ שבע	בתם	—	„ „
„ לאה	בתם	—	„ „
„ משה	בנם	—	„ „

משפחת יתום פרומה (ישראל)

יתום יעקב	אב	—	נהרג בקוריץ
„ הניה	אם	—	„ „
„ ינטה	אחות	—	„ „
„ צביה	בתה	—	„ „
„ ?	בתה	—	„ „
„ ליבה	אחות	—	„ „
„ הניה	בתה	—	„ „

כ

כאפאל מרקל (הבנאי)		—	נהרג בקוריץ
„ הודל	אשתו	—	„ „
„ מיכאל (הרצען)	אחי מרקל	—	„ „
עם משפחתו			
„ לייבל	אחי מרקל	—	„ „
עם משפחתו			

כאראמימחה שמחה (מאנופולי)		—	נהרג בקוריץ
„ ביילה (לבית בידרס)	אשתו	—	„ „
„ משה	בנם	—	„ „
„ יחיאליק	בנם	—	„ „
„ איטה (ראה בייצ׳מן)	בתם	—	„ „
„ ריסל (ראה בידרס)	בתם	—	„ „
„ רייזל	בתם	—	„ „

משפחת כגן מנחם ויוסף (ישראל), משה (אמריקה)

כגן ראובן	אב	—	נהרג בקוריץ
„ לאה	אם	—	„ „
„ שרה (ראה קרפל) (ראה צלום בע׳ 699) .	אחות	—	„ „
„ בוניה (ראה שיינדל)	אחות	—	„ „

כגן ראובן

כגן בוניה

כגן מרדכי (מאַטעלע פאה) דוד של מרדכי ברמן . — נהרג בקוריץ
„ פסיה־ינטה . . . . אשתו — „ „
„ מלכה (ראה פוקס) . . . . . . בתם — „ „
„ דובה (ראה גרוספיים) . . . . . . בתם — „ „
„ יוסל . . . . בן — „ „
„ שמואל . . . . בן — „ „

משפחת כגן חיה (ישראל)

כגן שמואל . . . . אב — נהרג בקוריץ
„ צסיה . . . . אם — „ „
„ שרה (ראה שטיל) . . . . . . אחות — „ „
„ מוטל . . . . אח — „ בשבי הגרמני
„ פירל (לבית גייפמן) . . . . . . אשתו — „ בקוריץ

משפחת כהנא חיה, מאיר ושמחה (ישראל)

כהנא אסתר־לאה . . . . אם — נהרגה בקוריץ

כפטן אפרים־בער . . . . — נהרג בקוריץ
עם אשתו ובנו

משפחת כפטן פרימה (ישראל)

כפטן יום־טוב . . . . אח — נהרג בקוריץ
„ בתיה (לבית וישנובצה) . . . . . אשתו — „ „
„ זלמן . . . . בנם — „ „
„ פייגה . . . . בתם — „ „
„ חוה . . . . בתם — „ „
„ דוד . . . . בנם — „ „
„ אברהם . . . . בנם — „ „
„ ברל . . . . אח — „ ברוסיה

כץ אהרן (מהושצ׳ה) . . . . — נהרג בקוריץ
„ גיטל (לבית גורלניק) . . . . . . אשתו — „ „
עם 2 בנותיהם

משפחת כץ דוד וברוך (ישראל)

כץ אפרים . . . . אב — נהרג בקוריץ
„ גולדה (מטוצ׳ין) . . . . . . אם — „ „

כ ץ בתיה (ראה פרידניק)	אחות	— נהרגה בלוצק
„ פולה	אחות	— „ בקוריץ

כץ אפרים

כץ גולדה

כץ בתיה

משפחת כץ יצחק (ישראל)

כ ץ בבציה (לבית הרשנהורן)	אשה	— נהרגה בקוריץ
„ דוציה	בת	— „ „
„ דוד	אב	— „ „
„ פסל	אחות	— „ „
„ בריינדל (ראה קלייפלד)	אחות	— „ „
„ משה	בן־דוד	— „ „
„ חנה	אשתו	— „ „
„ חיים	בנם	— „ „
„ מטל (ראה פליישמן)	נכדתם	— „ „
„ יוסף	בן־דוד	— „ „
„ רחל (לבית סקלפניק)	אשתו	— „ „
„ רודה	בתם	— „ „
„ ?	בתם	— „ „
„ מאַטל (ראה כצמן)	בת־דוד	— „ „

משפחת כץ אריה (ליובה) (ישראל)

כ ץ גיסיה (לבית גוטניק)	אם	— נהרגה בקוריץ
„ פייגה (ראה גורלניק)	אחות	— „ „
„ בתיה	אחות	— „ „
„ רוזה	אחות	— „ „

כץ	דב (בעריל) — דוד של מלמד אהובה . .		— נהרג בקוריץ
„	פריידה	אשתו	— „ „

כץ	הרשל		— נהרג בקוריץ

משפחת כץ חנה (ישראל)

כץ	נפתלי	אב	— נהרג בקוריץ
„	חוה (לבית חרפינסקי)	אם	— „ „
„	שיינדל	אחות	— „ „
„	שמואל	אח	— „ „

כץ נפתלי

כץ חוה

כץ שיינדל

כץ שמואל

כץ	צבי (הרשל) (בן אחות של גולצמן)	— נהרג בקוריץ

כ ץ	שלמה		—	נהרג בקוריץ
„	בתיה (לבית פירקס)	אשתו	—	„ „
„	מטל	בתם	—	„ „
„	יעקב	בנם	—	„ „
כ ץ	שמואל־לייב מטוצ׳ין (גיס של גרוספייס הרשל)		—	נהרג בקוריץ
„	רבקה	אשתו	—	„ „
„	יעקב	בן	—	„ בסלישץ׳־גדול
„	חיה	אשתו	—	„ „
	עם 3 ילדים		—	„ „
„	מאיר	בן	—	„ בקוריץ
„	פסיל	בת	—	„ „
כצמן	דוד		—	נהרג בקליבן
„	מאַטל (לבית כץ)	אשתו	—	„ „
„	חיים	בנם	—	„ „
„	?	בנם	—	„ „

משפחת כצמן בתיה ודוד (ישראל)

כצמן	יעקב	אב	—	נהרג בקוריץ
„	שמעיהו	אח	—	„ ביערות
„	אריה	אח	—	„ „
„	גנסיה (ראה פונר)	דודה	—	„ „

ל

לאייר	בוקי		—	נהרג בקוריץ
„	שפרה	אשתו	—	„ „
„	יחזקאל	בן	—	„ „
„	לייבל	בן	—	„ „
„	רחל	בת	—	„ „
לבוניעץ	ברכה		—	נהרגה בקוריץ
„	גיסיה (ראה גיטלמן)	בתה	—	„ „

לבונסקי פסח (דוד של פרימרמן יעקב)		— נהרג בקוסטופול
" שרה	אשתו	— " "
" דבורה (בבה)	בתם	— " "

לוביטין טובה	דודה של פסוב	— נהרגה בקוריץ

משפחת לוין מאיר ואלימלך (ישראל)

לוין מינדל (לבית גורפינקל)	אם	— נהרגה בקוריץ
" שלמה	אח	— " "
" דינה	אחות	— " "

לוין מינדל

לוין שלמה

לוין דינה

משפחת לזבניק יוסף (ישראל)

לזבניק ליבה (לבית גרוספייס)	אשה	— נהרגה בקוריץ
" איטה	בת	— " "
" ניסן	אח	— " "
" פייגה (לבית מילרוד)	אשתו	— " "
" משה־דב	בנם	— " "
" זיסל	בתם	— " "
" מאיר	אח	— " "
" חיה (לבית קיפרט)	אשתו	— " "
" גיטל	בתם	— " "
" ?	בתם	— " "
" חיה (ראה בלנר)	אחות	— " "
" ביילה	אחות	— " "
" דינה	אחות	— " "

משפחת לזבניק אברהם (קוריץ)

לזבניק פריידל (לבית בידרס)	אשה	—	נהרגה בקוריץ
„ וואווע	בן	—	„ „

ליבר אלטר		—	נפל בצבא האדום

ליברמן ברוך		—	נהרג בקוריץ
„ חוה (לבית שכטר)	אשתו	—	„ „
„ שרה	בתם	—	„ „
„ אפרים	בנם	—	„ „

משפחת ליברמן משה ופולה (ישראל)

ליברמן דובה (ראה ויסברג) . . . . . . עם ילדיה	אחות	—	נהרגה ברוסיה

משפחת לידסקי דוד (ישראל)

לידסקי גוטא (ראה בשקין) (ראה צלום ע' 580) .	אחות	—	נהרגה בקוריץ
„ יהודית (ראה מלמד) (ראה צלום ע' 649) .	אחות	—	„ „

לייזר (דער בונדער)		—	נהרג בקוריץ
„ ?	אשתו	—	„ „
„ ?	בתם	—	„ „
„ ?	בנם	—	„ „
„ ?	בנם	—	„ „

משפחת ליטבק גרשון ואייזיק (ישראל)

ליטבק בלומה (לבית פוקס)	אשת גרשון	—	נהרגה בקוריץ
„ גיטל	בתו של גרשון	—	„ „
„ בן־ציון	אב	—	„ „
„ שיינדל	אם	—	„ „
„ מניה (ראה שניידר)	אחות	—	„ „
„ מאיר	אח	—	„ „
„ גניה (לבית סולומיאניק)	אשתו	—	„ „
„ זאב	אח	—	„ בצבא האדום
„ לאה	אחות	—	„ בקוריץ

משפחת ליטבק אריה (ליובה) (ישראל)

ליטבק ישעיהו . . . . אב — נהרג בקוריץ
" דבורה . . . . אחות — " ?
" איציק ומשפחתו . . . . . . דוד — " באוסטראה
" דוד ומשפחתו . . . . דוד — " במז'יריץ'
" ברנצה אשת שמואל . . . . . דודה — " ברובנה

ליטבק דבורה

ליכט גודל . . . . — נהרג בקוריץ

משפחת ליכטמן (ציקליג) פנינה (ישראל)

ליכטמן מוטל (מזביהיל) . . . . . . אב — נהרג ברוקיטנה
" אסתר (לבית גורפינקל) . . . . . אם — " "
" חיים . . . . אח — " "
" מלכה . . . . אחות — " "

ליכטנשטיין משה . . . . — נהרג בקוריץ
" שפרינצה . . . . אשתו — " "

משפחת ליניק (אוזירנסקי) צפורה (ישראל)

ליניק אפרים . . . . אב — נהרג בקוריץ
" איטה (לבית פיינמן) . . . . . . אם — " "
" יצחק . . . . אח — " "
" פייגה (מטוצ'ין) ובנם . . . . . . אשתו — " "
" פריידל . . . . אחות — " "
" אטיל . . . . אחות — " "

ליניק יוסל	דוד	—	נהרג בקוריץ
" דינה	אשתו	—	" "
" איציק ורחל	ילדיהם	—	" "

משפחת ליניק עזריאל (ישראל)

ליניק חוה (לבית קופ)	אשתו	—	נהרגה בקוריץ
" לייבל	בן	—	" "
" שרה	בת	—	" "
" נח	בן	—	" "
" אסתר (ראה שוכמן)	אחות	—	" "

ליניק לייבל

ליניק שרה

ליניק נח

משפחת ליניק טובה ומרדכי (ישראל)

ליניק יוחנן	אב	—	נהרג בקוריץ
" זיסל (לבית מישוק)	אם	—	" "
" צבי	אח	—	" בצבא האדום
" רבקה (לבית וינר)	אשתו	—	" בקוריץ
" שרה	בתם	—	" "
" סוניה	אחות	—	" "
" שרה	אחות	—	" "
" שלמה	דוד	—	" "
" ריסיה־לאה	אשתו	—	" "
" יונה	בנם	—	" "
" איטה (ראה צנטר)	בתם	—	" "
" פרומה	בתם	—	" "
" שיינדל	בתם	—	" "

ליניק	רבקה		—	נהרגה בקוריץ
"	אליק	בנה של רבקה	—	" "
"	פייגצ׳ה	אשתו	—	" "
"	יהודית	בתם	—	" "
"	?	בתם	—	" "
"	שרה (ראה עקרה)	בת דבקה	—	" "
"	שיינדל עם בעלה מתתיהו ובתם	" "	—	" "
"	גולדה עם בעלה בני ו־2 בניהם	" "	—	" "
"	שיבה (ראה גילמן)	" "	—	" "
"	אסתר עם בעלה ובנה	" "	—	" "
"	מאיר	בנה של רבקה	—	" "
"	רוזה (לבית פבה) עם 3 בניהם	אשתו	—	" "

משפחת ליניק גציה (אמריקה)

ליניק	שמואל	אח	—	נהרג בקוריץ
"	צפורה	אשתו	—	" "

משפחת מוליר (ליפין) חיה (ישראל)

ליפין	אליעזר	בעל	—	נהרג בקוריץ
"	ברל	בן	—	" "
"	מנחם	בן	—	" "

ליפין ברל

ליפין מנחם

ליפין רוזה	גיסה	—	נהרגה בקוריץ
„ פריידל	גיסה	—	„ „
„ ביילה	גיסה	—	„ „
„ שרה׳קה	אמו של אליעזר	—	„ „

משפחת ליפין רבקה (ישראל)

ליפין גיטל	בת	—	נהרגה בקוריץ
„ קלמן	בן	—	„ „
„ שרה׳קה	חותנת	—	„ „
„ רבקה (ראה חריף)	גיסה	—	„ „
„ חייקה (ראה קייסר)	גיסה	—	„ בברזנה
„ רוזה	גיסה	—	„ ברובנה
„ מוטל (מאוסטראה)	בעלה	—	„ „
„ בירל	בנם	—	„ „
„ יוסל	בנם	—	„ „
„ פריידל	גיסה	—	„ „
„ ביילה	גיסה	—	„ „
ליפשיץ שרה — בת־דודה של ברודר		—	נהרגה בקוריץ
„ איטה „ „ „		—	„ „
ליצ׳יצקי צבי		—	נהרג בקוריץ
„ חנה (לבית קויפמן)	אשתו	—	„ „
לקרניק יצחק		—	נהרג בלודביפול
„ חיה (לבית בלמן)	אשתו	—	„ „
„ אריה	בנם	—	„ „
„ שמואל	אחיו של יצחק	—	„ בקוריץ
„ שרה	אשתו	—	„ „
ו־2 בנים			
„ הרשל	אחיו של יצחק	—	„ „
„ צ׳רנה	אשתו	—	„ „
„ אידל	בנם	—	„ „
„ ריבה	בתם	—	„ „
לרנר ? (פונם איינפאר)		—	נהרגו במז׳יריץ׳
עם אשתו ו־3 ילדיהם			

משפחת לרנר אברהם (ישראל), משה ומרים (רוסיה)

לרנר יעקב	אב	—	נהרג בקוריץ
„ לאה	אם	—	„ „
„ יצחק־מנדל	אח	—	„ „

מ

מבליר בתיה	אם	—	נהרגה בקוריץ
„ איטה	בתה	—	„ „
„ מינה	בתה	—	„ „

מבליר מינה

מגר יצחק		—	נהרג בקוריץ
„ ציפה	אשתו	—	„ „
„ גיטל	גיסה	—	„ „
מוטל השוחט (פון די מילן)		—	נהרג בקוריץ
מוטלה פישלה		—	נהרג בקוריץ
מולוטוק בריינדל		—	נהרגה בקוריץ

משפחת מוליר חיה וצבי (ישראל)

מוליר בת־שבע	אם	—	נהרגה בקוריץ
„ חיניה (ראה בורשטיין)	אחות	—	„ „
„ זאב (וואָווע)	אח	—	„ „

מוליר זאב (וואָווע)

משפחת מוסמן לאה, זליג וחיים (ישראל)

מוסמן גרשון	אח	—	נהרג בקוריץ
„ רחל	אשתו	—	„ „
„ זיסל	בתו	—	„ „
„ פסיה (ראה שטדלר)	אחות	—	„ בסלישטש

מוסמן גרשון

מוסמן רחל

מוסמן זיסל

משפחת מוסמן זיסל (אמריקה)

מוסמן בביל	אחות	—	נהרגה בקוריץ
„ הרשל	אח	—	„ בסלישטש
עם משפחתו			
„ נחה	אחות	—	„ „
מוצ'ניק אברהם		—	נהרג בקוריץ
„ דבורה	אשתו	—	„ „
„ אסתר	בת	—	„ בזדולבונוב
„ יצחק	בן	—	„ בז'יטומיר
„ מרדכי (מוטי)	בן	—	„ „
„ צירל	בת	—	„ בקוריץ
„ ואווע	בן	—	„ „
מיז'יריצ'סקי דוד		—	נהרג בקוריץ
„ פייגה	אשתו	—	„ „
„ חיים־אשר	בנו	—	„ „
„ חנה	בתם	—	„ „

משפחת מיז׳יריצ׳סקי חנה (פולין)

מיז'יריצ'סקי מלך	אב	—	נהרג ברובנה
„ בתיה (לבית ויסברג)	אם	—	„ „
„ שרה	אחות	—	„ „
„ אדלה	אחות	—	„ „
„ חיים	אח	—	„ „

משפחת מיז׳יריצ׳סקי יצחק, נחום ומאיר (ישראל)

מיז'יריצ'סקי רחל (ראה וינשלבוים)	בת־דוד	—	נהרגה בקוריץ
„ חנה (ראה ברנשטיין)	בת־דוד	—	„ באוליק

משפחת מיכלסון סופיה (ישראל)

מיכלסון יצחק־מאיר	אב	—	נהרג בקוריץ
„ אידה	אחות	—	„ „
„ יוסף (יוזיק)	אח	—	„ „
„ נחמה	אחות	—	„ „

מייסטר יוסל — דוד של סויצ׳ר . . . . . עם אשתו ו־5 ילדיו		—	נהרג בקוריץ

משפחת מילרוד ראובן (ארגנטינה)

מילרוד משה׳קה	אח	—	נהרג בקוריץ
„ שיינה־רחל (לבית וינשלבוים)	אשתו	—	„ „
„ בבציה	בתם	—	„ „
„ איטקה	בתם	—	„ „
„ סוניה	בתם	—	„ „
„ ציזיה	בתם	—	„ „
„ פיניה (סוחובוליר)	אח	—	„ „
„ ברכה	אשתו	—	„ „
„ משה־וולף (וואָווע)	בנם	—	נפל בקרב
„ חנה	בתם	—	„ „
„ פייגה (ראה לזבניק)	אחות	—	„ בקוריץ
„ בריינדל	קרובה	—	„ „

משפחת מילרוד משה וחנה (רוסיה)

מילרוד פוציה		—	נהרג בקוריץ
„ פריידל	אשתו	—	„ „

משפחת מילרוד זאב (וואווע) (ישראל)

מילרוד צבי (הערש)	אב	—	נהרג בקוריץ
„ חיה־שרה	אם	—	„ „
„ פסיה	אחות	—	„ „
„ לייבל (מזדולבונוב)	בעלה	—	„ „
„ ברל	בנם	—	„ „
„ גנסיה	אחות	—	„ „
„ שלמה־אליהו	בעלה	—	„ „
„ יעקב	בנם	—	„ ביערות
„ פייבל	בנם	—	„ בקוריץ
„ לייביש	בנם	—	„ ביערות

משפחת מילרוד צבי (הרשל) (ישראל)

מילרוד שמואל	אב	— נהרג ברוסיה
„ מניה	אחות	— נהרגה בקוריץ
„ דוד	דוד	— „ „
„ יצחק	דוד	— „ „
מישוק משה		— נהרג במאבק עם הגרמנים
מישוק פייבל עם אשתו — קרוב של חריף		— נהרג בטוצ׳ין
מל מאיר (חייט)		— נהרג בקוריץ
„ חוה	אשתו	— „ „
„ בומה	בנם	— „ „
„ למל	בנם	— „ „
„ ישעיהו	בנם	— „ „
מליאר יואל		— נהרג ביערות
„ מרים	אשתו	— „ בקוריץ
„ בוזיה	בנם	— „ „
„ רוזה	אשתו	— „ „
„ יעקב	בנם	— „ „
„ רבקה (ראה גורלניק)	בת	— „ „
„ דוציה (ראה שכטר)	בת	— „ „
מלים אהרן — קרוב של גריב רחל עם אשתו וילדיו		— נהרג בקוריץ
מלמד אטל (לבית דידיביצ׳ר)		— נהרגה בקוריץ

משפחת מלמד ישראל (רוסיה)

מלמד אסתר (לבית פרל)	אשה	— נהרגה בקוריץ
„ שמואל	בנם	— „ „

משפחת מלמד ישראל (ישראל)

מלמד	יהודה	אב	— נהרג בקוריץ
"	ברכה	אם	— " "
"	בוזיה	אח	— " "
"	זלטה (לבית חודר)	אשתו	— " "
"	ריסיה	בתם	— " "
"	בת־שבע	בתם	— " "
"	פייביש	בנם	— " "
"	אליק עם אשתו וילדם	אח	— " "
"	חנה עם בעלה וילדם	אחות	— " בברזנה

משפחת מלמד חדוה ואהובה (ישראל) ואברהם (אמריקה)

מלמד	ישראל (ראה צלום ע' 200)	אח	— נהרג בקוריץ
"	יהודית (לבית לידסקי)	אשתו	— " "
"	תסילה	בתם	— " "
"	משה	בנם	— " "
"	פריידל (ראה שורצמן)	אחות	— " במז׳יריץ׳

מלמד (לידסקי) יהודית

מלמד	משה (הנפח)	דוד של אלטשטיין	— נהרג בקוריץ
"	חסיה	אשתו	— " "
"	שלמה	בנם	— " "

מלמד	רייזל	כלתם	— נהרגה בקוריץ
„	מינדל	נכדתם	— „ „
„	שמואל	נכדם	— „ „
„	אשר לייב	בנם	— „ „
„	מינדל	כלתם	— „ „
„	פסיה	נכדתם	— „ „
„	מנוחה	נכדתם	— „ „
„	קובקה	בנם	— „ „
„	טובה (לבית גלוזבנד)	כלתם	— „ „
„	יוסף	נכדם	— „ „
„	ניסן	נכדם	— „ „
„	שייקה	נכדם	— „ „
„	חיה־פייגה	בתם	— „ „
?	אפרים	בעלה	— „ „
	ו־3 ילדיהם		
„	זלטה (ראה גורלניק)	בתם	— „ „
„	דבוסיל	בתם	— „ „

משפחת מלמד אליהו (ישראל)

מלמד	שבח	אב	— נהרג במז׳יריץ׳
„	ברכה	אם	— „ „
„	אייזיק	אח	— „ „
„	יהודה	אח	— „ „
„	בתיה	אחות	— „ „

מלמד	שרה׳קה (אשת ברל המסגר)		— נהרגה בקוריץ

משפחת מרביין־פרבר רבקה (אמריקה)

מרביין	שמעון׳קה	בעלה	— נהרג ברובנה
„	ישעיהו	בנה	— „ „
„	אברהם	בנה	— „ „

משפחת מרדר הרשל (רוסיה)

מרדר	חנה (לבית קרקובסקי) (ראה צלום ע׳ 700)	אשה	— נהרגה בקוריץ
	עם 2 ילדיה		

משפחת מרדר פייסי (רוסיה)

מרדר ריבה (לבית רוכמן)	אשה	—	נהרגה בקוריץ

משפחת מרקוביצקי יהודית ויוסף (ישראל)

מרקוביצקי יעקב־צבי	אב	—	נהרג בקוריץ
„ ביילה	אם	—	„ „
„ מירל	אחות	—	„ „
„ לאה	אחות	—	„ „
„ זלטה	אחות	—	„ „

מרקוביצקי מירל

מרקוביצקי לאה

מרקוביצקי זלטה

מרקוס מגדל	—	נהרג בקוריץ

משפחת מרקוס צלה (ישראל)

מרקוס שכנא	אב	—	נהרג ברובנה

משפחת מרקיש נחמקה (ישראל)

מרקיש סוסיה	סבתא	—	נהרגה בקוריץ
„ דב (ברל)	אב	—	„ „
„ שרה	אם	—	„ „
„ רייזל	אחות	—	„ „
„ יוקה	דוד	—	„ „
„ פסיל (לבית סקלפניק)	אשתו	—	„ „
„ משה	בנם	—	„ „

מרקיש יהודה	בנם	—	נהרג בקוריץ
„ לאה עם משפחתה	דודה	—	נהרגה בלודביפול
„ חיניה עם משפחתה	דודה	—	„ ברזנה
„ שפרה עם משפחתה	דודה	—	„ בסטפן
„ ממציה עם משפחתה	דודה	—	„ בקוסטופול

מרשלמן ברוך (יצחק לייב׳ס)		—	נהרג בקוריץ
„ ?	אשתו	—	„ „
„ הלל	בן	—	„ „
„ יעקב ואשתו (מדומברוביצה)	בן	—	„ „
„ משה	בן	—	„ „

נ

משפחת נודליר אברהם וישראל (ישראל)

נודליר רבקה (מכפר טופצ׳ה)	אשת ישראל	—	נהרגה בקוריץ
„ ידידה	בן	—	„ „
„ שרה (ראה פיוין)	אחות	—	„ „

משפחת נייטרמן משה, אליהו ודב (ישראל)

נייטרמן אברהם	אב	—	נהרג בקוריץ
„ שרה	אם	—	„ „
„ רוזה	אחות	—	„ „
„ יעקב	דוד	—	„ „
„ דוציה	אשתו	—	„ „
„ בוסיה	בתם	—	„ „
„ ישראל	בנם	—	„ „
„ דובה	בתם	—	„ „
„ אהרן	דוד	—	„ „
„ רבקה	אשתו	—	„ „
„ חיה	בתם	—	„ „
„ שוניה	בנם	—	„ „
„ רות (ראה פרלמן)	דודה	—	„ „

משפחת נייטרמן שאול (ישראל)

נייטרמן מלכה	אם	—	נהרגה בקוריץ
„ שיבה (ראה שיינרמן)	אחות	—	„ „
„ מרים (ראה שינדל)	אחות	—	„ בברזנה
„ הניה (ראה סקץ')	אחות	—	„ „
„ אטיל	אחות	—	„ ביערות
„ ברל	אח	—	„ „
„ הינדה	אשתו	—	„ „
„ אשר	בנו	—	„ „
„ יעקב	בנו	—	„ „
„ אברהם	בנו	—	„ „
„ פסל	בתו	—	„ „
„ פרידל	בתו	—	„ „
„ מנדיל	בנו	—	„ „

נימן שמואל — בן־דוד של פלדמן חיה		—	נהרג בקוריץ
„ רבקה	אשתו	—	„ „
„ מלכה	בתו	—	„ „
„ שמחה	בנו	—	„ „
„ חיים־יצחק	בנו	—	„ „

משפחת נרבוס טייבל (אמריקה), חיים, ברוך ואברהם (ישראל)

נרבוס בתיה	אם	—	נהרגה בקוריץ
„ שפרינצה	אחות	—	„ „

נרבוס מוטל (הפחח)		—	נהרג בקוריץ
„ ?	אשתו	—	„ „

משפחת נרבוס יעקב (ישראל)

נרבוס צבי	אב	—	נהרג בקוריץ
„ פירל	אם	—	„ „
„ ניסן	אח	—	„ „
„ ביילה (לבית קופרשמיד)	אשתו	—	„ „
„ שוניה	בנם	—	„ „
„ אברהם	אח	—	„ „
„ חסיה (ראה גופמן)	אחות	—	„ „

משפחת סגל חיה (ישראל)

סגל זיסיה	אב	—	נהרג בקוריץ
„ פירל	אם	—	„ „
„ חנה	אחות	—	„ „
„ ישראל	אח	—	„ „
„ אייזיק	דוד	—	„ „
„ בתיה	אשתו	—	„ „
„ שרה	בתם	—	„ „
„ שיינדל	בתם	—	„ „

סגל זיסיה

סגל פירל

סגל חנה

סגל ישראל

סגל חנא (מאוסטרוג)		—	נהרג באוסטרוג
„ חנה (לבית קפטן)	אשתו	—	„ „

סגל	הינדה	בתם	— נהרגה באוסטרוג
„	שרה	בתם	— „ „
„	?	בתם	— „ „

משפחת פרבר־מרביין רבקה (אמריקה)

סגל	מוטל (ממרינובקה)		— נהרג בקוריץ
„	צירל	אשתו	— „ „
„	גולדה	בתם	— „ „
„	סיומה	בנם	— „ „
„	רייזל (ראה סיטנר)	אחות של מוטל	— „ „

משפחת סגל ינטה, טוביה, יונה ורבקה (ישראל)

סגל	פרל	אם	— נהרגה בקוריץ
„	רייזל (ראה גכמן)	אחות	— „ „

משפחת סובול נחמה (קובה) ופישל (רוסיה)

סובול	ליבה	אם	— נהרגה בקוריץ
„	?	אחות	— „ „
סובול	מאיר		— נהרג בקוריץ

משפחת סובול בן־ציון (ישראל)

סובול	מלכה	אשה	— נהרגה בקוריץ
„	רייזיל	בת	— „ „

משפחת סויצ׳ר אליהו (ישראל)

סויצ׳ר	מילה	בת	— נהרגה בקוריץ
„	פריידה	אם	— „ „
„	בתיה (ראה וינר)	אחות	— „ בברזונה

משפחת סולומיאניק סימה (ישראל)

סולומיאניק	אברהם־וולף	אב	— נהרג בסוכדניוב
„	אָמה	אם	— „ „
„	סיומה	אח	— „ „

סולומיאניק משה	דוד	—	נהרג ברובנה
„ ליזה	אשתו	—	„ „
עם 2 ילדיהם			

משפחת סולומיאניק טוסיה וליזה (ישראל)

סולומיאניק אברהם־דוד	אב	—	נהרג בקוריץ
סולומיאניק טובה (לבית בריק)	דודה של בריק	—	נהרגה בקוריץ
„ משה	בנה	—	„ ?
„ לאה (בת־דודה של בריק)		—	„ ?
„ מרדכי	בנה	—	„ ?
„ טוביה	בנה	—	„ ?
„ יצחק	בנה	—	„ ?

משפחת סולומיאניק בוריס (ישראל)

סולומיאניק ישעיהו	אב	—	נהרג בקוריץ
„ חיניה־ליבה	אם	—	„ „
„ ישראל־אריה	אח	—	„ כסרני
עם אשתו ו־2 בנותיו			
„ גניה (ראה ליטבק)	אחות	—	„ ב־ערות
„ אסתר (ראה בריק)	דודה	—	„ בקוריץ

סולומיאניק ישעיהו

משפחת סולומיאניק (גבעולי) מנוס, שאול, קלרה, קיילה, סוניה (ישראל) וירחמיאל (צרפת)

סולומיאניק ישעיהו	בן־דוד	—	נהרג בקוריץ
„ חנה	אשתו	—	„ „
„ מרדכי (מיטיה)	בנו	—	„ „

משפחת סוקניק ירוחם (ישראל)

סוקניק חנה־חוה	אשה	—	נהרגה בלודמיר
„ נחום־אליעזר	בן	—	„ „
„ גיטל	אם	—	„ בקוריץ

סוקניק חנה־חוה ובנה נחום־אליעזר

משפחת סורוקה חיה (ישראל) ולייבל (רוסיה)

סורוקה יוסף	אב	—	נהרג בקוריץ
„ נחמה (לבית שיינמן)	אם	—	„ „
„ יצחק	אח	—	„ בדרך לברזנה
„ חנה (לבית קופרשטיין)	אשה	—	נהרגה בקוריץ
„ ינטה	בתם	—	„ „
„ ישעיהו	בנם	—	„ „
„ ברכה (לבית קופרשמיד)	אשת לייבל	—	„ „
„ מרים	אחות	—	„ „
„ פסל	דודה	—	„ „

משפחת סורוקה אפרים (רוסיה)

סורוקה יעקב	אח	—	נהרג בקוריץ
„ בתיה	אשתו	—	„ „
„ שיינצה	בתם	—	„ „
„ חנה	בתם	—	„ „
„ שוניה	בנם	—	„ „

משפחת סורוקה שמואל (ישראל) ואיציה (אמריקה)

סורוקה סנה (ראה שיינסון)	אחות	—	נהרגה בקוריץ
„ חייצ׳ה (ראה וינשלבוים)	אחות	—	„ „

סטרונה קלמן (מנובוגרד־וולינסק)		—	נהרג בקוריץ
„ מניה	אשתו	—	„ „
„ משה	בנם	—	„ „
„ אטל	בתם	—	„ „
„ ?	בתם	—	„ „

סיטנר יחיאל (סבא של רייכברג חיה)		—	נהרג בקוריץ
„ ריבה	סבתא	—	„ „
„ אברהם	דוד	—	„ „
„ ברכה	אשתו	—	„ „
„ משה	בנם	—	„ „
„ אַניוטה	בתו	—	„ „
„ חיה (ראה ויסברויט)	דודה	—	„ „
„ ליבה־שרה (ראה רייכברג)	אם	—	„ „
„ פנחס	דוד	—	„ „
„ בתיה	אשתו	—	„ „

סיטנר רייזל (לבית סגל)		—	נהרגה בקוריץ
„ פייגה	בתה	—	„ „

משפחת סירוטה זאב (ישראל)

סירוטה יהודה־אריה	אב	—	נהרג בקוריץ
„ צ׳רנה	אם	—	„ „
„ מאיר	אח	—	„ „
„ רחל	אשתו	—	„ „
„ רוסיה	בתם	—	„ „
„ יצחק	בנם	—	„ „
„ שלמה	בנם	—	„ „
„ מרדכי	בנם	—	„ „
„ אשר׳קה	בנם	—	„ „
„ שיינדל (ראה קליגרמן)	אחות	—	„ „

סירוטה שלמה	אח	— נהרג בקוריץ
„ רחל	אשתו	— „ „
„ אשריקה	בנם	— „ „
„ מרדכי	בנם	— „ „
„ ישעיהו	אח	— „ „
„ שרה	אשתו	— „ „
„ רחל	בתם	— „ „
„ מרדכי	בנם	— „ „

משפחת סלובודינסקי יישה (ישראל)

סלובודינסקי אהרן		— נהרג בקוריץ
„ חיניה (לבית קיפרבנד) ובנם	אשתו	— „ „

סלייף מליה (ראה יוכט)		— נהרג בקוריץ
„ טוניה	אחות	— „ „
„ אסתר	אחות	— „ „
„ מיקה	אח	— „ „
„ מרדכי	אח	— „ „
„ בריינדל	אשתו	— „ „

סמוליר אהרן (מהמלון) עם אשתו ו־4 ילדיו		— נהרג בקוריץ
„ שמאי		— „ „
„ דבורה וילדם	אשתו	— „ „

סמוליר ביילה (לבית צנסר)		— נהרגה בקוריץ
„ לייבל	בנה	— „ „

משפחת סמוליר יעקב (פולין)

סמוליר יוחנן	אב	— נהרג בקוריץ
„ שרה	אם	— „ „
„ יהודה	אח	— „ „
„ רבקה	אחות	— „ „

משפחת סמוליר עקיבא ושיינדל (ארגנטינה)

סמוליר רבקה	בת	—	נהרגה בקוריץ
„ זאב	בן	—	„ „

משפחת סמוליר משה (ישראל)

סמוליר רבקה	אם	—	נהרגה בקוריץ
„ אסתר	אחות	—	„ „
„ חיים	אח	—	„ „
„ קלמן	אח	—	„ „
„ בריינדל	אשתו	—	„ „
„ יעקב	בנם	—	„ „
„ שושנה	בתם	—	„ „

משפחת סמוליר הרשל, עקיבא, אברהם (ארגנטינה) ודבורה (ישראל)

סמוליר שרגא (פייביש)	אב	—	נהרג בקוריץ
„ גיטל	אם	—	„ „
„ רחל	אחות	—	„ „

סמוליר שרה		—	נהרגה בקוריץ
„ מוסיה	בתה	—	„ „

סמוליר שרה

סמוליר מוסיה

סמורקון יעקב	—	נהרג בקוריץ
„ משה	—	„ „

סנדלר יהושע		— נהרג בקוריץ
„ חיה (לבית גורלניק)	אשתו	— „ „
„ בוזיה	בת	— „ „
„ משה	בן	— „ „
סנדק לאה — חותנתו של נודליר ישראל . .		— נהרגה בקוריץ
ספיר חיים		— נהרג בקוריץ
„ שרה	אשתו	— „ „
„ הרשל	בן	— „ „
„ רוזה	אשתו	— „ „
„ אסיה	בתם	— „ „
„ שוניה	בנם	— „ „
„ טייבל בת חיים (ראה שיינקר)	בת	— „ „

משפחת סקליאר סוניה ופנחס (ישראל) ויוסף (רוסיה)

סקליר גרשון	אב	— נהרג בקוריץ
„ לאה	אם	— „ „
„ מלכה	אחות	— „ „
„ מאיר	אח	— „ „
„ אשר	דוד	— „ „
„ גוניה	דודה	— „ „
„ לייביש	בן־דוד	— „ „
„ ינטה	סבתא	— „ „
„ טייבל (ראה יתום)	דודה	— „ „

סקליאר לאה

סקליאר מלכה

סקליאר מאיר

סקלפניק אסתר		— נהרגה בקוריץ	
„ פסיה (ראה מרקיש)	בתה	— „ „	
„ רחל (ראה כץ)	בתה	— „ „	
„ צ׳רנה	בתה	— „ „	

משפחת סקלצקי נוניה (אמריקה)

סקלצקי יצחק	אב	— נהרג בקוריץ
„ שפרינצה (מנובוגרד־וולינסק) . . .	אם	— „ „
„ ליובה	אח	— „ „
„ ?	אחות	— „ „
„ רבקה	דודה	— „ „
„ איציק	בעלה	— „ „
„ ?	בתה	— „ „
„ ?	בתה	— „ „

סקלצקי נחמן		— נהרג בקוריץ
„ רחצה	אשתו	— „ „

משפחת סרבר חיה (ישראל)

סרבר דב	בעל	— נהרג בקוריץ
„ בתיה־צפורה	בת	— „ „

סרבר בתיה־צפורה

סרנר יוסל		— נהרג בקוריץ
„ זלטה (לבית פלדמן)	אשתו	— „ „
„ חוה	בתם	— „ „
עם בעלה ו־2 ילדים		

ע

עזריאל השוחט		— נהרג בקוריץ
עקרה שרה (לבית ליניק)		— נהרגה בקוריץ
„ לייב	בנה	— „ „

פ

משפחת פאר צבי (הרשל) (ישראל)

פאר דובה	אשה	— נהרגה בקוריץ
„ מאיר	בן	— „ „
„ יהושע	בן	— „ „

משפחת פבה יעקב, יהושע ופניה (ישראל)

פבה גנסיה (לבית פריידיס)	אשת יעקב	— נהרגה בקוריץ
„ אליהו	בנו	— „ „
„ דוד	בנו	— „ „
„ אטיל (לבית אייזנוורג)	אשת יהושע	— „ „
„ אסתר (לבית שניידרמן)	אם	— „ ברובנה
„ יוסף	אח	— „ „
„ לאה (לבית פירסטנברג)	אשתו	— „ „
„ ?	בנם	— „ „
„ פניה (ראה קצ׳קו)	אחות	— „ „
„ חיה	אחות	— „ בדובנה
? מרדכי	בעלה	— „ „
„ פוסיה	אחות	— „ ברובנה

משפחת פבריקנט הניך (ישראל)

פבריקנט גולדה-לאה	אם	— נהרגה בקוריץ
„ חיה-שרה	אחות	— „ „

פבריקנט צבי	אח	—	נהרג בקוריץ
" גיטל	אשתו	—	" "
" מניס	בנם	—	" "
" חוה	אחות	—	" "
" שפרה	אחות	—	" "

משפחת פולטורק לייב ודוד (ישראל)

פולטורק ריסל (לבית צנטר)	אשת לייב	—	נהרגה בקוריץ
" שרה	אם	—	" "
" שיבה	אחות	—	" "
? מנשה (מסלישטש)	בעלה	—	" ברוסיה
? צבי	בנם	—	" בקוריץ

משפחת פוליבה משה, הרשל ובומה (רוסיה)

פוליבה יצחק־לייב	אב	—	נהרג בקוריץ
" שיינדל	אם	—	" "
" חיה	אחות	—	" "
" פסח	דוד	—	" ברובנה
" ?	אשתו	—	" "
" ?	בתם	—	" "
" ?	בתם	—	" "

משפחת פולישוק שרה (ישראל)

פולישוק נחמה	אם	—	נהרגה בקוריץ
" בירל	אח	—	" "
" פריידה (מהושצ׳ה)	אשתו	—	" "
" שמעון	בנם	—	" "
" מינה	בתם	—	" "
" חיה־אטיל	בתם	—	" "
" מיכאל	אח	—	" "
" בת־שבע (מברזנה)	אשתו	—	" "
" ינטה	בתם	—	" "
" מרדכי	בנם	—	" "
" יעקב	אח	—	נפל בצבא האדום

פומרנץ יקיר		—	נהרג בקוריץ
„ אסתר (לבית גורלניק)	אשתו	—	„ „
„ דב	בנם	—	„ „
„ ?	בנם	—	„ „
פומרנץ ישה (מרובנה)		—	נהרג בקוריץ
„ רוזה (לבית הרשנהורן)	אשתו	—	„ „
„ ?	בנם	—	„ „
פונדיה חייקה (ראה ברק)		—	נהרגה בקוריץ
„ רוזה	אחותה	—	„ „
עם בעלה ובתה			
פונט משה (חייט)		—	נהרג בקוריץ
„ שיינצה	אשתו	—	„ „
עם שני ילדיהם			
„ שרה	אחות	—	„ „

משפחת פונר אברהם (ישראל)

פונר בייקה (לבית זפרן)	אשה	—	נהרגה בבוצ׳יניצה
„ ?	בן	—	„ „
„ ?	בן	—	„ „
פונר ישראל		—	נהרג בקוריץ
„ גנסיה (לבית כצמן)	אשתו	—	„ „
פוקס אייזיק		—	נהרג בקוריץ
„ מרים (לבית יורש)	אשתו	—	„ „
„ בלומקה (ראה ליטבק)	בתם	—	„ „
„ פסיה	בתם	—	„ „

משפחת פוקס ישראל ועזריאל (ישראל)

פוקס חסיה (לבית קייסר)	אשת ישראל	—	נהרגה בקוריץ
„ שלום	בנו	—	„ „
„ אסתר־פרל	בתו	—	„ „
„ גיסיה (ראה קנור)	אחות	—	„ ברובנה

פוקס	ברכה (ראה גורבן)	אחות	— „ בדרך לקיוב
„	שרה (לבית וינר)	גיסה	— „ בקוריץ
„	ביילה	בתה	— „ „
„	חיים־דוד	בנה	— „ „
„	משה	בנה	— „ „

פוקס	יוסף		— נהרג בקוריץ
„	חיה (לבית שיינקר)	אשתו	— „ „
„	לאה	בתם	— „ „
„	דינה	בתם	— „ „
„	? (גלוזבנד)	בתם	— „ „

משפחת פוקס חיים ובתיה (ישראל)

פוקס	מלכה (לבית כגן)	אשת חיים	— נהרגה בקיריץ
„	הרשל	בנו של חיים	— „ „
„	אסתר	אם	— „ „
„	פסיה (ראה טקץ׳)	אחות	— „ „
„	אליהו	אח	— „ בברזנה
„	פרומה	אשתו	— „ „
	עם 6 ילדים		

פוקס אליהו

פוקס פסיה

משפחת פוקס יונה (קנדה)

פוקס	שרקה	אם	— נהרגה בקוריץ
„	שיינדל	אחות	— „ „

פוקס אליהו	קרוב	—	נהרג בקוריץ
„ בתיה	אשתו	—	„ „
„ רוזה	בתם	—	„ „
„ מניה	בתם	—	„ „
„ רבקה	קרובה	—	„ „
„ חיים־אליעזר	בעלה	—	„ „

משפחת פורטנוי ישראל (פולין)

פורטנוי חיים	אב	—	נהרג בקוריץ
„ ברכה	אם	—	„ „
„ אסתר	אחות	—	„ „
„ פסיה	אחות	—	„ „
„ אברהם	אח	—	„ „
„ פסיה	אשתו	—	„ „
„ עקיבא	בנם	—	„ „

משפחת פורטנוי יוסף (ישראל)

פורטנוי מניה	אם	—	נהרגה בקוריץ
„ איידל	אחות	—	„ „

משפחת פורשפן יפה ומרים (ישראל)

פורשפן חנה	אם	—	נהרגה בקוריץ
„ מנוחה	אחות	—	„ בקוסטופול
„ חוה	אחות	—	„ בקוריץ
„ שפרה	אחות	—	„ „
„ ריבה	אחות	—	„ „
„ חסל (ראה מלמד)		—	„ „
„ חנה (ראה גייפמן)		—	„ „

פטט יעקב		—	נהרג בקוסטופול
„ פימה (לבית פלדמן)	אשתו	—	„ „
„ וירה	בתם	—	„ „

פיבין (לבית אוברשטרן) רבקה ובנה		—	נהרגו בהושצ׳ה
„ שלמה	בעלה	—	„ „

פיגובט יעקב עם משפחתו		—	נהרג בקוריץ
„ משה־מרדכי עם משפחתו	את	—	„ „
„ ניסל עם משפחתו	את	—	„ „
פיוין יעקב		—	נהרג בקוריץ
„ שרה (לבית גודליר)	אשתו	—	„ „
„ בלה	בתם	—	„ „
„ מיכל׳ה	בתם	—	„ „
פינקל אשר (דער צבולניק)		—	נהרג בקוריץ
„ רחל	אשתו	—	„ „
„ אטל	בתו	—	„ „

משפחת פינקלמן בירל ד־? (רוסיה)

פינקלמן אברהם	אב	—	נהרג בקוריץ
„ ?	אם	—	„ „

משפחת פינקלשטיין זאב (וועלוועל) (רוסיה)

פינקלשטיין אטל	אשה	—	נהרגה בקוריץ
„ חנא	בן	—	„ „
„ ריבה	בת	—	„ „
„ לאה	בת	—	„ „

משפחת פינקלשטיין יעקב (רוסיה) ופרידה (פולין)

פינקלשטיין משה	אב	—	נהרג ברוסיה
„ יוכבד (יוכה)	אם	—	„ „
„ גרישה	אח	—	נפל בקרב

משפחת פינקלשטיין מרים ואהרן (ישראל) וואַווע (רוסיה)

פינקלשטיין משה	אח	—	נהרג בקוריץ
„ היגדה (לבית טבצ׳ניק)	אשתו	—	„ „
„ שיינדל	בתם	—	„ „

פינקלשטיין לאה	בתם	— נהרגה בקוריץ
„ רחל (ראה וינשטיין)	אחות	— „ „
„ בתיה (ראה יפה)	אחות	— „ „
פינקלשטיין סיומה		— נהרג בקוריץ
„ ריבה (לבית הרינשטיין)	אשתו	— „ „
„ ?	בנם	— „ „

משפחת פינקלשטיין שמעון (ישראל)

פינקלשטיין שמואל	אח	— נהרג בקוריץ
„ פייגה	אשתו	— „ „
„ תהלה (ראה ציטרין)	אחות	— „ „
„ רוזה (ראה מלר)	אחות	— נהרגה בקוריץ
„ מרדכי (מוטיה)	אח	— „ בלוצק
„ סוניה (לבית פטין)	אשתו	— „ „
„ נורקה	בתם	— „ „
„ יוכבד (ראה גכמן)	אחות	— „ ע"י זדולבונוב
„ סוניה (ראה שרייער)	אחות	— „ „

משפחת פיינר משה, שרה ולאה (ישראל)

פיינר ברוך	אב	— נהרג בקוריץ
„ בת־שבע	אשתו	— „ „
„ ביילה	אחות	— „ בדומברוביצה
„ גולדה	אחות	— „ בדרך לרוסיה
„ ליבה	אחות	— „ „
„ הירש (צבי)	אח	— „ בקוריץ
פיינר גנסיה	דודה של כצמן	— נהרגה בקוריץ

משפחת פיינר זליג ומשה (ישראל)

פיינר יהודה	אח	— נהרג בגבוזדוב
„ מלכה	אשתו	— „ „

פיינר גיטל	בתם	—	נהרגה בגבוז׳דוב
„ גולדה	בתם	—	„ „
„ שלום	בנם	—	„ „

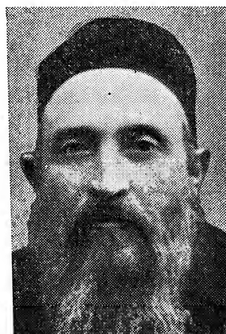
פיינר רחל (לבית אַברט)		—	נהרגה בקוריץ
„ משה	בנה	—	„ „
„ אברהם	בנה	—	„ „

פיינר רעיה (בת קלייפלד איטה)		—	נהרגה בקוריץ
„ משה	בן	—	„ „

פינרט הרשל (סוחר פירות)		—	נהרג בקוריץ
„ יטה	אשתו	—	„ „
„ שרה (ראה ברטמן)	בתם	—	„ „
„ ראובן	בנם	—	„ „
„ ?	בנם	—	„ „

משפחת פיינשטיין חייקה (ארגנטינה)

פיינשטיין ברוך (הוברמן)		—	נהרג בקוריץ

פיינשטיין ברוך

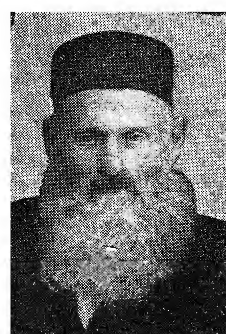
פייפר זיידל		—	נהרג בקוריץ
„ חוה	אשתו	—	„ „

משפחת פיקסמן לייבל (?)

פיקסמן בירל	אב	— נהרג בקוריץ
„ ריבה	אם	— „ „
„ רחל	אחות	— „ „
„ פרימה	אחות	— „ „

משפחת פירקס הרצל (ישראל)

פירקס ניסן	אב	— נהרג בקוריץ
„ הינדה	אם	— „ „
„ ביילה (ראה חרבש)	אחות	— „ „
„ בתיה (ראה כץ)	אחות	— „ „
„ ליבה (ראה בסיוק)	אחות	— „ „

פירקס ניסן

פירקס הינדה

פירקס ביילה

פירקס בתיה

פירקס ליבה

פירקס אברהם	אח	—	נהרג בקוריץ
" איטה (לבית ישראליס)	אשתו	—	" "
" ריבה	בתם	—	" "
" לייבל	בנם	—	" "
" איטה	אחות	—	" "

פירקס אברהם

פירקס איטה

משפחת פירקס אריה (ישראל) ומשה

פירקס ברכה	אשה	—	נהרגה בקוריץ
" אשר	בן	—	" "
" מאיר	בן	—	" "
" זאב (וולף)	אב	—	" "
" פנינה	אם	—	" "
" חוה	אחות	—	" "
" פסיה (ראה גינזבורג)	אחות	—	" "
" מטיל (ראה חרבש)	אחות	—	" "
פירקס טייבל		—	נהרגה בקוריץ
" מאיר	בנה	—	" "
" ? (ממזיריץ')	אשתו	—	" "
עם 2 בנותיהם			
" ריבה	בתה	—	" "
? ? (ממזיריץ')	בעלה	—	" "

פירקס ליבה (ראה בסיוק ליבה) . . . . . — נהרגה בקוריץ

משפחת פירקס יצחק (ישראל)

פירקס מרדכי	אב	— נהרג בקוריץ
„ דובה	אם	— „ „
„ חנה	אחות	— „ „

משפחת פירקס יונה (ישראל)

פירקס פלטיאל	אב	— נהרג בקוריץ
„ חיה	אם	— „ „
„ סיומה	אח	— „ „
„ שמואל	אח	— „ „
„ מאיר	אח	— „ „
„ ברוך	דוד	— „ „
„ ?	אשתו	— „ „
„ איטה	בתם	— „ „
„ מלכה	בתם	— „ „
„ שלמה	בנם	— „ „
„ זלטה	בתם	— „ „
„ יחיאל	בנם	— „ „
„ מניה	אשתו	— „ „
„ ?	בתם	— „ „
„ ניסן	בנם	— „ „

משפחת פירקס גניה (ישראל)

פירקס רחל	אם	— נהרגה בקוריץ
„ ליובה (ראה פלדמן)	אחות	— „ באלכסנדריה

פישביין מוניש (דוד של מרקוביצקי)		— נהרג בקוריץ
„ בת־שבע	אשתו	— „ „
„ פייגה	בתב	— „ „
„ יוסף	בנם	— „ „
„ ברל	בנם	— „ „

משפחת דורפמן אהרן והרשל (אמריקה)

פ ל איטה (לבית דורפמן)	אחות	—	נהרגה בברזנה
" מוטל	בעלה	—	" "
" חיה	בתם	—	" "
" אלקה	בתם	—	" "

איטה ומוטל פל

פלדמן אריה (לייבל)		—	נהרג באלכסנדריה
" ליובה (לבית פירקס)	אשתו	—	" "
" רבקה	בתם	—	" "

משפחת פלדמן ברוך (ישראל) משה ו... (פולין)

פלדמן דוד	אב	—	נהרג בלבוב
" פייגה (לבית צוקרמן)	אם	—	" בלזיץ
" פימה (ראה פטט)	אחות	—	" בקוסטופול

פלדמן יהושע (דוד של אוצ׳יניק בוזיה)		—	נהרג בקוריץ
" פייגה	אשתו	—	" "
" זוסיה	אחות של יהושע	—	" ברוסיה
" חנה	בתם	—	" "
" בוזיה	בתם	—	" "
" גניה (ראה שטרנשיס)	אחות של יהושע	—	" בקוריץ
" חיה (ראה אוצ׳יניק)	" " "	—	" בקרילוב

ע״י קוריץ

פלדמן יונה (מרובנה)		—	נהרג ברובנה
„ אסתר (לבית קפטן)	אשתו	—	„ „
„ הינדה	בתם	—	„ „
פלדמן ליזה		—	נהרגה בקוריץ
פלדמן שלמה		—	נהרג בסדניקי
„ צ׳רנה (לבית צמולקר)	אשתו	—	„ „
עם 8 ילדיהם			

משפחת פלדמן משה (ישראל)

פלדמן שמרל	אב	—	נהרג בקוריץ
פלושניק רוזה		—	נהרגה בקוריץ
„ דוד	בעלה	—	„ „
„ רבקה	בתם	—	„ „
„ יצחק	בנם	—	„ „
„ חנה׳לה	בתם	—	„ „
פלייש שמואל (גיס של שוועץ מרדכי)		—	נהרג בקוריץ
„ ליבה	אשתו	—	„ „
„ פסיה (גיסה של שוועץ מרדכי) . . .		—	נהרגה בקוסטופול
„ ? (מקוסטופול)	בעלה	—	„ „
„ ברכה (גיסה של שוועץ מרדכי) . . .		—	„ בקוריץ
? ?	בעלה	—	„ „
ו־2 ילדיהם			
פליישמן ?		—	נהרג בקוריץ
„ מטל (לבית כץ)	אשתו	—	„ „
פלמן שמואל		—	נהרג בסרניק
„ בריינדל (לבית שורין)	אשתו	—	„ „
„ נחמה	בתה	—	„ ביערות
„ אליעזר	בנה	—	„ בסרניק
„ שמואל	בנה	—	„ „

משפחת פסוב מוסיה (ישראל)

פסוב	יעקב	אב	— נהרג ברובנה
„	גינה	אם	— „ „
„	שרה	דודה	— „ בקוריץ
„	סניה	בת־דודה	— „ „

משפחת פרגמניק דוד (פולין)

פרגמניק	מאיר	אב	— נהרג בקוריץ
„	?	אם	— „ „
„	ברוך	אח	— „ „
„	יעקב	אח	— „ „
„	מלכה	אחות	— „ „
„	ישראל	דוד	— „ בסקידיל

משפחת פרדמן ישראל (פולין)

פרדמן	בבציה	אשה	— נהרגה בקוריץ
„	?	בן	— „ „
„	?	בת	— „ „

פרול	יוסף (מסרני)		— נהרג ברובנה
„	צירל (לבית בכר)	אשתו	— „ „

פרול יוסף

משפחת פרומין (מיליטין) יפה (ישראל)

פרומין פנחס	אב	—	נהרג בקוריץ
„ ישראל	אח	—	„ ברוסיה
פריאטל חיסל		—	נהרגה בקוריץ
„ ביילה	בתה	—	„ „
„ שרה	בתה	—	„ „

משפחת פריאַטל חוה (ישראל)

פריאטל מרדכי	אח	—	נהרג ברובנה
„ לובה	אשתו	—	„ „
„ יוסף	בנם	—	„ „
„ גולדה	בתם	—	„ „
„ רייזל	אחות	—	„ בקוריץ

משפחת פריידיס שפרה ושמחה (ישראל)

פריידיס גנסיה (ראה פבה)	אחות	—	נהרגה בקוריץ

משפחת פריידיס סוניה (רוסיה)

פריידיס פנחס (מפוליפוביטש)	אב	—	נהרג בקוריץ
„ פירל	אם	—	„ „
„ רחל	אחות	—	„ „
פרידמן אהרן (חנות עורות)		—	נהרג בקוריץ
„ ריסיה	אשתו	—	„ „
פרידניק מאיר		—	נהרג בלוצק
„ בתיה (לבית כץ)	אשתו	—	„ „
„ לוסיה	בתם	—	„ „

משפחת פרימרמן יעקב (ישראל)

פרימרמן שמריהו	סבא	—	נהרג בקוריץ
„ ציפה	סבתא	—	„ „

פרימרמן יצחק־דוד	אב	— נהרג בקוריץ
„ חיה־שרה	אם	— „ „
„ צביה	אחות	— „ „
„ חיסיה	אחות	— „ „
„ אברהם	אח	— „ „
„ יוסף	אח	— „ ברוסיה
„ חיים־יהודה	דוד	— „ בקוריץ
„ יעקב	דוד	— „ „
„ שרה	דודה	— „ „
„ דוציה	בתם	— „ „
„ מרדכי־לייב	בנם	— „ „
„ רחל	בתם	— „ „
„ מנדל	בנם	— „ „
פריצ'פה מוטל		— נהרג בקוריץ
„ טייבל	אשתו	— „ „
„ גולדה (ראה גליס)	בת	— „ „
„ מלכה	בת	— „ „
פריצקר ביילה (לבית יפה)		— נהרגה בקוריץ
פריקזניה לייביש		— נהרג בקוריץ
פרל דוד		— נהרג במחבוא
„ ינטה (לבית שניידר)	אשתו	— „ „
„ בתיה	בתם	— „ „
„ אסתר (ראה מלמד)	אחותו של דוד	— „ בקוריץ
„ גולדה	דודה של דוד	— „ „

משפחת פרלמוטר רבקה (ישראל)

פרלמוטר טובה (ראה בלנק)	אחות	— נהרגה בקוריץ

משפחת פרלמן ראובן (ישראל)

פרלמןביילה (לבית זלצמן)	אשה	—	נהרגה בקוריץ
„ ממציה	בת	—	„ „
„ אברהם	אב	—	„ „
„ ברוך־מרדכי (מוגי)	אח	—	„ „
„ אסתר (מברזנה)	אשתו	—	„ „
„ נוניה	בנם	—	„ „
„ דוד	בנם	—	„ „
„ סוניה	אחות	—	„ „

משפחת נטר (נייטרמן) דב, משה ואליהו (ישראל)

פרלמן ניסן	דוד	—	נהרג בקוריץ
„ רות (לבית נייטרמן)	אשתו	—	„ „
„ ישראל	בנם	—	„ „
„ אברהם	בנם	—	„ „
„ משה	בנם	—	„ „

משפחת פרלמן מוניה (ישראל)

פרלמן שלמה	אב	—	נעלם ברוסיה
„ ריסיה	אחות	—	„ „
„ חיים	אח	—	„ „
„ דוד	דוד	—	„ „
„ בלומה	אשתו	—	„ „
„ משה	בנם	—	„ „
„ אנשיל	בנם	—	„ „
„ חוה	דודה	—	„ „

משפחת פרלשטיין יעקב (ישראל)

פרלשטיין יוסף	אב	—	נהרג ברובנה
„ רחל (לבית קויפמן)	אם	—	„ „

פרנקל שלום		—	נהרג בקוריץ
„ רבקה	אשתו	—	„ „
„ סוניה	בתם	—	„ „

פרנקל דוד	בנם	—	נהרג בקוריץ
„ מאיר	בנם	—	„ „

משפחת מלמד חיים (ישראל)

פרס חסיה (חסיה מוטל ויכנס)	אם	—	נהרגה בקוריץ

פרס יעקב		—	נהרג בקוריץ
„ שיינדל	אשתו	—	„ „
„ מנדל	בנם	—	„ „
„ נוימה	אחות של יעקב	—	„ „
„ שפרה	„ „ „	—	„ „
„ גיטל	„ „	—	„ „

משפחת פרסמן ציליה (ישראל)

פרסמן יהודה־בער (מסטורוז׳וב)	אב	—	נהרג בסטורוז׳וב
„ מרים	אם	—	„ ביערות
„ מאיר	אח	—	„ במז׳יריץ׳
„ צביה (לבית שטנדל)	אשתו	—	„ „
„ מוניה	בנם	—	„ „
„ ?	בתם	—	„ „
„ ליבה	אחות	—	„ ביערות

משפחת פרצ׳יק זלמן (רוסיה)

פרצ׳יק חיה־רחל	דודה	—	נהרגה בקוריץ
„ חיים־הרש	בן־דוד	—	„ „
„ אליק	דוד	—	„ „
„ איטה (לבית קלייפלד)	אשתו	—	„ „
„ ריבה	בתם	—	„ „

צ

משפחת צווייג ישראל (קוריץ)

צווייג ישעיהו	אב	—	נהרג בקוריץ
„ חנה	אם	—	„ „
„ ?	אחות	—	„ „
צויק יונה־זרח (שען) עם 2 בנות		—	נהרגו בקוריץ
„ אלי־זרח		—	„ „
„ רבקה (לבית ביכמן)	אשתו	—	„ „
„ ברכה	בתם	—	„ „
ועוד 2 בנות			
צובריק אשר־מוטל		—	נהרג בקוריץ
„ מינה	אשתו	—	„ „
„ ?	בתם	—	„ „
„ ?	בנם	—	„ „

משפחת צוקר אסתר, שמואל, משה וברכה (ישראל)

צוקר עקיבא	אח	—	נהרג ברובנה
„ יפה	אשתו	—	„ „
„ יוסף	בנם	—	„ „
„ שושנה	בתם	—	„ „
„ רייזל (ראה רפאלוביץ)	אחות	—	„ „
„ חנה־דוציה (ראה הורביץ)	אחות	—	„ „

צוקר רייזל

צוקר חנה־דוציה

צוקרמן זלמן — דוד של פלדמן		—	נהרג בקלוסוב
„ בתיה (לבית שטימן)	אשתו	—	„ ברובנה
צ׳יז׳יק אליעזר — דודו של בוגומולניק		—	נהרג בקוריץ
„ פייגה	אשתו	—	„ „
ציטרין תהלה (לבית פינקלשטיין)	אשת עמנואל	—	נהרגה בקוריץ
„ צבי (גיגה)	בנה	—	„ במחנה ריכוז בזלוצ׳וב
צייטלין יהודה ד״ר (ראה צלום ע׳ 311)		—	נהרג ברובנה
„ מניה	אשתו	—	„ „
„ אניוטה	בתו	—	„ „
„ ניומה	בנו	—	„ „

משפחת צימלגיסר חיה (ישראל)

צימלגיסר יהושע	גיס	—	נהרג בקוריץ
„ ברכה	אשתו	—	„ „
„ ליובה	בתם	—	„ „
„ ריסיה	בתם	—	„ „
„ ?	בתם	—	„ „
„ אליהו	גיס	—	„ „
„ גולדה	אשתו	—	„ „
„ אשר	בנם	—	„ „
„ רחל עם ילדיהם	אשתו	—	„ „
צימרמן חנה (מזביהיל) — קרובה של צימרמן מניה		—	נהרגה בקוריץ
צימרמן שלמה (קרוב של שטרסברג)		—	נהרג בקוריץ
„ לאה	אשתו	—	„ „
„ מיכאל	בן	—	„ „
„ לייבל	בן	—	„ „
„ ינטה	בת	—	„ „
ועוד 2 בנותיהם			

משפחת ציפנסקי סוניה ויונה (ישראל)

ציפנסקי מנחם־מנדל	סבא	—	נהרג בז׳יטומיר
„ בת־שבע	סבתא	—	„ „

ציקמן חיה־שרה		—	נהרגה בקוריץ
„ אהרן	בנה	—	„ „
„ שיינצה (לבית סורוקה)	אשתו	—	„ „
„ רבקה (ראה גולדברג)	בתה	—	„ „

משפחת צכובוי סוניה (ישראל)

צכובוי חיה (לבית בלנק)	אם	—	נהרגה בקוריץ

משפחת צכובוי (הלפרין) יוכבד (ישראל)

צכובוי יצחק	אב	—	נהרג בקוריץ
„ נח	אח	—	„ ליד וודניק ע״י הבנדרובצים
„ אברהם	דוד	—	„ בקוריץ
„ אסתר (לבית גילמן)	אשתו	—	„ „
„ דוד	בנם	—	„ „
„ ?	בנם	—	„ „
„ אליעזר	דוד	—	„ „
„ פייגה	אשתו	—	„ „
עם 2 בניהם			

משפחת צמולקר פרידה (ישראל)

צמולקר צ׳רנה (ראה פלדמן)	אחות	—	נהרגה בסדניקי
צמוקון יעקב		—	נהרג בקוריץ
„ משה		—	„ „
צנטר בריינדל (למשפחת וידרו)		—	נהרגה בקוריץ

משפחת צנטר ניסן (ישראל)

צנטר יצחק	אב	—	נהרג בקוריץ
„ הניה (מדומברוביצה)	אם	—	„ „
„ אשר	אח	—	„ בצבא האדום
„ איטה (לבית ליניק)	אשתו	—	„ בקוריץ לאחר השחרור
„ ?	בן	—	„ „
„ ?	בת	—	„ „
„ לייזר	אח	—	„ „

צנטר הניה	אשתו	—	נהרגה בקוריץ לאחר השחרור
„ אסתר	בתם	—	„ „
„ ביילה (ראה סמוליר)	אחות	—	„ „
„ ריסל (ראה פולטורק)	אחות	—	„ „
„ גולדה	אחות	—	„ „
? אהרן ו־2 ילדיהם	בעלה	—	„ „

משפחת צ׳צקי חיה (ישראל) ומישה (פולין)

צ׳צקי פסח	אח	—	נפל בצבא האדום
צ׳רפק איסר (ספר) עם אשתו וילדיו		—	נהרג בקוריץ
„ אסתר עם ילדיה	אחות	—	„ „
„ ציפה	אחות	—	„ „
? חיים עם 2 ילדיהם	בעלה	—	„ „

ק

משפחת קוביליר קובי (אמריקה)

קוביליר אסתר	אם	—	נהרגה בקוריץ
„ חיה	אחות	—	„ „

קובילר אסתר

קובילר חיה

קובילנסקיביילה		— נהרגה בקוריץ
קוורט משה		— נהרג בקוריץ
„ אסתר (לבית חרבש)	אשתו	— „ „
קוזושמן יוסף (מנובוגרד־ווליניסק)		— נהרג בקוריץ
„ ינטה (לבית בורשטיין)	אשתו	— „ „
קוזיול ברל (ממז׳יריץ׳)		— נהרג בקוריץ
„ פייגה (לבית שציגל)	אשתו	— „ „
„ ינטה	בתם	— „ „
„ יום־טוב	בנם	— „ „
קוטלר יעקב־אשר		— נהרג בקוריץ
„ בריינדיל	אשתו	— „ „
„ ישראל׳יק	בנם	— „ ע״י האוקראי־נים
„ נוניה	בנם	— „ „

משפחת קויפמן ברכה ושמואל (ישראל)

קויפמן יוסף	אב	— נהרג בקוריץ
„ גנסיה	אם	— „ „
„ חנה (ראה ליצ׳יצקי)	אחות	— „ „
„ רחל (ראה פרלשטיין)	אחות	— „ „
קולודני אברהם		— נהרג בקוריץ

קולודני אברהם

קולודני סימה (לבית קרנצברג) (ראה צלום ע' 697)	אשתו	—	נהרגה בקוריץ
„ יהודית	בתם	—	„ „
קוליגר צפורה — סבתא של צכובוי יוכבד . .		—	נהרגה בקוריץ
קונופיט שיבה	אם	—	נהרגה בקוריץ
„ יצחק	בן	—	„ „
„ אטיל (לבית קליינר)	אשתו	—	„ „
ו־2 בנותיהם			
„ אהרן	בן	—	„ בזדולבונוב
עם משפחתו			
„ לאה	בת	—	„ „
„ ?	בת	—	„ „
קונניצה מוטל (פחח)		—	נהרג בקוריץ
„ רבקה	אשתו	—	„ „
„ יוסל	בנם	—	„ „
„ לייבל	בנם	—	„ „
„ שמחה	בנם	—	„ „

משפחת קופ (גוטניק) חיה (ברזיל)

קופ יהושע־ברוך	אב	—	נהרג בקוריץ
„ חוה (ראה ליניק חוה)	אחות	—	„ „
„ חנה	אחות	—	„ „
„ פרץ	בעלה	—	„ „
„ סלובה	בתה	—	„ „
ושני בניה		—	„ „
„ משה־חיים עם אשה ו־5 ילדים	אח	—	„ „
„ יוסף	אח	—	„ „
„ מירקה	אשתו	—	„ „
„ בריינדל	בתם	—	„ „
„ מאיר	אח	—	„ „
„ רחל	אשתו	—	„ „
קופיט מוטיל		—	נהרג בקוריץ
„ קיילה (למשפחת ישיבה־בחור)	אשתו	—	„ „
„ דוציה	בתם	—	נהרגה בקוריץ

משפחת קופיקה (כסף) אברהם (ישראל)

קופיקה שלמה	אב	—	נהרג בקוריץ
„ אלקה (לבית בסיוק)	אם	—	„ „
„ לייבל	אח	—	„ „
„ בביל	אחות	—	„ „
קופרמן מיכאל (מקוסטופול)		—	נהרג בקוסטופול
„ הינדה (לבית גולדברג)	אשתו	—	„ „
„ ?	בנם	—	„ „
„ ?	בנם	—	„ „
קופרשטיין אסתר (אסתר די שוואַרצע) . .		—	נהרגה בקוריץ
„ביילה (ראה נרבוס)	בת	—	„ „
„ חיסיה (ראה גולדשטיין)	בת	—	„ „
„ חנה (ראה סורוקה)	בת	—	„ „
קופרשטיין רבקה	דודה של חמרה	—	נהרגה בקוריץ
קופרשמיד סוסיה		—	נהרגה בקוריץ
„ ברכה (ראה סורוקה)	בת	—	„ ברוסיה
„ חנה (ראה סורוקה)	בת	—	„ „

משפחת קוצ׳ר יוסף (ישראל)

קוצ׳ר ברכה	אם	—	נהרגה בקוריץ
„ רבקה	אחות	—	„ „

משפחת קוצ׳ר וואווקע וחיה (רוסיה)

קוצ׳ר הרשל	אב	—	נהרג בקוריץ
„ בתיה	אם	—	„ „
„ רבקה	אחות	—	„ „
קוצ׳ר מינדל (טיטיון)		—	נהרגה בקוריץ
„ חיה (ראה דידיביצ׳ר)	בתה	—	„ „

משפחת קוקוט מרים (אמריקה)

קוקוט לייבל	אח	— נהרג בקוריץ
„ לאה	אשתו	— „ „
„ לילה	בתם	— „ „
„ ?	בתם	— „ „
„ איטה	אחות	— „ „
„ פסיה	אחות	— „ „
„ רחל (ראה וידרו)	אחות	— „ „
„ יצחק (סנדלר)	דוד	— „ ברובנה
„ מניה	אשתו	— „ „
„ לילה	בתם	— „ „
„ מירל	בתם	— „ „
„ סוניה	בתם	— „ „
„ יוסף (סנדלר)	דוד	— „ בקוריץ
„ אסיל	אשתו	— „ „
„ שרה	בתם	— „ „
„ לילה	בתם	— „ „
„ מוטל	בנם	— „ „

קורופקה אלטר ואשתו		— נהרגו בקוריץ

קורופקה שלמה		— נהרג בקוריץ
„ סימה	אשתו	— „ „
„ חנה	בתם	— „ „

קורלנצ׳יק מנדל	קרוב של ברז	— נהרג בקוריץ
„ פסל	אשתו	— „ „
„ זוניה	בן	— „ „
„ יוסל	בן	— „ „
„ רחל (ראה הוק)	בתם	— „ „

משפחת קורנבליט אלטר ופסח (ישראל)

קורנבליט אליהו	אח	— נהרג בקוריץ
„ אסתר	אשתו	— „ „
„ דבורה	בתם	— „ „
„ סוניה	בתם	— „ „

משפחת קורנסקי (אמריקה)

קורנסקי דוד		—	נהרג בקוריץ
„ רוזה	אשתו	—	„ „
„ ריבה	בתם	—	„ „
„ איציק	בנם	—	„ „
„ חנה׳לה	בתם	—	„ „
קורפול אהרן		—	נהרג בקוריץ
„ רייזל	אשתו	—	„ „
„ ?	בן	—	„ „
„ בריינדל	בת	—	„ „

משפחת קורפין יצחק (ישראל)

קורפין חיים	אח	—	נהרג בקוריץ
„ ציפה	אשתו	—	„ „
קורצקי ?		—	נהרג בקוריץ
„ זלטה (לבית קרקובסקי)	אשתו	—	„ „

משפחת קורצקי יצחק (ישראל)

קורצקי אשר־זליג	אב	—	נהרג בקוריץ
„ רבקה	אם	—	„ „
„ לאה	אחות	—	„ „
„ מרים	אחות	—	„ „
„ בבה	אח	—	„ „

קורצקי לאה

קיזמן שמואל — נהרג בקוריץ
„ קוקה אשתו — „ „
„ גרישה בנם — „ „
„ סיומה בנם — „ „
„ ליובה בנם — „ „

משפחת קייסר סלובה (פולין)

קייסר מוטי־מיכאל אב — נהרג ביערות
„ חייקה (לבית ליפין) אם — „ בברזנה
„ פולה אחות — „ ביערות
„ אסתר אחות — „ „
„ בירל אח — „ בצבא האדום

קיסר מרים סבתא של רבר — נהרגה בקוריץ

קיפנים אלכסנדר (מזוויהיל) — בעלה של נכה ברז. — נפל בצבא האדום

קיפניס אלכסנדר

קיפרבנד אהרן — נהרג בקוריץ
„ אסתר (לבית אברבוך) אשתו — „ „
„ חיים אח של אהרן — „ „
„ יהודה קרוב — „ „
„ סוניה אשתו — „ „
„ אסתר אחות של יהודה — „ „
„ חיניה (ראה סלובודינסקי) אחות של אהרן — „ „

משפחת קיפרט מוניה (רוסיה)

קיפרט בירל	אח	— נהרג בקוריץ
„ ?	אשתו	— „ „
ו־2 ילדיהם		
„ ראובן	אח	— „ „
„ דבוסיה (לבית רוכמן)	אשתו	— „ „
ו־2 ילדיהם		
„ חיה (ראה לזבניק)	אחות	— „ „

קליבנסקי פסח		— נהרג בקוריץ
„ יוסף		— „ „
„ חייקה (מסלישטש)	אשתו	— „ „
עם 2 ילדיהם		

קליגר אידה (לבית גורביץ)		— נהרגה בקוריץ
„ ציפה (לבית גנדילמן)	חמות	— „ „
„ שרה	בת החמות	— „ „
„ חיה	בתה	— „ „

משפחת קליגרמן משה ויוסף (ישראל)

קליגרמן דובה (ראה יגודה)	אחות	— נהרגה ע״י הושצ׳ה

קליגרמן שיינדל (לבית סירוטה)		— נהרגה בקוריץ
„ רחל	בתה	— „ „
„ יואל	בנה	— „ „

משפחת קליגשטיין אליהו (ישראל)

קליגשטיין לייב	בן	— נהרג בקוריץ
„ אברהם	בן	— „ „

קליין נחמן		— נהרג ברובנה
„ לאה (לבית קפטן)	אשתו	— „ „
„ יצחק	בנם	— „ „

משפחת קליינר פנחס (רוסיה)

קליינר אטיל (ראה קונופיאט)	אחות	— נהרגה בקוריץ

קליינר יוסף		— נהרג בקוריץ
„ חיסיה (לבית וינטיק)	אשתו	— „ „
„ חיה	בתם	— „ „
„ פנחס	בנם	— „ „

משפחת קליינר יצחק (ישראל)

קליינר משה	אב	— נפל בפרטיזנים
„ אסתר	אם	— נהרגה בקוריץ
„ יוסף	בנם	— „ „
„ לייבל	בנם	— „ „
„ שרה	בתם	— „ „

קליינר משה

קליינר אסתר

קליינר יוסף

קליינר לייבל

קליינר נתן	בנם	—	נהרג בקוריץ
„ ישראל	סבא	—	„ ברובנה
„ יוסף	דוד	—	„ בקוריץ
„ חיסיה	אשתו	—	„ „
„ חיה	בתם	—	„ „
„ פנחס	בנם	—	„ „
„ מרדכי	דוד	—	נפל בחט' קובפק
„ רבקה	אשתו	—	„ בקוריץ
„ ?	בנם	—	„ „
„ ?	בנם	—	„ „
„ רוזה־רייזל	דודה	—	„ „
„ בומי	בנה	—	„ „

משפחת קליינר פנחס, מרדכי, מיכאל ואטל (ישראל)

קליינר יהודה	אב	—	מת ביערות לבצ׳
„ חיה	אם	—	נהרגה בקוריץ
„ אליעזר	דוד	—	„ „
„ בריינדל	אשתו	—	„ „
„ אשר	בנו	—	„ „
„ ישראל	בנו	—	„ „

קליינר יהודה

קליינר חיה

קליינר איטה

קליינר פנחס

קליינר שרה

קליינר איטה (לבית ויסמן)	דודה	— נהרגה בקוריץ
„ פנחס	בנה	— „ „
„ שרה	בתה	— „ „

משפחת קלייפלד אשר (קנדה)

קלייפלד בוזיה	אב	— נהרג בקוריץ
„ ברכה	אם	— „ „
„ טניה	אחות	— „ „
„ רוזה	אחות	— „ „
„ גולדה (ראה ביכברייער)	אחות	— „ „
קלייפלד עקיבא		— נהרג בקוריץ
„ חנה	אשתו	— „ „
„ שמואל	בן	— „ „
„ בריינדל (לבית כץ)	אשתו	— „ „
„ ?	בנם	— „ „
„ וואווע	בנם	— „ „
„ חוה	בתם	— „ „

משפחת קלייפלד נח (רוסיה)

קלייפלד ציפה	אם	— נהרגה בקוריץ

משפחת קלייפלד אריה (לייבוש) (ישראל)

קלייפלד שמואל	אח	— נהרג בקוריץ
„ גניה	אשתו	— „ „

קלייפלד ציפה	בתם	—	נהרגה בקוריץ
" ?	בתם	—	" "
" איטה (ראה פרצ'יק)	אחות	—	" "

משפחת קמינקר שמואל (רוסיה), פסיה, אסתר וברכה (ארגנטינה)

קמינקר ראובן	אח	—	נהרג בסלישטש
" חייצה	אשתו	—	" "
" מוסיה	בנם	—	" "
" אפרים	בנם	—	" "
" דובה	אחות	—	נהרגה בקוריץ
" משה (מורשה) ובנם	בעלה	—	" "

קמינשטיין יוסף		—	נהרג בקוריץ
" פסיה	אשתו	—	" "
" שרה-פייגה (ראה ברודצקי)	בתם	—	" "
" מיכאל	בנם	—	" "
" לייבל	בנם	—	" "

קמלמכר אליק (חזן)		—	נהרג בקוריץ
" בריינדל	אשתו	—	" "

קמנשיין שלמה		—	נהרג בקוריץ
" דבורה (לבית חרבש)	אשתו	—	" "
" גולדה	בתם	—	" "

קנור יוסף		—	נהרג ברובנה
" גיסיה (לבית פוקס)	אשתו	—	" "
" לייבל	בנם	—	" "
" חיים	בנם	—	" "
" יעקב	בנם	—	" "

משפחת קנטור יישה (ישראל)

קנטור רחל (לבית גולדברג)	אם	—	נהרגה בקוריץ

קנייצ׳ר דוד		—	נהרג בקוריץ
„ קוני	אשתו	—	„ „
„ יוכה	בתם	—	„ „
„ יצחק	בנם	—	„ „
„ יואל	בנם	—	„ „

משפחת קפטן דבורה (ישראל)

קפטן דב	אב	—	נהרג בקוריץ
„ בריינדל	אם	—	„ „
„ חנה (ראה סגל)	אחות	—	„ באוסטרוג
„ לאה (ראה קליין)	אחות	—	„ ברובנה
„ אסתר (ראה פלדמן)	אחות	—	„ „
„ משה	אח	—	„ „
עם אשתו			
„ הרשל	אח	—	„ בקוריץ
„ בוניה	אחות	—	„ „

קצקו גרשון		—	נהרג ברובנה
„ פניה (לבית פבה)	אשתו	—	„ „
„ ?	בתם	—	„ „

קרוטופסח יוסקה		—	נהרג בקוריץ
„ הודל (מרובנה)	אשתו	—	„ „
„ לייבוש	בנם	—	„ „
„ איציק	בנם	—	„ „

משפחת קרוטופסח מאיר (ישראל)

קרוטופסח ציפה (לבית דרלכטר)	אשה	—	נהרגה בקוריץ
„ אברהם	בן	—	„ „
„ מרים (לבית פיבניק)	אם	—	„ בהושצ׳ה
„ שיינדל (ראה גולדפרב)	אחות	—	„ „
„ בני	אח	—	„ ברובנה
„ פולה	אשתו	—	„ „
„ גרישה	בנם	—	„ „
„ לילה	בתם	—	„ „
„ חייקה (ראה שירר)	אחות	—	„ „

קרוסטושבסקי נחום		— נהרג בקוריץ
„ סוניה	אשתו	— „ „
„ לוסיה (ראה וינטיק)	בתם	— „ „
„ רחל׳קה	בתם	— „ „
קרוצ׳ינסקי אהרן		— נהרג בקוריץ
„ ברכה	אשתו	— „ „
קרישטול חיה		— נהרגה בקוריץ
קרישטליק סונקה		— נהרגה בקוריץ
קרמן סיומה		— נהרג בקוריץ
„ סימה (לבית גילמן)	אשתו	— „ „
„ יעקב	בנם	— „ „
„ פייגה	בתם	— „ „
קרמר שמחה		— נפל בצבא האדום
„ לאה (לבית וינשלבוים)	אשתו	— נהרגה בקוריץ
„ יעקב	בנם	— „ „
„ ?	בנם	— „ „

משפחת קרנצברג נחמה (ישראל)

קרנצברג נחום	אב	— נהרג בקוריץ

קרנצברג נחום

קרנצברג גיטל

קרנצברג (קולודני) סימה

קרנצברג גיטל	אם	—	„ „
„ סימה (ראה קולודני)	אחות	—	„ „

משפחת קרנצברג יהושע (ישראל)

קרנצברג ברוך	אב	—	נהרג בקוריץ
„ חנה (לבית רודניק)	אם	—	„ „

קרם משה־בער		—	נהרג בקוריץ
„ דורה	אשתו	—	„ „
„ בוזיה	בנם	—	„ „
„ לייזר	בנם	—	„ „
„ אברהם	בנם	—	„ „
„ אליק	אח	—	„ „
„ מיכלה	אשתו	—	„ „
ו־2 בניהם			

קרסלר הרשל — גיס של וידרו אברהם		—	נהרג בקוריץ
„ מליה	אחות של הרשל	—	„ „
„ חנה	„ „	—	„ „
„ בתיה־ברכה (ראה וידרו)	„ „	—	„ „

משפחת קרסנוסטבסקי חיים ומיכאל (ישראל)

קרסנוסטבסקי אהרן	אב	—	נהרג בקוריץ
„ אסתר	אם	—	„ „
„ נעמי (ראה וידרו)	אחות	—	„ „
„ מניה	קרובה	—	„ „
„ אפרים	בנה	—	„ „

משפחת קרסנוסטבסקי מאיר (ישראל)

קרסנוסטבסקי משה	אב	—	נהרג בקוריץ
„ חסיה (לבית ברדך)	אם	—	„ „
„ זהבה (גולדה)	אחות	—	„ „
„ חנוך	אח	—	„ „
„ ברוך	אח	—	„ „

קרפל	אברהם		— נהרג בקוריץ
„	שרה (לבית כגן)	אשתו	— „ „
„	לייבל	בנם	— „ „
„	זליג	בנם	— „ „

קרפל אברהם

קרפל (כגן) שרה

משפחת קרפל ישעיהו וישׂשכר (ישראל)

קרפל	רבקה	אשת ישעיהו	— נהרגה בקוריץ
„	נח	בן	— „ „
„	אייזיק	בן	— „ „
„	שרה	אשת יששכר	— „ ברובנה
„	אייזיק	בן „	— „ „
„	חיים־לייב	אח	— „ „
„	פסיה (מרובנה)	אשתו	— „ „
„	רבקה	בתם	— „ „
„	בנימין	אח	— „ „
„	פרה (מטוצ׳ין)	אשתו	— „ „
„	פסח	בנם	— „ „
„	אייזיק	בנם	— „ „
„	ראובן	בנם	— „ ברובנה
	ועוד 2 ילדיהם		
„	הרש	אח	— „ באלכסנדריה
„	זלדה	אשתו	— „ „
	ועוד 6 ילדיהם		
„	פסח	אח	— „ „

קרפל שיינה		אשתו	— נהרגה באלכסנדריה
ועוד 8 ילדיהם			
" הניך		אח	— " בטוצ'ין
" רייזל (מטוצ'ין)		אשתו	— " "

משפחת קרקובסקי שלמה (ישראל)

קרקובסקי אברהם		אב	— נהרג בקוריץ
" צסיה		אם	— " "
" גולדה (ראה זבודניק)		אחות	— " "
" חנה (ראה מרדר)		אחות	— " "
" זלטה (ראה קורצקי)		אחות	— " "

קרקובסקי אברהם

קרקובסקי צסיה

קרקובסקי גולדה

קרקובסקי חנה

ר

רבינוביץ גיטל		— נהרגה ברובנה

משפחת רבינוביץ איטה (ישראל)

רבינוביץ דוד	אב	— נהרג בהושצ׳ה
„ אשר	אח	— „ „
רבינוביץ ? (מקוריזבן)		— נהרג בקוריץ
„ פסיה (לבית גורלניק)	אשתו	— „ „
עם 2 בנותיהם		

משפחת רבינוביץ משה (ישראל) ואהרן (רוסיה)

רבינוביץ פייגה	אחות	— נהרגה ברובנה
„ ?	בעלה	— „ „
עם 2 ילדיהם		
„ חוה	אחות	— „ ברוסיה
עם ילדיה		

משפחת רבר שלום (ישראל)

רבר יעקב	אב	— נהרג בקוריץ
„ בינה	אם	— „ „
„ אסתר	אחות	— „ „
„ חיה	אחות	— „ „
רובין דוד (פריצקר) (מורה בתלמוד־תורה) . . .		— נהרג בקוריץ
„ חנה	אשתו	— „ „
„ מנדל	בנם	— „ „
„ ניסן	בנם	— „ „
„ רבקה	בתם	— „ „
„ חיה	בתם	— „ „

רובין ישעיהו		—	נהרג בקוריץ
„ שרה	אשתו	—	„ „
„ יעקב	בן	—	„ „
עם כל משפחתו			
„ הלל	בן	—	„ „
עם כל משפחתו			
„ טייבל	בת	—	„ „

משפחת רובינשטיין חנה (ישראל) ואליעזר (אמריקה)

רובינשטיין וולף (וולציה)	אב	—	נהרג בקוריץ
„ יהודית	אם	—	„ „
„ ינטה	אחות	—	„ „
„ אפרים	אח	—	„ „
„ חיה	אחות	—	„ „
„ ליובה	אחות	—	„ „
„ בתיה	אחות	—	„ „

משפחת רודליר זהבה (ישראל)

רודליר ג׳סיה	אם	—	נהרגה בקוריץ
„ צירל	אחות	—	„ „
„ ברכה	אחות	—	„ „

רודניק וואווקע		—	נהרג בקוריץ
„ רייזל	אשתו	—	„ „
„ בירלה	בנו	—	„ „
„ הרשל	אחי וואווקע	—	„ „
„ ציפה	אשתו	—	„ „

משפחת רוזנבלט פאליק (אמריקה)

רוזנבלט אשר	אב	—	נהרג בקוריץ
„ רחל	אם	—	„ „
„ בת־שבע	אחות	—	„ „
„ יצחק	אח	—	„ „

משפחת רוזנבלט (גלס) ברכה (ישראל)

רוזנבלט מאיר	אב	—	נהרג בקוריץ

רוזנברג יהושע		—	נהרג בקוריץ
" חנה (לבית וידרו)	אשתו	—	" "
" ?	בת	—	" "
" שמואל	בן	—	" "

משפחת רוזנברג חוה (ישראל)

רוזנברג רוזה (ראה טובבין)	אחות	—	נהרגה בקוריץ
" שרה (ראה שיחר)	אחות	—	" "
" ירחמיאל	אח	—	" "

משפחת רוזנדורן יעקב (ישראל)

רוזנדורן רוסיה	אם	—	נהרגה בקוריץ
" יהודה	אח	—	" בקוריסץ׳
" ריבה (לבית שלייען)	אשתו	—	" "
" יעקב	בנם	—	" "
" חנה	בתם	—	" "
" רוזה	אחות	—	" בקוריץ
" טוביה	דוד	—	" במז׳יריץ׳
" מינדל (לבית פריידיס)	אשתו	—	" "
" פייגה	בתם	—	" במז׳יריץ׳
" אליעזר	בנם	—	" "
" רוזה	בתם	—	" "
" חסיה	בתם	—	" "

משפחת מצמן מרדכי (ישראל)

רוזנשטרום הודל	קרובה	—	נהרגה בקוריץ
" שמעון (בן הודל)	בנה	—	" "
" מרים (לבית בלימן)	אשתו	—	" "
" ?	בתם	—	" "
" ?	בתם	—	" "
" יעקב (בן הודל)	בן	—	" "
" פייגה (לבית גורלניק)	אשתו	—	" "
" מניה (בת הודל) (ראה יוז)	בת	—	" "
" סלובה (ראה חרבש)	קרובה	—	" "

משפחת רוטבלט אהרן (ישראל)

רוטבלט אחיעזר	אב	— נהרג בקוריץ
„ פסיה (אלטה)	אם	— „ „
„ שמואל	אח	— „ „
„ יחיאל־פנחס	אח	— „ „
„ משה	דוד	— „ „
„ גיטל	דודה	— „ „
„ מאיר	בן־דוד	— „ „
„ יעקב	בן־דוד	— „ „
„ אסתר־מלכה	סבתא	— „ „

רוטבלט אחיעזר

רוטבלט פסיה

רוטבלט שמואל

רוטבלט יחיאל־פנחס

משפחת רויטבליט ליבה ומרדכי (ישראל)

רויטבליט אפרים	אב	— נהרג בקוריץ
„ שרה־מניה	אם	— „ „
„ פסיה	אחות	— „ ברובנה
עם בעלה ו־2 ילדיה		
„ רחל	אחות	— „ „
„ יואל׳יק	אח	— „ בצבא האדום
„ ?	אשתו	— „ בקוריץ
„ בת־שבע	אחות	— „ „

משפחת רויצמרינג איילה ואיטה (ישראל)

רויצמרינג חיים	אח	— נהרג במז׳יריץ׳
„ ויכנה	אשתו	— „ „
„ בנימין־(ניוסה)	בנם	— „ „
„ מרדכי	דוד	— „ „
„ טובה	אשתו	— „ „
„ איטה	בתם	— „ „
„ ניסן	בנם	— „ „

רוכמן נחמן		— נהרג בקוריץ
„ חיה	אשתו	— „ „
„ דבוסיה (ראה קיפרט)	בת	— „ „
„ ריבה (ראה מרדר)	בת	— „ „
„ ישראל	בן	— „ „
„ רוזה	בת	— „ „
„ וולה	בת	— „ „

משפחת רוניס פרידה (ישראל)

רונים גצי	אב	— נהרג בסיטנה
„ ביילה	אם	— „ בקוריץ
„ פירל (מברזדוב)	סבתא	— „ „
„ דוד (החבתן)	סבא	— „ בסיטנה

רונים משה		— נהרג בקוריץ
„ שיינדיל	אשתו	— „ „

רונים חנה	בתם	— נהרגה בקוריץ
" רבקה	בתם	— " "
" בלה	בתם	— " "
" ברל	בנם	— " "
רזנושטשיק דוד		— נהרג בקוריץ
" ?	אשתו	— " "
" פנחס בן דוד	בן	— " "
" ?	אשתו	— " "
" יואל בן דוד	בן	— " "
" מינדל בת דוד	בת	— " "
" ? בת דוד	בת	— " "
רזנושטשיק יהושע		— נהרג בקוריץ
" חנה	אשתו	— " "
" בריינדל	בתם	— " "
" אהרנצ'יק (מבריקוב)	בעלה	— " "
רזנושטשיק משה		— נהרג בקוריץ
" טייבל	אשתו	— " "
" ?	בנם	— " "
" ?	בנם	— " "
" ?	בנם	— " "
" ?	בתם	— " "

משפחת רזניק (וסרמן) רחל (ישראל)

רזניק אהרן	אב	— נהרג ברוקיטנה
" ליבה	אם	— " "
" חסיה (ראה וליכעווער)	אחות	— " "
" ישעיהו	אח	— " "
" חיים	אח	— " "
" דוציה	אחות	— " "
רזניק מוטל		— נהרג בקוריץ
" ציפה (לבית יפה)	אשתו	— " "
" שרה	בתם	— " "
" אברהם	בנם	— " "

רחמן דבורה . . . . — נהרגה בקוריץ

משפחת ברבר שיינדל (ישראל)

רחמן רחל . . . . אחות — נהרגו בקוריץ
יחד עם בעלה ו־3 ילדים

משפחת רחמן גניה, רוזה וסוניה (ישראל)

רחמן שיינדל . . . . אם — נהרגה בקוריץ
" סיומה . . . . אח — " "
" ייזה . . . . אח — " "

משפחת רייז אברהם (ישראל)

רייז שרה . . . . אם — נהרגה ?
" יעקב . . . . אח — " בקוריץ
" רבקה . . . . אשתו — " "
" רחל (ראה שוסטק) . . . . . . אחות — " "

רייזברגביילה (דודה של פרסמן) . . . . . — נהרגה בקוריץ
" מוטל . . . . בנה — " "

רייזברג דבורה (לבית ג׳רלניק) . . . . . בת סוסיה — נהרגה בקוריץ

רייזברג חנה (דודה של ורניק) . . . . . — נהרגה בקוריץ
" ברוך־אברהם . . . . בנה — " "
" (זינגרמן) סוניה . . . . בתה — " "

משפחת רייזברג אליעזר (ישראל)

רייזברג שרה (לבית דברעס) . . . . . . אם — נהרגה בקוריץ
" חיה . . . . אחות — " "

רייזלמן בתיה . . . . אלמנה — נהרגה בקוריץ
" בומה . . . . בנה — " בבריסק
" סוניה . . . . בתה — " בברזנה
" דודיה . . . . בנה — " בקוריץ
" גרשון . . . . בנה — " "

רייזלמן דוד		— מת ברוסיה
„ זלטה	אשתו	— נהרגה בקוריץ
„ הסיה	בתם	— „ „

רייזלמן פסח		— נהרג בקוריץ
„ יוסף בן פסח	בן	— „ „
„ פייגה (לבית שרובה)	אשתו	— „ „
„ בת־שבע	בתם	— „ „
„ טייבל בת פסח (ראה יגודה)	בת	— „ „

רייזנברג מירקה		— נהרגה בקוריץ
„ צירל	בתה	— „ „
„ אשר	בנה	— „ „

רייזר יהושע (שען)		— נהרג בקוריץ
„ מנוחה	אשתו	— „ „
„ פרימה	בתם	— „ „
„ סיומה	בנם	— „ „
ועוד 3 גיסות		— „ „

משפחת רייכברג (המרמן) חיה (ישראל)

רייכברג ליבה־שרה	אם	— נהרגה בקוריץ
„ חנה	אחות	— „ „
„ ברוך	אח	— „ „

משפחת רייף שמואל ומשה (רוסיה)

רייף אהרן	אב	— נהרג בקוריץ
„ בוניה	אם	— „ „
„ ליובה	אחות	— „ „

משפחת רייף יצחק (ישראל) וחיים (רוסיה)

רייף משה	אח	— נהרג בקוריץ
„ חנה	אשתו	— „ „
„ יעקב	בנם	— „ ?
„ שמואל	בנם	— „ „

רייף וועלוועל	בנם	—	נהרג בקוריץ
„ פייגה	בתם	—	„ „
„ זלטה	בתם	—	„ „
„ זוסיה	בתם	—	„ „
„ מייטה	דודה	—	„ „
„ יצחק	בנה	—	„ „
„ שמעון (גיס של בנדויין שמואל)	בנה	—	„ „
„ אסתר (לבית ברנדויין)	אשתו	—	„ „
„ ירחמיאל־ישראל	בנם	—	„ „
„ ישעיהו	בנם	—	„ „

רייקים צירנה — קרובה של פריידיס		—	נהרגה בקוריץ

משפחת — — — יחזקאל (ישראל)

ריסל ? (לבית בידרס)	אשה	—	נהרגה בקוריץ
„ ?	בן	—	„ „

רפאלוביץ יהושע		—	נהרג ברובנה
„ רייזל (לבית צוקר)	אשתו	—	„ „
„ רבקה	בתם	—	„ „
„ ליפמן	בנם	—	„ „
„ סימה	בתם	—	„ „

ש

משפחת שארים וואווע (רוסיה)

שארים בביל	אם	—	נהרגה בקוריץ

שוחט אליהו		—	נהרג בקוריץ
„ רייזל (לבית ברודר)	אשתו	—	„ „
„ חומה	בתם	—	„ „
„ יהושע	בנם	—	„ „
„ לאה	בתם	—	„ „

שוכמן פסח		—	נהרג בקוריץ
" אסתר (לבית ליניק)	אשתו	—	" "
" גיטל	בתם	—	" "
" משה	בנם	—	" "

שוסטק אהרן		—	נהרג בקוריץ
" רחל (לבית רייז)	אשתו	—	" "
" פוניה	בנם	—	" "
" יוסף	בנם	—	" "

משפחת שוסטק חיים־יוסף (אמריקה)

שוסטק יחזקאל	אב	—	נהרג בקוריץ
" אטיל	אם	—	" "
" שושנה	אחות	—	" "
" בריינה	אחות	—	" "

משפחת שוועץ מרדכי (ישראל)

שוועץ רחל	אשה	—	נהרגה בקוריץ
" ?	בתם	—	" "
" ?	?	—	" "

משפחת שוצמן בנדיק (פולין)

שוצמן גולדה (לבית ורניק)	אשה	—	נהרגה בקוריץ

משפחת שורין שרה (ישראל)

שורין יוסף	בעל	—	נהרג בקוריץ
" נחום־דב	בן	—	" "
" בריינדל (ראה פלמן)	בת	—	" בסרניק
" רחל	בת	—	נפלה בפרטיזנים

שוריץ פריידל	אחות	—	נהרגה במזיריץ׳
" תסילה	בתה	—	" "
" שיינדל	בתה	—	" "

שורצמן פנחס		גיס של מלמד	—	נהרג במזיריץ׳
„ פריידל (לבית מלמד)		אשתו	—	„ „
„ תסילה		בתם	—	„ „
„ נחמה		בתם	—	„ „

משפחת שטדלר וולף (אמריקה)

שטדלר בתיה		אשה	—	נהרגה בקוריץ
„ לייזר		בן	—	„ „
„ לאה		בת	—	„ „

משפחת שטדלר אברהם (ישראל)

שטדלר רבקה		אשה	—	נהרגה בסלישטש
„ בנימין		בן	—	„ „
„ ?		בן	—	„ „
„ ?		בן	—	„ „
„ אייזיק		אב	—	„ „
„ פסיה (לבית מוסמן)		אם	—	„ „
„ בנימין		אח של אברהם	—	נפל בפרטיזנים
„ סוניה ושתי בנות		אשתו	—	נהרגו ברוקיטנה

שטיל משה (מרובנה)			—	נהרג בקוריץ
„ שרה (לבית כגן)		אשתו	—	„ „
„ מיכאל		בנם	—	„ „
„ שיינדלה		בתם	—	„ „

משפחת שטילרמן ברטה ופניה (ישראל)

שטילרמן יהודה (אידל)		אב	—	נהרג בקוריץ
„ חיה		אם	—	„ „
„ בת־שבע (ראה שלוגלייט)		אחות	—	„ „
„ אידה		אחות	—	„ „

משפחת שטילרמן ברכה, פרידה וגניה (ישראל)

שטילרמן פנחס		אב	—	נהרג בקוריץ
„ רוזה		אחות	—	„ „
„ סוניה (ראה אוסטרובסקי)		אחות	—	„ בלוצק

שטילרמן	שרה׳קה		— נהרגה בקוריץ
„	טובה (טניה) (ראה גרשפלד)	בת	— „ „
„	פניה (ראה שפילברג)	בת	— „ „

שטימן	יוסף	דוד של פלדמן	— נהרג ברובנה
„	בתיה (ראה צוקרמן)	דודה	— „ „

משפחת שטיינברג ? (ישראל)

שטיינברג	קיילה	אחות	— נהרגה בקוריץ
„	?	בעלה	— „ „

שטיינדל	אברהם (ממז׳ירץ׳)		— נפל בצבא האדום
„	אטיל (לבית שרובה) (ראה צלום ע׳ 720)	אשתו	— „ בקוריץ
„	שלמה (סיומה)	בנם	— „ במז׳ירץ׳

משפחת שטיי׳נדל ? (אמריקה)

שטיינדל	לאה	אחות	— נהרגה בקוריץ
„	יהושע עם משפחתו	אח	— „ „

משפחת שטכר אליעזר (ישראל)

שטכר	מאיר	אב	— נהרג בקוריץ
„	ברכה	אם	— „ „
„	צפורה	אחות	— „ „
„	בריינדל	אחות	— „ „

שטמר	שיינדל (דודה של צביה בוף)		— נהרגה בקוריץ

שטרן	גיטל	אם	— נהרגה בקוריץ
„	משה בן גיטל	בן	— „ „
„	רחל	אשתו	— „ „
„	מנוחה	בתם	— „ „
„	דוד בן גיטל עם אשתו	בן	— „ „

שטרן			— נהרג ע״י ורשה
„	פייגה (לבית ברנבוים)	אשתו	— „ „
שטרנשום	משה		— נהרג ברובנה
„	מלכה (לבית ברודר)	אשתו	— „ „
„	בתיה	בתו	— „ „
„	ברכה	בתו	— „ „
שטרנשים	? (ממז׳יריץ׳)		— נפל בפרט־זנים
„	חנה (לבית שלייען)	אשתו	— „ בקוריץ
שטרנשים	יצחק		— נהרג בקוריץ
„	דבוסיה (לבית גייפמן) עם ילדיהם	אשתו	— „ „

משפחת שטרנשים רחל ושרה (קנדה)

שטרנשים	יצחק	אב	— נהרג בקוריץ
„	גניה (לבית פלדמן)	אם	— „ „
„	גרשון	אח	— „ „
„	יעקב	אח	— „ „
„	ביילה	אחות	— „ „
„	פיניה	אח	— „ „
„	לאה	אחות	— „ „
שטרנשים	ליפמן		— נהרג במז׳ידריץ׳
„	אסתר (לבית בלנק)	אשתו	— „ „
„	מרדכי	בנם	— „ „

משפחת שטרסברג מרים (ישראל)

שטרסברג	יוסף	בעל	— נספה ברוסיה
שיחר	אליעזר (צבע)		— נהרג בקוריץ
„	אשר	בן	— „ „
„	מלכה	אשתו	— „ „
„	מרדכי	בנם	— „ „
„	שלמה בן אליעזר	בן	— „ „

שיחר איטה (לבית גורלניק)	אשתו	—	נהרגה בקוריץ
„ משה	בנם	—	„ „
„ שרה	בתם	—	„ „
„ יוסל בן אליעזר	בן	—	„ „
„ שרה (לבית רוזנברג)	אשתו	—	„ „
„ דבורה	בתם	—	„ „
„ לאה בת אליעזר (ראה וינשטין)	בת	—	„ „

משפחת שיחר יעקב (רוסיה)

שיחר בירל בן אליעזר	אב	—	נהרג בקוריץ
„ ביילה	אם	—	„ „
„ שמואל	אח	—	„ „
„ משה	אח	—	„ „
שיחר מטל (מטל־אסתר חיה־דוד׳ס)		—	נהרגה בקוריץ
„ ?	בנה	—	„ „
„ ?	בתה	—	„ „
שימלפרב חייקה (ראה זוליר)		—	נהרגה בקוריץ
שימן ינטה (חותנת אלטשטיין אברהם)		—	נהרגה בקוריץ
שימן רבקה־ריסיה		—	נהרגה בקוריץ
„ פסל	בתה	—	„ „
„ ינטה	קרובה	—	„ „
שיינדל אברהם		—	נהרג בקוריץ
„ בוניה (לבית כגן)	אשתו	—	„ „
שינדל צבי (הרשל)		—	נהרג בקוסטופול
„ מרים (לבית נייטרמן)	אשתו	—	„ בברזנה
„ נחמה	בתם	—	„ „
שיינטוך ישראל		—	נהרג בקוריץ
„ סנה (לבית סורוקה)	אשתו	—	„ „
„ הוציה	בתם	—	„ „

משפחת שיינקר מיכאל (ישראל)

שיינקר אסתר־רחל (לבית יוז)	אם	—	נהרגה בקוריץ
„ אהרן	אח	—	„ ביערות
„ טייבל (לבית ספיר)	אשתו	—	„ „
ושתי בנותיהם			
„ רבקה	אחות	—	„ בקוריץ
„ חיה (ראה פוקס)	אחות	—	„ „
„ ? (אשת נחום)	דודה	—	„ „

שיינקר שיינה		—	נהרגה בקוריץ

שיינרמן נח		—	נהרג בקוריץ
„ אסתר (לבית וכברויט)	אשתו	—	„ „
„ רחל	אחות	—	„ „
? אשר (דער ציבולניק)	בעלה	—	„ „
„ גולדה	אחות	—	„ „
עם בעלה וילדים		—	„ „
„ מרדכי וילדיו	אח	—	„ בלודביפול

משפחת שיינרמן משה (ישראל)

שיינרמן שיבה (לבית נייטרמן)	אשה	—	נהרגה בקוריץ
„ יעקב	בן	—	„ „
„ שרה	אם	—	„ „
„ חנא	אח	—	„ ברוסיה
„ אסיל (ראה אַשמן)	אחות	—	„ בקוריץ

שיק משה		—	נהרג בקוריץ
„ הניה (לבית גורלניק)	אשתו	—	„ „
„ צביה	בתם	—	„ „
„ ?	בתם	—	„ „

שירר מוטל (מרובנה)		—	נהרג ברובנה
„ חייקה (לבית קרוטופסח)	אשתו	—	„ „
„ פניה	בתם	—	„ „

שכטר נחום (בן־דוד של גולצמן)		— נהרג בקוריץ
„ בבל	אשתו	— „ „
„ חוה	בתם	— „ „
„ אשר	בנם	— „ „
„ חנה (בת דודה של גולצמן)		— „ „
„ ברכה (בת דודה של גולצמן)		— „ „
„ (אפרת) שיינדל (בת דודה של גולצמן) . .		— „ „
שכטר נחום (השוחט)		— נהרג בקוריץ
„ חוה (ראה ליברמן)	בתו	— „ „
„ בוזיה	בתו	— „ „
„ טוטה־שרה	בתו	— „ „
„ ברל	בנו	— „ „
„ דוציה (לבית מליאר)	אשתו	— „ „
שלוגלייט יעקב ד״ר		— נהרג בקוריץ
„ בת־שבע (למשפחת שטילרמן)	אשתו	— „ „
„ מלכה	בתם	— „ „
שלופבנד יצחק		— נהרג בקוריץ
„ צירל (לבית גורלניק)	אשתו	— „ „
„ מוסיה	בתם	— „ „
שלייען מלה (דודה של מלכה ליניק)		— נהרגה בקוריסץ׳
„ ריבה (ראה רוזנדורן)	בתה	— „ „
„ שמואל	בנה	— „ בקוריץ
„ חנה	בתה	— „ „

משפחת שמואלזון מוזיה (רוסיה)

שמואלזון יצחק	אב	— נהרג בקוריץ
„ חיה (לבית גושר)	אם	— „ „
„ סיומה	אח	— „ „
„ פולה	אחות	— „ „

משפחת שמוטר ליובה ואוקה (אמריקה)

שמוטר פסיה	אב	— נהרגה בקוריץ

שמוקליר ?		— נהרג בקוריץ
„ ?	אשתו	— „ „
שמושקס אברהם		— נהרג בקוריץ
„ רוניה	אשתו	— „ „
„ חוה	בת	— „ „
„ ?	בת	— „ „
שניאור נחמה (לבית בידרס)		— נהרגה בקוריץ
„ שלמה	בנה	— „ „

משפחת שניידר צירל (רוסיה)

שניידר אהרן	אב	— נהרג בקוריץ
„ זלטה	אם	— „ „
„ ביילה־רייזה (ראה אוריחר)	אחות	— „ „
„ משה־וולף	אח	— „ „
„ דובה (מטוצ׳ין)	אשתו	— „ „
„ מיזיה	בנם	— „ „
„ גולדה (ראה גורלניק)	אחות	— „ „
„ ינטה (ראה פרל)	אחות	— „ „
„ חיה	אחות	— „ „
„ בירל עם אשתו ו־2 ילדיו	אח	— „ „
שניידר ברל		— נהרג ברובנה
„ (מרובנה)	אשתו	— „ „
„ ?	בתו	— „ „
שניידר חייקה		— נהרגה בקוריץ

משפחת שניידר (דייגי) עליזה (ישראל)

שניידר יהודה	אב	— נהרג בקוריץ
„ חנה	אם	— „ „
„ משה	אח	— „ ברובנה
„ אטיה	אשתו	— „ „
„ יעקב	בנם	— „ בלבוב
„ יצחק (איציה)	אח	— „ ברובנה

שניידר אייזיק	אח	— נהרג בקוריץ
„ מניה (לבית ליטבק)	אשתו	— „ „
„ לאה	בתם	— „ „
„ מאיר	בנם	— „ „
„ יצחק	בנם	— „ „

שניידר נח		— נהרג בקוריץ
„ הינדה	בתו	— „ „
„ אליעזר	בנו	— „ „

משפחת שניידר חיה ויצחק (ישראל)

שניידר צירל (ראה גרשטיין)	אחות	— נהרגה בקוריץ

משפחת שניידר יום־טוב (ישראל)

שניידר שיינה	אם	— נהרגה בקוריץ
„ שפרה (ראה גולדמן)	אחות	— „ במז׳יריץ׳
„ מרדכי	אח	— „ בקוריץ
„ אסתר	אשתו	— „ „
„ צירל	בתם	— „ „
„ הסיה	בתם	— „ „

שפה החייט (מאוסטראה) עם אשתו וילדיו		— נהרגו בקוריץ

שפיגל פסח		— נהרג בקוריץ
„ שרה (בתיה פסיה׳ס)	אשתו	— „ „
„ יונה	בנם	— „ „
„ יצחק	בנם	— „ „
„ ?	בתם	— „ „
„ ?	בתם	— „ „
„ ?	בתם	— „ „

משפחת שפילברג חיה (ישראל)

שפילברג גדליהו	אב	— נהרג בקוריץ
„ עם משפחתו		

שפילברג יעקב		—	נהרג בקוריץ
„ פניה (לבית שטילרמן) . . . . . . עם 2 ילדיהם	אשתו	—	„ „
„ מוניה	אחי יעקב	—	„ בסרני

משפחת שפירא לאה (צרפת) ושוניה (רוסיה)

שפירא זיסיה	אב	—	נהרג בקוריץ
„ ביילה	אם	—	„ „
„ טוניה	אח	—	„ „

משפחת שפירא שרה ואיטה (ישראל) ואייזיק (אמריקה)

שפירא ירחמיאל	אב	—	נהרג בקוריץ
„ חיה	אם	—	„ „
„ צבי (שוניה)	אח	—	„ „
„ ליובה	בנו	—	„ „

שפירא צבי (שוניה)

שפירא רחל	אם	—	נהרגה בקוריץ
„ לאה (ראה כפטן)	בתה	—	„ „
„ רוזה	בתה	—	„ „

משפחת שפירא חנה (ישראל)

שפירא שרה	אם	—	נהרגה בקוריץ
„ חיה	אחות	—	„ „

שפרבר שרה-לאה (אחות של דודקה לייבל)		— נהרגה באלכסנדריה
„ דוניה	בעלה	— „ „
„ ?	בנם	— „ „

ש ץ אליעזר (גיס של לידסקי)		— נהרג ברוסיה
„ רעיה (מסוצ׳ין) בת אחות של לידסקי		— נהרגה בקוריץ
„ שרה — „ „ „		— „ „

משפחת שציגל משה, אהרן, פסח ושמואל (ישראל)

שציגל פרל	אם	— נהרגה בקוריץ
„ פייגה (ראה קוזיול)	אחות	— „ „
„ שרה (ראה גנדלמן)	אחות	— „ „
„ לאה	אחות	— „ „

משפחת שרובה (דוברת) לאה (ישראל)

שרובה איידל	אם	— נהרגה בקוריץ
„ פייגה (ראה רייזלמן פייגה)	אחות	— „ „
„ אטיל (ראה שטיינדל אטיל)	אחות	— „ „
„ בוניה	קרובה	— „ „

שרובה פייגה

שרובה אטל

משפחת שרייער (כהן) יפה (ישראל)

שרייער יעקב	אב	— נהרג ברדזיבילוב
„ סוניה (לבית פינקלשטיין)	אם	— „ „
„ שיינצה	סבתא	— „ „

מפעולות ארגוני
יוצאי־קוריץ בישראל
ובארצות־הברית

נ ח ד ג ו נ י — מרכז המערכת והועד־הארצי

מפעולות ארגון יוצאי־קוריץ בישראל

י ס ו ד ה א ר ג ו ן

בשורות הזוועה על הנעשה ביהדות אירופה ופולין בפרט, התחילו להגיע ארצה עוד בימות מלחמת היטלר באירופה. קשה היה להעלות על הדעת שזוועות אלו הן דבר שבמציאות, אך לצערנו הגדול, הן התאמתו, ע״י מכתבי הניצולים הראשונים שהגיעו ארצה ופורסמו בעתונות.

לפתע הועמדנו נוכח המציאות, שעלתה על כל חזון בלהות. הרשימה הראשונה של הניצולים מבני־קוריץ שהגיעה מצ׳לבינסק שבעמקי רוסיה, הוכיחה לכולנו שהאסון והשבר שניתכו על עירנו כמעט ולא פסחו על אף בית.

לאחר שהתאוששנו קמעה מהתדהמה הגדולה, בא הרצון לעזור, לפחות, לשרידים, שחיו בתנאי רעב וקור בעמקי סיביר.

ראשוני היוזמים והמארגנים של ארגון יוצאי עירנו היו זמרון (זינגרמן) אברהם, פיינר משה בן יהושע, יניב (ינטיס) פנחס ז״ל וגולוד יהודה.

ועדת הפעולה, שהטילה על עצמה התפקיד של ארגון בני־עירנו ברחבי הארץ, בקרה ב־8.7.1944 בירושלים, כנסה את יוצאי העיר ושם נבחר ועד מקומי בהרכב: אוזירנסקי שלמה, ברובנדר יעקב ז״ל, גילמן יוכבד, הרפז מרים, מלמד חיים ושפק יצחק ז״ל.

הועד בחיפה הורכב מברודאי (ברודר) אריה ז״ל, ברעם שמואל, גורלניק משה, חרבש אהרן, קורנבליט אלתר ושילון (גילמן) אברהם.

המטרה הראשונה, שהציב לעצמו הועד, היתה ריכוז שמות הניצולים, בקוריץ וברחבי רוסיה, איסוף הכתובות, קישור הניצולים בינם לבין עצמם בתוך רוסיה[1] ועם קרוביהם בארץ ובארצות אחרות, משלוח חבילות לשם הגשת עזרה ומכתבי־עידוד.

ועדת קשר שע״י הועד בראשותו של זמרון אברהם נעזרה רבות ע״י יניב פנחס ז״ל וקסלמן פרידה. ועדה זו עסקה במיוחד באיסוף הכתובות וכתיבת מכתבים לניצולים ולקרוביהם באמריקה הצפונית והדרומית.

מכתבים פרטיים, שהגיעו לבן־עיר, הועתקו והופצו בין יתר בני־העיר.

---

1. היו מקרים שממשפחה אחת ניצלו שנים בתוך רוסיה, ואיש לא ידע על רעהו.

ועדת הקשר התקשרה עם הועד האנטי־פאשיסטי שנוסד אז במוסקבה וחיפשה באמצעותו את כתובות ושמות הניצולים.

הכתובות, שהצלחנו לרכז, נמסרו למדור לחיפוש קרובים בסוכנות היהודית, שעזר רבות לקיום מגע בין הניצולים ובני־משפחותיהם.

הכנס הארצי הראשון של יוצאי קוריץ בארץ־ישראל התקיים ב־26.4.44 בבית שטראוס בתל־אביב ובו הונח היסוד לארגון. נבחר לראשונה ועד־ארצי, שהורכב מיניב (ינטיס) פנחס ז״ל — יו״ר, גולוד יהודה — גזבר, זמרון אברהם — מזכיר, אשל אריה — אחראי לגביה, פיינר משה בן יהושע, מלמד חיים, נציג ירושלים וברודאי (ברודר) אריה ז״ל, נציג חיפה.

פעולתו הראשונה של הועד הנבחר היתה גבית כספים לשם משלוח חבילות לניצולים. מיום ליום גדל מספר הכתובות שהגיעו לועד. תחילה נשלחו חבילות

הועד הראשון בשנת 1944

מימין לשמאל: שורה א׳ (למעלה): 1) **פנחס יניב** (ינטיס) ז״ל. 2) **חיים מלמד**. 3) **משה פיינר**.
שורה שניה: 1) **אברהם זמרון** (זינגרמן), 2) **יהודה גולוד**. 3) **אריה ברודאי** (ברודר) ז״ל.

באמצעות ארגון יוצאי פולין. היו אלה חבילות סטנדרטיות. כל חבילה, ולו הזולה ביותר, עלתה —.6 לירות שהסתכמו בזמן ההוא למעלה מ—.30 דולר. חבילות יותר יקרות עלו 9 לירות ואף 12 לירות.

לצורך זה היה הכרח לרכז סכומי כסף גדולים. ואמנם, חברי הועד ופעילים רבים, שהתנדבו לפעולה קדושה זו, עזרו רבות. החבילות שנשלחו היו לעתים קרובות ממש הצלת נפשות.

הועד חיפש דרכים להוזלת המשלוחים, על מנת להגדיל את העזרה, והוא רכש מצרכים שונים, ארזם ושלחם בעצמו. אך צורת משלוח זו עלתה בסופו של דבר ביוקר, כי המקבלים צריכים היו לשלם ברוסיה סכומי מכס גבוהים, שלא היו ברשותם.

לכל חבילה צורף מכתב־לואי אישי, שהיה בו בימים קודרים אלה עידוד וסעד לא פחות מהחבילה עצמה.

בתקופה ההיא הועלתה ההצעה לשלוח חבילות ע״י הסוכנות היהודית, שהיתה קשורה עם הג׳וינט, שפתח אז משרדים בטהרן שבפרס והזרים עזרה רבה לניצולי השואה. הוא גם שלם מראש את המכס לשלטונות הסוביטיים, והניצולים לא היו צריכים להוסיף מאומה.

היענות בני־עירנו היתה ערה, וזרם החבילות שהתחיל לזרום והכיל בגדים ומזון, הגיע ברובו לתעודתו ושימש עזרה רבת־ערך לניצולים, בתנאים הקשים בהם חיו.

החבר מלמד חיים, ששימש כמזכיר ארצי לאחר החבר זמרון, היה מעין „קונסול" בירושלים וטיפל במיוחד במשלוח החבילות באמצעות הסוכנות היהודית.

עזרה רבה הגיש בן־עירנו שמעון פינקלשטיין, שעבד אז בסוכנות היהודית ופעל רבות להצלת שארית הפליטה מבני־עירנו. נוסף לחבילות מזון שלח החבר פינקלשטיין באמצעות הסוכנות היהודית גם חבילות מצות לכל בן־עיר שכתובתו היתה ידועה לנו.

חוזר באידיש שפורסם ע״י הועד־הארצי נשלח ליוצאי עירנו באמריקה, קנדה, ארגנטינה וברזיל, ובו פרטים על האסון הגדול שפקד את קוריץ וקריאה להגשת עזרה לניצולים.

בני־עירנו בבוסטון שבאמריקה, המאורגנים בארגון בשם „אהבת־אחים, אנשי קאָרעץ סאָסייטע אוף באָסטאָן", הקיים זה 66 שנה ולרשותו אמצעים כספיים ניכרים, נרתמו יחד אתנו לפעולה בראשותו של העסקן רב־הפעלים

לואיס אשער (לייבעל אוכער) ז״ל, שהתמסר למשימה קדושה זו בכל חום לבו ולהטו הצבורי ויחד אתנו נשאו בעול העזרה לניצולים.

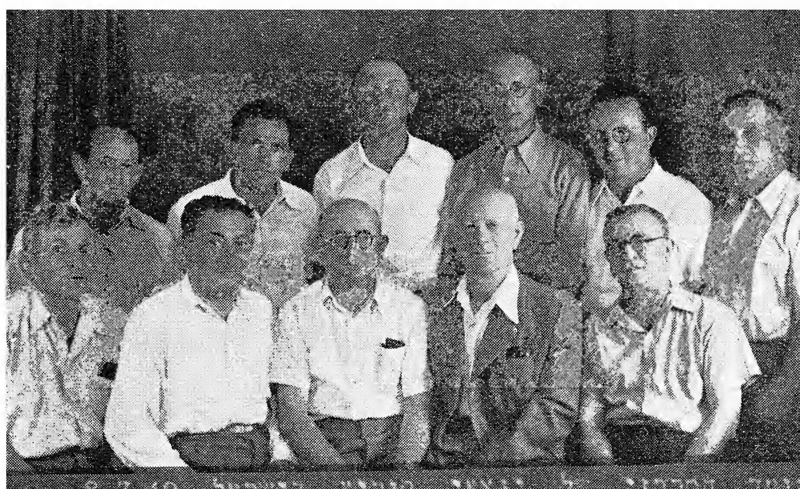
הועד בבוסטון ריכז חפצים, ארזם והעבירם ישירות לקוריץ, ואמנם הם הגיעו, אך נפלו בידי הרוצחים האוקראיניים. רק לאחר מכן התחיל להעביר כסף לארגוננו לשם משלוח חבילות באמצעות הסוכנות היהודית בארץ.

במשך הזמן נשלחו ע״י הועד כמאתיים חבילות, נוסף על החבילות שנשלחו ע״י הסוכנות היהודית.

ניצולי קוריץ, כמו כל שארית הפליטה, שאפו להימלט מגיא־ההריגה, שכל אבן ושעל אדמה הזכירו להם את הדם השפוך. כשהמלחמה הגיעה לקצה, התחילו לנוע מרוסיה לפולין ומשם בדרכים לא־דרכים, דרך גרמניה, אוסטריה, צרפת ואיטליה כדי להגיע לארץ־ישראל.

יוצאי קוריץ, ששרתו אז בבריגדה היהודית באיטליה, נפגשו לראשונה עם ניצולי השואה וביניהם גם מיוצאי עירנו. שלמה ברודר, ששרת אז באיטליה, פעל רבות בהגשת עזרה לניצולים מכספי הועד שהועברו אליו למטרה זו.

הבריטים, ששלטו אז בארץ ומנעו את עלית שרידי הפליטה ארצה, עצרום

עומדים: (מימין לשמאל): 1) שמואל צוקר. 2) יצחק וילנר. 3) דב ברנשטיין. 4) שמואל ברעם. 5) יוסף וכברויט. 6) יוסף קליגרמן.
יושבים: 1) אריה אשל. 2) ד״ר יעקב וולך. 3) משה הדס (בלימן). 4) יהודה גולוד. 5) מאיר גילמן ז״ל.

במחנות ריכוז בקפריסין. בין הכלואים נמצאו גם בני עירנו. עם קבלת הידיעות הראשונות על־כך נשלחה ע״י הועד חבילה בצירוף מכתבים ו־2—3 לירות לכל אחד.

עם בוא הניצולים ארצה, ניתנה להם תמיכה ראשונה בשעור —.5 לירות לנפש, פרט לאלה שהוחלט להגדיל להם את ההקצבה מחמת מצבם המיוחד. סכומים אלה ניתנו להם כהלואה עד שיסתדרו. כמו־כן הגיש הועד עזרה בסידיר בעבודה ובשיכון לעולים החדשים, הודות לקשרים הטובים שהיו לאחדים מאתנו במוסדות הסוכנות.

בגמר המלחמה הגיעו, אמנם, לארץ־ישראל רוב הניצולים, אך חלק המשיך לנדוד והגיע לארצות אמריקה הצפונית והדרומית.

עם סיום פעולות העזרה של הועד־הארצי, נוצרה מסורת של התכנסות

הועד הנוכחי בחיפה

מימין לשמאל עומדים: 1) אברהם שילון (גילמן). 2) נתנאל בן־שלום (בוביס). 3) אברהם וידרו. 4) משה גורביץ. 5) יצחק גוטניק.

יושבים: 1) שמואל ברעם. 2) ד״ר יעקב וולך. 3) עדה ברעם. 4) שמחה ברז.

בני־העיר מדי שנה בשנה לשם עריכת אזכרה, הנערכת לרוב במוצאי חג־השבועות — יום הזכרון לשחיטה הראשונה בקוריץ.

אזכרה זו נערכת מדי שנה בתל־אביב, כי בעיר זו ובסביבתה מרוכז המספר הגדול ביותר של בני־עירנו. בליל־זכרון זה מתאספים בני העיר מרחבי הארץ, והאזכרה משמשת גם מקום מיפגש לידידים וקרובים.

נוסף לכך נערכת אזכרה גם בחיפה ע״י הרב יוזפוב, שהוא נכדו של רב מיכל׳ה מקוריץ.

באזכרות אלה מוסרים הועדים שפעלו משך השנים דו״ח על פעולתם, ונבחרים ועדים חדשים.

פעילי הועד במשך השנים היו: (לפי הא״ב)

אוזירנסקי שלמה, אשל אריה, בן־שלום (בוביס) סניה, בסיוק אליעזר, בסיוק חנה, ברובנדר יעקב ז״ל, ברודר ברכה, ברז שמחה, ברנשטיין דב, ברעם שמואל, גוטניק יצחק, גולוד יהודה, גורביץ משה, גורלניק משה, גילגון אברהם, גילגון נחמן, גילמן יוכבד, גכמן משה, דגוני נח, הדס (בלימן) משה, הרפז מרים, וידרו אברהם, וילנר יצחק, ד״ר וולך יעקב, וכברויט יוסף, זמרון (זינגרמן) אברהם, חרבש אהרן, טורצ׳ינסקי מרדכי, לב (ליברמן) פולה, לוי מאיר, ליברמן משה, לידסקי דוד, מלמד חיים, סמוליר משה, פיינר זליג, פיינר משה בן־ברוך, פיינר משה בן יהושע, פינקלשטיין אהרן, פינקלשטיין סוניה, צוקר שמואל, קורנבליט אלתר, קליגרמן יוסף, קסלמן פרידה, שולמן (סגל) חיה, שילון (גילמן) אברהם, שורין אברהם־יצחק ושפק יצחק ז״ל.

ונעלה זכר חברי הועד ופעיליו, שהלכו לעולמם בתקופת קיום הארגון:

בראש וראשונה את פנחס יניב (ינטיס) ז״ל, היושב ראש הראשון של ארגוננו, שפעל רבות והפעיל רבים, שידע לפשר ולהוביל את ספינת ארגוננו הקטנה על מי־מנוחות [2].

את חבר הועד מאיר גילמן ז״ל, המורה, איש התרבות והעמל כאחד, יוזם רעיון ההנצחה של עירנו, שפעל רבות ולא זכה לראות בהתגשמות רעיונו [3].

את חבר הועד אריה ברודאי (ברודר) ז״ל, המורה, איש המרץ הכביר, המפעיל הגדול להגשת עזרה לכל נצרך, שנקטף ביד זדונית במלחמת השחרור [4].

את חבר הועד והמערכת של ספרנו שרגא זבדי (זבודניק) ז״ל, הסופר

2) ראה מאמר הערכה בעמודים 741—742

3) ראה מאמר הערכה בעמודים 742—744

4) ראה מאמר הערכה בעמודים 744—745

בסתר, האיש בעל הזכרון הפינומנלי שההווי של קוריץ על כל גווניו שמור היה בזכרונו בבהירות, וידע לדלות ממעין לא אכזב זה זכרונות ופרטים שהיו לנו לעזר רב בהוצאת הספר [5].

את הפעילה שרה אידסיס (ינטיס) ז״ל, העסקנית רבת־הפעלים, שלמרות עבודתה הצבורית הרבה, הקדישה מזמנה לפעולת עזרה לניצולי עירנו ופעלה רבות בעזרה להם במוסדות בהם פעלה [6].

את יצחק פיינר, שכל מוראות מלחמת היטלר עברו עליו, ובשבתו במחנה הריכוז של הבריטים בקפריסין, דאג להעלות על הנייר בעוד הזכרון רענן את רשימת הקדושים שנספו בקוריץ, ובבואנו לערוך את הספר ישב אתנו לילה־לילה בעדכון שמות הנספים ורשימותיו היו לנו לעזר רב.

את יעקב מלמד, האיש הנחבא אל הכלים, הצנוע בהליכותיו, אך חש לעזרה בכל עת מצוא, אשר בשקט ובהחבא עזר בפעולות הועד ע״י שליחויות רבות ובעזרה לניצולים.

יהא זכרם ברוך.

יצחק פיינר ז״ל

יעקב מלמד ז״ל

5) ראה מאמר הערכה בעמודים 745—746

6) ראה מאמר הערכה בעמוד 746

לוח־ההנצחה בהר־ציון

הנצחה בהר־ציון

יחד עם כל ועדי הקהילות, ששרידיהן נצלו ונמצאים בארץ, הציב הועד במרתף השואה לוח־זכרון משיש לציון חורבן עירנו.

מרתף־השואה, הנמצא בהר־ציון שבירושלים, הפך בשנים האחרונות, כעין מוזיאון החורבן הגדול של עם ישראל באירופה ומקום עליה ברגל לשם התיחדות עם הקדושים שנספו במלחמת־השמד של עמנו.

ישמש לוח זכרון זה מצבה סמלית ליקירינו, שנרצחו בידי הצורר הנאצי ולא זכו להגיע לקבר־ישראל.

קופת גמילות חסדים

הועד־הארצי העכשוי החליט לפני מספר שנים לייסד קופת „גמילות־חסדים", לשם הגשת עזרה לעולה החדש ולנצרך מבני־עירנו שמצבו הכלכלי דחוק.

נוצרה קרן, שהיא, אמנם, קטנה וצנועה עדיין, אך אנו תקוה שבמרוצת הזמן תשמש גרעין לקופה רצינית, שתוכל למלא תפקיד של סעד ממשי בשעת הצורך.

פעולות ארגון

המזכירות הציבה לעצמה מטרה לשמור על קשר בין יוצאי עירנו, ללכדם ולארגנם בכל מקומות מושבם בארץ ובתפוצות.

היא עומדת במגע מתמיד עם יוצאי עירנו, שמחה בשמחותיהם ואבלה ביגונם.

דואגת לעולים החדשים, מבקרת אצלם ומעודדת אותם בראשית צעדיהם בארץ.

מקבלת את בני עירנו הבאים מחוץ לארץ כתירים, מפגישתם עם בני העיר ומשתדלת ליצור הרגשת קרבה נפשית.

לאחר עמל רב הגיעה המזכירות מ־150 כתבות לכרטיסיה מעודכנת המתקרבת ל־600 כתבות.

נוצר קשר הדוק עם ארגוני בני־עירנו בארצות הברית ועם למעלה מ־100 יוצאי עירנו ב־8 ארצות התפוצה.

הנצחת העיר

עוד בישיבת הועד־הארצי בתאריך 19.5.1945 הוחלט להנציח את זכר העיר ע״י הוצאת חוברת זכרונות. פורסם חוזר לבני־עירנו להמציא חומר ותצלומים לפי הכתובת של הח׳ מאיר גילמן ז״ל, שנקבע כמרכז החומר.

החבר שרגא זבדי ז״ל פנה אז לבן־עירנו המשורר סיגאל ז״ל בקנדה, שיקח על עצמו את המשימה של עריכת החלק הספרותי של מפעל ההנצחה.

בעוד הכאב טרי והפצע שותת דם, קשה היה להעלות מוראות אלו על הנייר, והענין הושהה לכמה שנים.

בתקופת כהונתו של הועד העכשוי, שנבחר בשנת 1955, קרם רעיון ההנצחה עור וגידים.

ועד זה הקדיש את מיטב זמנו ומאמציו בהקמת גל־עד וזכרון־עד לעיר וקדושיה. החלום, עליו חלמו ועדים קודמים, זכה ועד זה להגשים ולבצע.

הועד הקדיש זמן ללא ליאות לשם ריכוז האמצעים הכספיים הגדולים, שנדרשו לביצוע משימה קדושה זו.

הועד, שטרם התנסה במפעל כגון זה, לא שער מראש, מה הם המאמצים הנדרשים לשם ביצועו. 4 שנות הטיפול בהקמת גל־עד זה מוכיחות מה רב הוא העמל שהושקע בו.

לועד לא היה חומר מן המוכן והיה הכרח לדובב את בני־עירנו כדי להעלות מתהום השיכחה את הזכור להם.

הצבנו ציון לנפשות היקרות, ספרנו את תולדות העיר, תארנו את אורח חיי תושביה, את הדמויות הבלתי נשכחות של תלמידי־החכמים ועסקני העיר, את פרנסי הקהלה ופעילי תנועות־הנוער, את ניצני הציונות וראשוני מגשימיה. עמל רב הושקע בריכוז שמות הנספים על מנת להנציח את זכרם. ואם כי עשינו רבות, אין הועד מתיימר להגיד שהגיע לשלמות וזאת מסיבה שחלק מבני־עירנו לא מלא חובתו ולא המציא את שמות קרוביו שנספו. הועד ומערכת הספר עשו עבודתם באמונה ובמיטב יכלתם. עמל נמלים הושקע בפיענוח שמות המופיעים בצילומים, וחדשי עמל מרובים הוקדשו להכנת מפתח השמות המפורט והיסודי המכיל כ־2100 שמות.

יש לציין לשבח את עבודת הקודש של עורך הספר הח׳ אליעזר לאוני, שהשקיע בספר זה לא רק עמל ללא גבול, אלא גם חלק מנשמתו.

יבואו על הברכה חברי מערכת הספר, שבדמעות בעינים, טפלו בחומר הדואב, ספוג הדם והכאב וערכוהו לדפוס.

הועד העכשוי — 1960 — 1955

עומדים (מימין לשמאל): 1) דוד לידסקי. 2) יצחק וילנר. 3) חיה שולמן (סגל). 4) אברהם גילגון. 5) מרדכי טורצ׳ינסקי.
יושבים: 1) זליג פיינר. 2) שמואל ברעם. 3) נח דגוני. 4) אליעזר בסיוק. 5) יוסף קליגרמן. 6) מאיר לוי.

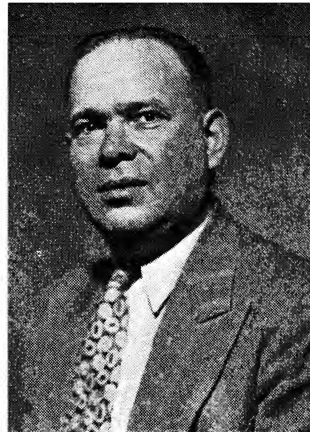
תודה מעומק הלב להנהלת „יד־ושם״, למנהל הכללי ד״ר אריה קובובי, למזכיר הכללי רב הפעלים מר שמואל ספקטור, ולמנהל ארכיון „יד ושם״, ד״ר יוסף קרמיש, עבור מתן יד־עוזרת להגשמת מפעל זכרון זה.

ברגש של גאון ובלב דואב מגישים הועד הארצי והמערכת את הספר ליוצאי־קוריץ בארץ ובתפוצות. יקראו בו וישאבו ממנו קצת נחומים על תפארת האדם וקדושת החיים הנפלאה של משפחותינו שנספו ביד מרצחים על לא עוול בכפן.

יקראו ילדינו ספר זה, הם אשר לא זכו להכיר את הסבא והסבתא; שזר להם כל העבר של הוריהם; הם, אשר עיירת־הגולה היא בעיניהם פרק ספרותי הנלמד בבתי־הספר, שהאפופיאה הגדולה של מקור צמיחת היהדות השרשית זרה להם — יקראו נא בספר זה וממנו ילמדו להכיר את מקור יניקת הוריהם.

לואיס אָשער (לייבל אכער) ז״ל [1]

די „אהבת אחים אנשי קארעץ סאסייטע אוף באסטאן״

די סאָסייטע איז געגרינדעט געוואָרן מיט 66 יאָהר צוריק דורך די קאָרעצער לאַנדס־לייט. זי איז איינע פון די עלטסטע סאָסייטעס אין באָסטאָן און האָט זייער אַ גוטן נאָמען.

אין יאָהר 1936 האָב איך געבראַכט אַ פאָרשלאַג אין סאָסייטע אַז מיר זאָלן עפּעס טוהן פאַר די אָרעמע יידן אין קאָרעץ. דער פאָרשלאַג איז אָנגענומען געוואָרן. מיר האָבן געזאַמלט עטלעכע הונדערט דאָלאַר, אַוועקגעשיקט זיי קיין קאָרעץ און זיי זענען צעטיילט געוואָרן פאַר נויטבאַדערפטיקע.

אין יענעם יאָהר איז דער קאָמיטעט באַשטאַנען פון פאָלגנדע חברים (מעמבערס): חיים־ברוך אַנאַפּאָלסקי, דוד נייטערמאַן ז״ל, ישעיה שאַפּיראָ, פנחס סטאקמאַן, יוסף טערק (פון סעלישטש), הערשל סילבערט (פון שעפּעטאָווקע), אלי בערעזאָוו און דער שרייבער פון די שורות.

אין קאָרעץ האָט זיך דאַן געגרינדעט אַ „מעות חיטים״ קאָמיטעט, אויף צוטיילן דאָס געלט צווישן אָרעמע יידן. דער קאָמיטעט איז באַשטאַנען פון פאָלגנדע חברים: בעריל אַנאַפּאָלסקי, וואָווע בערעזאָוו, דוד ראָניס, משה קראָסנאָסטאָווסקי, יהושע רייזער, ישעיה אכער, משה גילדענמאַן ז״ל, דוד רייזלמאַן, אשר בלובשטיין און יעקב רייז.

די געלטער זענען פאַרטיילט געוואָרן פאַר 253 פאַמיליעס (897 נפשות) און אויך פאַר די פאָלגנדע אינסטיטוציעס: „תלמוד־תורה״; בית־ספר „תרבות״; „טאז״; „פרויען קאָמיטעט אויף באַקליידונג״; „קאָמיטעט פאַר פלייש פאַרטיילונג אויף פסח״ און „קאַסע פון האַנד־ווערקער״.

דאָס לעצטע מאָל האָבן מיר געשיקט „מעות חיטים״ אין יאָהר 1939.

---

1. לואיס אָשער ז״ל האָט אונז צוגעשיקט דאָס אַרטיקעל אַ קורצע צייט פאַר זיין טויט. צום גרויסן באַדויערן האָט ער ניט זוכה געווען צו זען אונזער „יזכור״ בוך.

אַ טייל מעמבערס פון דער סאָסייטע אין באָסטאָן

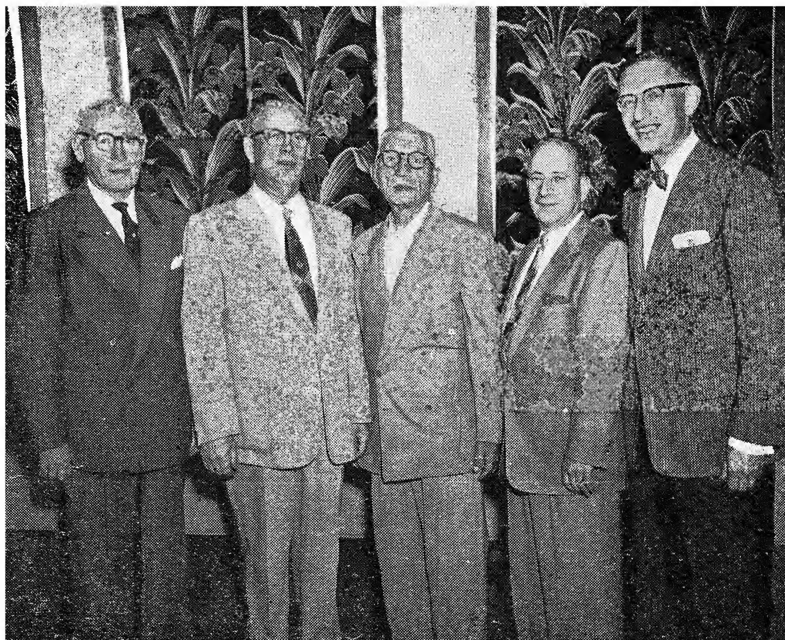
שטייענדיק: (פון רעכטס צו לינקס): 1) **הערי לאפטמאַן.** 2) **מאָריס זלאָטניק.** 3) **נתן האָפמאַן.** 4) **נתן (נושקע) וואַסערשטראָם.** 5) **פנחס סטאַקמאַן.** 6) **חנא דרעס.** 7) **ישראל סילבערשטיין.** 8) **גאָטעל הערר.** 9) **הערשיל סילבערט.** 10) **מאָריס ראָזענבערג.** 11) **דוד פעלדמאַן.** 12) **דז׳עק קליין.** 13) **סעם דעסאָטניק.** 14) **עדי קאָרסנער.** 15) **לואיס אָשער ז״ל.** 16) **ישראל לאַנדסטיין.** 17) **פרענק גלאזבאַנד.** 18) **יוסף טערק.** 19) **לואיס גאָלדמאַן.** 20) **ישעיהו שפירא.** 21) **סעם סעדאָוו.** 22) **ירחמיאל קריטשמער.** 23) **נתן כץ.**

זיצנדיק: 1) **אלי בערזאָוו.** 2) **דוד זאקלאד.** 3) **היימאַן היימס.** 4) **מאָריס מאלטא.** 5) **דז׳אָרז׳ גאלאב.** 6) **אלען אנאפאל.** 7) **מאָריס אַנאַפּאָלסקי.** 8) **בערנאַרד נירענבערג.** 9) **אַלפרעד בעקער.** 10) **אַלבערט ווייט.** 11) **וויקטאָר גאָניק.** 12) **קאָרל שוסטער.**

דאָן איז געקומען דער גרויסער חורבן און ס׳פאַרשטייט זיך אַז מיר זענען געווען הילפסלאָז און ניט געקענט העלפן אונזערע טייערע קאָרעצער יידן.

דורך דער צייט האָבן מיר זיך אַרומגעקוקט אַז אונזערע חברים ווערן עלטער און קיין יונגע קומען ניט צו. האָבן מיר באַשלאָסן צו קויפן אַ שטיקל לאַנד, כדי צו גרינדן אַ אייגענעם בית־עולם אויפן נאָמען פון דער „אהבת אחים״ סאָסייטע.

אַ דאַנק דעם בית־עולם איז אונזער סאָסייטע זעהר פאַרשטאַרקט געוואָרן, ווייל דאָס האָט פאַרבונדן די מיטגלידער דורך אַ רעגולערן שטייער־אָפּצאָהל.

אָפיסער׳ס פון דער סעמעטרי קאָרפּאָריישן

פון רעכטס צו לינקס:

1) מאָריס אַנאָפּאָלסקי (וויים פּרעזידענט). 2) סעם סעדאוו (סעקרעטאַר). 3) מאָריס זלאָטניק (פּרעזידענט). 4) לואיס אָשער ז״ל (וויים פּרעזידענט) 5) ירחמיאל קריטשמער (קאַסירער).

אין יאָהר 1944 נאָכן דערהאַלטן די טרויריקע ידיעה אַז אונזער קהילה איז חרוב געוואָרן, האָבן מיר געפיהלט פאַר אַ הייליקן חוב צו פאַראייביקן אונזערע קדושים. מיר האָבן באַשלאָסן אָוועקשטעלן אויף אונזער בית־עולם אַ

דער מאָנומענט צום אנדענק פון די אומגעקומענע
(לואיס אָשער ז״ל און הרב שמואל יצחק קארף ביי דער ענדעקונג)

מאנומענט, צום אנדענק פון די אומגעקומענע, מיט אַ נר־תמיד וואָס ווערט ברענען טאָג און נאַכט. אויך האָבן מיר געמאַכט אַ לוח מיט די נעמען פון די קדושים.

אָבער מיר האָבן זיך ניט באַגנוגנט מיטן פאַראייביקן די קדושים, ווייל מיר האָבן געפילט פאַר אַ הייליקן חוב צו העלפן די לעבן־געבליבענע וואָס זענען געבליבן אָן לעבענס־מיטלען.

מיר האָבן צו דעם צוועק אויסגעקליבן אַ ספּעציעלע קאָמיסיע אונטער דער אויפזיכט פון דער סאָסייטע. די קאָמיסיע איז באַשטאַנען פון פאָלגנדע חברים: יוסף טערק (פון סעלישטש); חיים־ברוך אַנאַפּאָלסקי; מאָריס זלאָטניק (פון ליטע); ברוך האָפּמאַן; דוד נייטערמאַן; ירחמיאל קריטשמער; משה ראָזענבערג; הערשיל סילבערט (פון שעפּעטאָווקע); פנחס סטאָקמאַן; זלמן סעדאָוו; ישעיה שאַפּיראָ; מיין שוואָגער לייב (פייגעלעס זון); אלי בערעזאָוו און דער שרייבער פון די שורות.

מיר האָבן אָנגעהויבן זוכן מיטלען צו קריגן געלט און קליידער פאַר אונזערע ברידער און שוועסטער. צו דעם צוועק האָבן מיר גערופן אַ מאַסן־מיטינג פון די קאָרעצער וואָס געפונען זיך אין באָסטאָן און אין דער סביבה. מיר האָבן געזאַמלט וויפיל מ׳האָט נאָר געקענט.

דערווייל זענען אָנגעקומען בריוו פון קאָרעץ אַז אַ טייל יידן האָבן זיך צוריקגעקעהרט פון רוסלאַנד קיין קאָרעץ און זיי זענען אָרעם און נאַקעט.

מיר זענען גלייך צוגעטראָטן צו אַ הילפס־אַרבעט. מיר זענען געפאָרן פון אײן הויז צום צווייטן און געזאַמלט שיך און מלבושים. זיי סאָרטירט אין פּעקלעך און אַוועקגעשיקט קיין קאָרעץ.

אָבער, צום באַדויערן, ווען די שיך און קליידער זענען געקומען קיין קאָרעץ, זענען שוין דאָרט קיין יידן ניט געווען, און די מערדער האָבן זיך באַנוצט מיט אונזער שווערער אַרבעט.

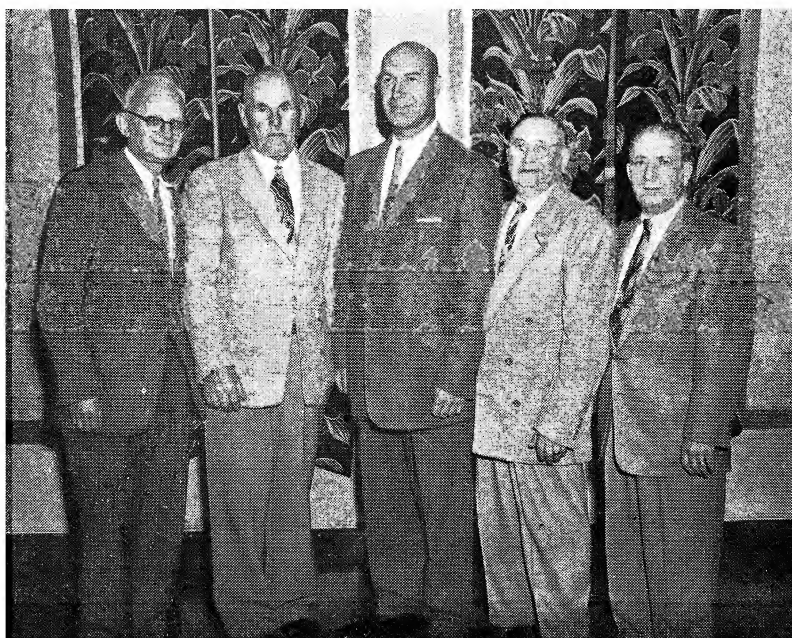
פון אַ בריוו וואָס איז אָנגעקומען פון תל־אביב האָבן מיר זיך דערוווסט אַז ס׳געפינען זיך קאָרעצער לאַנדס־לייט אין סיביר און זיי בעטען אַז מ׳זאָל זיי העלפן. אין יענער צייט זענען אָנגעקומען קאָרעצער פליטים אין די קעמפּס פון דייטשלאַנד, עסטרייך, איטאַליע, פּוילן און אויך קיין ציפּערן. זיי אַלע האָבן געבעטען דרינגנדע הילף.

מיר האָבן דורכגעפירט אַ ספּעציעלע הילפס־זאַמלונג און אַוועקגעשיקט הונדערטער פּעקלעך אין יעדן אָרט וווּ ס׳האָט זיך געפונען אַ קאָרעצער ייד.

וואָס ווייטער איז די נויט געוואָרן גרעסער און דאָס האָט אַרויפגעלייגט אויף אונז אַ שווערע אחריות. מיט גרויס מיה האָבן מיר געזאַמלט אַרום 700 דאָלאַר, אָבער מיט דעם געלט האָבן מיר זיך געדאַרפט באַנוצן צו שטיצן קאָרע־צער לאַנדסלייט וועלכע זענען אָנגעקומען קיין באָסטאָן.

מיר היטן אין אונזער זכרון דעם אנדענק פון אונזערע קדושים, און יעדעס יאָהר אָרדנען מיר איין אַ געדענק־אָוונט. דער רבי שמואל־יצחק קארף מאַכט אויף זיי אַן הספד.

מיט דעם פאַרענדעק איך מיין באַריכט וועגן די טהאַטן פון אונזער סאָסייטע. כ׳האָף און כ׳גלויב אַז כל זמן ס׳וועט לעבען אויף דער אַמעריקאַנישער יבשה אַ קאָרעצער ייד וועט ער טראָגן ביי זיך אין האַרצן דאָס ליכט פון אונזער טייערער און אומפאַרגעסלעכער שטאָט קאָרעץ.

די יעצטיקע אָפיסער׳ס פון דער סאָסייטע

פון רעכטס צו לינקס: 1) סעם סעדאָוו (פינאַנשעל סעקרעטאַר). 2) אלי בערזאָוו (קאַסירער). 3) דזשאָרדזש גאלאב (פרעזידענט). 4) חנא דרעס (וויס פרעזידענט). 5) אַלען אנאפאל (אַנאַפּאָלסקי) (רעקארדינג סעקרעטאַר).

„יזכור" לפעילי הארגון שהלכו לעולמם

חיים מלמד

לדמותו של פנחס יניב (ינטיס)

פנחס נולד בקוריץ בשנת 1902 לאביו ר' דב ינטיס. בן יחיד היה ושלוש אחיות בכירות ממנו. פנחס חונך מנעוריו ברוח המסורת והלאומיות. אביו, שהיה ספוג תרבות דתית ולאומית, חינך את ילדיו לחיבת ציון.

פנחס היה שכני לרחוב וחברי לתנועה. תמיד היינו נפגשים ומתוכחים על דרכי הפעולה. ווכוחים אלה גרמו לקשרי אחוה וידידות בינינו שלא פסקו עד יומו האחרון.

מהפכת אוקטובר 1917 לא פסחה גם על עירנו. ביחד עם כל הנוער נגרף גם פנחס בזרם הכביר של המהפכה. אולם הוא נתפכח משכרונו ושאל את עצמו: „לשמחה מה זה עושה"? מה לנו ולמהפכות הגויים? שהרי היהודים השואפים לציון אנחנו ושומה עלינו לשדד מערכות הכלכלה והחברה של עמנו. ואז התחלנו להתארגן בארגונים ציוניים. פנחס הצטרף למפלגת צעירי־ציון (צ. ס.). יחד עמו הצטרפו למפלגה כותב הטורים האלה, הח' בר־עם והח' הדס משה (בלימן) — יבדלו לחיים.

בשנות ההפכה, עת השלטון עבר מיד ליד, סבלה עירנו מהתפרעויות כנופיות של שודדים והיה הכרח להתגונן בפניהן. ברחוב מונוסטירסקה התארגנה קבוצת הגנה שפנחס לקח בה חלק פעיל. המרכז היה בבית שמואל ורניק. שם החבאנו את נשקנו — 2 רובים ושני אקדחים.

עם כיבוש העיר ע"י צבאות פטליורה חיסלנו את קבוצת ההגנה וירדנו למחתרת אחרת. פנחס החליט לעזוב את עיר מולדתו ולעלות ארצה.

מתקופה זו זכורה לי אפיזודה הקשורה בשמו של פנחס: כשנכנסו הפולנים לקוריץ, שמשה העיר מעין תחנת מעבר לפליטי רוסיה בדרכם לפולין. והנה קבלנו ידיעה שבלילה הקרוב עלינו להעביר משפחה מפורסמת מרוסיה לפולין. למבצע זה נתגייסו פנחס, אברהם הורנשטיין ואנוכי, יחד עם כמה „שקצים" מקומיים שקבלו „מתנת יד" הגונה. העברנו את המשפחה בשלום — אותה ואת מטלטליה. היתה זו משפחת הסופר הידוע טשרנוביץ, שבנו מר יעקב צור כיהן כציר ישראל בצרפת ובתו ימימה הסופרת, אשת אלוף אבידר, המנהל הכללי של משרד־העבודה. את יעקב צור העביר פנחס על כתפיו ממש.

פנחס עלה ארצה בשנת 1920 ומיד נרתם בעבודה גופנית. אם איני טועה עבד בפרדס גולדברג, בדרך החדשה לנתניה. זמן קצר לאחר עלותו ארצה העלה את אחותו שרה ז״ל. הוא כתב הביתה מכתבים מלאי התפעלות מיפי הארץ. עם פרוץ מאורעות 1921 הצטרף פנחס ל„הגנה״ ולקח בה חלק פעיל בפעולותיה נגד הפורעים הערביים בגבולות יפו.

בשנת 1925 נשא פנחס אשה ובנה את קנו הפרטי. אבל הוא לא שכח את משפחתו והעלה אותה ארצה, אם כי קשה היה לו לפרנס שתי משפחות. אולם קשריו וחיבתו למשפחתו היו חזקים מאוד והוא לא השגיח בקשיים הכרוכים בהבאתה ארצה. מחיבה זו נהנו גם קרובי משפחתו הרחוקים וגם העולים החדשים של עירנו, שתמיד היה נכון לעזור להם. ביתו היה תמיד פתוח לרוחה והזקוקים לעזרה מצאו בו אוזן קשבת.

עם הגיע הידיעות המחרידות על חורבן עירנו לא נח ולא שקט פנחס עד שיצר את המגע והקשר עם שארית הפליטה. יחד עם עוד מספר חברים אירגן את אירגון יוצאי קוריץ בישראל והתחיל לפעול למען הגשת עזרה לנצרכים. וכמה שמח פנחס כשהצליח להגיש את העזרה הדרושה. עד רגעיו האחרונים פעל בועד הארגון.

עם קום המדינה נקרא פנחס לשרות חשוב במשרד־הבטחון. גם כאן התבלט הוא כאיש צבור, אהוב ורצוי לחבר־העובדים, שנתנו אמונם בו ובחרוהו כחבר הועד־הארצי של עובדי המשרד.

בתוקף תפקידו נשלח פעמים רבות לחוץ־לארץ, ובהיותו בארצות־הברית הגיעתנו השמועה המרה שפנחס שבק חיים, כשהוא עדיין במלוא כוחותיו ובמלוא המרץ. לי אבד במותו חבר טוב ויקר והארגון שיכל אחד מטובי חבריו הנאמנים והמסורים. יהא זכרו ברוך.

יפה יואלי (גילמן)

מאיר גילמן

גילמן נולד בשנת 1890 בקמניברוד שליד נובוגרד־ווליסק, אוקראינה. היתה זו עיירה קטנה, שמרבית תושביה מצאו פרנסתם בביהח״ר הגדול לכלי פורצלן שבה, כמו גם מרבית תושביה היהודים (כ־300 נפש במספר). קשים היו התנאים בהם עבדו בביהח״ר. ועוד חרותים בזכרוני מימי ילדותי סיפורים, שאבא הרבה לספר על הפועלים, על עמלם המפרך ועל האבק התמידי שהיה ממלא את ריאותיהם. כל סיפוריו היו מלווים כאב וצער על חייהם הקשים.

גל הפרעות, שעבר על יהודי רוסיה עם פרוץ המהפכה הרוסית, לא פסח גם על קמניברוד. כמעט כל יהודי העיירה נטבחו אז על־ידי הפורעים ביער הגדול שבקרבת העיירה. ורק מעטים נצלו מהטבח. בין הנצולים הבודדים היה גם גילמן,

שנמלט לקוריץ, אל קרובי משפחתו. כל חייו נמשך אל ההוראה ושאף להגיע לסמינר למורים שבוילנא. אך דרכי הארץ המשובשות בשל מלחמת העולם הראשונה ותנאי החיים הקשים לא אפשרו לו להגשים את שאיפתו זו. לכן פנה לקורסים הפדגוגיים בז׳יטומיר. אולם בשל הימים הטרופים נאלץ לחזור לקוריץ. וכאן נתנה לו כעבור זמן לא רב ההזדמנות לעסוק בעבודה חנוכית. הוא נתקבל לעבודה בבית־היתומים מיסודו של ה„ג׳וינט״ בקוריץ, אליו נאספו כל אותם ילדים אומללים, שנשארו ללא הורים וללא מחסה עם תום המלחמה העולמית הראשונה. בשל הבנתו לנפש הילד נמסרו לידיו בני הגיל הרך. אהבת אין סוף מלאה את לבו לילדים רכים וחסרי־כל אלה. הוא חלק עמהם כל מחסור וכאב. ברחמים רבים טפל בהם בשעותיהם הקשות, אף ידע להעלות בת־צחוק על שפתותיהם ברגעים הקשים ביותר.

אך לבו נמשך להוראה עברית, לדבור עברי. ומבוקשו זה ניתן לו עם הפתח מחדש ביה״ס „תרבות״ בעיר. כאן נפתח לפניו כר נרחב לפעולות חנוך והדרכה. זכורתני, לא פעם בנוח עליו רוחו הטובה, כבר כאן בארץ, היה מספר לנו מזכרונותיו על הימים ההם, בהם עמל לטפוח השפה העברית, להעשרת עולמם הרוחני של הילדים ולהקנות ערכי תרבות ויהדות. הוא ראה עבודה זו כיעוד.

עם התארגנותם של הארגונים הציוניים בקוריץ הצטרף גילמן במלוא התלהבותו למפלגת העבודה הציונית „התאחדות״ („הפועל־הצעיר״—„צעירי־ציון״) ונמנה על חבריה הפעילים ביותר. הוא היה בין חברי הועד ובין מארגני החוג הדרמתי וכן היה פעיל בעבודת המשרד הא״י המקומי. מעתה השתתף במשנה מרץ בכל הפעולות בשדה התרבות העברית־הציונית־הפועלית שבעיר, עד עלותו עם בני משפחתו ארצה בשנת 1926.

שנת 1926 היתה שנת שפל כלכלי בארץ וחוסר עבודה מחריד. מורים ותיקים פוטרו וחדשים לא נתקבלו. לכן נאלץ היה למצוא את מחיתו כפועל שכיר־יום. לא קלה היתה ההתחלה. אך עצם היותו בארץ־ישראל, עצם היותו פועל על אדמת־ישראל, נתן לו את הכוח לעמוד בסבל ולפעמים אף במצוקת רעב, בעוד בביתו ילדים קטנים והורים זקנים.

בשנת 1927 נתקבל לעבודה בחברת־החשמל, מקום בו עבד עד יום מותו. את היותו פועל חשב לו לזכות גדולה, ואף כשהתרופפה בריאותו, לא רצה לעבור לעבודת פקידות, קלה יותר. הוא חי ונשם את העבודה במפעל. הוא לוה בכל חום לבו את מאבקם של הפועלים לתנאים סוציאליים טובים והוגנים יותר ושמח על כל הישג של הפרט ושל הכלל כאחד. ער וקשוב היה לכל קשה־לב ונצרך ולא אחת נסח את מכתבי הבקשה לחבריו לעבודה.

נטיתו להקנית דעת לא פגה גם בהיותו פועל. וכך ארגן שעורי ערב לעברית לפועלי החברה והורה בהם מתוך התנדבות. כמה חרד היה לכל שעור. כמה שמח על כל הישג של לומדיו־שומעיו. ואכן ראה פרי בעמלו. גם בעט סופרים משך ידו. לא מעט רשימות, סיפורים וכתבות השאיר אחריו. אך יותר מכל אהב את ספר התנ״ך. לא פעם ראיתיו יושב אחר יום עמל קשה ומעין, שונה והוגה, קורא ומעלעל בספר התנ״ך. גם את הטבע אהב. ובאותה חלקת אדמה קטנה שליד ביתנו, גידל גינת־ירק. באהבה ובמסירות היה מטפל לאחר יום עבודה בכל צמח ונבט. ובאיזו שמחה חלק לכל ילדי משפחתנו, שכנינו וחברינו מפרי גינתו.

השואה האיומה פצעתהו פצע אנוש. ואז נרתם בכל אונו ומאודו לחיפוש אחר בני־קוריץ. לא חשך טרחה ועמל להגיע אל בני־העיר שבארץ, על מנת לעוררם לפעולה משותפת לעזרת הנצולים ונמנה על חברי הועד הראשונים של קוריץ. הוא ראה עבודה זו כעבודת קודש וחיפש דרכים לקשירת קשר עם כל ניצול שהגיע ארצה.

עוד רבות היו התכניות והשאיפות בלבו מה רצה לראות את מדינת־ישראל גדולה וחזקה, שקטה ופורחת. אך המות הקדים לקחתו...

זהבה ברודאית

אריה ברודאי (ברודר)

אריה נולד בשנת 1900. גמר חוק לימודיו בקוריץ, בבית־הספר הריאלי התיכון. פנה לטכניון בצ׳כיה ובלבוב, לשם המשך לימודיו. מגמתו היתה מתימטיקה והנדסה. אחרי שתי שנות־לימוד בטכניון שבלבוב נאלץ היה, עם התגיסותו לצבא פולין, להפסיק את לימודיו.

עם שחרורו מהצבא, פנה להוראה בבית־ספר „תרבות" שבקוריץ, בו הורה מתמטיקה וציור. לאחר־מכן נשלח מטעם „תרבות" לקורס השתלמות בורשה. עם סיום השתלמות זו, הוזמן להורות בכמה בתי־ספר בורשה. הוא השתקע בעיר זו בשנת 1929 ובה נשא אשה.

בנוסף על ההוראה התמסר גם לעבודות ייצור משחקים דידקטיים ועבודות־ציור וגרפיקה, בהן הגיע להישגים ניכרים וקיבל באופן עצמאי הזמנות בגרפיקה ובעיבודי פרסום בשביל משרד התחבורה של ממשלת פולין.

אולם שאיפתו היתה לעלות ארצה, ובשנת 1933 הגשים משאת נפשו ועלה יחד עם משפחתו. בארץ לא רצה להמשיך בעבודת ההוראה ועבר לעבודת כפיים.

עם עלות מנהלי בתי־ספר ועסקני „תרבות" בורשה, שהכירו את אריה מעבודתו הפדגוגית בחוץ־לארץ, החלו לדבר על לבו לחזור להוראת מלאכה בבתי־ספר בארץ. הוא נעתר להם ונתקבל למחלקת החינוך. השתקע בחיפה ועסק במקצוע ההוראה בבתי־הספר העממיים. רכש דירה בעיר זו, בגבול הדר־הכרמל — העיר הערבית התחתית.

הוא התמסר לפעולות ה„הגנה" וביתו שימש עמדה לפעולות הארגון.

בשנת 1938 נכלא בכלא עכו „בעוון" נשק שמצאו בביתו. הוא לא עזב מקום־מגוריו, למרות הסיכון שבדבר, מתוך הכרת האחריות לשמירת המקום. בבית זה המשיך לגור, עד שנפל במלחמת השיחרור בתוך ביתו מכדור צלף ערבי.

עם התקבל הידיעות הראשונות מניצולי קוריץ ברוסיה, הזדעזע אריה עמוקות. הוא

ראה בעיני רוחו את הזוועה האיומה של השמדת העיר ומאז לא שקט ולא נח הוא התמסר לפעולות הועד בכל מרצו הכביר, פעל ודרבן אחרים. ראה בעבודה זו עבודת קודש. שימש מטעם הועד בחיפה כנציג בועד הארצי, ומשך שנים נשא בעול העבודה הצבורית של ארגון יוצאי קוריץ בישראל.

באריה נתמזגו סגולות שונות שבגללן הוקירוהו וחבבוהו. פלס לעצמו דרכו, וקשריו היו סמל המסירות לידידים ולמשפחתו. מותו הפתאומי בשיא כשרו השרה אבל כבד על כל יודעיו וידידיו.

שמואל ברעם

שרגא זבדי (זבודניק)

מותו של זבדי השרה אבל על כולנו. המות בא לפתע־פתאום, מבלי אשר פילל לו איש, בבחינת „היה איש — וראו : איננו עוד". ואם כי כולנו יודעים, שחיי האדם קצובים, כי מה שהטבע בנה — סתור יסתרהו, הנה סתירת חיי זבדי באה קודם זמנה.

המות הזה עקר משהו שרשי, יסודי, מהנוף של יהודי־קוריץ. גזעו ושרשיו של זבדי היו מוש־רשים היטב בנוף הזה, שהיה מקום חיותו וממנו נתמשכה פשטותו העממית שאפיינה הליכות־חייו.

נפש האדם מתעמקת ומתעשרת ע"י הדביקות בקהל, בציבור. זבדי היה קשור, בכל נימי לבו, ביהודי קוריץ, השתתף בדאגותיהם ושמחותיהם.

כל־אימת שנתבקש זבדי לספר בשבחה של קוריץ, הייתי נזכר בסיפור המספר, שבימי קדם בקשו לשרוף ספר הסטוריה מסוים, כי מצאו בו דברי מינות. משעמדו להטיל את הגוילים לתוך האש, קפץ ממקומו אחד מהקהל והכריז : שרפו־נא גם אותי, רבותי, כי אני יודע ספר־היסטוריה זה בעל־פה. זבדי ידע את קוריץ ב„על־פה". הוא היה, מעין, בית־גנזים לכל צורות החיים של יהודי קוריץ בעשרות השנים האחרונות.

נעורי זבדי היו מעוטי נחת ורבי יגיעה. הוא היה נאמן בית העוני. בעודו ילד כבר טעם טעמה של עבודת כפיים ושימש כשוליה של אומן.

שני מאורות גדולים האירו שנות ילדותו של זבדי — המשוררים י. י. סיגאל ומאיר טשודנר. הם הטביעו בו מטבעות אופי ומידות כנכסי צאן־ברזל. מהם ירש את נפשו הפיוטית, את העליזות המהולה בכאב ודמעות ואת הצמאון לדעת וללמודים. השפעת טשודנר עליו גדולה היתה. הוא התחיל ללמוד עברית בשקידה גדולה, נגרף ע"י רעיון התחיה הלאומית וזכה להיות בין „מציבי הדלתות" של התנועה הציונית בקוריץ.

סערות הזמן טלטלוהו לאודיסה והוא זכה להתחמם כנגד אורם של „חכמי אודיסה", וגדול היה אשרו כשזכה לדבר פנים אל פנים עם פרישמן, שהמלחמה הביאתהו לעיר זו.

בשנת 1926 עלה ארצה. בשנים הראשונות לעליתו לא האירה לו המציאות פנים. הוא ידע הרבה ימי חוסר־עבודה ובטלה. זבדי אהב למשוך בעט סופרים בסתר. חיבר חיבור גדל־היקף מחיי קוריץ ומזיריטש בשם „חתונה בעיירה", שזיכהו בפרס מטעם החברה לפולקלור ואתנוגרפיה. ולכן, טבעי הדבר, שזבדי היה בין אדריכלי ובוני ספר הזכרון לזכר קדושי קוריץ.

צר מאוד, שזבדי זכה להיות רק בין מניחי היסודות ל„ספר קוריץ", אך לא זכה להיות בין בוני טפחותיו.

ע. ה.

שרה אידסיס (ינטיס)

ילידת קוריץ. מראשוני מפלגת „צעירי־ציון" בווהלין. סימה בורשה קורסים לעברית ולגננות (מיסודו של אלתרמן), ומאז הצטרפה לתנועת העבודה.

עלתה ארצה בשנת 1923, בעליה השלישית, ומיד הצטרפה להסתדרות ול„אחדות־העבודה". עם האיחוד נכנסה למפלגת פועלי ארץ־ישראל.

שימשה כמורה בבית־הספר לצעירות מטעם „וויצ"ו", היתה ממייסדי בית־החינוך בצפון תל־אביב וממניחי היסוד לשכונת פועלים א' ולבית־הספר המחוזי בגבעת־השלושה על־שם רוזה כהן ז"ל.

שרה היתה גם חברת ועד ההורים המרכזי בתל־אביב וממטפחי רשת החינוך הפועלי בארץ. היתה גם ממייסדי ארגון אימהות עובדות ושימשה כמזכירו עד יומה האחרון; חברה במועצת פועלי תל־אביב, בהנהלת „משען" ובועדות סוציאליות, ישוביות והסתדרותיות שונות. השתתפה גם בועדות־גיוס ובטחון בשנות המלחמה ולאחריה.

עם יסוד המפלגה „לאחדות העבודה" הצטרפה אליה והיתה חברת המרכז והמועצה הארצית והמקומית שלה.

אחר מלחמת העולם השניה היתה גם חברת ועד ארגון יוצאי־קוריץ בתל־אביב ועזרה רבות בהגשת עזרה לכל ניצול שעלה ארצה, הן בסידור שיכון והן בסידור בעבודה וכדומה.

עם מותה נסתלקה דמות ציונית־סוציאליסטית מסורה ונאמנה, שהקדישה כל חייה למען המוני־העם ותנועת הפועלים.

על משמרתם נפלו

פסיה וחיים דרוקיר

שבתאי דרוקר

בננו שבתאי נולד בקוריץ בשנת 1922. עלה אתנו ארצה בגיל 12. למד בחיפה בבית־הספר העממי ואחר־כך בבית־הספר הריאלי. היה נעים־הליכות, חבר נאמן ורצוי ואהוב על ידידיו ומכריו.

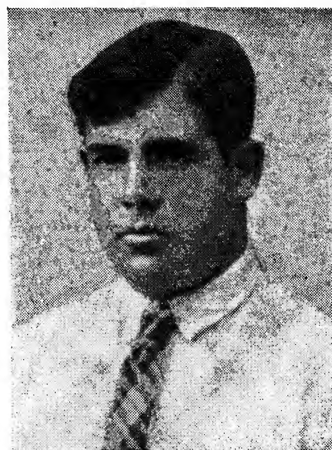
בגיל צעיר הפסיק את לימודיו, כי רוח הלאומיות הקיצונית החלה מפעמת בו. הוא אהב את הארץ אהבה עזה ועמוקה, ומשוכנע היה שרק במעשים קיצוניים, באקטיביזם לוחם ועל־ידי מרד מזוין נוכל לשחרר את המולדת מהמשעבד הבריטי.

הוא קיים אמונתו זו הלכה למעשה, הצטרף ל„לוחמי חרות ישראל" (לח"י) והשתתף בביצוע כמה משימות נועזות ומסוכנות. באחת מהן נפצע והוא נמלט ליבנאל. אולם, יד האינטליג'נס (הביון) השיגתו. שוטרים בריטיים מזויינים הקיפו את הבית בו הסתתר. אולם, שבתאי החליט שלא להסגיר את עצמו לידי מבקשי נפשו ואמר: „מוטב למות, מאשר ליפול לידיהם". בן 22 היה במותו.

בשרשרת הלוחמים למען חרות ארצנו ירשם שמו של שבתאי לעד.

פרידה וויינר

דוד וויינר

בעלי דוד וויינר, בנם של שרה ויונה, נולד בגורודניצה ב־1908. בשנות מלחמת העולם הראשונה, עת התחוללי פרעות בזוהיל ובסביבה, נמלטה המש־פחה (אם ושתי בנות) מהעיירה ובדרך מנוסתה הגיעה לקוריץ.

במנוסה מבוהלת זו, איבד דוד את הקשר עם משפחתו, ונתקע בתוך יער־עבות. בודד ועזוב נדד הילד על־פני יערות ושדות ושוממים, ובדרך נס נתקל בחבורת פליטים שנמלטה לדובנה. הוא הוכנס לבית־מחסה ליתומים ולילדים עזובים, שהיה בפיקוח מוסדות העזרה היהודיים

כששקטה הארץ וגל הפרעות עבר — חזר דוד לקוריץ וחי בה שנים מספר. הוא למד ב„תלמוד־תורה", הצטיין בלימודיו והתערה בחיי העיר. אולם, מחמת העוני והדחקות ששררו בבית, חזר דוד לרובנה, והיה מבקר את אמו מדי פעם בפעם.

אחרי מלחמת העולם הראשונה הגיע בלקינד לפולין והחל לארגן עלית ילדים יתומים ועזובים לארץ־ישראל. דוד, שמשחר ילדותו חלם על עליה ארצה, שמח אלי הזדמנות זו ועלה ארצה בשנת 1924.

הוא נתקבל לכפר הילדים שפיה והצטיין בלימודיו. משם עבר למקוה־ישראל. סיים את בית־הספר והשתקע במקום בעבודות שמירה. בליל 7.10.51 בשעה 2 אחר־חצות שמע דוד רשרוש חשוד. לקול קריאתו: „מי שם" ? — פלח צרור־כדורים את לבו. היו אלה מסתננים שהגיעו לנקודה הקיצונית שבמקוה־ישראל, לשם מעשי שוד ורצח. בן 43 היה דוד במותו.

יעקב ברימידות

אליהו וקסלר

אליהו נולד בקוריץ בשנת 1920 להוריו יעקב ונחמה וקסלר. עודנו ילד עלה עם הוריו ארצה וגרו בה שנתיים. את ראשית חינוכו קיבל בגן־ילדים ובבית־ספר בתל־אביב. נסיבות הזמן אילצו את המש־פחה לחזור לחוץ־לארץ, והיא נשתקעה זמנית ברובנה. שם נתחנך הנער בגמנסיה „תרבות" ובשנת 1933 עלה בפעם השניה, יחד עם הוריו, לארץ־ישראל והמשיך לימודיו בגמנסיה „גורדיה" בתל־אביב.

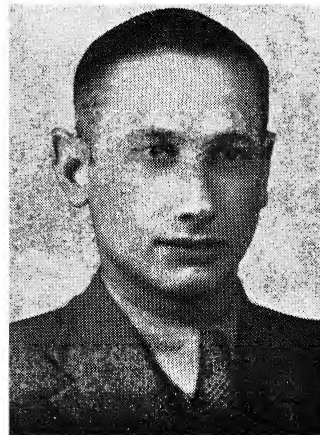
היה מהתלמידים המצטיינים. כשרוני ואהוב על מוריו. נעים־הליכות וחביב על הבריות. כתלמיד כבר התרועע עם הנוער, המכשיר את עצמו להגן על המולדת. והימים ימי מאורעות ומתיחות בישוב, נוכח התפרעויות הערבים וגזירות „הספר הלבן". אליהו, ספוג רעיונות נעלים ושאיפות לאומיות עזות, נכנס ראשו ורובו לעניני ה„הגנה", התאמן והתפתח מבחינה רוחנית וגופנית כאחד והיה דרוך לתפקידים שיוטלו עליו.

כשהוכרז בשנת 1944 על הקמת הבריגדה היהודית — התיצב אליהו לשרות. ביום כ"ח בניסן תש"ה (11.4.45) עלתה פלוגתו (פלוגה ד' של הגדוד השלישי) לסייר את ההר גאביו שמעבר לנהר מניו באיטליה. בהעפילה לעלות על ראש ההר, ניתכה עליה אש חזקה ומרוכזת ע"י כיתת צלפים גרמניים. אליהו וחבריו התקדמו על־אף האש החזקה, אולם כדור אחד פגע בראשו והמיתו במקום.

ליד צילומי החיילים, שנפלו במערכות ה„בריגדה" ועצמותיהם נטמנו באותה חלקת בית־הקברות הצבאי באיטליה, המצולמת בספר שפרסם הרב הצבאי קפטן יעקב ליפשיץ, מתוארים — רישומי קורות חייהם של עשרות הלוחמים הצעירים שנפלו ושמות הערים שבהן נולדו, וקוריץ ביניהן, שאליהו ייצגה בכבוד וגבורה.

ורדה פרלמן

שמואל פרלמן

אבי שמואל פרלמן נולד בקוריץ בשנת 1903 להורים עמלים, שלא חסו על מאמץ ונתנו לו חינוך עממי ותיכון. בשעות הפנאי עזר לאביו בעבודה. טרם הספיק לסיים חוק־לימודיו — התיתם מאביו, ובהיותו בן 16 בלבד, כבר הוטל עליו עול פרנסת הבית.

מחסור, עוני ואסונות־משפחה החריפו את מלחמת־הקיום. בעלי־המלאכה בעיר כינו את פרלמן בשם „המלומד המשכיל". הוא היה איש־ציבור וארגן אגודת בעלי־מלאכה, ששימש כמזכירה.

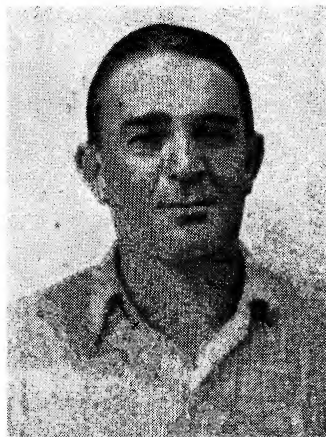
עלה ארצה בשנת 1933, יחד עם אשתו, והתנסה בכל יסורי התקופה ההיא. נתקבל לעבודה בבית־חרושת פר־דלנדר לכלי־כסף. עם מותו של פרידלנדר, עברה הנהלת בית־החרושת לידיו. הודות למומחיותו במקצוע זה, עלתה רמת בית־החרושת בייצור ובטיב.

בחולון היה חבר פעיל ב„הגנה". בשנת 1936 עמד תמיד על משמר המקום. גרנו בגבול חולון־אזור הערבית דאז. הערבים התקיפו תכופות את ביתנו. כל השכנים עזבוהו ורק אנחנו בלבד נשארנו בו, כי אבא טען, שאין נוטשים עמדה. קיים החלטתו הלכה למעשה ותמיד על משמרתו ניצב. חולון יודעת לספר רבות על אומץ־רוחו וגבורתו במאורעות תרצ"ו.

בחולון היה אז מחנה של הצבא הבריטי, בו חנו חיילים כושיים. אצ"ל פעל אז נגד הבריטים וכתוצאה מאחת הפעולות התפרעו הכושים והרגו ללא־רחם כל מי שנפל בידיהם. נפצעו אז הרבה אנשים. שלושה נהרגו בצורה אכזרית וביניהם אבי, שיצא לפגוש את אמי, שלא נמצאה אז בבית. היה זה ב־6 בפברואר שנת 1946. בן 42 היה במותו.

פנינה צימלגיסר

אשר צימלגיסר

אבי נולד ב־1899 בנובוגרד־וולינסק שברוסיה. עם פרוץ המהומות והרדיפות בארץ זו — נמלט לקוריץ, בה חי עד עלותו ארצה בשנת 1935, עם משפחתו בת 6 נפשות.

בארץ התלבט הרבה: חוסר־עבודה, מצוקה, מאורעות 1936 ומאורעות 1939 וכו׳. ביום עבד ובלילה יצא לשמירה על המושבה בה התגורר. אולם, כל אלה לא דיכאו את רוחו, אלא להיפך: הגבירו בו את רצונו להכות שורש בארץ.

אבי שימש דוגמא ומופת לקפדנות ושקדנות בעבודה וביצירה. דלתות חנותו בראשון־לציון פתוחות היו לכל עולה חדש, שזקוק היה לתמיכה, או לעצה נבונה.

הוא קיפח חייו בהגינו על המושבה, כאיש ה„משמר האזרחי", בשעה שהופצצה מהאויר ע״י המצרים במלחמת העצמאות. לכולם דאג, בל ימצא מישהו בחוץ בעת ההרעשה וכינסם למקלטים. הוא לא שקט, כל עוד אחרון האנשים לא מצא מחסה. ומשנוכח לדעת שמילא תפקידו באמונה ובשלמות, רץ למצוא מחסה לעצמו, אך פצצת־האויב השיגתו, וכך נפל על משמרתו.

אריה (ליבוש) קליפלד

יעקב קליפלד (קליק)

בני יעקב נולד במקוה־ישראל ב־28 בדצמבר 1928. בהיותו בן 6 התישבנו בכפר־נטעים.

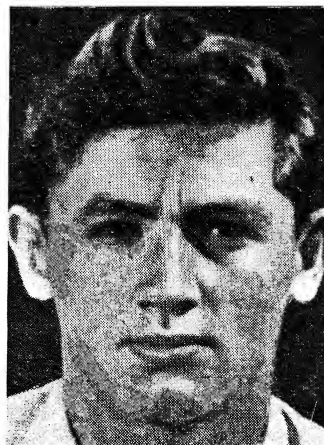
בגיל 13 סיים את בית־הספר היסודי ושנתיים לאחר מכן יצא ללמוד בבית־ספר „כדורי" לשם השלמת ידיעותיו בחקלאות. עם שובו משם נשתהה זמן קצר בבית, ובהיותו, עדיין, עול־ימים התגיס לפלמ"ח. „טבילת האש" הראשונה שלו היתה בכבוש עין־זיתים ואחר־כך השתתף בטיהור צפת מכנופיות הפורעים. בו נפצע פצע קל בראשו. הוא נשלח לקורס מפקדי כיתות, וסיים אותו בהצלחה. עם סיום הקורס סופח לגדוד ג', שהשתתף בקרבות על לוד ורמלה, ולאחר כיבוש ערים אלו — ירד לנגב.

באותו פרק זמן נתמזגו שני גרעינים מבוגרי בי"ס „כדורי" ובוגרי מקוה־ישראל והקימו את הישוב „יפתח" שבגליל העליון, שיעקב כינה אותו בשם „פנינת הגליל העליון", או „פנינת ההר". לאחר הפילוג בשנת 1953, עבר עם חבריו מ„יפתח" לקבוץ „הגוברים", הנקרא כיום „גדות".

לאחר עבודה קדחתנית ליצירת תנאים לקליטת הבאים מ„יפתח", קיבל יעקב חופשה שנתית לשם עריכת טיול לעבר־הירדן, כדי לחקור את קדמוניות הארץ, ללא ידיעתנו. הוא עם 4 חבריו הצליחו להגיע ל„פטרה", אולם כאן ארבו להם מרצחים, וב־27 באוגוסט 1953 נפל חלל יחד עם חבריו. בן 24 היה במותו.

בני־קוריץ שנפלו במלחמת־השחרור[1]

אלטשטיין יעקב („יענקעלע")

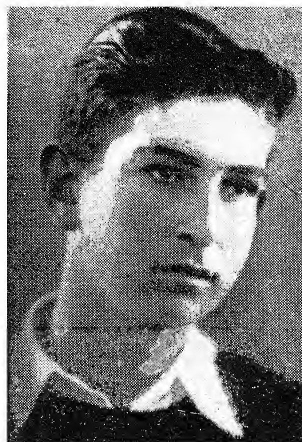
בן אברהם וסוסיה־לאה, נולד ב־1931 בעיר קוריץ בגבול פולין ואוקראינה. בהיותו בן 3, ב־1935, עלה עם הוריו ארצה. אחרי גמר בית־הספר העממי „ביל"ו" בתל־אביב, יצא להכשרה בקיבוץ אלונים. במשך שנתיים של עבודה בקיבוץ נתחשל אופיו ונתגבשה שאיפת חייו להיות חקלאי. חזר לזמן־מה העירה וכחבר „הנוער־העובד" התקשר עם חבורה שיצאה להכשרה מגויסת לנען, ועברה משם לגבעת־השלשה. היה בחור עליז מטבעו, אוהב מוסיקה. כתב בעלון ההכשרה, שהיה ממתוי דרכו.

אחרי הכ"ט בנובמבר 1947 גויסו הוא וחבריו לפלמ"ח והועברו לנגב. שהה כ־4 חדשים ביד־מרדכי. השתתף בליווי שיירות־נוסעים, בפטרולים שהבטיחו את העובדים בשדה, והוא אז רק בן 16. בשובו, מחמת משבר חברתי בהכשרתו, הצטרף לגרעין שסיים את לימודיו במקוה־ישראל והתעתד לצאת לקבוצת גבע. אולם המאורעות בארץ החמירו וכל הבנים התגייסו לגדוד א' למחלקה המכונה: „הכשרת גבע". יעקב השתתף בקרבות במלכיה ובלטרון, שם נפל יחד עם חבריו ב־18.7.1948 והוא רק בן 17. ביום י"א באדר תש"י (28.2.1950) הועבר למנוחת־עולמים לבית־הקברות הצבאי בהר־הרצל בירושלים.

---

1 (מתוך הספר „יזכור", שהוצא ע"י המחלקה להנצחת החייל במשרד הבטחון, שנת תשט"ז).

בן־ישראל יורם

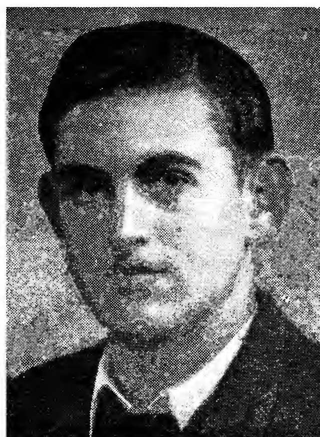

בן אליעזר ולאה. נולד בא׳ בשבט תר״ץ (30.1.1930) בירושלים. גמר בית־ספר עממי בתלפיות ושש מחלקות בבית־הספר התיכון לילדי העובדים. בחדשי פגרת־הקיץ היה יוצא למשפחת ידידים בכפר־ורבורג ומשתתף בעבודות־המשק כבן־כפר מלידה. משום כך התעקש ואף השיג את רצונו — ללמוד חקלאות. במקוה־ישראל התמחה בעיקר ברפתנות והתחבב שם כחבר טוב ועליז. הצטרף לקבוצת־הכשרה פלמ״חית ברמת יוחנן והכניס לקבוצתו את מחצית הכסף שהשתכר בעבודת־הרפתנות הראשונה אחרי ש„הוסמך״, ואף את שאר שכרו הוציא על קניית מתנות לקרוביו.

בתוקף הנסיבות של חורף תש״ח גויסו חברי ההכשרה לפעולות־נשק ושירותו היה בליווי שיירות בדרום, בסביבת מקום קייטנת־העבודה שלו בשנות ילדותו, ובשליחת צרורות־אש למפריעי התחבורה. חיבב את התפקידים הקשים והיה מהמתנדבים לכל משימה. בהשתתפו בהתקפה על קן־הפורעים שבכפר תמרה, ליד משמר־הים, נפגע מרסיסי פגז, ועד שאפשר היה לגשת אליו כבר איבד דם רב ומת ביום ח׳ בשבט תש״ח (19.1.1948) עוד לפני מלאת לו 18 שנה. הובא למנוחת־עולמים בבית־הקברות הצבאי בנחלת יצחק.

צוקר שמואל („מוליק")

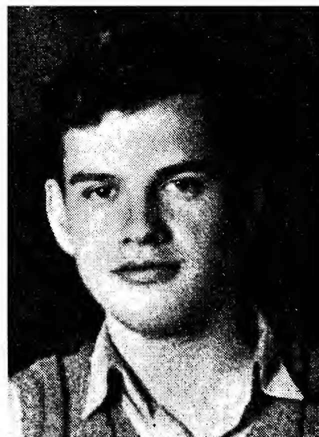
בן משה ושרה. נולד ב־4.7.1927 בתל־אביב.

בן יחיד למשפחה ותיקה בארץ. היה בוגר בית־הספר „נס־ציונה" והמשיך לימודיו בבית־הספר המקצועי על־שם מכס פיין. היה למכונאי ונהג. אהב לטייל בארץ ולארגן מסיבות. בן 13 הצטרף ל„הגנה". היה פעיל בתקופת המחתרת. חבר „הנוער־העובד". השתתף בפעולת „ליל וינגייט", ובתקופת המצור על רשפון ושפיים ניסה לפרוץ את מצור הבריטים ונתפס, אך ניסה שוב והצליח.

עם פרוץ מלחמת־השחרור עזב את עבודתו כנהג בנמל תל־אביב, התגייס ועבר קורס לחבלה וחובשות, השתתף בקרבות בסביבת תל־אביב — באבו־כביר, מנשיה, סלמה, ג׳בליה, בן־שמן, בית־דגון, בפעולות־התגמול ביזור, בליווי שיירות לירו־לים ובפעולת „נחשון", חולדה. שירת בחטיבת „גבעתי". ביום 13.4.1948 התנדב לחלץ את שיירת הרופאים בשייך ג׳ראח. הוא נפצע בראשו, זחל בהרים עד שהגיע לבית־החולים „הדסה" שעל הר־הצופים ושם מת מפצעיו. נקבר בסנהדריה בירושלים וב־26.9.1951 הועבר לבית הקברות הצבאי בהר־הרצל בירושלים.

שורצמן ישראל

בן פנחס ופועה. נולד ביום י״ז בכסלו תר״ץ (19.12.1929) בתל־אביב. עוד בגיל רך הצטיין בכוח תפיסה וזכרון מיוחד, בכשרון נדיר למספרים ובחשק עז לחטט בספרים. בגיל 7 בערך ידע להכפיל בעל־פה מספרים גדולים ולחזור על כל סדר הדורות לפי התנ״ך והברית החדשה מאדם הראשון עד ישו הנוצרי, ישר והפוך. בבית־הספר העממי דילג על כיתה אחת. עם התבגרו נתגלה כבעל תפיסה שכלית מהירה וכושר־ניתוח חריף בעניני מדע וחברה. בגמנסיה הצטרף לתנועת הצופים ובגיל 15—16 היה בקבוצת הנוער שהתעתדה להצטרף לשורות הפלמ״ח בבוא המועד.

באביב תש״ז גמר את לימודיו בגמנסיה ויצא עם חבריו לנגב לעזור במפעל הנחת צינור־המים. כעבור כמה שבועות חזר, ויתר על פגרת־הקיץ ויצא לעבודה בקיבוץ שריד. גם בחזרו הביתה לחודש תשרי תש״ח השתתף עם חבריו במכירת פרחים כדי לתמוך בשתי משפחות עניות. מיד לאחר חג הסוכות יצא להכשרה בגליל העליון ואחר־כך התגייס לפלמ״ח. במכתביו לא הזכיר את הסכנות שהוא נתון בהן. כל מכתב היה רצוף הרגעה וציפיה להתראות עם הוריו וקרוביו. רק לאחר מותו נודע שהשתתף גם בקרב האכזרי בנבי־יושע. במכתבו שכתב להוריו לאחר קרב זה לא גילה אף ברמז קל כי הוא השתתף בקרב ורק בנס יצא ממנו בשלום. מכתבו האחרון להוריו נכתב במטולה ביום 16 במאי 1948. הוא כתב אותו לאחר שהשתתף בהצלחה בכיבוש צפת ובכמה פעולות שלאחריו. זו היתה הפעם הראשונה והיחידה שכתב על השתתפותו בקרב והמכתב אומר כולו התרוממות־הרוח וסיפוק־נפש עמוק. המכתב נתקבל 3 ימים לאחר שכותבו כבר לא היה בחיים.

לאחר כמה ימים נודע להוריו שביום 18 במאי 1948 נשלח יחד עם מחלקתו כתגבורת לאנשי עמק־הירדן ובלילה שלאחריו (19.5.1948) נפל בקרב על תחנת המשטרה בצמח. הובא למנוחת־עולמים בבית־הקברות בכנרת ב־21.5.1948.

רשימת הצלומים והציורים

מפתח השמות (לפי א״ב) [1]

מפתח זה מכיל את כל השמות המוזכרים בספר, פרט לשמות הנספים המופיעים בעמודים 553 — 720

א

---

1. הסוגריים ע״י השם מציינים הארץ בה נמצא האיש כעת.

ב

ג

ד

ה

ו

ז

ח

ט

י

כ

מ

נ

ס

ע

פ

צ

ק

ר

ש

תוכן הספר

מבוא

קדמוניות העיר

זכרונות והוי

חינוך ואמנות

עמוד

כלכלה, מוסדות וארגונים

התנועה הציונית ותנועות־הנוער

			עמוד
בנתיב החידלון	—	ד״ר יעקב וואַלך	361—365
חורבן קאָרעץ	—	משה גילדענמאַן ז״ל	366—407
השחיטה בעיר החדשה (די נייע שטאָט)	—	אביגדור זאיקה	408—412
כיצד נצלתי מצפרני המות	—	זליג חריף	413—414
אין שאָטן פון טויט	—	שיינדל חימעניס (יפה דמבסקי)	415—420
התלאות והיסורים שעברו עלי	—	משה גורביץ	421—425
מהשואה הגדולה...	—	חיה סרבר	426—428
מה שראו עיני...	—	מרים וידרו (וילנר)	429—430
טיפה מים הדם והדמע	—	דורה רבינוביץ (שטרסברג)	431—432
כיצד נמלטתי מבור־המות	—	שמואל וידרו	433—439
איך האָב פאַרזאמט...	—	א. ש. שקאָלניקאָוו	440

בנתיב היסורים והמאבק

קאַמף און געראַנגל אין וואַלד	—	דיאַדיאַ מישאַ (משה גילדענמאַן) ז״ל	443—450
אין קאָרעצער געטאָ און אין די וועלדער	—	בתיה זאַלוסקאַ (פוקס)	451—469
הדרך לפרטיזנים ולשחרור	—	דב ברגל	470—479
כך נקמתי ברוצחים.	—	צבי פאר	480—485
בנדודים	—	יעקב פאר	486—489
לי נקם ושלם...	—	שמחה גילדנמן	490—493
בסופת הקרבות	—	חיים ברגל	494—497
כצנחנית בצבא האדום	—	זהבה מאירי (סרבר)	498—499
מביעותי הימים ההם...	—	יצחק קליינר	500—502
דיאַדיאַ מישאַ ז״ל	—	ש. ג.	503—505

קוריץ לאחר החורבן

איבער די חורבות פון קאָרעץ	—	משה גילדענמאַן ז״ל	509—526
דער אַלטער קאָרעצער בית־עלמין	—	ז. רוטענבערג	527—529
בשובי העירה	—	שמחה גילדנמן	530—532
אַ בלאַט פון חורבן	—	עזריאל בייטשמאַן	533—535
דערינערונגען	—	נחמה נעלסאָן (קראַנצבערג)	536—537
בני־קוריץ בצ׳ליאַבינסק (1941—1946)	—	משה נייטרמן	538—544
פעולתי ב„בריחה"	—	אברהם וידרו	545—550

יזכור

שמות בני העיר שנספו בשואה (לפי הא״ב)	553—720

מפעולות ארגוני יוצאי־קוריץ בישראל ובארצות־הברית

יזכור לפעילי הארגון שהלכו לעולמם

על משמרתם נפלו

בני־קוריץ שנפלו במלחמת השחרור

מפתח השמות

THE KORETS BOOK
(VOLYN)

IN MEMORY OF OUR COMMUNITY THAT IS NO MORE

Editor
Elieser Leoni

Editorial Staff
**Noach Dagoni, Moshe Smoliar,
Sraga Zawdi, Pnina Joresh-Glaser**

Published by the Korets Organization In Israel
20 Years after the Destruction of the City

Printed in Israel 1961